Периодика и литература

П
5481

том 5 ✶ 1918–1920

Академично издателство
• Проф. Марин Дринов •

• Карина М • ®
ТОДОРОВА

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ЛИТЕРАТУРА

Периодика и литература

ПОРЕДИЦА ОТ ИЗСЛЕДВАНИЯ ЗА ЛИТЕРАТУРАТА
В БЪЛГАРСКИЯ ПЕРИОДИЧЕН ПЕЧАТ
(1877–1944)

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ НА ПОРЕДИЦАТА: ЕЛКА КОНСТАНТИНОВА
ОТГОВОРЕН СЕКРЕТАР: ЕЛКА ТРАЙКОВА

• Карина М ТОДОРОВА ®

Книгата се издава с любезното съдействие
на Център за изкуства „Сорос“ – София

Подготовката на ръкописа
е осъществена със съдействието
на Националния фонд „Научни изследвания“

П 5481

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ЛИТЕРАТУРА

Периодика и литература

том 5

ЛИТЕРАТУРНИ СПИСАНИЯ И ВЕСТНИЦИ,
СМЕСЕНИ СПИСАНИЯ
ХУМОРИСТИЧНИ ИЗДАНИЯ
(1918–1920)

БАН
Институт за
литература
БИБЛИОТЕКА

София • 1999

АКАДЕМИЧНО ИЗДАТЕЛСТВО
„ПРОФ. МАРИН ДРИНОВ“

Издателство
• Карина М ТОДОРОВА •®

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ НА ТОМ 5

ЕЛКА ТРАЙКОВА, ВИХРЕН ЧЕРНОКОЖЕВ,
ПЕНКА ВАТОВА, ЮЛИЯ ОБРЕТЕНОВА

Поредицата *Периодика и литература* е пръв опит за цялостно научно изследване на литературния периодичен печат от Освобождението до 1944 г. Изданието е и богат източник на непознати факти от българската културна история.

Петият том съдържа научно-аналитични студии и статии за литературни списания и вестници, смесени и хумористични издания. Всяка статия запознава читателите с историята на изданието, социокултурната ситуация, в която то излиза, естетическата му програма, композиционното му структуриране. Подробно се анализират или само библиографски се маркират всички публикувани български и преводни произведения, разпределени по жанрове и рубрики. Статиите посочват мястото на изданието в културния живот на времето и му дават съвременна литературоведска оценка. Особено ценен е именният показалец, който дава сведения за стотици дейци на културния и обществения живот у нас.

Том пети изследва литературния периодичен печат от 1918–1920 г. В края на този важен културно исторически период започва да излиза и най-представителното за националната ни литература издание — «Златорог» (1920–1943). То не е включено в книгата. Това нарушаване на хронологичния порядък не е технически пропуск, а съобразяване с променената концепция на поредицата. Научният колектив на *Периодика и литература* смята, че мястото на сп. «Златорог» е в т. 6, където заедно с изследванията за сп. «Хиперион», в. «Развигор» и други емблематични литературни издания ще бъдат очертани по-точно сложните естетически взаимоотношения и художествени тенденции през 20-те години на XX в.

II 5481 Б 2663/99
ПРОВЕРКА
2009 - 2010

ISBN 954-430-645-5 (АИ „Проф. Марин Дринов“)
ISBN 954-8260-49-2 (*Карина М*)

© Институт за литература при БАН, 1999

ЗНАНИЕ И ТРУД

Научно-популярно илюстровано списание за поука и възпитание на учащите се и за самовъзпитание. Ред. Б. Н. Балкански. С., печ. Радикал. 8°. Год. аб. 6 лв. Печата се и в печ. на Военното книгоиздателство и Свобода.

1 1–8 1918

«Знание и труд» е едно от многото на брой ученически издания, излизащи под редакцията на Борис Н. Балкански. Със завидна воля и упорство дългогодишният културен и просветен деец отстоява идеята за всеобща просвета и будителство. С издаването на това научнопопулярно списание той си поставя за цел да разчупи традиционните школски стереотипи и да „пробуди“ у младите си читатели желание за „умствено и нравствено самоусъвършенстване“.

В «Знание и труд» са предвидени следните рубрики и отдели: »Наша и чужда литература«, »Популярна наука«, »Биографии и характеристики на наши и чужди бележити мъже«, »Родинознание«, »Ученишко творчество«, »Из науката и живота«, »Театрална хроника« и »Книгопис«. Материалите в тях са от различни области на бита, литературата, науката и човешкото познание. Във всички случаи обаче, решаваща роля при подбора им играят просветителските амбиции на редакторите и дидактично-образователните цели и задачи, които те си поставят.

«Знание и труд» е тясно специализирано педагогическо списание. В него се поставят някои проблеми на педагогическата наука, на образованието и възпитанието. Но то не намира широк отзвук в литературния и духовния живот на нашето общество, не получава обществено признание дори в професионалните среди, за които е предназначено. Неговите редактори настойчиво търсят препоръки от Министерството на народната просвета, постоянно апелират към родителите и учителите за съдействие и материална помощ. Лишено от държавни субсидии и обществена подкрепа, «Знание и труд» бързо изчерпва своите възможности и твърде скоро прекратява съществуването си.

Макар да не блести с някакви художествени достойнства, оригиналната поезия заема своето място в колоните на научнопопулярното списание. В «Знание и труд» правят литературния си прощъпулник много млади автори. Както трябва и да се се очаква, техните младежки опити са силно повлияни от стиховете на литературните им учители и не са лишени от наивитета и подражателството, характерни за всяко ученическо словотворчество. В повечето случаи на преден

план в тях излиза нравствено-възпитателният елемент, твърде често дидактическите внушения заглушават наченките на истинско творческо вдъхновение.

Доста активен сред сътрудниците в литературния отдел е Йордан Земенски. В списанието излизат неговите стихотворения *Към младите* (2–3), *Любов* (2–3), *Кога?* (2–3) и *Юнашка гробница* (4). В своето послание *Към младите* той призовава към дела и подвизи, но вече не „със нож и пушка", а „с плуг и книга", „със труд и знание".

Пряка поучителна и възпитателна насоченост имат и многобройните посредствени стихотворни упражнения на Кирил Добрев — *В победата умри!* (4), *Земята се тресе* (5–6) и *Млъкни сърце...* (7–8); Алеко Андреев — *След мира* (7–8); М. Теофилов — *Ще дойде мир* (5–6); Л. Р. Груев — *Напред* (5–6), Борис Бисеров (псевдоним на Б. Балкански) — *Зората изгря* (4); Ангел Неделев — *На учащата младеж* (2–3) и *Средногорското въстание* (5–6); Д. Василев — *Писмо* (2–3); Ст. Стоянов — *Керван в планината* (7–8); Н. Лазаров — *Разум* (1), *Нощ* (7–8) и други.

На народния поет Иван Вазов е посветено стихотворението *Ивану Вазову* от младия търновски стихотворец К. Николов (5–6), а когато представя Вазовата стихосбирка *Юлска китка* (1), Б. Билков подчертава, че „в страниците на нашето списание ще имаме случай често да се спираме върху ценностите на Вазовото творчество, защото намираме, че за нашата учаща младеж не само днес, но и за дълго време още, няма да има по-добър литературен учител и духовен възпитател от Вазов". В научнопопулярното списание редакторите препечатват две Вазови стихотворения: *Чест, правда и свобода* (1) и *Напред!* (2–3).

Вярата в младостта и в градивния човешки труд — това са идеалите, които редакторите на списанието откриват в неговото поетическо наследство; в тях те виждат залог за по-доброто бъдеще на България.

Възпитателен ефект преследват и препечатаните в «Знание и труд» творби на Пенчо Славейков — *Сто и двадесет души* (5–6); Стилиян Чилингиров — *Бог* (1); Кирил Христов — *Аз* (7–8), *Силният* (7–8) и *Сянката на цар Самуил. Драматична картина* (2–3); а така също и епиграмата на Стоян Михайловски *Иванчо мисли* (5–6) и преведените от Иван Шишманов епиграми на Брюгер — *Утешение* (5–6) и на Лесинг — *На един ленив слуга* (5–6).

Силни патриотични подбуди са водили Иван П. Йончев при написването на стихотворението *Българката-майка* (2–3). В него поетът пресъздава радостта и щастието, тъгата и скръбта на българската майка при загубата на единствения ѝ син, „който брани гордо земята си рождена".

Сред литературните сътрудници в «Знание и труд» срещаме и името на Константин С. Гълъбов. Тук той публикува стихотворенията *Утро* (4) и *Зорница* (5–6). Малките поетични творби са изградени върху познати литературни схеми и не притежават художествена стойност. Но като част от творческата биография на К. Гълъбов тези изяви показват някои моменти от неговия път на поет и творец.

Обединени под общото заглавие *Песни* (5–6) в «Знание и труд» излизат стихотворенията *Равно Загоре помръкна* и *„Овчар с кавал свири..."* на Трифон Кунев. Поетът следва народнопесенната традиция, придържа се към богатата образност и чувственост на фолклорното ни наследство. Представяйки тези

силно авторизирани творби по народни мотиви, редакторите на списанието се опитват да изградят у младите си читатели художествен усет и практически умения за преосмисляне на естетическите ценности, завещани от народния поетически гений.

Значително по-слабо е представена художествената проза в списанието. При подбора на произведенията в белетристичния отдел отново се налага нравствено-просветителският патос на творбите и тяхната дидактична насоченост. Твърде характерен в това отношение е разказът на Ана Каменова *На младини. Разказ на един добряк* (4). Въпреки съзнателно търсената дидактичност и предварително поставените възпитателни цели, авторката успява да навлезе дълбоко в интимния свят на детето, да проникне в богатата му душевност и да покаже неговата любознателност и увлечението му по необикновеното и неизвестното.

По-слаби в художествено отношение са белетристичните опити на Борис Бисеров (Б. Балкански) — *Ваканция* (2–3) и *Спасителят в ръжта* (4). Напълно в духа на поучителната и „полезна" книжнина авторът описва тежката и нерадостна съдба на жадния за знание и наука младеж, който в края на краищата постига своите цели. В този тематичен кръг влиза и разказът *Преди да цъфне* (5–6) на горещо препоръчвания от редакцията на «Знание и труд» млад белетрист Васил Узунов.

В «Знание и труд» е отпечатан разказът *Чунарка* (1) на Кирил Христов. Разказът е с подчертано патриотична насоченост и вероятно е трябвало да послужи на учащата се младеж като пример за патриотичен дълг и национална гордост.

В критическия отдел на списанието се поддържат няколко постоянни рубрики. В малките критически бележки, водени в рубриката »Книгопис« Б. Билков проследява текущия културен живот, информира своите читатели за най-значителните факти от литературната съвременност и за художествените ценности, създадени в нашата литература през военните години.

Приблизително със същите намерения е публикувана статията *Литературен живот* на Б. Балкански (5–6). Редакторът на списанието разглежда влиянието на войната върху развитието на литературата, изказва мнение за съотношението на българската книга и на книжовния ни пазар, спира се на функциите и задълженията на Българския библиографски институт, Народния театър и операта. Когато разглежда проблемите на литературната критика, Б. Балкански констатира липса на критерии за обективност при оценката на литературните явления и факти.

Все познати и известни неща срещаме в статиите на С. Стрезов — *История и развой на театъра в България* (5–6) и В. Правдолюбов — *Изкуство и поезия. Основни мисли* (2–3). Съобразявайки се интелектуалното ниво на своите читатели, критиците в «Знание и труд» разясняват доста елементарно задачите на изкуството, подробно обясняват допирните точки и съществените различия между поезията и всички останали изкуства, посочват мястото на идеалното и трагичното в поезията и изкуството изобщо. Тези литературнокритически статии са предложени в списанието с цел не толкова да обогатят културата на

учащата се младеж, да разширят нейните духовни хоризонти, а да затвърдят и закрепят в съзнанието на младия читател придобитите в учебните часове знания за българската литература, за същността и спецификата на художественото творчество.

В рубриката »Биографии и характеристики« излиза цяла поредица литературнокритически очерци, посветени на живота и творчеството на наши и чужди поети и писатели. Важно място сред тях заемат статиите *Г. С. Раковски* на Б. Балкански (2–3); *Любен Каравелов като литератор и като литературен деец* на Хр. Бояджиев (7–8) и *Лириката на Хр. Ботев* на Ив. Попов (5–6).

В очерка си *Г. С. Раковски* (2–3) Б. Балкански обстойно разглежда революционната дейност и книжовното дело на народния будител и революционер. Оценявайки високо поемата *Горски пътник*, критикът твърди, че като писател, той (Раковски) се е въодушевявал „от идеята да поддигне бедната тогава българска литература до степен, равна с литературите на другите напреднали народи и да ѝ даде отпечатък, съответен на народните идеали". Не е забравен и приносът на Г. С. Раковски за нашата национална история, език и етнография, неговите заслуги като първооткривател на „ценното и националнокултурно значение на нашето народно творчество", като оратор и журналист, като ратник за извоюване на духовна свобода и независима българска църква. В очерка на Б. Балкански се чувства дълбокото уважение и преклонение на автора пред личността и творчеството на пламенния революционен трибун и будител, към неговата всеотдайна служба в името на народните идеали. Според критика именно сега, „във времената, които днес преживяваме, нашата младеж има нужда от вдъхновители и кумири като Г. С. Раковски".

Доста обширна и подборна е статията на Хр. Бояджиев, *Любен Каравелов като литератор и като революционер* (7–8). Малко странно е, че просветителят Каравелов не получава такава възторжена и утвърдителна оценка на своята дейност, както Г. С. Раковски. Нещо повече — в художественото му дело са небелязани редица слабости и недостатъци както от идейна, така и от формална гледна точка. От целокупното творческо наследство на Л. Каравелов (а и от цялата наша възрожденска литература) Хр. Бояджиев откроява само повестта *Българи от старо време*. Критикът разделя повествователното творчество на изтъкнатия възрожденски писател на два големи дяла: „патриотични български повести", в които доминира „бунтовническата идея", и „нравоучителни повести", пресъздаващи „сцени от интимния живот на българина, в които са били отбягвани въпросите от обществен и социален характер". Неговите предпочитания са към втория тип повести. Като анализира *Българи от старо време*, Хр. Бояджиев изтъква, че в нея покрай „отделните картини на българския народен бит" писателят „прокарва и обществени български идеи, поради което повестта е изгубила от художествената страна, като прилича повече на научна работа с точно определени и по-специални сцени". Хр. Бояджиев не може да приеме критикореалистичните елементи в творчеството на Л. Каравелов, „субективността" и „острата полемическа политическа насоченност" на неговите произведения. Според него писателят е призван да се бори като гражданин с особен авторитет; той взема отношение към живота и нравствеността изобщо, а не с оглед на отделните преломни политически моменти.

От тази позиция е оценена в статията на Ив. Попов *Лириката на Хр. Ботев*

(5–6). Дори и при един бегъл преглед не е трудно да се установи, че критикът в научнопопулярното списание предава в резюме, в най-общи линии съдържанието на статията *Поетическите завети на Ботйова* на д-р Кр. Кръстев. Споделяйки напълно естетическите възгледи на авторитетния литературен критик, Ив. Попов изтъква общочовешката проблематика на Ботевата поезия, но омаловажава нейния революционно-граждански патос, подценява социалната ѝ насоченост и ангажираност. Противопоставянето на революционера и твореца Ботев води до едно схематично тълкуване на неговата лирика. Появяването на тази статия в «Знание и труд» може да се обясни с желанието на Ив. Попов да предложи на учащата се младеж „полезни" знания, да закрепи в нейното съзнание естетическите максими и изводи на именития литературен критик за творчеството на гениалния български поет.

От новата българска литература с кратък литературнокритически очерк е представен Стоян Михайловски (4). Изтъквайки особеностите на Ст. Михайловски като сатирик и изобличител на обществените недъзи, В. Правдолюбов съвсем точно отбелязва, че зад всичко онова, което на пръв поглед ни се струва „изкривено, обезобразено и окарикатурено", прозира „възвишеното, което ни посочва поетът, като идеал в живота".

В статията *Шекспир и Толстой* (4) Александър Балабанов подробно представя студията *Шекспир и драмата* на Лев Н. Толстой. Въпреки авторитета и влиянието, което оказва върху тяхната просветителска дейност великият руски писател, сътрудниците на списанието не приемат безрезервно неговите размисли за творчеството на големия английски драматург. На Шекспир те посвещават специален очерк и правят подробен идейно-естетически анализ на едно от най-популярните у нас негови произведения — трагедията *Хамлет* (7–8).

От другите именити творци в западноевропейските литератури са представени Гьоте и Шилер (2–3). Попадането на тези автори от световната класика в «Знание и труд» не е случайно. Както вече посочихме, чрез литературнокритическите си очерци сътрудниците в списанието се опитват да запълнят празнините на учебните програми в средните училища и да дадат своя принос за литературното обучение на нашата учаща младеж.

С оглед на предварително обявените просветителско-образователни цели и задачи са подбрани и малкото художествени преводи в списанието. В отдела за преводна литература редакторите предлагат на своите читатели наситената с драматизъм поема на Овидий *Пирам и Тисбая* (7–8) от *Метаморфози*.

Единствената преводна лирическа творба, попаднала в научно-популярното списание, е стихотворението *Човек* (2–3) на руския поет Н. С. Никитин в превод на П. К. Чинков. Авторът заявява своята вяра във всепобеждаващата сила и мощ на човека в неговото превъзходство над природните стихии

От руската класическа литература е подбран и откъсът *Младият мислител* (5–6) от автобиографичните спомени на Лев Н. Толстой. В бележката под линия редакторите отбелязват, че „тези разсъждения са характеристични за духовната личност на бъдещия мислител на чистата човешка и обществена правда, истина и християнска нравственост" и изтъкват тяхното значение за по-задълбоченото опознаване на цялостното творческо развитие на писателя.

В «Знание и труд» се публикуват спомени на някои видни учени и писатели. Тук откриваме размислите *Пастьор за своите родители* (2–3), част от *Изповедта на Жан Жак Русо* (7–8), спомена на П. Кропоткин *Учителят ни по литература* (2–3) в превод на К. Киров. На гениалните хора и техните особености е посветена статията на проф. Ч. Ломброзо (1).

В научнопопулярното списание излиза откъс от трактата *Сцената от морално гледище* на Фр. Шилер (2–3) в превод на П. К. Чинков. В него са представени естетическите възгледи на немския писател и драматург за спецификата и особеностите на сценичното изкуство.

Приносите на «Знание и труд» за нашата литература са незначителни. Списанието си остава едно мимолетно ученическо издание без ясно очертан собствен облик. Сред многото посредствени публикации обаче могат да се открият и интересни материали, свързани с проблемите на образованието и педагогическото дело в България през онези години.

Захари Василев

ИЗГРЕВ

Литературно полумесечно списание. Гл. ред. Ж. Б. Нарцис. Урежда ред. к-т. София, печ. Гавазов. 4°. Ц. 40 ст., аб. за 3 мес. 2 лв.

1 1–4 ян. 1918 – фев. 1919

Под заглавие «Изгрев» излизат първите три броя на списанието, а последният се появява след прекъсване като «Нов изгрев». Редакцията заявява, че ще работи за културното развитие на българския народ, продължавайки делото на възрожденските просветители.

Публикуваната тук поезия е малко и художествено неубедителна. Стиховете на Методи Ст. Вечеров (псевд. на поета и преводача Методи Петков Стефков) *Пролетна измама* (4) и *Пан се скита* (4) са слаби, а *Летни вечери* (2) копира поезията на Д. Дебелянов:

Нощта разстила цветни балдахини
и шепне тихички молби:
Самотен — питам где ще отпочине
духът след тъмните борби?

Романтично клиширан е поетическият изказ на Симеон Г. Иванов в *Сълзи* (2); пълно с неясни мистични образи е стихотворението *Утро* (4) от Йохан Нелюбов (неизв. псевд.). С мистични размисли за „обожественото“ е изпълнена поемата на д-р К. Гълъбов *Съзерцание* (3, 4).

Прозата в списанието е застъпена главно с кратки разкази от автори, които не могат да бъдат разпознати под своите псевдоними и инициали: Хризантема, И. Б., Т. С., Лазар Я. Попов. Сред произведенията няма нито един истински разказ, а повествованията са със сладникаво-сантиментални импресионистични или алегорични претенции.

Под заглавие *Красота* (1) главният редактор Георги Балинов с псевдонима Нарцис (Ж. Б. Н. или Ж. Б. Нарцис) публикува своите т. нар. „отбрани откъслеци“ — сантиментална импресия с много изкуствено разкрасен и претрупан език.

В «Изгрев» преобладават преводите на популярни по това време у нас автори: Х. Зудерман, К. Мендес, Ст. Пшибишевски, Ш. Бодлер, Е. А. По — всички представени с по един разказ. Най-активен преводач е редакторът Нарцис, който превежда Ги дьо Мопасан и Ст. Пшибишевски, вероятно от руски. Преведени са още произведения от Пол Брюл и *Беати* от Роде. Преводачите тук са под

псевдоними Гуча, Пошев, В. М., Радулов, П. Ст. — също неизвестни. Единственото чуждоезично стихотворение — два куплета от Х. Хайне из *Книга на песните* (4) — е преведено от Радулов.

Критическият раздел на «Изгрев» не успява да утвърди свои рубрики поради краткотрайното си съществуване. »Разни вести« (2) съобщава за избирането на Иван Вазов за почетен председател на Съюза на българските учени, писатели и художници. Приложено е и неговото благодарствено писмо. Поместена е любопитна информация за посещението у нас на финландския професор Микола и на неговия ученик Калима, изнесли лекции за летоброенето в *Именник на първия български господар* (явно става въпрос за *Именник на българските ханове*).

В »Театрална хроника« (3) е поместена рецензия за «Българската оперна дружба». А в »Книгопис« (3) се съобщава за излезлите *Разкази* от Елин Пелин. Вероятно става дума за второто издание на *Китка за юнака*, *Разкази* (1918). Всички критични отзиви и информации са подписани с псевдонима на главния редактор.

В изданието е публикувана информация без никакъв коментар за уволнението на Йосиф Хербст от поста директор на печата (1).

Отпечатани са и няколко реклами за новоизлезли книги.

В последния брой на списанието редакцията обяснява спирането му с „издателската криза“ и високите цени на печатарските материали.

За разлика от незадоволителното литературно творчество, илюстрациите в «Изгрев» са малко, но в изискан стил и придават добър облик на списанието.

Краткотрайното издание не успява да осъществи целите, които си поставя. То не намира място в историята на българската литературна периодика, а остава само един незначителен факт от нея.

Милена Савова

НАШАТА КОННИЦА

Месечно списание. Редакция при щаба на I конна дивизия, по-късно Редакция при кавалерийската инспекция. Ред. Н.П. Николаев, от кн. 4, г. I ред. Ив. К. Стойчев до кн. 10, г. XXV.София, п-ца Военен журнал, 4°. Ц. 1,50 лв., год. аб. 12 лв. 5000–7000 тир.

1	1–10	юли 1918 – юни 1919
2–8	по 10 кн. годишно	септ. 1919 – дек. 1926
9	1–12	септ. 1926 – дек. 1927
10–25	по 10 кн. годишно	ян. 1928 – дек. 1943
26–27	по 10 кн. годишно	ян. 1946 – дек. 1947
28	1–8	ян. 1948 – дек. 1948

От 3 подзагл. Месечно списание. Издание на фонда «Нашата конница»; от 8 — Месечно списание на българското конно войнство, издава фонд «Нашата конница». Основател ген.-майор Тодор Марков; от 1, 1 ред. к-т: К. Соларов (председател), П. Ив. Златев, Н. П. Николаев (ред.), Р. П. Славейков; от 1, 4 ред. Ив. Стойчев, урежда ред. к-т; от 11, 2 ред. к-т П. Златев (председател), Й. Петров, Н. П. Николаев, П. Чипев, К. Марков, Г. Генев; от 13, 7 ред. к-т без П. Чипев; от 15, 1 и без Г. Генев; от 15, 7 в ред. к-т и М. Минчев, Н. Стаматов (до 17, 6); от 18 ред. Ив. Стойчев, ред. к-т: Н. Подгоров (председател), Йос. Петров, Ил. Кикименов, Мих. Минчев; от 18, 5 в ред. к-т и Г. Генев; от 18, 10 в ред. к-т и Ат. Жилков (председател); от 21 в ред. к-т Г. Стоев, вместо Г. Генев; от 20, 4 ред. к-т без Мих. Минчев, а от 21, 9 и без Г. Стоев; от 22 урежда ред. к-т с председател Ат. Жилков; от 24 ред. Ив. Стойчев, урежда ред. к-т: Ат. Жилков (председател), Т. Антонов (зам. председател), Йос. Петров, М. Антонов, Н. П. Николаев, Гр. Грозданов; от 25 в ред. к-т и П. Пенев (председател), без М. Антонов; от 26, 1 урежда ред. к-т: Д. Желязков (председател), Йос. Петров, М. Мирчев, Ив. Сандев, Д. Халаджов (ред.); от 27, 1 в ред. к-т и Ив. Желев, вместо Д. Халаджов, Влад. Радославов (ред.); от 27, 6 Янко Димов (ред.), вместо Влад. Радославов; от 28, 4 вместо Янко Димов, Деспотов (ред.). Печата се в печатницата на Военно-издателски фонд. *Указател за трудовете, поместени в изданията на фонда «Нашата конница» от юли 1918 до дек. 1928 г.* от Ив. Стойчев, С., 1929.

Идеята за създаване на сп. «Нашата конница» възниква в с. Аджи-гьол (Тулчанско) през периода 20 ян.–20 апр. 1918 г. в щаба на I и II конни дивизии. Главна заслуга за осъществяването ѝ има тогавашният инспектор на конницата ген. Т. Марков, който на 25.I.1918 г. изпраща първата шифрована телеграма до Щаба на действащата армия, с която иска разрешение за „слагане началото на едно двуседмично списание, предназначено за българското конно войнство“. Първият отговор е отрицателен и ген. Марков прави нова постъпка до същата инстанция с писмо № 6539 от 4.II.1918 г. На 26.II.1918 г. от Оперативния отдел при Щаба на действащата армия (военно-политическо отделение, Политическа културна секция) се получава предписание № 1040 до Инспекцията на конницата, подписано от ген. Жеков, главнокомандващ Щаба, с което се разрешава учредяването на едномесечно списание. На 14.III.1918 г. със заповед

№ 12, подписана от Временния инспектор на Конницата ген.-майор Марков и от изпълняващият длъжността Началник на I Конна дивизия от Генералния щаб подп. Соларов, се обявява започването на сп. «Нашата конница», неговите цели и задачи, отдели, начин на редактиране и администриране. Главната му задача е: „да стане огнище на ония идеи за дейност и живот на конницата, които се родиха и закрепнаха всред великите борби на нашия народ през последните години" (1, 1). В списанието се застъпват следните отдели: »Научен«, »Художествен« (биографии на български кавалеристи, лични спомени от войните, поезия и разкази из военния живот) и »Разни« (хроника, критика и библиография, кореспонденции, картини, скици, снимки и пр. из кавалерийския живот). Работата в списанието е разпределена в редакционен съвет, редакционен комитет и сътрудници и кореспонденти при всеки конен полк и конно-артелирийско отделение. Така, през м. юли 1918 г. се появява първият брой на просъществувалото 30 години месечно списание на българското конно войнство «Нашата конница». Прекъснало излизането си след 1, 3 поради събитията от есента на 1918 г., в края на годината то излиза с три броя в едно книжно тяло, след което продължава съществуването си, излизайки редовно 28 години. След 1, 4–6,за да закрепи финансово списанието, редакторът му Ив. К. Стойчев решава да учреди фонд «Нашата конница» със списание и музей под същото наименование. Фондът се ползва с широк дарителски отзвук, списанието укрепва материално, става авторитетно и търсено не само сред конното войнство, но и сред всички военни среди в страната. На 11 юли 1923 г. към него започва да излиза и библиотека «Нашата конница». Това, което се налага по отношение на външната форма и качествата на изданието, безспорно е: висок професионализъм, стриктност и прецизност при неговото редактиране, базиращи се на една много добра материална осигуреност. Хартията и печатът му са със завидно качество, снимковият материал е идеално поднесен, възнаграждението в списанието е добро, обявяват се конкурси и премии за най-добрите художествени произведения, свързани с конницата — по този начин се изработва почетният знак на фонда в три степени и заглавните корици на списанието, чиито автори са художниците Н. Кожухаров, Г. Машев и П. Паспалев. При юбилейните броеве кориците са направени луксозно. През първите години на съществуването на списанието от страниците му лъха висок патриотичен дух, преклонение и възхвала на героизма на българската конница по време на войните. По-късно, с течение на годините и с промяната на политическата обстановка, приповдигнатият военно-патриотичен дух постепенно прераства в национализъм, достигайки връх в демонстративно изразено германофилство през 1941–1943 г. След тригодишно прекъсване (1943–1946) сп. «Нашата конница» възобновява излизането си, ставайки проводник на народно-демократични и отечественофронтовски идеи. Всъщност изданието във всеки момент от съществуването си се е съобразявало с официалната правителствена политика в България. Ето защо не е възможно да се даде категорична оценка за характера му. В «Нашата конница» намират място публикации, свързани изключително и само с дейността и развитието на конницата, което стеснява тематичния и жанровия му обсег. В тази посока изобилстват историческите материали — от създаването на българската конница в зората на българската държава, през формирането на българската сотня в Опълчението, укрепването ѝ след Освобождението, до утвърждаването ѝ и международното признание по

време на войните през второто десетилетие на века[1]. От гледна точка на литературната история интерес представляват материалите, включени в разделите »Белетристика«, »Поезия« и в част от »Спомени...«, »Биографически скици« и »Епизоди...« (последните могат да се отнесат към жанра на документалната проза и мемоаристиката). В »Отзиви и книги« са включени рецензии преди всичко за тясно специализирани военни издания, а в »Хумор« само анекдотично разказани случки от войните. В *Указателя...* на Ив. Стойчев не са посочени юбилейните книжки на списанието, а те са няколко, свързани с различни годишнини от национален и военно-профилиран мащаб. На народния поет Иван Вазов са посветени три юбилейни книжки на «Нашата конница»: по случай 50-годишния му творчески юбилей (3, 1–2), *Иван Вазову — вместо венец*, траурен брой (4, 1–5) и *Помен за народния поет Иван Вазов. 25 години от смъртта на народния поет* (26, 7). Фактът, че на него единствен измежду българските писатели се оказва тази чест, е красноречиво свидетелство за преклонението на редакцията пред традицията и народностното. А стихотворението на Вазов *Добруджанската конница* е поместено поне десет пъти по страниците на цялото течение на списанието. В тези книжки на делото на поета са дадени високи оценки. Например в уводната статия на д-р Н. П. Николаев към 3, 1–2 се казва: „В лицето на Ивана Вазова България ще поздрави своя най-заслужил син, името на който ще остане неразделно свързано с най-ценните културни придобивки на нашето време“. От името на Фонда е изпратен поздравителен адрес до поета, написан от Н. П. Николаев (3, 1–2). Юбилейни книжки списанието посвещава още на: ген.-лейтенант Иван Колев (1, 3; 2, 9–10; 14, 4; 12, 7–8; 24, 7; 27, 5 и др.) и на 10-годишнината от превземането на Одрин от лейб-Гвардейския конен полк (5, 7), в която е поместена голяма част от литературния сборник *Одрин*, оценена е по достойнства и работата на неговите съставители Константин Гълъбов и Йордан Стубел. В 5, 7 са публикувани стихотворенията *Щурмът на Одрин* от Ив. Вазов, *Пред Одрин* от Н. Начов, *На Айваз Баба* от Ст. Чилингиров, *Пристъп* от Кирил Христов, *Султан Селим* от Людмил Стоянов, *Одрин* от Г. Н. В началните години на своето съществуване, по инициатива на Ив. Стойчев, списанието започва рубриката »Нашите писатели за нашата конница«, в която заедно с произведенията са дадени и биографични бележки за авторите им. Рубриката се открива в 4, 6 с представянето на Ненчо Илиев, от когото са поместени разказите *Подвиг*, *Храбрец* и *По стъпките на безсмъртните*. В 4, 7 е представен Кирил Христов със стихотворенията *Българската конница* и *Коннишка атака*. Анонимният автор на статията за него набляга на патриотичната лирика на поета — „изразител на изблика на патриотизъм, народно негодувание и гордост през дните на тежките военни години“. В 5, 5–6 Ст. Кутинчев представя Стилиян Чилингиров, отбелязва по-крупните му произведения *Песен за селяка* и сонетния роман *Владо Булатов*, определя го като единствен представител на неореализма у нас. Публикувано е стихотворението на Чилингиров *Конна атака*. Рубриката повече не се появява, но и вън от нея някои от утвърдените български писатели печатат разкази с кавалерийска

[1] За разделите и материалите с военно-исторически характер детайлно представа може да се добие от: Стойчев, Ив. Кр. *Указател на трудовете, поместени в изданията на фонда «Нашата конница» от юли 1918 година до декември 1928 година*. 1929.

тематика. От Йордан Йовков са препечатани разказите *Триумф* (10, 1–3), *Белият ескадрон* (10, 7; повторно отпечатан в 26, 8–9), *Мустафа ачи* (10, 9–10) и *Седемте* (11, 2). От Георги Райчев е публикуван разказът *Безкръстни гробове* (10, 5). В 10, 10 редакцията обявява, че има намерение да отпечата творби за конницата и от Антон Страшимиров, Андрей Протич и др., но това на практика не се реализира.

В раздел »Поезия« на списанието преимуществено място заемат стихотворенията, в които се възпяват силата и героизмът на българската конница, подвизите на бойците, проляли кръвта си за отечеството. Всички те са подчинени на една идея: вдъхновение и преклонение пред българското, почит към светините, поддържане на висок боен патриотичен дух, увековечаване на българската конница, извършила през войните легендарни военни подвизи и прославила името на българския воин. Войната, битките на кавалерията са видени единствено през призмата на героичното и възвишеното, а не като гибелно човешко преживяване. Стиховете са преди всичко от автори, пряко или косвено свързани с редиците на българската кавалерия. Някои от тях са офицери от конните полкове, други работят в областта на военното дело. След стиховете на Ив. Вазов стихотворни произведения са отпечатани от Тодор Христов (Кардамин), запасен подпоручик от конницата: *Умиращият кон* (3, 3–4), *Последен марш* (9, 6–7) и *Жертвен час* (9, 9–10) — незначителни от гледна точка на поетическата реализация на военната тема. Най-много стихове в списанието пише Георги Караиванов (повече от 20), юрисконсулт на Военноиздателския фонд от 1924 г.: *Конници* и *Завет* (7, 6; псевд. Павел Горчев); *Пред атака* (7, 6) и *На връщане* (7, 10) — с псевд. Атанас Гривинов; *Луд гидия* (9, 3) — с псевд. Горяно; *Конна атака* (22, 4–6) — с псевд. Витез Борко, и др. Псевдонимите, под които най-често се явява, са разкрити от Ив. Стойчев в *Указателя*.... Добър прием в «Нашата конница» намират стиховете на Христина Стоянова: *Гурбетчия* (8, 3), *Лудо-младо* (8, 5), *Верният кон* и *Конници* (9, 1–2), *Завръщане* (9, 12), *Признание* (11, 7). В някои от тях тя се придържа към народната песенна традиция; други (а те са повече) са посветени на легендарните подвизи на българската конница, в които се редят картини на бойния устрем, образи на конници и техните верни другари — конете. Като автор на бойни маршове за отделните конни полкове сътрудничи Николай Подгоров, който печата още и стихотворенията *На раздяла* (26, 4) и *Конницо* (26, 2–3). След първото десетилетие на списанието зачестяват стихотворенията на Борис Маковски (псевд. на Борис Иванов Първанов). Изявите му тук никак не са малко, нещо повече — той се оформя като търсен и предпочитан от редакцията автор. Стиховете му, разбира се, са посветени на конницата: *Нашата конница* (17, 9), *Кочмар* (18, 1–2), *Кара-Пелит*, *Знамена на славата* и *Знамена на бъдещето* (19, 7–8), *Сабя* (21, 9–10) и др. Независимо от ограничената тематика стихотворенията му звучат убедително. С най-голяма художествена подплатеност, драматична натовареност и раздвиженост на стиха е наситена поемата му *Огнен път* (17, 8):

Да бъде
навсъде

победа
да гледа
небето
полето
да пее
за нея
и тихо
и лихо
да тръпне
и шъпне
в унеса
– О, те са
конници, конници в боя!

Епизодично в списанието се появяват стихотворения от Ив. П. Стаменов (псевд. Скит), Методи М. Марков, полк. о. з. Ник. Д. Янакиев, Михаил Ковачев, Любомир Бобевски, В. А. Робев, Лена-Беатриче Наумова и др. Малко на брой са преводните стихотворения, като и тук при подбора им неизбежно важи принципът за тематичната ограниченост. Ив. Стойчев превежда *Една поема* (1, 9) от Едмон дьо Ростан, а Д. Давидов — *Песен за стария хусар* (10, 9–10) от същия автор. Качеството на поезията в «Нашата конница» не е цел на редакцията, която неведнъж известява на читателите, че няма да публикува поетически шедьоври, а само стихове, които да поддържат висок боен и патриотичен дух сред българските кавалеристи. Същите изисквания списанието има и към прозата, която се приема за печат в него. В основата на всички разкази са залегнали действителни случки от войнишкото битие. Те са изчистени от пресилена приповдигнатост и реалистично отразяват подвизите на конницата. Написани са непретенциозно и вместват в себе си един свят, останал в историята на три десетилетия, изпълнен с известни пълководци и безименни редници, проляли с еднаква скромност кръвта си пред олтара на Отечеството. Едновременно с това те разтварят в себе си и един друг свят — на простите човешки изживявания, на любовта и човеколюбието, разкриват една почти девствена душевност и чистота у безпримерните смели бойци. Едно обаче е премълчано в тях — антихуманната природа на войната, узаконеното братоубийство, трагизма на жервеността във войната. Ала и другояче не може да бъде, като се имат предвид целите на списанието.

Най-плодовит разказвач в «Нашата конница» е Николай Подгоров, който е дългогодишен негов сътрудник, а от год. 18 — член на редакционния комитет и уредник на музея «Нашата конница». Първият му разказ *Ровът* (1, 4–6) се появява още в началото на списанието. В следващите годишнини са публикувани *Война* (2, 6), *Янка* и *Миал* (3, 5–6), *През войната* (3, 8–9), *Пред стените Булаирски* (4, 1–5), *Дико и неговата стрела* (4, 7), *Среща* (6, 4), *Опитомен* (6, 5); а също и много спомени от войната — *През войната* и *Двата боруна* (5, 8–9), *Първите доброволци* (6, 7), *На първите маневри* (7, 7), *Една атака* (9, 11) и др. Тематичният диапазон в работите на Подгоров е широк — от героични прояви до делнични вълнения, от любовен драматизъм до комично и жизнерадостно настроение. В стилово отношение разказите му имат известни

ЧИТАЛНЯ

БАН
Институт за литература
БИБЛИОТЕКА

художествени достойнства — изображението е живо и реалистично, езикът е богат, диалогът е раздвижен. В доста работи личи влиянието на прозата на Г. П. Стаматов. Едно от най-силните му произведения в списанието е апотеозът *Неизвестният български воин* (5, 5–6):

> „Той е миналото, настоящето и бъдещето, той е надеждата — ярката звезда на Българския хоризонт, която в тежки дни, като днешните, спасява Отечеството и няма да го остави да загине."

В първото десетилетие на списанието често се среща и името на офицера Лука Доросиев, който също помества разкази и спомени от войните, а също и някои исторически материали: *Освобождение* (2, 3), *Нова ера в живота на конницата* (1, 3), *Между Върбене и Лерин* (3, 7), *Отиват си* (1, 4–6) и др. Характерно, особено при документалните му работи, е вмъкването в разказа на експресивни поетически апострофи и природни картини. Те са написани за широка аудитория и са изчистени от военно-терминологични неясноти, разказването тече гладко и интригуващо. С разкази и военни спомени в списанието сътрудничат още: Ф. Ст. Баранов, Ст. Кашев (псевд. Волен Конник), А. Стоянов, Иван Давидов и др.

През второто и третото десетилетие от излизането на «Нашата конница» литературните публикации значително намаляват. Изданието все по-тясно се профилира в специфичната военна проблематика. Спорадично се появяват няколко имена в прозата: Илия Мусаков, Слав Доростолски, Кирил Искров и др. Ил. Мусаков разказва истории за всеотдайна любов между родолюбиви девойки и кавалеристи: *Пандора* (16, 1), *Десет дни домашен затвор* (16, 3). Слав Доростолски печата значително повече разкази на теми из войнишкото всекидневие, в които на фокус са невинни човешки недостатъци у войника: *Неприятно приключение* (16, 3), *Военна хитрост* (16, 9) и др. Преводните белетристични произведения са също свързани с военната тема и кавалерийския живот. В първите десет години любим чужд автор в списанието е Ръдиър Киплинг, чиито творби са представени от Соня Краева: *Отмъстителният хяндихап* и *Бягството на белите хусари* (6, 4), *Арестът на поручик Голтли* (8, 3), *Дъщерята на полка* (8, 4), и др. През второто десетилетие на списанието е демонстрирано предпочитание към руския писател ген. Юрий Галич Гончаренко: *Лилиян Грей* (11, 4), *Атаката на ямбургския полк* (11, 6), *Лека кавалерия* (12, 2) и др. Публикуван е и един разказ от Н. В. Гогол — *Файтон купе* (10, 9), а също по един и от М. Сафонов — *Арапчо* (10, 8–9), и Мамонтов — *Око за око* (14, 1), в който са предадени впечатления от българската конница в Балканската война. Преводачите не са посочени. Соня Краева превежда още разкази от английски (от Лаймар О' Флахерти), а Христо Малакчиев — три разказа на унгарския писател Имре Фаркаш.

Списанието изобилства от статии, които трудно могат да се отнесат към една или друга тематична сфера, тъй като най-често съчетават историческия разказ и коментар с военно-историческия или културно-историческия. Най-плодовит в това отношение е основният редактор на «Нашата конница» Иван Стойчев. Като редактор той дава възможност в списанието да се поставят

различни дискусионни въпроси, да се изявяват противостоящи си мнения, често ненатрапчиво изразява и своето становище. Така например, поместваики статията на Йордан Венедиков *Христо Ботйов — кавалерист* (8, 10), в кратка бележка той отбелязва своите резерви към твърдението на автора. Свое мнение изразява и по спора за принадлежността на намерената в Черепишкия манастир сабя — *Ботйова ли е сабята в Черепишкия манастир* (23, 4–6). Два пъти Ив. Стойчев помества статии по повод издирването на биографични данни за възрожденския ни революционен деец Иван поп Христов (10, 9–10 и 22, 1–3). Той публикува още историко-биографичните бележки *Помен за майор Векилски* (1, 9), *Шумен — люлката на новобългарската конница* (8, 10), *Чардафон Велики* (22, 7–8), *Слава на Добруджанската конница* (23, 7–10) и др. В рубриката »Книжнина« често рецензира книги, свързани с българската конна войска. Тук печата и отзив за пътеписната книга на Ст. Чилингиров *Равна Добруджа*. Разбира се, военно-историческите статии в списанието са най-многобройни и те засягат преди всичко историята на кавалерията — не само у нас, но и в световната военна история — печатат се очерци за чуждите конни войски, биографии на пълководци и пр. Сред авторите са Йордан Венедиков, Юр. М. Велчев, Ст. Величков, Любомир Босилков и др. Интересни сред тях са спомените на руския генерал-лейтенант Н. В. Савойски *Спомен на един стар кавалерист* (5, 2–3), които разказват за превземането на Кюстендил в Руско-турската освободителна война. Интересни са и страниците, посветени на конния спорт, на неговото зараждане и развитие у нас и в чужбина, на конните олимпийски игри, на представянето на България в тях. Много от тези бележки са подписани от ген. Владимир Стойчев, на когото е посветена и цяла книжка през 1946 г. (26, 6).

Създадено в края на Първата световна война, сп. «Нашата конница» излиза в продължение на 30 години, като издава 280 книжки на приблизително 10 000 страници. То е истински архив на всичко, писано за българската конница и единствено по рода си издание у нас. Списанието с успех изпълнява целите и задачите си. За да просъществува толкова години, за да укрепне материално и се превърне в знаме на конната армия, то създава благотворителен фонд, който му осигурява това дълголетие. Освен това учредява и музей «Нашата конница». Фондът постига и широк отзвук сред българската общественост за построяването на паметника на загиналите конни войни, а списанието предлага богат снимков материал на войнишките паметници. Списанието представлява интерес преди всичко за военните историци. Влогът му в литературната история е твърде скромен и периферен, ала то все пак може да бъде източник за литературноисторически наблюдения върху творчеството на по-слабо известни автори като Георги Караиванов, Борис Маковски, Христина Стоянова, върху развитието на военния разказ и документалните жанрове.

Венета Михова

НАУКА

Орган на учителското тяло и учащата се младеж. Излиза през дните на учебното занятие. Урежда ред. к-т. Варна, печ. К. Николов. 4°. Ц. 10 ст.

1 1 21 дек. 1918

Редакцията на «Наука» заявява, че това е първият вестник в България, който ще защитава науката в лицето на младите ѝ сили и горещо обещава, че ще се бори против „отровните миязми, които умъртвяват младежките души".

Вестникът има литературен отдел, в който е поместена статия от д-р Б-в *Българското юношеско творчество*. Патосът ѝ е сходен с този на уводната бележка, поради което е много вероятно да са написани от един и същ автор — непознат на нас по име или псевдоним. В нея се изразява напълно комично възмущение от критиците на юношеската литература: „О, прикрити убийци! О! славолюбиви демони! Вие със своя меч разрязвате безмилостно зачатъците на душевен напредък у юношите, смазвате техните поетични дарби, над които вий нямате никакво право". Негодуването на автора, че се публикували произведения от млади чужди писатели за сметка на наши, е толкова безкрайно, колкото и възхищението му от ръкописите на Люб. П. Станчев (ученик), чийто „творби" той сравнява с работите на младия Шилер. Стихотворението *Русалка* и есето *Беглец* от набедения гений охлаждат основателно нашето любопитство и категорично свидетелстват срещу позицията на д-р Б-в.

Хрониката съобщава за основаването на благотворително дружество «Благодеяние» в града, с председател Люб. Станчев — явно герой на броя; за лекциите на младежкото дружество «Развитие» и отправя запитване до директорите на I и II мъжки гимназии за назначението на две учителки — според редактора съвсем неподходящи.

Не знаем защо въодушевлението, което личи от брой първи, не успя да създаде и някой друг. Вероятно бурната страст на редактора се е изпепелила така бързо, както се е разгоряла на малките страници на този единствен брой.

Милена Савова

ПОЛСКИ ПРЕГЛЕД

Издание на Полското бюро по печата в София. Излиза като ръкопис три пъти месечно, на 10-то, 20-то и 30-то число под ред. на д-р Т. Ст. Грабовски, София, печ. Радикал. 4°. Год. аб. 6 лв. 1000 тир.

1 1–50 30 ян. – 30 дек. 1918

Наследник на «Полски бюлетин».
Продължава под името «Полско-български преглед».
Притурка към 50 — съдържание на год. 1 на «Полски бюлетин».
Загл. на полски и български ез.

Основания за превръщането на бюлетина, издаван от Полското бюро по печата през 1917 г. в «Полски преглед» са изложени в редакционна бележка към притурката на списанието: „Предвид на това, че «Полски бюлетин» (1917) и «Полски преглед» (1918) до известна степен представляват една цялост, която обхваща един от най-интересните периоди от създаването на новата полска държава и на нейната борба с натрапващото се опекунство на самозваните ѝ протектори, считаме за полезно да даваме на читателите си списъка на статиите, поместени в «Полски бюлетин» през втората половина на 1917 г. Това се оправдава толкоз повече, че «Полски бюлетин» беше печатан в твърде малък брой екземпляри и вече днес представлява една библиографска рядкост. За интересуващите се от полското дело и държавното възраждане на Полша този списък ще бъде полезен и ще улесни в библиотеките ориентирането в богатия, но доста заплетен материал по този въпрос“.

Тази редакционна бележка сочи основния метод за организирането на полско-информационното списание «Полски преглед», чийто главен редактор е и официален представител на Полша в България и чиято редакция се намира в сградата на Полското бюро по печата и полското представителство.

Официалните полски дипломатически представители в България, както и полската общественост, разчитат на българското обществено мнение и на подкрепата на българската общественост с определянето на границите на Полша, която след 150-годишна подялба между Прусия, Австро-Унгария и Русия е получила независимост на 5 ноември 1915 г. Съществуват редица спорни въпроси за западните и източните граници на Полша, по които новосъздадената полска буржоазна република и нейният пръв кабинет търсят обществено-политическа подкрепа и на българската общественост.

Може да се каже че целите и задачите на «Полски преглед» са почти изцяло

зависими от актуалната политическа ситуация, въпросите за полските граници заемат почти две трети от съдържанието му, и значителна част от рубриките.

На страниците на «Полски преглед» не липсва и богата културно-историческа и литературна панорама. Като сътрудници на списанието са привлечени редица български учени — слависти, преводачи, а също и българи — възпитаници на висшите полски училища. Тяхната активна дейност започва да променя в известна степен пропорциите на различните материали в полза на културно-историческата и литературна информация, преводи на кратки откъси поезия или проза от видни полски творци.

От речта на проф. Боян Пенев — ръководител на славистичната катедра в Софийския университет, произнесена на 15.XII.1918 г. по повод създаването на Полско-българското дружество (негов орган ще стане «Полски преглед»), а през 1919 г. — приемникът му «Полско-български преглед»), можем да се ориентираме за основанията, които подтикват видни български учени и общественици да сътрудничат активно на списанието, а също да прочетем „черно на бяло“ какви са мотивите на българските сътрудници. В тази реч, озаглавена *Полско-български сношения* (47–48) Боян Пенев изтъква, че както дружеството, така и неговото издание ще служат за сближаването на двата народа, и че „особено важни за нас са културните връзки между двете страни — или по-точно: нашите връзки с полската култура. Поляците, които са създали самобитна култура, биха могли да ни служат за о б р а з е ц (разр. — М. К.) в много отношения“.

Тази значима потребност, опознаването на една богата славянска култура и особено на върховете в нейното развитие — поетите-романтици, писателите-модернисти и нейните Нобелови лауреати, определят основната част от преводите, както и литературно-историческите и литературно-критическите материали.

Тъй като на страниците на списанието не е обявен съставът на редакционния комитет, по всичко личи, че той повтаря една част от членовете на Полско-българското настоятелство, избрано като управителен орган на Полско-българското дружество на 16.XII.1918 г.

Дотогава, всъщност през цялата 1918 г. от българска страна активно участват проф. Боян Пенев, избран за първи подпредседател на настоятелството, проф. Венелин Ганев, д-р Иван Кесяков — директор на народното здраве, проф. Стефан Младенов — специалист по сравнително славянско езикознание в Софийския университет, проф. Александър Теодоров-Балан — преподавател по българска и славянска литератури в Софийския университет, Дора Габе-Пенева — поетеса и преводачка и др. Българските учени-слависти, чиито имена настоятелството и редакцията на «Полски преглед» включват, ще се превърнат в пропагандатори, тълкуватели и популяризатори на полската литература у нас за един продължителен период от време. Всички те са обединени от идеята, която Боян Пенев формулира в цитираната по-горе реч — полската поезия и нейните най-високи образци могат да послужат като модел на младите български поети.

Движението на сътрудниците на списанието, особено на българите, част от които изпълнява задачите на редакционен комитет, е доста оживено. Тъй като са изтъкнати учени и общественици, на които често се налага да пътуват, понякога

продължително, те се откъсват за известно време от работата, заместват се едни други и после отново се включват в редакционно-издателската работа.

От полска страна, освен главният редактор Тадеуш Грабовски, официален представител на Полша в България и бъдещ посланик, в редактирането на списанието вземат активно участие журналистката Ванда Зембжуска и нейният брат Зджислав Зембжуски.

«Полски преглед» има дванадесет постоянни рубрики: »Общо-политически статии«, »Полско кралство«, »Хелмско-подляският въпрос«, »Галиция«, »Познанско«, »Българи и поляци«, »Полша и чужбина«, »Из културния живот«, »Юбилеи и годишнини«, »Некролози«. Последните две рубрики имат информационно-технически характер — »Карти, портрети, илюстрации« и »Нови книги и списания«.

Първите пет рубрики, както и »Полша и чужбина« третират изключително политически въпроси. Разглеждат се политико-дипломатическата дейност на полското правителство, българо-полските официални отношения, проблемите около границите на Полша. Много оживено са дискутирани въпросът за Хелм, Хелмска област и Подлесието, съдбата на Силезийската област и т. н.

Рубриката »Българи и поляци« засяга многостранно българо-полските отношения в историко-културен и съвременен план. В нея е обособен специален раздел »Из българската анкета на полския въпрос«. Анкетата е организирана няколко години по-рано (1915–1916) от Полското бюро по печата, начело с Тадеуш Грабовски, и засяга въпроса за бъдещата съдба на Полша и за нейните граници. Издадена е най-напред на полски език в Полша.

На страниците на «Полски преглед» в тази рубрика са отпечатани отговорите на осем български политици, общественици и учени, между които проф. Боян Пенев, Мара Белчева, Ана Карима и др. Традиционното печатане на отговори ще продължи и през следващите години на страниците на «Полско-български преглед».

Най-значителен интерес за нас представлява рубриката »Из културния живот« със своите подраздели: история, просвета, наука, литература, критика и биография, художество, музика и театър, а също и последният от тях — стихотворения, разкази и скици. От съдържанието е видно, че рубриката е не само богата. Редакторите на списанието се стремят тя да бъде многообразна, интригуваща и всестранна. Те имат благородната амбиция да предлагат само интригуващо и богато с разностранността на материалите си списание, но още и тези материали — особено из областта на културата, историята и литературата — да бъдат поднесени от висококомпетентни специалисти, български и полски учени. Прави впечатление, че през 1918 г. полските учени, които коментират различни страни от своята култура, история или литература са повече от имената на българските слависти, писали по тези проблеми. Това е естествено. Нашата славистика, която има вече известни традиции, едва сега набира професионално самочувствие и през следващите години ще демонстрира много по-широко участие с разнообразна проблематика. На страниците на «Полски преглед» и на неговия наследник можем да проследим професионалното израстване на българските слависти. Достатъчен е, отново ще повторим, само един поглед върху съдържанието и литературно-филологическата проблематика, за

да си изясним, че работата в «Полски преглед» няма нищо общо с любителските начинания, тя е професионална във всяко отношение и се превръща в неотделима част от полонистичната биография на редица наши учени-слависти, особено на Боян Пенев, и на преводачи като Дора Габе-Пенева.

На страниците на «Полски преглед» се публикува изключително преводна полска литература, тъй както диктуват неговите предназначение и цели. Подборът на авторите идва да подкрепи нашето твърдение за професионалното познаване на ценностите от богатата полска поезия. Най-значително място заемат многобройните откъси от поемата *Пан Тадеуш*[1] на Адам Мицкевич.

Редакторите са решили да заинтригуват читателите си и същевременно да поласкаят преводачите, проявили интерес към безсмъртната творба на най-великия полски поет-романтик, като отпечатват едновременно откъси от два превода — този на Дора Габе и на Христо Кесяков (38–39, 49–50).

Преди това е отпечатана много малка част от превода на Ефрем Каранов направен през 1901 г., който по единодушното мнение на специалистите е твърде слаб и не предава силата и красотата на Мицкевичевата поезия. *Полонез 3-ти май* (17–18) е кратък откъс от XII книга на поемата. Отпечатан е по повод 127-та годишнина от създаването на първата полска конституция от 3 май 1791 г. Встъпителната бележка към него завършва със съжалението, че „откъслека не предава напълно художествено вдъхновените строфи на Мицкевич".

Затова пък преводите на части от поемата, която Дора Габе предоставя на списанието, правят съвсем друго впечатление.

Сред най-прекрасното от поемата, специалисти и познавачи сочат единодушно *Концертът на Янкел* (38–39) от дванадесета книга на *Пан Тадеуш*, която Мицкевич е озаглавил с обичайния старополски тост *Да се обичаме*. Именно това великолепно описание на концерта на стария цимбалист превежда Дора Габе. Младата поетеса веднага обръща внимание с качеството на своя превод — максимално приближен до оригинала, той е плавен, художествен, увличащ. Българският текст едновременно предава богатството на Мицкевичевия стих и реч и възможностите на българския поетичен език, който преводачката е изградила върху някои по-старинни форми като „кивна", „ек", „прочутий". Преводът е демонстрация на обогатеното поетично слово на езика ни през двадесетте години, за което не малка заслуга имат българските поети-символисти. Следващият откъс *Буря* (49–50) от десета книга на поемата затвърждава впечатлението, че Дора Габе няма сериозни конкуренти сред преводачите на полска поезия по онова време. Българският поетичен език в нейно лице успешно преодолява един много сериозен за всяка национална литература и за всеки национален поетичен език изпит, наречен „превод на полска романтична поезия" и най-вече на творбите на Адам Мицкевич.

Наред с превода на Дора Габе е отпечатана и една част от *Съвет* (49–50), VII книга на *Пан Тадеуш*, в превод на Христо Кесяков. В уводната бележка се подчертава, че редакцията на списанието едва сега е узнала за цялостния превод на поемата, който Хр. Кесяков е направил. Отсега нататък списанието

[1] Вж. «Полски бюлетин» (1917). Отпечатани са *1812 година* (из XI песен) и *Войски свири* (из IV песен) в прев. на Дора Габе-Пенева.

уведомява читателите си, че ще печата откъси от неговия превод, както и от бъдещите преводи на Дора Габе.

От пръв поглед преводът на Хр. Кесяков отстъпва на този на Дора Габе. Той не притежава нито лекотата и богатството на фразата, нито поетичното внушение и въздействие на нейната майсторска работа. Въпреки това, както става ясно от споменатата уводна бележка, редакцията на списанието не пренебрегва работата на един голям приятел на Полша, какъвто е Хр. Кесяков, а и за читателите е твърде любопитно подобно сравнение на двата превода, „от чието благородно съперничество, бихме желали да се яви колкото е възможно по-скоро един съвършен художествен превод на споменатата поема".

Полската поезия на български език се попълва с един откъс от голямата поема *Пан Балцер в Бразилия* (1892–1901) на известната полска поетеса и писателка Мария Конопницка, представителка на полския позитивизъм[2]. Откъсът е озаглавен *Не сме само бройка, но сме ний и сила* (15–16) и е дело на Слава Щиплиева. Преводът отстъпва далеч от поетичните качества на оригинала на поемата — една от силните творби на полската поезия през този период.

Преводната полска проза е представена с разкази и откъси от сборника на двамата значителни полски писатели Стефан Жеромски и Владислав Реймонт, а също и на по-малко известната у нас писателка Мария Валевска.

Стефан Жеромски е представен с краткия разказ *Към своя бог (Страничка из историята на Хелмската земя)* (4–5) в превод на Ан. Ганчева. Откъсът, както впрочем и другите три, е подбран специално, тъй като проблематиката им има отношение към граничния спор за източната полска граница и за Хелмска област.

Владислав Раймонт, за когото в биографичната бележка е упоменато, че е Нобелов лауреат заради романа му *Селяни*, е представен с два откъса от сборника *Из хелмската земя — Отвлечен* (11–12) в превод на Мариана Тодорова и *Хелмските катакомби* (45–46) в превод на Ружа Барбар, в които се описва положението на полските селяни по тези земи в края на миналия век и борбата с руския царизъм.

Мария Валевска, автор на романа *Хъшове*, е представена с откъс от този роман — *Пленяването на свещеник Бжузка* (32–33), в който разказва за последните дни на януарското въстание от 1863 г. и героичното поведение на въстаналите поляци. Преводачката Слава Щиплиева си служи с по-архаичен език, не винаги спазва изискванията на българския синтаксис, поради което фразата се чувства осезателно като полска.

На страниците на «Полски преглед» не откриваме откъси от драматични произведения. Затова пък е отпечатана обширна рецензия за полската писателка Габриела Заполска и за нейната пиеса — *По случай подновяването на „Моралът на г-жа Дулска" от Г. Заполска* (20–22). Автор на рецензия е Тадеуш Грабовски, главният редактор на списанието. Според него подновяването на тази постановка на софийска сцена е необосновано — авторката не е сред най-изтъкнатите полски драматурзи, и случайно — новият превод е предаден лично в Народния театър от автора му Зд. Зембжуски — секретар в полската легация

[2]Критическият реализъм в полската литература се нарича позитивизъм.

в София. Полската драматургия е позната в България и от постановките на Ст. Пшибишевски, който според Грабовски, също отдавна е слязъл от европейските театрални афиши. Славист с големи познания и тънък усет за най-значимото от полската драматургия, Грабовски изказва съжаление, че ако нещата не се оставят на случая, на софийска сцена биха могли да се видят Адам Мицкевич, Юлиуш Словацки, Александър Фредро, Станислав Виспянски, а зрителите да се насладят на драматични творби с изключителни качества.

На страниците на списанието са отпечатани биографични материали за първия ректор на Варшавския университет Юзеф Бруджински по повод смъртта му (4–5); поместена е и кратка биографична бележка за втория председател на Полската академия на науките — проф. Станисав Тарновски (11–12), произлизащ от кръга на краковските консерватори. Забравил младежките си революционни тежнения, професор Тарновски се превръща в синоним на отрицание за всяко активно политическо движение за освобождението на Полша. Класическо доказателство за това е сборникът от анонимни политически статии, наречен *Папката на Станчик*, в чието написване участва Тарновски, който оценява миналото, настоящето и бъдещето на Полша от позицията на консерваторите.

Зджислав Дембицки изпраща до списанието от Варшава биографична статия (20–21) за живота и делото на Луциан Ридел — поет, драматург, изкуствовед, историк, естет, творец от епохата на модернизма, привърженик на движението «Млада Белгия», начело с М. Метерлинк. В края на статията узнаваме, че тя е написана по повод смъртта на твърде популярния сред краковската модерна Луциан Ридел. През 1921–1922 г. «Полско-български преглед» ще отпечатва изцяло историческия труд на Ридел *История на Полша за всички*.

«Полски преглед» се стреми да улесни усвояването на полския език. За тази цел е поместена езиковедската статия на проф. Ст. Младенов, най-изтъкнатия славист-езиковед по онова време, *Как се чете полско писмо* (15–16, 19).

Тъй като една от задачите, които си поставя полско-българското дружество, залегнали и в неговата програма-устав, засяга опознаването на историята на полския народ и държава, списанието започва печатането на „едно от найценните произведения на полската история на краковския публицист Луциан Ридел“ в превод на Ан. Ганчева (41–42). Редакционната бележка, която оценява така високо автора на историческия труд отговаря на научните и художествени достойнства на този труд, познат в Европа във френски и немски превод. Трудът е опит за синтетично представяне на цялостната история на Полша с преобладаващ апологичен елемент, за което ни подсказва още заглавието. Печатането му ще завърши на страниците на «Полско-български преглед» (1, 10). В списанието трудът излиза със съкращения, тъй като книгата е отпечатана като „номер едно“ от основаната към него и полско-българското дружество «Полска библиотека» (1919), чиято цел е да предлага пълния текст на книги или художествени произведения от полски автори и да ги популяризира сред широк кръг читатели.

Не липсват материали из областта на литературната история на двата народа — полския и българския. Най-интересна в познавателно отношение е статията на Хр. Кесяков, озаглавена *Полско пътуване през България в XVII век* (34) за известния полски поет от XVII в. Самуел Твардовски, минал по

нашите земи като придружител на пратеника на полския крал Зигмунт III до турския султан Мустафа през 1621 г.

В биографичната справка за Твардовски Хр. Кесяков, вероятно повлиян от полски източници, определя Твардовски като „най-ценния и най-плодотворния полски стихотворец за времето от средата на XVII век до средата на XVIII век, ала без достатъчна поетическа дарба".

Самуел Твардовски описва впечатленията си от Молдавия, Влашко и Източна България, откъдето минава тяхното пратеничество, в една епопея с извънредно дълго заглавие, което Хр. Кесяков превежда дословно и доста тромаво: *Преважното посланичество (Przeważna legacja) на пресветлия княз Христоф Сбараски, коронен съветник и пр. и пр. от негово величество Зигмунта III, крал полски и шведски до всесилния цесар турски султан Мустафа през 1621 година — разпределена на пет части, — написал Самуел от Скшипна Твардовски.*

Епопеята има успех, отпечатана е четирикратно в периода 1621 и 1706 г. Както подчертава Кесяков за нас е особено интересно да проследим впечатленията на Твардовски от българските земи, през които минава. Той разполага със сведения за историята на българите, които вплита умело в идилична природна картина около Дунава, нарушена от „турския кадия и куп мръсни турци". Описва хронологично местностите, селищата и реките, през които минават, дава етнографски данни, детайли от бита на българите. С присъщото му чувство за хумор, когато наближават Балкана, той отбелязва, че „тук има славни свини, и много тлъсти, от тях се правят луканки, подобни на нашите, сушени на слънцето" (превод Хр. Кесяков). Преведеният откъс завършва с един дипломатически меморандум, в който Твардовски заключава, че:

„Тази земя не би се с леснота превзела,
че ѝ пречат много чаловете Хелмски,
и неизмеримий кър Делиормански,
но споразумени с българите, ний ще,
имаме оръжия и водачи верни".

Христо Кесяков очевидно е бил много затруднен от старополския текст, затова сам е дал под линия най-значителните отклонения, които е направил от оригинала.

Полският литературовед Адам Гжимала-Шедлецки пише за *Последния роман на Сенкевича* (24–25). Става дума за една от малко известните и непреведени у нас творби на големия полски романист и лауреат на Нобелова награда Хенрих Сенкевич *Легиони*, посветена на съдбата на полските легиони, сформирани от легендарния генерал Хенрих Домбровски към Наполеоновата армия в Италия през 1796 г.

Възпоменателна статия *Стефан Караджа* (31) е написал Тадеуш Грабовски. С дълбоко уважение и преклонение пред подвига на големия българин Грабовски говори за неговия живот и дело чрез поетическите творби, посветени на Караджата в българската литература от Хр. Ботев, Л. Каравелов, Ив. Вазов, а също и за някои полски преводи — например *Хаджи Димитър* от Хр. Ботев. В статията се отделя място и на новоизлязлата брошурка на Ст. Чилингиров *Стефан Караджа, животописни бележки.*

Списанието информира за статията на Роман Вегнерович за Стефан Караджа във варшавския вестник «Монитор Полски», както и за редица други материали, излезли в Познан и Краков по повод годишнината от обесването на Караджата.

Смисълът и значението на културно-просветната и литературно-преводаческа дейност на сп. «Полски преглед» може би най-точно отразяват думите на Боян Пенев, произнесени на 15.XII.1918 г. на тържественото събрание по случай основаването на Полско-българското дружество в София. Като подчертава особеното значение на културно-историческите връзки между двете страни, чийто пропагандатор и приемник се явява «Полски преглед», Боян Пенев утвърждава основната национална задача, която българските редактори и сътрудници на списанието си поставят под ръководството на видните слависти: да направят достъпни за българските читатели и творци най-високите постижения на полската литература и особено на поезията, за да послужат те като професионална школа за българските поети и като четиво от висок естетически порядък, което ще издигне вкуса на българската литературна публика и ще обогати значително представите за полската култура.

Несъмнено «Полски преглед», макар и само за една година, изпълнява доста успешно амбициозната програма, която неговите създатели си поставят. Списанието, заедно със своя приемник «Полско-български преглед», е пример за висок професионализъм в историята на българската периодика по онова време.

Магда Карабелова

ПРОБУЖДЕНИЕ[1]

Литературно-научно списание. Ред.: Г. Николов и П. Звездин. София, Партийна социалистическа печ. Ц. 60 ст. Год аб. 13 лв.

1 1 1 юни 1918

Замислено като полумесечно литературно и научно-популярно списание, «Пробуждение» спира още след първия си брой — впрочем нещо твърде често срещано при изданията от това време. То не обявява своя програма, отсъства и обичайното обръщение към читателите. Редакторите Г. Николов и П. Звездин (вер. Васил Павурджиев) са единствените му сътрудници. За намерението им списанието да има и научен (по-скоро научно-популярен) характер говори поместената част от преводна статия *Земята* с автор Гушен.

Предизвестената литературна насоченост на списанието е защитена в единствения му брой с поетични опити на П. Звездин и с два преводни разказа.

Публикуваните произведения на П. Звездин са три: стихотворението *Заник слънце*, пропито с идиличност, свързана с народния бит; сонетът *Далеч от брега*, в който преобладаващо е романтичното чувство, породено от тайните на морето; а в *Афоризъм* авторът е намекнал за таланта си на хуморист.

Преводните разкази са: *Инес де Ла Сиера* от Charles Nodier (прев. Г. Николов) и *Зла душа* (без да е отбелязан автор и преводач). Упоменато е обаче, че е превод от руски. И двата разказа са с увлекателно приключенско съдържание. Първият от тях остава без край, както между впрочем и статията *Земята*, защото „следва"-нето липсва поради липсата изобщо на следващия брой.

Невъзможно е да се прави оценка за списание по един единствен брой, особено пък когато в него липсват значими имена, произведения или намек за нещо стойностно.

Венета Михова

[1] В: Иванчев, Д. *Български периодичен печат*, II, списанието е посочено със заглавие «Пробуждане», а самото списание на заглавната си страница носи името «Пробуждение», така че в статията, то ще бъде цитирано според оригинала.

РАЗВИТИЕ

Семейно-обществено списание. Орган на кооперативно-просветителското дружество «Развитие». Ще излиза всеки две седмици. Гл. ред. Никола Станев. Урежда се от ред. к-т. София, печ. Радикал. 8°. Год. аб. 15 лв. 2000 тир.

1 1–20 1 март – 15 дек. 1918
2 1–12 ян. – дек. 1919

В края на Първата световна война група общественици и изтъкнати интелектуалци обединяват усилията си за широка културно-просветна дейност. Дружеството, което те основават, и неговият печатен орган носят символичното име «Развитие». Конкретният смисъл на това название се изяснява в програмата:

„Пред нас трайно трептят отворени исторически страници на обществото, науката, изкуствата, техниката. Трябва да съумеем да се възползваме правилно от техния съвет ... Ние можем да насочваме нашето Р а з в и т и е към напредък и съвършенство.“ (1, 1)

Своя принос за напредъка дружеството вижда в издаването на книги, в създаването на обществени и лични библиотеки, в информирането за новости в науката, литературата и другите изкуства, в защитаването на здравия семеен морал.

В тежките военни условия тези задачи са амбициозни. За изпълнението им полагат усилия авторитетните членове на дружеството проф. Беньо Цонев, проф. Васил Златарски, д-р Богдан Филов, проф. Йосиф Фаденхехт, проф. Ст. Петков, влиятелните просветни работници д-р Васил Манов, д-р Ф. Манолов, д-р Васил Николчов, неколцина лекари, инженери и военнослужещи. Различни по образование и професия, тези личности очевидно са свързани от идеята за по-бързо преодоляване на духовната криза и икономическия упадък в страната, дошли като следствие от продължителните войни.

Сериозността на намеренията личи и от грижата за вътрешния живот на дружеството. Уставът (1, 1) определя за основен организационен принцип демократическия централизъм. Ръководството, осъществявано от общо събрание, изборът на управителен съвет, включващ председател, секретар, касиер-домакин и съветници, осигуряват нормални условия за работа.

Усърдието на дружеството да съдейства за „смислено, достъпно, разбрано прилагане на науката, изкуствата и техниката“, да облекчава „страданията на

множеството“ се изразява най-вече в двугодишното списване на «Развитие»[1]. Големият му тематичен обхват разкрива стремежа на издателите да насищат читателите с информация за историята на България, за текущи обществено-политически събития, за значими научни достижения и културни прояви. Отделя се място и на литературни творби. В същото време редакцията не забравя, че войната е изострила материалните нужди на мнозина абонати, поради което се опитва да им бъде полезна с конкретни стопански съвети. Независимо от честото публикуване на материали, напомнящи домакински наръчник, обликът на изданието е определено хуманитарен. От значение за това са образованието и професията на издателите. Главният редактор Никола Станев — педагог, историк, общественик, привлича за сътрудници проф. Стефан Младенов, д-р Никола Бобчев, Иван Хаджов, Иван Вазов, Константин Гълъбов, Стилиян Чилингиров.

Публикациите са групирани в следните отдели: »Белетристика« (разкази, стихове, художествени описания и др.); »Нравственост и възпитание«; »Наука и открития«; »Обществено-политически преглед«; »Стопанство«; »Хигиена«; »Изкуство и театър«; »Вести и отзиви«; »Въпроси и отговори«; »Книжовен преглед«; »Библиотеки и читалища«. Въпреки че тези рубрики са оповестени като постоянни (1, 1) на практика те се поддържат редовно само в първата годишнина. От 1919 г. «Развитие» придобива определено по-литературен характер.

Изданието почти без отклонения следва просветителската линия. Всички книжки на «Развитие» се придържат към неутралния информационен тон. Страстните полемики и категорично изразените мнения са чужди на списанието. Основната грижа на редакционния комитет неизменно е една и съща — да осведомява читателя, да попълва знанията му за различни области на живота с факти, които обаче почти винаги остават без коментар. Умерността и овладяната емоционалност лишават списанието от характерна физиономичност, придават му безстрастния вид на енциклопедичен справочник.

Най-очебийно тези особености изпъкват в рубриката »Обществено-политически преглед«. Годините 1918 и 1919 са решаващи за съдбата на България, вълненията около националната разпокъсаност достигат нов връх, а водещите политическия отдел на сп. «Развитие» остават хладнокръвни. Безспорно те съблюдават добре премислена сдържаност, която се оглежда и в наименованието на рубриката — »Преглед«. Обявена така, тя не задължава редакционния съвет да дава оценки. Колонките, отделени за военни, външно- и вътрешнополитически проблеми се запълват предимно със сухи факти, често пъти допълвани с многобройни числа.

Съзнателното стоене встрани от политиката личи и от „изпускането“ на рубриката »Обществено-политически преглед« в няколко книжки. Например в 2, 3–4 отделът липсва. Затова пък под наслов »Разни« е поместено съобщение в девет реда за териториалните спорове между България и нейните съседки, в други четиринадесет реда — за смайващото френско изобретение летящ

[1] Дружеството се заема и с другата програмна задача — да издава книги. Сп. «Всеобщ преглед» свидетелства за отпечатването на *Христо Ботйов* от Никола Начов и *Добруджанска епопея* от Георги Пернов. Информация за други заглавия, както и за някаква дейност около създаването на библиотека не бяха намерени.

велосипед, а в следващите дванадесет — за нов модел „летачки“ — цепелин с нечувания обем 100 000 м^3.

Друг, още по-хитроумен начин за заобикаляне на нежелани, но така или иначе централни световни проблеми, е обявяването им в заглавие и „неволното“ отклоняване от темата на изложението. В статията си *Два велики конгреса* (2, 3) Н. Станев, увлечен от фактите, не успява да докаже величието на втория — на предстоящия Парижки конгрес — на който се очаква подписването на мирния договор.

Линията на премълчаване е продиктувана от дипломатическа тактика пред чуждите наблюдатели у нас. В 2, 5, през м. май 1919 г., т. е. след излизането на България от войната и преди решаването на политико-териториалната ѝ съдба, със задоволство се съобщава, че чуждите власти в страната „са очевидци на ред и труд“, че те разбират как „неприятните чувства от тригодишната война изчезват“, как народът „не крие никаква омраза или чувства на мъст, наранено честолюбие, неизмерима грандомания или някакъв шовинизъм“.

При отразяването на външнополитическите събития неутралният тон се следва с още по-голяма лекота. За обществените вълнения в Унгария и Германия само се споменава; възстановяването на Полша, Унгария и Финландия като самостоятелни държави не се коментира, а се отбелязва с обилна историческа, географска и демографска информация *Три държави* — Д. Д. (2, 2). На създаването на съветската държава е посветен материалът *Характерът на руската революция* (1, 1). В интереса на автора (непосочен) към обявените принципи на национално самоопределяне при изграждането на северния колос прозира тревогата от нагнетяването на българския национален проблем.

Безпрецедентен пробив в спокойния тон на материалите за обществено-политическите събития е реакцията срещу мирния договор от 27.XI.1919 г.: „Такава неправда на всички езици се нарича беззаконие..., а същинското му име е вероломство“ (2, 10). За сп. «Развитие» този възглас е изключение със своята спонтанна емоционалност и ангажираност.

При отразяването на вътрешния живот отклонения от политическия неутралитет не се допускат. За времето, през което «Развитие» излиза, се сменят четири правителства — на Ив. Радославов, на Ал. Малинов, на Т. Теодоров и на Ал. Стамболийски. Всеки новосформиран кабинет се посреща с политическа сговорчивост и неизменна вяра в по-добрите му държавнически способности. Типичен в това отношение е отзивът: „Като посрещаме новото правителство с доверие, ние ще пожелаем, щото да се избягват ония грешки, ставали досега“. Оправдано ли е било доверието не става ясно, защото проблемът стои извън просветителските задачи на сп. «Развитие».

Всички тези предохранителни мерки, целящи да осигурят простор за спокойна просветителска дейност, изглеждат прекалени, като се има предвид относително голямата свобода на печата след премахването на военната цензура в онзи момент.

Политическите вълнения, потискани в продължение на двугодишното съществуване на «Развитие», буквално изригват след подписването на Ньойския договор. Дългият цели осем страници материал *Мир за България* (2, 11–12) е поставен на първо място в книжката. Негов автор е главният редактор. Изоставил предпочитания до този момент жанр „информация“, сега той не

би могъл да поеме натрупания гняв, болка и порив за справедливост, Н. Станев пише уводна статия, в която доказва способности на добър политически наблюдател с аналитична мисъл. И тъй като публикацията дава първа (а и последна) оценка на войната, тя е проследена от избухването ѝ до сключването на мира. Събитията от 1915 до 1919 г. са разгледани и в политически, и в дипломатически, и във военно-технически, и в нравствен аспект. Към кабинета на Радославов, по време на който България излиза от бойното поле, и към Фердинанд се отправя открит упрек за „детска наивност“ и „престъпно късогледство“. А за това, че никой не се е сетил да свика народен съвет, който свободно да обмисли дали България да участва във войната, че „покрай народния идеал правителството примеси и завоевателен елемент“, за „крайностите, извършени в минути на озверяване“, Н. Станев призовава към народен съд. Тази умно и темпераментно написана статия доказва, че политическият неутралитет на изданието е бил само привиден. От стриктното придържане към него «Развитие» едва ли е спечелило. Списвана в същия обем, но с по-злободневен тон, рубриката »Обществено-политически преглед« не би накърнила с нищо просветителските цели на дружеството.

За разлика от политическите обзори, чийто характер се променя в последните две книжки, отдел »Нравственост и възпитание« се списва без подобни резки превърти. Спокойно и планомерно редакционният съвет изпълнява програмната си задача „да въздейства, щото човешкото развитие да върви в свръзка със здравите идеи, с идейните копнежи и верните вкусове“, да брани „любвеобилното и чисто семейство, което откърмява с нежни грижи здрави, пъргави и способни поколения“ (1, 1).

Рубриката »Нравственост и възпитание« има два адреса — семейството като стожер на морала и традиционните патриархални устои, от една страна, и родителите като възпитатели на младото поколение с висока нравственост — от друга. Сътрудници на този отдел са главният редактор Н. Станев, д-р В. Манов, д-р В. Николчов, д-р Е. Белдедов и Ив. Ванков. Разновидната тематика на техните материали е обединена от общата идея, че „бракът е задължителна и най-съвършена форма на човешко съжителство“. В някои случаи разсъжденията за брачния живот са съгласувани с принципите на християнския морал, но приоритет се дава на новите постановки за равноправие между мъжа и жената. Откритата дидактика се редува с опити за даване на психологически обосновани съвети.

Отдел »Нравственост и възпитание« се допълва от рубриката »Хигиена«. Д-р Ст. Тончев, д-р М. Хаджиангелова, Хр. Тачев, Ц. Сталийски и др. разглеждат чистотата и здравето на тялото във връзка с нравствената чистота и душевна красота.

Въпреки че страниците от списанието, посветени на нравствеността, хигиенната и здравната просвета на читателите, не са малко, на неизчерпаемите въпроси на духовността се отделя първостепенно значение. За тях са създадени специализираните рубрики »Книжовен преглед«, »Библиотеки и читалища«, »Изкуство и театър« и »Наука и открития«.

Ако на отдел »Обществено-политически преглед« му липсва политическа острота, това без съмнение е за сметка на подчертаната политизираност на »Книжовен преглед«. Всички препоръчани заглавия имат ако не пряко, то поне

ЧИТАЛИЩЕН БАН Институт за литература БИБЛИОТЕКА

косвено отношение към проблема за териториалната разпокъсаност на страната, за българското самосъзнание на хилядите хора, живеещи извън така често поправяната гранична линия. Подбират се съчинения, които хвърлят светлина върху миналото на нашия народ, особено от покрайнините, оспорвани от съседите ни.

Впечатление прави, че библиографският акцент се поставя върху научната литература — върху разработки за историята, етническите особености, демографските характеристики, народопсихологията, езика и бита на населението в спорните зони. Вниманието само епизодично се насочва към художествени четива.

Отдел »Книжнина« се открива (1, 1) с препоръка за сборника *Добруджа*. Автори на осемте студии в него са именити учени: Атанас Иширков, Васил Златарски, Любомир Милетич, Михаил Арнаудов, Стилиян Чилингиров, Карел Шкорпил, Стоян Романски, Димитър Мишайков, Васил Моллов. Общата им цел е да докажат, че Южна Добруджа е българска. Същата книжка оповестява, че от печат е излязъл атлас на историческите, етнографските и политическите граници на България от създаването ѝ до 1917 г. Изданието се препоръчва най-вече на „дипломатите, които ще решават въпросите за мир и ще определят границите". „За чуждия свят..., по-голямата част от който нищо не знае за нашия народ и нашата страна, или знае онова, което се писа или пише за нас от междусъюзническата война насам от наши врагове и техни скъпо платени оръдия" (1, 13 — Л. Доросиев) е предназначена и *La Bulgarie et son peuple* (*България и нейният народ*) от Н. Михов.

Водещите рубриката »Книжнина« рядко се задоволяват с даване на библиографска информация. В повечето случаи материалите им се превръщат в горещо одобрителни рецензии. Но и това не стига — често просветителството прераства в открита патриотична агитация. Представяйки книгата *Произход, име и език на моравците* от Б. Цонев, Антон Попстоилов възкликва: „Моравците са били и си остават българи. За тяхното освобождение България даде скъпи жертви и ще даде, докато се освободят от сръбското робство" (2, 4).

Стремежът на редакцията да поддържа българския дух се оглежда в пламенната препоръка на десетки други книги с патриотична насоченост: *Българите от Македония*, *Западните краища на българската земя* от А. Иширков; *Българите в Серско поле* от Й. Георгиев и Ст. Шишков; *Сръбските лаптежи за български земи* от Ив. Минчев и още много други. Библиографията по родолюбие сполучливо се допълва от три заглавия за наши национални революционери — *Васил Левски* от Н. Атанасов; *Стефан Караджа* от Ст. Чилингиров и *Христо Ботйов* от Н. Начов (първата книга, издадена от дружество «Развитие»)

Отдел »Библиотеки и читалища« по всяка вероятност е замислен като продължение на »Книжнина«. На практика обаче естествената тематична приемственост между двете рубрики не се използва пълноценно. Редакцията се задоволява с отпечатването на преводната статия *Ползата от обществените библиотеки* от Ричардсон (2, 2), която очертава теоретичните аспекти на библиотекарското дело. Но очакваните конкретни насоки за осъществяването му у нас не се дават, поради което съдържателният обем на рубриката се стеснява.

Не са по-големи заслугите за разширяване на духовния кръгозор на читателя и на отдел »Изкуство и театър«. Едва ли кратката дописка за пътуващите по

фронта и в тила театрални трупи, кинематографи и музиканти (1, 1) или пък съобщението за концертите в София (2, 1) дават задоволителна представа за културните изяви у нас. Отпечатани са и няколко рецензии, които преразказват съдържанието на поставени в Народния театър пиеси и изтъкват техните драматургични, сценични и актьорски недостатъци. Скъпернически поднасяната информация за живота на изкуството в страната има малък принос за обогатяване художествената култура на читателя.

Статиите в отдел »Наука и открития« — с хуманитарен и природо-научен характер, имат общ предмет — България, и общо идейно ядро — повдигане на патриотичния дух.

Не е трудно да се отгатне, че сътрудниците-историци разработват теми от предосвобожденския период заради сходството му с въжделенията за национално обединение от 1918–1919 г. В *Спомен от дяда Панайота Хитов за Васил Левски* (1, 2) д-р Н. Бобчев прави опит да внесе поправки в биографията на Левски от Ст. Заимов. Съзнавайки, че приносът му е незначителен, авторът призовава към написване на истински научно изследване за дейността на най-големия ни национален революционер. Този материал, заедно с другите исторически статии — *Захари Стоянов като деец на Априлското въстание* (1, 14), *Из старата история на Македония* (1, 11) от проф. Г. Кацаров; *Илинденското въстание* (1, 11) — от неизвестен автор; *Венелин и нашето Възраждане* (2, 10) от Р. Чолаков съставят единен проблемен блок, отразяващ постоянния стремеж на редакцията да съдейства за добрата научна осведоменост на читателите в не коя да е област, а именно в онази, в която се фокусират нашите национални интереси.

Езиковедските материали дават свой влог за изпълнение на просветителската програма на «Развитие». За издателите му лингвистичната култура не е самоцел, а важна патриотична задача. По различни поводи в списанието многократно се изтъква, че езикът е един от най-съществените белези за принадлежност към определена националност. Ето защо редакционният съвет се старае да предпази своите читатели от речева немара.

В *Бележки за езика* (1, 2) членът на просветителското дружество «Развитие» Б. Цонев набелязва широк кръг филологически въпроси, които списанието ще разглежда. Този план обаче остава неосъществен. Обяснимо е защо акцентът се поставя върху безпрепятственото нашествие на чуждици в българския език. И ако тонът на Б. Цонев не излиза извън неутралността на научния стил, в редакционната статия *За народния език* (1, 4) той е публицистично разчупен. Риторическият стил на материала — преките обръщения, възклицателните изречения, емоционалните призиви скъсяват дистанцията между издатели и читател, за да бъде той убеден в нуждата от чист роден език:

> „Българинът показа в последните години, че е добър и съзнателен патриот... Нека и относно езика да бъдем патриоти и чисти българи.“

Статията на Ст. Младенов *Против непотребните чужди думи в езика ни* (1, 9) развива родолюбовата насоченост на лингвистичните публикации. Преимуществено място в нея заемат вече не общите разяснения, мотивиращи необходимостта от езикова прецизност, а практическите указания за избягване на чуждиците, категорично определени като „варваризми“.

И шестте статии на географа Димитър Илков съдържат не само тясно научна информация. Обект на изследване са части от откъснатата от България Македония (1, 4–5, 7, 10–11, 19). За автора е било трудно да следва строгия и лишен от емоционалност научен стил, когато става дума за насилствено разделяне на хора с кръвна близост. Ето защо прочувствени отклонения като „ние ще се радваме от все сърце, ако бъдем щастливи да доживеем деня да видим Македония свободна“ не са рядкост.

Разгледаните рубрики и материалите, които те съдържат, доказват, че независимо от намеренията, просветителство и култура сами за себе си в социално-политическия контекст на епохата, не е възможно да съществуват. Списанието не остава при чистата наука и безпристрастната информация, защото историческият момент налага своите проблеми. Именно той определя смисъла на тенденциозността в «Развитие». И ако войната е невидимият детерминатор на неговото тематично и идейно съдържание, по иронично, но логично съвпадение тя е и най-вероятната причина списанието да прекрати съществуването си. Подобно на много други периодични издания, «Развитие» е безсилно да се противопостави на големите финансови затруднения в държавата, воювала на страната на победените.

«Развитие» отделя специална рубрика за художествени произведения — »Белетристика«. В това наименование редакционният комитет влага по-широко съдържание — то включва не само проза, а и поезия.

Стихотворенията неизменно се поставят в началото на всяка книжка, но това подчертано внимание към лириката всъщност е формално, тъй като отпечатаните творби са посредствени.

Единственият признат майстор на стиха, който сътрудничи на «Развитие» е Иван Вазов Той е представен със стихотворенията *Из прозореца си* (1, 2), *Животът?* (1, 15) и *Родната реч* (1, 15), включени по-късно в поетическия сборник *Люлека ми замириса* (1919). Междувременно направените промени са незначителни. На стихотворението *Животът?* Вазов дава ново заглавие — *Енигма*.

Редовни гости на страницата за поезия са произведенията на Кирил Добрев, Ангел Неделев и Цоньо Калчев. Трите автори ги свързва не само общото поле, на което се изявяват — сп. «Развитие», не само общата муза-вдъхновителка — войната, но и общото поетическо безсилие.

Настроенията в четирите творби на К.Добрев следват резултатите от военните действия. *Венец на герои* (1, 4) е патетична ода за българския войник. На падналия в боя юнак е посветена *Победна песен* (1, 9). Неоспоримо достойнство на това стихотворение е, че подражателно-баладичните му елементи (грижеща се за боеца орлица, любещи сирени и пр.) успокоително напомнят на читателя, че в родната литература има и творби като *Хаджи Димитър* от Ботев. В *Защо* (2, 3) се отразява емоционалният спад на автора, а *През мъка* (2, 9) е стихоплетен документ за творческите мъки на К. Добрев. Искреното страдание на Ц. Калчев за разпокъсана България не намира сполучлив лирически изказ — *Българският май* (2, 5). Поривът за мир, за съзидателен труд, за наука и просвета характеризират Ц. Калчев като добър патриот, но не и като добър поет. Отдалечеността му от поезията личи от следната строфа:

Но дерзай, народе, мили мой, дерзай!
Жертви на терзано толкоз много дал,
Иго петвековно видял, излежал,
Розов ще настъпи и за тебе май,
няма да загине твоят идеал...

Тромав е стихът и на *Народен труженик* (2, 1), посветено на 40-годишнината от смъртта на Л. Каравелов.

Ангел Неделев също е автор с бързопреходна известност, намерил временен приют в «Развитие». Неговите произведения внасят в отдела за поезия само тематично разнообразие. Мотивите за носталгията по родината — *Тъга за родината* (1, 6) и за любовта — *Две звезди* (2, 4) са нови за списанието, но са разработени наивно, с много сантименталност.

На изданието сътрудничи и Христо Борина. Краят на войната доразпалва поетическата активност на този и без това продуктивен автор. В *Усещам, пролет, твойте близки стъпки* (2, 4) и в *Празник* (2, 4) той прави неуспешен опит да изрази оптимистичното си чувство чрез средствата на символизма.

Подпоручик Ботев (*Писмо* — 1, 13), Самарянин (псевдонимът — неразкрит, *Мир* — 1, 17) и Ш. Х. (инициалите не са разкрити, *Пленници* — 1, 10) се стремят да посрещнат всяко обществено събитие със стихотворен текст. Но, както често се получава, политическата отзивчивост в стихотворна форма рядко прилича на поезия. По-искрено звучат стиховете на Ст. Чилингиров и М. Теофилов, изразяващи носталгична тъга по безметежността и уюта на детството. Лирична е и нагласата на Лепин (псевдонимът неразкрит) — в стихотворението *Вечер* (2, 12) той прави опит да опоетизира природата. Във *Вълшебното цвете* (2, 7) нарисуваният от него пейзаж получава сладникаво-сантиментален привкус. Грубо натъкмените рими не позволяват на читателя да възприеме любовното чувство като спонтанно и да съпреживее вълненията на лирическия герой.

Ах, нежна ти е тя кат роса за цветето
Без ней кат тез листа играе сърцето.

На сивия фон на страниците за поезия впечатление правят стихотворенията на Константин Гълъбов. Откроява ги опитът на автора да отразява проблеми с по-общ житейски смисъл. *Плодовете* (1, 3), *Осите* (1, 3) и *Небесна долина* (1, 5) имат и по-изгладена стихотворна форма.

«Развитие» приема и епигони на символизма. Стихотворението *Самотска съдба* (1, 14) характеризира създателя си Моско Москов като човек практичен, но и лекомислен. Без притеснение той използва готови образи от Яворовата лирика:

Отрони лист от клоне,
Вартя го дълго без покой
В незнайни, чужди небосклони
И най-подир го хвърли той.

Лиричните творби в «Развитие» са разнородни по тематика. Не ги свързва и обща изразителна система. Те доказват, че редакционният съвет отпечатва

стихотворни произведения, без да изхожда от определени естетически позиции, без да проявява и взискателен художествен вкус.

При подбора на белетристичните творби също не личи особена критичност. С предимство се отпечатват произведения на военна тема. Идейната им насоченост е ограничена — те или внушават, че участието във войната е въпрос на дълг и чест, или разкриват мизерията в тила.

Най-редовният сътрудник в отдела за белетристика е Васил Узунов. Шестте му разказа могат да се разделят на три тематични групи. В *Друг Райко* (1, 9) и *Във вълните на живота* (1, 3) герои са млади бойци, които надмогват личните си страдания, за да станат образцови воини. Авторът се опитва да покаже, че българският фронтовак има висок дух, че единствено възможно за него щастие е да воюва. Изкуственият драматизъм и откритата тенденциозност правят произведенията неубедителни.

Клета Дона (1, 11) и *Неравен път* (1, 13) описват страданията на бедните, а *Кирилова майка* (1, 15) и *Вдовица* (1, 17) — скръбта по загиналите. С тези творби авторът силно следва официалната постановка за справедливостта на войната, но не закъснява да прояви и социалната си чувствителност. Нейният художествен израз е несполучлив. Един пример за изобразителното безсилие на писателя: стараейки се по-художествено да представи социалните несгоди на героинята си Дона, В. Узунов я сравнява с агонизираща муха.

Разказите на Драгия Делиделвов *Студът* (1, 19) и *Двете сирачета* (1, 20) също пропагандират войнска доблест. А с *Още малко* (1, 1) и *Вратата се тропа* (1, 4) същият автор предлага военната разруха да се посрещне с примирение и с очакване за по-добро бъдеще.

Белетристът с неразкрития псевдоним Ника прави друга интерпретация на темата за войната, но отново в духа на държавната идеологема — с разказите *Съдба* (1, 6) и *Природата чисти* (2, 4) той се опитва да утвърди правосъдието на свръхсилите над дезертьорите от фронта. В *Детето на епохата* (1, 11) Д. Уста-Генчев представя човека като играчка на природата. Детето идва на света с вродена агресивност, която не се подлага на контрол.

Духовната криза, предизвикана от войната, се отразява и в разказа *В църква* на Н. Стахев (1, 2). Героите търсят път и успокоение за душите си в християнския молитвен дом.

С *Една майка* (2, 2) Хр. Дамянов прави опит да разнообрази отдела за белетристика с художествена проза с теми от мирния живот. Но с преповтаряне на познати сюжети и образи той едва ли се доближава до идеята за действителна обнова:

> „Работно време. Лозята вече се веселят от звънливите песни на работещите копачки. Зората едва целуна крехките лозови ластари, а между тях вече се аленеят престилки на копачките и се ветреят белите им забрадки.“

Най-работната и гласовита селянка внезапно умира от преумора, цялото село я жали... Първообразът на този разказ е създаден петнадесет години по-рано, авторът е Елин Пелин. С литературната си „заемка“ Хр. Дамянов не доказва нищо друго, освен че познава творчеството на своя талантлив събрат по перо.

Произведения на класици в списанието не се печатат. Единственото изключение е разказът *Сока* (2, 1) от Л. Каравелов, за чиято поява има конкретен повод — отбелязването на 40-годишнината от смъртта на писателя.

Извън предпочитания белетристичен жанр — разказът — са публикувани по една приказка, легенда и автобиография. Приказката *Големият камък* (2, 4) е от Цоньо Калчев. Този автор сътрудничи в отдела за поезия, но по-успешно е представянето му като разказвач. Творбата му, написана увлекателно и с образен език, е интересно четиво за деца. Не случайно писателят остава в литературната ни история най-вече с творчеството си за малките. *Ушили му нови дрехи* (1, 14) е другото произведение в проза от Ц. Калчев, отпечатано в «Развитие». Художествените му достойнства не са големи. По-ценни са сведенията за бита и душевността на българите.

Автобиография на Коне Самарджиев (2, 11) привлича вниманието с документалната си основа. Тя е интересна заради спомените за националноосвободителните ни борби, не толкова заради опита за художествено обработване на сведенията.

Списанието отпечатва и няколко преводни белетристични произведения. Л. Н. Толстой е представен с *Покаян грешник* (2, 9), а Х. К. Андерсен — с приказката *Свинарят* (1, 7). И двата превода са направени професионално, авторите им обаче са останали анонимни. Затова пък несръчният преводач на *Времето лети* (1, 9) с непосочен автор и *Евка се омъжва* (1, 10) от Живко Бертич е поставил името си — Драгия Делиделвов.

Специална рубрика за литературноисторическите и литературнокритическите статии не е предвидена. Независимо от това техният брой е голям.

Литературноисторическите материали са групирани главно около два тематични центъра. Единият е публицистиката на Л. Каравелов от периода на пребиваването му в Сърбия. В *40 години от смъртта на Любен Каравелов* (2, 1) Иван Хаджов цитира сръбския литературен критик и историк д-р Йован Скерлич: „Влиянието на Любен Каравелов върху сръбското движение около 1870 г. е било по-голямо, отколкото изглежда на пръв поглед, и българският писател заслужава по-обширно и по-изчерпателно да се изследва за неговата дейна работа между сърбите“. Тези думи са използвани като своеобразно встъпление към следващите три статии с общо заглавие *Любен Каравелов в сръбската книжовна критика* (1, 10, 14, 16) — Каравеловата журналистическа дейност в Сърбия намира своя изследовател в лицето на Ив. Хаджов.

Изложението в първия материал започва с обширен преглед на културнополитическите връзки между България и Сърбия от края на XVIII и през XIX век. Това предисловие, очертаващо еднопосочно движение на прогресивни идеи и южнославянска взаимопомощ с посока от Сърбия към България, е прелюдия към съдържателното ядро на статията, свързано вече с обратното направление на общественото и книжовното сътрудничество.

Ив. Хаджов посочва трите сфери, в които българският революционер и книжовник се изявява — литературната критика, художествената литература и публицистиката. Но най-силно впечатление на изследователя прави способността на Каравелов да подчини разностранните си занимания на една голяма

цел — приближаване на сръбската интелигенция до народа, демократизиране на културните ѝ дирения.

Ив. Хаджов — добър познавач на Каравеловата литературна критика — доказва упоритостта, с която българският публицист воюва срещу сантименталността в любовната и социалната лирика, срещу поезията с фалшив патриотичен патос. Изследователят не изтъква пряко удовлетворението си, че, макар и за кратко време, водеща фигура в либералното движение на сръбската Омладина и в литературния живот е бил българин. Той прави нещо много по-въздействащо — привежда оценките, които самите сърби дават за дейността на Л. Каравелов. За илюстрация на широката осведоменост на Ив. Хаджов и умението му да борави с литературноисторически материали, може да послужи цитатът от сърбина Светозар Маркович, сполучливо използван в статията: „ ... сръбските списания и досега печатат такива неща (лигави сантиментални песни и такива на винския патриотизъм) и едва тази година се появява критиката на брата Каравелова — българин, която удря върху цялата посока на сръбската поезия".

Деликатен, но умен и убедителен патриот, Ив. Хаджов напомня, че културният обмен между България и Сърбия е двустранен, че западната ни съседка има за какво да ни е признателна.

Ако с тази статия Ив. Хаджов цели да запълни една празнина в литертурната ни история, а и в националното ни самочувствие, със следващата — *Една заблуда за Ботев* (2, 6) — прави опит да поправи една грешка в знанията за именития поет. Тя е допусната от първите му биографи Ст. Заимов и З. Стоянов и налага мнението, че Ботевият талант замира към 1872 г. Причина за това били по-добрите условия на живот и въздействието на приятелите-интелигенти. Стихотворението *Обесването на Васил Левски*, писано през 1875 г., носело белезите на упадък. Ив. Хаджов се противопоставя на това становище категорично, но недокрай убедително: „ ... със своето съдържание то (стихотворението — бел. О. Г.) не е изживяно напълно: то е насилено от обстоятелствата да се напише и обнародва преди време". И по-нататък: „Няма онуй пълно изживяване на чувството, онзи подем на духа, както що е туй дори в най-мрачните му стихотворения".

Най-големият по обем, а безспорно и най-значимият литературноисторически материал в «Развитие» е *Български книжовници от Македония през XVIII и XIX век* от Антон Попстоилов. Изследването обхваща дейността на 27 наши възрожденци — Велко Попович, Христо Граматик, Христофор Жефарович, Йоаким Кърчовски (1, 14); Кирил Пейчинович, Неофит Рилски, Теодосий Синаитски (1, 15); Антим Ризов, Павел Божигробски (1, 16); Братя Димитър и Константин Миладинови (1, 17); Йордан Хаджиконстантинов-Джинот (1, 18); Натанаил Охридско-Пловдивски (1, 19); Партений Зографски (1, 20); Григор Пърличев (2, 1); Милети Софийски(2, 2); Иван Генадиев (2, 4); Кузман Шапкарев (2, 5); Йосиф Ковачев, Райко Жинзифов (2, 7); Иван Гологанов, Димитър Македонски, Бенжамин Мечкуевски, Константин и Андрей Петкович (2, 8). Статиите изпълняват две функции — образователна и патриотична. А. Попстоилов се изявява като сериозен изследовател, способен не само на събирателска, но и на анализационна дейност. Многобройните писма и други архивни материали, издирени от него, са документалната основа на труда му. Отделните статии съдържат биографични данни за възрожденците от Македония и

сведения за усилията им да пробудят и да съхранят българското самосъзнание в поробените краища.

Отпечатаната в сп. «Развитие» студия привлича вниманието на специалистите от историко-филологическия клон на БАН. Те гласуват за издаването на *Български книжовници от Македония през 18 и 19 век* в самостоятелна книга. През 1922 г. тя излиза от печат, като направените поправки и разместванията са незначителни. През 1928 г. се появява втората част на тази книга. Тя отразява дейността на новото поколение книжовници от Македония, работили в годините 1878–1912.

Цоньо Калчев — редовен сътрудник на списанието — има и две публикации с литературноисторически характер. *Григор С. Пърличев като поет* (1, 12) е емоционално написан очерк за бъдещия писател, спечелил литературния конкурс на Атинския университет през 1860 г. Ц. Калчев познава добре автобиографията на Гр. Пърличев. На места той привежда обширни цитати от нея, като внимателно и с лингвистичен усет променя архаични форми от оригиналния текст съобразно със законите на междувременно развилия се български език. Благодарение на този своеобразен превод автобиографичните откъси стават разбираеми за читателя. До 1929 г., когато Павел Орешков издава цялата *Автобиография*, статията на Ц. Калчев запазва своето значение. За разлика от всички христоматийни извадки от това произведение, своеволно разкрасявани покрай осъвременяването на езика му, тя стои най-близко до автентичното съдържание.

Материалът *Цани Гинчев* (2, 8) представлява странен жанров хибрид от мемоари, цитатна характеристика по Ив. Шишманов, биографични данни, обзор на творчеството на писателя. Очевидно Ц. Калчев се стреми да комбинира различни по вид доказателства, разкриващи заслугите на Ц. Гинчев за развитието на нашата книжнина. Въпреки нестройната си композиция публикацията е опит за литературноисторически преглед на творчеството на малко позабравения писател.

За двегодишното си съществуване «Развитие» се утвърждава като миролюбиво списание, което стои встрани от разпалените публицистични спорове. Литературна критика то отпечатва редовно и тя не е лишена от категоричност, но оценките се изричат с тих и спокоен тон, без излишна възбуда и силни пристрастия. Списанието не се превръща в покровител на горещи литературни полемики. То е последователен привърженик на умереността. Тонът леко се повишава само в краен случай, като оценките не са нито нови, нито оригинални, а са само приглас към някой известен хор.

Първата за списанието литературнокритическа статия, при това с постановъчен теоретичен характер, доказва, че мястото на «Развитие» спрямо другите периодични издания, в които се отделя място на литературата, не е в авангарда. Материалът *За литературната критика* (1, 4) представлява своеобразен увод към една пълнокръвна, макар и необявена рубрика. Тезата е, че намесата на „Трети лица (разр. — О. Г.), които могат да говорят без лична настървеност и без самохвалство, не е безполезна“. „Третото лице“ в случая е Йордан Маринополски. За характера на литературната критика Й. Маринополски се самоопределя като страничен участник в дискусиите за художествената словес-

ност. Статията си той пише по повод на спора, за т. нар. „салонната критика", воден от М. Арнаудов и Б. Пенев във вестниците «Мир» и «Пряпорец». Преди да се причисли към единия от двамата опоненти, авторът смята за нужно да каже какво е според него предназначението на литературната критика въобще. Всъщност той припомня общовалидни постановки, лишени от ново осветление. А с мисълта си „ ... твърдението, че литературната ни критика се отличава с суровост, а дори и с жестокост, не почива на здрави основи" Й. Маринополски очевидно не цели да влезе в словоборство с М. Арнаудов или да подкрепи Б. Пенев в публицистичната канонада. Той просто излиза „пред публиката с няколко думи върху повдигнатите въпроси". Тази самопреценка на автора изразява скромност, която в случая е уместна.

И в отношението си към други литературни диспути списанието е умерено. Трудно е да се определи доколко един некролог може да се използва като източник на обективни характеристики. Но ако приемем, че това в известна степен е така, интерес ще представлява и съобщението за смъртта на д-р К. Кръстев (2, 4). Краткият му текст е истински символ на умиротворителната литературна политика, която «Развитие» поддържа. „С постоянното си общение с всички видни писатели той понякога достигаше концентрация на книжовниците, макар с крайностите си бързо да събаряше постройката си". Първата част на това изречение съдържа положителна оценка, а втората — нейното отрицание. Следват две — уклончиви — изречения: „Нелишен от дарби и завидна енергия, К. събуждаше интерес у много млади към научна и писателска дейност. Много съчинения в превод излязоха под негово ръководство и с негов предговор". И накрая: „В политиката, както и в оценките си към видни поети и писатели, той внасяше горещина". Позволих си да цитирам целия некролог, защото в него най-ясно изпъква желанието на редакцията да помирява крайности и да не се обвързва с решителни становища, когато става дума за спорни явления.

Статията на А. Михайлова *Поетичното творчество на Пенча П. Славейков* (2, 5) също е написана с равен тон. Без нотка на литературнокритическа разгорещеност или поне увлечение авторката обяснява причините за „индивидуалистично-естетическите тенденции" в поезията на Славейков, доскоро предизвиквала пламенни литературни прения:

> „Само в дни на ... сравнително щастие, на мирен живот, при общ устрем към културна работа, поезията се издига, отърсва се от световните дела, от тенденцията на борбата, освобождава се от утилитарността и се издига в сферите на чистото изкуство."

И с тази публикация «Развитие» не се включва във водовъртежа на литературните страсти. Нейната функция по-скоро е информативна, особено като се има предвид подробният опис на теми и мотиви в творчеството на поета.

Ако А. Михайлова заобикаля незаглъхналите още спорове за приноса на П. П. Славейков в българската литература и се задоволява с намеци, които мъгляво, а следователно и неубедително, загатват положителна оценка, Стефан Младенов е пряк и конкретен. В неласкавата си рецензия за книгата на Георги Гудев *Национална литература* (1, 20) той намира повод да представи гледището си за Пенчо-Славейковата поезия:

„... не съм последовател на оня прословут български критик, който писа, че една песен от *Кървава песен* струвала в художествено отношение повече, отколкото цялата българска литература след освобождението, нито пък влизам в числото на онези, които мислят, че Пенчо Славейков не е никакъв поет. Истината тук е в «златната средина».“

Със същия спокоен, но твърд тон докторът на филологическите науки пише рецензия за новоизлезли творби. Без съмнение сътрудничеството му в «Развитие» издига равнището на литературната критика в списанието. Сериозната научна подготовка на Ст. Младенов, неговите широки филологически знания повишават престижа на изданието.

В *Три книги от Антона Страшимиров* (2, 10–12) той критикува отклоненията от принципите за реалистично изображение, които писателят прави в творбата си *Змей*: „ ... натурализмът едва ли е най-съвършена форма на художествено творчество“ (2, 10).

Стефан Младенов публикува и отзив за *Етюди* — първи том на поредицата *Съчинения* от А. Страшимиров. В него той отправя настоятелна препоръка към издателите да подготвят „пълно събрание съчиненията“ на писателя в хронологичен ред и в групи според литературния вид.

Стефан Младенов предизвиква единствения разговор на литературни теми в «Развитие» (2, 6, 13). Толерантният тон, с който той се води, а най-вече неочакваният му развой пречат той да се превърне в дискудия. Повод за него е белетристичният сборник *Самотни души* на Васил Узунов. Литературният критик определя творбите като тенденциозни и сантиментални, а характерите на героите — като неубедителни. Отговорът на В. Узунов е далеч от убедителната литературна аргументация. Несъгласията му наподобяват хленч на обидено дете пред всезнаещ възрастен. Обидата идва от това, че в своята суровост критикът не се сеща да се съобрази с материалната неблагосъстоятелност на българските писатели... А причина за объркаността е изненадващата непрозорливост на Ст. Младенов — как той допуска, че писателят може да създаде неубедителни характери, когато зад гърба си има такъв богат житейски опит! За да докаже докрай своята правота, В. Узунов разказва наситената си с драматични преживявания биография. След тази несъкрушима литературоведска аргументация разговорът за словесното художествено творчество съвсем естествено прекъсва.

С отзива си *Един нов роман за войната* (2, 10) Ив. Хаджов се изявява в «Развитие» и като литературен критик. Разпалените похвали за *Огънят* на Анри Барбюс са добре мотивирани.

Рецензията му *Ново издание на Ботевите стихотворения* (с редактор д-р К. Кръстев) (2, 11–12) съдържа сериозни текстологични анализи. По-късно те се превръщат в градиво за откритията, които Ив. Хаджов прави като основоположник на научните изследвания за езика на Ботев.

Постоянен сътрудник на списанието е и Г. Ст. Пашев. В *Българската национална драма и Народния театър* (2, 6) и *Конкурсът в сп. «Отечество» и българската национална драма* (2, 7) той повтаря: „Ахилесовата пета на нашата поезия си остава драмата“. Статиите са израз на горещото му желание да по-

могне на българските драматурзи, като анализира причините за изоставането на този литературен род и дава препоръки за преодоляването им.

Списанието отделя внимание и на друга „ахилесова пета“ в българската литература — творчеството за деца. В годините на войната то не се обсъжда, рецензии за него в периодиката не се печатат. «Развитие» публикува отзива на Ст. Чилингиров за сп. «Детска радост» (2, 6). Това издание за най-малките получава приветствия заради успешните си усилия да тушира пакостите, дошли от нискохудожествените книжки за деца.

Списанието помества и две преводни литературноисторически статии. *Шекспир и идеите от епохата на Възраждането* на Н. И. Стороженко е преведена от Никола Бобчев още през 1916 г. по случай 300-годишнината от смъртта на великия драматург. На българския читател тя се представя през 1919 г. чрез «Развитие». Впечатление правят подробните обяснителни бележки за Томас Мор, Еразъм Ротердамски и Франсоа Рабле, направени с очевидния стремеж да се запълнят вероятните пропуски в литературната осведоменост на читателите.

Вторият материал от чужд автор е *Скъперникът Рицар* (2, 6). Появата му в «Развитие» не е случайна — в предишна книжка на списанието е отпечатана едноименната Пушкинова творба. Преводът на П. Д. Йорданов е небрежен. Българският текст представлява твърде безотговорна интерпретация на оригинала на Ю. Айхенвалд.

Списание «Развитие» не изиграва значителна роля в литературния живот. Появило се в трудната 1918 г., то издига програма, с която като по чудо издържа цели две години. Съществуването му е свидетелство за духовната криза и за стремежа на част от българската интелигенция да намери изход от нея. Дружество «Развитие» и редакцията на едноименното списание се обръщат към просветителството, играло важна роля в друг драматичен период от националната ни история — Възраждането. През 1918 г. обаче то вече е неспособно да отговори на променените културни потребности. Изданието остава встрани от динамично променящите се български и европейски духовни тенденции. Липсата на далновидна издателска стратегия ускорява края на списанието. Обединението на редакцията около идеята за национално консолидиране, прокарвана недостатъчно убедително, се оказва неспособна да удължи живота на изданието. Като се прибавят невзискателният подбор на сътрудници и отсъствието на сериозен естетически критерий при публикуването на художествени творби, става ясно защо «Развитие» преустановява съществуването си.

Основната извънидеологическа, т. е. извънцензурна, причина за спирането на едно издание във всички времена е обществената му непопулярност. За българския културен живот сп. «Развитие» е закъсняло с около половин век.

Огняна Георгиева

СВОБОДНА ДУМА

Седмично списание за политика и култура. Редактори: Александър Георгиев и Васил Добринов. София, печ. Свобода. Год. аб. 50 лв. Издател-стопанин и касиер П. Д. Карагьозов.

1 1–12 15 дек.1918 – 28 фев. 1919

«Свободна дума» излиза във време на остра обществено-политическа, икономическа и социална криза — в периода след края на Първата световна война и подписването на следвоенния мирен договор. През краткия период на своето съществуване — от декември 1918 г. до февруари 1919 г. — списанието не успява да създаде свой характерен, високохудожествен и постоянен облик. То спира неочаквано, без редакционно съобщение. Изразява тенденцията за създаване на нова ориентация на културния живот, на нова литература и съответен читателски вкус.

В брой трети излиза редакционна статия, в която се излага платформата на изданието. „Списанието «Свободна дума» има задачата да стане една трибуна за изказване свободно всяка актуална мисъл в свръзка с политическия момент и същевременно ще се стреми да обедини една част от литературата ни, в която то храни надежди".

Редакторите Васил Добринов и Александър Георгиев определят цялостния облик на изданието. «Свободна дума» подготвя появата през 1919 г. на сп. «Слънце», в което най-ярко се изявява творческата позиция на литературния критик В. Добринов и претенциите му за активно участие в определяне пътищата, по които ще се развива българската литература и култура. Сред постоянните сътрудници на списанието са Петко Росен, Цветан Минков, Панайот Керемидчиев, Ромео Чолаков, Любомир Владикин, Владимир Бобошевски, Никола Венетов, Никола Самодумов, Ботю Савов и др. Мнозина от тях остават активни сътрудници на Добринов и в редактирането на сп. «Слънце».

На страниците на списанието се оформят няколко рубрики. В »Политически отдел« се представят и анализират текущите събития през седмицата. Цялото внимание на участниците в списването му е насочено към следвоенния мирен договор. Постоянен в списването е и »Културният отдел«. Под това заглавие се развиват самостоятелно литературна и литературно-критическа рубрика. С много малки изключения, «Свободна дума» представя предимно произведения от българската литература. Подборът на автори и на литературни творби не е издържан, с изключение на няколко препечатани от други издания произведения. Определящо за облика и литературно-историческото значение на спи-

санието има литературно-критическата рубрика, в която основно място заемат статиите на В. Добринов. Рубриката »Театрален преглед« се появява редовно до пети брой на списанието. В седми брой тя е само част от »Културния отдел«, а в осми, десети и единадесети брой получава по-конкретното и ангажиращо заглавие »Народен театър«. Водещи са статиите на В. Добринов и Вл. Бобошевски.

Без да е обявена в редакционната статия, активно функционира рубриката »Отзиви и бележки«, която липсва само в първи и десети брой на изданието. В нея се отделя място за представяне на нови книги, за полемични отговори на материали от други издания, за специализирани дискусионни статии по различни проблеми. Рубриките »Политически отдел« и »Отзиви и бележки« са разнородни по съдържание, но зад многообразието на материалите в тях откриваме последователно защитаваната от редакцията платформа на изданието.

На основната политическа тема в списанието — спасяването на България и нейната справедлива кауза — са посветени статиите: *Миналите конференции на мира и предстоящата Велика конференция. От вестфалския мир до днес* (1) от Добринов; *Нашата кауза пред съда на мирната конференция* (2) от Ал. Георгиев; *Пред великия ареопаг* (9) от Иван Хаджиев; *Версай и нашата родна колиба* (10) от Вл. Бобошевски. Сътрудниците на списанието посвещават част от своите статии на политическата обстановка в България, на пълния обществен и икономически погром. Такъв характер имат материалите: *С д-р Райко Даскалов в Централния затвор* (3), *В Централния затвор. Страници из дневника на публициста* (11) и *Фердинанд и партиите* (7) от Ал. Георгиев; *Положение, народ и партии* (5) и *Нашата политическа мисъл* (9) от Цветан Парашкевов; *Българският държавен герб* (3) от Любен Данаилов.

Друга тема в политически отдел на списанието е разочарованието от поруганите национални идеали и крайното изостряне на междубалканските отношения, от неосъществените териториални права и претенции на България: *Българската дума според чужденци* (2) от Р. Чолаков; *Кой е вършил жестокости* (6) от Вл. Бобошевски; *Отговор на редица обвинения* (10, 11) от П. П. (неразкр. иниц.); *Въстанието в Моравско* (9) от Л. Ч. (неразкр. иниц.); *Югославската проблема* (1), подписана с неразкр. псевд. Дипломат и *Сърбите в Македония* (12), неподписана.

Публикувани са и статии, в които се защищава позицията на част от българската интелигенция за принципите на следвоенното политическо устройство на България: *Демокрация* (12) от Ив. Хаджиев; *Трите политически системи* (12) от Цв. Парашкевов; *Главните принципи* (1) от А. Лихтенберг; *Необходимото зло* (6) от Кр. Златаров и *Правото на война. От гледище на международното право* от В. Добринов.

Ценен философски акцент в »Политически отдел« на списанието са препечатаните откъси от *Живи идеи* (4, 6, 8) от Стоян Михайловски.

Показателно е присъствието в политическия отдел на «Свободна дума» на проведения от В. Добринов разговор с Иван Вазов (2). В него народният поет остава верен на убеждението си, че реализмът е основният път в развитието на българската литература. Появата по страниците на списанието на народния поет в такъв трагичен за България момент не е случайна — тя е израз на магиче-

ската сила на Вазовото име в народното съзнание, което единствено е способно да укрепи националния оптимизъм на българите. В статията на Т. Пенчев *Вук Караджич и българите* (7) е застъпена идеята за еманципацията на славянските народи. В десети брой на «Свободна дума» е публикувана статията на Цветан Минков *Към българската култура*. Претенциозна, необективна и повърхностна, тя е значима единствено с призива за консолидация на българския културен живот, за „патриотизъм и национална гордост". Необосновано е твърдението на автора, че „никой от нашите писатели не ни е дал образец от българската реч". Пресилени и необосновани са заключителните думи: „Българската народност не съществува като ярко очертан психоложко-етнически тип".

»Политическият отдел« на «Свободна дума» е единен в защищаването на умерена позиция на въздържане от активни политически действия, която влиза в противоречие с обществено-политическата обстановка в България непосредствено след войните и по време на Владайското войнишко въстание през 1918 г.

Литературната и литературно-критическата рубрики изграждат структурата на »Литературния отдел« на «Свободна дума». На страниците на списанието са публикувани литературни произведения, в които то „храни надежда". Списанието защитава определен художествен вкус, който по-късно се доразвива и утвърждава в сп. «Слънце» (1919–1921). В «Свободна дума» е очевидно разминаването между характера на литературния и на критическия отдел, между естетическата претенция и конкретната редакторска реализация. Литературната рубрика не се отличава нито с оригиналност, нито с висока художественост. Сред обективните причини за това несъответствие е и състоянието на българската литература непосредствено след войните.

Поместените за първи път на страниците на списанието стихотворни произведения не могат да бъдат обединени от обща тенденция за търсене на нова естетика и нов художествен изказ. Те са хаотично подбрани и в по-голямата си част не отговарят на редакторските претенции на списанието. Като тривиално сантиментални опити могат да бъдат определени стихотворенията на Л. Поменова, Н. Венетов, С. Ненов, Димитър Симидов и др. Тези стихотворни опити са предимно подражателни, в тях е използвана профанизирана и изгубила свежестта си символистическа образност.

На страниците на списанието са публикувани лирични произведения, които се обединяват от общото чувство на разочарование от националния погром, от умората от дългите и неуспешни военни години, от надеждата за оцеляване и защита на българската духовност и държавен суверенитет. Стихотворенията *Бащин завет* (1) от Александър Кипров; *На гроба на поета* (2) с посвещение на П. К. Яворов от Ботю Савов; *Моят път* (2) от П. Керемедчиев; *Завет* (7) и *О, Братя!* (10) от Кирил Добрев и др. разкриват поетическото настроение на болка по неоправданите жертви, на огорчение и тъга. В този тематичен цикъл се появяват и талантливите стихове на Йордан Стратиев — *Вечна мъка* (9) и на Йордан Бакалов (Стубел) — *Камбаните звънят* (9). Без да се отличават с висока художественост, публикуваните в «Свободна дума» стихотворни произведения оформят литературния фон, на който ще се появят новите поетически търсения и ще изкристализира новата поезия от 20-те години на XX в.

Смислов и емоционален център на »Политическия отдел« на списанието е публикувания разговор с Иван Вазов. Знаменателно е, че обединяващо ядро на литературната рубрика на «Свободна дума» са лиричните творби на народния поет — *Родна реч* (9) и цикълът *Спомен от Бяла черква* (8) с посвещение на Цанко Церковски. Тези поетични творби влизат по-късно в стихосбирката *Люлека ми замириса* (ноември, 1919 г.), отпечатана във втора книжка от поредицата «Български писатели» на книгоиздателството «Слънце», чийто орган през 1919 г. става сп. «Слънце», редактирано от Васил Добринов. Стихотворението *Родна реч* е препечатано от сп. «Развитие» (1, 15). В тази редакция все още липсва посвещението на д-р Ив. Д. Шишманов, което се появява едва в стихосбирката *Люлека ми замириса* (1919 г.). Цикълът стихотворения *Спомени от Бяла черква* са отпечатани за първи път именно в «Свободна дума», а само няколко месеца по-късно са включени във Вазовата стихосбирка. Тези факти показват доверието на твореца Вазов в естетическата платформа на списанието, съществуването на творчески контакти между поета и редакторите на изданието, отношения, които се потвърждават по-късно с издаването на стихосбирката *Люлека ми замириса* от книгоиздателството «Слънце».

Преводната поезия е слабо застъпена в списанието. Под общото заглавие *Из арменските поети* (6) са публикувани стихотворения от големия арменски поет Аветис Исаакиян, от Ал. Цатурян и Вр. Папалян в превод на Иван Арнаудов. Публикацията прави открит паралел между трагическата съдба на българския и арменския народ — дълбоко наранено национално чувство и съпричастност с народното страдание. Преводът на Ив. Арнаудов не е художествено издържан, за което свидетелстват дори само следните два стиха:

> Мойта жалба, тя е капка скръб народна, океан е,
> Тя удавя, тя увлича, на вълни, когато стане.
>
> Аветис Исаакиян, *Кървав ден*

Под заглавие *Из Хайне* се появяват осем стиха в превод на П. К. Чинков (11). Липсата на цялостно представяне на избраната поетическа творба, нейната анонимност и слаб превод на български език, обезценяват публикацията и подлагат на съмнение нейната автентичност.

Прозата в литературната рубрика е представена от посредствени произведения на неталантливи български автори и преводачи. Както при публикуваната поезия, така и тук откриваме две тематични ядра — любовно-сантиментални разкази: *Червените листа говорят* (1) от Л. Поменова; *Из дневника на един болен* (3) и *Нощен крадец* (7) от Радомир Ганевски; *Неизбежният час* (4) от Димитър Христодоров; *Любов* (4) от Д. Т. Калфов; *Две жени* (6) от А. К. Вълчанов; *Повехналите рози* (7) от Стефан Балев; *Трите рози* (7) от Н. М. Леско (псевдоним на Никола Митев Лесков) и антивоенни разкази: *Дим* (8), *Сираче* (8) и *Мир* (8) от Христо Ковлаков; *В долината на скръбта* (10) от Петко Росен и *На пързалката* (11) от Кирил Добрев. Публикуваните разкази разкриват творческия хаос, интелектуалната криза и тревожното предчувствие за необходимостта от нови пътища в българската проза от следвоенното време.

Значително по-малко е поместената преводна белетристика. Подборът на разказите е случаен и не е подчинен на единен естетически критерий. В последния брой на списанието е публикуван разказът *Безумие* от Ал. Куприн,

преводачът е подписан с неразкр. инициали С. Д. Отпечатани са и два разказа на Петер Нансен — *Из дневника на един влюбен* (5) и *Осветеният прозорец* (8) в превод на С. Н. Ненов. В превод от немски е публикуван разказът *Incognita* (6) от Херцерер, в превод на Лида Н. (неразкр. псевд.). Преводните белетристични произведения се вписват в любовно-сантиментална тематична линия, поддържана от списанието и, с изключение на Куприновия разказ, не притежават особени художествени достойнства. Преводите са слаби и не издържат сериозна критическа оценка.

Най-голямо внимание от литературно-историческа гледна точка заслужава литературно-критическата рубрика, която не е самостоятелно обособена, а влиза в »Културния отдел« на списанието и в рубриката »Отзиви и бележки«.

С определящо значение са статиите на В. Добринов, които се появяват почти във всеки брой на изданието и определят до голяма степен неговия облик, характер и задачи. Основополагаща за списанието е статията му *Три ръководни идеи в литературната критика* (1). В нея В. Добринов основателно подчертава необходимостта от единен метод в литературната критика и се опитва, макар и доста неубедително, да определи нейното основно съдържание и принципи. Според него е необходимо „теоретизиране на литературните форми и литературния живот“, съобразяване с контекста на цялостното творчество на писателя, проява на смелост и категоричност от страна на литературния критик. Авторът подчертава приноса на д-р К. Кръстев за изграждането на действена и сериозна българска литературна критика. В статията проличава повече любителство, отколкото теоретична подготовка, но и добър усет за някои характерни особености на литературния процес в България от това време.

Значима в своите наблюдения е и друга от статиите на В. Добринов — *Условията за литературен труд у нас* (5). Авторът прави задълбочен анализ на действителността, в която живее и твори българският писател. Според него „полезността на писателския труд като културно-естетическа дейност“ се състои в изграждането на „народен език и словесност“. Той подчертава печалното положение, в което са се намирали или се намират най-талантливите български писатели — Пенчо Славейков, Пейо Яворов, Петко Тодоров, Димо Кьорчев, Теодор Траянов, Симеон Радев, Сирак Скитник; липсата на какъвто и да било социален ангажимент от страна на държавата към тях. Доказва необходимостта от творческа и икономическа независимост на твореца, която според него ще се постигне чрез „моралното и материалното подпомагане на писателя еднакво от държавната и частната инициатива“. Статията разкрива реалистично и далновидно отношение към литературните процеси и отстояване на високи художествени критерии.

В своите литературно-критически публикации В. Добринов анализира и смисъла на писателското призвание. В статията *Призванието на писателя* (3) той стига до убеждението, че е необходимо творецът да забрави всичко, което го заобикаля, да се откъсне от „житейската суета“ и да се пренесе в прекрасния свят на бляновете и пасивното съзерцание. Според него чрез наблюдението е възможно постигането на истината за човешката душа. Тази позиция на литературния критик влиза в противоречие с работата му като редактор при подбора на литературните произведения, публикувани в списанието.

Васил Добринов съсредоточава вниманието си върху протичащите литературни процеси и прави сериозен опит за тяхното осмисляне. В статията *Тяхната генерация умря* (2) той се опитва да създаде образа на предвоенното поколение писатели, свързани здраво с реалистичната традиция в българската литература. Напълно необосновано Добринов обявява за мъртво това поколение и автори като Елин Пелин и Георги Стаматов: „Умря най-хубавата, най-надеждната, най-обичаната българска литературна генерация". Също толкова неубедителни от гледна точка на бъдещото развитие на българската литература са анализите на творческите съдби и потенциалните възможности на Елин Пелин и Г. Стаматов. Добринов се задоволява с повърхностни, в много случаи несъществени наблюдения и изводи, които му пречат да прозре посоките на литературния живот, но и пътищата на отделните негови представители.

Следвоенният период и неговите страсти определят интереса към отминалите военни години. В статията *Институтът на военните кореспонденти* (11) В. Добринов разкрива липсата на заинтересованост от достоверно отразяване на военните действия, отсъствието на грижа за живота на най-талантливите български писатели.

На страниците на списанието Добринов публикува и няколко статии, посветени на творчеството на отделни писатели. В шести брой на «Свободна дума» той помества статията *Войната в разказите на един писател* (посветена на т. II с военни разкази на Йордан Йовков). По своя характер този материал е свързан със статията на Добринов *Йордан Йовков като белетрист*, която излиза в сп. «Седмичен преглед» (1, 5), преди появата на т. I с военните разкази на писателя. Наред със статиите: *Разказите на Йордан Йовков* в сп. «Отечество» (3, 36–37) от Михаил Арнаудов; *Разказите на Йордан Йовков* в сп. «Общ подем» (2, 9–10) от Константин Гълъбов и *Разказите на Йордан Йовков* във в. «Пряпорец» (20, 134) от Божан Ангелов, посветени на I и II том с военни разкази — статията на редактора на «Свободна дума» е сред първите сериозни отзиви за първите творчески изяви на Йордан Йовков. Тя се отличава със своята навременност, задълбоченост и правдивост, с умение за правилна оценка на факти от протичащия литературен процес. Добринов вярно улавя най-характерната черта на Йовковите разкази — всепобеждаващото и всеопрощаващо човеколюбие и преклонението пред красотата. Убедително и малко патетично критикът обобщава: „Можете да не четете никакви други разкази, нищо няма да загубите; тук, тук е истината".

В статията *Войни и освобождение* (10) — за едноименната книга на Антон Страшимиров — В. Добринов остава верен на литературно-критическия си подход, с помощта на който анализът на отделния литературен факт се прави в контекста на цялото творчество на писателя. Той сравнява военните разкази на Антон Страшимиров и на Йордан Йовков и дава своите художествени предпочитания на Йовковите разкази. Добринов подчертава хипнотичното въздействие на личността на Страшимиров, но и неговото „незакръглено развитие, развитие без център, без ясна посока, без компас може би, поради хилавия писателски живот у нас".

Васил Добринов не оставя без внимание и появата на III том от избраните съчинения на Цанко Церковски и му посвещава литературната бележка *Вдъхновения, които още живеят* (9), в която изразява своето положително отношение

към таланта на писателя и към неговите последни *Песни*. В специална статия — *Сигурен път* (7) — Добринов анализира публикувания по страниците на «Свободна дума» разказ на Димитър Христодоров *Неизбежният час* (4), окачествен като сигнал за сериозно белетристично дарование. Рецензията не притежава достойнствата на трезвия литературно-критически анализ. В последния брой на списанието излиза обширната му статия *Дребен талант*, в която коментира повестта на Добри Немиров *Кошмар*, излязла в книга през 1918 г. Критикът категорично изказва своето мнение за отсъствието на художествени качества на повестта и достига до извода, че „такава е, впрочем съдбата на трудове, излезли под перото на отдавнашни ренегати".

В статията *За спомена* (4) В. Добринов се опитва теоретично да осмисли разликата в жанровата същност на разказа и на спомена като две различни форми на прозаичен художествен изказ. Анализът е до голяма степен произволен.

Добринов публикува две свои критически бележки, в които представя книгата на Бончо Хаджибонев *Бели облаци* (2) и книгите на Янко Веляков *Копнения* и *Грях и скръб* (4). Отзивите имат оперативен характер и не се отнасят до значими художествени факти.

Добре обоснована в списанието, активно функционира рубриката »Отзиви и бележки«, в която взимат участие постоянните сътрудници на «Свободна дума». Под заглавие *Нови книги* (3) Никола Самодумов представя *Видения из древна България* на Николай Райнов, *В бурни дни* на М. Теофилов, *Самотни души* на В. Узунов, повестта на Добри Немиров *Другите*, разказа на В. Парушев *Цветя от Добро поле* и драмата *Сърби* от Димитър Христодоров. Заслужава внимание правдивата оценка за книгата на Николай Райнов и вписването ѝ в контекста на дотогавашното творчество на писателя. Редакторът Александър Георгиев представя две книги с обществено-политически характер: *Лични спомени* на Евгений Скайлер (3) и *Френската демокрация* (9) от Херман Фернау в превод на български език. На страниците на списанието е публикувана статията на Йордан Абаджиев *Жорж Оне* (5) по повод смъртта на писателя (1918 г.) Развълнуваният тон и положителната оценка на творчеството на френския писател, които проличават в статията, разкриват особеностите на масовия художествен вкус в този период.

В литературно-критическия отдел на «Свободна дума» се защитава устойчива реалистична тенденция в развитието на българската литература. Списанието обаче остава встрани от актуалните развойни тенденции на литературния процес. Като изключим статията на Васил Добринов за военните разкази на Йордан Йовков и кратката литературна бележка на Никола Самодумов за *Видения из древна България* от Николай Райнов, литературно-критическият отдел на списанието не дава реална представа за стойностните достижения на българската литература в следвоенния период.

Значение за формирането на цялостния облик на «Свободна дума» има рубриката »Театрален преглед«, която в някои броеве мени своето име, но запазва постоянния си характер. Основният ѝ патос е отричането на художествените и артистични достойнства на новооткрития Свободен театър и утвърждаването на значимото присъствие на Народния театър в български културен живот. Еднозначното и категорично противопоставяне е причина за художествената ограниченост на тази рубрика. Очевидно е желанието на редакторите да ут-

вардят необходимостта от монолитен вкус за сметка на естетическото многообразие и художествено богатство. Сякаш основната задача на списанието е не създаването на нови посоки за развитие на културния живот в България, а своевременната присъда над новото; не неговото усъвършенстване и развитие, а преждевременното му унищожаване.

Тази тенденция откриваме в статиите, посветени на дебютните постановки на Свободен театър — *Свободен театър в София* (1), *Есенни маневри* (2) и *«Лелята на студента» от Томас в Свободен театър. Театър и публика* (3) от В. Добринов; *Свободен театър* (4) от Вл. Бобошевски; *Съвременен театър. Химн на нищетата* (11), подписана с неразкрития инициал S. Остро се критикуват репертоарът на новия театър, актьорското майсторство на постановките, възпитаването на лош театрален вкус.

Списанието обръща сериозно внимание на работата на Народния театър и не е случайно, че от осми брой на изданието рубриката »Театрален преглед« приема новото заглавие »Народен театър«. Публикувани са статиите *«Зидари» в Народния театър на 3 декември 1918 г.* (1), *Две силни драми в Народния театър* (3) и *Три пиеси в Народния театър* (2) от В. Добринов; *Нашите театри и артисти* (7) от Л. Дорич; *Трибунът* (8) от Вл. Бобошевски; *«Трибунът» на сцената на Народния театър* (10) от Александър Павлов; неподписаната статия *Един артист, който разрешава задачи* (5). Критичността на анализа е притъпена, за да се подчертае единствено определящото място на Народния театър в българския културен живот, неговото осезателно естетическо присъствие и развитие.

Полемична и полярна в своите оценки, рубриката »Театрален преглед« отразява характера на театралния вкус в следвоенните години, когато като реакция срещу унинието, обхванало цялото общество, мощно нахлуват развлекателните театрални жанрове. В този смисъл позицията на «Свободна дума» не отговаря на духа на времето и остава ограничена и изолирана.

Списание «Свободна дума» излиза само три месеца като опит за установяване и поддържане на трайна реалистична тенденция сред многообразието от художествени търсения в културния живот на следвоенна България. Стремежът на редакторите да утвърдят сериозна и умерена обществено-политическа платформа и естетически облик на списанието, да създадат определен художествен вкус влиза в противоречие с реално постигнатия характер на изданието. Отсъствието на талантливи сътрудници, разминаването с обективните потребности на художествени търсения на следвоенната българска литература са главните причини за спирането на «Свободна дума», която не оказва сериозно влияние върху развитието на следвоенната литературна периодика.

Елеонора Гайдарова

СИЛА

Седмично списание за политика, обществен живот и литература. Ред. к-т. София, печ. Балкан. 4°. Ц. 1 лв., год. аб. 50 лв.

1	1–42	23 септ. 1918 – юли 1919
2	1–42	10 окт. 1919 – 24 юли 1920
3	1–20	18 ян. – 25 дек. 1922
4	1–20	13 ян. 1923 – 28 февр. 1924

От 2, 29–30 подзагл. Двуседмично списание за политика, литература и обществен живот.

От 1, 6 ред.: Хр. Силянов и д-р К. Д. Списаревски; от 1, 27 ред.: Хр. Силянов, К. Д. Списаревски и К. Тодоров; от 2 ред.: Хр. Силянов и К. Д. Списаревски.

Печата се и в печ. Меркур.

Първият брой на списание «Сила» излиза на 23 септември 1918 г. Позоваването на конкретната дата никак не е случайно. С факта на своето появяване «Сила» попада в контекста на главоломно сменящи се и трагично важни за българската история събития. Дни преди това нашата войска познава поражението в последната битка при Добро поле. Въстаналите войници превземат щаба на армията в Кюстендил. На 29 септември е сключено Солунското примирие, а на 3 октомври с манифест е обявена абдикацита на Фердинанд. България е изправена пред втора национална катастрофа.

В програмната си статия *Нашата задача* (1, 1) списанието заявява, че ще се отнася „еднакво враждебно и към шовинизма, и към пораженството". Още тук е зададен и тонът, към който изданието ще се придържа — „ще третираме обективно и спокойно всички въпроси". Обективността и спокойствието в тази кризисна ситуация са белег на журналистически професионализъм, който редакторите на изданието успяват да удържат до последната му годишнина.

Основна фигура, основател и редактор на «Сила» е Христо Силянов. Участник в Илинденско-Преображенското въстание (1903) и в четата на Васил Чекаларов (1912–1913), неговото име се свързва преди всичко с борбата за освобождение на Македония и с наистина значителните за литературата и историята ни биографични, исторически и мемоарни книги[1]. Сякаш остава в сянка за литературната ни история обаче неговата активност в полето на публицистиката и журналистиката. Хр. Силянов участва в основаването и редактирането на хумористичния вестник «Българан», редактира (съвм. с П. К. Яворов и

[1] *Един именит син на Костурско. Васил Чекаларов* (1914); *От Витоша до Грамос. Походът на една чета през Освободителната война — 1912* (1920); *Писма и изповеди на един четник — 1902 г.* (1927); *Освободителните войни в Македония*. Т. 1–2 (1933–1943) и др.

Данаил Крапчев) в. «Илинден», в. «Ден» и др. По различно време е редактор на периодичните издания «България», «Бум», «Демократически преглед», «La Bulgarie» и др. Дори този непълен списък (още по-дълга е редицата от изданията, на които е бил редовен сътрудник) е знак за рутинираността и професионализма на Хр. Силянов в тази сфера.

Константин Списаревски (1882–1953) е другият съредактор на «Сила». Икономист по образование, завършил с докторат и правни науки в Брюксел, за списанието той се явява онази представителна фигура с добри познанства и връзки във висшите финансово-политически кръгове. Любопитно е, че по времето, в което е съредактор на «Сила», е висш чиновник в Българска земеделска банка.

За кратко време (от бр. 27 до края на първата годишнина) съредактор на списанието е една интересна личност със сложна съдба като Коста Тодоров — деец на БЗНС, дипломат в правителството на Стамболийски, а след падането му дълги години емигрант в САЩ и Франция, по време на Втората световна война обявен за предател, поставил се в услуга на Англия. Автор е на редица пръснати из периодиката стихотворения и участник в антологията на Иван Радославов *Млада България*.

Явявайки се първото следвоенно списание, което заявява своя „литературен отдел", «Сила» по естествен път привлича редица български автори, от току-що начеващи и дебютиращи в списанието до вече изградени, познати и признати от литературната история писатели. Така в един неизбежен еклектизъм на страниците на «Сила» четем имената на Владимир Полянов, Добри Немиров, Светослав Минков, Методи Вечеров, Георги Райчев, Евгения Марс, Николай Дончев, Г. П. Стаматов и пр.

Естествено, «Сила» не е чисто литературно-художествено списание. Основният акцент, което личи и в подзаглавието, пада върху „политика и обществен живот". Уводните статии, които запълват първите страници на списанието, се пишат предимно от редакторите Хр. Силянов и К. Д. Списаревски, но също така и от известни общественици, народни представители и участници в политическия живот. Текстовете са аналитични и в рамките на добрия тон, с една премереност анализират конкретни събития от вътрешния живот на страната, а техен обект твърде често е и обстановката на Балканите и Европа.

Макар и заявено като „седмично списание", по своя обем и оформление «Сила» по-скоро наподобява вестник. Изданието е семпло, таблоид, в обем от 16 страници. Хартията е евтина, вестникарска, без допълнителни цветове, без смяна на шрифтовете. Текстът започва направо от титулната страница. Илюстрации и снимки не се публикуват, а последните 1–2 страници са отделени за платени рекламни обявления. Финансовите затруднения на списанието са явно постоянен негов спътник, което личи от зачестилите „двойни книжки" и от непрекъснатите напомняния към неиздължилите се абонати.

Като постоянни рубрики от бр. 1 тръгват »Вътрешен преглед«, »Външен преглед« и »Книгопис«. Последната рубрика представлява разширен анонс на една или две новоизлезли книги. Също в първата годишнина тръгва рубриката »Театър и изкуство« (1, 13), където четем едни от първите след войната рецензии върху театрални постановки. По-нататък ще се спрем по-широко върху текстовете в тези рубрики.

В «Сила» намираме твърде силни образци на политическа публицистика от следвоенните години. Като чест неин обект се явява най-вече царската особа. Освен статиите на Хр. Силянов в тази посока — *Към характеристиката на Фердинанда* (1, 16), *Реална политика и патриотарска идеология* (1, 24) и др., тук е мястото да отбележим три писма до Фердинанд, подписани от Petrone. *Писмо първо до Фердинанд I, ех-цар на българите* (2, 17), *Писмо второ...* (2, 18) и *Писмо трето...* (2, 21).

Зад псевдонима Petrone се крие публицистът Владимир Г. Шишманов (1885–1941), постоянен сътрудник па вестниците «Ден», «Балкански сговор», «Мир» и др. Автор е и на четири книги със „спомени и драски", които далеч отстъпват на публицистичните му успехи. И трите писма черпят конкретен повод от някои изявления на детронирания цар зад границата. Симулираният епистоларен жанр се превръща в удобно за авторовата ирония поле.

> „Сър, ... Поронили сте и сълзи за България, която не сте престанали да любите. Колко сте добри и великодушни, Ваше Величество! Ако и жестоко наскърбени от нас, Вие ни прощавате пак и ни обичате." (2, 18)

Любопитно е, че още след публикуването на първите две писма в редакцията на «Сила» се получават няколко гневни отзива от читатели, укоряващи списанието, че е дало страници за „подиграването на един повален". С огорчение в послеписа към последното си писмо Petrone обяснява как плачем не за повалената си държава, а за този, който я е повалил, и завършва с констатацията:

> „Мисля, сър, че тая е причината за Вашето и нашето нещастие. Нас ни погубиха симпатии като тия..."

Като образци на политическа публицистика можем да посочим още статиите *За военната диктатура и за правата на военния министър* (1, 28) от М. Ив. Маджаров; *Руската революция и българския социализъм* (1, 34) от К. Тодоров; *Становището на ВМРО по македонския въпрос* (1, 40) от проф. Ал. Цанков (последното е отговор на появилите се в печата критики по повод скандалните му сказки около „единицата и масата в историята") и т. н. Събирането на толкова различни автори е белег за либералното пространство, което списанието осигурява, както и за статута, който то притежава, на стабилно, уравновесено и обективно издание.

Последната книжка на «Сила» (4, 17–18) излиза на 31 дек. 1923 г., без да изпълни заканата си от предния брой (4, 15–16), че „имената на неиздължилите се абонати ще бъдат публикувани" за назидание и ще прибегне до съд спрямо тях.

Естествено, нашите очаквания от «Сила» трябва да бъдат съобразени с контекста, в който то излиза, с това, че литературният отдел не е основен приоритет на списанието. Така или иначе «Сила» не създава около себе си литературно-естетически кръг с определена физиономия, не издига конкретни ценностни критерии, вкусове и предпочитания в тази област. То съхранява текстове, важни не толкова като образци в канона, а като етап. Текстовете, които не могат да

се срещнат извън страниците на списанието, не са препубликувани и рискуват да останат незабелязани[2]. Само тук могат да се проследят някои от ранните творби на такъв интересен автор като Вл. Полянов, на Св. Минков, непубликувани другаде разкази от Хр. Силянов, споменатите *Писма до Фердинанд* от Вл. Г. Шишманов и т. н.

Поетичният отдел на «Сила» като цяло впечатлява с една еклектика от направления, стилове, подражания и навеи, всъщност типична и за останалите нелитературни издания от периода. Стихотворните опити на по-малко известните днес Стоян Олчев, Методи Вечеров, Коста Тодоров, Сава Чукалов, Николай Дончев се омесват с отделни публикации на Хр. Измирлиев (Смирненски), Людмил Стоянов, Йордан Стратиев, Стилиян Чилингиров, Лалю Маринов (Ламар), Ник. Вас. Ракитин и др.

Една обща тенденция, подчертахме, е трудно да се установи. Творби, уподобяващи символистическа образност, в широкия регистър от пантеизъм до мистицизъм, съжителстват (буквално на една и съща страница) със стихове с подчертана социална тематика. Но нека се върнем в конкретиката на отделните автори и публикации.

Самият редактор на «Сила» Хр. Силянов често попълва отдела за поезия. Особено в първата годишнина, неговото участие сякаш компенсира недостига на литературни материали, естествен за началото на едно прохождащо списание. Известно е, че Силянов започва да печата стихотворения още по време на четничеството си. Част от тях излизат в стихосбирката *Тъгите на роба* (в съавторство с Вл. Ковачев) през 1903 г. По-късните му опити в поезията не са събирани в отделна книга. От тази гледна точка публикациите му в «Сила» са важни за литературния историк и съвсем непознати за днешния читател. Любопитно е и друго, че публикуваните тук късни творби са различни от оня пропаганден, „чинтуловски“ стил, характерен за по-ранните му стихотворения. В стихотворенията от цикъла *Неволнишки песни*, публикувани в различни броеве, личи една вече изработена техника, известна рутинираност и овладян патос. Като илюстрация на този цикъл можем да цитираме откъс от стихотворението *Смъртник* (1, 28), под което, както и под повечето стихотворения от цикъла, е изписано „Централен затвор, 1917 г.“:

Знае своята съдбина — знай бесило, че го чака,
И сънува си той гроба, вече много дни и нощи,
Но палач се не смилява и живота му протака,
И сънят все сън остава, и Смъртта се бави още...

Близки до цитираното стихотворение са *Предсмъртна изповед* (1, 3) и *Ответ* (1, 31).

Отново „неволнишки“ тонове, но вече в по-тихия регистър на сантимента, звучат в стихотворенията *Хризантеми* и *Недей оплаква дните безутешни* (2, 3).

[2] „През 1919–1920 г. тука (сп. «Сила» — б. м., Г. Г.) аз отпечатах още поредица от някакви философски белетристични опити, в които е отразен целият свят от мисли и бунтовни блянове, оформени в мене в сблъсъка ми със събития от живота и от дружбата ми с разни философстващи приятели и «преобразователи на света». Това бяха всъщност първите ми по-значителни печатани работи, които кой знае как бих оценил днес, но за съжаление ги няма“. Вж.: Полянов, Вл. *Срещи по дългия път*. С., 1988, с. 5.

По-нататък, в следващите годишнини на «Сила» Хр. Силянов видимо се оттегля от поетичния отдел, за да се появи изненадващо накрая със стихотворението *Откъснат миг* (3, 2–3), приютяващо го в ново, непознато дотогава за него, символистическо поле:

Откъснат миг... Несетно той отмина,
и пак от жад неведома мълчим,
миража свой в световната пустиня
догонвам пак — мираж недогоним...

Една образност и стилистика, коренно различна от познатата ни в първата му (и единствена) стихосбирка.

С една дума, стихотворенията, публикувани в списанието, дават един нов поглед към поетиката на Силянов, която, без да гони висините на канона, има свое място в една стремяща се към пълнота литературна история.

Още през 1918 г. в първата годишнина на «Сила» публикува и Христо Измирлиев (Смирненски). Стихотворенията *В правата алея* (1, 13) и *Хризантеми* (1, 13) са характерни за ранния Смирненски с прецизната си версификаторска техника и близка до символизма стилистика.

Защо, ви питам аз, защо, защо тогаз
сте толкоз свежи пак?
– Защо ли пак цъфтим? Нима не ще красим
ний твоя саркофаг?

(*Хризантеми*)

Със стихотворенията *Химни. Ти* (1, 27) и *Песен* (2, 13) публикациите на младия поет в списанието се изчерпват. Подписани са също с истинското име на автора — Хр. Измирлиев, един от редките случаи, когато не използва някои от многобройните си псевдоними, с които разполага. И четирите стихотворения не са сред добилите популярност, симптоматични са за поетиката му от този период. Точно вариантите им от «Сила» са влезли в събраните съчинения на Смирненски[3].

Людмил Стоянов участва само с две свои стихотворения в поетичния отдел на списанието. *Там дето съм аз* (1, 23) е антологично за символистическия период на автора, по-късно се среща в друга редакция със загавието *Където съм аз*. Другото стихотворение *Враждебност* (1, 23) е близо до средновековно-християнската символика, където „тъмна прокоба“ се вселява в образа на Христос.

Лальо Маринов (Ламар) е също от онези автори, които за съжаление присъстват съвсем инцидентно на страниците на «Сила». Тук той публикува единствено стихотворението си *„С молитвата на бъден странник...“* (2, 15). По това време, 1920 г., Ламар вече е дебютирал с няколко свои стихотворения из периодиката. Изчистеният, напевен ритъм на горната публикация, умелото боравене с макар и познати символи намекват за овладяна поетическа техника,

[3] Вж.: Смирненски, Хр. *Събрани съчинения*, т. 3 и 4, С., 1979.

както и за това, че до първата му стихосбирка *Арена* и характерния Ламаров стих (стил) остават още дълги две години.

По-голямата и по-активна част от поетите, публикували през онези години в «Сила», днес остават в периферията на литературната ни история.

Един от тези автори, редовен сътрудник на «Сила», е Димитър Симидов (1898–1984). Известен преди всичко като автор на приказки, проза и огромен брой (над 150) класически преводни творби. В началото на 1923 г. издава единствената си стихосбирка *Стихотворения*. Внук на известния революционер Филип Симидов. В «Сила» публикува стихотворенията *Бъдни други* (1, 16) с дълги, гъвкави стихове, напомнящи Дебеляновото *Гора*; *Забравени писма* (1, 18), *Снежна песен* (1, 22), *Триолети* (1, 25) с оригинално стихосложение и техника на много добро ниво; *„В небето свети омагьосан сърп...“* (1, 26), *Красота* (1, 28), *Спомен* (1, 31) в един мистично-романтичен стил, близък до поетиката на Ем. Попдимитров; *Признание* (2, 19), *Нощ* (Вл. Полянову) (2, 21), *Есенни езера* (2, 24), *Великден* (2, 27–28) и *Под стария бряст* (4, 14). Повечето от тези стихотворения влизат с известни редакции в единствената му стихосбирка. Тук ще цитираме откъс от невлязлото в книгата стихотворение *Син божи* (3, 1), което, съпоставено с някои от по-късните стихотворения на Смирненски, си „говори“ с тях по интересен начин:

Земята ме откърми смел и силен
на тоя свят дойдох, за да творя,
от пламъка на словото окрилян,
аз в пламъка на словото горя...

Също така активни с публикациите си в «Сила» са четирима поети, популярни навремето и рядко четени днес — Георги Караиванов, Йордан Стратиев, Йордан Бакалов и Николай Дончев. И четиримата намират място в един твърде интересен сборник — *От 20-та насам. Антология 1920–1930*, излязъл в София през 1931 г. под съавторството на Иван Знахар и Никита Никитов, с кратки литературни портрети на публикувалите автори.

Г. Караиванов публикува в «Сила» стихотворението си *Малхара* (2, 9), което, четено редом с Яворовото *Калиопа*, би станало обект на интертекстуални интерпретации или обвинения в „плагииране“. Ето само някои стихове от него:

Звън отеква и не секва
бий, набива — пот избива...
Бий ковачът — с трясък чука...

В тази посока е и стихотворението *Лудо-младо* (2, 10), в *Улицата* (2, 37–38) социалният патос отвежда Г. Караиванов в опасна близост до познати интонации от Смирненски. Изобщо при всяко свое появяване в списанието този автор ни изненадва с нови техники и уподобявания[4]. Така *Утро* (3, 2) и *Маскарад* (3, 2) подражават откровено на Лилиев, но трябва да се признае, с една наистина добра версификация.

[4]При едно евентуално изследване на уподобяванията в българската лирика текстовете на Г. Караиванов биха били наистина от полза. — б. м., Г. Г.

Другият „антологичен“ през 20-те поет Николай Дончев участва в «Сила» със стихотворенията си *Нощен час* (3, 4), *Късни жалби* (3, 6), *Терцини* (3, 12), *Скръб* (3, 15), *В нощта* (4, 1), *Старият чекръг* (4, 10) и *Гъдулар* (4, 12–13). Като цяло стихотворенията са на едно добро техническо ниво, но някак увисващи в колебанието си между символистическите трафарети и една все по-силна тенденция към „родното“, към „народната душа“.

По-верни на символизма са стихотворенията на Йордан Бакалов *„Пред спасителния бряг...“* (1, 22), *На тебе* (1, 25), *Песни* (1, 29), *Некролог* (2, 19), *Вечерница* (2, 21) и *Писмо* (3, 13). Тяхната поетика малко по-късно е фиксирана като „чудновата и пъстра смесица от влияния, домогвания, барабанни удари, поетични успехи и словесен флирт“[5].

Йордан Стратиев участва в поетичния отдел на «Сила» с три свои публикации: *Откровение* (1, 26) — едно стихотворение, устремено „към вечните съзвездия“, *„Безмълвни, любещи и строги...“* (1, 29) и *Под Млечния път* (2, 21). Трите стихотворения правят впечатление с изработената си поетика, попадаща по-скоро в регистъра на специфичен неоромантизъм.

На моменти «Сила» изпитва явен недостиг на поезия, поетичният отдел видимо се редуцира и все по-често се появяват едни и същи автори с твърде неуспешни творби. Особено активен е ямболският автор Методи Вечеров — *Зимен път* (1, 15), *Върби* (1, 15), *На път* (1, 20), *Стъпки* (1, 27), *Вечерна песен* (1, 37), *Утринни песни* (1, 38) и т. н. Стоян Олчев публикува тук *„Тревожно вън проплакват...“* (1, 31), *Трепетлика* (1, 38), *Нейде там* (1, 39), *Писмо* (2, 31–32), *Самотник* (2, 29–30), *Песен* (2, 37–38).

Към незапомнящите се автори, публикували в «Сила», можем да изброим още Панайот Петров, А. Калоянов, С. Чукалов, Гошка Димитров, Т. Радев, А. Пенков, П. Керемедчиев и др. Това са предимно провинциални автори, останали с по няколко публикации из периодиката на своето време.

Известно име сред сътрудниците на «Сила» е поетът Ник. Вас. Ракитин, издал по това време няколко стихосбирки. И в стихотворенията, публикувани в списанието, той остава верен на своя специфичен стил, на темата за природата като противовес на разпадащия се социум, на все по-малко възможния уютен свят на пасторала и пр. *„В часа на тая вечер...“* (1, 38), *Мирис от люляк* (1, 39) и *„Звън камбанен...“* (1, 42) са трите публикувани творби на Ракитин.

Петър В. Генов участва в «Сила» с елегични стихотворения като *Вечерни песни* (1, 40, 41), *Вечерната мъгла*, *Възход* и *Пролет* (2, 15), твърде близки като интонация до Дебеляновата поезия.

Владимир Русалиев печата тук стихотворението си *Градът* (3, 14) в една тематика, която през 20-те добива особено силно присъствие в лириката ни.

Вървя самотен из градът...
Над мене грейнали лампади.
.....
Кого да любя аз не знам,
коя да славя с химн тържествен?
Роден да бъда вечно девствен

[5] Вж.: *От 20-та насам. Антология 1920–1930.* Ред. и съст. Знахар, Н. Никитов, С., 1931.

и прокълнат да бъда сам
кого да любя аз не знам...

Останалите стихотворения на Русалиев тук, като *Откровение* (3, 19–20), *Песен* (4, 8–9), *Родина* (4, 11), *Жалба* (4, 15–16) и др., все повече приближават автора към характерния за по-късните му работи социален сантиментализъм.

В «Сила» дебютира едва 16-годишен един интересен, но малко познат днес автор като Георги-Асен Дзивгов, по-късно редовен сътрудник на «Златорог». В «Сила» публикува *Две песни* (1, 27), „посветени на г-жа Дора Габе-Пенева", издържани в естетиката на зловещото, а също и откъс от *Жрицата на Клото* (1, 41) със същото посвещение.

Стилиян Чилингиров, с двадесетината книги зад себе си по това време, също публикува в «Сила» няколко свои стихотворения: *„Не ще допуснат..."* (1, 8) с дата 16 апр. 1916 г. и бел. под черта — „Печатаме сега това стихотворение, защото навремето си то не бе допуснато да излезе на свят"; *Слънце няма да изгрее* (1, 23) отново в социалния мотив; *Предутро* (1, 36); *24-ий май* (1, 38) и *Охрид* (2, 1).

Накрая си струва да отбележим и леко редуцираното женско присъствие на страниците на списанието.

Олга Славчева публикува стихотворенията *Дете* и *Очакване* (1, 16). На по-добро ниво и в една маринистка тематика е стихотворението на Весела Страшимирова *„Душата ми живее със тез простори сини..."* (3, 9). Дора Грозева участва с *Три песни* (4, 7) — твърде слаби и незапомнящи се, декорирани с един познат сантимент.

Как стоят нещата с преводната лирика в «Сила»? Много често чуждите автори са представени само с „откъслеци" от стихотворенията си, езикът, от който се превежда, рядко бива отбелязван (което усилва съмненията за превод през руски). Не е прецедент и отсъствието на името на преводача под текста, както се е получило при наистина добрия превод на Пол Верлен *Поетическо изкуство* (1, 10). На фона на тази небрежност веднага се откроява професионализмът на преводачи като Георги Михайлов, Стилиян Чилингиров, Христо Силянов, Людмил Стоянов.

Георги Михайлов превежда за «Сила» поемата *Звън* (1, 37) от Е. А. По[6]. Преводът е направен брилянтно — жив, ритмичен, оркестриран с добре намерени алитерации.

Френската поезия в списанието е представена в още три превода: *Есен* (1, 15) от А. Самен в превод на Хар. М. Златанов; една лирическа миниатюра из *Les chansons de Bilitis* (1, 16) от Пиер Луис в превод на Д. Велев и *Водоскокът* от Ш. Бодлер (1, 31) в превод на Вл. Каменов.

Руската поезия присъства най-пълно на страниците на «Сила». Тук се проявяват качествата на Л. Стоянов като преводач. Той превежда Валери Брюсов — *Адам и Ева* и *Осъдената жрица* (2, 18), а след два броя още три негови стихотворения: *Портрет*, *Лятна буря* и *Зърно* (2, 20). Иван Бунин също е от превежданите за «Сила» автори. *Гробницата на София* и *На дача* (2, 11) са в

[6]През същата 1919 г. излиза цяла книга с поезия на Е. А. По *Поеми* в превод на Г. Михайлов.

превод на Стеф. Цанкова, а *Приказка* и *Пустош* (2, 22) — в превод на С. Свиларов. И двамата преводачи не са успели да постигнат поетиката на Бунин. Преводите са тромави и с доста неточности. Внимание заслужава друг един превод на пет стихотворения от същия автор, между които *Кипариси*, *Нощна виелица*, *„Лунния сърп под облак...“* и др. (2, 22). Тук стилът на Бунин е вещо предаден, личи рутината на преводача и владеенето на поетическата техника. По всяка вероятност зад инициалите В. П., с които е подписан преводът, се крие името на Васил Пундев, редовен сътрудник на «Сила», ползвал и на други места тези инициали. Точно по това време Бунин се намира в София. Изобщо фактът, че във втората годишнина на «Сила» (1920) руската поезия намира широко място в списанието, е свързан с руската емиграция, намерила подслон тук след събитията в Русия.

Особено популярният навремето руски писател и интелектуалец А. М. Феодоров (също емигрант у нас) публикува своите стихотворения в «Сила» направо на руски, вж. стихотворението *На чужой стороне* (2, 25), подписано с датата 19.III.1920 г. Този прецедент се повтаря и със стихотворението му *Видение* (2, 29–30). Мира Лохвицкая, наричана от съвременниците си „руската Сафо“, участва със стихотворението си *Ней* (3, 10) в един с нищо невпечатляващ превод на П. Вачев. Също с едно стихотворение, но в далеч по-добрия превод на Николай Дончев, присъства А. Бели — *Тройка* (4, 2–3). Игор Северянин е представен със стихотворението *Екът* (1, 24) в превод на Ст. Чилингиров. Като истински професионалист Чилингиров придружава превода си с кратка бележка за автора. Вероятно това е първото представяне на И. Северянин пред българския читател.

На същото високо ниво е и Чилингировият превод на поемата *Бъдни вечер* от чешкия поет Карел Яромир Ербен (2, 14). И този превод е снабден с кратък текст, представящ цялостното творчество на Ербен. Чилингиров превежда още и Воислав Илич — *Нерез* (2, 17), също придружен с изчерпателна бележка на преводача.

Под общото заглавие *Източни бисери* (2, 37–38) плодовитият автор, преводач и сътрудник на цялата тогавашна преса Иван Арнаудов е превел отделни стихотворения из персийската, арабската и арменската поезия. Явно отново сме свидетели на един „полиглотизъм“ през руски.

Откъс из *Балада за Редингския затвор* (1, 17) от Оскар Уайлд превежда Хр. Силянов, превод, правен в друг един затвор — Централния, както е отбелязано под текста.

Отделът »Проза« отново осигурява пространството, в които ще се срещнат твърде различни автори, стилове и влияния. От една страна — вече канонизираният като „безпощаден“ реалист Г. П. Стаматов, още Хр. Силянов, Добри Немиров и пр., от друга страна — положените в модерните тенденции на прозата Св. Минков, Вл. Полянов и Г. Райчев, а между тях редица имена като Евгения Марс, Христо Г. Казанджиев, Константин Малмов, Георги Караиванов, Панайот Керемедчиев и други, които уплътняват тази така сложила се еклектика.

За пръв път на страниците на «Сила» дебютира с псевдонима си Владимир Полянов младият неизвестен дотогава Владимир-Георги Иванов Тодоров. Покъсно той ще отбележи този епизод в мемоарите си:

„С повече смисъл и оригиналност, когато бях във Военното училище (1918 г.), написах разказа *Нанай Маро*, който пратих в сп. «Сила», дето го отпечатаха. За пръв път се подписах в тоя случай Полянов, тъй както моят командир, натурализиран българин Де Шампен, герой от войната, бе превел своето име. Тъй исках да се прикрия."[7]

Разказът *Нанай Маро* (1, 9) излиза в «Сила» през 1919 г. и единствено името на автора го прави интересен за литературната история. Следващите публикации *Черните врани* (1, 20) и *Трите града* (1, 31) са вече по-близо до поетиката, която ни е позната от по-късните Полянови творби, макар че все още при тях есеистичното надделява над опита за сюжетиране. Мистицизмът и алегоричното витаят в романтически одеяния. Усеща се силно влияние на Е. А. По, а във втория разказ — влиянието на ранния Горки. В *Песента на твореца* (1, 42) изреченията са кратки, недовършени, с обилни многоточия, стилът е насечен, задъхан, поетичното преобладава. При *Примирение* (2, 1) стилистиката остава същата, но патосът е скършен в една „безкрайна жал" и прискърбие. *Спасител* (2, 14) ползва поетиката на легендата и приказното.

Вече при *Песни без заглавие* (3, 3), пет, несвързани помежду си фрагмента, личи преодоляването на този романтичен период, има опит за обръщане към всекидневното и конкретното.

Последната публикация на Вл. Полянов в «Сила» е разказът *Младият флейтист* (3, 6), изграден изцяло в т. нар. „Ти-форма" и разказващ за нещастната любов на флейтиста, когото любимата обичала единствено заради музиката му, а не заради самия него.

Тези първи опити на Вл. Полянов са интересни с това, че ни разкриват влияния в неговото творчество и могат да се видят само тук, на страниците на «Сила», не са събирани в никое от изданията му. Самият автор пише (със съжаление), че не ги е притежавал в архива си.

През 1922 г. в списанието се появява името на едно друго „странно цвете" в българската литература — Светослав Минков. По това време той е на 20 години, дебютирал е в «Българан», а малко по-късно същата година ще излезе първият му сборник с разкази *Синята хризантема*. Засега в «Сила» четем откъслек от *Виенски вечери* (3, 5), посветен „Владимиру Полянову". Това е непосредствено след запознаването на двамата писатели и в самото начало на тяхното приятелство. Разказът носи белезите на съвсем ранната поетика на Минков. В един сецесионен стил, с бистрò, зелена лампа, вечния виенски дъжд, чаша оранж и господин с монокъл. Всичко е потопено в една мека ирония и умерен психологизъм.

В *Приказка* (3, 7) Св. Минков изящно играе с легендата и приказното чрез образа на „малката чайна принцеса". Разказът иде, за ни подскаже един все по-прецизен поглед към детайла и орнамента.

Минков приключва участието си в «Сила» с разказа, който дава заглавие на първата му книга *Синята хризантема* (3, 9). Под линия е отбелязано, че книгата вече е сложена под печат в книгоиздателство «Аргус». Между другото, кръстник на това издателство е самият Минков. А неговият сборник заедно със

[7] Вж.: Полянов, Вл. *Срещи по дългия път*. С., 1988, с. 5.

сборника *Смърт* на Вл. Полянов са първите книги, които то издава и наскоро след което фалира.

Само с един разказ, *Тракийски гробища* (1, 19), в «Сила» се включва един от прозаиците, с чието име се свързват новите тенденции в българската проза след войните. Става дума за Георги Райчев. С мемоарна автентичност се описва гробът на загиналите тракийци при Бабун планина по време на войната. Предавайки виденията на покойниците за родната Тракия, Райчев приглушава мистичното чрез една идилична селска атмосфера:

„В този тих вечерен час по прашния друм се вият бели облаци и към селото мучат говедата..."

Сред младите автори, на които списанието либерално предоставя страниците си, името на Г. П. Стаматов стои почти патриархално. В *Санде Клинчарски* (3, 4) разпознаваме изградения му и непоколебим вече стил, стегнатия слог и хипнотизиращ лаконизъм.

Любопитен е случаят с втория (и последен тук) разказ на Стаматов. За пръв път в «Сила» излиза станалият класически разказ *Вирянов* (3, 15), в четири пълни страници от списанието и с обещанието, че продължението следва. Но нито в идващия, нито в някой от следващите броеве се появява продължението. И така в «Сила» остава публикувана само първата част, а останалите 2/3 по неизвестни причини остават непубликувани тук[8]. За Стаматов се знае, че е извънредно точен и прецизен като сътрудник[9], което задълбочава недоумението от неосъществената публикация.

Съвсем в другия регистър на лирическата проза Христо Смирненски (в списанието с името си Измирлиев) публикува известната си творба *Очи* (1, 36), където гражданската позиция е защитена в една романтическа стилистика.

Особено активни в белетристичните си публикации са двамата съредактори на списанието Хр. Силянов и К. Д. Списаревски, последният подписващ разказите си с псевдонима К. Малмов.

Разказите на Малмов (Списаревски) следват две различни тенденции. Ранните му публикации в списанието като, *Брилянтената карфица* (1, 1), *Белите панталони* (1, 4), *Армаган* (1, 34–35) и *Бакара* (2, 3), вървят по линията на един психологизъм, наследен от френската школа. Фабулата най-често се движи около изневери и тяхното узнаване сред заможните градски семейства. Повествуването е многословно, диалогът скован, а развръзката лесно предвидима. В следващите две по-късни публикации стилът на К. Малмов (Списаревски) рязко се изменя. Разказите му се изпълват със закъснели народническо-просветителски идеи и обилна доза социален сантиментализъм. Пространният разказ *Дядо Стамен в София* (2, 27–28, 29–30) откровено тръгва по стъпките на Вазовия *Дядо Йоцо гледа*. Старец изпраща сина си да учи в Париж, за „да стане България велика, такава, каквато се чертаеше в неговото въображение...". Лесно предугадимият финал пък отпраща към Алековото *Пази боже, сляпо да прогледа*. Дядо Стамен иде в София да види издигналия се вече син и внучетата преди да умре, но, недопуснат в къщата, умира отвън на пейката.

[8]Този факт не е отбелязан. Вж.: Стаматов, Г. П. *Събрани съчинения*. С., 1983.

[9]Вж.: пак там, с. 513.

Старият нотариус (2, 37–38) също повтаря този социален сантимент.

Явно събраното недоволство и енергия по време на войните и последвалата след тях криза, рециклират отново стилове и влияния, по-характерни за края на миналия век.

Прозата на Хр. Силянов в списанието носи специфични мемоарно-очеркови черти. Някои от неговите работи загатват още в подзаглавието си тази жанрова принадлежност, като *Дядо Ноньо* — тъмничен очерк, (1, 6), *Апаш* — тъмничен очерк, (2, 31–32), *Самообесен* — тъмничен очерк, (3, 16) и пр. Всички те са писани в затвора, или затворът, тъмницата е мястото, където се случват. Мемоарно-очерковото се носи и от първоначалното повествуване, реалистичния тон и доброто познаване на детайлите.

Смея да обърна внимание на един цикъл, който, за съжаление, както почти всички разкази на Силянов, не е публикуван отделно, а струва ми се, е важен за литературата ни. Цикълът носи общото заглавие *Нашите безсловесни жители (бележки на един затворник)* и побира любопитни разкази и истории за „интимния зоологически свят" на затвора. В цикъла влизат *Цонка* и *Двете еднокраки* (2, 8), *За пирдопското петле*, *Черното прасе* и *Белчо* (2, 9), *Зайците* и *Минчо и Минка* (2, 10), *Сиво* (2, 18). Това са кратки, топли разкази за животните, попаднали по някаква случайност в затворническия двор, за чувствата, които извикват у затворниците. Самият разказ е опростен максимално, без никаква претенциозност, уловено е всекидневието в разговорите, в бита. Историите са много лични, естествени и завладяващи. Няма да е пресилено, ако кажем, че по някакъв особен начин те се родеят с Йовковите *Ако можеха да говорят*.

По-различни са разказите на Силянов, публикувани в последните годишнини на списанието. За пръв път тук той използва псевдонима си Иже Глаголев. С този псевдоним е подписан и *Роман из четвъртото измерение* (4, 4–5) — един истински фантастичен разказ, своеобразен образец в жанра, издаващ високата ерудираност на автора. Умело се заплитат проблемите за времето и пространството, включват се имената на Кант, Лобачевски, Айнщайн и техните идеи се намесват в сюжета по един занимателен начин.

В *Плачът на Юда* (4, 7), подписан също с псевдонима Иже Глаголев, е разработен мотивът за страдащия предател и реагиращата на предателството Вселена.

Фейлетон за хамелеона (4, 7) ни връща към „българановеца" Силянов и периода му на активно сътрудничене в пресата с хумористични разкази, сатири и фейлетони. Тук жанрът и темата са зададени още в заглавието. Визира се конкретният политически момент след падането на дружбашите.

> „Жена, вади! Вади по-скоро лентите — зелената и синята! Хайде и книжките, членските, от чекмеджето. И тях измъкни, майка му мечка! На ти тая пущина оранжевата — хвърли я! Я, тури я по-добре в чекмеджето, по-надълбоко я скрий. То не се знае, майка му мечка! Владиката, дето е владика, и той бръснача си не хвърля: виж, че го развладичили, виж, че е потребвал..."

Разказите на Силянов са пръснати из периодичния печат и до днес не са обнародвани в отделна книга. Подобни пропуски правят „каталога" на литературната история несигурен.

Добри Немиров, по това време вече автор на няколко книги, публикува разказа *Наслаждението* (1, 12). Отегчението, скуката в живота на една лека жена, отегчението изобщо в някакъв глобален мащаб — това са проблемите, които Немиров се опитва да разглежда в този разказ. Но психологизмът и опитът за философско осмисляне на въпросите остават повече като претенция, отколкото като качество на текста.

Христо Г. Казанджиев публикува в «Сила» разказите си *Елеазар* (1, 23) — в една библейска стилизация и образност, *Лия* (1, 26) — също по библейски мотиви, и *Смъртта на Самуила* (1, 41), под който е отбелязано, че е из „неиздадената повест *Любов и бран*".

Евгения Марс също се включва в списанието със своите лирически миниатюри само през първата годишнина. Тук четем *Над сърца им рози цъвтят* (1, 10) — с мотива за гроба на двама влюбени; *Момини сълзи* (1, 17) — за неизсъхналите между страниците на албума спомени; *Не плачи!* (1, 24) — също в характерния стил на авторката — нещастна любов, изгорено писмо и „унизителни, горчиви спомени", и *Из историята на едно сърце* (1, 28) — светли чувства на декора на Люцернското езеро.

С подобен романтичен сантимент са и импресиите на Георги Караиванов: *Как ехото заглъхва* (2, 39–40), *Леда* (2, 41–42) и *При мъртвите* (3, 11) — определено като лирическо есе. И трите миниатюри са твърде незначителни като художествено равнище.

Дамян Калфов, по това време вече автор на два сборника с разкази, публикува в «Сила» хумористичния разказ *Излет* (3, 19–20). Разказът е написан леко, с характерната за писателя мекота и непринуденост, и визира всекидневието на едно обикновено семейство, чиито „пороци" са по-скоро симпатични.

Владимир Г. Шишманов, под познатия ни псевдоним Petrone, публикува фейлетоните *При зверовете* (3, 18) — една алегория с ясна поука за истинските хищници, и *Един развод* (4, 1) — отново с лесно разгадаем, дидактично звучащ финал. Блестящото перо на публициста Шишманов, познато ни от *Писма до Фердинанд*, тук търпи неуспех.

Като една отделна очертаваща се тенденция в отдела »Проза« на списанието може да се отбележи забележимото присъствие на мемоарната литертура. Без да блестят с изключителни художествени постижения, тези четива са интересни по-скоро като свидетелства за имена и събития, пречупени през свежото око на непрофесионелен автор.

Сред тази силна мемоарна вълна в «Сила» трябва да отбележим поне следните текстове: *Из моите спомени* (1, 9) от д-р Н. Генадиев; *Марш* (1, 14) от Константин Тодоров; *Олимпия* от Ненчо Илиев; *Среща с Русите* (2, 33–34); *Край огъня* от Д. Спространов. Всичките пресъздават епизоди от току-що отминалите войни.

В *Цензурата при Абдул Хамида* (3, 14) Димитър Хр. Бръзицов си спомня за 90-те години на миналия век, когато е участвал в списването на екзархийския вестник «Новини».

Любопитни са и спомените на запасния генерал А. Блъсков *Освещаване сградата на Народното събрание* и *Първият телефон в София* (3, 11).

Стоян Данев публикува в «Сила» спомена си *Моите аудиенции у импе-*

ратора Николай II (3, 18). Изложението е стегнато, без излишни подробности, сякаш подчертаващо важността на мисията, за която се разказва.

Импулсиран от мемоарите на С. Данев, както сам посочва, д-р Г. Калинков публикува своя „дипломатически спомен", озаглавен *Един пропаднал проект за женитбата на княза Бориса* (4, 2–3). Споменът е написан увлекателно, с любопитни подробности, доколкото позволява, разбира се, неизбежният в случая куртоазен стил на приближения до двореца автор.

Безспорно, времето след войните е изпълнено с усещането за важността на случващото се сега или през току-що миналите години. Един импулс за набавяне и съхраняване, винаги появяващ се след важни за нацията събития и обясняващ донякъде усиленото присъствие на мемоарни четива.

Преводната белетристика в «Сила» е представена от двадесетина чужди автори, предимно френски, немски и руски. Кръгът на преводачите е ограничен, едни и същи имена се повтарят, най-често на редовни сътрудници на списанието. Не може да се говори за някаква последователност или опит за по-пълно представяне на определена литература или направление. Личните предпочитания на преводачите или моментната популярност на едно или друго име се оказват решаващи в избора.

Шведският писател и драматург Аугуст Стриндберг присъства с лиричната миниатюра *Пази очите си* (1, 18) в превод на Д. Велев. Извънредно популярният у нас автор (по това време на български са издадени над 10 негови книги) в списанието е „преведен от руски".

Пак от същия преводач, но „от френски", са предложени две лирически миниатюри — *Прозорци* и *Идеал*(1, 25) на Шарл Бодлер, и кратките прози на Густав Шампол *Papillon* (1, 27), *Приказка* (1, 33) и *От прозореца* (2, 29–30). Френската линия в преводната проза продължава с разказа на Мопасан *В природата* (2, 39–40). Преводът е сравнително точен и на ниво, но преводачката („превела S") остава неразкрита. Също само с един разказ присъства и Теофил Готие — *Гнездото на славея* (4, 5–6, без посочен преводач). От Анатол Франс са публикувани разказите *В ада* (1, 36, прев. Цв. Вълкадинов) и *Набедения Пютоа* (4, 17–18) в един откровено несръчен превод на А. Хр. Табакова.

Обратно на редуцираното присъствие на класическите френски писатели, усърдно се превежда нашумелият тогава и считан за предшественик на символизма холандски автор Мултатули (Multatuli — псевдоним на Едуард Декерт). Преводите са дело на Чунчев (вер. Георги Ив. Чунчев) — *Що е специалист* (1, 36), *Орнис* (1, 37), *Възвишен живот* (2, 8), и на Б. Гйоргичев — *Навикът* (1, 40).

Руската литература е представена сравнително бегло от намиращите се по това време в България писатели-емигранти А. М. Феодоров — *Слепите* (2, 24, в авторизиран превод на Д. Симидов), и П. А. Нилус — *На морския бряг* (2, 25), преведен от М. Вечеров. И двата разказа са твърде сантиментални, по-скоро лирически ескизи или „страници от дневник", според определението на самия Нилус.

Полският писател Ст. Жеромски участва (в един много добър превод) с разказа *При своя бог* (1, 28). Разказът, както е отбелязано под линия, е „из сбирката *Поляшки разкази*, която наскоро излиза от печат в превод на г. Ст. Н. Коледаров".

Единствен представител на балканските литератури в отдела е Борислав Станкович, „личен съвременен сръбски белетрист“, с разказа си *Георгьовден* (3, 8). Преводът е на Рафаил Делов, псевд. на Ячо Ст. Хлебаров.

Макар и с не особено сполучливи преводи трябва да отбележим еднократните публикации от индийския нобелист Рабиндранат Тагор *Скелети* (4, 10), прев. Цв. Драговоров; от испанския писател Андре Кортис *Магесницата* (4, 15–16), прев. А. Хр. Табакова; от Петер Алтенберг *Барабанистът Белин* (1, 31), прев. Д. Велев, и от Ола Хансон *Из «Виденията на младия Офега»* (2, 13), прев. М. Вечеров.

Литературно-критическият отдел на списанието е силен, със задълбочени анализи и статии, регистриращи всяко по-важно явление в тогавашния литературен и културен процес. Най-общо текстовете в този отдел могат да се разделят на два типа. От една страна са обширните студии, обглеждащи общи развойни процеси в нашата литература, а от друга страна — конкретни анализи на новоизлезли книги, преводи, театрални постановки, изложби и пр., включени в съответните рубрики.

Още в края на 1918 г. в три последователни броя се появява обширната статия на Коста Тодоров *Войната и поезията* (1, 7–9). В първата част авторът описва тенденциите в европейската поезия и влиянието върху тях на тогавашната отминалата война. Личи ерудицията и доброто познаване на съвременната западноевропейска поезия. Задал европейския контекст, по-нататък К. Тодоров влиза в конкретиката на българската лирика, на онова, което се явява ново при нея:

> „Но ето, че интелигенцията ни влиза в съприкосновение с други мирове, очарована е от миражите и фантазиите на Запада...“

После авторът внимателно анализира „военното“ творчество на Вазов и К. Христов. За Вазов се отбелязва как в лириката му „всичко е подвиг и възторг“ и още, че „В политическия си далтонизъм той вижда само ярките бои...“ А *Победни песни* от К. Христов са категорично отписани като „едно печално падение, не само литературно“ и че войната, за разлика от еротиката, не се е оказала „новият извор на вдъхновение“ за лирика. Все пак това са поетите, които К. Тодоров смята за водещи по време на войните, докато останалите, чиито имена просто изброява в края на статията си, определя като „водевилни“.

Д-р К. Гълъбов започва сътрудничеството си в «Сила» със студията *Поезия и действителност* (1, 16), описваща „убийственото равнодушие“ от страна на обществото към писателя: „В безутешната действителност на нашия живот писателят губи и дарби, и личност, пък дори и охота за живот“. По-нататък съвсем точно се поставя проблемът за липсата на личности сред нашата интелигенция. Патосът на статията и проблемите, които тя формулира, не остават без реакция. Два броя по-късно се включва Цветан Минков със статията си *Писатели и интелигенция* (1, 18). В нея той търси „вината на писателите“, които „не схванаха своята водителска и мисионерска роля“. Не по-малко тежки думи са отправени и към интелигенцията: „Тя (интелигенцията — б. а.) е безидейна, безкритична, безволна — безинтелигентна интелигенция!“

В *Поетите мълчат* (1, 21, 23) Цв. Минков продължава с обвиненията към „отстъпилите" в мълчанието си поети, отказали се „да бичуват и изобличават". Всъщност, без да блести с литературно-критическа инвенция, текстът е интересен с това, че документира очакването на следвоенното общество от Поета като обществена личност. Едно очакване, основано върху стария възрожденски модел, което, така или иначе, следвоенната ни лирика се осмелява да надмогне. Двата текста на Минков предизвикват от своя страна репликата на К. Гълъбов *Писатели и интелигенция* (1, 24). Несъгласието му с Минков иде оттам, че последният не търси, където трябва, причините за „безплодието на нашата поезия". А те, според К. Гълъбов, са в българската действителност и дори в „характера на българина". В *Литература и народ* (1, 41) Цв. Минков остава на своята позиция и продължава да търси вината в самите писатели, „В характера на творчеството им и в самите им натури". Утихва и тази линия на общопроблемните, обзорни статии и публикации.

Литературната критика в списанието се ориентира към конкретни автори и произведения, появяващи се в момента.

В *Език, драматично движение и маринизъм у Н. Райнов* (1, 27) К. Гълъбов прави едно от най-сериозните изследвания върху поетиката на Николай Райнов. По това време (1918–1920), което Вл. Полянов нарича „николай-райновски период в българската литература"[10], К. Гълъбов поставя въпроса за неадекватната рецепция на творчеството му от българската критика и публика. Имайки предвид основно *Видения из древна България*, Гълъбов с един по немски възпитан систематизъм и последователност анализира стилистичните особености на романа, уподобения библейски слог, драматическия облик на Райновия език и завършва с „маринизма" на неговата проза. Маринизъм, в смисъл на ит. marinismo, една прециозна стилистика, усложнена откъм метафори и архаизми.

Само няколко броя след тази апологизираща студия К. Гълъбов публикува в «Сила» твърде критичния отзив *Тъй каза Заратустра* (1, 31), визиращ новоизлезлия превод от Райнов на книгата на Ницше. Укорът идва точно откъм прекалено „засиления старинен колорит на речта". Дават се и конкретни цитати от оригинала, илюстриращи неточностите в превода на Райнов.

В тези години около книгите на Райнов се роят различни и най-често противоположни интерпретации. Последният му роман *Между пустинята и живота* събужда оживени спорове, които едва балансират на ръба на скандала. В два последователни броя (1, 41, 42) «Сила» публикува един обширен текст от Дякон Хр. Димитров с пълното заглавие: *Ницшеанско-модернистка философия в свещена костюмировка. По повод новата книга на Н. Райнова «Между пустинята и живота»*. Под линия е отбелязано, че „статията представлява извлечение от публична лекция, прочетена на 25-ий май в салона на военния клуб в Пловдив", което пък иде да ни подскаже размерите на дискусията, която книгата е предизвикала. Трябва да отбележим като достойнство, че статията е методична, обоснована, познаваща и позоваваща се на всички излезли дотогава мнения и отзиви за Райновото творчество. С обилни цитати от Библията, с позоваване на европейски авторитети, авторът търси противоречията между

[10]Вж.: Полянов, Вл. *Срещи по дългия път*. С., 1988, с. 175.

свещеното писание и романа и клейми „грубите и жестоки нападки и насмешки“. А накрая, когато се отваря дума за влиянието на Ницше, духовното лице с един перфиден сарказъм отбелязва:

„Той, нашият поет, е подробно „оригинален“ не в обикновения смисъл на тая дума, в тоя, че стои много близко до оригиналите на тая книга.“

Статията е снабдена с много богат показалец, където надлежно са отбелязани всички цитирани автори и произведения.

Александър Дзивгов публикува в списанието едно от първите си литературно-критически есета. Това са по-скоро опити за литературни портрети, писани по определен повод. Очеркът *Професор д-р К. Кръстев* (1, 31–32), писан непосредствено след смъртта на професора, е изпълнен с уважение към „този, който пръв приложи строги изисквания към делото на писателя“. През 1919 г. умира популярният и често публикуван из нашата периодика (вкл. и в «Сила») австрийски писател П. Алтенберг. Ал. Дзивгов му посвещава обширен и увлекателно написан литературен портрет (2, 11). Текстът заема около 1/3 от цялата книжка и всъщност е откъс от предговор към сборника с творби от виенския писател, излизащ „тия дни на български“. Литературният еskиз е изпъстрен с белетристични нюанси в традициите на романизованата биография. Текстът е илюстриран с три *Приказки* на Алтенберг, без да е посочен преводач (вер. самият Дзивгов). Като качество на третия очерк, публикуван от Дзивгов в «Сила» — *Виктор Короленко* (3, 1), — бихме могли да отбележим сведенията, които ни дава за рецепцията на творчеството на руския писател у нас.

Като автор на литературни портрети се включва и друг редовен сътрудник на «Сила» — Ст. Н. Коледаров. В *Няколко думи за Стефан Жеромски* (2, 22) авторът, като добър познавач и преводач на полския писател, изчерпателно се спира както върху конкретни негови произведения, така и върху тяхното място в контекста на съвременната полска литература.

Като цяло «Сила» демонстрира един засилен интерес към тенденции, идеи и течения, характерни за съвременната европейска литература и изкуство. Именно такъв интерес илюстрира статията на Ал. Дзивгов *Полска поезия и живопис в България* (3, 11). Повод за нея са две новопоявили се книги на български, които „приближават хоризонта на полската култура към нашата“. Става дума за антологията *Полски поети*, съставена от Дора Габе-Пенева и каталога *Из полското изкуство* (1922), съдържащ образци от полската историческа и архитектурна живопис. Накрая статията споделя патоса за „една обща културно-политическа работа“ на всички славянски народи.

В *Най-нова сръбска литература* (2, 23) С. Ч. (вероятно Ст. Чилингиров) прави кратък обзор на ставащото в тогавашната сръбска литература, обръща внимание върху смяната на поколенията, което се извършва там, върху отстъпващия своите позиции реализъм и пр.

Новоизлезлите български книги, освен в съответната рубрика »Рецензии и книгопис«, се анализират и в по-големи отделни статии. Интерес представлява доброжелателната рецензия, която Никола Атанасов (1, 32) дава на повестта *Кошмар* от Добри Немиров. Книгата е определена като „пръв опит да се внесе и в нашата литература романтика от стила на един Хамсун или ако щете Тургенев“.

Георги-Асен Дзивгов, ерудиран млад автор и преводач, добър познавач на френската литература, публикува в «Сила» гневната си статия *Критици* (3, 14), чиито стрели са насочени срещу В. Пундев и неговата рецензия върху преведените от Гео Милев Верленови стихове (вж. «Слово», бр. 73 от 1922 г.).

Санда Йовчева, активна журналистка, общественичка и писателка, публикува тук статията си *Превръщенията на Бай Ганя* в отговор на едноименната студия на Б. Пенев, появила се само месеци преди това в «Златорог» (№ 1, 1923 г.). В общи линии статията поддържа тезите на известния литературен историк. По женски емоционална, авторката отива твърде далече, обвинявайки Алеко за нанесения от него „жесток удар на младенческата вяра“ на един народ.

Професорът от Петроград Евгений Аничков публикува в «Сила» обширната си статия *Толстоевият «Жив труп»* (2, 4), един пространен анализ, както на пиесата като текст, така и на нейните сценични особености при поставяне. Текстове върху сценичните изкуства, извън конкретните рубрики, публикуват още Л. Стоянов — *Неистовият Хамлет* (2, 23); доц. Жорж Ато — *Молиер* (3, 2); Л. Владикин — *Операта в Прага* (3, 6), и Тодор Янков — *Франция и руското сценично изкуство* (3, 19–20).

От многобройните рубрики, които «Сила» поддържа, интерес за нас представляват »Рецензии и книгопис« и »Театър и изкуство«. В първата рубрика, която бележи особено постоянство, заслужават внимание няколко сериозни анализа на новоизлезли книги, важни не само за тогавашния литературен контекст. Книгата на Д. Шишманов *Депутатът Стоянов* (1, 23) е оценена от рецензента Т. Х. (неразкр. инициал) като пробив в така сложилата се у нас „патриотарска вакханалия и профанация“ в изкуството. Интересна е рецензията за книгата на Н. Лилиев *Птици в нощта* (1, 24). Авторът К. Т. (вероятно Коста Тодоров), като намира за един недостатък на тази сбирка „прекаляването с русизми“, в края на книгата съвсем вдъхновено отбелязва, че книгата „лепи амфори, в които ще се налива ново вино...“. Не е пропусната и появата на още една важна за литературата ни книга — *Мъничък свят* от Г. Райчев (1, 31), определена тогава като „събитие в нашия литературен живот“ от рецензента, скрил се зад инициалите Н. Н.

Рубриката »Рецензии и книгопис« не пропуска да регистрира появата на бр. 1 от новото сп. «Златорог» (2, 20). Рецензията е подписана от Л. Стоянов. „Всичко е нагодено по угодата на средния читателски вкус...“, започва рецензентът, за да изреди с безмилостен систематизъм, че списанието „няма физиономия“, че „напомня архив на една изживяна епоха“, че статията на Вл. Василев е „твърде патетична“, а в стиховете на Дора Г. *Листове от албум* „остарялото ни лъха и това по-скоро е поезия за албум, но не за печат“ и т. н. Любопитно е това хладно и предубедено посрещане на едно от най-значителните в литературната ни периодика издания.

Георги Караиванов събира в една рецензия първите книги на Вл. Полянов *Смърт* и *Синята хризантема* на Св. Минков (3, 2). В текста се обръща внимание на сходните черти между двамата писатели, които „се състезават върху арената на раздвоението в човешката личност“.

Другата постоянна рубрика »Театър и изкуство«, която следи всички по-важни прояви на културния живот у нас, може да се похвали с имената на авторите, които привлича. Тук четем рецензии за изложби, театрални и оперни

постановки, концерти, балетни спектакли и пр. Сред рецензентите са автори като Ал. Божинов, А. Протич, проф. Димитър Мишайков, К. Гълъбов, Г. Райчев, Л. Стоянов, Б. Митов и др. Особено професионални са анализите на музикално-сценичните спектакли от Петко Наумов — *Оперният оркестър* (1, 29–30), *Аида* (1, 33–34), *Рядък балетен спектакъл* (1, 37–38). Широко място в рубриката заемат рецензиите за художествените изложби. Сред тях можем да отбележим *Пейзажите на Н. Танев* (1, 24) от К. Гълъбов; *Художествените изложби в София* (2,1) от Ал. Божинов; *Морският пейзаж и голото тяло у нас* (2, 14) от Андрей Протич и пр.

Заслужава внимание и рубриката »Литературен живот на Запад«, тръгнала от началото на II-та годишнина на «Сила», по-късно преименувана на »Книжовен живот в чужбина«, която, макар и спорадично появяваща се, е белег за едно осъзнато отваряне на списанието към европейския културен процес. Рубриката се списва най-често от Ал. Дзивгов и черпи информация предимно от чуждата периодика.

Без да бъде чисто литературно списание, «Сила» все пак е едно от първите следвоенни издания със свой литературен отдел. Списанието е твърде либерално към всякакви стилове и тенденции в една естествена еклектика. Имената, които днес влизат в литературния канон, като Г. П. Стаматов, Св. Минков, Вл. Полянов, Хр. Смирненски, Г. Райчев и др., участват съвсем епизодично за сметка на други, далеч по-активни и незапомнящи се автори. Което, разбира се, не е основание за пренебрежителното му подминаване от страна на литературната история. Защото, точно такова, каквото е, списанието дава представа за литературните търсения в един конкретен момент. То съхранява текстове, важни не толкова като образци в канона, а като етапни, даващи пълнота и плътност на литературния контекст.

Георги Господинов

СЛЪНЦЕ

Двуседмично списание за литература и свободна трибуна за обществени въпроси. Ред. Добринов. Ред. к-т проф. Ал. Теодоров-Балан, Б. Ангелов, А. Томов. София, печ. Право. 8°. Год. аб. 45 лв. 1500 тир.

1	1–22	10 май 1919 – май 1920
2	1–10	(юни) 1920 – (апр.) 1921
3	1–10	(май–дек.) 1921

Според една редакционна бележка (№ 9–10, кор. с. 3) списанието е продължение на «Млада България». По-късно В. Добринов отрича верността на тази бележка.

От 1, 7 подзагл. Месечно списание за литература и свободна трибуна за обществени въпроси; от 1, 15 — Месечно книжевно и обществено списание.

От 1, 6 излиза месечно.

От 1, 15 Б. Ангелов напуска ред. к-т; от 2 ред. Христо Борина с нов ред. к-т, без данни за състава му.

Издава се от д-во «Слънце».

Печата се в п-ци Витоша, С. М. Стайков, Меркур и Франклин.

2, 4 посветена на 70-годишнината на Ив. Вазов.

Притурка към 3, 6–8 *За Ив. Вазов* от Асен Младенов, проф. Михаил Арнаудов, Христо Борина и Никола Филипов.

Непосредствено след края на Първата световна война от май 1919 г. в София започва да излиза списание «Слънце».

То се появява в трудно време. Съвсем скоро е свършила войната, все още не е подписан мирен договор, столицата е окупирана от съглашенски войски. Само месеци са минали от Владайското войнишко въстание, Фердинанд е изгонен от България, коалиционното правителство на Стамболийски се опитва да управлява страната. И въпреки националната катастрофа, въпреки глада и недоимъка, България напряга сили да носи достойно последиците от политиката на Кобурга.

В това тежко във всяко отношение време учудващо бързо нараства интересът към литературата, живописта и театъра. Сякаш довчерашните войници и офицери и материално притесненото гражданство бързат да компенсират годините на лишения и строга цензура.

В анонимната бележка *Периодичният печат преди войната и днес* (1, 1) се констатира, че броят на вестниците и списанията се е утроил и продължава да нараства. Бързо се повишава и броят на книгите — оригинални и преводни. „Изобилието от книги не е зло. Нужно е само повече план и вкус, както и старание в преводите“ — отбелязва неизвестният автор.

След войните българската литература временно изпада в криза. Една част от художествено-творческата интелигенция в периода 1912–1919 г. загива по фронтовете, а други изживяват разочарованията от войните, от политиката на Фердинанд, от своите собствени илюзии. В мирния живот те подлагат на преоценка заблудите си и мълчаливо търсят своето място.

От друга страна в литературата съжителстват различни методи и направления — от критическия реализъм до зараждащия се социалистически реализъм. Българските писатели са разединени. Трудно е да се намери основата, върху която да се обединят.

С тази сложна задача се заема сп. «Слънце».

Ролята на програмна статия поема уводната бележка *Към абонатите и читателите* (1, 1), в която редакцията разкрива целта на новото периодично издание:

> „Списание «Слънце» ще преследва преимуществено една планомерна просветителска дейност в областта на литературата, естетиката, изкуството, науката и приложните знания.
>
> Наред с това то ще отдели почтено място в своите страници за обсъждане на важните и наболели обществени въпроси от всякакъв характер, като ще се стреми да представлява свободна обществена трибуна, от която ще могат да си дадат мнението хора, дори с най-противоположни схващания и идеи, да се предизвика полемика, да се предложи анкета...
>
> Статиите ще носят подписите на техните автори и читателите се умоляват да не забравят, че не трябва да се смята в никой случай, че тия статии представляват непременно мнението на редакционния комитет или на редактора, а да помнят, че те задължават само своите автори...
>
> В тая независимост и обективност ние виждаме едно от първите морални задължения, което поемаме спрямо нашите читатели."

Политическата принадлежност на «Слънце» изрично е подчертана на корицата на книжка 11–12: „Списанието не е орган на никоя група, а се стреми да обедини всички литературни и обществени сили".

Трудна и неизпълнима задача си поставя редакцията на «Слънце». Тя обявява изданието си за „свободна трибуна за обществени въпроси". Редакторите призовават всички да изказват свободно мнението си с цел да предизвикат дискусии по различни проблеми. И наистина на страниците на «Слънце» се представят различни мнения по обществени и литературни въпроси. С редица статии излизат проф. Александър Теодоров-Балан, Александър Томов, Божан Ангелов, Васил Добринов, Цветан Парашкевов, д-р Асен Златаров, д-р Константин Гълъбов, Борис Вазов, Гео Милев, Чавдар Мутафов, проф. Беньо Цонев, проф. Стефан Младенов, проф. Иван Д. Шишманов и редица други общественици, езиковеди, литературни дейци. Диапазонът на темите е твърде широк — от причините за военното поражение на България и промените в обществено-политическия живот до езикови и литературни творби.

Характерен за времето е и тонът на статиите — страстен, полемичен, на места — невъздържан до грубости.

В литературно отношение «Слънце» се стреми да обедини враждуващите писателски групи, да притъпи и премахне противоречията между тях. Не твърде определено се сочи принципът за същността на изкуството:

„За «Слънце» истината е само една, както е едно отечеството. Едно е и изкуството — нито старо, нито ново, а вечно младо — онуй, което служи в храма на хубавото. Различни са само начините."

Списанието претендира за ролята на духовен водач на българската интелигенция, а неговият редактор В. Добринов да заеме мястото на д-р Кръстев. В статията *Тежко литературно време* (1, 4) той е категоричен:

„Ние се намираме в преходно литературно време... Где се крият причините за тая пустота в литературния ни живот, при наличността на количественото процъфтяване на изящната книга? — У нас, все още няма установени условия за писателския труд... Отсъствието на интимни литературни кръгове за взаимно общуване, четене на ръкописи, повдигане на литературни въпроси и търсене на нови пътища за литературата, увеличава безсилието в творчеството.

Ролята на критика сякаш е изгубила всеки смисъл. Времето на д-р К. Кръстев и Пенчо Славейков сякаш няма скоро да се върне. Няма да се върне и меценатството на най-просветения ни министър на просветата г. д-р Ив. Д. Шишманов... Нямаме обединена критика. Тя е субективна и заинтересована.

Има изход. Той е в групировките на сродните таланти и критици, ако още не могат да намерят свои истински водач... тъй трябва и в литературните кръгове да си подадат ръце всички, които чувстват безсилие..."

Поради това не са случайни и поредицата статии от В. Добринов, посветени на д-р Кръстев и сп. «Мисъл».

За амбициите на списанието говори и бележката *Пред нова годишнина* (1, 21–22):

„«Слънце» не желае да бъде дело на книжевна или обществена суета, каквито дела не липсуват под нашия небосклон, но то определено желае да има и да държи въз тоя небосклон; среди другите свои събратя, изрично с в о е м я с т о, дето всякой да го знае и да го дири в час на потреба."

Под своя покрив «Слънце» приютява хора с различни възможности и от различни поколения. Наред с Ив. Вазов, Г. П. Стаматов, Ст. Михайловски, К. Христов, П. П. Славейков, Ем. Попдимитров на страниците му се публикуват и творби на автори като Хр. Борина, Ив. Грозев, Г. Савчев, П. Керемидчиев, Хр. Миндов, Л. Владикин, Б. Йоцов и др. Творби на критически реалисти стоят редом с произведения на закъснелия символизъм. И за да бъде пълна картината на литературния живот, още едно име — Гео Милев.

В началните си броеве сп. «Слънце» поддържа връзки с Гео Милев и със сп. «Везни». До книжка 6 името на Г. Милев стои редом с имената на редовните сътрудници на изданието. Добрите отношения скоро се влошават по повод критиката на Г. Милев, отправена срещу «Слънце» и елементарните художествени критерии на неговите редактори.

Във възникналата полемика се намесва и Ал. Теодоров-Балан със статията си *Езикът* (1, 19–20). Тя е предизвикана от критиката на Г. Милев против езиковото пуританство на Балан, против способността на филолозите да влияят творчески за развитието и обогатяването на съвременния жив език[1].

[1] Г. М. *Езикът*. — Везни, 1, 1919/1920, № 7.

На грубите нападки Г. Милев отговаря с бележката *Ал. Теодоров-Балан*[2], в следващата книжка на «Везни» в спора се включва и Христо Ясенов (подписан Хр.), който обръща внимание на антиболшевишките чувства на Балан и на елементарните художествени критерии на редактираното от него сп. «Слънце»:

„В същата кн. 21 и 22 той благоговее пред неканените гости „руски учени и художници" в България...

Документ за робщината у българина, лишен от най-елементарното честолюбие и срам за себе си. „Културни фактори", и „слепи, безумни и маловери" чуждопоклонници на дървени истукани, като наводнилите София „величия" и „знаменитости", които руският океан изхвърля на нашия бряг, както се изхвърля това, което се изхвърля...

Цялото сп. «Слънце» под редакторския знак на Балан, е един голям хумористичен куриоз."[3]

Към полемиката по езиковите въпроси се присъединява и проф. Стефан Младенов със статията *Към въпроса за езиковото новаторство у нас* (3, 2), насочена против схващанията на Антон Страшимиров.

Друга полемика се разгаря по повод публикуваната от Петко Росен във в. «Зора» статия *Условията и българския писател*[4]. В нея критикът твърди: „Не! Българският писател нито е зле поставен, нито зле гледан... Не условията са лоши и непригодни за писателство, ами таланти, таланти нямаме".

В целия периодичен печат се появяват статии против мнението на П. Росен. Възмутена е и редакцията на «Слънце». Тя откликва в два поредни броя с няколко материала: *Условията на писателски труд у нас* (1, 6), *Условията и нашият писател* (1, 6) и *Лоши литературни нрави* (1, 6) от В. Добринов и *Българският писател* (1, 7–8) от Ас. Златаров. С мнението на В. Добринов, че „за престижа на своето дело, писателят чувства особена нужда да стои все по-далеко от партийния живот" редакцията на «Слънце» още веднъж напомня за своята основна линия и културна политика.

Страстите се разгарят и по повод една рецензия в списанието на широките социалисти «Съвременна мисъл». В *Покойната «Свободна дума» и „хубавото списание «Слънце»"* Г. А. (Г. Аркатов — псевдоним на Харалампи Христов Савов) грубо напада изданието и неговия редактор:

„И в първите две книжки «Слънцето» е тъй мрачно, че не се различава твърде много от «Свободната дума»... (В. Добринов и Ал. Георгиев издават сп. «Свободна дума» от декември 1918 до февруари 1919 г. — бел. В. Д.). И понеже никой не излезе да похвали новото списание, „младият критик" сам дава реклама във в. «Мир», за това, че е излязла третата книжка от „хубавото"... списание «Слънце»...

Едно време имаше дружество за взаимно хвалене. Сега „младият критик" прави стъпка напред — сам хвали собственото си дело. Но в що се състои „хубостта" на редактираното от него списание? — това е една тема из областта на

[2]Г. М. *Ал. Теодоров-Балан.* — Везни, 1, 1919/1920, № 9

[3]Хр. *Ал. Теодоров-Балан (допълнение към отбелязаното в миналия брой 9).* — Везни, 1, 1919/1920, № 10, с. 323–324.

[4]Росен, П. *Условията и българският писател.* — Зора, 1, № 73–75, 3–6 авг. 1919.

естетиката, която „младият критик“ ще трябва да развие пред своите читатели, за да обоснове и оправдае „хубостта“ на своето списание.“[5]

В. Добринов (подп. Д.) в статията си *Сп. «Съвр. мисъл», год. V, кн. 10* (1, 5) се отзовава така:

„Завидял е редакторът на това „социалистическо“ списание г. Хараламби Христов (Г. Аркатов) на списание «Слънце» и е рекъл да го подбие. Вместо да постигне това, оскърбил е свои сътрудници, като не е забелязъл, че са такива и на «Слънце»... Прочетете съдържанието и ще се удавите от разнообразие! Бедната социалистическа душа на още по-бедния резоньорстващ „критик“ Г. Аркатов!“

Ясно е, че редакцията на «Слънце» не питае добри чувства към социализма и не подбира средства и думи по отношение на идеологическите си противници.

Единствените благоприятни отзиви списанието дава по повод честването 70-годишния юбилей на Иван Вазов. Брой 4 на втора годишнина е изцяло посветен на него. Към 6–8 книжка на трета годишнина е прибавена притурка със статии на Ас. Младенов, проф. М. Арнаудов, Хр. Борина, Н. Филипов за смъртта на Вазов.

Сп. «Слънце» съдържа следните рубрики: »Общ отдел«, »Преглед«, »Свободни страници« (от 3), »Общество и държава« (от 3), »Литературни вести« (от 3), »Нови книги« и »Библиографски преглед«.

В общия отдел се публикуват художествени произведения, литературно-критически, езиковедски и обществено-политически статии. С литературни творби сътрудничат: Ив. Вазов, Ст. Михайловски, Г. П. Стаматов, К. Христов, К. Константинов, Ем. Попдимитров, Н. Райнов, Тр. Кунев, Ст. Чилингиров, Ник. Вас. Ракитин, Д. Подвързачов, Д. Т. Калфов, Ас. Златаров и др.

С литературна теория и критика участват: Гео Милев, М. Арнаудов, Н. Филипов, К. Гълъбов, М. Николов, В. Добринов и др.

Тук се помещават и статии по повод различни полемики.

В рубриката »Преглед« се разглеждат обществено-политически въпроси и се помещават рецензии за новоизлезли книги и списания.

В първа годишнина на списанието в тази рубрика се публикуват много статии във връзка с предстоящото подписване на Ньойския мирен договор и в отговор на развихрената антибългарска кампания в гръцкия и сръбския печат. Активно се разисква и положението на българското население в Македония и Одринска Тракия.

По въпросите на външната политика списанието е доста предпазливо. Това се налага поради преговорите за мир в Париж и от състоянието на България като окупирана страна.

Характерна за времето е заблудата, в която изпадат сътрудниците на «Слънце», по отношение на Уилсъновата декларация за мир и предложения от него в Лигата на народите план за премахване на митническите бариери. А. Томов в статията си *Къде сме и къде отиваме* (1, 9–10) не вижда опасността, която

[5] Г. А. *Покойната «Свободна дума» и „хубавото списание «Слънце»“*. — Съвременна мисъл, 5, 1919, № 10.

крие тази декларация, а тълкува наивно общите положения в нея като твърди, че именно от страна на САЩ България може да се надява на по-меки условия за подписването на мирния договор. Ето защо той остава разочарован, когато Америка се оттегля от Парижката мирна конференция.

За Германия отзивите са твърде сдържани. Единствено в статията на д-р Кр. Златаров *Германия вчера и днес* (1, 1) се прави анализ на икономическото състояние на тази страна преди и след войната и кратък преглед на вътрешнополитическото положение: „Първоактната политическа революция се развива и е на път да се превърне в социална. Тъй че нови системи, нов ред ще замести старото...". За революцията в Германия, както и за бившите съюзници от Централните сили, повече сведения не се дават.

За сметка на това редакцията нашироко пише за революцията в Русия, без обаче да разбира нейното значение. В бележката *У нас и в чужбина* (1, 13–14) А. Т. (А. Томов) подробно коментира развитието на революцията и борбата с чуждата интервенция:

> „Даже и тия у нас, които гледат на болшевизма като на временно болезнено явление, трябвало би с радост да посрещнат горния факт. Туй, което при едно спокойно развитие би било достатъчно за демократизирането на Русия през столетие, сега ще бъде реализирано може би в 10 години. А за демокрацията и славянството е нужна една Русия съвършено отърсена от монархическата ръжда и монархическия мухъл.
>
> Успехите на болшевизма в Русия могат да бъдат посрещнати у нас със задоволство и поради туй, че те крият в себе си една истинска опасност за оня съглашенски империализъм, когото ние тепърва има да почувстваме във всичката му съкрушителна тяжест на своите собствени плещи; тия успехи подравят основите на версайлския мир. Даже от чисто буржоазно преценение на нещата и класово становище за предпочитане е една преходна всеевропейска болшевишка буря, отколкото един затвърден и траен версайлски мир."

Явно е, че авторът на статията не разбира и не оценява същността на революцията, а я вижда само като преходен етап от буржоазната демокрация в Русия.

Чрез тези и някои други публикувани материали редакцията влиза в противоречие с програмната статия за неутралитет в обществено-политическо отношение. Тези факти са доказателство, че неутрални в живота и в изкуството няма и не може да има.

Към вътрешнополитическия живот «Слънце» гледа от висотата на надпартийно издание. Затова и думите на Цв. Парашкевов в бележката *Пропорционалната избирателна система* (1, 4) са жлъчни:

> „Средствата на нашите политически борби са примитивни и мизерни. Те се изразяват в отрицание, охулване на личности, псувни и лично преследване; днес по всяка стъгда ръкопляскат на псувнята, на клеветата, на едро казаното обвинение или наглото самохвалство. Народът е болен, страстите разпалени, моралът липсва."

Въпреки стремежа си да се издигне над партиите и борбите между тях, списанието все пак се вмесва отвреме навреме с бележки за някои партии

и съюзи. По-голямо внимание се отделя на управляващия БЗНС и неговите водачи. Още в анонимната бележка *Земеделският съюз и интелигенцията* (1, 1) се разглежда статията на известния земеделски лидер Драгия Драгиев *От къде тръгнахме — къде отиваме*[6]. Авторът (вероятно от обкръжението на «Слънце») критикува онази постановка в устава на БЗНС, която игнорира интелигенцията от участие в Съюза и в политическия живот въобще.

Все в тази насока е и обширната статия *Земеделският съюз и неговите лидери. Характеристика и преценки* (1, 11–12) от „Народен приятел" (неразкр. псевд.), в която се анализира досегашният път на БЗНС като политическа партия и се правят подробни характеристики на Ал. Стамболийски, Р. Даскалов, Ал. Димитров, Ц. Бакалов (Церковски), Ст. Омарчевски и др. Лесно обяснимо е защо списанието спира вниманието си върху дейността на БЗНС — времето на земеделското управление е един от бурните периоди в българската история. Поради това и в «Слънце» се проследяват някои от по-важните инициативи на правителството: законът за трудовата повинност, за поземлената собственост, правописната реформа на Омарчевски и др.

Спрямо двете социалистически партии редакцията има отрицателно отношение. То може да се открие в статиите на Б. Ангелов *Причините за нашето военно поражение* (1, 3) и на А. Теодоров-Балан *Студентство и партии* (1, 21–22), както и в политическите бележки на А. Томов. Б. Ангелов обвинява социалистите, че със своята пропаганда са разложили армията и това е предизвикало военната катастрофа. Балан се отнася с неприязън към всички партии и отправя призив за независимо от обществено-политическите борби студентство.

В рубриката »Преглед« се печатат редовно и многобройни рецензии за нови книги и списания, критически статии и рецензии за художествени изложби, за музикални изяви, театрална критика.

Статии по въпроси на живописта публикуват: Гео Милев — *Николай Райнов художникът* (1,4), *III съвместна художествена изложба на българските художници* (1, 5), *Картините на г-жа Консулова-Вазова* (1, 7–8), *Изложбата на Райко Алексиев* (1, 9–10) и *Животът като изкуство. Мисли и измислици* (1, 9–10); Елисавета Консулова-Вазова — *Ярослав Вешин* (2, 1); Ст. Б. Митов — *IV съвместна художествена изложба* (2, 3–6), *Пейзажната изложба на А. Михов* (3, 1), *Изложбата на Янко Атанасов* (3, 2), *Юбилейната художествена изложба* (3, 9–10) и др.; Л. Владикин, Ото Берг и др. Всички тези автори пишат с разбиране и с чувство за отговорност по проблемите на живописта. Това са малки, но задълбочени изследвания върху творчество на един или няколко художници. Езикът на статиите е точен, професионален. Особено изпъкват работите на Ч. Мутафов — един истински ценител на изящното изкуство.

Рецензии за музикални прояви пишат: Ив. Камбуров — *Първият симфоничен концерт на оркестъра на Военното училище* (2, 1), *Концертите на Боян Константинов* (2, 3), *Кантатата за Вазовия юбилей* (2, 5), *Листова вечер* (2, 6) и др.; Добри Христов, Л. Владикин и др. Подчертано професионално са написани рецензиите на Ив. Камбуров.

С театрална критика се занимават различни и понякога случайни хора. Най-

[6] Драгиев, Драгия. *От къде тръгнахме — къде отиваме.* — Земеделска правда, 1919, № 8.

представителен вид има статията на д-р Н. Тумпаров *Недъзите на Народния ни театър* (1, 11–16), в която той подлага на всестранна критика този културен институт — и репертоар, и режисура, и актьорска интерпретация.

Израз на озлоблението на сп. «Слънце» против Гео Милев е отрицателната рецензия за неговата постановка на *Мъртвешки танц* от Стриндберг в Народния тетър — *Постановката на «Танцът на мъртвите»* (1, 17–18) от Светослав Д. Камбуров, подписан с псевдонима С. Д. Бержерак.

Всички тези рецензии отразяват в подробности културния живот в столицата след войната. Те са свидетелство за бурния културен живот в София и за разцвета на всички изкуства. Написани са от компетентни хора и отразяват новите културни веяния на епохата.

Рубриката »Свободни страници« се открива в трета годишнина на списанието. В нея редакцията помества материали от различно естество и с полемичен характер. Публикувани са статии от проф. Беньо Цонев, Асен Младенов, Н. И. Сурин и др.

Рубриката »Общество и държава« също се появява късно — едва в трета годишнина. Като неин подраздел се печата постоянен »Икономически преглед«, воден от Атанас Яранов, редактор на «Седмичен Икономически преглед». В една-две страници той запознава читателите на «Слънце» с икономическото положение и прогнозира бъдещите промени у нас и в чужбина.

Борис Вазов помества статиите *Земеделско управление* (3, 3), *Управлението в България* (3, 10) и *Църковно-народен събор и религиозно събуждане на българите* (3, 4–5), в които предлага преди всичко анализ, но не се ангажира с определено мнение.

Рубриката »Литературни вести« се оформя отделно едва в трета годишнина, но всъщност съобщения с подобен характер се явяват редовно в рубриката »Преглед« на първа и втора годишнини.

Тук са поместени съобщения за смъртта на Иван Вазов, за юбилея на А. С. Пушкин, за юбилея на Ф. М. Достоевски, за нови книги на Х. Зудерман, Р. Демел и др.

Любопитна е бележката *Теория на относителността* (3, 4–5) от В. Ст. (вероятно Васил Стефков), в която авторът съобщава за популяризирането на Айнщайновата теория, както и за създаване на научни дружества за и против нея.

В рубриката »Нови книги« се обявяват новоизлезли книги и се дават кратки анотации за тях.

В »Библиографски преглед« на последните страници и на кориците читателите се информират за нови книги на книгоиздателство «Слънце». Рубриката има рекламен характер.

Сп. «Слънце» излиза от май 1919 до декември 1921 г. в три годишнини и общо 42 книжки. Неизвестно по какви причини изданието престава да излиза.

«Слънце» е богато с художествена литература. Списанието е еклектично. В него се поместват творби на поети и писатели критически реалисти и модернисти. Наред с талантливи и утвърдени майстори стоят имената на бездарни и слабо познати автори. Това се дължи не само на обединителните задачи, които редакцията си поставя, но и на ниските ѝ художествени критерии.

Голям е броят на последователите на закъснелия символизъм у нас, представени в списанието със свои творби.

Характерно е отсъствието на лирика, отразяваща войнствени настроения.

Широко застъпена е лиричната проза. Тук тя е дело само на треторазредни поети.

Значително място е отделено на произведенията на Иван Вазов. Той е един от малцината творци, които се ползват с благосклонността на «Слънце». Редакцията високо цени неговото поетично дело. Поместват се редица стихотворни и белетристични творби на народния поет. Книгоиздателство «Слънце» издава и стихосбирката му *Люлека ми замириса* (1919). По случай 70-годишния му юбилей кн. 4 на втора годишнина е посветена на Вазов. Притурката *За Ив. Вазов* (3, 6–8) излиза по повод неговата смърт.

По-голямата част от Вазовите стихотворения, публикувани в «Слънце», са от бъдещата му сбирка *Люлека ми замириса*. Творбите: *Пролет* (1, 1), *Акациите* (1, 1), *Пробуден* (1, 1), *Здрач* (1, 1), *Прошка* (1, 1), *Недопета песен* (1, 7–8), *Се пак* (1, 7–8), *Аз вярвам* (1, 7–8), *Струни* (1, 7–8) са публикувани за първи път в «Слънце». Стихотворенията *Есен* (2, 4), *Снегът* (2, 4), *Не, не съм!* (2, 4) и *Боянската черква* (2, 4) са публикувани в юбилейната книжка. Първите три са от *Люлека ми замириса*, а четвъртото стихотворение е от сбирката *Под нашето небе*.

В някои от творбите, поместени за първи път в «Слънце», Вазов внася известни поправки, когато ги включва в стихосбирката. Промените са отразени в бележките към последното издание на Вазовите произведения[7]. Стихотворението *Аз вярвам* Вазов преименува в *Аз любя* и добавя сегашната трета строфа.

В три поредни книжки на «Слънце» в цикъла *Поетични разкопки* са препечатани стихотворения на Ив. Вазов от стихосбирката *Тъгите на България — Векът* (1, 15–16) и *Подъл ли е българският народ?* (1, 17–18), както и *Южнославянска солидарност* (1, 19–20) от стихосбирката *Избавление*.

Всяка от тези „разкопки" е придружена от късо въведение от А. Т.-Б. (А. Теодоров-Балан). Те се печатат с определена цел — като реакция срещу Европа по повод на несправедливия Ньойски договор и срещу намерението на земеделското правителство да установи по-здрави връзки с Югославия. Явно тази политическа насока не допада на редакцията. Със своята реакция тя напомня, че са още живи спомените за противобългарската политика на нашата западна съседка.

В стихотворния отдел са поместени и три произведения на Стоян Михайловски: *„Живот кипи навред..."* (1, 5), *„Познание, мъдрост, истина..."* (1, 5) и *„Бягат дните неусетно..."* (1, 5). Това е цикъл стихотворения с философски мотиви — отношението към живота и смъртта, познанието и истината, за преходността на нещата и житейската суета. Вероятно това е тяхната първа публикация. В избраните произведения на Михайловски не са включени[8].

Кирил Христов е представен в списанието с цикъл епиграми под общото заглавие *Ксении* (1, 15–16). Това са: *Вярата на бездарния*, *Критикът с кривата челюст*, *Поет и поетка*, *Добър политик*, *Писател търговец*, *Ценител със*

---

[7] Вазов, Ив. *Събрани съчинения*, т. 4, С., 1975.

[8] Михайловски, Ст. *Избрани съчинения в 2 тома*. С., 1960.

замърсена душа и *Кому вярвам?*. Тези публикувани през 1920 г. епиграми той включва в цикъла *Запалени стрели* в излязлата през 1922 г. *Антология*[9].

Авторът внася поправки само в епиграмата *Ценител със замърсена душа*:

«Слънце»: стих 1 — Ти — тънеш в толкоз мръсота и смет —
стих 3 — Смрад! Смрад! Та даже истината свята

Антология: стих 1 — Ти — тънеш в купища духовен смет —
стих 3 — Напразно. Даже истината свята

Измененията отразяват стремеж към известна въздържаност в изказа. Вероятно това е първата публикация на тези *Ксении*.

В «Слънце» са препечатани и две стихотворения на П. П. Славейков: *Рожба на слънцето* (3, 6–8) и *На кръстопът* (3, 6–8). Тяхната поява е свързана с пренасянето на тленните останки на Пенчо Славейков и на Петко Тодоров в България. И двете творби са от книгата *На острова на блажените* (1910). Стихотворението *На кръстопът* е от цикъла творби на Тихо Чубра, в чийто образ П. П. Славейков е вложил нещо от чертите на П. Ю. Тодоров.

Значително е участието на Никола В. Ракитин, който е представен с голям брой стихотворения с различна тематика. *Копнеж* (1, 21–22), *Запустение* (1, 21–22), *„Пред мен лежи незнаен път...“* (2, 5), *„Да имаш жаден дух...“* (2, 5), *„Из тоя мрак...“* (2, 5), *„Ще изляза рано...“* (2, 5) и *„Животът, брате, е случаен дар...“* (2, 5) са включени по-късно в стихосбирката му *Преди да съмне* (около 1920). Стихотворението *В тишината на далечния град* (1, 9–10) е от едноименната стихосбирка (1923), а творбите *Полет* (1, 6) и *Вик* (1, 6) са поместени в стихосбирката *На една струна* (1923). От тях единствено във *Вик* са направени някои незначителни промени и в сбирката то е поместено без заглавие. Всички тези творби са отпечатани за пръв път в «Слънце».

Българският символизъм е представен с няколко неравностойни имена и произведения — Ем. Попдимитров, Сирак Скитник, Д. Подвързачов, Тр. Кунев, Ив. Грозев, Ив. Мирчев, Ив. Кунев, Хр. Борина и др.

Емануил Попдимитров публикува стихотворението *Зима* (1, 19–20, за първи път в «Слънце») и поемата *Българският народ* (3, 4–5), препечатана от стихосбирката му *Свободни стихове* (1921).

Израз на своеобразно пантеистично виждане са творбите на Сирак Скитник, публикувани в 1, 7–8 — *След буря*, *Езеро (вечер)* и *„Сред равний шум...“*. Тези произведения могат да се наредят между най-значителното в нашата пейзажна лирика.

В цикъла *„Обичам...“* (1, 2) са поместени две творби на Димитър Подвързачов — *На булвара* и *Нощем*. Това са стихотворения с интимна тематика, характерна за неговото творчество. Лирическият герой е отчужден и самотен с мечтата си по „непознатите жени“, страдащ по неосъществената любов:

Да се задъхвам от кошмара
на с мъка сдържания вик;
в дима на скръбната цигара,
да разгадавам твоя лик.

(*Нощем*)

[9] Христов, К. *Антология*. С., 1922.

В 1, 3 са поместени няколко стихотворения от Трифон Кунев, които са включени по-късно в третата книга на поета — *Зарници* (1926). Това е първата публикация на стихотворенията: *Лебедова песен*, *Цъфнали вишни*, *Дъжд*, *Вечер*, *Нощ* и *Черната птица*.

Трифон Кунев от *Зарници* е съвсем различен от Тр. Кунев в *Песни* (1905). Докато първата му книга е под силното влияние на народната поезия, то в *Зарници* поетът в значителна степен е приобщен към идеите и мотивите на символизма. Тяхната реализация обаче се различава от Т. Траяновата или Ем. Попдимитровата, например. Той третира „вечни" теми — човекът, животът и смъртта. Творбите му са скромни художествени достижения.

Типично символистични са стихотворенията на Иван Кунев. Характерни за тях са мъглявостта и разточителните фрази, в които е удавена всяка идея: *Интермецо* (1, 5), *Светла суета* (1, 5) и др.

Иван Грозев е представен с два цикъла стихотворения: *Видения* (2, 2) и *Прозрения* (3, 1). В тях той разработва библейско-исторически мотиви: *Хляб наш насущний* (2, 2), *ИИСУС* (2, 2), *Богомили* (3, 1) и др. Типични за творбите му са гръмките и пищни фрази, одаистичната приповдигнатост. Произведенията му не се отличават с художествени достойнства.

Отпечатано е стихотворението на Дим. Диловски (Сергей Румянцев) *Свършено* (1, 11–12). Това е една от ранните изяви на поета. В единствената му, издадена приживе сбирка *Селски бодили* (1924), то не е включено. С това стихотворение С. Румянцев идейно-тематично се приобщава към българския символизъм. Творбата е коренно различна от призивно-борческите му песни и политическата му сатира. Чувства се силното чуждо влияние и подражание:

Припада над земята тъжнобледа есен,
отлитат с тъжен крик жерави надалеч
и в горкия им плач проеква тъжна песен:
Което е било, не ще се върне веч!...

Умира бледний ден там нейде зад полята
и иде черна нощ със своя адски мрак;
неведома печал изпълня ми душата:
Което е било, не ще се върне пак!...

Облича се земята в сребърна одежда
и всичко ще умре — не чуй се нийде реч;
сърцето ми оплака сетната надежда:
Което е било, не ще се върне веч!...

Тези първи символистични опити на С. Румянцев остават и последни. Поетът разбира, че неговата сила не е в модернизма.

Значително по обем участие в «Слънце» има Христо Борина. Редактор на списанието през втора и трета годишнина, той обилно пълни книжките със свои творби. Това са пейзажна и интимна лирика и произведения в духа на символизма с философски мотиви.

В интимната си лирика Борина изпада в сантименталност: *„О, знам, то са ласки..."* (2, 6), *О, ласки* (3, 2), *Косата ѝ* (3, 2) и др. По-малко са стихотворенията с пейзажни мотиви — *Пладня* (2, 1) и *„Зората с лъчи си златни..."* (2, 6).

Най-голям е броят на символистичните му творби в 2, 1: *Сиротност*, *Стани душа*, *Защо* и др. Това са и най-слабите му произведения. Борина е повлиян от късния символизъм, но не създава ценни творби.

На страниците на списанието са публикувани и произведения от слабо известни като поети автори или от съвсем неизвестни творци — Дим. Симидов, К. Гълъбов, Б. Савов, Н. А. Венетов, Б. Йоцов, В. Василев, Г. Савчев, Н. Йонков-Владикин, Ст. Цанкова, Н. М. Павлова, Димитра Куцарова, някои от които се насочват по-късно към работа в други области. Това са слаби, подражателни, символистични (на Дим. Симидов, Б. Савов, Ст. Цанкова, К. Гълъбов и др.) или сантиментални творби (Д. Куцарова, Г. Савчев, Н. М. Павлова, Б. Цонев и др.). Общото художествено равнище на тези произведения е много ниско.

Освен *Българският народ* на Ем. Попдимитров, в «Слънце» са отпечатани и поемите на Минко Неволин *Сара* (1, 7–8) и на Ив. Карановски *Печалната гора (Тракийска легенда)* (1, 2). Творбата на М. Неволин е реалистично произведение, третиращо проблемите на любовта и дълга към родината в условията на войната. Поемата е отглас от интереса на поета към Македония. Героят отхвърля покоя и благоденствието и жертва любовта си към Сара, за да отдаде живота си на Отечеството. Произведението значително се отличава от повечето поетически творби в списанието, не само идейно, но и художествено. Поемата *Сара* притежава достойнства и е белег за развитието на М. Неволин от модернизъм към реализъм.

Тук са поместени и откъси от романа в стихове *Владо Булатов* (3, 9) на Стилиян Чилингиров. Беглата представа, която дават те за произведението, е достатъчна, за да се почувства слабата му художественост.

В периода след войните много автори пишат лирическа проза. Повечето произведения не се отличават с особени художествени достойнства. В «Слънце» са представени с такива творби Ст. Михайловски, Ем. Попдимитров, Н. Райнов, Аура (Ас. Златаров), Хр. Миндов, Северина (псевд. на Ружа Драганова Тенева) и др.

Разработват се две основни теми: библейска и интимна. Библейските мотиви са засегнати от Ст. Михайловски — *Богочеловекът* (3, 3); Н. Райнов — *Човекът (Из «Книга на загадките»)* (1, 3); Хр. Миндов — *Всичко е суета* (1, 2), *Всичко е миражи* (1, 2) и др. Авторите третират проблемите на живота и смъртта, за страданието и примирението, за преходността на нещата.

Произведения с интимна тематика пишат: Ем. Попдимитров — *Албум* (1, 11–12); Г. Белев (Гьончо Белев) — *Разказ* (1, 2), *Жена* (1, 2) и *Здрачът* (1, 2); Ас. Златаров — *Прозрението (Из поемата «Песен за нея»)* (1, 7–8); Северина — *Слънчеви лъчи* (1, 1), *Грее твоя поглед* (1, 1), *Мечта* (1, 3) и др. Единствено творбата на Ем. Попдимитров заслужава повече внимание. Това е съкровена песен за любовта, за семейството и семейното щастие и едновременно с това показва преходността на щастието и силата на страданието. Останалите произведения са сладникаво сантиментални (особено тези на Северина) и не представляват художествена ценност.

В списанието намират място малък брой преводни поетически произведения. Не се забелязва никаква система в подбора на материалите. По-скоро редакцията публикува това, което ѝ се предложи от преводачите.

С поетически творби са представени: Марк Валерий Марциал, Децим Юний Ювенал, Осиан-Макферсон, Ив. Бунин, Р. М. Рилке, Юлиуш Словацки, Рабиндранат Тагор, Сюли Прюдом, Жозе-Мария де Ередия. Трябва да се отбележи високото качество на преводите, които са дело на: Дора Габе, Михаил Кремен, Христо Борина, Д. Дечев, Васил Ставрев, Ст. Цанкова, Олга Радинова.

Към далечното класическо наследство на римската литература се обръща Д. Дечев. Той представя на българските читатели *Сатира I* (1, 13–14) на Ювенал и *Избрани епиграми* (1, 6) на Марциал. Към произведенията Дечев добавя необходимите историко-литературни бележки. Сатирата на Ювенал е преведена в проза. Д. Дечев отбелязва трудността да се превеждат хекзаметрични стихове. Преводите му от латински се отличават с прецизност и добросъвестност, с отлично познаване на езика, литературата и историята. Те са ценен принос в популяризирането на класическото наследство.

Интерес представлява публикуването на поемата *Калтон и Колмала* (1, 2) от Осиан-Макферсон. Това е една от първите публикации и първите преводи у нас на тези поеми. Преводачка от английски е Олга Радинова (подп. Ол Рад).

Добър превод от руски на стихотворението *Портрет* (3, 2) от Ив. А. Бунин прави Ст. Цанкова. Преводачката е успяла да съхрани мелодичното звучене на творбата.

Заслужава да се отбележи специално и сполучливият превод на Дора Габе на четири стихотворения от Ю. Словацки — *Химн* (3, 10), *Към майка си* (3, 10), *Моето завещание* (3, 10) и *В албума на Мария Водзинска* (3, 10). Произведенията са препечатани от антологията *Полски поети* (1921), съставена в съгрудничество с Боян Пенев. Стихотворните преводи на Д. Габе от полски се оценяват като едни от най-добрите в българската литература.

От Сюли Прюдом са поместени стихотворенията *Разбитата ваза* (3, 4–5) и *Молитва* (3, 4–5), преведени от Хр. Борина в проза. Творбата *Разбитата ваза*, за която С. Прюдом получава Нобелова награда, е взета от първата му сбирка *Станси и поеми* (1865). От втория сборник на поета *Изпитания* (1866) е взето произведението *Молитва*. Ив. Карановски превежда в стихове *Душата* (3, 4–5) и *Сталактити* (3, 4–5), което е от стихосбирката *Самоти* (1869).

Три сонета на Жозе-Мария де Ередия са сполучливо преведени от Ст. Цанкова (3, 6–8). С това и с превода на Буниновото стихотворение тя се очертава като талантлива преводачка от различни езици.

С лирична проза е представен Р. М. Рилке — *За едного, който подслушвал камъните* (3, 2). Преводачка е Тереза Хофщетер. Не е известно коя е тя, нито пък от какъв език е преведена творбата.

Интерес представлява публикуването на откъси от произведения на Рабиндранат Тагор. Това са *Човекът и светът (Из «Пътят към съвършенството»)* (3, 4–5) с преводач М. Кремен. Вероятно преводите не са правени от оригинала, а от чуждоезично (вероятно западноевропейско) издание на неговите произведения. На тази мисъл навежда преведената от Б. Ставрев литературнокритическа статия на Бенфай *Рабиндранат Тагор* (3, 4–5). С това «Слънце» отрано допринася за популяризирането на индийската литература у нас.

Твърде разнообразен е белетристичният отдел. Тук са публикувани разкази, откъси от повести и романи, пътеписи, мемоарна литература. Значително по-

широк е тематичният диапазон — от интимния свят на човека до фронтовите преживявания.

И тук редом с имената на Иван Вазов, Георги П. Стаматов, Константин Константинов, Дамян Калфов, Трифон Кунев и Владимир Мусаков стоят имената на Евгения Марс, Т. Зарин, П. Керемидчиев, Дим. Христодоров, Тих. Павлов и др. До произведения, станали днес литературна класика, стоят творби от малко известни автори.

Прави впечатление намаленият, но неизчезнал интерес към военната тема. Като реакция след войната се явява и повишеното внимание към вътрешния свят на човека. Липсват творби с подчертано социална тематика. В стилово отношение произведенията значително се различават.

Нивото на списанието се повишава от участието на Георги Стаматов. Той публикува разказите *Съпрузи* (2, 1), части от *Малкият Содом* (2, 3) и *Непозната* (3, 1). Разказът *Съпрузи*, по сведения на съвременниците му, е писан доста време преди отпечатването си. За първи път е публикуван в сп. «Слънце», а след това в *Разкази*, т. 2[10]. От *Малкият Содом* I и IV глави за първи път се печатат тук, след това част от него се появява в сп. «Обществена мисъл»[11], а целият разказ излиза за първи път в сп. «Слънце».

От К. Константинов в списанието е отпечатан цикълът разкази *Скиталчество* (1, 3), който съдържа *В Монмартрските гробища*, *На улицата* (с посвещение на Д. Подвързачов) и *След полунощ*. В бележка от редакцията се съобщава, че те са взети от готовия за печат сборник *Пеперуди*. В действителност сборник с такова заглавие К. Константинов не издава. Първата му книга разкази *Към близкия* (1920) не съдържа тези творби. Вероятно това е тяхната първа публикация.

Дамян Калфов помества два разказа — *Погребението* (1, 9–10) и *Матеев* (2, 5), от които първият е значително по-добър.

Единственият публикуван в «Слънце» разказ на Тр. Кунев *Едно приключение с даскал Нена* (1, 2) прави впечатление с живия и непосредствен хумор, с близостта до народната хумористична традиция. Разказът е от книгата *Весели злополучия*, т. 1 (1919) и е може би неговата първа публикация. Това е оригинална белетристична творба с несъмнени художествени достойнства.

Твърде сполучлива е изявата на слабо известния Васил Иванов. Той е представен с разказите *Сън* (1, 4) и *Замлъкна всичко* (1, 5). В. Иванов е един от малцината в списанието, които разработват военната тема (*Сън*). В центъра на вниманието му е страданието на човека в шинел, но не абсолютното страдание на модернистите, а живото народно страдание, почувствано от автора. Същата е и темата на *Замлъкна всичко*. В тази творба обаче се чувства известно влияние на психологизма на Г. Райчев. Независимо от това двете произведения на В. Иванов са реалистично изображение на живота. Много добро впечатление прави стегнатият стил на автора, чувства се дарованието на писател.

В такъв смисъл и разказът на Т. Зарин *Помачето* (1, 15–16) разкрива таланта на един слабо познат автор. Може да се предположи, че зад този псевдоним се крие публицистът Петър Савов Чолаков (1863–1952).

---

[10] Стаматов, Георги. *Разкази*, т. 2, 1930.

[11] Стаматов, Г. П. *Малкият Содом*. — Обществена мисъл, 5, 1924, № 6, с. 4–17.

В трите си разказа — *Той беше тъй честит* (1, 9–10), *Късно!* (1, 11–12) и *Пред неизвестността* (1, 13–14) — Евгения Марс третира морално-битови проблеми. От висотата на едно модерно виждане за човека тя се старае да надникне в неговата душа и да анализира постъпките му. Но нейните герои са статични, вечно размислящи и безволеви, едва външната намеса на писателката, а не естественият ход на събитията, ги извежда от това състояние. Неизбежен е щастливият изход, благополучната развръзка. И трите разказа са написани сякаш по една схема. Стилът им е раздвоен и разтеглен, героите са схематични и безплътни, надутите и помпозни фрази са обичайно явление. Разказите са слаби и не представляват художествена ценност.

Разкази публикуват още и Пан. Михайлов, Дим. Христодоров, Людмил Вълчанов, Тихомир Павлов, П. Керемидчиев, Г. П. Домусчиев, Хр. Г. Казанджиев и др. Те поместват по няколко свои творби, обикновено третиращи морално-битови проблеми. В някои от тях се промъкват модернистични влияния, но като цяло всички те са бледи и подражателни.

В списанието са публикувани и откъси от три повести: препечатана е главата *Странджата* (2, 4) от *Немили-недраги* на Ив. Вазов; *Две сили (откъслек от неиздадена повест)* (1, 1) на Любомир Владикин и *Из дневника на преживелия* (1, 7–8), откъс от неиздадена повест на П. Керемидчиев. Двата откъса на Л. Владикин и П. Керемедчиев дават ясна представа за сантименталния характер на творбите им, съвсем безпомощни в литературно отношение.

Единственият откъс от роман е главата *Фъртуната* (2, 4) из *Под игото* на Вазов.

В «Слънце» пътеписи публикуват Иван Вазов и Никола Милев. От Вазов е поместен пътеписът *Витоша* (2, 4), а Н. Милев (историк и политически деец) отпечатва *Осем месеца в чужбина. (Мисли и впечатления)* (3, 6–9). Този материал условно може да се нарече пътепис.

В «Слънце» е отделено значително място на мемоарната литература.

От Константин Величков е поместена част от *Неиздаден дневник* (3, 3). Този откъс отразява някои събития от 1905 г., когато писателят, дипломат в Белград, е уволнен от второто „стамболовистко“ правителство. К. Величков разкрива и някои моменти от участието си в инициативите на Славянския комитет.

От Владимир Мусаков е публикувана част от посмъртно издадената му книга *Кървави петна — Война* (3, 2). Това са фронтови впечатления под формата на дневник. Поместеният откъс дава представа за същността на творбата. Авторът рисува фронтовия живот и преживяванията на героите си. *Кървави петна* оставя трайни впечатления на ужас от страданията и войната. Това е едно силно произведение, незаслужено забравено от критиците.

Интересни са спомените на Д. Лазов — *В тежко заложничество (Пресни спомени)* (1, 2, 5). В тях авторът, бивш офицер, разказва за катастрофата на Южния фронт през Първата световна война, за пленяването на български войски след примирието, за страданията на войниците и офицерите в плен, за нещастията на българското население в Македония. Спомените на Д. Лазов са интересен документ за онова трагично време.

Твърде интересни и добре написани са *Спомени за Народния театър в Македония през 1908 г.* (3, 9–10) от Константин Мутафов. Той разказва за турнето на Народния театър с директор П. П. Славейков, за радушния прием от

българското население, прави преценка на резултатите от тази културна мисия. Спомените му характеризират състоянието на Народния театър по онова време, разкриват и една по-малко известна страна от дейността на Пенчо Славейков като драматург и директор на този културен институт.

Проф. Никола Милев помества материала *Раковски в спомените на един италианец* (3, 10). В него се разкрива и осветлява една малко известна страна от дейността на Г. С. Раковски в Гърция и връзката му с италианеца Марко Антонио — революционер, просветител и дипломат. Най-напред авторът дава биографични бележки за М. Антонио, а после цитира спомените му за Раковски. Италианският революционер представя Раковски като талантлив дипломат и неуморен защитник на българщината, враг на националните и духовни потисници — турци и гърци. Тези спомени са важен документ и принос към историята на националното движение у нас.

По случай юбилея на Вазов през 1920 г. в 2, 4 са публикувани серия материали. Един от тях са спомените на: Ив. Д. Шишманов — *Първата ми среща с Вазов (1883)*; А. Теодоров-Балан — *Една сказка за Вазова*; Б. Цонев — *Какво дължа Вазову* и Д. В. Стоянов — *Вазов в ученическите ми спомени*. В тези живо и увлекателно написани материали авторите споделят за своите срещи с Вазов, за духовното си общуване с него. Само първият е включен в сборника *Иван Вазов в спомените на съвременниците си* (1966).

По случай смъртта на Вазов са отпечатани *Пресни спомени* (3, 6–8) от Хр. Борина. Списанието помества и некролог за смъртта на Вазов, в който се прави преценка на житейския и творчески път на поета. Публикувани са още: *Оптимизмът на Вазова* (Реч, държана на траурното Вазово утро в Народния театър на 2.X.1921 г.) (3, 6–8) от проф. М. Арнаудов и *Пред свежия гроб на Вазова* (3, 6–8) от Никола Филипов.

По случай пренасянето на тленните останки на П. Ю. Тодоров в България е отпечатано надгробно слово *Пред гроба на П. Ю. Тодоров* (3, 6–8) от проф. Беньо Цонев.

Преведените белетристични произведения са малко на брой. На страниците на списанието са представени Ф. М. Достоевски, Ив. А. Бунин, Ст. Жеромски, П. Бурже, Х. Д. Торо, А. М. Фьодоров и Ев. Н. Чириков. Трябва да се отбележи високото качество на преводите, които са дело на Ст. Н. Коледаров, Хр. Борина, Д. Симидов, Ц. Згурева, П. Ковачев и др.

По случай 100 години от рождението на Ф. М. Достоевски е отпечатана една малка част от романа *Престъпление и наказание — Разколников и Соня* (3, 9). Добрият превод е дело на М. К. (М. Кремен).

От Х. Д. Торо са поместени *Философия на обществения живот (Избрани мисли)* (1, 1) с преводач П. Ковачев и *Отбрани мисли* (1, 7–8), превод на Д. (неустановен иниц.). Двата превода са равностойни.

От Ив. Бунин е преведен разказът *Есен* (2, 6). Преводът е добросъвестен, но не може да се разбере кой е преводачът, защото една част от страниците в броя липсва — вероятно поради печатарски пропуск.

Ст. Н. Коледаров прави много добър превод на разказ *После Седан* (1, 4) от Ст. Жеромски.

С цикъл разкази е представен модният по онова време Пол Бурже — *Загубени профили* (1, 3, 4, 19–20). Преводът на Ц. Згурева е добър.

От руските писатели-белоемигранти в България А. М. Фьодоров и Евгени Чириков преводачите Д. Симидов и Хр. Борина превеждат от ръкопис съответно разказите *И ти ли, Бруте?* (3, 4–5) и *Момини сълзи* (3, 6–8). Преводите се отличават с високо качество, особено на Д. Симидов.

В «Слънце» са публикувани и материали по литературна теория, история и критика, които отразяват еклектичния характер на списанието.

Статията на Гео Милев *Против реализма* (1, 4), в която той изяснява своите модернистични възгледи и която предизвиква редица литературни полемики, е публикувана за първи път в това списание.

В *Литературна история и литературна критика* (1, 9–10) Асен Златаров се опитва да изясни някои въпроси на тези дялове от литературната наука и апелира да не се смесват двете понятия.

Никола Филипов в *Епос и лирика* (3, 2) дава определение на двата литературни рода и полемизира с Г. Милев по повод неговата статия *Фрагментът*, публикувана в сп. «Везни», год. 1, кн. 4.

Статиите на В. Добринов *За някои белетристични форми* (1, 7–8), *За илюзивния живот при творчеството* (1, 9–10), *За спомена* (1, 13–14) и *За навременната критика* (1, 19–20) имат за цел да запознаят читателите на списанието с някои въпроси от литературната теория като мемоарна литература, новела, актуална критика и др. Критикът разглежда развитието на българския разказ и се опитва да докаже, че у нас е невъзможно да се създадат по-големи белетристични форми. Статиите му са написани в научно-популярен стил, на доста елементарен език и не представляват принос към литературната теория.

С материали по литературна история в списанието участват: Ив. Д. Шишманов, Ст. Чилингиров, Васил Ставрев, проф. М. Г. Попруженко и Н. Николаев.

Ив. Д. Шишманов публикува неизвестни *Две писма от юношеските години на Алеко Константинов* (2, 5) от времето на ученическите му години в Южнославянския пансион в Одеса.

Ст. Чилингиров представя *Два документа за Вазова* (2, 4), които са от времето непосредствено след Руско-турската освободителна война.

Ромео Чолаков отпечатва статията *Христо Ботев за югославянската федерация* (1, 9–10), в която излага възгледите на Ботев по този проблем. Той привежда доказателствен материал — статиите на Ботев във в. «Дума на българските емигранти». Р. Чолаков правилно разбира апела на Хр. Ботев за образуване на балканска федерация.

От В. Ставрев са поместени статиите *Песни за Крали Марко* (2, 6) и *Народно и индивидуално творчество в старобългарската литература* (3, 6–8). В първия материал авторът задълбочено изследва Кралимарковския песенен цикъл откъм произход и разпространение. Това е принос към българската фолклористика. Известен принос към старобългаристиката има в другата статия. В. Ставрев е бил учител във Варна. Проявил дарба в литературната работа, той умира рано, без да може да се разгърне като автор.

Интересна е и статията на проф. М. Г. Попруженко *Стогодишнина на Пуш-*

киновата поема «Руслан и Людмила» (2, 3). В нея се изяснява връзката между фолклора и Пушкиновото творчество.

В бележката *Осияновите поеми* (1,2) Н. Николаев разглежда литературните мистификации на Макферсон и дава висока оценка на поемите.

Литературно-критическият отдел на списанието е много богат на различни материали за наши и чужди творци. С критически статии излизат: В. Добринов, Цв. Минков, В. Йорданов, Н. Филипов, В. Пундев, Асен Златаров, К. Гълъбов, М. Николов, П. Росен, Н. Атанасов, Дора Габе, Хр. Борина, Ас. Младенов, Д. С. Зографов и др. С критика на превода се представят: Ст. Н. Коледаров, В. Йорданов, Н. Филипов, Д. Дечев, Т. Иванов и Н. Тумпаров.

Наличието на много и разнообразни критически материали е свързано с общата линия на списанието, прокарвана особено усърдно от В. Добринов в цялата първа годишнина. Една част от тях съдържа елементи на литературна полемика. В такива статии авторите им се проявяват не толкова в разглеждане на преките проблеми, колкото в дребнаво заяждане с поети, писатели и преводачи. За голяма част от критическите материали са характерни повърхностният анализ, ненужното преразказване на произведението, погрешните и недалновидни преценки, липсата на какъвто и да било естетически критерий у авторите им. Това се отнася за някои работи на В. Добринов, К. Гълъбов, Хр. Борина.

Като доказателство за това е отношението на «Слънце» към Гео Милев. Участието му в списанието се изчерпва с публикуването в началните броеве на две статии — *Против реализма* (1, 5) и *Николай Райнов — художникът* (1, 6). Добрите отношения с редакцията не продължават дълго.

В сп. «Везни» Г. Милев публикува бележката *Сп. Слънце, год. 1, кн. 7–8, ред. В. Добринов*[12], в която критикува статии на В. Добринов, Малчо Николов и Цв. Минков. Засегнатите реагират веднага: В. Добринов — *Литературни блянове* (1, 11–12), Малчо Николов — *Вместо литературна критика — реклама или ругатни* (1, 11–12), Цв. Минков — *Пак за Димитър Шишманов* (1, 11–12). Довчерашните ценители на Гео Милев се превръщат в негови яростни отрицатели.

На това предизвикателство Г. Милев отговаря с бележката *Сп. Слънце (кн. 11–12)*[13], в която се критикува и стихосбирката на К. Гълъбов *Пир в Канна*. На това К. Гълъбов не закъснява да отвърне със статията *Литературни нрави* (1, 15 -16), в която обвинява поета в плагиатство.

Отрицание на модернизма в българската литература и на Г. Милев и сп. «Везни» в частност е статията на Балан *Що върши българската поезия?* (1, 19–20), която посредством груби нападки стига до крайност в отричането на модернистичните творби на българските поети.

Още в първия брой на списанието В. Добринов помества критически етюд *Д-р К. Кръстев* (1, 1). Тази публикация изяснява не само отношението към д-р Кръстев и литературно-критическото му дело, но е свидетелство и за естетическите възгледи на редакцията на «Слънце». В. Добринов прави характеристика на д-р Кръстевото дело от позициите на буржоазната естетика, изяснява есте-

[12] Г. М. *Сп. Слънце, год. 1, кн. 7–8, ред. В. Добринов.* — Везни, 1, 1919, № 3.
[13] Г. М. *Сп. Слънце (кн. 11–12).* — Везни, 1, 1919, № 5.

тическите му, възгледи, заслугите му за развитието на българската литература и критика и се солидаризира с него по въпроса за „чистото изкуство“:

„Д-р К. Кръстев дойде в литературното поприще на новия ни освободителен живот, за да основе не само най-трайната литературна генерация, но още и да тури основите на естетическата литературна критика, като изхвърли от поезията елементите на тенденцията и публицистиката.“

Доза истина се съдържа в определението:

„Критиката на д-р Кръстев бе субективна: тя издигаше и визираше единствено генерацията на тримата, въпреки че наред с тая деятелност, той води една теоретическа борба, каквато до тогава беше чужда на младата ни литература.“

Авторът на статията критикува отношението на д-р Кръстев към Вазов и К. Христов и оценява така сп. «Мисъл»:

„В това отношение «Мисъл» остава не само паметник за развитието на поезията ни, но главно нейната цена се съдържа в образователното ѝ влияние, която тя оказа над цяло едно поколение от четвърт век.“

Не случайно В. Добринов поставя д-р Кр. Кръстев на първо място сред критиците. Самият той се старае да заеме в литературния живот (заедно със сп. «Слънце») такова място, каквото заема д-р Кръстев с «Мисъл».

С подобна статия излиза и Н. Филипов — *Литературното дело на д-р Кръстев* (2, 2–3).

Във връзка с юбилея на Вазов и по повод смъртта му в списанието са публикувани редица литературно-критически материали (статии и рецензии), в които се разглежда и оценява приносът на поета в българската литература: *Иван Вазов* (1, 15–16) от В. Добринов; *Народен поет (Из литературна характеристика за Ив. Вазов)* (2, 4) от Васил Пундев; *Песни на родното слънце (бележка върху лириката на Вазова с оглед на «Люлека ми замириса»)* (2, 4) от Малчо Николов; *Иван Вазов и неговото творчество* (3, 6–8) от Асен Младенов.

За всички тези публикации е характерна високата оценка на Вазовото литературно дело. В. Добринов изтъква връзката на Вазов с народа като важно условие за демократизма на неговото творчество:

„Вазова следва всякога душата на народа... Всички скрити обстоятелства, отразили се в тази поезия, имат извора си в чувствата и мислите на народа. С това Вазов напълно заслужава прозвището народен поет.“

Въпреки своята резервираност, висока оценка на Вазовата лирика дава и М. Николов: „Лириката на Вазова е играла и още продължава да играе голяма роля в национално-културно отношение“. А оценката на В. Пундев е образно-емоционална: „И цялото творчество на Вазова би могло да се оприличи на една голяма ода на Родината“.

Тези единодушни мнения от толкова различни критици подчертават значимостта на Вазовото литературно дело, а също и отношението на редакцията към него.

Цяла група рецензии разглеждат книги, посветени на Вазовия юбилей: А. Младенов — *Иван Вазов. Живот, произведения и възгледи*, от Ю. Трифонов (2, 4); Хр. Борина — *Иван Вазов, кратък животопис*, от Кирил Христов (2, 4) и *Поетическа биография на Ивана Вазов до 20-годишната му възраст*, от Т. Габровски (2, 4).

С интересна статия излиза В. Добринов — *Стоян Михайловски* (1, 3). В нея той изяснява идейно-естетическите схващания на сатирика и философа Михайловски, като набляга предимно на сатиричното му творчество и прави верни изводи и преценки:

> „Понеже Михайловски беше сатирик по преимущество, той бе безподобно силен с железния си стих тъй удобен в такава борба... Целият трагизъм на неговата отвлечена борба с политическата корупция се криеше тъкмо в обстоятелството, че беше сам, без последователи, уединен, еднакво в политическите борби и в литературата..."

От статията проличава уважението и преклонението на критика пред жизненото и поетическото дело на Михайловски.

В статиите си за Вазов и Михайловски В. Добринов се изявява като критик с верен усет за значението на двамата творци в българската литература. Това е положителната страна в литературно-критическото му дело.

Интерес предизвиква и статията на Н. Атанасов *С. С. Бобчев и нашата литература* (3, 3) по повод петдесетгодишния му юбилей. Наистина ласкавите думи на автора на статията не са предизвикани само от повода, но и от нуждата да се отдаде заслуженото на този дългогодишен радетел за национална култура. Н. Атанасов високо оценява литературното дело на С. С. Бобчев и изтъква заслугите на сп. «Българска сбирка» за развитието и популяризирането на българската литература.

В «Слънце» са поместени и няколко критически материала върху творчеството на Й. Йовков, Д. Дебелянов, Н. Лилиев, Н. Райнов, Д. Шишманов, Ас. Златаров и др., както и върху Данте, Достоевски, Чехов, Юлиуш Словацки, Алоис Ирасек, Ян Неруда и А. Н. Майков.

Автор на статията *Йордан Йовков като белетрист* (1, 17–18) е В. Добринов. Той прави задълбочен анализ на военните му разкази, като изтъква Йовковия демократизъм и хуманизъм. Критикът съзира любовта на Йовков към обикновения човек, ужаса на страданието у войника и мечтата по мирния трудов делник. Традиционната привързаност на селянина към земята той открива и в повестта *Жетварят*. Не му се изплъзва и пантеистичното светоусещане на Йовков. Добринов набляга върху религиозния мотив в повестта и го смята централен. Като се плъзга по повърхността на разглежданата творба, той не вниква дълбоко у Йовковите герои, за да види причините за нравственото им преобразяване.

Когато анализира военните разкази, критикът намира верен тон. Но когато се обръща към *Жетварят*, неговата работа се превръща в безкрайно цитиране, разказване и обясняване на произведението.

Статията на д-р К. Гълъбов *Димчо Дебелянов. Прозренията на душата* (1, 19–20) е написана по повод посмъртно издадената стихосбирка *Стихотворения* (1920), но буди недоумение. От позициите на строг и „обективен" съдник Гълъбов твърди, че *Легенда за разблудната царкиня*, *Сиротна песен*, *Един убит* и др. са между най-слабите работи на Дебелянов; че в *Гора*, *Спи градът* и *Пловдив* има „малко" поезия, а за съвършено поетическо творение той обявява единствено *Приждат, връщат се*.

Неоднородни са оценките, които получава и книгата на един друг символист — Н. Лилиев. В списанието критически материали поместват: П. Росен — *Николай Лилиев — «Птици в нощта»* (1, 2); М. Николов — *Песните на Н. Лилиев* (1, 7–8) и В. Добринов — *Николай Лилиев (По повод на «Птици в нощта»)* (1, 9–10).

В. Добринов пише: „Николай Лилиев със своята поезия е най-верният символ на преходното време, което преживява българската литература".

М. Николов: „Много от тези песни са плод на литературно съчинителство, най-често резултат от модернистичните увлечения на автора".

След като посочва слабостите на поета, П. Росен заключава оптимистично: „Стихът на Лилиев е нещо ново. Никога българската реч не е обличана в такъв красив и музикален стих. Това е едно съвършенство, с което новата ни поезия основателно може да се гордее..."

Противоречивостта на тези оценки е израз и на отрезвлението, настъпило в литературния живот след войните.

С литературно-критически статии за чужди автори в «Слънце» участват: Н. Филипов — *Данте Алигиери* (3, 4–5); Дора Габе — *Юлий Словацки (1809–1849)* (3, 10); Хр. Борина — *Алоис Ирасек* (3, 6–9) и *Ян Неруда* (3, 6–8); Н. Николаев — *Чехов в своите писма* (2, 1); проф. М. Г. Попруженко — *Ф. М. Достоевски* (3, 9) и *А. Н. Майков* (3, 1).

Интересна е бележката на Н. Николаев, съпроводена с няколко *Писма* (2, 1) на А. П. Чехов. Той го представя на българските читатели по оригинален начин — чрез писмата като документ за естетическите възгледи на писателя. Както подборът, така и преводът на Н. Николаев са на нужната висота. Оттук и заслугата не само на преводача, но и на списанието за подробното запознаване с Чеховото литературно наследство.

В литературната бележка за Словацки Дора Габе дава кратка и вярна характеристика на неговото поетическо творчество.

Възторжени са статиите на Хр. Борина за Алоис Ирасек и Ян Неруда. Ето какво пише той за Неруда: „Ако *Космическите песни* на Неруда го поставят между най-оригиналните духове на XIX в., неговите *Петъчни песни* го представят като един от най-възторжените борци за народност у чехите".

Обобщаващи критически статии печатат: К. Гълъбов — *Нашата бойна лирика* (1, 9–10); Цв. Парашкевов — *Нашата детска книга* (1, 7–8); К. Драмалиев — *Шарлатанска литература* (1, 17–18) и Ст. Н. Коледаров — *Нашите преводи и преводачи* (1, 7–8).

К. Гълъбов дава кратка характеристика на лириката по време на войните. Той упреква някои поети като Ив. Вазов, К. Христов, Ст. Чилингиров и др., че пишат „казионни" творби, а не се обръщат към българския войник с неговата душевност и надежди за мир. Критикът прави следните изводи:

„Казионно-неискреният тон е нейният най-характерен белег: на много места тя звучи като тирада на патриотически банкет, или пък иззвучава в ругателски прикани за мъст и сеч... А че войната може да буди и ужас в човешката душа и да изтръгва най-искрено братско състрадание, че културният човек е реагирал на международните стълкновения и малко по-иначе, отколкото фелдфебелите — това четецът мъчно може да познае по бойната лирика на нашите поети."

Макар че обобщава прекомерно, все пак К. Гълъбов дава и верни преценки за характера на бойната лирика по време на войните. Това е известен принос към изследването на този слабо проучен период в българската литература.

В статията *Нашата детска книга* Цв. Парашкевов сочи плачевното състояние на българската литература за деца и дава препоръка за развитието ѝ при близкото участие на народното творчество: „А нашата детска книга е, безспорно, един от факторите за нашето бъдеще... Така че, въпросът за нашата детска книга е един от въпросите на нашата национална култура, и то не един от най-маловажните".

Статията на К. Драмалиев *Шарлатанска литература* разглежда някои неизследвани на времето проблеми като създаването, превеждането и разпространението на криминално-приключенска литература. Авторът апелира към борба с тази, по неговите думи „спекулация с обществената култура". Той вижда увеличаващия се брой криминални романи като обществено зло:

„Трябва високо да се разгласи и у нас, че криминалните романи, които в подлистници и брошури, от Освобождението насам наводняват нашия пазар, са само едно доходно средство за препитание на хора, които не могат да се изхранят с честен труд... Сензационен роман може да напише най-посредствения вестникарски репортер... Цялата жълта преса е проникната от сензационен дух, който най-лесно печели малокултурни читатели. Крайно време е, съзнателната част на обществото да отпочне най-енергична борба срещу тази спекулация с обществената култура... ако искаме, щото бъдещото поколение да не прилича на настоящото, ако милеем за младеж с чист и здрав душевен облик."

Тази статия е интересен документ за мнението на един културен човек, който преценява обективно ползата и вредата от подобен род четива, както и документ за това как българската интелигенция оценява присъствието на криминално-приключенския жанр в литературата.

Нашите преводи и преводачи от Ст. Н. Коледаров третира проблемите на превода у нас. Ето мнението му:

„У н а с в с и ч к о с е п р е в е ж д а. Не се гледа дали преведеното произведение наистина е изящно и полезно, и дали заслужава да се преведе, дали то ще завоюва нашата четеща публика... У н а с в с е к и п р е в е ж д а. Не се гледа дали преводачът знае както трябва езика, от който превежда и — по-важното! езика, на който превежда."

Несъмнено Коледаров е прав — за онова време безсистемното превеждане е било заплаха за обществения вкус, като не се брои и качеството на преводите.

След тази публикация следва серия статии по същите проблеми: Велико Йорданов — *«Емилия Галоти» в българския превод* (1, 17–18) и *«Херман и*

Доротея» на български (1, 21–22); Д. Дечев — *Българските преводи на «Тъй рече Заратустра»* (1, 21–22); д-р Т. Иванов — *«Херман и Доротея» на български* (2, 3); Н. Филипов — *Българският превод на «Хвалба на глупостта»* (2, 5); д-р Н. Тумпаров — *«Мария Стюарт» на български* (3, 6–8). Във всички тях се изтъкват достойнствата и най-вече недостатъците в превода, което понякога предизвиква литературна полемика. Единствено добри са отзивите за преводача Ламби И. Попов.

В сп. «Слънце» са публикувани и голям брой рецензии за обществено-политическа, научна и художествена литература, за вестници и списания. Общата им слабост е прекалената описателност и недостатъчна аналитичност. Обикновено рецензенти са редакторите В. Добринов, Хр. Борина (подписан с Хр. Б. и с Я. К.), А. Теодоров-Балан, както и Ас. Младенов, В. Йорданов, Д. С. Зографов и др.

Голяма част от отзивите са посветени на различни периодични издания: сп. «Златорог», сп. «Ученическа мисъл», сп. «Огнище», сп. «Съвременна мисъл», сп. «Ново време», сп. «Демократически преглед», сп. «Сцена», сп. «Зеница», в. «Напред» и др.

Характерна за идейно-естетическите позиции на «Слънце» е рецензията на В. Добринов *Сп. «Ново време» № 1, от 1 юли 1919 г.* (1, 5) Като критикува поместената художествена литература в него, Добринов пише:

> „Редакцията на «Ново време» прави голяма грешка като иска да тласне художественото ни развитие в социалистически начин на оценка. Тъй тя ще оцени високо и най-нескопосно написаните стихове и критики на автори, които не са дори профани в литературата само зарад хатър на тенденцията."

По същата причина «Слънце» отговаря със злобна бележка и на широкосоциалистическото списание «Съвременна мисъл».

Но не само левият печат е обект на нападки от страна на редакцията. Със самочувствието на „водещо" издание «Слънце» снизходително-иронично посреща появата на сп. «Златорог».

Друга група рецензии се отнасят за новоизлезли книги: А. Младенов — за *Жетварят*, от Йордан Йовков (2, 1); В. Добринов — за *Мъничък свят* на Г. Райчев (1, 2); Хр. Борина (2, 6) и Д. С. Зографов (3, 2) — за *Брегалница* на М. Кремен; Д. С. Зографов — за *Разкази и хуморески* на Михалаки Георгиев (3, 6–8). Характерно за тях е утвърждаващата оценка за творбите и техните автори. Единствено унищожителна е рецензията на Бор. Зографов *«Тъмни зори», роман от г. К. Христов* (2, 5), в която произведението на К. Христов е наречено „порнографически роман".

Преводни литературно-критически статии в «Слънце» са поместени от: Пол Верлен — *Жозе-Мария де Ередия* (3, 6–8), в превод на Хр. Борина; Хайнрих Майер Бенфай — *Рабиндранат Тагор* (3, 4–5), с преводач В. Ставрев; Шарл дьо Гофик — *Френската поезия през войната* (2, 1), отново в превод на Хр. Борина; Д. Шелудко — *Няколко бележки за влиянието на Шевченко върху българските поети* (3, 4–5).

Тези публикации целят запознаването на читателите с малко познати автори и критици и с разработването на някои проблеми. Качеството на преводите е добро.

Сп. «Слънце» е едно от първите издания след войната, ранен опит за обединение на творческите сили.

В усложнената и деликатна политическа обстановка списанието прилага умереност в засягането на някои въпроси от външната и вътрешната политика. То не се ангажира с политическа партия или групировка.

От позициите на надпартийно издание списанието си поставя целта да обедини българските творци за една „планомерна просветителна дейност в областта на литературата, естетиката, изкуството, науката и приложните знания".

За тази цел на страниците му се помещават материали от наши и чужди писатели, отзиви за различни културни прояви, критически статии и рецензии.

За еклектичния характер на «Слънце» говори и участието на автори с различна идейна и естетическа ориентация: Ив. Вазов, Ст. Михайловски, Г. П. Стаматов, К. Христов, К. Константинов, Гео Милев, Ем. Попдимитров, Д. Подвързачов, Тр. Кунев, Ник. Вас. Ракитин, Ч. Мутафов, Ас. Златаров, Хр. Борина и др.

По въпросите за характера на изкуството списанието полемизира с различни периодични издания и литературни дейци.

Списанието е главно просветителско. Заслужава признание неговата инициатива да популяризира българската и чуждите литератури. Редакцията на сп. «Слънце» дава широко признание на Вазовото творческо дело. Публикуват се мемоари и документи из архивното наследство. Посредством хубавите преводи на Д. Дечев, Ст. Н. Коледаров, Д. Габе, Н. Николаев, В. Ставрев, Ст. Цанкова и др., то представя на българските читатели произведения от класическата и новата литература.

Усилията на В. Добринов да съживи литературната критика и да внесе някои нови моменти в нея не се покриват с неговите възможности и тази задача се оказва за него непосилна, списанието се превръща в „бойно поле" за взаимни нападки. Явната амбиция на редакцията да превърне «Слънце» в заместник на сп. «Мисъл», в променените условия след войните не успява да се осъществи.

Редакцията не открива млади таланти, които да закрепят задълго съществуването на изданието. Тя не успява да привлече някои от активните и най-значителни автори като Й. Йовков, Елин Пелин и др.

Списанието не придобива популярност. Новите обществено-политически и културни тенденции, както и неговата естетическа аморфност, доказват несъстоятелността на неговите граждански и литературни позиции и това е главната причина за спирането на изданието.

Сп. «Слънце» е свидетелство за големите амбиции на една част от българската интелигенция, която е недоволна от изхода на войната и крушението на националните идеали, и поради това с нови сили заработва в полето на литературата.

Веселина Димитрова

ВЕЗНИ

Литературно-художествено списание. София, Придворна печ. 8°. Год. аб. 6 лв.

1	1–12	15 септ. 1919 – 30 юни 1920
2	1–5	1920 – 1921
3	1–20	15 септ. 1921 – 15 март 1922

От 3 подзаглавие: Седмично списание за изкуство и култура.
От 1, 3 излиза месечно; от 1, 11 — полумесечно; от 2 — двумесечно.
1 ред. к-т с участието на Гео Милев; 2 ред. Гео Милев и Людмил Стоянов.
Печата се и в п-ци Елит, Витоша и Меркур.
3. 16°.

Едно от най-авангардните списания в историята на българската литература — «Везни», е творение на най-авангардното мислене на българския писател — Гео Милев.

Гео Милев е интелектуалец с модерна формация на духа. Той е космополит. Но не в тесен житейски смисъл, а във възвишен, духовен план. Неговият космополитизъм е модерната трансформация на хуманизма и на културното мисионерство. За Г. Милев културата и по-специално духовната култура стои по-високо от привързаността към националните дадености. Балканските патриархални предразсъдъци и националистичните страсти се били в разгара си, когато от страниците на «Везни» той се осмелява да назове Отечеството (този сакрален дотогава символ) — Химера. За още живото възрожденско съзнание подобно иконоборство вероятно е прозвучало кощунствено. Идолът Отечество и неговото развенчаване — това е една от граничните бразди между патриархалното и модерното съзнание, между традиционализма и модерността в българската култура. Раздвояването на представата за Отечеството у Гео Милев, както преди това у Пейо Яворов и Димо Кьорчев, се изживява като вътрешен конфликт, като личностна драма. Г. Милев не се разделя напълно, а и не е имал за цел да се разделя, с топографските, историческите и етническите символи на родното. Но един е юношата Гео Милев, който в студентските си писма от Лайпциг носталгично въздиша по родния пейзаж, друг е той две-три години покъсно, когато във вихъра на Първата световна война, напук на патриотичните екзалтации, разпространява «Лирични хвърчащи листове» и крои планове как да избегне военната служба. Вече оформеното му модерно съзнание го прави пацифист и отявлен антимилитарист. Крайно неохотно, по принуда, той отива в Школата за запасни офицери в Княжево, а после и на фронта. Тогава, когато повечето български писатели възпяват подвизите на българския войник, Гео

Милев с безпощадна откровеност оголва абсурдното и жалко лице на войната в лирическата си проза *При Дойранското езеро* и *Ужасът на огнения бич*.

Оставил част от черепа си и едното си око в тежко сражение край Дойран (29 април 1917), Г. Милев сякаш още по-настървено, отколкото преди, се вкопчва в културата — културата (не цивилизацията!) като форма на живот. Културата — срещу войната. Културата — срещу разрухата. Културата — срещу смъртта. Културата — съзидание и път към вечността.

Едва оцелял, с обезобразено лице, още в лазарета той крои планове за издателска, преводаческа и писателска дейност. През 1918 г. започва библиотека «Везни». Като № 1 излиза неговият превод на *Хамлет*. № 2 е *Поетическо изкуство* на Боало, с предговор и в превод отново на Гео Милев. „Стопанин" на издателство «Везни» е баща му — старозагорският книжар Милю Касабов. Но творчески двигател е Георги — Гео. Той подбира авторите, заглавията, преводачите, оформлението, дава указания за хартията, тиража и формата, чете коректури. Баща му е само технически изпълнител и платец.

По време на едногодишното си лечение в Германия (февруари 1918 г. – март 1919 г.), в промеждутъците между четиринадесет поредни операции Гео Милев поддържа трескава кореспонденция с баща си по повод издателската работа. Пише и до редица писатели и преводачи с предложения за сътрудничество. Самият той интензивно превежда. Повечето от изданията на библиотека «Везни» са в негов превод.

Същевременно жадно поглъща новостите в културния живот на следвоенен Берлин — следи литературните издания, посещава изложби, театрални представления и концерти, сътрудничи на експресионистичното списание «Die Aktion». Особено го увлича модерният театър. Крои планове за специализация по театрална режисура и пише студията си *Театрално изкуство*, която баща му спешно издава.

Преизпълненият с духовни пориви Гео Милев същевременно притежава практицизъм и организационна дарба. Наблюденията върху читателските рефлекси му подсказват, че трябва да действа масирано, за да привлече вниманието върху продукцията на издателството. „От издателско гледище е твърде важно да се изкарат в самото начало маса книги наведнъж, за да се популяризира издателството с 1 замах" — пише той от Берлин до Иван Радославов на 23 април 1918 г.[1]

Той си дава сметка за ролята на рекламата, както и за визуалното въздействие на една ефектна емблема. Затова още с пристигането си в Берлин пише на Николай Лилиев с молба техният общ приятел Николай Райнов да изработи емблема на издателство «Везни». Проектът на емблемата е на самия Гео Милев. Впоследствие с нея е отличено и сп. «Везни». Пак от Берлин той отправя упреци към баща си, че не прави нищо по отношение на рекламата:

> „Струва ми се, че не се постара да рекламираш работата добре; видях само веднъж обявление. От работите, които са за ученици, пращай до гимназиите по 1 екземпляр (Боало, напр.). Това сигурно не си направил. Поне до по-големите

[1] М и л е в, Г. *Избрани произведения в два тома*. Т. 2, С., 1971, с. 392.

гимназии. Работата е веднъж да се популяризира името на «Везни»...“ (Писмо от 13 юни 1918 г.)[2]

Гео Милев мисли мащабно, гледа в перспектива, чертае планове за разгръщане на издателската работа. През март 1919 г. се завръща в България и дейността на издателството се активизира. Но в обрулена от войната еснафска България спомоществователите на книгата, особено на модерната елитарна литература, каквато той предлага, са малцина. Възвращаемост няма. Милю Касабов се задъхва финансово и изпраща до сина си отчаяни послания — по същото време, когато Г. Милев гори от творчески ентусиазъм и пледира за ускорено темпо и високо полиграфическо и художествено равнище на книгите с марка «Везни»:

„Тате, получих вчера *Китайски легенди*. Отначало останах възхитен от хубавата корица. Но след това — що да видя! — една ужасна гербова марка, нещо, което е ужасно некрасиво, нехудожествено, недопустимо и което издава провинция!!!“ (Писмо от 22 юли 1919 г.)

„Тате, тъкмо тогаз, когато аз кроя и смятам по какъв начин да се закрепи здраво, издигне и реномира издателството, получавам от тебе картичка, смисълът на която е: че трябвало вместо да разширим малката си досега работа, да я ограничим; не трябва да забравяш едно обаче: че и 100 книги да изкараме, изкараме ли ги по едничка в 2 месеца, всяка една ще минава незабелязано и издателството — също тъй незабелязано.“ (Писмо от 24 юли 1919 г.)

„Зная за твоята тактика и твоя начин на действие: винаги бавно до заспалост. Така работа не се върши. Ако ти не можеш вече да работиш бързо, остави това на мене. Двоумението е порок!“ (Писмо от 18 август 1919 г.)

С библиотека «Везни» Г. Милев преследва определени естетически цели и затова не търпи никакво вмешателство при подбора на заглавията. „Тате, в отговор на твоя отговор относно продължението на «Везни» няма какво особено да ти кажа; само това: че не трябва да ми се бъркаш в редакционната работа; т. е. ще печаташ всичко, което ти препоръчвам аз, и няма да ми препоръчваш ти това, което си си поставил на ум“ — пише той на баща си на 5 юни 1919 г.

За продукцията на издателство «Везни» и въздействието ѝ върху тогавашната българска интелигенция десетилетия по-късно си спомня Кирил Кръстев: „Заваляха естетическите студии и избрани творби на издателство «Везни» — *Театрално изкуство* от Гео Милев, есетата на Пшибишевски *Душата на Полша*, *Шопен и Ницше*; стиховете *Горещи цветарници* от Метерлинк, от Пол Верлен, *Последният Абенсераж* от Шатобриан, *Мъртвият Брюге* от Роденбах, *Повест за корнета Христоф Рилке* от Райнер-Мария Рилке, *Мъртвешки танц* от Стриндберг, *Червеният смях* от Леонид Андреев, *Могенс* от Якобсен, — изобщо Гео ни затрупа с куп романтична, психосмутна, още сецесионно-визионерна литература... Той не бързаше, знаеше естетическата и вкусова температура на българския читател“[3].

---

[2] Тук и по-нататък цитатите от писмата на Гео Милев до Милю Касабов са по изданието: *Литературен архив*. Т. 2. *Гео Милев*. С., 1964.

[3] Кръстев, К. *Спомени за културния живот между двете световни войни*. С., 1988, с. 35–36.

Въпреки голямата творческа и организационна активност на Гео Милев, издателство «Везни» все повече затъва материално. „Високата“, непопулярна литература, която то поднася, по правило е непечеливша. Той е смутен. За огласяване на издателската продукция замисля списание със същото название.

Зараждането на идеята за сп. «Везни» е документирано в писмо до баща му от 24 юли 1919 г.:

> „Аз дори мисля: за популяризиране и закрепване на издателството да започнем едно малко литературно-художествено списание от една кола с име «Везни», което ще обърне внимание върху името си чрез избраното си сътрудничество.“

Практическият повод — да се рекламира продукцията на издателство «Везни», отприщва сериозна творческа програма. Замисълът на 24-годишния редактор е за едно модерно, елитарно, от европейски тип списание, което на съвременно равнище да продължи традициите на «Мисъл» и «Художник»: „Аз искам списание, каквото днес няма в България; нещо средно между «Мисъл» и «Художник», но най-вече прилично на някои модерни европейски списания вътрешно смислено и дълбоко, външно — семпло, но все пак красиво“ — пише Гео Милев до баща си на 3 август 1919 г. Модерните европейски образци са изданията на немските експресионисти «Die Aktion» и «Der Sturm».

За естетическия проект на Гео и за голямата му взискателност относно равнището на предлаганите текстове свидетелства негово писмо до Людмил Стоянов, писано непосредствено преди излизането на кн. 1:

> „Получих писмото ти и новия м а т е р и а л за списанието. И *Иштар* не е особено хубаво, но за други път ще имаш пред вид, че: понеже сп. «Везни» ще бъде нещо като списание на бълг. модернисти, което ще ги рекламира чрез техните собствени съчинения, че по тази проста причина бълг. модернисти ще трябва да се явяват в това списание с работи, които наистина да ги рекламират, т. е. най-хубавото, каквото те (б. модернисти) могат да измудрят, resp. са измудрили... От друга страна, ред. комитет, който ще се състои почти от всички сътрудници (включително и ти, когато дойдеш тук), ще трябва да бъде строг към работите на всекиго от колегите — т. е. тези работи ще бъдат критикувани от всички задружно и в случай на нужда повръщани с приятелски съвет, който авторът трябва да вземе под внимание; с други думи: един вид „другарски съд“... Това е добро, мисля аз, тъй като никой не може да бъде безпристрастен към себе си — включително и аз, който съм уж „главен редактор“, но по силата на обстоятелствата, без да изпълнявам тази служба в такава форма и вид, както е било друг път, при други списания; аз съм само технически „главен“. Така че — най-хубавото за «Везни»; и нека всичко бъде най-хубаво — лошо никой да не пише! Впрочем: трябва сътрудниците да се съсредоточат и з к л ю ч и т е л н о във «Везни» и да не сътрудничат никъде другаде — аман от този навик на безпринципност! Нека в «Съвр. мис.» пишат социалисти, в «Общ подем» — идиоти, а във «Везни» — модернисти; всеки да си знае къщата и мястото.“[4]

[4] Писмото не е датирано, но съдържанието му подсказва, че е писано в края на август или началото на септември 1919 г. Тук се цитира по: М и л е в, Г. *Избрани произведения в два тома*. Т. 2, С., 1971, с. 409.

Гео Милев знае, че „от септември е пак сезон на книгата“ и много държи първата книжка на списанието да излезе на 15 септември. Така и става. Първият брой на луксозно оформеното „литературно-художествено списание“ дебютира на 15 септември 1919 г. и прави силно впечатление както със съдържанието си, така и с художественото си оформление.

За „шоковото“ въздействие на «Везни» върху групата на ямболските авангардисти си спомня Кирил Кръстев: „Групата „модернисти“, която с чувство за шега се наричаше така, определи своята физиономия и намери своя път, когато през 1919 г. от една книжарница в Сливен донесох две бели тетрадки — книжка 1 и 2 на списание «Везни» — и луксозно издадената стихосбирка *Жестокият пръстен* от редактора на списанието Гео Милев. Тези тънки издания внесоха шок, стрес, преврат в естетическото ни мислене, което смятахме, че е доста новаторско и „модерно“ от „опълченския“ тим на Ницше, Уайлд, Метерлинк, Пшибишевски... Достоевски. Чрез «Везни» за пръв път застанахме фронтално с истински модерното изкуство, застъпвано там от собствения експресионизъм, статии и бележки на Гео Милев, Чавдар Мутафов и с преводни материали, но и с невиждани дотогава експресионистични и футуристични, черни и цветни репродукции (Мунх, Шагал, Кандински, Оскар Кокошка, Русоло и др.)“[5].

Гео Милев създава онова модерно и изискано списание, за каквото е мечтал. Сътрудничеството във «Везни» наистина е „избрано“ — автори и преводачи са най-изявените от оцелелите след войните български символисти: Теодор Траянов, Людмил Стоянов, Христо Ясенов, Емануил Попдимитров, Николай Лилиев, Георги Михайлов, Николай Райнов, Ботю Савов, както и някои от младата фаланга модернисти: Иван Хаджихристов, Иван Мирчев, Чавдар Мутафов, Йордан Стратиев, Йордан Стубел, Асен Златаров, Ламар, Николай Дончев... Посмъртно се печатат стихове от Димчо Дебелянов.

С избрани фрагменти или с по-големи текстове се представят редица модерни философи и естети като Фридрих Ницше и Артур Шопенхауер, Фридрих Шлегел и Август В. Шлегел, Едгар По, Оскар Уайлд, Реми де Гурмон, Стефан Маларме, Огюст Роден, Василий Кандински, Карл Айнщайн, Херварт Валден и др.

В образцови преводи на Г. Милев, Г. Михайлов, Н. Лилиев, Л. Стоянов зазвучават на български шедьоври на модерна поезия — стихове от Едгар По, Шарл Бодлер, Пол Верлен, Емил Верхарн, Стефан Маларме, Георг Тракл, Александър Блок и др.

Художествените приложения в списанието свидетелстват за голяма пластическа култура и остър нюх за най-модерното в сферата на визуалните изкуства. Със синтетични биографично-творчески характеристики (някои от тях преводни) и с репродукции или само с репродукции редакторът представя такива величия на модерното изкуство като Винсент Ван Гог, Пол Гоген, Огюст Роден, Василий Кандински, Франц Марк, Оскар Кокошка, символиста Едвард Мунх (чиито творби изиграват значителна роля за „покръстването“ на Милев в модернизма[6], руските авангардисти Михаил Врубел, Наталия Гончарова и Марк

---

[5] Кръстев, К. *Спомени...*, с. 35.

[6] В спомените си К. Кръстев възпроизвежда един разговор, състоял се през декември 1921 г. в дома на Гео Милев, по повод уредената там и огласена и във «Везни» (3, 10) изложба от личната

Шагал, майстора на сецесиона Густав Климт, символиста Обри Бердслей, футуриста Луиджи Русолло, предтечата на модернизма Кацушика Хокусай, както и по-малко известни днес представители на символизма, експресионизма и на други модернистични течения, като Анри Рама, Егон Шиле, Фелисиен Ропс, Феликс Валотон, Вилиам Вауер, Кампендонк, Данте Габриел Росети, Тома Теодор Хайне, Бернхард Хьотгер, Адриана ван Реес Дулит.

От българските художници-модернисти най-много репродуциран във «Везни» е Сирак Скитник. Представени са също Иван Милев, Иван Бояджиев, Васил Захариев и скулпторът-анималист Пандо Киселинчев.

Любопитни данни за илюстрирането на «Везни» съдържа писмо на Херварт Валден до Гео Милев от 19 ноември 1920 г.:

„Най-голяма благодарност за писмото Ви и за новия брой на Вашето списание. Българските рисунки са все още твърде илюстративни, липсва им все още художествено (организаторско) оформление.

Извадките и клишетата Шагал можехме да доставим само в големината на формата от клишетата на литературното приложение, хартия, както и мостра. Вие трябваше да залепите отпечатаното в списанието, както правим и ние, би било най-просто и най-бързо, ако можехте да употребите готовите Щурм-картички, които при спадането до 1000 броя Ви преотстъпихме за 500 марки. Едно ново отпечатване би струвало много по-скъпо, тъй като всички разноски по отпечатването са се покачили много.“[7]

От писмото става ясно, че Гео е преговарял с редактора на немското експресионистично списание, на което е бил официален представител в България, за използването на репродукции от «Щурм» при оформянето на «Везни». Вероятно той е бил недоволен от малкия формат на „клишетата Шагал“ — такъв отпечатък е поместен в края на първата годишнина (1, 11) заедно с една бележка от Гео Милев и със стихотворението на Блез Сандрар *Марк Шагал*. „Българските рисунки“, които според Валден са „все още твърде илюстративни“, са две графични творби от Ив. Бояджиев и Ив. Милев в сецесионен стил (2, 1). Заедно с тях, в блок от художествени приложения е репродуциран скулптурен портрет на Валден от Вилиам Вауер. Техниката на залепване, която Валден препоръчва на Милев, е използвана само за едно художествено приложение — гравюра на дърво от Кампендонк (2, 3). Финансови причини, за които подсказва и писмото на Валден, не са позволили на Милев да ползва по-продължително съдействието на «Щурм».

му колекция, представяща 60 творби — „оригинални гравюри, литографии, акварели и др.“ — от модерни европейски художници: „Тук той ми разкри тласъка, който го хвърлил към модерното изкуство. Дотогава вкусът му е бил доста провинциален, както на всички и както се виждаше от любителските винетки, които е правил в Стара Загора към ръкописните си „вестници“ и албуми. Големият „стрес“ произлязъл, когато в Германия за пръв път видял цветната гравюра *Среща във всемира* от Едуард Мунх, която после отпечата във втората годишнина на «Везни». Едро и грубо очертана фигура на мъж и червена на жена, плуващи свободно една над друга и насрещно върху черно космическо пространство. Изненадата му от гравюрата и от такъв род изкуство била толкова голяма, че той „паднал от вълнение на земята“ и се съвзел „покръстен“ веднъж завинаги в модерното изкуство. На скептичния ми въпрос, дали е паднал фигуративно, или реално на земята, Гео енергично отговори, че е било в буквален смисъл“. — К р ъ с т е в, К. *Спомени...*, с. 82.

[7] *Литературен архив*. Т. 2. *Гео Милев*, с. 414–415.

Цитираното писмо на Гео Милев до Людмил Стоянов сочи една подробност около издаването на «Везни» — и при раждането на списанието, и по-късно той твърди, че то се издава от Редакционен комитет. Върху титулната и последната страница на книжките от първата годишнина липсват каквито и да е данни в това отношение. Имена на редактори и издатели, както и въпросният Редакционен комитет не са оповестени. На всяка последна страница са посочени адресът на редакцията (ул. «Ломска», 26), печатната база — Придворна печатница, и датировката на съответната книжка. Но в бележка, озаглавена *Една корекция* (1, 4), Гео Милев заявява: „В някаква биографична бележка в сборник *Жътва*, която ми е написал редакторът на сборника г. В. Добринов и за която не съм молил, аз съм обявен като „редактор на сп. Везни". Грешка. Сп. Везни се редактира от Редакционен Комитет, на който аз съм член, и се издава от книгоиздателство Везни, на което аз съм бил досега редактор".

„Редакционният комитет" е споменат още веднъж на страниците на списанието — от негово име е подписана програмно-рекламната бележка „Открива се подписка за втората годишнина на списание «Везни»" (1, 12).

Втората годишнина на «Везни» започва с ново оформление. На титулната страница е отбелязано: „Излиза под редакцията на Гео Милев и Людмил Стоянов" (2, 1). Това оповестяване обаче остава единствено.

Независимо от мотивите на Гео Милев да се прикрива зад „Редакционен комитет", независимо и от близкото сътрудничество на Л. Стоянов през втората година, «Везни» отчетливо носи почерка на своя създател и редактор. Както отбелязва и Георги Марков, „действителният редактор, автор на стихове и преводи, на бележки, рецензии, критически и теоретически статии е именно Гео Милев. Сп. «Везни» е негово дело, негова трибуна, негова заслуга"[8].

«Везни» започва като двуседмично списание с обем една издателска кола (20 печатни страници). Първите две книжки излизат съответно на 15 и на 30 септ. 1919 г. Третата книжка с обем две печатни коли се появява на 30 октомври. Оттук насетне изданието продължава като месечно. Този ритъм се спазва строго през първата годишнина, с изключение на месец юни, когато излизат две книжки (11 и 12). Впоследствие финансови затруднения принуждават Гео Милев на два пъти да сменя ритъма, формата, обема и оформлението, печатницата и хартията на изданието.

През втората година (1920–1921) излизат пет книжки, като последната (№ 4–5) е двойна. Списанието вече се печата в Дружествена печатница «Меркур» — София. Качеството на хартията е значително по-лошо. Форматът е леко уголемен, обемът е три печатни коли, но броят на художествените приложения е намален.

През третата годишнина (1921–1922) «Везни» става „Седмично списание за изкуство и култура". От 15 окт. 1921 г. до 15 март 1922 г. в твърде сгъстен ритъм излизат общо 20 книжки, отпечатани в печатница «Елит» — София (3, 1–18) и в Народна печатница «Витоша» (3; 19, 20). Форматът е умален до джобен, обемът е от по една печатна кола, хартията е долнокачествена, илюстративният материал е сведен до минимум. Видът на списанието, в сравнение с първата

[8] Марков, Г. *Списание «Везни».* — В: Милев, Гео. *Съчинения в три тома.* Т. 2, С., 1976, с. 398.

година, е мизерен. Кръгът на сътрудниците е извънредно стеснен. Изданието се списва предимно от неговия редактор. Той прави героични усилия да запази литературното равнище на «Везни» и да продължи заявената естетическа линия, но невзрачната външност на списанието вероятно също е ускорила неизбежния му край.

Причината за големия спад в полиграфично-художествения облик на «Везни», както и за спирането му е изключително финансова. Посрещнато с небивал интерес, изданието (както обичайно става у нас) не намира адекватна материална подкрепа. Според твърденията на Г. Марков, основаващи се на тетрадка, в която са записани абонатите на «Везни», в началото „списанието е имало поне около 1350 абонати, което за България по онова време и за такова чисто художествено, свободно списание е извънредно голям успех“[9].

Любопитни са и приведените от Г. Марков данни за абонатите по населени места: „От София са записани 300 абонати, от Стара Загора — 120, Ловеч — 30, Златица — 8, Радомир — 30, Варна — 50, Сливен — 20, Пирдоп — 20, Бяла Слатина — 25, Търново Сеймен — 20, Троян — 24, Пловдив — 30, Габрово — 25, Станимака — 15, Дупница — 40, Кюстендил — 60, Русе — 60, Пещера — 20, Панагюрище — 10, Плевен — 50, Чирпан — 35, Хасково — 20, Лом — 40, Видин — 18, Севлиево — 40, Ески Джумая — 10, Дедеагач — 18, Казанлък — 30, Рахово — 25, Татар Пазарджик — 20, Шумен — 15, Белоградчик — 10, Червен бряг — 15, Самоков — 10...“[10]. Сред абонатите от София, които Г. Марков упоменава[11], преобладават имената на видни тогавашни интелектуалци и дейци на изкуството.

За големия читателски интерес при дебюта на «Везни» свидетелства и писмо на Гео Милев от 24 септ. 1919 г. до баща му, в което той въодушевено споделя: „В София има продадени на ръчна продажба около 500 екз.“

Празничната приповдигнатост обаче твърде бързо секва. Подканите от страниците на списанието към неговите абонати зачестяват. Все по-тревожни, изпълнени с настоявания за пари и с финансови разчети, са писмата на Гео до баща му. Оказва се, че абонатите на «Везни» не са достатъчно коректни и че изданието не е в състояние да се самоиздържа.

Интересни щрихи в това отношение дават спомените на К. Кръстев. В Ямбол, например, където списанието е посрещнато като ново откровение и е стимулирало „щракането на идеите“, единствен негов абонат е бил К. Кръстев. Чрез него книжките на «Везни» са достигали до цялата група на ямболските модернисти[12]. Очевидно мнозина от читателите на списание и библиотека «Везни» не са имали съзнание и желание за спомоществователство.

За да съхрани списанието и издателството, Гео Милев замисля създаването на кооперативно дружество. Първите проекти на редактора за книгоиздателско сдружение съвпадат с началото на сп. «Везни» и са документирани в редица негови писма до баща му от есента на 1919 г. Приблизително една година по-

---

[9] Марков, Г. *Гео Милев в светлината на литературния архив.* — В: *Литературен архив*, Т. 2, с. 62.

[10] Пак там.

[11] Пак там.

[12] Вж. Кръстев, К. Цит. *Спомени...*, с. 69.

късно тази тема отново се подема в писмата му. И вече през лятото на 1922 г., когато сп. «Везни» „временно“ (а то ще се окаже окончателно) е спряло да излиза, Милев отново прегръща идеята за акционерно дружество като единствено възможно спасение. Той изготвя специално писмо, с което се обръща към най-близките си приятели и почитатели. „Гео Милев ми изпрати циркулярно писмо от 25 юни 1922 г. (единствен запазен библиографски екземпляр, подписан и с поздрав) за превръщане на книгоиздателство «Везни» в кооперативно дружество с влогови акции по 50 лева — пише К. Кръстев. — Това беше една от отчаяните му финансови операции да спаси и поддържа делото си, която не можа да се осъществи“[13].

Епилогът на сп. «Везни» е подобен на епилога на сп. «Мисъл» — след спирането на списанието, като продължение на естетическата му линия, излиза *Алманах «Везни»*, Литературен сборник под редакцията на Гео Милев, Стара Загора — София, 1923. Поместената там статия *Музиката и другите изкуства* е една от естетическите програми на Гео Милев, която за пореден път доказва, че той не се е отказал от модернистичното си верую, заявено категорично и многократно чрез страниците на списанието.

Начевайки сп. «Везни», авторът на *Жестокият пръстен* (1, 1) афишира самочувствие на личност, постигнала най-високата според Киркегор и следовниците му цел — самопознанието:

„Аз изнамерих себе си най-сетне!“

Цялото творчество на Гео Милев оттук насетне потвърждава, че този възклик не е само риторична фигура, красива метафора, а белег на дълбинно саморазнищване и самоосъзнаване.

Списание «Везни» е сред най-сериозните творения на зрелия Гео Милев. Оригиналните и преводните текстове на Гео Милев в изданието, както и цялостният му облик представят творец със завидна философска, естетико-теоретична и художествена култура, съчетана с рядко дръзновение и замах, с удивителен нюх за новото и с полемична жар. Няма друго издание в историята на литературната ни периодика (с изключение донякъде на «Crescendo» на К. Кръстев, което обаче и като времетраене, и като читателска аудитория има значително по-ограничен обсег), където най-авангардните идейни и художествени течения в Европа да са възприемани дотолкова синхронно. Процесът на европеизиране на българската литература, започнал още през Възраждането и форсиран при кръга «Мисъл», достига връхната си точка при «Везни». В случая е постигнато пълно и навярно единствено в литературната ни история „координиране“ (както се изразява Гео Милев) между българския и европейския литературен и художествен процес.

Естетическата платформа на сп. «Везни», а съответно и естетиката на Гео Милев от този период се определя от съвременните изследователи като изпълнена с противоречия (Г. Марков)[14], „блуждаеща“ (Стоян Илиев, Едвин Сугарев) и динамична: „естетика в развитие, динамично блуждаеща между полюси и им-

[13] Кръстев, К. Цит. *Спомени...*, с. 78.

[14] Марков, Г. *Критиката на Гео Милев през периода «Везни»*. — В: Милев, Гео. *Съчинения в три тома*. Т. 2, С., 1976, с. 359–375.

пулсивно преодоляваща сама себе си“[15]; като естетика на прехода, видян от Е. Сугарев като сблъсък — между „току-що възприетата, но още неизкристализирала експресионистична концепция и отстъпващите на заден план, но още неизживени принципи на символистичната поетика“[16], а от Розалия Ликова — като преливане, „преливане на символизма в експресионизъм, примитивизъм, архаизъм, декоративно изкуство“[17] в резултат на „самопреодоляване“ на индивидуалистическата концепция. Пръв и може би единствен Александър Йорданов набляга не на динамиката и противоречивостта, а на „вътрешното единство на Гео-Милевите възгледи“[18]. Присъединявам се към тази теза, която в най-голяма степен съответства на моите наблюдения.

Естетиката на сп. «Везни» е последователно проведена естетика на антиреализма. Всъщност такава е естетиката на Гео Милев в цялост, като изключим най-ранния му, ученически период. Програмната статия *Възвание към българския писател* (3, 4), в която мнозина изследователи виждат поврат, по същество не променя това впечатление. Тя свидетелства за преодоляване на персоналистичната илюзия, за развенчаване на мита за Бог Аз, за разтваряне на Аз в Ние, за движение от уникално-личностното към над-личностното, но този процес няма нищо общо с реализма и с материалистичния светоглед. Естетическата еволюция на Гео Милев, документирана и чрез страниците на «Везни», е изцяло в рамките на модернизма и се опира на един непоклатим философски идеализъм. Твърдението на К. Кръстев: „Гео Милев си беше по философски светоглед идеалист, мистик и верующ...“[19], се потвърждава от редица статии на Гео Милев във «Везни», за които ще стане дума по-нататък. Антиреалистичната стратегия на сп. «Везни» е осъществена както чрез личните теоретически, критически и художествени текстове на Гео Милев, така и чрез образцовите му преводи на художествени и критико-теоретични творби, а също и чрез публикациите (оригинали и преводни) на сътрудниците на списанието. Значителна роля в това отношение изиграват и извадките от изказвания на световни мислители — писатели, художници, философи, естети, от които според сполучливото определение на Стоян Илиев, „може да се издаде антология против реализма“[20].

Освен Гео Милев като идеолози на антимиметичната теория във «Везни» се изявяват Николай Райнов, Чавдар Мутафов, Сирак Скитник и Людмил Стоянов. Те манифестират естетическите си позиции в множество полемично заострени програмни статии от типа на *Посоки и цели* (1, 2), *Фрагментът* (1, 4), *Небето* (1, 10), *Родно изкуство* (2, 1) на Гео Милев; *Изкуство и стил* (1, 3), *Източно и западно изкуство* (1, 8) и *Символ и стил* (2, 1) на Николай Райнов; *Зеленият кон* (2, 3) на Ч. Мутафов; *Старо и ново изкуство?* (1, 7) на Сирак Скитник и

---

[15] Сугарев, Е. *Някои основни моменти в естетическата биография на Гео Милев.* — В: *Гео Милев. Нови изследвания и материали.* С., 1989, с. 142.

[16] Пак там, с. 146.

[17] Ликова, Р. *Проблеми на българския символизъм.* С., 1985, с. 107.

[18] Йорданов, Ал. *От „парадоксната“ критика към литературно-историческата концепция.* — В: *Гео Милев. Нови изследвания...*, с. 115; също в: Йорданов, Ал. *Своечуждият модернизъм.* С., 1993, с. 239.

[19] Кръстев, К. Цит. *Спомени...*, с. 68

[20] Илиев, Стоян. *Пътищата на българските символисти.* С., 1981, с. 264.

Две основни течения в българската литература (2, 1) на Л. Стоянов. Естетическите възгледи на Гео Милев и на най-близките му сътрудници са заявени и в редица по-малки бележки, като *Символизъм* (1, 2), *Изкуството* (1, 3); в очерци и есета на Гео Милев за европейски модернисти — писатели и художници: *Кандински* (1, 6), *Стефан Маларме* (1, 3), *Артюр Рембо* (3, 20), *Георг Тракл* (1, 8), *Александър Блок* (3, 1); в значителен брой статии и отзиви за прояви на българската литература (включително и на литературната периодика), театър и художествен живот. Едва ли има друго българско литературно издание с толкова висок процент на манифестно звучащи метатекстове. Манифестите във «Везни» утвърждават една предварително заявена платформа. Както отбелязва Е. Сугарев, „периодът на «Везни» започва за Гео Милев преди да е излязла първата книжка на списанието — със статията *Против реализма* и студията *Театрално изкуство*“[21].

Заглавието на манифеста *Против реализма*, отпечатан в сп. «Слънце» (1919, № 5), само по себе си е достатъчно красноречиво. То акцентува върху антитезата, върху отрицанието. Позицията АНТИ-, която всъщност е типична за модернистичното съзнание[22], при Гео Милев е творчески двигател още от времето на студентските му години (1912–1914). Зараждането на концепцията реализъм — антиреализъм е документирано още в *Литературно-художествени писма от Германия* (по-специално в писмото за Рихард Демел), когато авторът е 18–19-годишен. Особено показателна с оглед еволюцията на концепцията е докторската дисертация на Милев за Демел, писана пак тогава и останала незащитена. В нея той застъпва тезата, че „в литературата или изобщо в изкуството на новото време“ има две главни течения — „реализъм“ и „контрареализъм“. Първото течение „е било познато на всички досегашни епохи“ — „това е старото изкуство, дефинирано най-добре още от Аристотел: изкуството е подражание на действителността“. Второто е „нещо по-различно, при това н о в о“. То „вероятно води началото си от по-стари епохи, но едва в средата на миналото столетие то се разви и доби завършен вид на смислово цяло, на ново изкуство. Било то символизъм, или ново, или модерно изкуство, то е все контрареализъм, все антиреалистично течение. (...) Какво представлява изкуството за него? Всичко — само не препредаване и подражание на реалността, на действителността, пък била тя природа или живот“. За дисертанта понятията „реализъм“ и „контрареализъм“ са обобщаващи, типологизиращи — „всички литературни явления биха могли да се причислят към първото или към второто от тях“[23].

В програмната статия *Против реализма*, за която вече стана дума, терминът „контрареализъм“ е заменен с „антиреализъм“. Отнесена към съвременното изкуство и конкретно към тогавашната българска литература, двудялбата придобива остро алтернативен характер: или-или. „Въпросът за пътя и смисъла

---

[21] С у г а р е в, Е. Цит. студия, с. 146.

[22] Вж. Л и п о в е ц к и, Жил. *Модернизъм и постмодернизъм*. — Литературна мисъл, 1993, № 5, с. 98.

[23] М и л е в, Г. *Лириката на Рихард Демел с оглед на новата поезия*. — В: *Гео Милев. Нови изследвания...*, с. 388–389.

на българската литература“ се свежда до дилемата „за или против реализма, реализъм или антиреализъм?“[24].

Оценъчно натоварена, опозицията реализъм — антиреализъм се превръща в основен структурен принцип в естетиката на сп. «Везни». През нейната призма са видени и оценени почти всички художествени факти (и най-вече съвременните), които Гео Милев интерпретира на страниците на изданието. Предпоставянето на схемата миметично — креативно, отживяло — модерно изкуство неизбежно води до контрастно раздвояване на оптиката, до пренебрегване на богатството от нюанси. Радикално настроен в апологията на авангардните течения, Г. Милев често заклеймява издържаните в традиционно-реалистичен стил съвременни творби. Когато изследва факти от литературната ни история обаче, критикът снизходително понижава градуса на полюсното напрежение.

Гео-Милевото дихотомично гледище, прокарано във «Везни», което противопоставя традиция и новаторство, старо и ново изкуство, реализъм и антиреализъм, литература и поезия, изкуство и Абсолютно Изкуство..., възпроизвежда в нова социално-културна ситуация и на ново естетическо равнище един познат от литературната ни история критико-оценъчен модел — Славейково-Кръстевата подялба на „преди“ и „сега“, на „стари“ и „млади“, на „писменост“ и „литература“, на „само писатели“ и „художници“. Нещо повече: опозицията реализъм — антиреализъм във «Везни» се явява като трансформация на познатия от кръга «Мисъл» въпрос за пътищата на българската литература, преплита се с дилемата „родно или чуждо“, прораства се с болната тема за догонването и в крайна сметка отвежда към добре известния български комплекс за културната изостаналост. Неслучайно два от манифестите на Гео Милев във «Везни» — *Посоки и цели* (1, 2) и *Родно изкуство* (2, 2), както и вече цитираният манифест *Против реализма*, започват с въпроса за пътя на българската литература. В *Посоки и цели* този въпрос е изведен и в заглавието. Проблемът реализъм или антиреализъм се сраства с проблема „национално“ или „юнифицирано“ изкуство и придобива съдбовен културно-творчески смисъл.

Още във втората книжка на списанието Милев помества кратката си, позивно сгъстена статия *Посоки и цели*, в която на единия полюс е поставена „първобитната традиция“ — „традицията на националното, съвременното и популярното“, а на другия — „истинското и чистото изкуство“, „юнифицираното Изкуство“, „юнифицираната Естетика“, „модернизъм“. За Гео Милев обаче „националното, съвременното и популярното“ са синоними на „б и т о в а литература“, на тривиално, масово изкуство.

Веднага след *Посоки и цели*, буквално на същата страница и в същия задъхано-елиптичен стил следва друг програмен текст — *Символизъм* (1, 2). Тук опозицията е изведена в по-чисти естетически категории: символизъм (романтизъм) — реализъм. „Символизмът не е школа; той е Изкуството“ — заявява Гео Милев, като излиза от предпоставката, че „всичко в света е символ“. За него символизмът не е естетическо явление с определени исторически граници, а еквивалент на изкуството изобщо. Антиподът на традиционното реалистично изкуство според критика може да бъде назован и по друг начин, например романтизъм, но в случая въпросът за термина е формален:

[24] М и л е в, Г. *Съчинения в три тома*. Т. 2, С., 1976, с. 347.

„Наречете Изкуството, ако обичате, Романтизъм — т. е. пренасяне на душата в художествения мир на Изкуството; само не Реализъм — т. е. свързване на душата с нехудожествения, делничния мир на действителността. Тогава ще разберете думите на Вилийе де Лил Адан: «Има само романтици и глупци».“

Понятието реализъм е положително нюансирано само в един от метатекстовете на Милев във «Везни» — в статията му за немския поет Георг Тракл (1, 8). Но в случая то е поставено в кавички — знак за условната му употреба, и е придружено от определението „чист“: „Неговите стихове и неговата проза са образци на чист „реализъм“. Реализъм, в който нещата са гледани така, че получават своя дълбок, скрит, истински смисъл: нещата получават своята душа — и се превръщат в символи. Георг Тракл не е „символист“, той е реалист. Но в неговата реалистична поезия се разкрива — както никъде другаде може би — изключителното значение на символа като единствено средство за художествено постижение“. Поетичните образи на Тракл са „съвършено самостойни и реални в своята първобитност“, но интуицията на автора ги свързва чрез „асоциативни връзки, които ги превръщат в символи“, а бидейки символ, образът „става нереален — застава вън от действителността“.

За Гео Милев „реализъм“, „натурализъм“ и „импресионизъм“ са течения с общ корен. Още в *Против реализма* бъдещият редактор на «Везни» пояснява, че за него това са новите имена на „онова фалшиво (вече отдавна превъзмогнато) течение в литературата и изкуството“ — „реализъм, т. е. изкуство на външната, материалната реалност“[25]. Във «Везни» Милев привежда известната мисъл на Авг. В. Шлегел за реализма, която (ако се съди по собствените му метатекстове) споделя напълно:

„РЕАЛИЗЪМ. Щом един път п р и р о д а т а съществува вече, безсмислено е да се измъчваме да създадем в изкуството втори екземпляр от нея, съвсем подобен на първия — който не би имал за нашия дух никакво друго преимущество, освен, може би, преимуществото, че ще бъде по-удобен за наслаждение. Тогава преимуществото на едно нарисувано дърво ще се състои само в това, че по него няма да има гъсеници и други насекоми.“ (1, 8)

Импресионизмът, който според болшинството теоретици и историци на изкуството е едно от началата на модернизма, за Гео Милев, както вече стана ясно, е в лоното на миметичното изкуство. Заедно с реализма и натурализма, импресионизмът е отнесен към общото родово понятие „реализъм“. Същевременно модернистичните течения, чиито названия Гео Милев използва като синоними (символизъм, експресионизъм, футуризъм, кубизъм, модернизъм), образуват в своята съвкупност втория член на двуделната класификация — антиреализма. Непосредствено след като е заявил: „всяко истинско изкуство е символизъм“ (1, 2), в отзив за изложбата на Жорж (Георги) Папазов Милев величае експресионизма като „логично заключение на основната техническа предпоставка на всяка живопис, на всяко изкуство: — стил, х у д о ж е с т в е н а п р о с т о т а“ (1, 2). А в есето си *Фрагментът* (1, 4), като подчертава съответствието между символизма (в поезията) и експресионизма (в живописта), Гео Милев отъждествява и двете течения с истинското изкуство:

[25] Пак там, с. 347–348.

„Изкуството — било то „символизъм“ (в поезията) или „експресионизъм“ (в живописта) — действува с нещата като с интуитивни символи...“

В края на първата годишнина на «Везни», когато преходът от символизъм към експресионизъм става все по-очевиден от съдържанието на списанието, формулата „всяко истинско изкуство е символизъм“ вече е трансформирана: „Всяко изкуство е експресионизъм...“ — *Небето* (1, 10). А в рецензията си *Юбилейна изложба* (3, 2) Милев говори за „новата живопис, наречена експресионизъм, кубизъм и т. н.“

Опозицията реализъм — антиреализъм, респ. импресионизъм — експресионизъм, е изведена най-отчетливо, най-ефектно и най-синтетично (в смисъл: не само афористично, но и като синкретизъм на разнородни изразни средства) в есето *Небето* (1, 10). Тук Гео Милев представя своята теза с помощта на визуално-графичен и музикален, основаващ се на контрапункта, ефект. Афористичност, визуален и музикален ритъм са споени ведно. Есето е образцово от гледище на Гео-Милевите идеи за синтез. [Авторът на *Фрагментът* (1, 4) дири синтез не само в художественото, но и в критическото слово, които, впрочем, той не само не противопоставя, а схваща като еднородови. И в художествената, и в критическата реч той залага на интуицията, асоциативността и алюзията. Именно от тези позиции той води борба срещу „академичната“ критика, представяна от Боян Пенев, Константин Гълъбов и др., но за тези полемики ще стане дума по-нататък.]

Със сугестивни средства и плътен контур в есето *Небето* е подчертано за пореден път типологичното единство между реализма и символизма. Есето започва с визуална метафора: „Две небеса“. „Небето пред предмета; и небето зад предмета“. „Небето пред предмета“, подкрепено от имената на Коро, Моне и Уистлер, илюстрира импресионизма и реализма. След този метафоричен акорд, отключващ пространствени визии, следва графично оформена афористична верига с низходяща градация:

„Импресионизмът: (...)
Реално изкуство.
Човешко изкуство.
Земно изкуство.
Тленно изкуство.
Аз не съществувa. Аз е безлично. — Аз е огледало. Светът — видимата реалност — е всичко: и Аз, и Изкуство, и Абсолют — Светът.“

Антитезното преобръщане на горната формула, включително и на градацията от низходяща във възходяща, характеризира противоположния член на опозицията — (в случая) експресионизма:

„Експресионизмът: (...)
Антиреално изкуство.
Божествено изкуство.
Космическо изкуство.
Вечно изкуство.
Аз става космос. Аз става Изкуство. Аз става вечност. Аз става Божество. — Алфа.“

На фона на експресивно задъхания, афористично-сугестивен „портрет“ на антиномията „реално“ — „антиреално“ изкуство от *Небето*, множеството нападки срещу скромната ни реалистична традиция и негативни квалификации на реалистичния метод от типа на : „слепия веществен реализъм“ — *Стефан Маларме* (1, 7); „изкуството не може да бъде никога „реализъм“ — *Фрагментът* (1, 4); „Естетиката на реализма е отдавна компрометирана...“ — *Сборник «Сняг»* (2, 4–5); „ ... изкуството, преди всичко, не е никакво възпроизвеждане на факти...“ — *Родно изкуство* (2, 2); както и заклинателната фраза: „само не Реализъм“ (от вече цитирания текст *Символизъм*) — звучат публицистично. Те са по-скоро емоционално анатемосване, отколкото аргументирано оспорване. Полемичният характер на тези текстове предполага риторична изостреност на тона. Но все пак, откъде извира този патос на отрицанието?

Изворите му са както в културно-историческия процес, така и в личността на Гео Милев (в неговия темперамент и мироглед). Вече стана дума, че реакцията на отрицание не само не е изключение, а е правило за модернистичния тип поведение. Не е нужно да търсим чужбински образци. Достатъчни са нашите: д-р Кръстев и Пенчо Славейков реагират по аналогичен начин спрямо „опълченската“ епоха на Иван Вазов; Димо Кьорчев и Иван Радославов — спрямо кръга «Мисъл». А както твърди Ив. Радославов, на нашенска почва се проявява един парадокс — културната ни традиция предизвиква отрицание не с потискащото си богатство (както другаде), а с бедността си[26].

И все пак по своите радикални жестове на новатор и рушител на „мъртвящини“ Гео Милев надминава дори своя учител Пенчо Славейков. Трескаво неспокоен, вечно неудовлетворен, темпераментен и пристрастен, Гео Милев встъпва в литературното поприще, обсебен от една голяма илюзия — че „най-новото е и най-великото“. Това свое убеждение, което ще запази до края на живота си, Гео Милев изповядва в писмо до баща си от 8 юни 1914 г., като с младежка безцеремонност продължава: „не може серсеминът Гьоте да бъде по-голям от Демеля; то са дървените мнения на дървени филолози, които за жалост царуват, но ще трябва да се изтребят. Целта на живота ми като критик е да унищожа Гьоте като поет (и заедно с него всички с т а р и поети) и 2) да издигна Демел и Яворов“.

Гео-Милевата реакция срещу реализма има и по-дълбоки философско-мирогледни основания. Тя е пряко свързана с неговия философски и нравствен идеализъм. Видени в контекста на българския модернизъм и на европейските му образци, философските схващания на Гео Милев не са оригинални. Изживени като светоусещане обаче, те придобиват уникален характер.

Още в статията си *Модерната поезия*, публикувана в «Звено» през 1914 г. (кн. 4–5), Гео Милев определя „модерната поезия“ като израз на „новия трепет“ на една нова душа — „модерната душа“, „душата на нашата епоха“. „То е душата, която е съдържала винаги нещо „патологично“ у себе си“. Най-съществения за тази „метафизична“ душа е „онзи могъществен блян към Вечност“. В дисертацията си за Демел, писана по същото време, Милев доразгръща представите си за „предмета“ на „новото изкуство“. Разбирането му

[26] Р а д о с л а в о в, Ив. *Българска литература. 1880–1930*. 3 доп. изд., С., 1992, с. 14.

за изворите на изкуството е метафизично, дори мистично — нещо типично за ранния модернизъм, особено за символистичния му вариант.

Пет години по-късно, когато започва да издава «Везни», Гео Милев остава верен на ранните си възгледи за същността и генезиса на модерното изкуство, заявени в статията *Модерната поезия* и в докторската му дисертация. Терминологичният речник обаче е значително обогатен. Естетическият и творчески опит, който Гео Милев е натрупал, както и еволюцията на възгледите му за формата, за модерните изразни средства, му позволяват пределно лаконично, стигайки до афоризъм, да манифестира философско-естетическите си схващания и да дефинира основни понятия от естетиката на модерното изкуство, като СТИЛ, СИНТЕЗ, СТИЛИЗАЦИЯ, СИМВОЛ, АСОЦИАЦИЯ, АЛЮЗИЯ, ИНТУИЦИЯ, ФРАГМЕНТ, ОРНАМЕНТ, ДЕКОРАТИВНОСТ и др. Тези понятия са еднакво характерни и за метатекстовете на Н. Райнов, С. Скитник и Ч. Мутафов. Въпреки индивидуалните особености в стила на всеки един от тези несъмнено оригинални автори, прави впечатление налагането на един общ, специфичен за «Везни» метаезик.

В дефинициите на Гео Милев за „модерното изкуство“ („модерната поезия“) епитетите все по-често отпадат: „изкуството“ (с малка или главна буква) се превръща за Милев в заместител на „модерното изкуство“. След като е афиширал, че „изкуството не може да бъде никога реализъм“ — *Фрагментът* (1, 4), той смята уточняващите прилагателни за излишни. По същия начин, вместо „новата поезия“, Гео Милев започва да употребява само „поезията“ или още по-често „лириката“, защото „Лириката е изкуството на новото време“; „Днес поезията е лирика“ (*Фрагментът*). Всъщност, още в докторската си дисертация, позовавайки се на Верлен, Гео Милев разграничава „поетичното изкуство“ от „литературата“ и заявява, че „лириката е изкуството на бъдещето“, че тя е „не просто вид поетическо творчество, а ново изкуство, сплав от език и музика, музика и поезия едновременно“[27]. Пак там Гео Милев формулира „голямата тенденция на новото време: лирическа преоценка на поетическите стойности“[28]. И ако в дисертацията си за Демел отрежда на лириката подчертано естетическа мисия, то и в бележката *Вместо увод* към «Лирични хвърчащи листове» (януари 1915) Милев декодира заглавието на своята антология като „зов за една бъдна ЛИРИЧНА „преоценка на всички ценности“ в българската литература“. „ЛИРИЗЪМ! Една бяла божествена лудост!“ — възкликва младият поет и критик. И още: носталгия е душата ни, загубена сред всемира“[29]. Ето го още тук онова единство между естетическо и етично, онова насищане на естетическото с нравствено съдържание, което Гео Милев заявява в редица свои текстове в третата годишнина на «Везни».

Понятието „мирова душа“ (от ранните метатекстове на Милев) във «Везни» е отстъпило място на: „Космос“, „Вселена“, „символ“, „смисъла на нещата“, „идеите“, „абстракциите“:

„Всичко в света е символ.“ — *Символизъм* (1, 2);

[27] Цит. дисертация, с. 398.

[28] Пак там, с. 416.

[29] М и л е в, Гео. *Съчинения в три тома*. Т. 2, с. 68.

„Изкуството — било то „символизъм“ (в поезията) или експресионизъм“ (в живописта) — действува с нещата като с интуитивни символи; символи, които въплощават смисъла, есенцията на нещата.“ — *Фрагментът* (1, 4);

„Зад многообразието и голямото число на нещата се крие техният смисъл; зад подробността; зад максимума от вещество, форми и факти. Изкуството трябва да намали този максимум, да премахне подробностите и разкрие смисъла (Платоническата идея), скрит зад максимума от неща и факти.“ — *Фрагментът* (1, 4);

„Поезията на Стефан Маларме е възвръщане на художественото творчество към първоизточника на всяко творчество: космосът и космическите елементи: идеите.“ — *Стефан Маларме* (1, 7);

„Небето зад предмета е пространството между Света и Космоса; то е без въздух — бездна, в която се сливат Аз и Свят. То е синтез на невидимото и неведомото; заключване на много стихии — невидимото и неведомото — и затова: маса; синтез: Платонова идея.“ — *Небето* (1, 10);

„ИЗКУСТВОТО е посредник на неизразимото — казва Рембранд; това значи — една стара, неизвестна само в България истина: че не в природата, не в действителността, се крият изворите на изкуството — а в свръхдействителния мир на нашите абстракции, на неизразимото.“ — *Изкуството* (1, 3);

„Символът е асоциация — образ, създаден чрез асоциация. Образът, създаден чрез логиката — метафората — е винаги образ на непосредното осезание: адекват на действителността. Действителност: не изкуство. Логичният образ се постига винаги чрез непосредствен анализ. Резултатът е: адекват на действителността; не изкуство.

Изкуството дири и изтръгва от нещата тяхната есенция: не нещата — а есенцията на нещата; не фактите — а смисъла на фактите; синтез.“ — *Фрагментът* (1, 4);

„Аз (при експресионизма — б. м., Ц. А.) хвърля Света в Безвъздушното небе; във Вечността. Тук изчезва всичко реално, всичко веществено — за да остане душата на предмета, предмета одухотворен.“ — *Небето* (1, 10).

„Космосът и космичните елементи“, „идеите“, „Безкрайното“, „душата на факта“, есенцията на нещата“, „душата на предмета“, „предмета одухотворен“, „неизразимото“, „невидимото“, „неведомото“, „свърхдействителния мир на нашите абстракции“... — тези ключови понятия от метатекстовете на Гео Милев във «Везни» ясно очертават философските корени на неговата естетическа система: Платоновите идеи, гностицизма и неоплатонизма, средновековната натурфилософия (алхимия), акумулирала елементи от неоплатонизма и източния езотеризъм, идеализма на Кант и Шопенхауер. Към споменатите първоизвори отвеждат и понятия като „Мирова душа“, „единосъщие“, „мистика“, „метафизика“, които функционират в по-ранните метатекстове на Гео Милев. Всъщност, в есетата *Фрагментът* и *Небето* (както е видно от горните цитати) един от първоизточниците — платонизмът, е пряко назован. Назован е той и в отговорите, които Гео Милев дава на читателите на «Везни», при проведената от списанието *Анкета* (3, 4–15).

Идеята за единството на човека и вселената, за едносъщието на микро- и макрокосмоса, за сливането на човека с всемира, за одухотвореността на цялата природа, за всепроникващия Дух на живота ... има опорни точки в множество религиозно-философски концепции — от древния антропоморфизъм през гностицизма, кабалата и алхимията до антропософската теория на Рудолф Щайнер и юнгианското схващане за „цялостната личност“ , „неподправената индивидуалност“, за всевластващия „Дух на живота“, и „принципа на индивидуацията“; за „принципа на индивидуализация“ — като конкретизация (въплъщение) на абсолюта, на Волята, говори и А. Шопенхауер.

Любопитно е дали Гео Милев — този ерудит и поклонник на новото, е познавал теорията на Карл Густав Юнг за неосъзнатото, която се избистря през второто десетилетие на века[30]. Някои от основните съчинения на Юнг, като книгата *Тайната на златното цвете* (където именно е развита идеята за цялостната личност), излизат след смъртта на Гео Милев. Във всеки случай между Милев и Юнг съществуват удивителни мисловни и терминологични сходства. На първо място, идеята за изкуството като проява (въплъщение) и самопознание на личността в нейната цялостност — личността като синтез (мистично единство) между Бога и човека, между висш разум и неосъзнати енергии, личността в нейната първобитност, неопорочена от обезличаващите механизми на цивилизацията; личността с нейното тъмно психично наследство, с нагоните и архетипните ѝ представи: „Изкуството днес — след едно хилядолетно развитие — възвръща своите пътища към първичния човек на прабитието — към Адам — пише Гео Милев в студията си *Родно изкуство* (2, 2). — Въпреки огромните завоевания на цивилизацията (или може би тъкмо като последица на днешната цивилизация) днешното, съвременното изкуство дири и намира извора на своите сили в духовната първосъщина на човека; — човека отлъчен от своите веществени преображения, преоценки и придобивки, освободен от всичко онова, което наричаме днес веществена култура, цивилизация“.

Понятия като „колективната народна душа“, „колективно психологическо възпламеняване“, „колективния дух на българското племе“, „общата човешка душа“, както и идеята за големия творец (Ботев, Яворов, Блок) като „еманация на расовия гений“, на колективни подсъзнателни стихии, на родовата памет, отвеждат директно към теорията на Юнг за надличностния характер на психичното.

Особено близки до фройдизма и юнгианството са разбиранията на Гео Милев за националното чувство като подсъзнателна психична енергия, заявени в *Родно изкуство* (2, 2):

> „Националното чувство е подсъзнателно.
> Бих го сравнил с половото чувство: те са елементарни психологически сили — мистични стихии — които създават и движат живота, създават неговото напрежение и отбелязват неговата боя.“

Няма данни Гео Милев да е познавал творчеството на Фройд и Юнг. Но въпросните идеи — за Мировата душа, за еднородността на духа и материята,

[30] Понятието за „колективното несъзнавано“ Юнг развива за първи път в книгата си *Промени и символи на либидото* (1912).

за подсъзнанието (неосъзнатото) и интуицията като синтетично познание, витаят в цялостната духовна атмосфера на тогавашна Европа и са философска основа на почти всички модернистични течения. Те са родствени с мистицизма на Шопенхауер, с декадентските визии на Пшибишевски, с интуитивизма на Бергсон...

В случая трябва да се има предвид и повишеният интерес на модерните философски и естетически школи към философско-религиозните учения на Изтока. Специално във «Везни», в лицето на Г. Милев, Ч. Мутафов и най-вече на Н. Райнов, типичният за постимпресионизма синтез между източната и западната духовност, между източната и западната поетика си казва думата. Поточно, става реч за еднопосочно преливане, за оплодотворяване — и идейно, и чисто пластично, и стилистично, на западното изкуство чрез влиянията на Изтока.

Понятия като СИНТЕЗ, СТИЛИЗАЦИЯ, ОРНАМЕНТ, ДЕКОРАТИВНО ИЗКУСТВО, които заемат ключово място в естетиката както на Гео Милев, така и на най-близките му сътрудници от «Везни» — Н. Райнов и Ч. Мутафов, са плод на теоретичното осмисляне на източното изкуство и на възприемането на основни формообразуващи принципи от него.

Изискването за СТИЛ и СИНТЕЗ (при теоретиците от «Везни» те се употребяват като синоними) закономерно води до апология на плоскостната живопис и на фрагментаризираното художествено слово. Премахване на третото измерение, на илюзията за перспектива и на сфуматото, организиране на картинното пространство чрез ритъма на чисти бои и линии; довеждане на изображението до знак, до орнамент — сиреч, ДЕКОРАТИВНА (както те я наричат) живопис — това е общият идеал на Гео Милев, Николай Райнов и Чавдар Мутафов за новия тип живописване, прокламиран чрез страниците на «Везни». В естетически план той се опира (най-вече) на теорията на В. Кандински за „точката и линията върху повърхността". А в българската живопис се олицетворява от търсенията на Владимир Димитров-Майстора и на Иван Милев.

Съответствие на поетичния символ е орнаментът във визуалните изкуства. Знаковата същност на символа и орнамента, „езотеричното" им значение са предмет на теоретичните текстове на Н. Райнов *Източно и западно изкуство* (1, 7), *Изкуство и стил* (1, 3), *Символ и стил* (2, 1), които са белязани с блестяща ерудиция и оригинално мислене. На Николай Райнов принадлежи главната заслуга за изясняването на понятието „символ" на страниците на «Везни». Програмната му статия *Символ и стил* е една от малкото в теорията на българския символизъм, където, след *Анекдот и символ* на Иван Андрейчин (1907) символът е дефиниран и са изведени съществените за поетиката на символизма черти.

В словесното изкуство естественият резултат от стремежа към стилизация, абстракция и синтез е ФРАГМЕНТЪТ. Гео Милев му посвещава специално есе, което само по себе си е образец на фрагментарен текст. „Фрагментът е рожба на новото време — новата литература, новото изкуство" — заявява той, след като характеризира феномена в типично фрагментарен стил:

„Минимум от средства: сгъстяване: фрагмент: стил."
„Стил: синтез: фрагмент."

Изкуство: стил: фрагмент.“
„. . . субективна алюзия — асоциация; синтез; фрагмент.“

Логиката е отхвърлена зад борда на модерното изкуство. Тя е присъща на епоса, а той — на „старите времена“:

„Епос: логика: анализ: обективност.“
„Лириката е изкуството на новото време.“

Тя отрича логиката и я заменя с асоциацията:

„Лирика: асоциация: синтез: субективност.“

Към гласа на Гео Милев присъединява своя манифестно-полемичен глас и Н. Райнов: „Аналитичното изкуство, следователно, не е изкуство, както науката не е поезия“ — заявява той в *Символ и стил* (2, 1).

Изискването за СТИЛ отхвърля „музиката като мелодия“ и се съотнася с „музиката като звуково съчетание — акорд“, постигнато по пътя на КОНТРАПУНКТА. Стилът на музиката предполага „ритми без подслада“, защото „сладкото (. . .) е нехудожествен елемент“ (*Панчо Владигеров* — 1, 6).

В театъра конкретната задача пред сценичния художник е „простотата“ — не постигане на е с т е с т в е н о с т, а опростяване, синтезиране, стилизиране — стил“ (*Театър. У врат царства* — 2, 2).

Изискването за простота се предявява не само към театралното изкуство. За Милев „простотата“ е „основният принцип на всяко изкуство“ (*Кандински* — 1, 6).

Главен структурообразуващ елемент на модерното изкуство (словесно, пластично, музикално, театрално) според теоретиците на «Везни» е РИТЪМЪТ. Идеята за ритъма, инспирирана от Р. Демел и Е. Верхарн, Г. Милев проповядва още от ранните си метатекстове. Ролята на ритъма като организиращ принцип е изтъкната и в студиите му *Театрално изкуство* и в редица публикации във «Везни». На култа към ритъма Гео Милев остава верен до края на житейския си и творчески път. В отговор на писмото на Тодор Генов той пише: „Читателят Т. Г. греши, като мисли, че „символизмът“ или „експресионизмът“ произтичат от разума и че строят художествени творения от „абстракции“. Особено „експресионизмът“ иска да възвърне всяко изкуство към законите на музиката; а най-главният от тия закони е: Ритъмът. Ритъмът обаче няма нужда от действителните форми, дадени в действителността; както музиката, която действа с (абстрактни) звуци“ (*Литературна анкета* — 3, 10).

Ритъм, стил и синтез са възлови понятия и в естетическото законодателство на Н. Райнов. „Няма ли стил, няма Изкуство — пише той в *Изкуство и стил* (1, 3). В изкуството стилът е постигане кабалистичната дълбочина на образите, с които се работи: оттук иде потребата да се сведе почти до число и геометрична фигура моделът, да се доведе до орнамент. Това се налага от нуждата, що се нарича р и т ъ м“. „Сега е поврат към синтез. . . “ — проповядва авторът на манифеста.

Простота и ритъм — това са целите, това са основните конструктивни принципи на живописта и от гледището на Сирак Скитник: „Няколко цветни петна

и линии в тяхното ритмично-линеарно и тоново съчетание са вече постижения. (...) Освен тайната дълбока музика на боите, изтръгната от натурата, ритъм има и в хоризонталните, отвесни и наклонени линии. В ритъма на линиите се вплита музиката на боите." И отново (както при Гео Милев — култ към примитива, към онова първично, смътно, предшествуващо думите сливане с всемира: „Да бихме могли винаги да виждаме с детското око! — нехитро, просто до грубост, характерно до карикатурност с първично пантеистично проникване" (*Живописта* — 1, 7).

Стилът и стилизацията като същностни черти на изобразителното изкуство, нещо повече — като равнозначност на жанрове — такова е разбирането на другия идеолог на «Везни», Ч. Мутафов. За него „карикатурата е стил" (*Карикатурата* — 2, 2). Наличието или отсъствието на стил и стилизация са критическата призма, през която този иначе проникновен аналитик и майстор на „декоративния стил" преценява редица български художници в поредица критически есета: *Четири имена (от изложбата на южнобългарските художници)* (1, 8), *Изложбата на «Родно изкуство»* (1, 9), *Картините на Иван Бояджиев в изложбата на независимите художници* (2, 1), *Рисунките на Сирак Скитник в книгата поеми на Едгар По* (2, 2), *Изложбата на Христо Каварналиев* (3, 13) и др.

Апология на стила като абсолютна творческа свобода представлява есето на Ч. Мутафов *Зеленият кон* (2, 3). Манифест на креативното изкуство, защита на условността и вътрешната логика на художествената творба, проповед за пълна независимост на творчеството от видимостта, *Зеленият кон* същевременно издига в култ новостта, откривателството, експеримента: „стилът", твърди авторът, „носи в себе си свободата на прозирането: всеки път другояче".

Девизът „другояче!" е често срещан на страниците на «Везни», но е най-характерен за Гео Милев и Ч. Мутафов. Както изглежда, баща на този девиз е един от любимите на Гео Милев и печатан и във «Везни» немски експресионист Карл Айнщайн. В бележката си за руския художник Марк Шагал Гео цитира следната мисъл на К. Айнщайн: „Отричането на действителността не значи нищо, а още по-малко — утвърждаването на действителността; художественото започва с думата другояче" (1, 11).

Редица изследователи смятат, че третата годишнина на «Везни» значително се различава от първите две. В редакционната бележка *Към абонатите* (3, 1) и най-вече в известното *Възвание към българския писател* (3, 4) те виждат белези на решителна промяна, дори на „прелом" в идейно-естетическите позиции на Г. Милев, а съответно и на списанието.

За представителя на марксическата критика Георги Марков тази промяна е израз на идейно-творческо съзряване и преминаване към реалистични позиции: „Именно от 1921 г. забелязваме един подчертан интерес на Гео Милев и към етичните проблеми на художественото творчество, към неговото нравствено съдържание, и към обществените явления, и най-после — към трайните исторически ценности в нашата реалистична литература"[31] Същевременно Г.

[31] Марков, Г. *Критиката на Гео Милев през периода «Везни»*. — Цит. съч., с. 374.

Марков признава, че Гео Милев никъде не излиза в открита защита на реализма като художествен метод, като художествена програма[32].

Едвин Сугарев също смята, че третата годишнина на «Везни» „вече се различава от първите две". „Свързването на естетиката със свръхестетически категории е вече значителна стъпка напред в развитието на поета — пише той. — Вместо елитарния абстракционизъм в това манифестно обръщение (*Към абонатите* — б. м., Ц. А.) фигурира емблематичният лозунг на немските активисти: «Човекът преди всичко!»"[33].

Макар че формулировката на Сугарев съдържа някои оценъчни нюанси („значителна стъпка напред") — плод на неизживени все още (а през 80-те години не можеше и да бъде другояче) идеологически предубеждения, тя е вярна по същество.

Убедително обаче звучи и твърдението на Ал. Йорданов, който акцентува върху единството в Гео-Милевите схващания: „Гео Милев не бяга от своите ранни възгледи за изкуството. Той само обогатява и разширява тяхната аргументация, не отрича себе си, а само изразява продължението, новото в развитието на модернистичната естетическа концепция, търси и намира „своето друго" в модернистичното цяло"[34].

Промяна в естетическата линия на «Везни» има и тя се забелязва дори още в първата годишнина, когато апологията на символизма, с която изданието започва, отстъпва на възхвала на експресионизма. Това са първите симптоми за преодоляване на персоналистичната илюзия. В третата годишнина излизането от индивидуалистичната затвореност на „Бог Аз" и приобщаването към актуалните човешки, а оттам и към преките граждански проблеми, е още по-осезателно. Особено показателна в това отношение е публицистичната статия *Българският народ днес* (3, 3). Самото присъствие на този публицистичен текст, разискващ гражданско-политическа тема, на страниците на поддържаното дотогава като елитарно списание е знак за „заземяване", за съпричастяване към злободневните обществени въпроси. Отстояваната в началото самостойност на естетиката отстъпва на съюз между естетиката и етиката: „Естетиката е същевременно и етика" (*Към абонатите* — 3, 1).

Същевременно, както подчертава и Ал. Йорданов, Гео Милев остава верен на основните си философски и естетически възгледи. Промяната в неговата естетика и поетика е в рамките на модернизма — тя е една от поредните трансформации на модернистичния модел.

Внимателният непредубеден прочит на най-много експлоатирания като „преломен" текст — *Възвание към българския писател* (3, 4), показва, че Г. Милев поддържа първоначалните си философски и естетически идеи, като същевременно търси душевен баланс в социума. Той отново, както в *Модерната поезия*, говори за два вида живот — живота като екзистенция и живота на духа, но втория той вече свързва с „алтруистичното човечество":

„Обаче има два вида живот — ежедневния живот: ежедневния живот на ежедневната борба за съществование, живота на е г о и с т и ч н и я ч о в е к —

[32] Пак там, с. 375.
[33] С у г а р е в, Е. Цит. студия, с. 152.
[34] Й о р д а н о в, Ал. Цит. книга, с. 272.

БАН
Институт за литература
БИБЛИОТЕКА

и висшия, вечния живот на духа, живота на алтруистичното човечество. А и двата са свързани един с друг.“

Създаването на мост между „висшия, вечния живот на духа“ и „ежедневния живот“ е симптоматично.

Същевременно отново, както в ранните си теоретични текстове, Милев подчертава, че изкуството е изражение на цялостната личност:

„Писателю, чуй: Духът заповядва: Човекът преди всичко! Не „добрият“ човек, въоръжен с всички известни днес добродетели; но Човекът! За духа няма добродетел — духът е отвъд добро и зло. Духът е само интензивност.

Човекът Преди Всичко значи: Бъди цял!“

Тази прокламация звучи и ницшеански, и юнгиански. Дори в провокативната поанта: „Зная, писателю: ти си готов да се съгласиш веднага с всичко, що казах — и там е твоята гибел.“ — има ницшеански патос и своеобразна вариация на лозунга „другояче!“.

Възванието е преди всичко и над всичко апология на Духа:

„Духът е човечеството. Духът е човекът.
Духът: етическият закон на човека.
Духът: етическата нужда на изкуството.
Духът: Върховният Дух, Светият Дух, който създава нуждата от Красота. Който създава нуждата от изкуство.“

Бидейки апотеоз на духовното начало, *Възванието* не само не е в противоречие, а е в пълен синхрон с ранните метатекстове на Гео Милев — и с «Лирични хвърчащи листове», където младият поет изповядва утопичната си вяра, че модерната поезия „ще преобрази света в „лиричен дух“, в „свят на блян и мистична красота“, и с докторската му дисертация, където Милев цитира следните стихове на Демел за Духа:

Bleibe dir heilig Geist:
Herr deiner Seele!

Същите два стиха, придружени и с превод:

Свят остани си, Дух,
властелин на душата си!

той цитира и в *Заключението* към *Литературната анкета* на сп. «Везни» (3, 15), където изяснява разбирането си за „етичния елемент в изкуството“: „етичното изискване в изкуството не е нищо друго, освен едно върховно задължение на художника към човечеството; задължение за чистота“.

Пак в рамките на *Анкетата* Гео Милев отговаря на „една читателка“, че на „истинския художник“ не са нужни „етични изисквания“, „понеже той ги носи инстинктивно у себе си“. И още: „Етичното изискване е пулсът на духа. Без

него „духът“ би бил дух на безцелен, а н а р х и с т в у ю щ индивидуализъм“ (3, 6).

Твърдението на Г. Марков, че Г. Милев „много бързо зрее, освобождава се от илюзии и идеалистически увлечения, за да израсне за няколко години в ярък, последователен и убеден представител на реалистичната и революционна критика“[35], се опровергава пак от същата *Анкета*, в рамките на която за пореден път са манифестирани философско-естетическите схващания на редактора на «Везни». В редакционната бележка при откриването на анкетата се застъпва тезата, че „В България съществуват — от много години вече — две литератури, съвършено различни, дори враждебни помежду си: едната представлявана от писателите членове на «Писателския съюз», другата — представлявана от три години насам от сп. «Везни». Първата продължава наследените традиции на българската литература и схваща творчеството на писателя, изобщо на художника, като наблюдение и опит с фактите на действителността — като в ъ з с ъ з д а в а н е н а д е й с т в и т е л н о с т т а. Втората има естетични принципи, които са добре известни на всекиго, който е следил редовно сп. «Везни»: не възсъздаване, нито пресъздаване на действителността, а свободно творчество на духа, творчество, при което формите на действителността — ако е необходимо да се има тя пред вид — не са друго освен форми, о ж и в о т в о р е н и о т т в о р ч е с к а т а в о л я н а п и с а т е л я...“ Тези „две литератури“ изразяват съответно: „М а т е р и а л и с т и ч н о т о и д у х о в н о т о с х в а щ а н е н а и з к у с т в о т о. Това последното, д у х о в н о т о с х в а щ а н е на изкуството, като духовна функция на човека, не може да бъде материалистично. Ний изхождаме от Платона, другите — от Аристотеля. Музиката — срещу логиката“ (3, 4).

Извънредно показателен не само за естетическите, но и за социално-политическите възгледи на Гео Милев е отговорът му на обвинителното писмо на комуниста А. Иванов от София. На укорите на читателя, че „днес има поезия само за ситите, за доволните“, че писателите около «Везни» бягат „от работния, трудовия народ“, той отвръща

> „ ...изкуството не принадлежи на никоя класа — нито на буржоазната, нито на пролетариата; защото: изкуството, чрез художника, произтича из дълбоките извори на всенародната душа — то не е к л а с о в о, следователно не може да бъде нито буржоазно, нито пролетарско. Думата „пролеткулт“ е абсурд; няма „пролетарска“ култура, както няма и „буржоазна“ култура. Има само пролетарска и буржоазна цивилизация (...). А цивилизацията няма нищо общо с културата. Ц и в и л и з а ц и я т а е класова, съсловна, частна — обществена — (бидейки материално благо) — а к у л т у р а т а е народна, обща — общочовешка — (бидейки духовно благо). (...) Цивилизацията — това е н а у к а т а, заченатата в епохата на Хуманизма, която вместо да избави човечеството от тайната на мирозданието, се изроди в завладяване на материята — т е х н и к а, която се сложи в услуга на една само класа — капиталистично-империалистичната класа, която искаше да пороби човечеството — за щастие, не успя; и нейният могъщ опит — преминалата световна война — означава к р а я н а ц и в и л и з а ц и я т а, края на научно-материалистичната епоха в

[35] М а р к о в, Г. Цит. студия, с. 374.

историята на Европа. Днес започва епохата на К у л т у р а т а; а културата — това е духовното творчество на човечеството — главно: изкуството. Комунизмът, социалната революция — като борба на „класа против класа“ — не е нищо друго освен опит за модифициране на цивилизацията — от ръцете на една класа в ръцете на друга. Задачите и целите на комунизма са цивилизаторски, т. е. материални, класови, политически; обаче не културни. Тук е слабото място на комунизма — и ако социалната революция не се преобрази от „класова“ в ДУХОВНА, социалната република ще бъде само един нов с о ц и а л е н с т р о й, след който логично ще следва друг, трети и т. н. и съвсем не ще бъде окончателно „спасение“ на човечеството, както това се рисува в много непросветени въображения. Защото целта на човечеството не е в цивилизацията, а в к у л т у р а т а — възвисяване на човека към духовната първосъщина на Всемира, което възвисяване означава линията на човешката история. А това само е важно за човека! И преди всичко — за художника! Историята не е социална борба и политически живот, а — дух. Това дели изкуството от комунизма. Напразни са апелите за „пролетарско изкуство“. Такова НЕ МОЖЕ да съществува.“ (3, 10)

Тези разсъждения на Гео Милев, които дълги години бяха потулвани, са достатъчно красноречиви. Нещо повече — те са пророчески. Те са поредното доказателство, че създателят и редакторът на «Везни» докрай остава верен на себе си — възторжен идеалист и пленник на голямата мечта за възвисяване на човечеството посредством Културата, за поетичната „преоценка на всички ценности“. Друг е въпросът, че неговата мечта по своему е една илюзия, една утопия. Във всеки случай — една от благословените утопии, които придават смисъл и цел на човешкото съществование. Или както казва неговият учител П. П. Славейков:

Утопия! И тъй да е — в живота
утопиите само дават цел
и человека во човека раждат.

(*Сърце на сърцата*)

Утопията на Гео Милев е нравствено-естетическа, не социална. Поне във «Везни». Но дори и в «Пламък», където издига призива „при Народа, сред Народа“ и провъзгласява срутването на „кулата от слонова кост“, той продължава да се взира и да се уповава в светлината на Духа: „. . . защото не могат да се сложат граници на духа и предели на мисълта. „И свет во тме светится, и тьма его не объять“ — учи благовестието Христово“. Тази поанта на манифестната статия *И свет во тме светится* («Пламък» — 1, 1) може да се постави като епиграф на целокупното творчество на поета. А и на жертвено отдадения му млад живот.

Списание «Везни» печата творби във всички литературни жанрове, без да поддържа специални рубрики. Единствената постоянна рубрика през първата и третата годишнина е »Критичен (критически) преглед«. Епизодично (в 1–2 книжки) се появяват рубриките »Книги«, »Театър«, »Музика«.

В съгласие с първоначалната програма на редактора, поезията в списанието е изцяло модернистична, като се колебае между двете основни течения, заявени и в критико-теоретичните текстове — символизма и експресионизма.

Редом с относително „чисти“ образци на символизма и експресионизма, поетичните текстове във «Везни» представят и редица хибриди помежду им. Картината на лириката в списанието се обогатява от наличието и на други стилистични нюанси. Навлизайки в мито-поетичното, някои стихотворения на Л. Стоянов и Н. Райнов звучат по-скоро неоромантично, отколкото символистично. Повечето от стихотворенията на Ив. х. Христов и Ив. Мирчев във «Везни» изграждат символните си послания по импресивен, а не по собствено символистичен път. При тези двама поети образът в значителна степен запазва първичната си релефност. Затова макар по идейно-емоционалния си строй стиховете им да са в руслото на символистичния канон, по изказ те излизат от рамките на школата. По-късните поетични публикации на Гео Милев и на Ламар в списанието носят някои белези на футуризма — не толкова в дълбоките си семантични пластове, колкото в ритъма, в динамиката на стихосложението.

Обща черта на поезията във «Везни» е, че тя е предимно лирическа. В поемите, които се печатат, преобладава лирическото начало. Тази характеристика е свързана с жанровата линия на изданието, която рефлектира върху жанровата специфика на поместените в него творби. Текстовете във «Везни» бележат размиване на жанровите граници и тенденции към ЛИРИЗАЦИЯ. Тенденцията към лиризация, отразена в списанието, по същество не е уникална. Тя е характерна изобщо за българската литература от второто и отчасти от третото десетилетие на века и е свързана със зараждането, развитието и доминиращата роля по това време на българския символизъм. Дори само творчеството на първия български символист — Яворов — е чудесна илюстрация за навлизането на лирически струи в епоса и драмата. Насоката към повишена лиризация на българската литература се потвърждава и от нахлуването след 1905–1906 г. на непопулярни дотогава у нас жанрове като стихотворението в проза, импресията и есето. Със свободните си форми тези жанрове привличат и талантливи, и бездарни. Литературните издания от онова време гъмжат от нескопосни опити, определени като „стихотворения в проза“.

Специфичното за «Везни» е, че общата за тогавашната ни литература насока към лирически изказ е теоретически осмислена и изведена в програма: лириката — срещу епоса; синтезът — срещу анализа; неограничената свобода на асоциациите — срещу логичната подреденост. Дори критико-теоретичните текстове в списанието са белязани с особеностите на лириката. В този смисъл предложената по-нататък жанрова класификация на текстовете във «Везни» има до голяма степен относителен характер. Тя се основава, на първо място, на жанровите определения (доколкото ги има), дадени от самите автори, и, на второ място, на съотнасяне към вече известните жанрови модели.

Стихотворенията, с които Гео Милев се представя във «Везни», документират еволюцията на поета от символистичната към постсимволистичната (главно експресионистична и футуристична) поетика. Още в първата книжка на списанието неговият създател и редактор се представя с две много силни стихотворения в авангарден, постсимволистичен стил — *Дъжд* и *Жестокият пръстен* (*Удари трета стража*). Заглавието на второто стихотворение е взето

за наслов на първата стихосбирка на поета — *Жестокият пръстен*, издадена от книгоиздателство «Везни» като № 3 от серията «Книги за библиофили» през 1920 г. Там въпросното стихотворение е без заглавие, а под заглавието *Жестокият пръстен* като въведение в книгата е включено друго стихотворение — *В нощта след бледните хвалебни литургии*.

Болезненото саморазнищване на лирическия герой в *Жестокият пръстен* (1, 1), ирационалният пласт, поетизацията на съня като път към самоанализ и самопознание на двойнствената личност (*Моите злоби // и моите сънища — аз сам през сън ги // разчитам ясно...*) отново напомнят Фройд и Юнг и отвеждат към характеристики на сюрреализма, който тепърва ще бъде оповестен във Франция. В историята на литературата и на другите изкуства има редица случаи, когато стилистичните белези на дадено направление се наблюдават извън неговата ситуираност във времето. Но проявите на „предусещане", на „предвестничество", към които се отнася не само стихотворението *Жестокият пръстен* (1, 1), но и петте стихотворения от книгата *Иконите спят* (1922) на Гео Милев, както и поемата *Нощ* на Яворов, несъмнено са по-интригуващи, отколкото закъснелите реминисценции. Точната стилова квалификация, разбира се, не е мерило за качествата на творбата, но тя е съществена от литературно-историческо гледище — при определяне картината на литературното наследство. Като се имат предвид самоопределенията на Гео Милев като експресионист (*Експресионистично календарче*), както и непрестанното позоваване и пропагандиране на художествени и теоретически текстове на немския експресионизъм на страниците на «Везни», може би по-уместно е да отнесем и тези творби към експресионистичните изяви на поета. Още повече, че експресионизмът е неоднородно движение, в чиито широки граници се наблюдават различни течения. В неговите параметри също се проявява интересът към ирационалното, включително и към „Едиповия комплекс", с култа си към алогичното, към разбиване на причинно-следствените връзки и на границите между реалното и въображаемото, както и с гротескно ярката си понякога визия, поетиката му в значителна степен се доближава до тази на сюрреализма. Впрочем, известни са паралелите между немския експресионизъм, френския сюрреализъм и английския вортицизъм като сходни авангардни направления.

Характерно е обаче, че двете стихотворения (1, 1) на Милев излизат в момент, когато авторът им пропагандира символистичната естетика. Бележката *Символизъм*, в която Гео Милев заявява, че „Символизмът не е школа; той е Изкуството", е поместена в следващата книжка на списанието (1, 2). Случаят е един от многото, при които поезията манифестира новото преди теоретическото му осмисляне.

Следващият цикъл стихотворения — *Парсифал*, *Признание* (*„В този час на вечерни измами..."*), *Прозрение* (*„Докато не отвърнеш ти поглед..."*) и *Лоенгрин* (1, 8), и като мотиви, и като поетични идеи, и като поетически изказ е изцяло в лоното на символизма. Писани очевидно по-рано, за което свидетелства една бележка към стихотворението *Признание*[36], тези творби представят

[36] „Това стихотворение — пише Гео Милев за *Признание* — е печатано в началото на войната в сп. «Хризантеми», обаче непълно и недовършено, понеже е било дадено там от мои познати, които са го намерили в черновка върху масата ми" (1, 8). Настоящата бележка, както и повторната

вече преодолян етап в развитието на Гео Милев. Те също влизат в първата му стихосбирка.

Лирическата поема *Из книгата «As dur»* (2, 4–5) е колкото експресионистична, толкова и футуристична по стил със задъхания си ритъм, с алогичния си синтаксис, със звукоподражанията, с музикалните термини и ефекти.

Гео Милев печата във «Везни» и две стихотворения — посвещения на видни актьори — *Кръстьо Сарафов* (3, 3) и *Кошмар (Качалов и Иван Карамазов)* (3, 6). Поводи за първото са 45-годишният юбилей на актьора и бележитата му игра в *Силата на мрака* от Л. Н. Толстой. Повод за второто е превъплъщението на Качалов в ролята на Иван Карамазов в постановката на Московския художествен театър *Братя Карамазови*. Впечатленията обаче остават само като първоначален подтик. И двете стихотворения отхвърлят импресията и градят поетическите си послания по експресивен път. Особено второто стихотворение — *Кошмар*, което по болезненото саморазнищване на лирическия герой се родее с *Жестокият пръстен*, е написано в типичния за експресионизма (а в известна степен и за футуризма) накъсан, задъхан и алогичен езиков стил.

Преодоляването на символистичния канон по пътя на неговото пародиране характеризира другата линия на авангардни търсения в поезията ни, представена във «Везни» от Ламар. Още първото стихотворение, което поетът отпечатва в списанието — *Път* (1, 10), поместено в рубриката »Антология на младите«, съдържа провокация, заиграване със символистичния език и с прекалената сериозност на символистичните настроения:

Аз нося черното проклятие
на своя омагьосан ден
и, като гибелни обятия,
грехът разтворен е пред мен.

Над първата любов загаснала,
високо с тягостна снага,
като столетник е израснала
в закана моята тъга.

И с светлите мечти, загубени, —
в часа на тежки изпитни,
аз любя всички невъзлюбени
и всички паднали жени.

Край пътя ме зоват посърнали;
цветята на забравен блян,
но мене горко са прегърнали
заблудите на лиха свян...

публикация на стихотворението с мото от Феликс Дьорман, е своеобразно оправдание на поета срещу нападките на Константин Гълъбов, който в статията си *Литературни нрави*, отпечатана в сп. «Слънце» (1, 15–16), обвинява Милев в плагиатство, като се позовава на първо място на поместеното в кн. 2 на сп. «Хризантеми» (Ст. Загора, 1916) стихотворение *Признание*. След като съпоставя стих по стих Гео-Милевото стихотворение със стихотворението на „съвременния немски поет“ Ф. Дьорман *Was ich liebe* (*Какво обичам*), К. Гълъбов саркастично заключава: „считам за излишно да превеждам немския текст, понеже г. Гео Милев е един от добрите ни преводачи, та и в това „свое“ стихотворение е превеждал доста точно“.

Самин, с мечти без ек загубени,
венчан с оголени венци,
аз любя всички невъзлюбени
и всички живи мъртъвци.

По-различно, а именно неоромантично, звучат стихотворенията на Ламар *Мойсей* и *Бризеида* (2, 4–5), интерпретиращи мотиви съответно от библейската и от гръцката митология. С бодрите си, оптимистични интонации, с титаничния образ на лирическия герой *Мойсей* по своему преодолява символистичната тоналност, макар като стихосложение (както и *Бризеида*) да следва поетичната традиция.

Третата изява на Ламар във «Везни» — стихотворението *Часът* (3, 17–18), може да бъде определена като футуристична. Гротесково парадоксалната образност, алогичният синтаксис и иронията се сплитат ведно, за да сътворят качествено нова, „непоетична“ поезия. Това стихотворение поетът включва в първата си стихосбирка — *Арена* (1922). Останалите три остават единствено на страниците на списанието.

Още тук — чрез стихотворенията си *Път* (1, 10) и *Часът* (3, 17–18), Ламар се представя като колоритен поет въпреки лутанията си в търсене на свой поетичен език, на свой стил, документирани и във «Везни». Именно това качество — „колоритност“, според Е. Сугарев, „е най-характерната особеност на неговата поезия“. „Той е сред малцината български поети, които имат не само своя стилистика и тематика, но и свой ЕЗИК — свой семантичен и метафоричен периметър, своя синтактична и дори пунктуационна специфика. (...) При Ламар уникалността се дължи не на темата или концепцията, а на нейната новаторска интерпретация и на оригиналния поетичен слог...“[37]

Гео Милев и Ламар се открояват като най-типичните рушители на рутината, макар че авангардните търсения в поезията, представена във «Везни», не се изчерпват с техните изяви. Болшинството от поетите, публикуващи в изданието, са символисти. Затова и преобладаващата линия в обнародваната лирика е символистичната. Всъщност, това е доминиращата линия в тогавашната ни поезия изобщо. Символизмът си запазва първенството не само на най-характерно модернистично течение у нас, но през 1919 г., когато списанието започва да излиза, символистичният стил все още преобладава в лириката ни. В този смисъл «Везни» представя вярно най-типичното за поезията ни от първите следвоенни години стилистично направление. Като се изключи Вазов, който макар и в залеза на житейския си и творчески път продължава да създава ценности в традиционната реалистична поетика, и Кирил Христов, който от началото на века бележи спад, най-видните ни поети непосредствено след Първата световна война са символисти. Съгласно предварителното намерение и високите критерии на Гео Милев, «Везни» е не само „модерно“ списание, но представя и най-стойностното от тогавашната българска поезия. Най-значителните поети-символисти, с изключение на покойния вече Яворов, са представени в списанието. По «Везни» може да се направи антология на късния български символизъм.

[37] Сугарев, Е. *„Аз сам ще ви уча на нова естетика“*. — В: Ламар. *Железни икони. Избрани произведения. Поезия, проза*. С., 1989, с. 7.

Кохортата на символистите още от първата книжка повежда Л. Стоянов със стихотворението по митологичен мотив *Иштар* (1, 1). Любимите за този автор културно-митологични образи са въплътени и в цикъла му в кн. 7 — *Рана*, *Зов*, *Разплата*, *Евмениди*, *Бранни полета* (1, 7).

Вече шаблонизираният език на символизма и банални антитези от типа на:

ранявам, за да всея мъка
и с мъката — тъга и блян

Змия (1, 4)

не добавят нищо ново към познатия портрет на автора на *Видения на кръстопът*. Изцяло в рамките на символистичния канон и по мрачното си настроение, и по поетичния си изказ са стихотворенията *Из сборника «Святая святих»*: *Сън наяве*, *Чародейство*, *Свети Георги*, *Изкушения* (1, 11).

По-скоро неоромантично, отколкото типично символистично звучат цикълът стихове на Стоянов в г. II и г. III на «Везни»: *Отплуване*, *Романтическа вечер*, *Мадона*, *Vita Nuova* (2, 3); *Весло* и *Вихрушка* (3, 4).

Николай Лилиев с вече познатия образ на духовно извисен, серафично чист лирик, с упойващо-плавен, нежно-мелодичен стих — се затвърждава и от публикациите си във «Везни». В списанието на Гео Милев той се представя със стихотворенията си *Мъка* (1, 3), *Късно* (1, 10) и *„Рушат се девствени прегради...“* и *„Очите ми изплитат...“*, обединени под общия наслов *Песни* (1, 12).

Със стихотворения, които са постижения не само в собственото му творческо развитие, а в българската поезия изобщо, се представя във «Везни» Теодор Траянов: *Себеотрицател* (1, 12), *Молитва*, *Столетник* и *Майка*, обединени в цикъл *Български балади* (2, 1), *Лунна балада* (3, 6) и *Балада за неблагодарния син* (3, 11). Това са едни от най-силните творби на поета, въпреки че Гео Милев в статията си *Родно изкуство* (2, 1), поместена в същата книжка, която се открива с цикъла на Траянов *Български балади*, се изказва малко резервирано за тези стихотворения. С блестящо постигнатата символна сугестия на народното страдание, те са сред високите образци не само на българския символизъм, а на българската лирика изобщо. Пристъпвайки към тях с една предпоставена теза: че националното чувство е подсъзнателно и като такова има право на съществуване в художественото творчество само като интуиция, защото, „изведено от подсъзнание в съзнание, националното чувство става национализъм“, Гео Милев противопоставя символиста Яворов на символиста Траянов в полза на първия. Същевременно той отрича и предсимволистичния период на Яворов: „...също тъй, както във виденията на Яворова (след *Безсъници*, а не в първите му „народни песни“, като *Заточеници*, *Калиопа*, *Градушка*) е отразен ужасът на ония векове, които образуват българското битие (а не бит) — не по-малко, отколкото в „модернистичните“ сънища и рапсодии на Траянова; което е ясно акцентуирано — за уверение на слепците — в няколко песни, писани след 1912 г. (три от които се печатат в тази книжка на «Везни», други три са печатани в сборника *Мак*, 1914 г.)“.

Един от най-задушевните и носталгични български лирици — Димчо Дебелянов, не дочаква признание. На Гео Милев принадлежи първият портрет на Димчо след смъртта му — *In Memoriam Димчо Дебелянов*, поместен във «Везни» (1, 2). На Гео Милев принадлежи и инициативата да събере и издаде стиховете на рано загиналия поет. В писмо до Димчовата сестра — Мария Дебелянова-Григорова, от 10 септ. 1919 г. той изразява „голямото си и искрено уважение към паметта" на поета и желанието си да направи едно „разкошно издание". Въпреки че намеренията на Гео Милев не се осъществяват — първото, посмъртно издание на стихотворенията на Дебелянов излиза през 1920 г. под редакцията на К. Константинов, Н. Лилиев и Д. Подвързачов, той превъзмогва разочарованието от конкуренцията си с Подвързачов и помества във «Везни» един от първите отзиви за стихосбирката — *Димчо Дебелянов. Стихотворения*, от Л. Стоянов (1, 6).

Вече цитираното писмо на Гео Милев до М. Дебелянова свидетелства, че към есеистичния портрет на Дебелянов редакторът на «Везни» е имал намерение да приложи две непубликувани стихотворения на поета. Но тъй като той очевидно не ги е получил нито от Подвързачов (за когото пише в писмото, че отказал да му ги даде), нито от сестрата на загиналия поет, със закъснение от няколко книжки (1, 5) помества четири стихотворения на Дебелянов — *Черна песен*, *Гора*, *Миг* и *„Прииждат, връщат се... "*, от които само последното е непубликувано до момента. То е било изпратено на Н. Лилиев от фронта.

Символист и същевременно рушител на символистичната конвенция — това са най-общите черти от творческия портрет на поета Николай Райнов във «Везни». В списанието на Гео Милев той публикува три поеми, включени по-късно със значителни промени в сборника му *Вечни поеми* (1928): *Мария Магдалина (хетера Йерусалемска)* (1, 3), *Пръстен* (2, 4–5) и *Йесус Христос. Последен от боговете* (3, 19). Те го представят, от една страна, като продължител на интелектуалната, на философската линия в българската поезия, като следовник на Ст. Михайловски и П. П. Славейков, а от друга страна, като нестандартен, по своему самотен творец. Изключителен ерудит, познавач на източните религиозно-философски учения, на източната и западната митология, поклонник на Ницше, Н. Райнов същевременно се отличава с антидогматичния си творчески дух.

И трите поеми във «Везни» са богоборчески, а от гледище на християнската догматика — и „богохулни". Райнов представя в необичайна, еретична светлина новозаветните герои (*Мария Магдалина* и *Йесус Христос*). Подобно на учителя си П. П. Славейков, Райнов се интересува преди всичко от универсалната драма на личността, изправена срещу отредената ѝ от бога орис. Но докато Пенчо-Славейковите лирически герои (Бетовен, Микеланджело, Шели) постигат хармония, за Николай-Райновите тя е невъзможна.

В поемите си, както и в белетристичното си творчество, Н. Райнов охудожествява прокламираните във «Везни» естетически принципи: стил — синтез — декоративност. „Стилът на Николай Райнов — пише Е. Сугарев в проникновената си студия *Между мита и реалността* — не е само и просто декоративен, той е и ИКОНОГРАФСКИ, тъй като писателят свежда и персонажа, и действието, и фона на това действие към едно целенасочено конструирано единство, заличаващо конкретността и търсещо определени символни значе-

ния“[38]. Пак там Сугарев дава една извънредно синтетична, напълно съотносима и към художествените изяви на Райнов във «Везни» характеристика: „Неговото творчество се гради върху широки културологични пластове и основно изразно средство при него е трансформацията на мита, сложното преплитане на символи и митологеми, разгърнато в необичайно широк семантичен хоризонт“[39].

В бележките към т. 1 на започнатото и останало недовършено най-сериозно досега издание на Н. Райнов под редакцията на Е. Сугарев поемите на писателя са отнесени към символизма: „В съгласие с основните тенденции на ранното му творчество поемите на Николай Райнов също така боравят с универсални културологични и митологически реалии и в това отношение попадат в контекста на българския символизъм“[40].

Същевременно авторите на бележките — Ралица Стоилова и Едвин Сугарев, признават, че „Спрямо националния поетически контекст тези поеми звучат ИЗВЪНРЕДНО и ПРЕКАЛЕНО — мащабността, често достигаща пределите на космологичния катаклизъм, и свръхнапрегнатата екстатичност трудно се вместват в измеренията на формираното дотогава поетично светоусещане и следователно в представите на читателя за допустимото в един поетичен текст“[41]. Търсейки обяснение за „некомуникативността“ на тези творби, авторите на бележките очертават характерни стилистични отлики, които отделят Николай-Райновите поеми от символизма: „Онази метафорична ярост и халюцинативна потентност, които можем да доловим на редица места в *Пръстен* и особено в *Абсент*, надхвърлят дори и най-радикалните търсения на българския авангардизъм — в това отношение може би единствено Фурнаджиев е способен да съперничи на Николай Райнов“[42].

Смятам, че ако *Мария Магдалина* (1, 3) и *Йесус Христос* (3, 19) и идейно-тематично, и стилово се побират в рамките на символизма, *Пръстен* (2, 4–5) в значителна степен излиза от тези рамки. Поетическите идеи (като се има предвид изключителната многопластовост на символните внушения, неизчерпаемата множественост от културно-исторически конотации) в основни линии отвеждат към ницшеански и вагнеровски концепции: пръстенът, като образ-знак, като „орнамент“, в който е кодирана изначалната форма на вселенното време-пространство; кръговратът, като основна ИДЕЯ на всемира, на „хаоса предвечен“; нескончаемата битка между „небето“ и „морето“; бушуващите бесовски (дионисиевски) сили; проклятието към Бога — „Оня ненаситен, който плува над водите, над облаците и над къдравите кървави мъгли, неутолил жадта си“ — този план на идейни внушения се съотнася и с романтизма, и с по-новите му превъплъщения — неоромантизма и символизма. Ключ към подобен прочит ни дава самият Николай Райнов в *Символ и стил* (2, 1):

„Египтяните са тачили аписа като емблема на животворната слънчева сила: (...) Аписът е трябвало да слива в своя външен вид двете начала: алфата с

[38]Сугарев, Е. *Между мита и реалността*. — В: Райнов, Николай. *Съчинения в пет тома*. Т. 1, БП, С., 1989, с. 12–13.

[39]Пак там, с. 10.

[40]Цит. изд., с. 536.

[41]Пак там, с. 538.

[42]Пак там, с. 540.

омегата; негово тъждество е кръгът, друг образ на слънцето, изобразен на челото му; тоя кръг е ключ на раждане и смърт, на дейност и почивка, на манвантара и пралайя."

В стилово отношение обаче — със силното визионерно начало, с ярките апокалиптични картини, с поетизацията на непоетичното, с рязкото смесване на физическо и психическо, с цветовите контрасти и с екстаза на ирационалното — космогоничната поема *Пръстен* се родее с експресионизма и сюрреализма.

С три стихотворения от книгата си *Вечерни миражи* (1920), превърнали се впоследствие в христоматийни образци на българския символизъм — *Еделанд*, *Ирен*, *Из «Аида»*, се представя пред читателите на «Везни» Емануил Попдимитров (2, 1). Другата му изява на страниците на списанието — *Ернани* (3, 7), с пояснение под линия „Из новата сбирка *Свободни стихове*" (стихосбирката излиза през същата 1921 г.), показва тенденция към образно и ритмично преодоляване на символистичния канон.

Авторът на *Рицарски замък* — Христо Ясенов, печата във «Везни» три цикъла стихотворения: *Приказно царство* (*„И сякаш отдавна съм бил..."*) и *Победа* (*„Аз нося сърцето на плаха и нежна девица..."*) — (1, 1); *Мироздание*, *Странник* (*„И аз съм зачарован да страдам и да чезна..."*) и *Възход* (*„Възлизам по гранитни стъпала..."*) — (1, 3); *„От изток ида аз — гадател и пророк..."* и *„През гранитните огради на замислените здания..."* — (1, 5). Последните две стихотворения са с общ наслов: *Из «Рицарски замък»*. Към тях има бележка под линия: „Сложен под печат сборник стихове: разкошно издание на ВЕЗНИ". Единствената прижизнена стихосбирка на Ясенов — *Рицарски замък*, излиза през 1921 г. като № 1 от замислената от Гео Милев библиотека «Книги за малцина». В уводна бележка към книгата авторът отбелязва, че поместените в нея стихотворения са писани между 1909 и 1912 г. и не отговарят на вече променените му „идейни, литературни и естетически разбирания". От публикуваните във «Везни» стихотворения повечето са включени в стихосбирката, но без заглавия, а някои от заглавията в списанието — *Приказно царство*, *Рицарски замък*, са взети като заглавия на цикли в стихосбирката. Само две от стихотворенията във «Везни» не намират място в *Рицарски замък* — *Мироздание* (1, 3) и *„През гранитните огради на замислените здания..."* (1, 5).

Отпечатаните в списанието на Гео Милев стихотворения на Ясенов общо взето съответстват на символистичната конвенция. И тези му творби го представят като поет на контрастите, на антитезите, доведени до маниерност, и същевременно като майстор на звънливия стих. С преобладаващо мажорните си, борчески интонации и с типа образно моделиране те звучат донякъде романтично (или неоромантично). В идейно-тематично отношение последният цикъл (1, 5) свързва Ясенов със Смирненски. Но относно поетиката и ритъма и той не бележи качествени преобразувания.

Останал за днешния читател само с образа си на конгениален преводач на поетически шедьоври, във «Везни» Георги Михайлов се изявява и като типичен лирик-символист. Присъствието му в списанието е и стилно, и силно — той се откроява като абсолютен майстор на сонетната форма. Може би ако сонетите му от «Везни» се бяха появили по-рано, а не в залеза на българския

символизъм, щяха да произведат много по-силно впечатление и щяха да имат несравнимо по-голямо значение от литературно-историческо гледище. Но след редица сходни по поетически идеи и настроения творби на Дебелянов и Лилиев (с тях Г. Михайлов се родее най-много) стихотворенията на поета-преводач изглеждат твърде конвенционални. Показателно в това отношение е още първото стихотворение на Г. Михайлов във «Везни» — *Смут* (1, 2):

Аз тръпна — ужасен до смъртна изнемога;
и вредом пак над мен витае сянка строга;
и болката расте...
Аз искам да тъжа,

пак чист като дете, в скръбта постигнал Бога,
но в своя смъртен страх сам да прозра не мога:
тук радостта е грях
скръбта — самолъжа.

Чиста, образцова във формално отношение лирика, но ѝ липсва различното, оригиналното, което е в основата на поетическите открития.

Във «Везни» Г. Михайлов публикува няколко цикъла сонети: *Смут* и *Напразно*, с посвещение: *В памет Д. Дебелянову* (1, 2); *Horror vacui* (1, 5); *Сплин*, *Andante* и *Езеро* (1, 9); *Гнет* и *Край* (3, 6). Всички те са издържани в типичния за символизма мрачен регистър; те навяват познатите настроения на тъга, самотност, копнеж по отвъдното („животът е отвъд, животът е мечта“ — *Horror vacui*), раздвоеност на лирическия герой между бога и дявола:

В мен ридае могъщо чудовище,
.....
Към лазурите аз се стремя.
.....
Неразделно и Бога и демона
Безпощадно открай в мен царят.

(*Гнет*)

Тягостното настроение е експлицирано дори в заглавията на сонетите, а вътре в поетичния текст думи от порядъка на „умора“, „неведа“, „мълчание“, „тайна“ ясно говорят за принадлежността към символистичното направление, чиито канони се разчитат и на лексикално равнище.

В своя отзив за старозагорското списание «Хризантеми» (1, 7) Людмил Стоянов откроява двама поети — Иван Хаджихристов и Иван Мирчев. За Мирчев отбелязва, че притежава „твърде необуздана фантазия, чиито коне той трудно управлява“. Напротив, Ив. х. Христов, „въпреки известна грапавост на формата, притежава повече данни на художник“. Когато през 1920 г. Иван Мирчев издава първата си стихосбирка, в сп. «Везни» отново се отзовава Л. Стоянов. (2, 4–5). И отново повтаря: „Той има смела фантазия (...), но няма възпитано за творчески синтез въображение“. Тонът е снизходително поощрителен, като се има предвид „младата му възраст, тъй пламтяща за нови завоевания“. „Но затворете книгата, изпълнени със снизхождения, и о, ужас:

Реките викат!“ Това възклицание, което е и поантата на рецензията, издава цялата несъвместимост на гледните точки. Резервите на Л. Стоянов, който по това време все още строго се придържа към каноните на символизма, идват, от една страна, от предпоставени изисквания за художественост и жанрова чистота (в това отношение Стоянов наследява „жреците“ на кръга «Мисъл») и, от друга страна, от платонически разбирания за поезията. Ив. Мирчев, според Стоянов, „има без съмнение от оная жажда към небето, която прави от поетите незаконни жители на земята. Но той не би могъл да каже за себе си думите на Платона: „Ти гледаш звездите, моя душа. О, как бих искал да бъда аз това хилядооко звездно небе, за да гледам тебе!“ (2, 4–5) Това, че метафората „Реките викат“ извиква ужас у блюстителя на символистичните норми, е повече от показателно: Мирчев е разчупил границите на направлението.

В сп. «Везни» Мирчев се представя по-скоро като каноничен, отколкото като неканоничен поет. Стихотворенията му, поместени в изданието, могат да бъдат определени като символистични по настроение и импресионистични по форма. *Мъглите* (1, 9) е подходяща илюстрация в случая:

Странно бели — умрели жени —
овдовели умрели жени —
се надвесват: и мраз ги слани:
разпилени коси —
осланени коси
ме ласкаят, целуват и жадно хлестят —
тези хладни мъгли по безкрайно помръзналий път.

Във «Везни» Мирчев отпечатва общо седем стихотворения: *Въздишка* (1, 4), *Самотност* (1, 5), *Мъглите* (1, 9), две стихотворения под общото заглавие *Есенно злато* (3, 6), *Картина* (3, 10) и *Рицар* (3, 15).

По сходен начин изгражда символните си послания другият старозагорски поет — Иван Хаджихристов. Неговите есенни импресии — *Есен* и *Есенен залез* (1, 4), които провокират аналогии между пейзажа и душевното настроение, са съответни като поетически изказ на цитираната зимна импресия на Ив. Мирчев:

Косите червени низпаднали
по нейната мраморна плът;
очите ѝ странно блещят
и сякаш те тайно са страдали.

На запад гората запалена,
и чезне копнеещ каприз,
и бледен е цветният лист
който тя взе на прощаване.

(*Есен*)

В лоното на символистичната идеология и образно кодиране е и стихотворението *Езда* (1, 2). Образите на коня и конника, познати от руската символистична поезия, най-вече от Ал. Блок, в случая са път към душата с нейните „безмерни химери“ и с нейната безпределна самота:

О сам съм, о сам съм: Сега и Отвъд
е синя пустиня, измяна и смърт.

Двата сонета на Ив. Хаджихристов, обединени под общото заглавие *Ръка* (1, 7), доизграждат образа му на символист, който запазва импресивната яркост на образа.

По утъпкания път на символизма вървят Йордан Бакалов — *В здрачния час* (2, 2), *Неизбежност*, *На юг* и *Запустение* (2, 4–5); Ботьо Савов — *Тишина*, *Траурно изгнание* (1, 4) и *Самота* (1, 10); Николай Дончев — *Самота* (1, 10); Димитър Симидов — *Сонет* (1, 7).

Все по същия път, отвоюван още преди десетилетие от предшествениците, върви и поетът Йордан Стратиев — *В локала*, *Мъртвият дом* (1, 12). Второто стихотворение представлява интерес със смесването на реалистични и символистични сегменти — явление, което се наблюдава и при Д. Дебелянов, особено в последните му стихотворения. Но в идейно-тематично и емоционално отношение *Мъртвият дом* е в рамките на символистичния канон:

Бадемите цвят оцветиха
пред прага на твойте врати,
и вечер прозрачна и тиха
стъклата в игра позлати.

По бялата къщна пътека
аз чакам да звъннат слова,
с походка безгрижна и лека
да минеш склонила глава.

Но ти не пристъпи сърдечна,
надвисна зловеща беда:
от млечната вечна далечност
откъсна се синя звезда.

И тръпен — под цветната стряха,
сред смътния уличен хор,
към мене защо се простряха
ръцете на тъмния двор?

Пристъпих. О, сенки неверни!
Стъклата луна освети:
ветрееха крепове черни
и зееха черни врати.

На фона на уморяващата красива словесност на символистичната лирика с по-голяма простота на изказа, но без особени художествени достойнства, се откроява и стихотворението на Симеон Андреев *Пътьом* (1, 9) с посвещение на К. Щъркелов.

Опит за разчупване на познатата от символистите организация на стиха прави Александър Найденов. Стихотворението му „*Сам...*“ (1, 4) по настроение е в лоното на символизма, но с лаконичния си ударен стих и със семантично натоварената си — като плод на съзнателен конструктивизъм, кръгова композиция отвежда към постсимволистичните авангардни търсения. Всяка от шестте

строфи на стихотворението започва с еднословен, при това едносричен стих, като шестте първи стиха се свързват в затворена семантична линия: „Сам“ — „Дъжд“ — „Мрак“ — „Там!“ — „Знам“ — „Сам“.

Традиционно, гладко, без открития прозвучават във «Везни» стиховете на Борис Първанов — *Застинал поглед* (2, 3); Любомир Весов — *Три песни*: *„Като видение на сън... “*, *„Душата ми зове те... “*, *„Наклони, наклони... “* (2, 3) и Зора Огнева (?) — *Романси*: *„Върнете се в къщи, върнете... “*, *„Минаваха пролет и лято и есен... “* (2, 1).

Жанрът стихотворение в проза е представен от трима автори — Аура (Асен Златаров), Димитър Йончев и Боян Дановски, които правят опити за разбиване на символистичния шаблон. Най-авангардно, в експресионистичен стил звучи *Нощ* на Б. Дановски (2, 2). *Двойник* и *Вечерен прилив* на Д. Йончев, отпечатани в рубриката »Антология на младите« (1, 10), отвеждат към диаболизма. *Грехът* (Из поемата *Песен за Нея*) на Аура (1, 2) е по-близо до символистичната традиция.

Чрез преводната си стратегия, както и чрез оригиналните си текстове, «Везни» потвърждава амбициите си да бъде най-модерното, най-авангардното, най-отвореното към културна Европа българско списание. Преводната поезия в изданието представлява цяла антгология на модерната световна поезия, писана на основните европейски езици — френски, немски, руски, английски. В тази антология влизат както представители на символистичната лирика и актуални, авангардно мислещи поети, като немските експресионисти Франц Верфел, Алберт Еренщайн и Херварт Валден, „тръбачът на бъдещето“ Емил Верхарн, руският футурист Владимир Маяковски, френският сюрреалист Блез Сандрар, така и нашумелият с философията си индийски поет и мислител Рабиндранат Тагор. При това преводите са направени на най-високото за времето художествено равнище. Във «Везни» случайни преводачи, както и случайни автори, не се печатат.

Поетът Г. Михайлов е в сянката на преводача. Но това, което ни е оставил преводачът Г. Михайлов, е не по-малко значимо за българската култура от творчеството на най-видните ни поети. С преводите на Г. Михайлов, определени неведнъж като конгениални, израстват поколения български поети и любители на поетичното изкуство. В голямото по обем и въздействие преводно творчество на Г. Михайлов централно място заемат преводите му на стихотворения от Едгар Алан По и от Шарл Бодлер. Поемите на Е. А. По са издадени като първа книга от поредицата «Книги за библиофили» на книгоиздателство «Везни» през 1919 г., луксозно за времето издание в тираж 1000 номерирани екземпляра с рисунки на Сирак Скитник (за рисунките на Сирак Скитник много висока оценка дава Ч. Мутафов в отзива си в сп. «Везни» — 2, 2). Сред българските читатели най-голяма популярност придобива поемата на По *Гарванът*. Точно този превод е отпечатан още в първата книжка на сп. «Везни» (1, 1). За поетичните преводи на Г. Михайлов от Е. А. По Кръстан Дянков пише: „Това, което още на пръв поглед отличава преводите на Георги Михайлов, е обаче не само превъзходното предаване на звуковите стойности и строгия режим в стихосложението на По, а и завидната за този период в развитието на нашия превод точност и вярност към първообраза“. И конкретно за превода на *Гарванът*:

„... точността на превода днес може би няма да ни задоволи, но за времето си тя е била на неподозирано високо равнище“[43].

Христоматийни образци са и преводите на Г. Михайлов на *Цветя на злото* от Бодлер. Във «Везни» преводачът отпечатва три от най-емблематичните стихотворения на Бодлер: *Съответствия*, *Бездна* и *Фарове* (1, 5). Другият „прокълнат поет“ — Артюр Рембо, е представен с програмното за символизма стихотворение *Гласни* и с *Повестта на едно от моите безумия — Алхимия на словото*, отново в превод на Г. Михайлов — (3, 20). Преводът е придружен с есе на Гео Милев (*Артюр Рембо* — 3, 20), в което се казва: „Двама поети от епохата на символизма сочат пътищата, в които едва днес тръгва поезията — не, цялото изкуство: (...) Рембо и Маларме. И двамата бяха чужди и неразбрани за времето си. Техният идеал бе по-голям от времето. Геният има един отличителен белег: че изпреварва времето си: Артюр Рембо“.

Във «Везни» Г. Михайлов се представя с още един превод — *Равнодушие*, диаболично стихотворение в проза от Йован Дучич (1, 4).

Най-много поетични преводи във «Везни» отпечатва самият редактор на изданието Гео Милев. «Везни» е негова трибуна не само като талантлив поет, литературен и художествен критик и теоретик, но и като даровит преводач. Що се отнася до преводите му на Верхарн, те без преувеличение могат да бъдат определени като конгениални.

Откривателският дух на Милев проличава с пълна сила в преводите му — и при подбора на авторите, и при намирането на поетични съответствия на български език. Той е един от най-големите популяризатори на най-стойностното в европейската поезия от края на XIX и началото на XX век. Но той е пионер най-вече в откриването на нови имена, в запознаването на българския читател с най-новото и авангардното в европейската поезия. В това отношение «Везни» е едно от малкото издания, които съумяват да представят водещите европейски тенденции синхронно, а не със закъснение, както в повечето случаи става у нас.

Голямото откритие на Гео Милев, а оттам и голямото му постижение в интерпретирането на български език е поезията на белгиеца Емил Верхарн. Той се запознава с него по време на тримесечния си престой в Лондон през есента на 1914 г. Очарован от личността и поезията му, намерил в негово лице своя „велик учител“, Гео Милев до края на живота си го чувства като че ли най-сроден по дух и многократно пропагандира неговата поезия. Гео-Милеви преводи на Верхарн се появяват още през 1914 г. в сп. «Звено». През 1915 г. той посвещава третия от своите «Лирични хвърчащи листове» на фламандския поет. В портрета, отпечатан там, Г. Милев съпоставя Верхарн и Яворов като поети на „страданието“, но при белгийския поет той открива „много повече мощ“, „много повече воля“, „много повече бяс, безумие и суровост“. „Страданието, което е създало Верхарна, огромния поет, е същевременно борба, а не траурен епилог на едно минало вече крушение...“

В сп. «Везни» Гео Милев печата нов цикъл преводи (стихотворения и поеми) от Верхарн: *Една вечер*, *Човечество*, *С благочестие*, *Песен на луд*, *Звънарят*

---

[43] Дянков, Кр. *«Гарванът» на Едгар Алан По и преводът на Георги Михайлов*. — В: Михайлов, Георги. *Избрани преводи*. С., 1976, с. 256.

и *Вятърът* (1, 3). Преводите са придружени с критически портрет на Верхарн от теоретика на френския символизъм Реми де Гурмон. В раздела »Критичен преглед« на същата книжка (1, 3) Милев помества и своя бележка по повод третата годишнина, „откак великият фламандски поет Emile Verhaeren, който напълни своите поеми с ужаса на големите градове, с техните вертепи, борси, гари и страхотно гърмящи влакове, свърши трагично под колелата на един влак в Руанската гара (Какво отмъщение на големите градове! каква ирония на съдбата!)". В третата годишнина на списанието Гео Милев публикува още два свои превода от Верхарн — стихотворението в проза *Малките градчета* (3, 7) и стихотворението *Бунт*, дадено като *Приложение* към манифеста *Възвание към българския писател* (1, 4). *Приложението* включва „три стихотворения: от Верфел, млад немски поет, потомък на Уйтмана, от Верхарн, тръбач на бъдещето, и от Маяковски, футуристически рев на Болшевишка Русия". От Франц Верфел Г. Милев е превел *Революционен позив*. „Футуристическият рев на Болшевишка Русия" е *Наш марш* на Владимир Маяковски, който е и първият превод от руския футурист на български.

През 1923 г. Гео Милев представя Верхарн с преводи и спомени в алманах «Везни». През същата година той издава в библиотеката «Книги за библиофили» на издателството «Везни» „авторизиран превод" на Верхарновите поеми. Това преводно издание на Милев е посрещнато положително дори от опонента му Владимир Василев, който препоръчва книгата в сп. «Златорог» (4, 10), като отбелязва, че Гео Милев е доловил най-важното за Верхарн — ритъма.

Гео Милев пръв запознава българските читатели с представители на немския експресионизъм — поети и художници. Преводите на Милев в повечето случаи са съпроводени с авторски или преводни есета за съответните поети. Георг Тракл е представен със стихотворението в проза *Зимна нощ* и с разказа (също в лирически стил) *Преображения на злото* (1, 8). В същата книжка, в рубриката »Критичен преглед« Милев помества есето си *Георг Тракл (бележка към разказа му «Преображение на Злото»)*. Преводите са подписани с псевдонима Г. Зимс.

Към края на първата годишнина — (1, 10), когато предпочитанията на Гео Милев към експресионизма все повече надмогват симпатиите му към символизма, той представя в блок под общия наслов *Стихове и проза* неколцина авангардисти: Артюр Саймонс със стихотворението *Викът на водата*, Франц Верфел с *Романс на змията*, Алберт Еренщайн с *Вечер*, Блез Сандрар с *Да смееш и да правиш шум*, Артюр Рембо с *Варварско*, Мишел де Галдерод с *Биография* и Карл Айнщайн с откъс от романа му *Бебюкен* (глава XII). Показателно е, че тези преводи са разположени между програмното есе на Гео Милев *Небето*, което завършва с поантата: „Всяко изкуство е Експресионизъм; творчески израз, израз на Бог Аз", и *Две послания от Берлин — Експресионизъм* на Херварт Валден и *Новото изкуство* на Адолф Бене, с които започва рубриката »Критичен преглед«. В бележката си *Новото изкуство* А. Бене пита риторично: „Де стои писано, че изкуството трябва да тича подир природата?" „Природата е един свят. Изкуството — друг. Те нямат нищо общо помежду си". — проповядва немският експресионист.

Определят английския поет А. Саймонс като символист. Но специално стихотворението *Викът на водата* — метафора на екстатичния вик на сърцето,

има родство с експресионизма. Присъствието на френския символист А. Рембо в този контекст не е изненадващо. Както многократно е декларирал, в негово лице и в лицето на Маларме Гео Милев вижда гениални предтечи, които изпреварват времето си и чертаят пътища, по които „едва днес тръгва поезията — не, цялото изкуство“. С невероятния си нюх за новото той безпогрешно се ориентира не само в немскоезичната поезия, която познава като родна, но и във френскоезичната. Неговите преводи на един от предтечите на новия език във френската постсимволистична поезия — Блез Сандрар, вероятно са първите у нас. Този скиталец, швейцарец по произход, но „французин по дух“, който смело руши условностите на поетичната реч, е представен във «Везни» с две стихотворения: *Да смееш и да правиш шум* (1, 10) и *Марк Шагал* (1, 11). Преводачът на второто не е отбелязан, но по всяка вероятност е пак Гео Милев. Първото (без заглавие) е особено характерно за новите естетически виждания и търсенето на нов поетически изказ:

Да смееш и да правиш шум
Всичко е боя, движение, експлозия и светлина
Животът процъфтява по прозорците на слънцето
Което се разтапя в моята уста
Аз съм узрял и
Прозрачен посред улицата падам
Ти казваш, старче мой

Аз не зная да разтворя взор?
Златна уста
Поезията е игра.

Освен с *Вечер* (1, 10), немският експресионист А. Еренщайн е представен с цикъл от шест стихотворения в третата годишнина на «Везни»: *Пролет*, *Есен*, *Песен на скиталеца*, *Горест*, *Вечер*, *Думи на демона*, както и с портретно есе от Стефан Цвайг — *Алберт Еренщайн* (3, 17–18).

Пак в третата годишнина, когато преходът на Г. Милев към експресионизма е вече окончателен, той помества в свой превод *Две експресионистични стихотворения*: *Горест* на Лотар Щрайер и *„Звъни гласът ти...“* на Херварт Валден (3, 15).

Немския експресионист Арно Холц Милев представя с три стихотворения под общия наслов *Phantasus*: *„Седем билиона години...“*, *„Създаде ме Коринт, видях морето...“* и *Червени рози* (2, 1). С мощната си визия, с провокативната си метафоричност и с пределния си лаконизъм този поет е сред чудесните илюстрации на новото естетическо кредо на Гео Милев:

Седем билиона години преди моето раждане
аз бях един ирис.

Моите корени бяха
впити в една
звезда.

Над нейните тъмни води
плуваше
моят огромен син цвят.

Един от ранните си кумири — немския символист Рихард Демел, когото развенчава като личност, възмутен от „прусашкия“ му патриотизъм, Милев представя във «Везни» само с едно стихотворение — *Примирение* (1, 11).

„Първоизточникът на цялото съвременно изкуство — тласък на неговото сегашно и бъдещо развитие“ Стефан Маларме е представен с поезия, проза и „откъслек от критика“, събрани в блок и предшествани от Гео-Милевото есе *Стефан Маларме* (1, 7). Стихотворенията *Видение*, *Въздишка* и *Из «Иродиада»* са преведени от Гео Милев, а лирическата проза — *Зимен трепет* и *Есенна жалба* — от Николай Лилиев. Преводачът на критическото есе *Поезията* не е посочен, но по всяка вероятност отново е Гео Милев.

„Всемирната поезия не познава друг учител, около когото — с искрено страхопочитание — да са стояли събрани всички поети на едно младо поколение, заслушани в пророческите му думи: както някога, във времената на великите учители — Буда, Платон, Исус, Апостолите“ — започва вдъхновеното си слово Гео Милев. За да завърши: „Безбройните школи в днешната поезия и живопис, събрани под общото име Експресионизъм, черпят от Маларме сила за своя устрем към общата, последна цел на изкуството: постигнатия духовен идеал“ (1, 7).

Критическото есе на Маларме *Поезията* (1, 7) е апология на онези естетически принципи, които Г. Милев вече е прегърнал (*Фрагментът* — 1, 4) — творчески синтез — алюзия — транспозиция.

> „Речта няма никакво друго отношение към действителността на нещата, освен търговско: в литературата това се удовлетворява от едно з а г а т в а н е — а л ю з и я — или отделяне на тяхното качество, в което би се въплътила някаква идея.
>
> Към това условие е устремена песента — една облекчителна радост.
>
> Тази цел аз наричам Транспозиция — Постройка от друг вид.
>
> Чистото художествено творение включва в себе си едно унищожаване на красноречието у поета, което отстъпва ръководното начало на д у м и т е, раздвижени от удара на тяхното неравенство; те се запалват от взаимни отблясъци, както тайственият кръговрат от пламъци по скъпоценни кристали — и заместват онзи дъх, който живее в старата лирика или онова направление, което произлиза от личната патетична фраза.“

Истини, които на съвременните литературоведи звучат като христоматийни, по онова време са своеобразно естетическо Евангелие:

> „Стихът, който от много звуци създава една цялостна дума, нова, чужда на езика, като чародеец, туря край на това усамотение на с л о в о т о: като отрича, с един властен замах, случайността — останала в понятията въпреки ловката употреба и последователното закаляване на смисъл и звук — и събужда у вас тази изненада: че не сте чули никога до сега такова обикновено съчетание на думи, като същевременно образа на споменатия предмет се къпе в нова светлина.“ — *Поезията* (1, 7)

Този „катехизис“ на поетичното изкуство е достоен за всеки съвременен наръчник. При това самият той е поезия и в това отношение отново олицетворява Гео-Милевия (а и на повечето от сътрудниците му) идеал за синтетична, лирична по дух критика.

Един от любимите си поети — Пол Верлен, комуто посвещава брой четвърти на «Лирични хвърчащи листове», Гео Милев представя и във «Везни» с цикъл *Стихотворения от Пол Верлен*: *Effet de nuit*, *Nevermore* и *Един вдовец говори*, с отправка под линия: „Из готовия за печат сборник избрани стихотворения от Верлен“ (3, 9), и с програмното за символизма стихотворение *Art poétique* (3, 12).

От френския символист Жорж Роденбах Гео Милев е поместил в свой превод стихотворението *Вечерна нежност* (3, 6), а Шарл Ван Лерберг е представен със сонета *Блян* в превод на Н. Лилиев (1, 2) и с *Блудящи любезности* в превод на Гео Милев (3, 6).

Поетичната антология на Гео Милев във «Везни» се допълва с преводите му на модернистичната поема на Йенс Петер Якобсен *Арабеска към една Микел-Анжелова рисунка*... — (1, 9), на стихотворенията в проза на Сигбьорн Обстфелдер *Нощ*, *Изоставен* — (1, 4), както и със стихотворението на немския романтик Фридрих Хьолдерлин *Половината на живота* — (1, 4), и с откъс от поемата на Александър Блок *Дванадесетте* — (2, 2).

Стихове от Блок превежда във «Везни» и поетът Николай Хрелков — *На Куликовското поле* и *Епилог към «12-те»* (3, 1).

От руските символисти са представени само Валери Брюсов — с *Отговор на едно признание* и *Рамзес (Отломък)* в превод на Л. Стоянов (1, 2), и Константин Балмонт със стихотворението *Есен* в превод на Ив. Хаджихристов (3, 12). Сергей Есенин е представен с поемата *Другар* в превод на Н. Хрелков (3, 14).

Един от майсторите на българския стих (включително и в преводите си) — Николай Лилиев, превежда за «Везни» откъси от поемата *Гитанджали* на Рабиндранат Тагор (1, 5).

Със саморазрушителния, мазохистичен екстаз на лирическия си герой, с фобиите на разпадащата се личност поемата на Марио Мариани *Ридание на една лятна вечер* в превод на Б. Д. (вероятно Боян Дановски) допълва поетичната антология на сп. «Везни» откъм модернистичната ѝ част.

В съгласие с афишираната лирическа линия на «Везни», художествената проза в списанието има по-малък относителен дял, в сравнение с поезията, и притежава предимно лирически характер.

Гео Милев се представя с „откъслек от лирическата повест“ *Черни хоругви* (1, 5), която с кошмарните си видения, с халюцинирането и пълната свобода на асоциациите, с естетизацията на грозното и демоничното, с алогизма и антиномиите си може да бъде определена като предчувствие за сюрреализма. Писана през есента на 1914 г. в Лондон, тя не е публикувана в завършен вид приживе на автора. Единствената прижизнена публикация е тази в сп. «Везни». Останалата част е обнародвана от Георги Марков в *Литературен архив Гео Милев* (1964, с. 135–140). Преднамерено декадентска, лирическата повест на Гео Милев уморява с екзалтираните си възгласи (въпреки стремежа към ритмично разнообразие) и с апокалиптичните си метафори. Тя съдържа в зародиш редица поетически идеи, образи-символи и метафори, въплътени в по-късни творби на Милев, като *Жестокият пръстен*, *Ден на гнева* и др.

Разказът-легенда *Човекът с факела* на Н. Райнов (1, 1) е в идейно-тематичното и образно русло на неговите поеми, възпроизвеждащи легендарни личности от митологията и културната история на човечеството. В случая *Човекът с факела* е Леонардо, но в разказа са визирани и други забележителни личности от историята на Флоренция — Лоренцо Великолепни и ренесансовият художник Сандро Ботичели. Същата романтично-символистична линия на интелектуални образци и мотиви следва Л. Стоянов, който в притчата си *Любов и вериги (Италианска миниатюра)* (1, 9) интерпретира по своему предания за времето на Медичите.

Антивоенният разказ на Л. Стоянов *Каменният век* (2, 2) изпреварва поезията на автора със симптоми за преодоляване на символизма. В стилово отношение той е интересна смесица на романтично приповдигнати и реалистични пластове, а езикът все още е в плен на символистичните шаблони:

> „Пада първият сняг. Изтощени, конете също умират или се сринват в планинските пропасти, заедно с хората и оръдията. Ний се лутаме като слепи из тоя каменен лабиринт на смъртта, без мисъл, без цел, без борба, без да знаем къде, без да разбираме защо.Това трае дълги дни, тая тежка борба с дивата ярост на стихиите. Ний се катерим по диви скалисти гребени, измръзнали, изпити и бледни, из безкрайната снежна пустиня, дето броди само стихийната душа на силни и горди ветрове. Тъмни петна върху белия смъртен саван за земята, ний живеем сякаш заедно с нея, своите последни дни. Нищо не говори, че този вечен път ще има край. Глуха апатия обзема всички, мнозина спят вървешком. Най-сетне, невъзможното става възможно — може би звярът е настигнат — ний спираме за последна и решителна борба.“

Откъсът от романа *Пред буря* на Ем. Попдимитров (2, 4–5) е твърде кратък, за да даде представа за възможностите на автора в романовия жанр. Той поскоро има за цел да оповести излизането на романа — в бележка под линия е посочено, че книгата „излиза от печат в началото на м. февруари (1921). Макар и незначителен като обем, този откъс свидетелства за нов, предметен, реалистичен стил с подчертано пластичен характер. Любопитно е обаче, че и този автор следва преобладаващата ерудитска линия в намирането на образи и мотиви — в случая по схемата разказ в разказа е интерпретирана историята за Гаспар Хаузер.

В положената от Пенчо-Славейковите философски поеми традиция на интерпретиране на културно-митологични и културно-исторически фигури е и Гео-Милевата „лирическа повест“, чийто герой по сложните пътища на подсъзнанието се самоидентифицира с флорентинския ренесансов художник Пиеро ди Лоренцо, наречен Козимо.

Качествено различен тип митология — декадентска, с привкус на източно тайнство, и на качествено нов поетичен език, е интерпретирана от Боян Дановски в лирическия му разказ (може да бъде определен и като стихотворение в проза) *Хашиш* (2, 4–5). Всъщност езикът на Дановски — език на ирационалното и алогичното, на екстазите на Психея, се родее с езика на Гео Милев в *Жестокия пръстен* (1, 1), *Черни хоругви* (1, 5) *As dur* (2, 4–5) и *Кошмар* (3, 6):

— Сега е часът на Йогите. Белият слон влиза в утробата на майка си.
(.....)

Дай ни миражи и сънища — вълшебно питие.
Позлати клепките на душите ни.
Потопи в лунни вълни слуха.
Милиони звезди падат в океана.
Чуваш ли, чуваш ли как те потъват?
Разгъни вълшебния пояс.
Двата черни диаманта са очите на баядерката.
Баядерката, която нагости Буда във Ваишали.
Която се отказа от златните съкровища, за да слуша
неговия глас.
Амбапали.
Която на колене молеше за една ласка.
Облече в черна паяжина тялото си и напълни въздуха с аромата си.
И изтръгна очите си баядерката от Ваишали, за да не гледа неговия поглед.
И натъкна очите си на тоя пояс, за да не гледа неговия
поглед, който говореше за отрицанието на Кама.

Най-изявеният и в количествено, и в качествено отношение автор на художествена проза във «Везни» е Чавдар Мутафов. Неговите естетически принципи за стил, синтез и декоративност са чудесно охудожествени в поредицата му от декоративни разкази, „етюди“ и в „декоративния роман“ *Дилетант*, който също е представен с една глава (2, 1). С импресивно-експресивните стихотворения в проза, определени от автора като *Декоративни етюди — Зимна утрина* (1, 7), *Празникът* (1, 10), *Моторът* (1, 9), *Пианото* (1, 12), *„О, слънце, радостна утеха...“* (2, 1), *Три писма за малкото момиченце* (3, 9), с декоративните разкази *Звероукротителят* (3, 12) и *Зимната любов* (3, 17–18), с есеистично-лиричната проза *Резигнации* (3, 16) Мутафов се откроява като автор с оригинален, уникален в българската литература декоративно-орнаментален стил. По своему орнаментален е и стилът на Н. Райнов в цитираните поеми. Но докато при Райнов образите са семиотично натоварени с културно-митологични представи, при Мутафов те отвеждат към конкретни, предметни реалии. Райнов е много по-фантазен, романтично приповдигнат в образната си система. Докато образите на Мутафов са геометрични и колористични стилизации в духа на най-модерните теории за линията и цвета в художественото пространство и визуализират със словесни средства картини, които напомнят геометричния и експресивния абстракционизъм, автори като Паул Клее и Василий Кандински. Ето за пример една такава картина от *Зимна утрина* (1, 7):

„Един тежък лъч, препълнен със злато, се прекатурва върху синята прозрачност на снега и се дими във виолетови сенки, върховете на дърветата се начупват в триъгълници и бързо светят в златни капки, които се изливат през клонете, а дълбочината на алеята прилича на тънка решетка, направена от стомана и янтар.“

Но същевременно продължението на тази картина е в традиционен, романтично-символистичен стил:

„През сините простори на небето внезапно се понасят насветлени тържествуващи звукове от фанфари, ликуващи металически гласове от лъчи и пурпур: това е ясната песен на зимния ден, който поздравява своята царица — и тогава рояк от сини пажове обшити със сребро излизат между стволовете на дърветата и със звънливи и радостни песни отиват срещу своята бледа господарка, за да ѝ поднесат големите ледени букети от цветя и звезди.“

В монографията си *Българският експресионизъм* Едвин Сугарев разглежда Чавдар Мутафов като един от типичните български експресионисти, позовавайки се най-вече на „деперсонализацията“ в романа му *Дилетант* като „един от характерните белези на експресионистичната проза“[44]. Същевременно изследователят отбелязва редица идейно-философски и стилистични прилики с екзистенциализма, сюрреализма и дадаизма[45]. „В началото на двадесетте години — пише Сугарев, — той е вероятно писателят с най-модернистичен език и с най-чужд на традицията стил, но ако се вземат предвид мирогледните предпоставки на неговите произведения, би трябвало всъщност да го отнесем към най-ранния етап от кризата, израз на която бе модернизмът на XX век. Негови далечни родственици са Стриндберг, Метерлинк, Пшибишевски, в духа на неговите творби има нещо от нихилистичния патос на ранния експресионизъм, но и нещо и от епатиращия всичко маниер на дадаизма. В основата на неговата проза лежи абстракцията, но татуирана с парадоксално разместените орнаменти на една доведена до абсурд действителност“[46].

Интересна характеристика на уникалното виждане и стила на Ч. Мутафов прави и Кирил Кръстев. Търсейки произхода на „елегантната и изтънчена изисканост на интересите, тематиката и стилистиката на Чавдар-Мутафововата белетристика, есеистика и критика — уникални и изключителни и на фона на дотогавашното общо развитие на нашата книжнина и на изкуствоведска мисъл през епохата“, критикът вижда един от източниците в „мюнхенския Сецесион“, от „чиято емоционална кокетност, стилизация и декоративизъм той изпитва и носи характерни влияния“[47]. При повторното си отиване в Мюнхен през 1923 г. Ч. Мутафов, според Кръстев, е „вече проявен автор — белетрист, есеист и критик, обладан от естетиката на Експресионизма или на психичния изказ, отчасти на сантиментално-емоционалната екстатичност на Сецесиона, съчетана с диференцирания и ироничен скептицизъм на Романтизма и с метафоричната асоциативност на Символизма, както се вижда от драматичната литературна тъкан на *Марионетки* и на първите му „предметни“ есеистични разкази *Моторът*, *Пианото* и от отпечатаното във «Везни» начало на декоративния роман *Дилетант*“[48].

Като екстравагантен стилист, Ч. Мутафов от времето на «Везни» е самотник в българската литеатура. Но философията на неговата поетика го сродява със съвременниците му. Взирането в метафизиката на предметния свят, търсенето „душата на предмета“ (по израза на Гео Милев) в етюди като *Моторът* (1, 9) и

[44] Сугарев, Е. *Българският експресионизъм*. С., 1988, с. 89.
[45] Пак там, с. 91, 92, 94.
[46] Пак там, с. 94
[47] Кръстев, К. *Чавдар Мутафов*. — В: Мутафов, Чавдар. *Избрано*. С., 1993, с. 7–8, 10.
[48] Пак там, с. 11.

Пианото (1, 12) го свързва със стилистично толкова различния Атанас Далчев. А възгледът за живота като абсурд и за човека като марионетка (*Дилетант*) има аналог в диаболичните разкази на Светослав Минков. Като литературен и художествен критик той е част от идейния кръг около Гео Милев и сп. «Везни», в който влизат също Н. Райнов, Сирак Скитник и (донякъде) Л. Стоянов. Изключителен, Ч. Мутафов от периода на «Везни» е едновременно с това и в едно общо движение, хвърлящо мост от символизма към постсимволистичните авангардни течения.

Преводната проза във «Везни», както и оригиналната, е жанрово неопределена, с лирично-есеистичен характер. Представени са трима немски експресионисти: Алберт Еренщайн с разказа *Водианер* в превод на Г. Милев (1, 5), Мартин Бубер с есето *На едновременното* (1, 9) в превод на М. Д. (Милев и Дановски?) и Карл Айнщайн с откъс от романа му *Бебюкен* в превод на Ч. Мутафов и Г. Милев (1, 10). Към превода на *Бебюкен* има бележка: „Бебюкен, или Дилетантите на Чудото“ ще излезе наскоро, авторизиран превод на български от Чавдар Мутафов и Гео Милев.“ А. Еренщайн и К. Айнщайн са представени с преводи и в други жанрове: първият — с поезия и критика, вторият — с критическото есе *Върху «Ватек»* (1, 5).

Три есета от френския модернист Пол Клодел: *По морето*, *Живопис* и *Жълтият час* (Из книгата *Познание на Изтока*) обнародва на български Н. Лилиев (1, 11).

С портретно есе от Л. Стоянов и с есеистичния разказ *Най-нещастният*, в превод на същия автор, е представен във «Везни» големият датски философ Сьорен Киркегор (2, 4–5). С парадоксално-диалогичната си мисъл *Най-нещастният* звучи не по-малко модерно от редица оригинални и преводни текстове в изданието.

Есетата *Музика на тишината* (3, 8) и *Музикален окултизъм* (3, 20) от Камил Моклер в превод на Н. Абаджиев с еднакво основание могат да бъдат отнесени и към художествената проза, и към теоретико-критичната литература. Те се родеят с *Поезията* на Ст. Маларме (1, 7) и по свой начин прибавят щрихи към естетическата концепция на изданието.

Както в повечето ни литературни издания, така и във «Везни» драматургичният жанр е най-слабо застъпен: българска драматургия липсва; чуждата се свежда до откъси от *Едип Цар* на Софокъл и *Манастир* на Верхарн в превод на Гео Милев. Авторизираният превод *Из трагедията «Манастир»* (3, 16) е придружен с критическо есе от Гео Милев — *Верхарновата трагедия «Манастир»* (3, 16), в което критикът предлага свой прочит на Верхарновата творба: „Дом Балтазар е самият В е р х а р н: в него се разбива на парчета една стара Европа и из тлеющите останки излитва фениксът на ново Бъдеще“. Цитирайки „житейската мъдрост“, изречена от един от героите на трагедията: „Към простота и детство ний трябва да се върнем пак...“ — мисъл, която извънредно много импонира на собствената му философия, Гео Милев завършва: „Така, не само по силата на своето собствено крушение, но и по силата на житейската правда, К р а я т н а в е к а идва до пълно отричане на себе си в името на един всемирен идеал: Тишината и Хармонията“.

Откъсите от *Едип цар* са придружени с критическо есе от А. Еренщайн – *Заслепението — Предговор към Софокла* (3, 13). В същата книжка Гео Милев публикува театралния си отзив *«Едип цар» в Свободния театър*, в който се заяжда с Александър Балабанов за „буквалните" му преводи.

Жанровият спектър на критиката в сп. «Везни» е много широк: проблемни статии, есета, критически портрети, рецензии, синтетични отзиви, творческо-биографични и полемични бележки, „куриози", та дори и памфлети. Обща черта на критическите текстове в списанието е тенденцията към лиризация. Издигнали становището на Фр. Шлегел: „Поезия се критикува само чрез поезия. Една критика върху художествено произведение, която не е самà художествено произведение (...) няма право на съществуване в царството на изкуството" (1, 4), в свое творческо кредо, идеолозите на «Везни» пренасят един от основните си естетически принципи — изискването за синтез, и върху металитературата. „ ...Изкуството е Живот; и животът се постига, разбира, не чрез студените похвати на анализа, а чрез прозренията на сърцето: „Синтез" — проповядва Асен Златаров (1, 2). Оттам и нападките срещу „официалната", в това число и академична критика: „О ф и ц и а л н а т а к р и т и к а у нас върви по пътя на догматизма: тя не се е проникнала от вечно променливото многообразие на красотата, а търси — омагьосана — чертите на хубавото в параграфите на някой отживял канон и върши своята работа на анатом" — пише същият автор (1, 2).

Ревностен следовник на Пенчо Славейков, който твърди, че „езиковедците са езикоедци", Гео Милев не само продължава започнатата от своя учител битка срещу филологическата критика, но привнася нихилистичен патос и от себе си. В статията си *Езикът* (1, 7), в отговора си към Ал. Теодоров Балан (1, 9) и особено в статията си *Боян Пенев и Пенчо Славейков* (3, 5) Гео Милев стига до пасквилни интонации. Като излиза от предпоставката, че „от писателя не се иска филологическо, а „психо-естетическо познаване на езика" (*Езикът* — 1, 7), Милев смята, че критическият прочит трябва да вникне в „психо-естетическата" същност на творбата, а не да я разнищва филологически. За него Боян Пенев има склонност към „археология", но не и „способност за правилна е с т е т и ч е с к а оценка на едно художествено прозведение", той е „един раболепен, лакейски дух". Превърнал видния университетски учен, литературен историк и критик в мишена на ницшеанския си гняв срещу всякакви норми и догми, Г. Милев завършва статията си в памфлетен стил, като отпраща стрели и към друг представител на академичната критика — Александър Балабанов: ...само у нас е възможно професор да редактира някакъв литературен лист «Развигор»... Но този последният е особена глава от книгата на неразбориите в българската литература — главата на съвсем и з л и ш н и т е. Да премина ли още сега от болното към животно към зверилницата на «Развигор», дето вие един Вакарелски вълк и една Месопотамска хиена, единствените две диви животни, които не могат никога да бъдат опитомени? — вълкът и хиената" (*Боян Пенев и Пенчо Славейков* — 3, 5).

Срещу академичния тип литературна критика се обявява Гео Милев в рецензията си за сп. «Слънце» (кн.11–12) — (1, 5), където прицел на нападките е д-р К. Гълъбов. Според Милев критическите статии на Гълъбов са „препълнени

с академичен педантизъм, правят впечатление на семинарно изследване“, но му липсва „критическа проницателност“, с която да открие „съществено“, „той вижда само външното, формалното, логическото“.

Характерен белег на металитературните текстове в списанието е и стремежът към теоретизиране. Едва ли има друго българско литературно издание с такъв значителен дял на теоретически, в повечето случаи и манифестно ориентирани, текстове. Всъщност, между критическите и теоретическите текстове не може да се постави рязка граница. Проблемни статии, като *Родно изкуство* на Г. Милев (2, 1) и *Две основни течения в българската литература* на Л. Стоянов (2, 1), са колкото критически, толкова и теоретически. Склонност към теоретизиране проявяват в рецензиите си Чавдар Мутафов и Сирак Скитник; теоретически постановки се съдържат дори в някои малки критически бележки на идеолозите на «Везни» и на сътрудници като А. Златаров, Б. Савов, композитора Димитър Караджов.

Текстовете с подчертано теоретичен характер бяха обект на анализ в първата част на настоящата студия с оглед естетиката на изданието. Тук се спираме предимно на т. нар. оперативна критика.

Както може да се очаква, най-активен и в това поле е редакторът на изданието Гео Милев (Г. Росимов, Г. М., М. М., М., М. М-ов, Хр., Scipio, J., J. M., Gh, L, S.). Той се проявява като еднакво талантлив литературен, художествен и театрален критик. Но и като автор, който не пести жлъч срещу бездарието, а и срещу идейните си противници. Откривателският дух на Г. Милев се проявява и в дейността му на критик. Той е сред първите, които оценяват Д. Дебелянов, Вл. Димитров-Майстора, Ив. Милев, Кр. Сарафов, В. Кирков, А. Будевска. Страстният му темпераментен стил варира от възторга до саркастичната ирония. От есеистичните му портрети особено вдъхновени са тези за Дебелянов (1, 2), Ст. Маларме (1, 7) и А. Рембо (3, 20). От рецензиите му с открития са белязани: *«Български балади» от Теодор Траянов* (3, 6), *Към психографията на поетичния опит* (3, 6), *Боян Пенев и Пенчо Славейков* (3, 5), *Стихове и песни от Емануил Попдимитров* (3, 9), *Няколко глави от психологията на творчеството на М. Арнаудов* (3, 14), *Идеи и критика* (3, 17–18), *Чавдар Мутафов: «Марионетки»* (2, 4–5), *Георги Райчев: «Царица Неранза»*; *Мъничък свят* (2, 4–5), *Сборник «Сняг»* (2, 4–5), *Сп. «Слънце», кн. 7–8* (1, 3), *Сп. «Слънце», кн. 11–12* (1, 5), *Сп. «Обществена обнова»* (1, 4), *Сп. «Земя», кн. 1 и 2* (1, 4), *Сп. «Листопад», кн. 7* (1, 6), *«Der Kommunistische Aufbau des Syndikalismus» от Franz Barwich* (3, 20).

В областта на художествената критика Гео Милев печата следните отзиви и рецензии: *Две изложби* (1, 1), *Експресионистическа изложба* (1, 2), *Художествена изложба на Морозов и Божинов* (1, 5), *Коледни изложби* (1, 6), *Живописта* (1, 8), *Изложбата на Васил Захариев* (1, 10), *Юбилейна изложба* (3, 2), *Изложбата на Борис Стефчев* (3, 9), *Изложбата на Борис Денев* (3, 15).

В сферата на театралната критика най-значими са рецензиите му *В нощите на живота* и *У врат царства* (2, 2), *Московски художествен театър* (2, 3), статията му *Народен театър*, съставена от няколко фрагмента: *Художественото ръководство без автономия*, *Българският репертоар*, *Чуждият репертоар*, *Вазов* (2, 4–5), и статията му *Театрален упадък* (3, 10). Автор е и на по-малки критически бележки (1, 1; 1, 2).

Гео Милев е автор и на статия за композитора Панчо Владигеров (1, 6).

Като извънредно активен, проникновен и оригинален критик във «Везни» се изявява Ч. Мутафов. Освен есето *Зеленият кон* (2, 3) и проблемната студия *Карикатурата* (2, 2), които имат манифестен характер, Мутафов печата редица рецензии и отзиви, издържани в същия изискан стил: *Четири имена* (1, 8), *Изложбата на «Родно изкуство»* (1, 9), *Картините на Иван Бояджиев* (2, 1), *Рисунките на Сирак Скитник в книгата поеми от Едгар По* (2, 2), *Изложбата на Хр. Кавърналиев* (3, 13), *Изложбата на Борис Георгиев* (3, 19).

По-ограничено е сътрудничеството на художествения и театрален критик Сирак Скитник: *Приказна изложба на Стоян Райнов и П. Киселинчев* (1, 4), *Старо и ново изкуство?* и *Живописта* (1, 7) — бележки с програмен характер, *«Три сестри» в Народния театър* (1, 12).

Активно се изявява като литературен, театрален и музикален критик съредакторът на втората годишнина на «Везни» Людмил Стоянов. В неговите рецензии и отзиви защитата на модернизма в символистичния му вариант и отрицанието на миметичното изкуство са в редица случаи по-пламенни, отколкото при Гео Милев. Във «Везни» Стоянов печата следните рецензии: *Димчо Дебелянов. Стихотворения* (1, 6), *Йордан Йовков. «Жетварят», повест* (1, 7), *Димитър Караджов* (1, 6) — за композитора Д. Караджов, *Сп. «Хризантеми», кн. 1–10, 1916–1919* (1, 7), *Сп. «Обществена обнова», кн. 5–6* (1, 8), *Хамлет, Доходно място, Възкресение* (1, 9), *Велики падения* (1, 9) — полемична бележка срещу Антон Страшимиров, *Сватбата на Кречински* (1, 10), *Гео Милев. «Жестокият пръстен»* (1, 12), *Качалов* (2, 1), *За бъдещата опера* (2, 3), *Емануил Попдимитров: «Вечерни миражи»* (2, 4–5), *Иван Мирчев: «Реките викат»* (2, 4–5), *Михаил Кремен: «Брегалница»* (2, 4–5), *Ст. Чилингиров: «Нашите градове в сонети»* (2, 4–5), както и проблемната студия *Две основни течения в българската литература* (2, 1) и полемичното *Писмо до редактора на «Развигор»* (2, 4–5).

В областта на оперативната критика се изявяват и Н. Райнов — *«Мъртвешки танц» на нашата сцена* (1, 6); Ботьо Савов (Б. С.) — *Художествената ни проза...* (1, 1), *Два вида лирика...* (1, 1), *Николай Лилиев* (1, 3), *Народният театър* (1, 4), *Изложбата на Ст. Райнов* (1, 4); Никола Абаджиев — *Боян Константинов* и *Братя Владигерови* (3, 2), *Панчо Владигеров* (3, 3), *Боян Константинов* (3, 5), *Йозеф Холуб — Зигмунд Фоерман* (3, 7), *Музикален упадък* (3, 10), *Симфоничен концерт на Т. Мазуркевич* и *Рена Пфифер* (3, 12).

Композиторът Димитър Караджов пише проблемната статия *Бъдещата Народна опера*, в която дава интересни идеи за архитектурата на бъдещата сграда на народната опера, а именно — да бъдат вплетени елементи от глаголическата азбука (2, 3).

Константин Стефанов е автор на полемичен отзив за «Развигор» (3, 16).

В рамките на преводната критика са представени автори, чиито естетически концепции са основополагащи за кредото на сп. «Везни»: О. Уайлд с диалога *Упадък на лъжата* (1, 6) в превод на Л. Стоянов, О. Роден с *Мистичното в изкуството* в превод на Л. Пинтев (1, 4), Е. А. По с бележката *Изкуството* (1, 2), Реми де Гурмон с афоризми, фрагменти и размисли под общото заглавие *Стъпки по пясъка* (3, 17–18), в превод на М. Д. (?), Андре Сюарес с есетата *Достоевски* (3, 5) и *За хармонията* (3, 6) в превод на Н. Абаджиев, Херварт

Валден с *Виждането на изкуството* (2, 4–5) и *Експресионизъм* (1, 10), Андре Жид с *Нарцис. Теория на символа* (2, 3), Адолф Бене с *Новото изкуство* (1, 10), Херман Бар с *Мартин Бубер* (1, 9), К. Айнщайн с *Върху «Ватек»* (1, 5), Шлегел, Ницше, Новалис, Шопенхауер — с афоризми.

Фокусирало жанрови и стилови тенденции в българската литература в първите следвоенни години, сп. «Везни» е етапно. То представя водещата — модернистична — линия в тогавашната ни литература в периода и на преход от персоналистичен и символистичен към постсимволистичен модернизъм.

Изданието е трибуна на авангардни естетически идеи, които рефлектират върху развитието не само на словесното, но и на останалите изкуства. То има голяма роля за развитието на българската култура изобщо. Не познавам друго издание, в което толкова нашироко и същевременно в дълбочина да се разискват типично естетически проблеми, отнасящи се не само до същината на изкуството, до принципите на художественото моделиране, но и до по-частни категории на естетиката и поетиката, като символ, орнамент, декоративност, стил, стилизация, фрагмент, алюзия, абстракция, синтез и т. н. По относителен дял на теоретическите текстове списанието държи първенство. Но по-важното е, че повечето от тези теоретизации не са загубили актуалността си и днес. Те са достойни за всеки съвременен наръчник по литературна теория.

Орган на модернизма, списанието е много стилно. За разлика от предтечата си — сп. «Мисъл», което поради стремежа си за „наваксване“ е доста еклектично, «Везни» се отличава с хомогенност не само в областта на естетиката, но в голяма степен — и на поетиката. Характерна негова черта е тенденцията към лиризация, която слага отпечатък върху всички жанрове. Стремежът към стил и общата за идеолозите на изданието естетическа концепция води до рядко за критическите и теоретическите текстове единство, до изработването на един общ метаезик. Това дава основание да се заговори за кръг «Везни», така както се говори за кръг «Мисъл». Кръгът около Гео Милев и сп. «Везни», в който влизат Николай Райнов, Чавдар Мутафов, Сирак Скитник, Людмил Стоянов (до третата годишнина), е по-краткотраен като битие, но не по-малко монолитен от кръга «Мисъл», дори го превъзхожда — по отношение на поетиката, на стилистиката. Авторите на Гео-Милевия кръг са стилистично много по-близки помежду си, отколкото тези на Кръстевия.

Съвместявайки реализма и модерните търсения, сп. «Мисъл» обаче отразява българската литература много по-нашироко, в пълнота. Обратната страна на наличието на стил при «Везни» е неговата едностранчивост. Наследявайки модернистичните насоки, очертани от «Мисъл» и от последвалите го символистични списания («Из нов път» и «Звено»), сп. «Везни» довежда тези насоки до възможния предел. То е граничната бразда не само между символизма и постсимволистичните авангардни течения, но и между модернизма и един нов постсимволистичен реализъм.

Откъм синхронизиране на българския с европейския авангард «Везни» има само един конкурент — «Кресчендо» на К. Кръстев. Поради кратковременността си и провинциалната си изолираност «Кресчендо» обаче далеч не може да се мери с авторитета, популярността и влиянието на «Везни». А и като общо равнище на българските творби двете списания са несъпоставими. «Везни» е

елитарно във всяко отношение издание — и като подбор на авторите и преводачите, и като художествени приложения. Да не забравяме, че «Везни» е не само „литературно“, но и „художествено“ списание. То пропагандира изкуството на едни от най-видните ни тогавашни художници — Вл. Димитров-Майстора, Ив. Милев, С. Скитник, Ив. Бояджиев. В него са отпечатани проникновени и блестящи по стил статии и рецензии за пластичните изкуства от Ч. Мутафов. С евристичния си дух като художествен и театрален критик се изявява и Гео Милев.

«Везни» запознава българската публика с водещи имена в литературата, изобразителното изкуство и естетическата мисъл. В това отношение ролята му е неизмерима. Няма друго българско издание, което толкова навременно да отразява новостите в европейското изкуство. От неговите страници читателите научават що е експресионизъм, кубизъм, футуризъм в литературата и в изобразителните изкуства; запознават се с поезията и прозата на немските експресионисти, с най-значимите имена на френския символизъм, с модерни, световноизвестни художници като В. Кандински, М. Шагал, П. Клее, О. Кокошка, О. Роден, Е. Мунх и др. Същевременно изданието припомня и трайните ценности във философската и художествената мисъл — Шопенхауер, Шлегел, Новалис, Киркегор, Ницше, О. Уайлд, К. Хокусай...

Не на последно място — списанието е етап в развитието на редица български писатели — Гео Милев, Николай Райнов, Людмил Стоянов, Чавдар Мутафов. Особено за Милев, като негов създател, редактор и най-изявен автор, «Везни» е съществен период от творческата му еволюция и огледало на многостранно надарената му, духовно устремена и дръзновена личност.

Цветанка Атанасова

ВЕГЕТАРИАНСКИ ПРЕГЛЕД

Орган на Българския вегетариански съюз. Излиза два пъти в месеца. Гл. ред. Я. Тодоров. София, печ. на Д. Видолов. 8°. Год. аб. 12 лв. 2000–1000 тираж.

1	1–16	ноем. 1919 – 30 юни 1920
2–10	по 10 кн. год.	септ. 1920 – юни 1929
11	1–8	септ. 1929 – апр. 1930
12	1–10	септ. 1930 – юни 1931

Продължава под името «Здрав живот».

От 2 излиза месечно.

От 4 урежда ред. к-т; от 10 ред. Ст. Андрейчин. Печата се в печ.: Меркур, Либералний клуб, Камбана, Посредник.

От 11 4°.

От 2 заглавие и на есперанто.

Уводната статия на брой първи на «Вегетариански преглед» носи императивното заглавие *Към победа* (1, 1). В нея авторът С. А. (вероятно Стоян Андрейчин, един от дългогодишните съгрудници и редактори на списанието) разяснява:

> „Продуктът на нравственото развитие, в своята чистота и съвършеност категорично осъжда убийството на хората и животните, както за отмъщение и за запазване, когато се касае за хората, така и за ядене, когато се касае за животните. А под силата на това нравствено развитие винаги е имало хора, и отделно, и групово да считат всяко убийство за всяка цел осъдително и невъзможно за съзнателния човек. Така се е поддържал винаги пламъкът на състраданието от страна на религията."

Цитираният откъс емблематично определя основния стил и език на списанието. Духът му е по-скоро просветителски и пропагандаторски. То обслужва общността на вегетарианците в България и от тази гледна точка има информативен характер — разчита на конкретен познат адресат. Една от основните линии изтегля смисъла на вегетарианското движение в по-общ културен контекст и старателно подчертава етическата страна на това движение, неговата функционалност с оглед на много по-широки задачи — създаването на нов стил на живот и взаимоотношения, базирайки се на толерантност и хармоничност. И в този смисъл тук можем да открием традициите на онова, което днес наричаме природосъобразен начин на живот.

От втората годишнина книжките на списанието са оформени с корица, която носи като мото цитат от д-р Хейг: „Целият живот на човека е борба за

възтържествуването на любовта над егоизма и омразата. Първата стъпка, за да достигне до този връх, е една природосъобразна и свободна от чревоугодие и жестокост храна". Пак там, в уводната статия *Нашата задача* (2, 1) четем:

> „Настоящето разочарование в институтите и декретите на властничеството изработва съзнанието за необходимостта от реформиране на личния живот и от проповед, апостолство. Моралното повдигане на личността, която е елемент на всяко общение и „безумието на проповедта" — ето съдържанието на новото творчество, ето факторите на новата култура. Съществено място в реда за обновление на творческите сили заема вегетарианството."

Именно от втората годишнина списанието придобива по-ясно очертана композиционна схема и преодолява хаотичния характер на първите книжки. Така, ако за първата годишнина са характерни есеистичните текстове, напр. *Към слънцето на всеобемната любов* (1, 2) от Ив. Горбунов-Посадов; *Да обичаме живота* (1, 3) от Ст. Андрейчин и отделни рубрики като »Вегетарианското движение в България и другаде«, »Книжнина«, »Вегетарианска кухня«, вече от 1920 г. обикновено една уводна статия с концептуален характер открива книжката — *Вегетарианството и единството на живота* (2, 2) от Д. Т. Кацаров, *Л. Н. Толстой — апостол на вегетарианството* (2, 3), *Религия и вегетарианство* (2, 7) от Хр. Досев и др. Освен посочените рубрики се оформя и още една — »Из науката и живота«.

От четвъртата годишнина съдържанието на списанието придобива следната структура: научно-популярни статии, преводни със същия характер, литературни текстове, тематично свързани с вегетарианството, вегетарианска кухня, информация за новоизлязла литература. Основният тон на «Вегетариански преглед» настойчиво удържа тенденцията за създаване на впечатлението за общност, която да се вписва в един европейски мащаб. От 2, 1 заглавието се печата и на есперанто, а в 2, 8 се препоръчва на членовете на съюза изучаването на есперанто като път за интернационално единение чрез премахването на езиковите бариери и включване във вегетарианския интернационал. Така Българският вегетариански съюз, създаден от малка група хора през април 1914 г., разраснал се и утвърдил се през 1918 г. чрез своя орган, се опитва да укрепи позициите си и да разшири влиянието си в българския културен живот. В рамките на традиционната вестникарска стилистика, в нейния най-умерен и пропагандаторски вариант той се стреми да наложи едно ново отношение към живота, което визира ежедневието и концептуализира бита като основен проявител на една нова философия на живота.

Ситуирано в десетилетието между 20-те и 30-те години, неприкрито подчертаващо толстоистките позиции, на които стои, списанието демонстрира последователност на темите и идеите, които развива, а също така и определена тематична и идейна затвореност. Социумът тук присъства единствено в избора на очертаната позиция и визира други прояви на присъствие само с оглед на някаква връзка с тезите на движението. Пример за опасност от подобно буквализиране можем да открием в *Отвореното писмо до Александър Балабанов, редактор на лист «Развигор»* (4, 8) от Иван Куюмджиев, един от редовните сътрудници на списанието. Текстът изразява възмущението на редакцията по

повод бележката в брой 111 на «Развигор», носеща заглавие *Долу ракията! Да живее виното!*.

В очертаните дотук координати на списанието се вписват и литературните опити, преводни материали и художествени текстове. Още от първата годишнина се налага впечатление за илюстративност при подбора и присъствието на литературния материал. Цялото течение не преодолява този характер на художествените текстове. Липсва отделно оформена рубрика, която би ги осмислила като относително самостоятелна цялост, с естетическа автономност. Присъствието на литературен материал, фрагментарно подбран и хаотично вписан в композицията на книжките, особено до четвъртата годишнина, по-скоро намеква за интуитивно осъзната от редакторите необходимост, а може би и инерция да се обсъди вегетарианската тематика и на езика на художественото слово, като се търси предимно общото в тематиката и изцяло се пренебрегва проблемът за естетическата ценност на текстовете. В този смисъл литературата тук дори възражда отдавна познат модел на побългаряване на извадки от класически текстове и така демонстрира педагогически рефлекс, известен ни от предишни периоди.

Стихотворните произведения в списанието принадлежат на трима основни автори — Йордан Ковачев (един от най-редовните сътрудници на «Вегетариански преглед»), Стоян Андрейчин (подписва се като С. А., главен редактор на десетата годишнина), Н. Венетов. Тематично те са свързани с природата, с присъщите ѝ простота и естествена хармония, докато не се намеси в нея със зла воля човекът. Основният тон е оптимистичен. В такъв стил са и стихотворенията *Елен* (1, 8) от С. А., *Животните* (1, 10–11) и *Теменужки* (11, 8) от Н. Венетов, *Пролет* (6, 8–9) от Ив. Гунев, *Децата на природата* (5, 5) от Йордан Ковачев. Те не надхвърлят любителския опит да се пише поезия по предварително зададена тема. Пример за подобно писане е и стихотворението *Лотофаги* (1, 3) на Йордан Ковачев, публикувано след статия със заглавие *Вегетарианството у някои древни народи* от Я. Т. (неразкрити инициали), която се базира и на сведения от *Илиада* на Омир. Бележка под нея обяснява смисъла на думата лотофаги — митични същества, които се хранят с лотоси. Стихотворението е съответно вариация на тази тема. Струящите ведрост и оптимизъм се изчерпват с повтарящия се стих: „здрави, весели и млади“. Патосът му по-скоро напомня ентусиазма на даскалската поезия и очевидно разчита на такава публика.

От същия автор са публикувани и две стихотворения, свързани с проблема за лова и ловджийството — *Марш на ловците* (3, 6–7) и *Стрелят варвари на лов* (4, 1–2). Тук тонът е различен. Иронията преминава в остър сарказъм, особено в първото, писано по повод на конкурс за марш на ловците, обявен от Ловджийския съюз. Ето как звучи то:

Че убийството ни блазни
И греха ни чер влече
Стара страст у нас се дразни,
Кръв когато потече.

Доста безпомощен опит да се обобщи, представи и внуши в римувана форма вредата от тютюна, алкохола е и стихотворението *„Когато ни представяш*

спирт, тютюн и труп... " (6, 4), отново на Й. Ковачев. Грозното и зловещото е единствената алтернатива на принципите на вегетарианството и тези текстове, с претенция за художественост, се опитват да го илюстрират.

Два пъти в течението на списанието е публикуван и вегетарианският химн от Иван Горбунов-Посадов в превод на Йордан Ковачев (1, 9; 2, 8). Към втората публикация е отпечатана и музика, специално написана от композитора Андрей Стоянов. Химнът, поне в преводния вариант не се отличава от цитираните текстове, т. е. с особена естетическа стойност. Той потвърждава идеята за постигането на лична хармония, когато се живее по нормите, проповядвани от вегетарианството:

Тоз щастлив е, който люби всичко
Всичко живо, раснало в света
И в живота счита свое, близко
И човек, и птички и цветя.

В стила по-скоро на възрожденските побългарявания са и няколкото преводни стихотворни текста — *Светъл ден* (Из Шели) (1, 7), прев. Н. Венетов, *На брега бях в тиха ясна нощ звездна* (В. Юго) (6, 1), прев. Ив. В. Гунев, *Да станеш млад* (из Фауст) (5, 7), прев. С. А. Езикът, от който са преведени, не е указан, очевидно вниманието се насочва повече към съдържанието, доколкото то е предадено успешно.

По повод посещението на Рабиндранат Тагор е отпечатано неговото стихотворение *Моята песен* (8, 3), без да е посочен преводач.

Прозаичните текстове в списанието се характеризират с фрагментарност и неприкрита тенденциозност, отново свързана с цялостната му линия. Повечето се опитват да разкажат случки и епизоди, свързани с проблема за убийството на животни, експлоатирането на силата им, употребата им за храна. Подобен пример е разказът *Сън* (1, 10–11) от Асен Баев, в който драматично прозвучава финалният въпрос, зададен от един вол: „Какво съм ви направил? Защо ме убивате?" или разказите *Малките кученца* (4, 6) и *Дребна работа* на Ив. В. Гунев (7, 6); *Две сърнета* (2, 3) от Илия Енчев и др.

Героите са животни, пострадали от жестокостта и кръвожадността на човека. Идеята е да се предизвика разкаяние и да се посочи, че подобно отношение към животните е емблематично и се съотнася с цялостното битие на човека. Като синтезирано обобщение прозвучават думите на Слав Делкинов от разказа-есе *Безумна жестокост* (1, 1): „Защо жестокостта, безумната жестокост еднакво се проявява и във войните, и в робството, и в убиването на животни и във всичко, което е нарушение на любовта към всичко живо".

Други прозаични жанрови форми, предпочитани в списанието, са есето и импресията: *Там, край града* (1, 12) на Ив. Куюмджиев, описващ крайградската кланица, *За празника на жестокостта* (2, 8) на Procobin, заклеймяващ ритуалите на Гергьовден, *Как би бил красив животът!* (3, 4) от Жени Божилова, прославяща любовта като основа за целостта на живота, *Звездица* (4, 6) от Красимир К. — кратко пейзажно есе в приказен стил.

Както стихотворните произведения, така и авторските прозаични текстове не се отличават с естетическа стойност. Очевидно подборът им е свързан единствено с целите на списанието.

Същият принцип е валиден и за преводните материали. Повечето от тях са превод от руски или въобще не е обозначено от какъв език. Тук ще срещнем кратък откъс от романа *Джунглата* на Синклер, озаглавен *Скотобойна* (2, 2), с бележка, че се превежда от руски от Г. Коева, *Челното ушенце* (3, 5) от Мамин-Сибиряк, превод на Т. Н., *Белоглавко* (4, 1–2) от А. П. Чехов в превод на Ив. К-ев, *Пъдпъдък* (4, 3–4) от Ив. С. Тургенев, *Заяк* (5, 5) от Л. Н. Толстой, *Екзекуция* (7, 3) — с бележка под линия, че е вариант на романа *Възкресение*. Откъсите са съвсем кратки, преводите не изпъкват с умения, библиографските указания са твърде пестеливи, ако въобще ги има. Би могло да се предположи, че подборът им е повлиян от есперантистка или научно-популярна вегетарианска литература. В този план може да се отбележи и присъствието на двама славянски автори: Йован Дучич с разказа *Човек и куче* (7, 2) и Болеслав Прус с *Молитва за детето* (10, 1–2) из романа *Фараон* в превод от есперанто от Д. С.

Трудно може да се твърди, че сп. «Вегетариански преглед» им значение за историята на литературния периодичен печат. По-скоро стойността му би трябвало да се търси в статута му на документ, отразяващ дейността и интересите на Българския вегетариански съюз през двадесетте и тридесетте години. Литературният материал, намерил място на страниците му, подкрепя основните идеи на вегетарианството. В този смисъл изпълнява само утилитарна роля като поредно доказателство с идеите за всеобщата любов като основополагащ житейски принцип.

Маринели Димитрова

ГОЛГОТА

Двуседмично списание за литература. Уреждат група студенти. Враца, печ. М. Богданов. 4°. 900 тираж, цена 1,20 лв, год. аб. 25 лв.

1	1–12	14 дек. 1919 – дек. 1920
2	1–10	окт. 1921 – ноем. 1922
3	1–3	март – авг. 1923

От 1, 3 подзаглавие — Списание за литература; от 1, 6 без подзаглавие.

От 2 излиза седмично.

От 1, 6 ред. Димитър Иванов; от 2 — ред. Тодор Недков — Стара Загора и Димитър Иванов — Враца; 2, 7 — само Тодор Недков; от 2, 8 — Марта Шиварова отг. ред.; от 3 лит. ред. Т. Недков, отг. ред. М. Шиварова.

От 2 излиза в Стара Загора, печ. Светлина.

2, 8 — посветена на Хр. Ботев.

Началото на 20-те години прелива от заглавия в литературната периодика. Едни изчезват, други се появяват, но сред тези, които успяват да просъществуват по-продължително време, е сп. «Голгота». То може да се характеризира най-вече в две посоки: издава се в провинцията и има анархистични тенденции.

„Географският“ обхват на «Голгота» не е малък — започва да излиза във Враца, а продължава в Стара Загора. Сътрудничат му автори от различни градове, включително и от столицата. Най-активни са двамата редактори. Подписвайки се с различни имена (Димитър Иванов — Св. Пламенов, Ив. Пламенов; Тодор Недков — Николай Татарев, Беглец, Т. Н.), те поместват по няколко произведения в брой, като се изявяват във всички жанрове. Редица творби печата в «Голгота» преди да създаде през май 1923 г. своето списание «Свободно общество» и Георги Жечев, привърженик на анархокомунистическите идеи, един от създателите на Анархокомунистическата федерация (1919). През 1919 г. във Враца работи още един от сътрудниците — Димитър Хаджилиев, от Лом изпраща кореспонденциите си Цветан Минков.

Трудно е да се твърди, че анархистичните идеи са определящите при привличането на кръга от автори. От една страна, защото, уреждано от млади литератори, „списанието обединява млади труженици на перото, поставили си за цел да отстояват своето място в литературата“[1] и общата им прогресивна настройка в никакъв случай не може да бъде белязана с етикета на анархизма. От друга страна, нито с количеството, нито с подбора на публикациите, разясняващи учението на М. Щирнер, М. А. Бакунин, П. А. Кропоткин, се постига

[1] Богданов, Ив. *Българска литературна периодика*. С., 1972, с. 150.

системност и изчерпателност. Въпреки определения интерес към тази тематика, публикуването е твърде откъслечно, за да става дума за отстояване на анархистични идеи.

В това ни убеждава и анализът на задачите, които си поставят редакторите на списанието. Първата му книжка започва без програма, но може да се приеме, че в известен смисъл тази роля играе преведената от руски статия *Бунтовното стремление към бога* — с някои най-общи постановки, че младото поколение трябва непоколебимо да вярва в зарите на по-добър живот.

Известно свидетелство за намеренията на редакторите е бележката *Към нашите абонати и читатели* (2, 9–10) от Т. Недков и М. Шиварова:

> „Отбелязвайки пътя на бунтуващата се мисъл и дух против скования живот на старата кариеристична литература, «Голгота» даде повече от това, което можеше да се очаква от едно списание, издавано и редактирано в провинцията без помощта и надеждата за помощ от каквито и да било материални средства... През третата година списанието ще следва пътя, очертан от брой 7 (год. 2) насам: изкуство за революцията, бунтовно изкуство, изкуство за свободния човек. Защото смисълът на всеки орган на мисълта и изкуството добива значение, когато разширява кръгозорите на душата и духа — на човешката култура, която се намира в линията на всеобщото човешко освобождение из под гнета на безчестното наше време.“

Въпреки тези изявления, отчетлива разлика в линията на списанието от 2, 7 не може да се намери. Все пак тонът на публикациите е по-директен, по-често се говори за разрушаване на стария свят, за световна революция, за новото време, но всичко това е в общ план и без конкретни виждания за осъществяването му.

В «Голгота» се публикуват преди всичко стихове и разкази, рядко литературни статии и рецензии и театрална критика. В рубрики, чиито названия често се променят, са обособени най-вече по-кратките материали във втората половина на книжките, например: »Литературни вести«, »Книгопис«, »Вести«, »Отзиви и рецензии« или »Театрален живот«. Изключение прави рубриката »Антология«, но тя се появява само два пъти.

Съвсем малко на брой и предимно преводни са статиите, свързани с идейните насоки на изданието. Те са съсредоточени най-вече в броевете от края на 2-та и през 3-тата годишнина: откъси от *Свободно общество* на Р. Вагнер (2, 7); две статии, представящи аспекти от учението на П. А. Кропоткин — *Етичният идеал на П. А. Кропоткин* от А. Солонович (2, 7) и *Кропоткин и анархизмът* от Е. Долинин (2, 8); *Макс Щирнер* от В. Худолей (2, 9–10) и др. Обединяващото между тези и още няколко публикации е насочеността към позициите на анархизма в различни негови варианти. Но по-скоро може да се каже, че те допълват прозиращия в списанието общ дух на несъгласие, на повик към свободата на личността, на неприемане на съществуващите обществени форми, като в същия момент остават в сферата на критиката.

Извън литературата в «Голгота» се проявява интерес най-вече към театралното изкуство. За първи път театрален преглед се появява в 1, 4 по повод на новосъздадени и възстановени театри в провинцията след разрухата на войната. Тези прегледи или са критично настроени срещу обществените порядки, които

се отразяват върху театралния живот, или дават оценка на играта на актьорите. Рядко в кратките бележки се появяват мнения за пиесите. Има стремеж да се обхване театралният живот в повече градове — Ст. Загора, Лом, Враца, Плевен, Казанлък, Смолян. Димитър Иванов представя проблемите на театъра във Враца. Противопоставяйки на изкуството управниците, еснафите и парвенютата с техните вкусове, той разкрива ролята им за неговото принизяване. Т. Недков активно изразява мнението си за театъра в Ст. Загора, и то най-вече за неуредиците в него (2, 3), *От Балкона* (2, 4). Развълнувано и пристрастно звучи бележката за разпускането на трупата в града (2, 2); дават се оценки за гостуването на Пловдивската трупа (2, 3), за гастрол на руска оперна певица и др. Сполучливо се използва епистолярната форма, чрез която се поднася информация от различни градове: *Извадки от едно писмо* — Ив. Самуилов (2, 4), *Писма от провинцията* — Т. Недков (2, 7; 3, 1), и др. С остра бележка, насочена срещу директора Хр. Ц. Дерижан и срещу К. Христов, е отбелязан пожарът в Народния театър (3, 1). Най-обстойно и всестранно в рамките на списанието проблемите на театралния живот са разгледани в есеистично написаната статия на Т. Недков (2, 2), в която авторът се спира поотделно на трупата, репертоара, управлението, публиката, отзивите в печата.

В цялото разнообразие на публикациите за театъра най-характерно е свързването му с обществения и културния живот, с ролята на различните класи и прослойки за развитието на изкуството.

Представянето на изобразителното изкуство в «Голгота» се изчерпва с отзива за изложбата на Кирил Николов (1, 7) и схематичната и сухо поднесена статия *Художественото творчество и неговата същност* (1, 2).

С кратки бележки и реплики в списанието са отбелязани и такива разпространени по това време форми като сказките и литературните вечери. С много висока оценка се споменава лекторската дейност на д-р Асен Златаров (2, 3), характеризиран като искрен, смел човек, прозрял необходимостта на времето, излязъл не за популярност, а за „подемане и просветление“. Съобщавайки за сказка на Д. Немиров за българката в народната поезия (1, 5), Т. Недков изразява категорично несъгласие с позицията на Немиров, като го обявява за „литературен невежа“, неотличаващ развоя на нашата литература от обществено-политическите процеси. Отражение на споровете около творческото дело на Ив. Вазов е бележката за сказка на руския писател А. М. Фьодоров (2, 3).

Леко и разговорно звучи *Писмо от столицата* на Петър Станоев (1, 7), който остроумно и с ирония рисува литературните и обществените нрави с препратки към актуални за времето събития и факти: диспута „символизъм — реализъм“; Васил Добринов и сп. «Слънце»; Г. Милев и Л. Владикин.

С умело и убедително сатирично разобличение на съвременната действителност в Лом Цв. Минков в *Писма от провинцията* (2, 6) достига до обобщения, валидни според него за цялата страна — за нравите, образованието и културното равнище, политическите борби, младежта. Със същия тон Т. Недков описва Стара Загора (2, 7): „Град на липите, град на поетите и ... град на клюкарите“.

Макар предимно кратки, тези публикации носят много от атмосферата на времето и с директността си са показателни за нагласата и идеите на кръга от сътрудници на «Голгота». Неотменен белег са ясно изразеното авторово отно-

шение, емоционалността и приповдигнатостта на тона. Понякога гражданската позиция на авторите замества недостатъчната задълбоченост и професионализъм на оценките.

В областта на поезията, намерила място в «Голгота», нещата са сложни: пъстър кръг от автори — близо 40, много произведения с различни, понякога противоположни идейни позиции, с различни художествено-естетически качества, с влияние от различни направления и школи. Трябва да се отбележи, че това е само съвременна поезия, чиито автори са предимно млади хора. Някои са издали вече книги, други правят едва първи стъпки. Много от тях излизат еднократно на страниците на «Голгота».

На първо място трябва да се отбележи, че тук Христо Смирненски публикува едно от нехумористичните си стихотворения — *Кошмар* (2, 1). Името на поета се появява още веднъж на страниците на списанието (3, 2–3), но поводът е кончината му и наред с кратко есе от редакцията са подбрани и три стихотворения — *Горчиво кафе* и *Коледни дарове*, публикувани преди това в «Българан» (1921), и *На дача*, препечатано от същия вестник (1919).

Един от най-ревностните сътрудници през цялото съществуване на «Голгота» е Димитър Пантелеев. Това са години, когато той току-що е започнал поетическата си дейност с първите публикации през 1918 г. в сп. «К'во да е», сътрудничи на редица още периодични издания. Голяма част от поместените в списанието стихове отразяват интимните преживявания на поета, свързани както с любовта, така и с душевните търсения на младия човек в сложния заобикалящ го свят. Някои от настроенията са по-минорни — *Отчаяние* (1, 4), *„Безнадеждно е удавена скръбта на мойта есен...“* (1, 9), *Страх* (1, 5), *„В ранената ми гръд трепери рана черна...“* (1, 4), други са по-светли — *Опрощение* (2, 2), *О, пощади ме* (1, 10):

... сложи ти свойта мека длан
на мойта тъмна, тъмна рана
и нито с мъст, нито с закана
ще бъде моят взор залян,
а посред горестния зов
ще блесне в чиста детска песен
пред тебе моята любов.

Д. Пантелеев търси най-подходящата форма за своите стихове, появяват се сонети като *Стара Загора* (2, 1). Дълбоко лиричен и верен на единно вътрешно чувство е и в стиховете, които носят метежния дух на времето, в които социалните пластове са изведени на преден план: например страданието към бедните и тежкия им живот в *Бедни хижи* (1, 4), в *Моята закана* (2, 1):

В тълпата престъпно тъпа и пияна
се губи моя поглед отчужден
и с мъката по всеки минат ден
расте и зрее моята закана.

В стиховете на Д. Пантелеев се появяват образи като „предтечи на ново светло рождение“, „буйно разлистена пролет“ и т. н. (*Празник* — 2, 2); неприемането на съществуващия свят и търсенето на нов, по-добър, различен звучи понякога като лична изповед без конкретни социални измерения (*Утеха* — 2, 2). А в цикъла *Освобождение* (*Позив*, *Черният рицар*, *Улицата*, *Завет* — 3, 1) призивите са със социален адресат и образите са вече конкретни, обръщението „братя“ е към измъчените и бедните, които ще превърнат утре улиците в барикади.

Без да се очертава категорично, в двадесетина стихотворения от Д. Пантелеев на страниците на «Голгота» може да се отбележи постепенното засилване на социалните мотиви, като в същото време се появява характерната за цялото му творчество интимна изповедност на поетическия изказ.

Сред активните сътрудници-поети на «Голгота» е Георги Жечев. Както е отбелязано в 2, 5–6, поместените стихове се вземат от готовата за печат сбирка *Огнени цветя*. Поетичното перо на Г. Жечев е непримиримо и призивно, чертае „огнен зов“, стиховете са проникнати от съзнанието за историческата мисия на поколението на поета:

Светът ни ням и безчувствен гледа,
а в своя вихрен път неотразим
ний носим буря, слънце и победа —
и от смъртта живот ще изградим...

Деца на слънцето (2, 4)

Същите идеи и настроения срещаме в *Предтечи*, *Победа на падналите* (2, 4), *Реквием* (2, 1), *Ковач* (2, 7), *Забравените* (2, 7), *To be or not to be* (2, 7). Поривисто и безкомпромисно звучат строфите в *Бъди* (2, 7):

Бъди като слънце метежно
зидар и рушител бъди —
и горд на живота в кипежа
умри или пък победи.

Единствено в *Майка* (2, 9–10) — едно добре композирано изповедно стихотворение — виждаме по-различен лирически герой, разкаян и молещ пред тази, чиято любов и тревога го крепят в бурите. Творбите на Георги Жечев са в контекста на социално-реалистичната тенденция в българската поезия.

С активно сътрудничество и поетическа сполука, която не се среща често по страниците на списанието, се отличава участието на Иван Н. Кипарис (Иван Мировски). Той има по няколко стихотворения в почти всички книжки през първата година. Добре изградени, с овладяно поетично чувство и богата образност, творбите му носят настроение и издават подчертана авторова индивидуалност. В стиховете е видимо влиянието на символизма, в тях има хармония между лирическия герой и заобикалящата го действителност или природата. Разнообразни и богати са настроенията в цикъла *Плач през тъмния лес* (1, 3–4), включващ осем отделни заглавия.

Предвождани от неутолима жажда
отнине все така вървим без път —
едно съмнение ли ни разяжда,
една погибел ли позна духът.
... и никога не ще достигнем края,
а вечно жадни ще вървим без път.

(*В мъглата*)

Пластични и емоционално наситени са поетическите образи в *Струма* (1, 2), въздействащ е стремежът към опрощение в *Пред разлъка* и *Връщане* (1, 2), умело са разкрити бляновете и мечтите в *От кръста* (1, 7). Въпреки отделни неиздържани в художествено-естетическо отношение моменти, поместеното от Ив. Кипарис е с определени достойнства.

Сред поетите, чиито имена неколкократно се срещат в «Голгота», можем да споменем още Камен Зидаров, Стоян Олчев, Николай Дончев, Димитър Чаков, Димитър Симидов. Твърде различни в изявите си и в по-сетнешното си развитие, те са обединени тук от желанието за свой глас в литературата.

Камен Зидаров, всъщност по-късен псевдоним на Тодор Събев Манев, се подписва в «Голгота» по два различни начина — Тодор Манев и Мартин Зидаров. Двете му публикувани творби съществено се отличават помежду си. Докато в *Поличби* (2, 3) наслагването на зловещи образи води към размисли за смъртта, в *Рудничари* (3, 1) лирическият субект е един от многото в мрачните галерии, поетическият образ има реалистична основа, която провокира сила и оптимизъм. Това стихотворение видимо е плод на непосредствените впечатления на К. Зидаров, който през есента на 1922 г., след като завършва гимназия, заминава за мини Перник, където баща му е рудничар[2].

По времето, когато публикува произведения в «Голгота», Николай Дончев има вече една издадена стихосбирка (*Горящи степи*, 1919), а няколко години по-късно поезията е изместена от другите му литературни интереси на критик, преводач и изследовател на връзките на нашата литература със западноевропейската. В отпечатаните стихове преобладават скръбта, самотата, желанието за чистота и непорочност сред лъжата — *Моление* (2, 1); печал от раздялата с любимата — *Сенки* (2, 2), невъзвратима горест, но и вяра, че „сред ужаса на хали / има, има красота...“ — *Амфора* (1, 8). Появява се образът на столичния град, вечерните светлини, тълпите, разпътните нощни жени — и всичко това през призмата на „безумната печал“ на поета:

Моя път е уви — непознат
моя път е уви — без следа.

На път (2, 2)

За Димитър Чаков стиховете в «Голгота» са едни от първите му публикации. В седемте стихотворения (2, 2–3, 5–6) преобладават интимните мотиви (*Когато вечер сплита тъмна мъка*, *Вълделял светли висини*, *Пред разлъка*), стигнали дори до сантиментална наивност (*Тъмни стройни кипариси*). Всичко

[2] Василев, Д. *В откриване на литературните истини*. С., 1981, с. 53.

е насочено към личните преживявания, но предадени без мрачни подтискащи образи, по-скоро покрити с воала на светла тъга.

Стиховете на Стоян Олчев са също началото на литературния му път преди още да се ориентира изцяло към белетристиката. В «Голгота» той се представя с любовна лирика — *Раздяла*, *Песен* (1, 6), *Зов* (1, 7). По-сполучливо е едно от стихотворенията в цикъла *След заник* (2, 5–6) — *В локала*, където добре е уловено и предадено състоянието на лирическия герой.

По няколко стихотворения са поместени и от автори като Никола Костов (1, 1–3), Койчо Лазаров (2, 2–3), Божидар Н. Пелинов (2, 1–3). Първите двама предпочитат интимната лирика, докато Б. Пелинов се насочва към обществено-революционни мотиви, но всички творби са твърде неубедителни и бледи, без естетически качества.

Без да изброяваме всички имена, с които са подписани еднократно поетически творби на страниците на списанието, не може да не спомена няколко, които имат място в българската литература.

Георги Караиванов е публикувал *Приказка* (2, 2), в която през ежедневното прозира видението на поета за друг мечтан и неприкосновен свят.

С модернистични търсения е предадена зловещата и враждебна за „роби и робини“ действителност на глад и развалини в стихотворението *В зори* (3, 2–3) от Владимир Русалиев (Ангел Марков Пенев). Тази тема явно е близка на поета, който през същата 1923 г. пише поемата *Рудничари*.

Есенни мотиви (2, 2) на Никола Никитов с музикалността на стиха и единното настроение водят към размисъл за есента на човешкия живот.

Няколко интимно-лирични стихотворения са поместени в *Антология* (2, 5–6): *Камбани* на Николай Иванов, *Следа* на Гриша Топалов, *Тайна* на Павел Михайлов, *На своя скръбно бледен син* на Николай Черняев. Единствената поема в «Голгота» е *Потоп* на Любомир Брутов (2, 9–10). Използвайки като основа библейската притча за Ной, авторът разкрива жестокостите в Европа от 20-те години: „Стихиен повторно настъпи потопа / водата превърна се в кръв“. Оптимистичният край насочва към истинските човешки стойности, но не е ясно в какво ги вижда поетът. Не е сполучил Брутов и при поетическото изграждане на образите, в построяването на стиха.

Осезаемо присъствие в поетическия отдел на «Голгота» имат и двамата му редактори. Димитър Иванов помества над 20 стихотворения през първата и втората годишнина, подписани с истинското му име или с псевдонимите Светлозар Пламенов и Вл. Пламенов. Стиховете разкриват лирически герой с неспокоен търсещ дух — *За сетен път* (1, 2); *„Отвърни безнадеждният поглед от мене...“* (2, 2), който е видял горестите на действителността — *Към другарите* (1, 1); *Аз* (1, 4); *Съдба* (1, 11); *В нощта* (1, 11). Понякога той е отчаян — *Примирение* (1, 1); *На моята майка* (1, 2), но винаги намира сили отново да се противопостави на застоя и примирението — *„Коя ръка ще скъса тежките окови...“* (1, 3); *„Аз нося свежия дух на слънчева страна...“* (1, 6); *Пророк* (2, 1); *Зов* (2, 2). В много от стиховете е постигнато единство на интимните и социалните мотиви — *Пред връщане* (2, 3); *„Когато пристъпиш смутена и бледа...“* (2, 3). Присъства образът на любимата, която трябва да се жертва в името на верността към „братята“, но това не е отричане в отхвърляне на личността, а вяра в „светли страни с любов озарени“ — *„Отвърни безнадежден*

поглед... " (2, 2). Конкретен и социално определен е образът на „морни и нещастни" във *Вечер* и *Братя* (1, 8).

Ще отбележим още едно стихотворение — *Към другарите* (1, 1), защото то носи изповедта на едно поколение, към което принадлежи Д. Иванов и пред което тепърва е предстояло да намери реалните измерения на своята истина:

И плачат сърцата ни, потъват във скърби
от болка сразени в неравна борба;
че живи останахме да гинем в прискърбие
проклинащи тихо нелека съдба.

Стиховете на Д. Иванов — разнообразни като тематика — показват добро поетично чувство и неравностойни творчески опити за адекватното му изразяване. Използват се твърде много словесните атрибути на символизма. Някои от творбите звучат шаблонно и епигонски, други носят лекотата и свежестта на художествени откровения.

Стиховете на Тодор Недков са малко на брой, но са насочени към различни теми, поетичните средства са разнообразни. Някои — като *Маргарита* (2, 1) — са твърде неумели в стремежа чрез усложняване на образността и на езика да предадат интимните чувства на автора. В цикъла *Молитва* (1, 9) Недков използва народни мотиви. Може би най-въздействено с непосредствеността си, с откровеността и призивността е *Здравейте* (1, 8):

... борбата ний зовем, борбата ни зове!
Днес стачници сме ний за близки и за чужди
и стачката сама съдбата ни кове...

Поетичните изяви на Тодор Недков в «Голгота» нямат художествено-естетическа стойност. Те са по-скоро форма за изразяване на обществената му активност, отклик на конкретни проблеми от действителността.

Разнообразието от поетични изяви на страниците на списанието не може да се оцени еднозначно. Както в идейно, така и в естетическо отношение, те носят белезите на твърде различни творчески индивидуалности. По-късно някои от сътрудниците оставят следа в българската поезия, други — в прозата и литературната критика, но има и стихотворни опити на случайно публикувани в списанието автори.

Много по-малко са белетристичните произведения в «Голгота». Всъщност за истинска проза трудно би могло да се говори, защото сюжетните форми не са от предпочитаните в списанието.

Нито един от разказите, които можем да прочетем в «Голгота» не притежава значителни художествено-естетически качества или оригинални идейно-тематични попадения. Типични за този жанр в списанието са *Фалимент* (3, 2–3) на С. Султанова и *Голгота* и *Черен* (1, 10) на Васил Иванов. В тези творби се разработва темата за безсмислието и пустотата на живота, приеман с чувство за предопределеност и безизходица, надделяват мрачни символистични образи. Войната е видяна от Д. Иванов — *Писмо* (1, 7), и В. Иванов *Не са хора* — (1, 3), през призмата на определени хуманни и антимилитаристични позиции, но и с

доза сантиментализъм и шаблонност. С повече социални елементи, разкрити доста декларативно и схематично, но в които прозират идеите за равенство, социална справедливост и негодуванието от подигравката с правото за свободен избор, Хр. Тодоров изгражда разказа *Съвременен човечец — дребен собственик и правник* (1, 2).

По-многобройни са произведенията на т. нар. лирическа проза, характерна още за предвоенния период, но много модерна през 20-те години, в която доминира емоционалното състояние, авторите боравят по-свободно със символи, алегории, асоциативни образи. Сред авторите в този жанр са Димитър Хаджилиев — *Поеми в проза* (1, 4), Д. Иванов — *Копнеж* (1, 3), *Пролетни импресии* (1, 5), *На жената* (1, 7), *Към слънцето* (1, 1) и др. Сполука откриваме, например, в *Една зимна нощ* (2, 4) на Д. Иванов. Цялостно и единно е авторовото чувство, предадено чрез описанието на заобикалящия го град с неговия пейзаж, атмосфера, герои.

Активен в този жанр е и Тодор Недков. Наред с импресии като *Песен на бездомника*, *Песен на барикадата* и *Аз помня този дом* (2, 3), изпълнени с романтични и символистични образи, но без особена дълбочина, са поместени и произведения като *В памет на Чикагските мъченици* (2, 7) и *Бунт* (3, 2–3). В тези творби с есеистично призивен характер въздействат непосредствеността и искрената позиция, преклонението и възхвалата пред великия устрем на човека, революционният романтизъм. Не липсват и анархистичните нотки на „вихрените метежи", индивидуалистичните настроения, възхитата от силата на „избрания", след който ще тръгнат тълпите:

> „ ... няма по-голяма радост от любовта към свободния дух; няма по-възвишен морал от самия тебе. Обичай себе си по-високо от всички!" — *Завет* (2, 9–10)

Революционни идеи с различни нюанси се срещат и в други произведения в списанието, но ще отбележим работите на Цветан Минков, които макар и твърде различни, носят и нещо общо помежду си — един идеал, свързан по-определено с народа, с пролетариата. Образът на стария учител от разказа *Лудият* (3, 3), който казва на глас истината, стаена в душите на хората, е повод за обобщение:

> „Лудост е да се мисли, че истината може да се арестува или унищожи. Не виждате ли, че от безобразията на живота всеки нов ден полудяват все повече и повече хора."

В есето *Улицата* (3, 3) е разкрита родната среда на угнетените, там, където расте техният гняв и се реализира борбата им. А в трите миниатюри (3, 1) на Минков положителният герой има конкретен облик, със своите идейни убеждения и илюзии.

Спираме се на идейната страна на тези произведения, защото тя е по-значима в тях. Художествените сполуки не са големи и са по-скоро в отделни детайли, но искрената убеденост и призивност на авторите засилват внушението на творбите.

Предпочитани в «Голгота» са притчите и легендите. Една част от тях пряко асоциират с обществените вълнения на времето: в *Съкровището* (1, 7) на Янко Русев постепенно всички се увличат след първия, тръгнал сам да променя старото; *Към слънцето* (1, 1) на Д. Иванов е израз на порива към светлината, защото съществуващата действителност е неприемлива; с подобна насоченост са *Стена* (1, 5), *Мечът* (2, 1) и *Златният кошмар* (1, 8) на Д. Хаджилиев. Друга част от произведенията в този жанр са посветени на любовта, на интимния свят на героя, но те са значително по-малко: *Еделвайс* (1, 7) на Д. Хаджилиев, *Една вечер* (2, 5–6) и *Стих в проза* (1, 11) на Сашо Николов, *Пророк* (2, 1) на Д. Иванов.

Както се вижда, прозата в «Голгота» не е представена със значителни заглавия. Някои от произведенията имат по-скоро познавателна, отколкото художествено-естетическа стойност. Сред активните автори са Д. Хаджилиев, Д. Иванов, Т. Недков. Предпочитани са по-късите жанрове, кратки са и публикуваните откъси от книги като: *Книга за живите* (1, 3) на Д. Хаджилиев, *В тъмницата* (2, 5–6, 11) на Т. Недков и *Валсът на смъртта* (2, 1) на Г. Жечев. Идейното, тематичното и художествено-стилистичното разнообразие на белетристичните творби не дава възможност да се очертае някаква определена естетическа линия в подбора им за публикуване в списанието.

Литературно-критическата дейност не е характерна за «Голгота». Особено през първата годишнина има съвсем малко такива материали — само отделни рецензентски бележки за излезли книги.

Литературните статии са посветени на общи проблеми, на социалната роля на писателя, на задачите и отговорността му, на отделни писатели и произведения. Като постоянни автори могат да се споменат Тодор Недков, Димитър Иванов, Цветан Минков, Никола Никитов.

С една единствена статия в списанието се проявява Д. Хаджилиев — *Ера на литературни недоразумения* (1, 3), свързана с непосредствената обществена и културна действителност в страната. Авторът застава в защита на обруганото изкуство, срещу пренебрежението към „делото на провинцията“ в културата. Хаджилиев пише с неодобрение за взаимоотношенията в литературните среди, срещу дилетанщината и непостоянството в интересите. Освен упреците към писателите в статията няма конкретни литературни наблюдения.

От средата на първата година почти във всяка книжка има статия на Цветан Минков и това изчерпва жанра на страниците на списанието през този период. Единни по дух, насоченост и увереност на позицията са статиите *Съвестта на писателя* (1, 5) и *Писателят и народът* (1, 6). Това според автора е въпросът, който новото време поставя и на който българската литература не отговаря. Крайни в отрицанието си са някои от оценките, които Минков дава както на българския писател изобщо, така и на отделни личности. Неговата теза е, че дълги години у нашия писател е формирано самочувствието на жертва на условията, подготвян е да служи на славата като „небесен избранник“, отчужден е от народа, не чувства нравствената и обществената отговорност за труда си. Като непосредствен пример в подкрепа на твърденията си Минков сочи „онова безобразно и нямащо име падение“ през войната, в резултат на което писателят

„изгуби моралния си кредит пред народа“. Прицел на думите му са Ив. Вазов, К. Христов, П. Славейков.

На фона на така очертаната литературна действителност Минков се опитва да насочи мислите към задачите, които новото време налага пред творците.

Същата позиция и проблеми виждаме в *Тревога на гузни съвести* (2, 4). Публикацията е предизвикана от статия на Елин Пелин във в. «Развигор» (*Писателите и войната*, бр. 46). Цв. Минков рязко се противопоставя на становището на Елин Пелин за позицията на българския писател, стига до пределно остри оценки — „позорно дело — военната черна поезия, с която се скандализира нашата литература...“; определя произведенията от този период като „вулгарни съчинителски измислици без художествена и литературна цена“. Емоционално и категорично отстоявайки своето виждане, Цв. Минков не допуска никакво оправдание за тези явления в българската литература, не приема промяната в становището на самите писатели след войната.

Публикациите на Минков за Ив. Вазов и Хр. Ботев също показват ясно отношението му към ценностите в българската литература и разбирането за ролята на писателя.

Статията за Ив. Вазов е една от най-обстойните в «Голгота» (1, 8–9, 11). Тя е много показателна за настроенията и споровете през тези години, за разслоението и диаметралното противопоставяне в търсенето на верния обществен и естетически идеал. Литературното и културното развитие е видяно предимно във връзка с обществено-историческия контекст, а по-малко става дума за художествено-естетическите аспекти. Минков проследява пътя на нашата литература от Паисий до Иван Вазов, търсейки доказателства в подкрепа на тезата си, че отразеният в нея интерес към историята е „еснафска романтика“, останала далеч от борбите и интересите на народа, а идентифицирането на идеалите на търговско-чорбаджийския свят с народните е причина за шовинистичните проповеди на писателите.

Оценката на Цв. Минков за Вазов най-обобщено се съдържа в този цитат:

> „Един от представителите на подготвителния период в нашата литература. Той е художник-публицист, чието поетично дарование е служило на чисто временни и случайни цели... Многотомното творчество на Вазов стои на преддверието на истинското изкуство.“ (1, 11)

Към Ботев «Голгота» се обръща на два пъти — веднъж със статия на Цв. Минков (1, 7) и втори път с няколко публикации, посветени на 46-годишнината от смъртта му (2, 8). За авторите Ботев е опора и мярка, според която изграждат отрицанието на заобикалящата ги действителност. Искрено и болезнено е възмущението, че името на поета се използва от тези, срещу които самият той се е борил: „...направихме от него едно щастливо средство за вербуване на партизани от една или друга обществена групировка“ — пише Т. Недков в статията си *Хляб или свинец* (2, 6). „Снижават го до себе си, превръщат го от великан на сянка на нищожество, от борец — на пигмей...“ — смята Цв. Минков (2, 8). В противовес на това Цв. Минков свързва Ботевите идеи с най-прогресивните, според него, сили на времето — пролетариата: „в дните на велик социален кипеж, когато буржоазното общество умира, за да се даде живот на един нов свят — света на свободата, на човещината“ (1, 7).

В голяма степен определящи в литературно-критическия тон на списанието, поради големия си брой, са публикациите на Т. Недков. Първата статия, с която той се представя — *Ал. Балабанов* (2, 1) — е написана като отклик на две публикации във в. «Развигор». В нея пространно се оглежда съвременната на автора българска литература, отразяват се неговите виждания за литературната критика, за различните писатели и т. н. В същото време тя съдържа и някои обобщения и постановки, които са показателни за настроенията и тежненията на 20-те години. Още подзаглавието *Критика, публика и професионално лицемерие* разкрива авторовото отношение към проф. Ал. Балабанов. Статията започва с обобщение за състоянието на литературната критика, която не анализира важни въпроси на нашата литература, а се свежда до повърхностни оценки, лични отношения, отзиви за приятели, ругатни и капризи. След това Т. Недков се опитва да определи същностните задачи. Според него задълбочен анализ очакват например проблеми от творчеството на Ботев, съвременна интерпретация на произведенията на П. К. Яворов и П. П. Славейков. С колоритен език, а често и със сарказъм авторът пресъздава картината на литературните нрави у нас. Няма име от наше време, което да не е намерило място в тези редове. Недков вижда една пъстра плеада от „критици и духовни вождове — един с един чужди, враждебни, противоречиви". Обяснението му за това положение е:

> „Липса на определен творчески идеал, липса на съгласуване писателската дейност с неговите обществени изповедания и липса на съгласувани общи изповедания с най-елементарни единици на обществения културен процес."

Спирайки се върху спора между Ал. Балабанов и Вл. Василев, Т. Недков взема страната на редактора на «Златорог», който според него е дал повече за приближаването на нашата литературна критика до философското изследване. Интересна е позицията на автора спрямо Гео Милев. Т. Недков не приема творчеството и идеите му, но същевременно с уважение отбелязва енергията и доблестта, с които Г. Милев защитава своите позиции.

Статията като цяло е написана умело, с познаване на литературната съвременност. Не са спестени силните фрази, крайните оценки, а и някои емоционални реакции и пристрастия. Макар авторът да поставя като мярка изискването на Кропоткин за „революционни идеи в изкуството" и за „хармония на труда и съвестта", не проличава в какво точно ги вижда. В статията надделява патосът на отрицанието.

Много по-неубедителни са опитите на Т. Недков за теоретично осмисляне на изкуството и творческия процес в статии като *Към зависимостта на творческия процес* (2, 2), *Революция в изкуството* (3, 1) и *Идеи* (3, 2–3), където са привнесени и чужди идеи, няма задълбоченост и лично осмисляне на проповядваното от Кропоткин. Лозунгът „Изкуство за революцията" остава без покритие — не е ясно за каква революция пледира авторът, какъв е пътят за „подобряване на нравите". Т. Недков е твърде краен в мнението и отношението си към съвременните писатели в статиите *Интелигенция или проституция* (2, 4) и *Пратете жупел* (2, 8). Остро до драматизъм е възмущението му от съвременното състояние на духа, от принизената роля на интелигенцията в духовния живот, от нравите на обществото и вкусовете му в изкуството, заклеймяват се всички и всичко.

Както шестте статии на Т. Недков с по-общ характер, така и неговото постоянно присъствие на страниците на изданието с по-малки частни мнения, се отразява върху облика на «Голгота». Но често в тях над професионалната задълбоченост надделяват личните пристрастия, прозира подвластността на самия Недков на всички грехове, в които обвинява литературната критика.

Критическите отзиви в сп. «Голгота» не си поставят за цел да обхванат литературния живот или определени тенденции. Произведенията и авторите се избират според интересите на рецензентите, често се представят книги на някои сътрудници на списанието.

С внимание и поощрение Цв. Минков представя *Книга на живите* (2, 10) от Г. Д. Лина с актуална обществена нагласа, с модерен поетичен израз, върху който се чувства влиянието на наши и чужди модернисти.

С пълно отрицание се отбелязва драмата *Кикот на живота* на Васил Иванов в рецензията на Димитър Иванов (2, 1), сборникът *Приказки* на Т. Христов (2, 4), младежкият сборник *Орион* (2, 4). В *Ирина* на Ненчо Илиев (2, 5–6) Никола Никитов не намира завършени образи и характери. „Малък опит, нито необходим, нито излишен за нашето време и нашата младеж“ — така Т. Недков характеризира *Светулки в тъмнината* на Велко Самин (3, 2–3). С надежда за бъдещи сполуки се споменава стихосбирката на Асен Калоянов *Понякога, когато съм насаме* (3, 2–3). Стиховете и поемите на Любомир Брутов в сборника *Черни пламъци* (2, 9–10) дават основание на Т. Недков да ги нарече „дълбока сърдечна поезия“ и „музика на оскърбената душа“.

Може би единственото произведение, което получава одобрителна, дори суперлативна оценка на страниците на списанието е романът *Бунтовник* на Димитър Шишманов. В критическите редове на Н. Никитов четем: „най-хубавото му произведение и единствено по рода си в нашата литература“ (2, 2). Според рецензията романът е изключителен с това, че открива „нов неописан досега мир на нашата младеж“.

Със социални идеи, които могат да се реализират „само при новото социалистическо общество“, със съвременен сюжет, непринуден диалог и хубав език Н. Никитов отбелязва драмата *Само огън* на Гаврил Вълканов (2, 4), като възлага надежди на бъдещото му творчество.

Вероятно идейната съпричастност е подтик за Т. Недков да представи поцялостно творчеството на Георги Жечев (2, 3). Освен новоизлязлата стихосбирка *Есенни вечери*, са рецензирани още две, издадени по-рано — през 1912 и 1915 г. Според рецензията тези книги са „първите зари на една нова предпролет в нашия духовен живот — в нашата поезия и нашата литература“. Г. Жечев е характеризиран като „художник съвсем самобитен, самороден метал, със своя философия, със свой опит, какъвто никой наш писател и художник няма още“.

Както се вижда от този кратък преглед, вниманието в рецензиите е насочено преди всичко към по-млади творци и рядко към действително значителни произведения и имена.

Почти постоянна грижа на «Голгота» са и отзивите за други списания. В тези бележки се отразява големият брой литературни издания през тези години и краткото съществуване на някои от тях. Отзивите започват от 1, 5, като първоначално дори има рубрика »Из нашите списания«. Ето някои от становищата на «Голгота».

Одобрява се платформата на сп. «Златорог», свързана с утвърждаването на правилно отношение към културните ценности. Макар мимоходом, с добра оценка са отбелязани стиховете на Д. Габе, поместени в кн. 1 на «Златорог» (1, 5).

Друг тон има бележката за сп. «Слънце»: „Всеки е свободен да си пише каквото си ще, но необяснимо е как редакторите и книжовниците около «Слънце» дават място на такива работи“ (1, 5).

В. «Развигор» се намира определено в обсега на вниманието на редакцията, като «Голгота» откликва обикновено на отделни статии и мнения. Например бележката на Л. Стоянов за Ал. Балабанов и Г. Милев е повод той да бъде обвинен в безпринципност и сметкаджийство“ (2, 7). По повод на статията *Вчера, днес и утре* под стрелите на иронията попада Й. Хербст (3, 1). Постоянно на прицел са възгледите и изявите на Ал. Балабанов (2, 2–3; 3, 3).

Неведнъж привлича вниманието и сп. «Везни» (1, 2–3; 2, 5), като се проявява крайно отрицателно отношение както към цялостната му линия, така и към отделни публикации.

Преценките за младежките издания, които често пропадат още след първите си броеве, „неподкрепени и ненамерили сигурен път“, издават симпатия (2, 3). В същото време се изказва упрек към писателите, които се отнасят „без елементарна заинтересованост“ към младите. Съвсем не са безкритични бележките към списанията «Мимоза», «Чайка», «Светли зари» (2, 9–10). Към младите хора от «Лебед» се отправя съвет да „проникнат в мъгилката на живота, тогава ще заприказват за същинските цели на изкуството“ (2, 8). А сп. «Зенит» предизвиква следното предложение към министъра на просвещението: „да се избесят всички, които наедро приказват за култура, цивилизация, морал и пр. ...“ (3, 1). С недоумение се приема сп. «Синият понеделник» (3, 1), а проявите на сп. «Хора» са окачествени като плагиатство и безцветност. Сп. «Небе» се определя като отдушник в „тази ужасна баня — провинцията“, но е критикувано, че започва без определен път в живота (2, 2). В същия момент възторжено се рекламира сп. «Липовград» като най-оригиналното издание, чиито лозунги са „Свобода на творчеството! Долу принципите! По-малко цензура!“ (2, 2).

Редакторите на «Голгота» се чувстват като че ли длъжни да изразяват отношение към целия литературен живот в страната и това се осъществява най-вече чрез отзивите за литературната периодика. Обикновено оценките са кратки и категорични, като най-често са повод да се споделят мисли по общи литературни и социални проблеми. Изобщо литературно-критическите публикации в «Голгота» не остават настрани от вълненията, споровете и пристрастията на литературните среди през 20-те години. Въпреки че често критериите са неясни и се чувства отсъствие на сериозна методологическа основа, на преден план излиза стремежът към новото и модерното и според силите си авторите разкриват вижданията си за него. Опити да постави сериозни въпроси и да проследи взаимовръзките в литературата ни прави Цветан Минков, с много жар разисква литературните проблеми Тодор Недков, активни рецензенти са Никола Никитов и Димитър Иванов. Интересът е насочен изключително към българската литература и грижата за нейното развитие е основополагаща тема в статиите на тези автори.

Мястото на сп. «Голгота» в литературната ни периодика не може да се разглежда еднозначно. Ако търсим прекия му принос като трибуна на значими произведения, трудно бихме го открили и като че ли бързо би се изчерпил списъкът на творби с трайна стойност. Но от друга страна, в трите годишнини на списанието правят творчески опити редица автори, които по-късно се развиват в различни насоки и дават своя принос в българската литература и култура. За кръга от млади сътрудници това са години на търсене, на ориентиране в твърде сложната обществено-политическа и културна ситуация. Анархокомунистическите тенденции, отразени най-вече в някои от статиите, в повечето произведения имат смисъл на общи революционни настроения, често неопределени и неясни. За спорадичното, а не строго идейно обединяване в това списание говори и фактът, че в по-късните години ориентацията на тези творци е твърде разнолика.

С нищо не обогатяват литературната картина на своето време случайните литературни изяви: безцветни, потопени в мъката на действителността или в бурните устреми на новото време, но без свой глас и позиция. Същевременно в рамките на самото списание при някои от постоянните сътрудници може да се забележи идейно-естетическо развитие. В много от произведенията съзнанието за революционност е подвластно на силно символистично влияние. Художествено-естетическия си бунт авторите се опитват да постигнат по-скоро чрез тематиката, отколкото чрез разрушаване на старите форми и излизане извън рамките на познатите художествени средства. Творчеството на отделни сътрудници на списанието е подчертано реалистично с някои плодотворни новаторски търсения като проблематика и стил.

Наред с всичко това, ако се доверим и на твърдението, че „изданието се следи с интерес от младите любители на изкуството“[3], може да се каже, че «Голгота» с бунтарския си и търсещ дух има свое място в идейно-естетическите стремления на 20-те години.

Антонина Йотова

[3] Богданов, Ив. *Българска литературна периодика*. С., 1978.

ЕХО

Седмично списание за литература и критика. Издава ред. к-т при Ломския градски театър, Лом, печ. Бр. Цоневи и Лилов. 8°. Ц. 2 лв. Аб. за 3 м. 20 лв., 500–350 тир.

1 1–8 25 окт. – 27 дек. 1919

Ред. к-т К. Ив. Манчов, Л. Ст. Цонев и Л. К. Петров.

Седмичникът за литература и критика «Ехо» е уреден през 1919 г. при управата на Ломския градски театър. В програмната статия *Към съгражданите ни* (1) редакторите му констатират, че с неговата поява се запълва празнота в културния живот на ломската общественост и самото то е извикано на живот с цел да се отклони младежта, за която предимно е предназначено, от оня път на апатия, безгрижие, овчедушие, който свършва с пълно обезличаване". Те заявяват, че в своята дейност ще избягват „булевардните разказчета" и „пикантните фейлетони", които забавляват читателя, но не допринасят с нищо за духовния му растеж, и ще подчинят всичките си усилия на „духовното превъзмогване" и издигане на естетическата култура на своите съграждани. Както се вижда, налице е една доста амбициозна програма за действие: редакторите на списанието се стремят да отразят всички обществено-политически и културни събития в живота на ломската общественост, да обхванат и анализират културните изяви на местната литературно-художествена мисъл.

Една от най-редовно водените в «Ехо» рубрики е »Театрални рецензии« (в 1 със загл. »Карандашни бележки«). Голяма част от материалите, публикувани в нея, са подписани с различни псевдоними, зад които обаче в повечето случаи стои младият, но твърде активен литературен и театрален критик Цветан Минков. Освен с истинското си име, в «Ехо» той печата и под псевдонимите А. Казимирски, Малви, Аика, а твърде вероятно е и псевдонимът Scriptum да е негов. В критическия отдел на списанието сътрудничат още Иван Иванич и Цв. Асенов. Отношението към текущия театрален живот в града нерядко вземат и редакторите К. Ив. Манчов, Л. Ст. Цонев и Л. К. Петров.

В рубриката »Музикални бележки« неизвестният В. К. разглежда репертоара на Оперната дружба в Лом, поднася на читателите информация за предстоящи турнета и концерти и дава отзиви за изнесени вече музикални представления (7).

Интересни проблеми се дискутират в откритата от редакторите »Свободна трибуна«. Тук Иван Иванич излага своето становище за необходимостта от обединение и близко сътрудничество между двете съществуващи в Лом театрални

трупи — Градския театър и Театралната дружба (*Торгующіи в храмы*, 7), а Т. Тихолов разсъждава за *Ролята и съдбата на гениалните хора в историята* (8). Важен момент при разкриването и изясняването на литературнокритическите и естетическите възгледи на сътрудниците в списанието е статията на Т. Тихолов *Отражение на социалния въпрос в драмата* (5), в която критикът се спира на мястото и задачите, стоящи пред художника драматург при изобразяването на съвременната действителност.

В рубриката »Из родните поети« редакторите препечатват стихотворения на Пенчо Славейков — *Докле е младост* (3), и П. К. Яворов — *Другари* (3), а в рубриката »Из френските поети« предлагат на своите съграждани творби от твърде популярните и добре познати у нас Теофил Готие *„Невинност на сърцето...“* (1) и Сюли Прюдом — *„Тук долу всяка линия...“* (1).

Рубриката »Pro memoria« се появява редовно по страниците на списанието (1–4, 6–7) и този факт говори за сравнително широкия ѝ отзвук сред читателската аудитория. Обикновено в нея се поместват спомени за трагично загинали по време на войните ломски граждани — К. Есеняков, Цеко Ст. К., подполковник Б. Тончев и др.

Заглавието на рубриката »Злободневка« в известна степен подвежда. Вместо обичайните за малката хумористична форма комични положения и ситуации, тук откриваме елементи на по-„сериозните“ литературни жанрове. Така например в излязлата в свободен превод „приказка“ на Казимир Тетмайер — *Кариерата на папагала* (1), превод на Enigmis, чрез средствата на алегорията и иносказателността сътрудникът на «Ехо» умело насочва стрелите на своята сатира срещу онази част от ломската младеж, която „мечтае“ и „разсъждава“ единствено върху „бъдещата си кариера“. Същите поучителни и морализаторски цели преследват фейлетоните „злободневки“ на Али баба Коч — *Сказание за света* (3), на Nebul — *Танц* (2) и *Баща и син* (6), и на Диноел — *Просякът* (4). Единствената публикация в рубриката, писана по конкретно зададен от ломската обществено-политическа действителност повод, е едно есе на Диноел, посветено на завръщането на пленниците от войната (7).

В рубриката »Вести« пряко са назовани причините за спирането на изданието: „Досегашният редакционен комитет на сп. «Ехо» в състав К. Ив. Манчов, Л. Ст. Цонев и Л. К. Петров, заставени от необходимостта да пребивават в столицата като учащи се студенти, се оттегля, като поверява редактирането на списанието на нов комитет, конструиран при Ломския градски театър“ (8). Те призовават своите съграждани към активно съдействие и подкрепа, уверяват читателите си, че формалностите около учредяването на новия редакционен комитет са уредени и изданието е финансово и морално осигурено. Но въпреки техните обещания, след направеното съобщение «Ехо» прекратява своето съществуване. Очевидно общественият интерес към списанието е спаднал, а и управата на градския театър не разполага с достатъчно сили и средства, за да продължи започнатото дело.

Страниците на седмичника «Ехо» разкриват широки възможности за изява на местните млади поети. Но принизените изисквания към сътрудниците и почти безпрепятственият достъп до колоните на изданието на всички „пишещи“

ломски граждани поставят своя отпечатък върху качеството на публикуваните в «Ехо» материали.

Ако изключим П. П. Славейков (3) и П. К. Яворов (3) единственият „чужденец", получил виза за списанието, е Кирияк Гр. Савов. В „персийската легенда" *Безпокоен господар* (4) поетът открито декларира антимонархическите си настроения и своя протест срещу тираните и силните на деня:

Ред дълги години, откакто властвуваш
над тази нещастна, клетнишка страна —
можа да успееш, ти вече чувствуваш,
на пъкъл да сториш таз дивна земя.

Бунтарският дух и гневноизобличителните интонации очевидно допадат на младите редактори и те се чувстват задължени да представят по-обстойно „мощното перо на тоя онеправдан от живота и хората вдъхновен служител на Парнас". По страниците на своето списание препечатват още едно стихотворение на младия врачански стихотворец — *„Вятър духна..."* (6). В «Ехо» то е подписано с бащиното име на поета — Григоров. Строежът на творбата, нейната ритмика и лексикални заемки говорят за съзнателно придържане към Яворовата поетическа традиция:

Вятър духна — лист отрони
лист отхвръкна,
и прехвръкна
недалеч от голи клони.
Буря духна — клон пречупи
клон се свисна,
и увисна
Плач на стари хралупи.

Попадането на тази творба, нагодена изцяло по Яворовите *Есенни мотиви*, в «Ехо» не е случайно, тъй като с личността и творческото дело на поета и драматурга Яворов са свързани голяма част от публикуваните в списанието материали.

Напълно в духа на символистичната поетика са издържани многобройните стихотворни опити на Ив. Ил. Флорасков. Самотата и отчуждението от всичко земно и преходно, умората от живота и бягството от действителността трайно се настаняват в неговите произведения *Раздяла* (1), *„Денят догаря..."* (6) и *Тъмна нощ* (8). Дори в такива интимно-изповедни творби като *Ней* (2) и *„Дете, недей затуля..."* (8) поетът се затваря в себе си и пее за своята „изгубена душа" и „цветята на несбъдната мечта".

Подчертано декадентско отношение към живота, жената и любовта се долавя и в стиховете на Алекс. Бохачек *Моята скръб* (5) и *Лебедова песен* (7).

Поетически опити в «Ехо» прави неизвестният за нас поручик Петков. Някои от неговите творби прозвучават като упрек към обществото, „забравило" подвига на „тез, що паднаха за своя народ" — *На забравените* (2), а в други авторът реди възторжени дитирамби за завръщането на „светците", които са погубили своята „младост в мъките на рова" — *Те идат!* (8). Художествената

безпомощност и несръчност на тези стихове ни убеждават, че те също са дело на един млад, неукрепнал и все още търсещ себе си автор. По-големи постижения поручик Петков отбелязва в онези свои произведения, в които отблизо следва нашата фолклорна традиция — *Калина* (5).

Свой дял в лирическата продукция на списанието дават още няколко ломски поети, чиито псевдоними остават неразкрити от редакторите: Нели — *Елегия* (5) и *Лятна нощ* (6), Франц Шау — *„Там някой трака и вещай...“* (5), Гор. Ц. — *Черепът на певеца* (1) и Pepolub — *„Ела при мен...“* (1). Стихотворните упражнения на тези начинаещи автори също не са лишени от наивност и социален сантиментализъм: те изповядват тихия си копнеж по онзи „дивен край (где гарван-птица не вещай, где има само младини“ — *„Там някой трака и вещай...“* (5).

Ако направим една по-цялостна характеристика на лириката, публикувана в «Ехо», трябва да подчертаем, че тази поезия има подражателен характер и е създавана изцяло по подобие на модните тогава естетически схеми.

Твърде безлична и оскъдна откъм автори и произведения е и художествената проза в списанието. Много от белетристичните творби излизат в рубриките »Злободневка« и »Pro memoria«. Както вече посочихме, това обикновено са фейлетони-еднодневки, изобличаващи някои страни и недъзи в живота на ломското общество, или есета и очерци за загинали по време на войните ломски граждани.

В «Ехо» се появяват и няколко стихотворения в проза от Диноел — *„А аз отминах мълчаливо...“* (3) и *Лолот* (6); Pepolub — *„Листата капеха и тогава!...“* (4); Скиталец — *Красота* (5), и Лазар Попов — *Край езерото* (8). В тях младите неизвестни белетристи отново се спират на проблема за преходното човешко щастие, изповядват своята тъга по „погубената младост“ и мечтите си по недостижимата „неразкрита красота“.

В критическия отдел на «Ехо» са поместени много статии, бележки и отзиви за поставяните на сцената на Ломския народен театър пиеси от наши и чужди автори. Като слабо е оценено представянето на Вазовата пиеса *Борислав* от трупата на Матей Икономов. В редакционна бележка, дадена след кратките впечатления на В. Рачев (7), редакторите на списанието заявяват, че не споделят изводите на случайния литературен сътрудник (тази рецензия е предложена на читателя само „за да си направи интересно умозаключение“). Преди всичко те не са съгласни с мнението на литератора, че „българската драма“ ще се роди от „българската политическа история“. Според тях това е „едно остаряло схващане, на което Яворовото драматургическо творчество отдавна тури кръст“. Сътрудниците в критическия щаб на «Ехо» ратуват за създаването на театър, който откликва на съвременността, в който пулсира съвременният живот с всички присъщи му конфликти и противоречия; за театър, обслужващ преки социални и обществени потребности.

Като първо крупно завоевание на новата българска драматургия те посочват драмата на П. К. Яворов *В полите на Витоша*. За нея Цв. Минков пише обширна рецензия (1). Критикът посочва някои недостатъци и формални несъвършенства и се спира подробно върху силните и слабите страни в играта на

артистите. Интересно е да споменем, че в своята сказка, изнесена по случай петата годишнина от смъртта на поета (3), Цв. Минков определя художествените изяви на П. К. Яворов в областта на драматургията като нов етап, като „трета фаза“ в неговото творческо развитие, което съвпада „с едно оформяне на политико-обществената действителност у нас, с пробуждането на обществената съвест и зараждането на нови сили в живота“. Според критика този период представлява едно „завръщане“ към реалността, но вече с нараснал художествен опит и умение да изгражда „широки композиции“, в които се „възсъздава животът“. Затова, когато определя значението на Яворов за нашата литература, наред с „хуманните идеали и чувства, с които той приобщи нашия народ към общочовешката култура“ и „класическата вълшебност, до която той издига българския стих“, Цв. Минков подчертава и неговите заслуги като първомайстор и основател на новата българска драма. (3)

Важно място сред критическите материали в списанието заема статията на Т. Тихолов *Отражение на социалния въпрос в драмата* (5). В нея критикът се опитва да проследи разрешението на този проблем в съвременната драматургия, да посочи неговото място в творчеството на такива световноизвестни писатели като Х. Зудерман, Л. Фулда, Г. Хауптман, Б. Бьорнсон, Е. Верхарн, Ада Негри, А. Франс, М. Горки, София Белая и др. Анализирайки част от художественото дело на посочените автори, критикът твърди, че социалните конфликти на съвременността получават своето сполучливо и правдиво решение само в произведенията на онези писатели, за които „от всички форми на съществуване единствено достойна се явява само борбата, и то борба съзнателна и полезна“.

Макар и наивна в някои отношения, статията на Т. Тихолов има своето значение. Критикът не се ограничава само с разглеждането на проблема за отражението на социалните въпроси в творбите на изявените и утвърдени автори от световната литература. Вниквайки по-внимателно и задълбочено в тяхното драматургическо творчество, той се опитва да посочи и някои нови тенденции и перспективи за развитието на родната драматургия.

В «Ехо» К. Ив. Манчов помества очерк, посветен на Х. Ибсен (8). Оценявайки високо неговите произведения *Призраци* и *Доктор Щокман*, редакторът на списанието защитава „индивидуализма“ и духовния аристократизъм на Ибсен, творческата свобода на писателя и неговото презрително отношение към шума на тълпата в името на изкуството.

Доста слабо и епизодично е застъпена преводната художествена литература. Предпочитанията на редакторите са най-вече към френската литература. В «Ехо» излизат няколко импресии и стихотворения в проза от Р. Жерард — *„Ела с мен...“* (1), прев. Диноел; Бекер — *Сухите листя* (2), прев Л. Ст. Цонев; Руманил — *„Там където съм роден...“* (3), прев. Л. Ст. Цонев; Обанел — *Ковачите* (8), прев. Л. Ст. Цонев. Ако сравним тези творби с „оригиналните“ художествени опити на поетите и белетристите в седмичното списание, ще установим много прилики и сходства. Очевидно малките лирични миниатюри на френските автори са послужили в значителна степен за мостра, за еталон при „художествените“ изяви на литературните сътрудници на списанието.

По-голямо значение заслужава откъсът от романа *Корина в Капитолия* (6) на Жермена дьо Стал, преведен от Л. Ст. Цонев, в който читателят се докосва до богатия и сложен мир на твореца при допира му със света на голямото изкуство.

От другите литератури в «Ехо» е представена само полската. При това двете творби на Казимир Тетмайер — *Кариерата на папагала* (1), превод на Enigmis, и *Монархът* (4), преводач А. А. Х., попаднали в рубриката »Злободневка«, се възприемат от редакторите не като пълноценна художествена литература, а като публицистични форми, чрез които се обслужват непосредствените нужди и потребности на ломската общественост. Затова може би предлаганите в списанието преводни художествени материали не блестят с особени качества, а някои от тях са дори на доста посредствено равнище.

Вероятно в превод от френски език излизат *Възпоменанията на Сен-Санс за Росини* (2), преводач Б-в, и статията *Нравствено-възпитателната сила на музиката* (5), също преведена от Б-в.

Списание «Ехо» заема доста скромно място в литературната ни периодика. Като дело на млади и неопитни студенти-ентусиасти, то не може да надхвърли своя провинциален характер и да преодолее инерцията на подражанието и схематизма.

Но сред безличните творения на многобройни стихоплетци и „литературни“ сътрудници, които не оставят следи в българската литература, трябва да отбележим успешния дебют на Цв. Минков в областта на театралната критика.

Освен това седмичното списание за литература и критика изиграва немалка роля за приобщаването на ломското гражданство към проблемите на родната драматургия и популяризирането на сценичното изкуство в Лом.

Захари Василев

ЗЕМЯ

Двуседмично списание за изкуство и критика. Ред.: Н. Ст. Абрашев и Ат. Величков. С., печ. И. Амбил. 4°. Год аб. 80 лв.

1 1–2 1 ноем. – 15 ноем. 1919

Списание «Земя» излиза през ноември 1919 г. в София. Тъй като липсва традиционната програмна статия, както и материали с характер на манифест, единствените указания са в заглавието и в съдържанието. Редактори на сп. «Земя» са Н. Ст. Абрашев и Ат. Величков, но ние имаме основания да предполагаме, че фактическият редактор е Николай Райнов. В списването му участват известни български интелектуалци — Николай Райнов, Николай Лилиев, Сирак Скитник, Добри Христов, Владимир Белчев, Юрий Александров, Трифон Кунев и др.

В списанието няма оформени рубрики, отсъстват и полемики. Съдържанието на «Земя» включва само българска литература и критика; вести за изложби, представления и концерти; реплики и коментари от типа на *Имаме ли художествена критика* (1) и *Изложби и пазар* (2) на Сирак Скитник; илюстрации, скици и винетки; реклами за нови книги.

Твърде голяма е групата на художниците, представени със свои творби в сп. «Земя»: Н. Райнов — винетки; С. Скитник — *Балканът* (1), *Приказка* (1) и *Маски* (2); Ст. Райнов — *Палъмници* (1) и винетки; Ив. Лазаров — скулптурите *Глава* (1) и *Ивайло* (1); Стефан Иванов — *1913 година* (1); К. Щъркелов — винетка; Емануил Ракаров — *Скица* (2) и винетки; Г. Белов — *Скулптура* (2).

Музикалните прояви са отбелязани от Добри Христов — *Нашата родна песен* (2), Владимир Белчев — *Руският симфоничен концерт* (1) и *Концерт от старобългарско пеене* (2) и Михаил Тодоров, който помества музикална композиция по Яворови стихове (2), а театралните — от Юрий Александров с постановката на *Иванко* (1).

Тези материали бележат съживяването и бързото развитие на културния живот у нас след войните и свидетелстват за големите духовни нужди и възможности на творци и публика.

Отсъствието на преводни произведения и отзиви за чуждестранния културен живот налагат предположението, че редакцията твърдо се придържа към тенденцията да отразява само проявите на българската култура. Този факт дори и названието на списанието — «Земя» — насочва вниманието към възникналото през октомври 1919 г. дружество «Родно изкуство», творческо обединение на

художниците, между които Н. Райнов, С. Скитник, Ив. Лазаров, К. Щъркелов, Ст. Иванов и др., представени на страниците на изданието. Дружеството се свързва с художественото направление «Родно изкуство» и застъпва идеите за народностен характер на българското изобразително изкуство, за внедряване принципите на фолклора в художествената практика, за известен отпор срещу европеизирането на изобразителното изкуство след Освобождението и т. н.

Програмата на дружеството и членовете му нямат ясна естетическа позиция за пътищата и средствата за постигане на народностен характер на изкуството[1]. Вероятно тази неяснота относно стила на изображение е дала възможност да се открояят модернистични прояви в българската поезия (Д. Дебелянов, Н. Лилиев, Тр. Кунев и др.) на страниците на списанието.

Неизвестно защо списанието спира след появата на първите си два броя. Твърде вероятно е материалните възможности на неговите редактори и сътрудници да са били ограничени, за да преустанови съществуването си едно издание, великолепно замислено и реализирано от редица талантливи творци от всички области на изкуството. Възможно е и неясната естетическа позиция на редакцията да не е привлякла читателската публика.

Както вече беше отбелязано, в «Земя» е поместена само българска литература и критика — стихотворения на Д. Дебелянов, Николай Лилиев, Трифон Кунев, Любомир Весов, поеми от Николай Райнов и една рецензия от Н. Райнов за *Птици в нощта* от Н. Лилиев.

Нивото на поместените материали се повишава от публикуването на три стихотворения на Д. Дебелянов — *През векове*, *Елегия* (*„Да се завърнеш...“*) и *Жертвоприношение* (2) и на *Сенки* (1) от Н. Лилиев. Стихотворението *През векове* е публикувано тук за първи път.

С по три стихотворни творби са представени Тр. Кунев — *Есен* (1), *Вечерна песен* и *Приказка* (1) и Л. Весов — *Девически сонет*, *Молба* и *Вечер* (2). Тези произведения са слаби и сантиментални и не се отличават с особени художествени достойнства.

Н. Райнов публикува две поеми — *Семирамис (царица асирска)* (1) и *Саломе (танцувачка асирийска)* (2). Двете поетически творби се отличават с традиционния интерес на своя автор към древната източна история и изкуство. В тях се рисува образът на страстната и горда жена, жената-личност, която със своите достойнства налага отпечатъка си върху историята и паметта на потомците.

Литературната критика е представена с рецензията *Николай Лилиев, творец на нова поезия («Птици в нощта»)* (2) от Н. Райнов. В нея се прави стилистична характеристика на първата стихосбирка на Лилиев и се дава следната висока оценка:

> „Стиховете на Николай Лилиев са зрели: той кърми голям поетически дар, знае добре родната реч и се сили да стигне връх на музикалност; той опитва плодовито всички размери, за да стигне разнообразие и звучност; той умее да намери най-подходна форма за всяка своя преживелица. Неговите стихове не дотегват, не тичат по релси, не уморяват ухото с изтрити рими, общи на всички начинаещи.

[1] *Енциклопедия България*. С., 1986, т. 5, с. 797.

... Неговата сбирка е най-хубава китка от песни: друг никой не е дал подобна гиздост у нас..."

Рецензията на Н. Райнов е написана с професионално умение и вещина и съдържа верни оценки, тълкувания и изводи за поезията на Н. Лилиев.

Очевидно трябва да се съжалява за краткото съществуване на сп. «Земя» — едно издание, което отбелязва различни големи прояви на българската художествена култура и изкуство. Имената на сътрудниците и високото ниво на поместените материали говорят достатъчно убедително за бъдещите възможности на това специализирано издание за изкуство и критика. Списанието не успява да се включи в движението «Родно изкуство» и да си завоюва трайни позиции в специализираната периодика, но безспорно изиграва своята роля в разместването на културните пластове и стремежа за намиране на нови художествени ценности, в търсенето и утвърждаването на нова естетика, свързана с родното — българското.

Веселина Димитрова

ИЗКУСТВО

София, печ. Ориент. 4°. Год. аб. 30 лв.

1 1919

Ред. Кр. Кюлявков.

Годината 1919 бележи значително оживление в литературния ни живот. Умората от последната продължителна война се трансформира в духовна жажда и читателят бърза да намери отговор на интересуващите го въпроси, да потърси разрешението на наболелите обществено-политически проблеми на страниците на периодиката. Перспективата за един по-траен мир, както и премахването на цензурата, оживяват творци и издатели и не е чудно защо започват да се появяват различни вестници и списания, които продължават или манифестират нова идейно-естетическа линия. Върху повечето от тях трудните материални условия слагат своя отпечатък и ограничават излизането им в няколко броя, често пъти дори само в един. Това се отнася и за сп. «Изкуство», появило се в първата следвоенна година.

„Няколко месеца след раждането на идеята и в ръцете на читателя е списанието-ветеран — първият и единствен брой на «Изкуство». Кюлявков го замисля като художествено и литературно илюстровано списание..."[1]. За реализирането на този амбициозен план Крум Кюлявков, редактор и издател, поканва художниците Васил Захариев, Еманоил Ракаров, Димитър Гюдженов, Райко Алексиев, Борис Зографов и Николай Райнов, които участват с цветни репродукции, графики и винетки. За сътрудници са привлечени и Николай Лилиев и Димитър Подвързачов. Участието на Николай Райнов е значително — освен с илюстрации и винетки, той е представен и с художествена проза и критика. Литографните копия са на художника Силаба.

Трудно може да се определи бъдещата идейно-естетическа насока на сп. «Изкуство», тъй като липсват материали с характер на манифест или с обществено-политическо съдържание. В него няма оформени рубрики, няма и полемики. От единствения му брой се вижда, че списанието откроява модернистични изяви в българската литература и изобразително изкуство.

Андрей Протич смята, че: „В «Изкуство» са застъпени млади художници и поети, макар повече или по-малко признати, вървят по нов, още неутъпкан у нас път. Дали «Изкуство» ще продължи да излиза значително време при тия

[1] Кастелов, Б. *Крум Кюлявков*. С., 1984, с. 43–44.

условия в България и особено при сегашното наше изолирано положение, е въпрос“[2].

Съмненията на изкуствоведа относно дълготрайността на изданието са основателни. Макар и събрал материал за втората книжка, Кюлявков е финансово затруднен да я издаде. Васил Захариев си спомня: „За начална страница аз приготвих многоцветна декоративна творба *Сънуващият град*. Но поради липса на средства редакторът Кюлявков не е в състояние да осигури излизането на втори брой и то спира“[3].

Краткотрайно издание като «Изкуство» учудва читателя с високото ниво на поместените художествени произведения. Прави впечатление и липсата на преводни материали в него. Дали редакторът Крум Кюлявков не е успял да подбере преводни творби или е възнамерявал да ориентира списанието си към отразяване само на българския културен живот, днес е загадка за изследователя. Единственият брой на сп. «Изкуство» не дава основание за никакви предположения или, по-точно, дава възможност за всякакви догадки.

В списанието е направена първата публикация на две стихотворения на Димчо Дебелянов — *Пловдив* и *Сонет*, с по-късно заглавие *Слънчогледи*.

От първата стихосбирка на Николай Лилиев *Птици в нощта* (1919) са поместени седем стихотворения в цикъл със същото заглавие — *„Сенки своя път поели...“*, *„Те не говорят — моите очи...“*, *„Безнадеждни са моите думи...“*, *„Трептят пространства, осветени...“*, *„Чъртаят се сребърни линии...“*, *„Безкрайна жал...“*, *„Отровна мисъл ме похити...“*.

С няколко свои творби е представен и Димитър Подвързачов. Това са: *Война*, *Некролози*, *Пролет* и *Скръб*, близки по дух и тематика на символизма, наситени със символична образност, макар че самият той рядко използва подобна стилистика. С тези стихотворения на Д. Подвързачов, а също и на Д. Дебелянов и на Н. Лилиев, се откроява още по-определено модернистичната линия на списанието.

Едно стихотворение — *Окови* на Кр. Кюлявков — ангажира вниманието на изследователя. В спомена си *Октомврийската революция и моят творчески път* авторът разказва защо това произведение е важно за него и за творческия му развой: „Първото ми сериозно стихотворение, с което поисках да изляза от този кръг, беше стихотворението *Окови*, печатано през 1919 г. в сп. «Изкуство». Там аз открито вече можех да кажа, че „тежат ми земните окови“, но начинът, по който казах това, т. е. творческият метод, пак си оставаше формалистичен. Не беше лесно човек да се освободи от това влияние“[4]. Разбира се, тук поетът все още не се е отърсил от своите „окови“, но от осъзнатата вече необходимост до сп. «Червен смях» и сътрудничеството с Христо Смирненски има само една крачка. В скоро време Кр. Кюлявков и Хр. Смирненски замислят и осъществяват сп. «Червен смях».

Белетристиката в списанието е представена с *Раждането на човека* (Начална глава от романа *Между Пустинята и Живота*, сложена под печат) от Николай Райнов, третираща библейски мотиви във философско-естетически план.

[2] Пак там, с. 45.

[3] Пак там, с. 44.

[4] Пак там, с. 44–45.

Поместена е и творбата *Сън* — модернистична лирическа проза без означен автор.

С *Критичен обглед* от Н. Райнов завърша брой първи и единствен на сп. «Изкуство». В него се прави кратък обзор на целия културен живот у нас след войната. Остро критична, статията е насочена срещу търгашеството с културни ценности, срещу нескопосните преводи на произведения с конюнктурен характер, срещу театралните постановки с търговски успех и т. н. Според Н. Райнов единствено пластичното изкуство не е засегнато от този комерсиален дух — „дали от честност или неподкупност, дали от неразбиране на този вид изкуство от страна на тълпата".

Значението на сп. «Изкуство» е, че то е „художествено издържано и първо по рода си у нас"[5]. За литературния историк са важни първите публикации на произведения, станали вече класика. Списанието е етап от творческото развитие на Крум Кюлявков и начало на неговото идейно-естетическо преориентиране към социалистическия печат (след него той започва да сътрудничи в сп. «Червен смях»). Сп. «Изкуство» не оказва голямо влияние върху литературния живот у нас след войните, но го разнообразява, бележейки неговото съживяване и разцвет.

Веселина Димитрова

[5] Павлов, Т. *Живот и творчество.* — В: Кюлявков, Крум. *Избрани произведения*, С., 1953, с. 8.

ИЗКУСТВО И КРИТИКА

Списание за литература, музика и театър. Год. аб. 35 лв.

1 1–2 май – юни 1919

Списанието излиза само в два броя и е опит за издание с общокултурен характер. Редакционната уводна статия *Нашата задача* заявява открито позициите на редакцията; списанието ще работи „против безвкусицата... и за поставянето на родната литература и изкуство на нужната висота". Централно място заема проблемът за току-що отминалата война със специална реплика към българските писатели: „мнозина от българските писатели, музиканти и артисти изневериха на художническия си дълг и твориха хвалебствени химни на силните на деня".

В двата броя са публикувани две стихотворения от В. Трендафилов и В. Ставрев — *Майски нощи* и *Pontus Euxinus*. Първото е посредствен опит в романтично-символистичен стил, а второто е смехотворно безсмислие.

В списанието няма публикувани белетристични материали. Преобладават литературно-критическите текстове. Заслужава внимание статията *Професор д-р Кръстев* (1) от В. Ставрев по случай годишнината от смъртта на критика. Направена е обща характеристика на критическия метод на д-р Кръстев, изтъкнати са откривателските му заслуги към П. Яворов и П. Тодоров. Авторът изпитва дълбока почит към делото на д-р Кръстев и препоръчва продължение на неговото дело.

Рубриката »Театър« е най-обширна. В нея под формата на писма Исак К. Даниел дискутира проблеми на българското театрално дело, интелигентно и с разбиране очертава общите и конкретните насоки на развитие специално на Варненския театър и оперета. Прави впечатление формулировката, дадена от автора на понятието „чисто изкуство" и особено категоричното му мнение за българския театър. За него той пише:

> „Възможният максимум, към който трябва да се стреми нашият театър, е да има репертоар, избран из най-издържаните в литературно отношение драматични произведения, да предаде релефно живота, който е обрисуван в пиесата, като при това подчертаят философската и художествената мисъл, които лежат в основата на драматичния конфликт."

Списанието няма свой характерен облик, оформлението му е семпло и очевидната амбиция на редакторите за създаване на общокултурно интелигентско

издание без определена политическа концепция не успява. Двата малки броя са интересни само с конкретните проблеми, засегнати тук и явната ерудиция на някои от авторите.

Милена Савова

ЛУНА

Месечно списание за художествена литература и критика. Ред. Николай Марангозов. Габрово. 4°.

1 1–2 март – май 1919

Младежко литературно списание.

Списание «Луна» излиза през 1919 г. в Габрово. Първият брой се явява през месец март, а вторият е с датировка април – май и двойно превишава като обем своя предшественик. Негов основател и редактор е Николай Марангозов (по това време той е само на 19 години). Сътрудници са само млади литературни творци, търсещи утвърждаването си като поети и писатели.

Подобно на много свои събратя от този период «Луна» не успява да се наложи. Обяснителната бележка в края на първия брой недвусмислено изяснява причините за неговата краткотрайност: „Поради лошите материални условия, при които се положи основата на «Луна», първият брой излезе в малък обем — една кола — и малко екземпляри, че в България купуват и четат не поезия, а вестници. И много трябваше да рискуваме, ако отпечатахме повече. Сега — само за малцина, които жертвуват всичко за поезията, най-малко парите".

Изборът на заглавието не е случаен и подсказва за идейно-тематичната насоченост на списанието — то е пропито с духа на символизма и модернизма. Усамотението, духовните терзания, поривът към красота и съвършенство, дълбоката мирова скръб, любовта, пораждаща непосилни страдания; природата, навяваща чувства за преклонение и безсилие със своето могъщество — това са характерните тематични кръгове на публикуваните в изданието произведения. По неговите страници няма да срещнем отразени остри социални проблеми, не рефлектират обществено-политическите събития. Любовта и природата са основен обект на изображението. Списанието е закъснял, дори епигонски отклик на символизма. Най-силно въздействие върху естетическата му платформа оказва поезията на Шарл Бодлер. За негова програма може да се счита редакционната бележка в края на първия брой:

„Облачни двери разтварят възхода на «Луна» и „бледна е нашата надежда за лазурни простори, стара съдба на всяко светило..."

И малцина ще почувствуват в сърцата си светлината на «Луна», нашата скръб и радост. „Изкуството не се създава за народа, а за бога и света, за душата на човечеството, или за душата на цветята по нивите, за всички и за никого, за вечен спомен и за едно безгранично величие" — казва великият

Демел и неговата реч издига изкуството на заслужено стъпало. Тя вещае на артиста истинско изкуство, любов към него и гордост в него. Тя ще бъде и нашето художествено кредо.

В списанието ще се печатат оригинални и преводни лирически стихове и поеми, художествена проза, драматически етюди, статии върху изкуството, критики, театрални и литературни бележки, хроники."

Младите автори остават на естетическото си кредо за чисто изкуство и индивидуализъм. Те витаят в облаците на безбрежни небеса, кодето е царството на бледни царкини и лунни лъчи. В своите бленувани светове въздишат, мечтаят, страдат, тъгуват, но не успяват да осъществят обещанието си за оригиналност, далеч са и от високи художествени стойности. Липсата на материални средства ускорява бързото прекратяване на това издание — след втория брой то преустановява съществуването си.

По страниците на «Луна» са си дали среща млади автори с млади художници, чиито рисунки са издържани напълно в тоналността на изданието. Поместени са винетки от М. Никифоров, Ст. Ковачев, Г. Хр. Рубев, Цв. Василев, А. Михайлов. Оформлението на заглавната страница и портретите на З. Н. Гипиус и В. Я. Брюсов са от Карасимеонов.

Предпочитаният жанр в списанието е поезията. Публикувани са 25 стихотворения от наши автори, четири стихотворения в проза, три са в превод от руски поети. Всички те са издържани в стила на символизма, модернизма и декаденството, с което определят и цялостния облик на изданието.

С най-голямо участие в «Луна» е редакторът — Николай Марангозов, който освен със стиховете си *Елегия* (1), *Последната нощ на Клеопатра* (2), *Песни* (2) и *Есенно интермецо* (2) (последните две, подписани с псевдоним Валерий Есен), се представя и с рубриката »Художествена хроника«. Списанието е свидетелство за началото на творческия му път. Стихът му като образност и като емоционална гама е плавен, със стегната композиция в схемата на символистичната поетика. В поезията на ранния Марангозов природата е в съзвучие със страданията на резигниращата душа (*Елегия*, *Есенно интермецо*), за лирическия Аз любовта е болка, тъга и трагична съдба (*Последната нощ на Клеопатра*), а любимата — „сестрица меланхолна" (*Песни*).

Поетът Иван Мирчев сътрудничи редовно и в двата броя на списанието. Поместени са стихотворенията му *Отрицател* (1), *Меч*, I и II част (2) и есето (по-скоро стихотворение в проза) *Сребърен дъжд* (2), подписано с псевдоним Adelina Mortua. Те са подчертано символистични — с характерната абстрактна образност и меланхолична тоналност. Макар все още плахо, по-скоро като намек, в тези ранни стихове обаче Ив. Мирчев разчупва строгите канони на символизма. Неговите лирически герои са подчертано индивидуализирани и интелектуално самовглъбени.

Активен сътрудник на списанието е Петър Кишмеров, един забравен днес поет. Стиховете му, публикувани в «Луна» — *Странникът* (1), подписано с псевдоним Петър Русян, *Прелюдия на скръбта*, вероятно и подписаните с псевдоним Един в черно — *Сянката на Морена* и *Хетера*; *Сказка* (2), *Когато вишните цъфтяха* (2), *Интермецо* и *Утро*, са затворени в тривиалната поетика на символизма.

Свои стихове публикува и рано отишлият си от този свят (на 31 години) поет, лирик и драматург Димо Димитров. Творбите му говорят за поетично дарование, реализирано в рамките на тривиалната символистична поетика. Стихотворението *Брези* (1) е поместено с псевд. Ванимил Димитров, а *Черна песен* (2) е подписано с истинското му име. По структура и поетически изказ то напомня *Заточеници* на П. К. Яворов. Лирическият герой на поемата *Епилог* (2) е потопен в типичните за символизма емоционални драми — той е уморен, обезверен, обхванат от незнайна горест, покаяние след „блуден пир, де пих от царствений потир".

В «Луна» помества свои стихове младият поет Борис Марзоханов. Сред приказните декори на фантастни светове в стихотворенията му *Морски князе* (1), *„Нощта пристъпва..."* (1) и *„Над моя дом, дете, веч слънцето залязва..."* (2) ще открием възторжено-наивни пориви към съвършената красота, блянове за хармония, мъчителни спомени „под сянката на минали дни" и още много атрибути от поетичния арсенал на късния символизъм.

По едно стихотворение публикуват: Стефана Ангелова — *Лебедова песен* (1), С. И. Стаев — *Плач сред пустинята* (1), Васил Милев — *„Ръце трепереци, костеливи не простирам..."* (2), Р. Д. Звездин — *Вихри* и *Проплакват глухо клавесини* (1), Самотник — *Бохеми* (1). Това са по-скоро епигонски стихотворни опити, отколкото оригинални стихотворения, но се вписват добре в поетичния контекст на списанието.

Не липсват модерните и добили широка популярност през тези години стихове в проза, представени в «Луна» най-вече от Христо Миндов: *Жълти хризантеми* (1), състоящо се от 6 части, *Писма до Мариана* (2). Меланхолията и скръбта са доминиращи чувства в самотните бдения на поета, който споделя своите патетични, малко претенциозни лирически откровения.

Трудно е да се даде точно жанрово определение на публикуваната от Константин Герасимов сантиментална приказка *Вечна мъка* (2). Би могла да се класифицира и като стихотворение в проза. По стил е близка до библейските притчи, а като идея в нея е залегнала мисълта, че безумната любов на силната личност изпепелява и унищожава живота наоколо.

Изборът на преводната поезия е в унисон с естетическите предпочитания на редакторите. В «Луна» са публикувани стихотворенията на Валери Брюсов *Асаргадон* в превод на Иван Христов и на Зинаида Гипиус *Ти* (1), преведено от Н. Марангозов. Поместена е и елегията на по-малко известния руски символист Иван Бустничкий *В градината на Фениксите* в превод на Ив. Мирчев. Стиховете от руски автори са преведени с умение и вещина, показват добро владеене на поетичния изказ и ритмика.

Художествената проза е застъпена единствено с любовно-мелодраматичния разказ на френския писател Вилие де Лил Адам *Вяра* (2), в превод на Рачо Райков.

В рубриката »Художествена хроника« Николай Марангозов представя с кратки рецензии две музикални събития в Габрово (1): на оперната певица Елена Орукин от Берлинската Кралска консерватория и на виолониста Георги Актарджиев. Той високо оценява тяхното изпълнителско майсторство и остро порицава безразличието и апатията на културната общественост в града.

В същата рубрика с положителен отзив Н. Марангозов представя новото

списание за театър, музика и литература «Сцена», редактирано от Ст. Узунов и Л. Н. Вълчанов (2).

Към жанра на художествената критика принадлежи и статията етюд *Шопен* от Ст. Пшибишевски, преведена от Р. Радославов. Този литературен текст е най-интересен за съвременния изследовател, защото разкрива не просто естетиката, а философията на полския символизъм чрез един блестящ анализ на музикалното творчество на Шопен.

Списание «Луна» не оставя дълбоки следи, не носи нови художествени и естетически идеи, не обогатява и жанровата стилистика на българския литературен печат. То е едно от многото символистични издания, заливащи литературния пазар през този период. «Луна» е по-скоро интересно свидетелство за началото на творческия път на поети и писатели като Николай Марангозов, Христо Миндов, Иван Мирчев и др., за техните художествени вкусове и естетически метаморфози.

Венета Михова

НОВИ ДНИ

Списание за култура и просвета. Издава ред. к-т. Орхане. Печ. Наука на Г. Христов и Сие (&) Карл Йосифов, Орхане. 4°. Год. аб. 20 лв., отд. бр. 2 лв. 400 тир.

1	1–2	ноем. – дек. 1919
2	3–6	1 апр. – 1 юни 1921
3	7–13	1 ян. – 28 дек. 1922
4	14–17	февр. – 15 март 1923
5	18–20	1 ян. – 26 дек. 1924
6	21–30	14 ян. – (?) 1925
7	31–34	20 март – 18 дек. 1926
8	36–37	17 апр. – 15 май 1927

За 35 — сведения липсват; 8–10, 30, 33, 35 — неоткрити.

От 2 подзагл. — месечно списание за култура и просвета; от 3 — просветно-литературен лист.

От 3 излиза два пъти месечно.

Адрес на редакцията: М. Геров, учител в Орхане, фактическият редактор; от 5 ред. Г. Попиванов, а издател — Марин Недков; от 22–30 ред. е и В. Савов.

Притурка от 10 юли 1925 г., посветена на Шипченската епопея.

Печата се в п-ци: Гутенберг и Йосиф в Орхане, Труд във Враца и Майска роза в София.

От 32 — 2°.

28 — посветен на юбилея на Петър Илчев (род. 29 юни 1868), бивш директор на Педагогическото училище в Орхане, баща на известния езиковед Ст. Илчев.

«Нови дни» е регионално литературно издание, с български и преводни стихове, разкази и критически статии; с ценни културно-просветни и краеведчески материали. Макар да излиза нередовно, дори едва вегетира в бурните години след националната катастрофа, на неговите страници се поставят насъщни и наболели проблеми, свързани с материалния и културен възход на Орханийския (дн. Ботевградски) край.

Обособяват се традиционните рубрики за поезия, проза, публицистика, литературна критика, народно творчество и т. н.

Въпреки че редакторите се сменят през осемте години, в които излиза изданието, то не променя своята линия: „да бъде чуждо на всяка партийност и на всяка политика“ — *Вместо програма* (1, 1). Редакцията се ориентира към „обща просвета, която е основата на всички страни в цялостното дело на народния напредък“. Без да спорим „има“ ли, „няма“ ли „надпартийна“ и „обща просвета“, нека се помъчим правилно да разберем това начинание в името на „народния напредък“, разбирано като цялостно дело, когато народът се завръща обезверен и гладен от националните катастрофи и разгромен от първите му

опити за промяна (Радомирската република, Владайското войнишко въстание, Юнското и Септемврийското въстание 1923 г.).

Разбира се, определението „надпартийна“ (просвета) тук получава по-друг нюанс и не бива да се абсолютизира, особено когато откриваме стремежа на редакторите конкретно да воюват за „политическа обнова“, — както се казва в същата уводна статия. Тази „обнова“ трябвало да започне „още сега“, като се съпътства и от „паралелната дейност за културната обнова“, даваща израз на „културно-просветните нужди и прояви“ в Орхане и Орханийско. Залага се преди всичко на „чисто местния интерес в града и околията“...

«Нови дни» си поставя и друга — много по-обща и открита цел, с национално значение: „ ... да стане изразител на далечното, провинциалното мнение за всички значителни литературни явления, които се пораждат там, в София, но които разчитат на безпрекословното възприемане на дълбоката и широката маса“. Както личи от цитирания текст, широките маси се възприемат като последната творческа инстанция, като безпогрешна лакмусова хартия за зрелостта на т. нар. „значителни литературни явления“, но вече разглеждани от „такава перспективна далечина“, в която — „изчезват всякакви лични чувства и отношения“. Редакторите се опират тъкмо на народното „мнение“, което като цяло щяло да „бъде по-обективно“.

За този период «Нови дни» е единственото литературно издание в Орхане, паралелно с което се издава информационният в. «Борба».

В списанието са обнародвани значителен брой стихотворни произведения от регионални автори, фрагменти от народни песни. Всред тях най-значително си остава народнопесенното творчество.

Ще посоча само някои имена и по-значими техни творби: И. Г. Брънчев — *Сонет* (1, 1); Вл. — *„И сякаш сън...“* (2, 3); Г. Николов — *Лунна нощ* и *Китара* (2, 3); М. Д. — *„Приласкай ме!...“* (2, 4); Земко — *Вечер*. Из цикъла *Песни на войната* (5, 18).

Най-активен е В. Савов: *Есенни мотиви* (5, 18), *Войнишки сън*, *След боя*, *Ден*, *Лека нощ* (5, 19), *Кажи*, *За тебе*, *Снежинки* (5, 20), *Родино*, *Детски сън* (5, 20), *„До мене плискат водите близки...“* (6, 24), *Есенен напев* (6, 26) и др. Неговият стих е сроден с народното светоусещане; военните му стихове са меланхолични и свързани с болката по загиналите във войните; забелязва се и близост със съкровените предсмъртни редове на Димчо Дебелянов.

Добри стихове публикуват също: И. Г. Б. — *Желание* (4, 14); Георги Налбантски — *Ведро утро*, *На есента* (5, 20); Ст. Цонев — *Анета* (6, 22)

При подбора на стиховете се забелязва стремеж към обективно помиряване на обособените „полюси“ в естественото развитие на българската поезия. Например, в литературната »Притурка« (6, 29), в чест на поборниците и опълченците на Шипка, където се поместват фрагменти не само от *Опълченците на Шипка* от Иван Вазов, както се прави традиционно дори и днес, но и подходящи фрагменти от *Кървава песен* на П. П. Славейков.

В »Ученически дял« се поместват юношески стихове, с характерен сантиментализъм и наивитет. Между тях се публикува и един от първите стихотворни опити на бъдещия литературовед Васил Александров (Вутов) — *Ах, вериги* (7, 31), тогава ученик в 5 клас (дн. 9 кл.).

Сред стихотворните народни умотворения се открояват записите на В. Савов. Той записва народните песни: *Байова Пенке, байова*, *Слънцето огаснало*, *Загинали двама братя*, които е слушал от Иванка Г. Тодорова, с. Видраре, Ябланско (6, 22). И пак от нея — друга народна песен — *Родна песен* (6, 24). Неотбелязан записвач обнародва народната песен *Йован си Ради говори* (6, 27); други народни песни от с. Стъргел (8, 37) и т. н.

От чуждата поезия са предпочетени : К. Д. Балмонт — *Завет на битието*, прев. Т. Г. (1, 2); С. Я. Надсон — *Не казвай, че умря* и *Още той живее*, прев. Т. Г. (1, 2); П. Б. Шели — *Озимандия*, прев. И. Г. Б. (4, 14); И. А. Крилов - *Маймуната и очилата*, прев. Ст. П. Беж. (4, 17).

От раздела белетристика ще отбележим притчата *Гостите* (1, 1) от Т. Г., в която авторът по художествен път доказва, че „скъпи гости“ могат да бъдат не само знатните величия, но и обикновените люде, „боси“ и „кални“ рибари, с изпокъсани мрежи. Импресиите *Димитровки* (5, 18) на Г. Димитров и особено на В. Савов: *Светлината угасва* (5, 20), *Празник* и *Над безкръстни гробове* (6, 23) също заслужават отбелязване. Последната импресия привидно кореспондира със септемврийската проза на А. Каралийчев, но съдържанието ѝ е завоалирано и неясно.

«Нови дни» съдържа богат краеведчески очерков материал. Интересно е *Преданието* за латинската крепост «Града», Видрарска община, Ябланска околия (6, 22) от Б. Савов.

Към типичните краеведчески материали трябва да отнесем неподписания колоритен откъс *Характерни названия на местности в с. Липница* (6, 22); очерците на Хаджи Н. Вълков (6, 26), целият брой (6, 28), посветен на 30-годишната учителска дейност на Петър Илчев (род. 1868), с подробни биографични данни, спомени и очерк за него от П. Ханджиев; очерците за местните революционни дейци, поборници и опълченци от Орхане и Орханийско: за бай Цвятко Ханджията, Дядо Стоян Цагарски (родственик на поета Стамен Панчев), Васил Стаменов, Недко Даков, Божко Генчев Божилов, Стамен Вълков (Дявола), Мико Стоянов, Христо Сариев (Гълъб войвода), Дядо Драган Ветовски, Ст. Д. Стамболиев, Димитър Лалински (6, 29) — все люде с богати биографии, някои от тях — сподвижници на Васил Левски. Издирен е ценен материал, извор за родовата памет и за тежката съдба на най-будната част от населението и интелигенцията на тогавашното Орхане и Орханийско.

Затрогващ е и посмъртният очерк за рано загиналия студент-лесовъд от Виенския университет Васил Н. Вълков, угаснал в жестоките прегръдки на мизерията и туберкулозата.

От белетристичните творби в »Ученическия дял« се открояват: пътеписът *От Орхане до Етрополе* (1, 2) на Христена Върбанова и импресията *Пролетта настъпва* (2, 5) от Христо Златаров.

От прозаичните народни умотворения се публикуват за първи път редица оригинални народни разкази и приказки от Орхане и Орханийско. Записан е: народен разказ от с. Правешка Лъкавица, разказан от Рада Кръстювска; народен разказ от с. Липница, разказан от дядо Лало Стаменов (6, 27).

Със смесено съдържание — песни и приказки — са: *Из приказките на майка ми* (3, 12); *Из песните и приказките на майка ми* (6, 27); други *Народни*

разкази, приказки и песни на майка ми (6, 27) и разказът *За дяда ми* (3, 7), всички записани от Г. Попиванов и презаписани още от Божан Ангелов и проф. Михаил Арнаудов в сборника от отбрани песни и приказки *Българска народна поезия* (1921 г.).

Интересен народен разказ е записан (вероятно пак от Г. Попиванов) и от баба Добра Вълковица от с. Врачеш (7, 34).

Важно значение за краеведите на Ботевградския край има студията на Г. Попиванов — *Книжовен интерес на Орханийско през миналите векове* (7, 32). В своите обобщения обаче авторът популяризира научните достижения на проф. Беню Цонев.

Преводната белетристика е застъпена с творбите на: Й. Дучич — *На скалата* (1, 1), прев. Г.; Ш. М. Саади Шираз — *Гюлистан* — откъс, гл. 2, разказ 23, заедно със стихове в проза (1, 1), прев. Г.; Ф. М. Достоевски — *Как мужикът бие своята жена* (3, 7), прев. Х.; В. П. Катаев — *Иринка* (3, 13); Цезар Флайшман — *Аз трябва за морето да мисля* (5, 19), прев. от нем. М. Д.; *Из спомените на генерал Дандевил за борбата на отряда му със страшната виелица на връх Баба* (6, 24), прев. от рус. Г. Попиванов; *Боят на Вратешката на 16 ноември 1877*, из *Походните записки на един армеец* (6, 26), прев. от рус. Г. Попиванов. С конкретна историческа информация са наситени тези и други (3, 7) спомени за България на руските офицери от времето на Освободителната война.

Публикуваните публицистични произведения докосват важни моменти от съвременния живот на тогавашното население: Иван Поплазаров изтъква остро потребността от *Железница в Орханийско* (1, 2); Д. Попгеоргиев се изказва по юридическо-правни и административно-нравствени проблеми в актуалната си статия *Правосъдие* (1, 2); Ц. Минов негодува от политическата лъжа в обществения живот в памфлета си *Думи и дела* (2, 4); неизвестен автор се изказва за *Нашето духовенство* (2, 5) по повод създаването на столичната Духовна академия; Илия Стоянов апелира за *Построяване на театър и читалище в града* (2, 3) и пише друга остра статия *За необходимостта от широко народно образование* (2, 3).

С. И. Тошев взема отношение за ролята на интелектуалците в статията си *Интелигенцията и народът* (5, 18); В. Савов се изказва *По правописа* (5, 19) по повод отминалите езикови реформи; Г. Попиванов открива *Интересно езиково явление в Орханийско* (5, 20) — конкретни особености около *е*-кането и *я*-кането; отново В. Савов се изказва за една изложба в статията си *Българското изкуство и международните художествени изложби* (5, 20); той отправя и темпераментно приветствие към учителите юбиляри (6, 26).

Отпечатан е и значителен брой публицистични материали по случай годишнината от Освобождението ни от турско робство (6, 24).

Отпечатват се и статии с по-философско съдържание: *Отношението на човека към света* от В. Салабашев (6, 22), *Психология на тълпата* от Ст. Пешев Беженийски (4, 14, 15), още и очерци и статии с общокултурен характер.

Поради обстоятелството, че «Нови дни» е единственото литературно издание в Орхане и околията по това време, редакторите поместват внушителен

брой литературно-критични материали: биографии на писатели, анализи на ярки литературни творби, бележки за класически произведения, предназначени за литературната публика и учащата се младеж в града, в който по това време има Педагогическо училище, много служители с литературни интереси, учители и офицери, а и литературни традиции, утвърждавани от Никола В. Ракитин, Стамен Панчев и др.

Най-активен в литературното поприще е Георги Попиванов. Още в началото той се отзовава с критическа оценка за *Юлска китка* от Иван Вазов (1, 1).

Авторът не може да прости на народния поет, че с такова пристрастие е възпявал катастрофалните войни. И чак когато е настъпил разгромът, Вазов се е „опомнил": „военната му муза е млъкнала и той избягал всред природата".

Разбира се, този сложен период от творческата съдба на Вазов е много по-труден, сложен, протоворечив и вече достатъчно добре изяснен. Робуващ на схемата, рецензентът не възприема положително и новите му пейзажни стихове, поместени в *Юлска китка*. Не е удовлетворен и от тези негови „преки излияния", както той се изразява, пробудени от природата, като с това те „изчерпват" цялото им съдържание.

Няма да оспорваме мнението на критика, продиктувано от добри чувства, колкото и неубедително да е то. По-правдиво е недоволството му от натрупванията на шаблонни епитети, от многословието, от възклицанията пред природната красота.

Въпреки критическите копия срещу народния поет, Г. Попиванов обобщава, че Вазов „се пак си остана в нашата поезия, едничък недостигнат поклонник на природата, която е възпял с всичката си жар на своя патетичен лиризъм".

След конкретен критически анализ Г. Попиванов препоръчва на читателите повестите *Депутат Стоянов* и *Хай-лайф* от Д. Шишманов (1, 2). Насочва към тях вниманието на столичните критици, които е трябвало „безрезервно да го насърчават, а „не да се спотайват, или да отговорят така нерешително, уклончиво или отрицателно за него".

Любопитна и показателна за времето е и друга статия на Г. Попиванов — *Писатели и нрави* (2, 5), насочена срещу нравите на столичните писатели. Според него „софийските писатели са разделени на лагери, обладани са и от неоправдани амбиции, или от накърнени самолюбия", което, по негово мнение е „предпоставка, щото ние никога да не можем да имаме пълна вяра в обективността на оценките, които си дават взаимно".

Авторът посочва и конкретни примери: как Ал. Балабанов хвърлил неоснователно злъчни копия срещу Гео Милев, макар първоначално високо да го ценял, канил и привлякъл за сътрудник, като дори поместил в «Развигор» отрицателната му критика за първия брой на същия вестник.

Следващият пример на Попиванов също визира Ал. Балабанов: брой 16 (1921 г.) на «Развигор» бил зает почти изцяло от „също такива псувни" на Балабанов по адрес — сега на Владимир Василев, редактор на «Златорог». И то не за друго, а защото се е изказал критично за «Развигор».

Нека оставим настрана поводите за литературните полемики, отразени в столичния литературен печат. По-важно за нас в случая е оценката, която тогава се дава за тези издания и за техните редактори. Г. Попиванов се извинява, че лично не се познава нито с Гео Милев, нито е имал възможност да разлис-

ти и да прочете нещо от страниците на списание «Везни». Но що се отнася до «Развигор» и «Златорог», той има определено ясно и категорично отношение: „първото издание е полезно, а второто — необходимо“ за българската литература.

В статията *Какъв и чий е Ботев?* (2, 5) пак Г. Попиванов застава на непълно изяснена позиция в твърдението си, че гениалният ни поет принадлежи на алтруистите, но не и на „интернационалистите“.

Същият автор пише възторжена статия за *Певеца на селската любов* (4, 15), посветена на известния юбилей на Цанко Церковски; изказва се положително и за антологията *Български поети* (1922 г.), редактирана от Хр. Цанков (5, 19), в която антология са подбрани творби от 30 български поети, между които Ц. Церковски, Ив. Андрейчин, Д. Бабев и др.; разработва темата *Ревността на Отело* (7, 32); пише за *Призраци* на Х. Ибсен (3, 13 и 5, 18), за *Ундина* от Ф. дьо ла Мот Фуке (4, 14), за Ф. М. Достоевски (6, 21).

Обиграно и школувано перо има и неразкритият автор Т. Г., който се проявява не само като преводач, но и като литературен ценител. Неговата статия *Библейският образ и поетическия лик на Мария Магдалена* (1, 1) е написана вещо и с познание на литературата по въпроса. Т. Г. е запознат с творбите на автори като Милтон — *Изгубеният рай*, Дж. Г. Байрон — *Каин*, Х. Зудерман — *Йоан*, Оскар Уайлд — *Саломе*, Тора Хебер — *Иуда*, М. Метерлинк — *Мария Магдалена*, П. Хайзе — *Мария Магдалена*, Игнати Джорджич — *Въздишките на каещата се Магдалена*, Н. Райнов — *Между пустинята и живота* и други.

Освен похвалните усилия на главния редактор, участие в преоценката на класиците и класическите творби вземат: Петър Цанов — *Маргарита в Гьотевия «Фауст»* (2, 4); Ст. Цонев — *Анатол Франс* (6, 22); Йордан Павлов — *Неофит Бозвели* 6, 29); В. Савов — *Народна и национална поезия* (6, 24).

Преведена е само една статия за *Коварство и любов* от Фр. Шилер на Емил Хойзерман, прев. Г. Попиванов (6, 25).

В раздела »Образование и просвета« се публикуват важни и актуални статии за Орхане и околията. Д. Попгеоргиев поставя тревожни проблеми в статията си *Общо и професионално образование* (1, 1).

Г. Попиванов набляга на необходимостта от „широко народно образование“ (2, 3). А. Петров сочи пътища за *Днешното училище* (2, 5).

Илия Стоянов аргументирано настоява да се реализира идеята му за *Построяване на театър и читалище в града* (2, 3).

Като заключение ще цитирам редове от публикувано писмо до «Нови дни» от проф. Ив. Д. Шишманов, тогава председател на Съюза на българските учени, писатели и художници. Успял да прочете първите два броя на изданието, той бърза да сподели впечатленията си от него, за да насърчи редакторите му:

„ ... Че в Орхане има достатъчно любители на наука и изкуство и сърца, отзивчиви за проблемите, които налага новото време, след катастрофата, много ме радва.

Отдавна чакам да се развие и у нас по-живо един регионализъм, в литературата — една децентрализация на творческите сили. Стига София като една карикатура на Парнас, стига е поглъщала всичко, каквото България произвежда сочно и живо в областта на наука, изящна литература и изкуство. Наистина

провинцията не може да подкрепи една по-сериозна културна дейност. Нейните интереси са слаби, икономическите средства — малки. Но толкова по-голяма е заслугата на тия, които въпреки всички несгоди на условията работят за тая провинция.“

Христо Йорданов

ОБЛАК

Месечно списание. Изд. Театрално-просветна група, Троян. Печ. Гутенберг, Троян.

1 1 31 май 1919

Редакционната колегия на сп. «Облак» вероятно е ръководството на Театрално-просветната група в Троян в състав: Нено Д. Шипковенски, Д. Топалски, Власи Лингорски. В нея сигурно участват и Ламар и Димитър Гимиджийски.

От Ламар е поместено стихотворението *Утро*. Димитър Гимиджийски е автор на статия за деня на Ботевата смърт, 20 май 1876 г., която има за цел да възбуди патриотичните чувства. Гимиджийски прави и превод на стихотворението *Скала* от М. Ю. Лермонтов.

Основната част на публикуваните материали са преводи от френски, някои от които не са подписани — *Максимите* на Ларошфуко, *Футуризъм*, а други като *Епопеята на Фобург* са с подписа на Нено Шипковенски, който вероятно е превел и останалите текстове.

Нено Шипковенски е автор и на статията *Няколко думи*, която всъщност е и най-интересната част на списанието, тъй като в нея са посочени личностите, към които са проявявали интерес членовете на групата: Буда, Христос, Л. Н. Толстой, М. А. Бакунин, К. Маркс, Фр. Енгелс, В. И. Ленин, Омир, У. Шекспир, Й. В. Гьоте и Хр. Ботев. Към края е цитиран и Г. В. Плеханов. Един наистина странен конгломерат от имена.

«Облак» е само опит за издаване на литературно списание без определена идейна или естетическа позиция. А вероятно и без финансови средства и осигурено сътрудничество. А това е напълно достатъчно, за да предрече ефимерния му живот.

Васил Балевски

ОБЩЕСТВЕНА ОБНОВА

Литературно-обществено списание. Излиза в началото на месеца (с изключение на юли и август). Гл. ред. Конст. Сагаев. Урежда ред. к-т София, печ. Франклин. 4°. Год. аб. 40 лв.

1 1–10 септ. 1919 – юни 1920
2 1 септ. 1920

Първа книжка на «Обществена обнова», излязла през септември 1919 г., се открива с програмна статия, в която се набелязват целите и задачите на списанието. Обобщават се изминалите четири десетилетия от Освобождението, през които България е преживяла бурни събития. Ето някои от характерните черти на изминалото време: „недоволство от досегашните управници и партии, лошо стопанско-икономическо и финансово положение, поквара на личен морал, безверие в утрешния ден...“ (1, 1). Задачите на изданието са ясно определени: да спомага за възраждането на здравия български дух, да подтиква към разностранна обществено-културна дейност в полза на отечеството.

„В това тежко време излизаме с нашето списание, за да изнесем пред народа си всяка трезва мисъл за обнова било то в областта на обществено-политическия ни живот, било в литературата и изкуството; като порицаем недостойното и покварата, да издигнем потъпканите добродетели и народни идеали...“ (1, 1)

В името на тези благородни цели за сътрудници са привлечени видни представители на литературата и изкуството, на обществено-политическия и научния свят. На първо място в публикациите се поставят актуалните проблеми на българския народ след преживените войни. Засягат се всички области на обществения живот: литература, политика — външна и вътрешна, учебно дело, история и език, военно дело, театър, музика, живопис, религия и ... спорт. Списанието е ценен източник за литературоведи и езиковеди, за историци, изкуствоведи, юристи, военни. Във всичките си единадесет броя то отпечатва материали, които имат за цел да осветлят различни страни от духовния и материалния живот на българина. Прави впечатление родолюбивият дух на авторите — за тях над всичко стои България, упорито пледират за запазване на нейната цялост след Първата световна война, писанията им са пропити от възрожденски дух и стремеж непременно да бъдат чути и разбрани.

Списанието отстоява една относителна независимост — политическа и литературна: то не демонстрира привързаност към определена партия или литературно направление. Що се отнася до литературата, съгласно своята програма би трябвало да поддържа „реалистичната“ линия — както общо взето и прави, без да пренебрегва напълно привържениците на модернизма. Общият дух на публикациите по политически въпроси е демократичен, в името на изстрадалия български народ, но в същото време се дава място на такава провоенно насочена статия като статията на Д. Мустаков *Мирът и войната* (1, 1), в която авторът остро се изказва против антивоенната кампания и прави апотеоз на войната. В публицистичните материали с политически характер на места се наблюдава прекалена умереност — така например водещият рубриката »Политика« Ив. Г. Данчев в своя преглед на международното политическо положение след войната отбелязва: „Освен болшевишкият микроб, който разяжда Източна Европа, в цяла Западна Европа се разля една вълна от недоволство сред работничеството...“ (1, 1). Списанието почти не взема отношение към проблемите на наемните работници и когато прави това, то е сякаш случайно. Например с възмущение се съобщава за убийството на М. Такев (както е известно, през 1897 г. вместо него е застрелян Алеко Константинов) и в същото време безпристрастно оповестява за работнически демонстрации и стачки (1, 3–4).

Прецизният подбор на публикациите е основно качество на «Обществена обнова». Главният редактор Константин Сагаев, образован българин, следвал право в София, Белград, Виена, се посвещава на културата на изграждащата се държава. Цялостната му дейност е свързана предимно с театъра — това личи още от публикациите му в списанието: скици без особена стойност днес и рецензии за театрални постановки — аргументирани, с особено критичен дух. «Обществена обнова» не се списва хаотично — още от първия брой са оформени отделни рубрики с обособени отдели, които се поддържат до последния брой. На първо място е литературата. Всеки брой започва с произведение на голям наш поет: Иван Вазов, Кирил Христов, Стоян Михайловски, П. К. Яворов (по случай пет години от смъртта му). Следват стихове и от други поети, проза, драматургия, литературно-критически статии.

Публикуват се и различни други статии, засягащи болни въпроси на времето. Следва рубриката »Свободни странички«, в която се дава място на специалисти от отделни области; те обстойно разглеждат важни въпроси от обществено-политическото и културното развитие на България. В следващата рубрика »Преглед« са обособени отделите: »Политика«, »Литература«, »Изкуство«, »Театър«, »Музика«, »Летопис«, »Книгопис«, а в една книжка се появява и »Спорт« (1, 3–4). Обичайно е отпечатването на материали с продължение. Десета книжка — последната от първа годишнина, завършва с годишното съдържание на списанието.

След програмната статия в първа книжка са отпечатани две стихотворения от Иван Вазов: *Пред портрета на К. Величков*, влязло в стихосбирката *Люлека ми замириса* (1919 г.) под заглавието *Пред ликът на К. Величков* от цикъла *Образи и видения*. За второто стихотворение *Последни песни* е отбелязано, че е от стихосбирката *Нови екове*. В събраните съчинения на Иван Вазов от 1921 г. то влиза в том пети под заглавие *Пролог* като първо стихотворение от цикъла *Нови екове*. Втората книжка започва пак с Ив. Вазов — с цикъла

О, майко!, който включва стихотворенията *Распни го!*, *Ударите*, *Утрото*. Тези стихотворения влизат в сбирката *Не ще загине*, като *Утрото* там е със заглавие *Надежда*. С Вазови стихотворения се откриват още две книжки: *Бягство* (1, 5–6) и три стихотворения из стихосбирката *Юлска китка — Сън в планината*, *Казах*, *О, Белмекен!* (2, 1).

Очевидно списанието клони към Вазовата линия в литературата ни и това е напълно обяснимо, като се имат предвид задачите, които си поставя. То засвидетелства особеното си уважение към народния поет не само с факта, че открива повечето си броеве с негови стихотворения, но и с редица публикации на други автори, един от които е Кирил Христов. Неговото участие в списанието е многостранно: с поезия, с критически статии — най-вече като поддръжник на реалистичната линия в поезията ни, като отрицател на всичко, чуждо на националния характер на българина. С творби на К. Христов започват два броя от «Обществена обнова» (1, 8–9, 10), в два поредни броя е поместена драматичната поема *Богоборци*, а в последната книжка от първата годишнина е отпечатана баладата *Наложница*.

К. Христов намира благодатна почва за своите изяви в «Обществена обнова». Известно е, че той самият се смята за най-българският поет от новото време — след Вазов, разбира се, и се бори с всяко чуждо влияние над родната ни литература — така че напълно обяснимо е неговото активно присъствие. В същото време списанието отдава дължимата почит и към такъв поет като Яворов, като отбелязва петте години от смъртта му със стихотворенията *Завет* и *Епитафия* (1, 3–4). Веднага на следващата страница е поместено стихотворението на К. Христов *Моята смърт*. В стихосбирката *Антология*, издадена през 1922 г., то е публикувано под заглавие *Requiem* като първо стихотворение от цикъла *Игра над бездни*.

Изявите на Кирил Христов в «Обществена обнова» са разностранни и противоречиви, както впрочем и цялото му творчество. Особено характерна е неговата противоречивост като личност и творец в статията *Мъртво време* с подзаглавие *От «Стълпотворение» през Тод. Траянов до Ник. Райнов* (1, 5–6), която всъщност е предговор към драмата му *Богоборци* (преработка на *Стълпотворение*). Поетът припомня критичната статия на Яворов за *Стълпотворение* («Мисъл», год. XVI, кн. 1), в която произведението му е наречено „плагиат". Според К. Христов с тази статия Яворов подтикнал младите поети към „дръзки грабежи" (1, 5–6) — като такъв грабител той посочва Теодор Траянов (при него Тодор Траянов). Научаваме, че Траянов изпратил на Кирил Христов ръкописа на цяла сбирка стихове, каквито печатал в сп. «Летописи». „То бяха все имитации на Вазови мотиви, по Вазов маниер" (1, 5–6) — отбелязва Кирил Христов. „Обаче тутакси след разправиите около *Стълпотворение* Траянов излезе в списание «Художник» с дълъг ред стихотворения съвсем от друг род" (1, 5–6). Кирил Христов е убеден, че Траянов е започнал сега пък да „взаимствува" от него и по-точно от *Стълпотворение*, нещо повече — сигурен е, че се е изплашил от неговото „проникване в работата" и търси непрекъснато поводи да се оправдава. В тази връзка К. Христов цитира откъси от негови писма, в които Т. Траянов подробно обяснява откъде е черпил сюжети за свои произведения. Въобще в лицето на повечето поети от младото поколение К. Христов вижда подражатели и нищо повече:

„Заразата избухна като холера или чумна епидемия. За година, две в България се появиха повече поети, отколкото имахме през всичкото време от Възраждането до наши дни. Формулата лесно се усвои и всички почнаха да пишат до такава степен по един и същи маниер, че ако би отмахнали десетките нови имена от стихотворенията, за авторството на които се претендираше, никой не би могъл да установи кое чие беше." (1, 5–6)

Цялото противоречие в личността на поета се откроява в тези редове — пишейки ги, той е омаян от собствената си поезия и не вижда ценното у другите. Тези редове за сетен път доказват сложното взаимоотношение на таланта, който безспорно поетът притежава, и непримиримостта му към „недостатъците" в чуждото творчество — за съжаление често неоправдана, както и недопустимата за един творец самовлюбеност. Въпреки че се чувства свързан със съдбините на народа, както Иван Вазов, за чийто приемник в поезията се смята, К. Христов е всъщност самотник — толкова колкото символистите. Разбира се, характерът на тази „самотност" е различен, както и средствата, с които тя се изразява — при символистите това е тяхното дистанциране от традиционните форми на изкуството с нови изразни средства, докато при К. Христов е в жлъчната ирония и нападките срещу поети, които не споделят неговите възгледи. Известно е, че той категорично не приема проявите на модернизма в българската литература; смята че така тя се обезличава и загубва националното си звучене:

„Оттогава почна най-мъртвият период в българската поезия: периодът на преписване чужди откъслеци и механическото им слепване в стихотворения, период на непризнаване чуждата собственост — на литературен болшевизъм." (1, 5–6)

Въпросното подражание според К. Христов тръгва от Т. Траянов и „епидемията не само че не угасва, а ето вече петнайсетина години върлува, додето стигна до пароксизъм у Николай Райнов" (1, 5–6). И К. Христов съпоставя откъс от *Зовы древности* на К. Балмонт с откъс от *Богомилски легенди* на Н. Райнов, като констатира, че „Райнов е преводач и то лош преводач" (1, 5–6). Нещо повече — разглеждайки общо творчеството на Николай Райнов, той достига до извода, че то не е нищо друго освен една компилация. (Тази унищожителна критика не пречи «Обществена обнова» да отпечата произведение на Н. Райнов — 1, 10.) Коментарът е излишен, както и всякакви доводи за „оправдаването" на Теодор Траянов и Николай Райнов. Бихме могли само да се питаме как този всепризнат лирик не оценява поезията на своя събрат по талант? Нима Теодор Траянов не се нарежда равностойно до Кирил Христов — и двамата създатели на уникални творби в нашата поезия? Или въпросът се свежда просто до междуличностни разногласия?

И така — от *Стълпотворение* и скандала около него, от Т. Траянов, Н. Райнов и „подражателната" поезия, К. Христов достига до лайтмотива на своята статия: идеята да преработи *Стълпотворение*, като изхвърли чуждите стихове, които първоначално е използвал, и я отпечата под заглавието *Богоборци*. Поетът съвсем директно изказва обидата си от народа, който не го разбира: „Тъмен, жалък народ, загиващ от тъпоумие и от робска злоба към своите" (1, 5–6). Напълно заслепен от собствената си поезия, той се смята за истински

български писател, а на *Богоборци* гледа като на „наслада за един български читател“ (1, 5–6). В плен на нарцистични чувства, поетът възкликва: „Каква чиста радост в същото време е за поета това, че тая скъпа страница е кристал от неговия дух!“. След това себехваление следва самата драматична поема *Богоборци*.

Поезията в «Обществена обнова» е представена още от Христо Цанков-Дерижан, Николай Ракитин, Стилиян Чилингиров, Минко Неволин, Христо Борина, Иван Грозев, Димитър Бабев, Т. Радев. Тя е в унисон с цялостната насоченост на списанието — основен мотив е обичта към родината, а мъката на поетите по нейната тежка съдба — основно чувство. С реминисценции от отминалите войни са сонетите на Стилиян Чилингиров *Прилеп* и *Скопие* (1, 2), както и стихотворението *Родина* (1, 3) от Христо Цанков-Дерижан. Дерижан участва в списанието с още четири стихотворения с фолклорно-природни мотиви (1, 8–9). Родната природа е възпята в нежните лирични творби на Никола Ракитин *Змейова пещера*, *Родно село*, *Градище*, *Вечерен звън* (1, 5–6), а стихотворението *Богородица и Магдалина* (1, 8–9) е с библейски мотив.

Присъствието на символистите, по-скоро на подражателите им, е слабо — техните произведения напомнят следата от падаща звезда. Чувството се губи из мъглявата картина на „беломраморни богини“ и „тъжни нимфи“ в „увехнали градини“ — стихотворението *В градината* (1, 5–6) от Т. Радев, посветено на Екатерина Ненчева. Към поетиката на символизма се придържа и Иван Грозев в стихотворението си *Мирова пролет* (2, 1). То представлява символистична плетеница от „светло-безднени води“, „шеметни пътища небесни“, „пъстроигрови вълни“...

Чужди на цялостния облик на списанието са четирите стихотворения на Христо Борина, обединени в цикъл под заглавие *Из песен на песните* (1, 7). Първите две възпяват красотата на любимата, а другите две са директно обръщение към любимата, наситено с еротизъм и напълно освободени чувства.

В общия дух на «Обществена обнова» са публикуваните разкази. В художествено отношение те доста отстъпват на поезията, но затова пък напълно отговарят на задачите на изданието — да възпитава младото поколение в здрав морал, обич и привързаност към родина, роден дом и близки. Както в поезията се утвърждава творчеството, свързано с традициите на литературата ни, с проблемите на народа и страната, така в прозата се заклеймяват новите прояви на свободомислие в интимните отношения между мъжа и жената, стремежът на жената към еманципация — явления, дошли отвън и чужди на здравия български морал. Докато при поезията явно са търсени големи имена, които не само с творбите, но и с вече изградения си авторитет да въздействат върху съзнанието и чувствата на читателите — най-ярък пример в това отношение е Иван Вазов (та кой по-добре от него е отразявал съдбините на народа ни, кой е плакал с неговата мъка и е ликувал с неговите радости) — в повечето случаи имената на разказвачите днес са малко познати, произведенията им звучат илюстративно и повърхностно.

В разказа *Малката рибарка* (1, 1) от Кирил Добрев в романтично-сантиментален план се разказва за отнетата чест на една девойка, която от мъка се удавя. В тихия дом на младо семейство като хала се появява порочната жена с цел да прелъсти мъжа — разказа *Хала* (1, 2) от Н. Г. Данчов. В крайна сметка

„здравият“ морал побеждава — младият мъж само за миг се е отклонил от правия път, като се е поддал на дяволското изкушение, след което отново се връща при скромната си жена, а „халата“ заминава по своя път да покорява мъжките сърца. Чистотата и невинността спечелват сърцето на любимия в разказа *Две другарки* (1, 5–6) от Д. Т. Калфов. Млада актриса, опиянена от успеха си, се впуска в лек живот, забравя съпруг и деца — това е сюжетът на разказа *Много късно* (1, 10) от Евгения Димитрова. Повалена от неизлечима болест, забравена от всички, тя умира.

Особена човечност се излъчва от разказа *Войници* (2, 1) на Анна Карима. Двама младежи, участвали във войната, разказват за едно просто селско момче, което нищо не разбира от военни команди, всички го смятат за малоумен, нито една рота не го иска. Но когато веднъж срещат селска кола, войникът напуска строя, без да чува заповедите на командира, прекосява ливадата и... обсипва с целувки вола.

От тези разкази, подчинени на предпоставена идея, се отличава работата на Ив. Ст. Андрейчин *Монолог на оня, който не си знае мястото* (1, 7). В есеистична форма героят споделя отчуждението си от родината, ограбена и опозорена от своите управници. Промъкват се нотки на резигнация — той смята, че не може да живее в тази страна, която прилича на „изоставено от всички гробище“ (1, 7). „За борба няма място в тълпа от луди“ — заключава героят.

Сред белетристичните творби вниманието привлича работата на Антон Страшимиров *Над море* (1, 3–4) — под линия е отбелязано, че това е „откъслек от роман, който г. Страшимиров работи като втори от серията *Без път*“. Това е типична за Страшимиров творба — героите са раздвоени личности, стилът е емоционално наситен. Поставят се проблемите за съдбата и нейната предопределеност, за смъртта и смисъла на човешкия живот.

В «Обществена обнова» активно участва Стоян Михайловски. Още от първия брой започва отпечатването на мисли и есеистика под заглавие *В светлите висини на истината*, които излизат в три книжки (1, 3–4, 7, 8–9). Това са мисли на човек, помъдрял от неволите, които животът му е поднесъл. Те засягат човешките отношения — лични и обществени, добротата и благородството у хората, смисъла на живота, изкуството и културата. В тях се отразява горчивият опит на писателя и общественика Стоян Михайловски.

> „Не трябва никога и за нищо да се злим. Неприятностите минават, но телесните и морални вреди, които си причиняваме, като се вълнуваме постоянно, не минават. А освен това да се злим против нещата е безумно, защото не можем да им навредиме.“ (1, 1)

Под влияние на мистицизма, говорейки за човешката саможертва, поетът проповядва „вяра в един Бог Творец, защитник на своите творения, закрилник на човешкия род, баща на всички разумни твари“ (1, 3–4).

Значително място се отделя на драматургията — печатат се едноактни пиеси и драматични скици. Още в първия брой на списанието е поместена едноактна пиеса *Трофей* от Ст. Л. Костов. Сюжетът е актуален — представя се семейството на млад юрист, освободен от фронта. Разкрива се фалшивият героизъм

и малодушието на младия адвокат, който с цената на всичко е бил готов да се изплъзне от своя дълг.

В плен на нещастната любов е героят от едноактната битова драма *Жертва* (1, 2) на Анна Карима. Потънал в пиянство, той решава да принесе в жертва — според древен езически обичай — своята любима. Константин Сагаев е автор на три драматични скици: *В безсъница* (1, 5–6), *Ужасна искра* (1, 8–9) и *Чужденецът* (с посвещение на Иван Вазов) (2, 1). Първите две поставят проблема за двойника, който живее във всеки човек и често му нашепва коварни мисли; те без съмнение са повлияни от модерната западна драматургия. Третата разглежда въпросите за борбата между старото и новото в изкуството, за скромността на твореца; в нея се спори за творчеството на художници от различни направления. Непретенциозни работи представя Н. Г. Данчов — драматични скици *Кукли* (1, 10) и *Жена* (1, 7). Това са диалози на две девойки — обикновено едната руса, другата черноока; едната скромна, другата — с мечти за необикновени приключения, които водят лековати разговори за любовта, избранника, бъдещето.

Докато в прозата, а и в отделни случаи в поезията, на страниците на списанието се допуска участието на автори, чиито творби днес са изгубили силата си на въздействие, прави впечатление подборът на ерудирани автори критици, чиито оценки за отделни литературни творби са валидни и днес, а разсъжденията им по общотеоретични въпроси на литературата и изкуството — дори понякога спорни, те са интересни и поднесени културно. Явно е убеждението на редакторите на «Обществена обнова», че в критиката — тази съдница на литературата, случайни хора нямат място; тъкмо обратното — критикът трябва преди всичко да е образован, с широка и задълбочена обща култура и безпристрастен. Ето защо публикуваните в списанието литературно-критически статии са забележителни.

Обстойна рецензия за творчеството на Михаил Кремен в два последователни броя прави Михаил Тихов в статията си *Живот и изкуство* (1, 1, 2). Интерес представлява статията на Константин Гълъбов *За съзерцателя* (1, 10), включена като уводна статия — ключ за разбиране на идеите му за изкуството и неговите форми, в книгата му *Живот, истина, творчество* (1926). Там статията е със заглавие *Съзерцателят*. Безспорно най-голямо внимание заслужава статията (или както е отбелязано в подзаглавието: литературно-психологически очерк) на проф. Михаил Арнаудов *От преживяване към творчество* (1, 3–4), в която се анализира ролята на авторовата личност в литературното произведение и всъщност е част от неговия труд *Психология на литературното творчество*.

По случай пет години от смъртта на поета е поместена статията на Н. Филипов *Пейо Яворов* (1, 5–6). „Само когато обладават поета социални чувства, тогава той е проявявал желание да живее“ — отбелязва авторът. Анализирайки Яворовата поезия, той очертава основната ѝ психологическа характеристика: непрестанното лутане между живота и смъртта, неговата вечна непрогледна нощ, изпълнена с кошмарни видения. Личи добронамерено отношение към поета, въпреки че на едно място — без да излиза от контекста на цитирания стих, авторът отбелязва: „Поетът зове любимата си, за да изсушат двама „до дъно чашата отровна на живота“ и от любов към нея иска ... и себе си и нея да погуби“ (1, 5–6). Следва последният куплет от стихотворението на Яворов

Обичам те. Наблюденията на Н. Филипов върху творчеството на Яворов са в сила и днес — например, когато го сравнява с Ботев, критикът пише: „Авторът на *Гоце Делчев* е преди всичко поет, който разкрива пред нас собствената си душа, заразена отрано с песимизма, и неговата поезия се отличава със своя субективен характер".

Водено от своите високи цели, списанието организира анкета сред българските писатели на тема *Каква трябва да бъде българската литература?* (1, 3–4). Поместени са отговорите на Ив. Вазов, К. Христов, Ст. Чилингиров, Н. Ракитин (със стихотворението *Откровение*), проф. М. Арнаудов, Ал. Балабанов, Н. Атанасов (1, 10), на Хр. Цанков-Дерижан и Н. Филипов (2, 1). Ето какъв отговор дава Ив. Вазов:

> „Писателят (разбирам в тая дума и поетът) няма задача, нито може да му се възложи такава. Той е послушен само на вдъхновението си. Стига това, което пише под вдъхновение, да бъде искрено, красиво по форма и идея, и главно — талантливо написано...".

След страниците, отделени за литература, следват публикации, отразяващи различни страни от културния и обществено-икономическия живот на страната. Такива са статиите: *Анри Бергсон за езика* (1, 8–9) от А. Илиев; *Нашата народна песен* (1, 10) от Ив. Камбуров; *Средношколско класическо образование и предстоящите учебни реформи* (2, 1) от Д. Дечев; *Ситнежи от езикови недъзи в нашия дневен печат* (1, 7) от проф. Ив. Георгов и др. В редица статии се разглеждат данъчните реформи, проблемите на търговията; важна част съставляват историческите статии, които се спират на актуални въпроси от близката и далечна история: *Добруджа в своята история* (1, 1) от Д. Коцев; *Българите в Одринска Тракия* (1, 3–4) от Д. п. Николов; *Кой е докарал турците в Европа?* (1, 5–6) от д-р Вл. Георгов. Последната е по повод спомените на бившия руски министър в София — Нехлюдов, обнародвани във френското списание «Revue des deux mondes». Опровергават се твърденията, че българите са „докарали турците в Европа, за което върху тях тежи проклятието на света". Авторът се връща в историята на първите турски нашествия в Европа и доказва несъстоятелността в тезата на Нехлюдов.

Несъмнено в обществено-политическата част на списанието най-откроващо се е присъствието на Симеон Радев. Неговите статии *Македонският въпрос в разните му фази* (1, 2) и *Българският въпрос в международната политика* (1, 5–6) са особено интересни и днес. С присъщата си ерудиция С. Радев обстойно разглежда възлови въпроси на нашата история, анализира ги задълбочено, търсейки корените им и проследявайки развитието им:

> „Когато негодуващият глас на Гладстона се издигна срещу турските клането, в Европа се питаха къде е България и не можеха да я намерят на картата. Това търсене на България в пространството даде повод на една салонна игра, която биде назована „Cherchez les Bulgares". Българското име обаче скоро след това стана популярно и оттогава досега, за добро или за зло, то не е преставало да шуми в света." (1, 5–6)

По-нататък авторът продължава:

„Истина е, че България дължи вниманието, обърнато към нея, на важното географическо положение, което заема и което я туря в съприкосновение с големите международни интереси в Балканския полуостров."

С. Радев проследява развитието на *Българския въпрос* от Руско-турската освободителна война до най-ново време след Първата световна война.

Същите разностранни проблеми се поставят и в рубриката »Свободни страници«. Дава се възможност на специалисти от различни области да предоставят своето становище по актуални въпроси за страната ни. Интерес представляват статиите: *Нашето училище и интелигенцията* (1, 2) от Тончо Николов; *За българския език* (2, 1) от Д. Бенев; *Съдбата на писателя* (1, 8–9) от Цветан Парашкевов, в която се описва незавидната участ на българския писател. В духа на обнова в обществения и културен живот е статията *Изкуство и държава* (1, 5–6) от Юрий Александров. Авторът насочва вниманието си към сценичното изкуство и възпитателната роля на театъра, проследява ролята на драмата по време на робството и след Освобождението:

„Спомнете си въодушевлението на тогавашната публика от тези представления. Ентусиазирани от българската реч и морала на пиесата, и публика, и актьори са завършвали с кратки филипики против робството, възторжени апели за свобода и увенчавали представлението — цяло събитие за града им, с някоя бунтовна песен. Докато тези случайни представления са имали тясната задача да будят националната свяст, професионалните драматургически трупи, които се появиха след Освобождението, са работили за по-широки задачи — задачите изобщо на театъра."

В повечето свои публикации «Обществена обнова» се придържа към първоначалната си насоченост — и когато засяга проблемите на езика или религията, на военното дело или политическия живот, на преден план е стремежът да се укрепва родолюбивото чувство на българина. „Да се игнорира църквата, която съживи и възроди българския народ и българската държава, е една фатална грешка" се казва в статията на архим. д-р А. Шивачев *Нашата църква в държавнния и обществения живот* (1, 1). Явен е стремежът на списанието да даде гласност на проблемите на деня, да поеме ролята на техен безпристрастен съдник. Така в два броя е отпечатана статията *Военният погром при Добро поле* (1, 3–4, 5–6) от Д. А. Иванов, в която обстойно се изследват причините за погрома.

Вече в строго обособени отдели тези теми се обнародват и в рубриката »Преглед«. На първо място е поставен отделът »Политика« с водещи Ив. Г. Данчев и Михаил Пундев. Следва »Литература«, в който нашите критици и писатели са представени с рецензии за излезли книги. Васил Пундев излиза с рецензия за книгата на Мих. Димитров *Христо Ботев — идеи, личност, творчество*, определя я като „ценен принос към нашата литература" (1, 2). Пак той представя стихосбирката на Хайнрих Хайне *Избрани песни и романси* в превод на Гео Милев (1, 3–4). Пундев критикува преводача, задето си е позволил да „коригира" немския поет, както и мнението му, изказано в предговора, че Хайне е само един сантиментален „лекомисленик" (1, 3–4). Остро критична е и бележката му за сборника *Жътва* с предговор от редактора В. Добринов (1, 3–4).

Сборникът е определен като „случайно рандеву на наши писатели“. Положителна оценка дава Минко Неволин на сборника с японска лирика *Пеперуди* от Хр. Цанков-Дерижан.

В отдел »Литература« участва и Кирил Христов — представя се в светлина, съвсем различна от тази в статията си *Мъртво време* (1, 5–6). Тук той заема позицията на обективен критик, запознат с тънкостите на литературния процес и неговите особености на българска почва. В поредицата негови рецензии на първо място е рецензията му за *Люлека ми замириса* от Иван Вазов. Кирил Христов дава висока оценка на цялото Вазово творчество, като отбелязва: „...аз мога с положителност да кажа, че Вазовото развитие не е спирало, че няма падане по наклон“ (1, 7). А стихотворенията *Зима*, *Кога четеш*, *Довиждане!* посочва като „особено мили нещица“.

Положителна оценка дава Кирил Христов на сборника *Поетична година* (антология на български поети, съставена от Ив. Карановски), както и на сборника с литературно-критични статии *Мои познайници* от Хр. Цанков. Като хвали автора за вярното представяне на нашите писатели, Кирил Христов не пропуска случая отново да порицае увлечените по модернизма поети. „Без подигане на тона, без полемика, Хр. Цанков е сполучил да даде един хубав протест срещу оная сган от празноглавци, които са се подпретнали — с бъркане в чуждите джобове — да „унифицират“ книжнината и въобще изкуството, да заличат границите на особеностите, що отличават народ от народ, без да искат да знаят, без да са в състояние да разберат, че отнеме ли се например на българската поезия нейният български характер, почне ли да прилича на коя да е друга, тя става безцелна, непотребна, че няма на света поет, който да не е най-дълбоко свързан с гения на своя народ и на своето време — дори в съвсем незначителните си творения“ (1, 7). Добре подхождат тези редове на замисъла на «Обществена обнова» — да пази от влияние на чуждото, което е „незряло“ и няма място на българска почва. „Обновата“ на обществото ни след трагично преживените войни има само един път — възстановяване на старите добродетели на българина, на здравия морал и привързаност към родното — и литературата естествено трябва да служи на тези високопатриотични задачи, като следва националните традиции.

В този дух е и статията *Експресионисти!* (1, 10) от С. Димитров. За излизането на сп. «Везни» се съобщава по следния начин: „Сред оглушителния сонм от мъртви и живи-мъртви списания — едно от тях у нас си е задало за цел да получи на всяка цена палмата на екстравагатността и маниачеството. При това, то си е поставило непосилната за него задача — да „претегля“ литературните естетически ценности не само на България, но и на Европа, Америка — на целия свят въобще“ (1, 10). Очевидно е крайно отрицателното отношение на критика към експресионизма и влиянието му в българската литература, както и към неговите привърженици у нас. Спира се на работите на Гео Милев и остро ги критикува; предугажда опасността, „че ще се дойде най-после до една какофония, едно смешение езиков, при което всеки само себе си ще разбира, а може би и сам себе да не разбира. При това, тези хора усвояват позата и авторитета на големи личности и, неуязвими от нищо и от никого, откриват спокойно и авторитетно нови истини на света“ (1, 10).

Автор на критични бележки в литературния отдел на рубриката »Преглед« е и Петко Росен. Под красноречивото заглавие *Литературен ситнеж* (1, 10) той рецензира книгите *Бащино огнище* от Иван Кирилов и *Девственият Йосиф* от А. Протич. Задълбочена и аргументирана е статията му за Антон Страшимиров (1, 10), която визира творчеството му по време на войните и след тях:

„Аз мислех, че при злополучния за племето ни край на тая епопея за Ан. Страшимиров ще настъпи време на душевдълбочаване, ако не на едно унииние за преоценка на казано и сторено! Излезе тъкмо обратното. Пръв той се окопити и се впусна в областта на битовите залежи и преживявания, за да напои изплисканата си с възторзи и полети душа със стари, но отстояли жизнени сокове... И зареди: *Змей*, *Габровка*, *Без път*."

П. Росен се спира поотделно на тези негови произведения, като съвсем правилно отбелязва: „... цели страници у него остават като сурови, току-що наблюдавани картини, не минали нито през пламъка на творческия екстаз, нито под ножиците и четката на художника". Внимание заслужава бележката на д-р К. Гълъбов за книгата на Емануил Попдимитров *Вечерни миражи* (2, 1).

Следващият отдел, който има значително място, е »Театър«. Най-активен автор в него е Константин Сагаев. На особен прицел е Народният театър — единственото място според повечето автори, където се прави изкуство, и именно затова трябва да бъдат показани всички негови слаби страни, всички неудачи в работата му. На остра критика се подлагат постановките и актьорската игра, която често се отклонява от спецификата на персонажите. Критикът не се спира пред утвърдените имена на Кръстьо Сарафов, Адриана Будевска, Сава Огнянов и др., безпристрастно разглежда играта им, посочвайки редица слабости. Поставя се въпросът за режисурата, за свободното съществуване на театъра — без намесата на висшестоящите държавни инстанции. К. Сагаев рецензира постановките на пиесите: *Дяволът* от Фр. Молнар, *Мъртвешки танц* от Стриндберг, *Към пропаст* от Ив. Вазов, *Хамлет* от Шекспир, *Възкресение* от Толстой и др. Неведнъж се припомня незабравимото и неповторимо присъствие на Пенчо Славейков в Народния театър, неговата взискателност и непреклонност. Въобще, научаваме за не твърде блестящото състояние на нашия театър, за нравите на нашите театрални дейци, които често се отклоняват от нормите на елементарното възпитание — например обнародван е протестът на Светослав Камбуров, режисьор на Народния театър, по повод скандала, предизвикан от Кр. Сарафов заради някои критики, отправени му от Камбуров чрез пресата (2, 1).

Проблемите на театъра се пренасят в отдел »Изкуство«, само че този път свързани с музиката и преди всичко с българската опера. В статията *Изкуство и профанизация* (1, 1) д-р И. Евгениев застава против разпространението на леките оперетни и вариететни жанрове. Авторът ратува за истинско изкуство, призовава да се отдаде нужното на големите певци, отбелязва, че не се привличат добри певци, липсват подготвени режисьори. Отдел »Изкуство« съобщава за художествени изложби, рецензират се творбите на наши художници. Тук особено активен е Христо Цанков-Дерижан, който се представя в

«Обществена обнова» и като поет, и като автор на театрални и художествени критики. Дерижан демонстрира усет към ценностното в изкуството, ерудиция и висока култура. В този отдел той задълбочено разглежда проблемите и успехите на българското изобразително изкуство, анализира творбите на такива художници като Вл. Димитров-Майстора, Н. Георгиев, К. Щъркелов, Б. Денев, Д. Константинова, Я. Вешин, скулптора И. Лазаров (1, 2; 8–9).

Напълно в духа на задачите на списанието е последната част на рубриката »Преглед« — »Летопис«. Поместени са съобщения за заседания на Народното събрание, за състояли се избори, поместват се речи на депутати и министри, издигат се апели и протести. По повод проектодоговора за мир е обнародван протест от Съюза на българските писатели до „писателите, професорите, художниците и всички културни работници в съглашенските страни“, в който се казва: „В столицата на Франция днес най-жестоко се посяга върху националните домогвания на нашия народ: там България се разкъсва, части от тялото ѝ се дават на враговете ѝ“ (1, 2).

Дори когато пропагандира идеите на спорта, списанието стои неотстъпно на своите позиции: „дайте на младото поколение по-добри условия за живот и обществена дейност — и те ще бъдат по-щастливи от нас, при всичкото тежко наследство, което им оставяме!“ (1, 3–4).

Подробно е отразен юбилеят на проф. Ив. Д. Шишманов с речи от проф. М. Арнаудов, Иван Вазов, Иван Пеев-Плачков, секретар на Българската академия на науките, проф. В. Н. Златарски и др. Поместени са множество поздравителни адреси от различни дружества. Накрая е отпечатано словото на проф. Шишманов в отговор на поднесените му поздравления (1, 8–9).

Списанието отдава нужното уважение на утвърдени наши писатели и учени, каквито са Ив. Вазов, П. К. Яворов, проф. Ив. Д. Шишманов, проф. М. Арнаудов, К. Христов. Афинитетът му към защитниците на българското в нашата литература и култура е очевиден и в пряка зависимост от големите обществени задачи, които си поставя още в началото на своето излизане. Последният брой на «Обществена обнова» завършва със съобщение за подготвяните тържества в чест на 50-годишната „непрекъсната литературно-книжовна дейност“ на Иван Вазов. Уведомяват се читателите, че вместо II книжка редакцията ще изпрати *Вазова книга* — „която книга ще бъде архив на цялото празненство: с автобиографията на Вазов и автографи на всички по-видни книжовници и държавници — съвременници на поета“ (2, 1).

«Обществена обнова» като обществено-научно и литературно-художествено списание е забележителна страница в историята на българския периодичен печат със своята художествена издържанност и демократична естетическа платформа, с участието на най-видните представители на литературата, науката и политиката от онова време. То отразява сравнително обективно обществено-политическия живот, кръстопътищата на литературата и културата през 20-те години на XX век.

Жана Маринова

ОГНИЩЕ

Месечно литературно-обществено списание. Ред. Васил Г. Парушев. София, печ. Ботев, 8°. Ц. 3 лв, год. аб. 25 лв. 1500–1200 тир.

1	1–10	ян. – дек. 1919
2	1–9	? – дек. 1920
3	1–10	май 1921 – март 1922
4	1–5	юни 1922 – ян. 1923
5	1–10	ян. 1924 – ? 1925
6	1–10	? – юни 1926
7	1–6	1928
8	1–10	? 1929 – март 1930
9	1–5	ян. 1932 – май 1933

От 2 подзагл. Месечно списание за литература, изкуство, наука, критика и обществен живот; от 2, 4 — Двуседмично литературно-обществено списание; 4 — Списание за литература, обществен живот и стопанство; от 6 — Списание за култура и обществен живот; от 8 — Месечно илюстровано списание за култура и обществен живот.

От 2 излиза двуседмично; от 6 — месечно.

Печата се и в п-ци: Гутенберг, С. М. Стайков, Елисей Петков, Съгласие и Арм. военно-изд. фонд.

4, 6 и 8 — 4°

Никъде в големите библиотеки на България не се намери пълно течение на списанието.

Списание «Огнище» се появява след края на Първата световна война, когато България, „разкъсана, омаломощена, жестоко онеправдана“ търси пътища за ново национално възраждане. В програмната статия *Нов свят* (1, 1), с която начева списанието, редакторът Васил Г. Парушев прогласява:

„Върху окървавеното лице на земята ще изникне нов свят. Бъдещето, прочее, има да се гради върху идеи и начала, които всесветската война извиква днес на живот. Това са главно принципите на Уилсона, които той възвести тъй смело. Този велик американец ясно и категорично заяви своите начала за свобода, равенство, демокрация и мир.“

Макар българската обществена мисъл да е традиционно славянофилски настроена, идеите на американската демокрация не са ѝ били чужди и преди 80 години. Думите на Васил Парушев въпреки несдържания си патос и сега звучат неочаквано съвременно:

„Присъстваме на сгромолясването на онези системи за потисничество, които царяха в живота на много държави и много народи. Тъй бърже става всичко

това, тъй бързат всички да заемат овреме своето място в строящия се нов свят, че тежко на оня, който се полъже чрез лавирания да задържи някои досегашни предразсъдъци, що спъваха свободата, демокрацията и културата."

Знаел ли е авторът, че един от тези „предразсъдъци" е Октомврийската революция в Русия, можем само да гадаем. Къде сме ние според Васил Парушев в този бързоизменящ се свят? „Населяващи един шумен световен кръстопът — пише той — ние, българите, имаме горчивата орис да отстояваме своето свободно национално съществуване в непрестанни борби, които спъват нашия духовен напредък, разпиляват духовните ни сили".

Според амбициозния редактор на «Огнище» изходът е „да заложим на нашето вътрешно обновление", защото „само то ще ни донесе успехи навън". Парушев искрено вярва, че неговото списание ще помогне „да развием нашите духовни интереси, да направим българската земя огнище на една действителна демокрация". Кой знае колко десетилетия ще ни трябват, за да постигнем най-после мечтаната „действителна демокрация". Във всеки случай явен е стремежът на «Огнище» да търси промяна на обществените ценности в българския живот.

Доста разнообразни, но непостоянни са рубриките в списанието: »Из славянския свят«, »Културно-обществен преглед«, »Книгопис« и »Книжовни новини« (кратки бележки за новоизлезли книги), »Стихотворения«, »Малки разкази«, »Театър и музика«. В »Музикални бележки« (1, 1) се съобщава за концерт на Панчо Владигеров, който „на 19 години се приближава до известни европейски композитори". »Книжовни новини« огласяват предстоящото издание на стихове на Димчо Дебелянов, *Птици в нощта* от Николай Лилиев и романа *Син божий* на Николай Райнов (1, 1).

Рубриките често сменят заглавията си; несменяема остава „шапката" на списанието, рисувана от Васил Захариев. »Културен преглед« (2, 1) съобщава за честване на 50-годишния юбилей на Иван Вазов, като подчертава: „Маститият наш писател има грамаден дял в изграждането на българската духовна култура". Васил Парушев рецензира накратко в »Книжнина« (2, 1) антологията *Поетична година* на Иван Карановски: „ ... оригинална антология, която ще извърши едно културно дело". Отвреме-навреме се появява и рубриката »Нови книги«, както и »Читалищен живот«. Разнообразна е рубриката »Културен преглед«. Тук намираме сведения за юбилея на С. С. Бобчев (3, 1), против правописната реформа на Стоян Омарчевски (3, 1), пренасянето на костите на П. П. Славейков и П. Ю. Тодоров на родна земя, 600-годишнината на Данте (3, 2). В »Художествен преглед« (3, 3–4) Хр. Г. Казанджиев пише за изложбата на Петър Морозов, а д-р Константин Гълъбов — за „лиричния експресионизъм" в картините на Райко Алексиев. »Културен преглед« пък отделя място за юбилея на Цанко Церковски и на Рисувалното училище (3, 5–6), кратки бележки (4, 4) за изкуството на Андрей Николов, за 100-годишнината от рождението на Добри Чинтулов и юбилей на Максим Горки. От 4, 1 се появяват рубриките »Обществен преглед«, »Стопански преглед«, »Юридически преглед«.

«Огнище» е едно от малкото списания, което не се оплаква от нередовни абонати, напротив — храбро заявява, че „има тяхната морална и материал-

на подкрепа". То разчита и на доста обемни реклами от банки, акционерни дружества и отделни търговци. От септември 1920 г. списанието разширява обществения си отдел; статиите по актуални обществени, икономически и стопански въпроси вземат превес над литературата. Те имат най-разнообразен характер: Димитър Мишев. *Обединението на партиите* (2, 5–6); Ст. Каблешков. *Професионалното движение* (2, 5–6); Т. Манев. *Причини за скъпотията* (2, 7); Тр. Трифонов. *Земеделска или индустриална България* (2, 8–9); Александър Сталийски. *Фашизмът като социал-политическа проява* (4, 1).

В статията на Александър Малинов *Репарациите и правителството* (4, 2), насочена срещу Александър Стамболийски, четем: „България е преживявала и по-мрачни от сегашните времена, но по-подли — никога".

Демокрация и култура (4, 4) и *Българската интелигенция* (4, 5) от Васил Парушев са с манифестни претенции. Авторът подчертава, че ако изобщо нещо добро се е случило в България — дължим го на делото и честта на българската интелигенция — „строител на днешна България". „Който обижда нея — заключава Парушев — обижда българското име".

В статията си *Улицата* (5, 3) той се опитва да очертае влиянието ѝ върху обществения и културен живот: „Днес улицата командва живота, ней се кланят всички силни на деня. Като стара вещица улицата съблазнява с многоликия си образ всички, примамва ги в своите обятия, за да ги задуши в тях".

Юрист по професия, Парушев борави сръчно, но повърхностно със словото, не отива по-далече от вестникарската публицистика. С еднаква лекота той пише за *Училищното дело в София* (5, 3), *Българската книга* (5, 4–5), *Театърът и провинцията* (5, 4–5). С възрожденски патос отстоява българската идентичност (*Националност* — 8, 1), пише статия за Васил Левски, а есеистичните си размисли *Морето* (8, 4) украсява със собствения си портрет.

Пред изящната словесност редакторът на «Огнище» предпочита публицистични статии като *Отговорността на училището* (5, 2) от П. Чукурлиев, *Борбата с детската престъпност* (5, 3) от К. П. Домусчиев или *Селото и еснафа* (5, 4–5). *Интелектуалният живот в чужбина* (5, 4–7) и *Писма от Германия* (5, 1) от Хр. Г. Казанджиев са между малкото материали, различни от тоя тематичен кръг. В цели двойни и дори тройни броеве днешният читател трудно ще открие нещо интересно. Например в последния троен брой на петата годишнина (5, 8–10) най-интересна е една снимка на Борис Денев в ателието му и репродукция от картината *Село* на Пенчо Георгиев. По страниците на списанието може да се намери любопитен илюстративен материал, но често с лошо техническо качество. В осмата годишнина на «Огнище» срещаме репродукции от Борис Денев, Димитър Гюдженов, Андрей Николов, Ярослав Вешин др. Статията на Добри Христов *Музикалното обучение* (8, 1), която е преглед на историята му у нас, е илюстрирана с дърворезба от Васил Захариев.

Покрай тривиалните просветителски статии за *Хигиената на облеклото* (8, 1) от д-р Драгомир Матеев или за храненето на учениците търпеливият читател може да намери интересните пътни бележки *На върха Сютка* (8, 5–6) от Павел Делирадев или неговата статия *Балканската звезда и алпийската роза* (8, 2), както и *Варна — исторически очерк* (8, 4) от Карел Шкорпил. Б. Н.-Балкански пък представя резюме от лекцията на унгарския професор Геза

Фехерт *Културата на прабългарите* (8, 3). А д-р В. Т-в (неразкр. псевд.) превежда от френски спомените на Марсел Лоран за Фердинанд (8, 7–10).

Подобни статии, колкото и любопитни да са, остават сравнително малко място за поезия в «Огнище». Най-впечатляващо тук е присъствието на Емануил Попдимитров, макар че *Примавера* и *Венец* (1, 1), с които той дебютира в списанието, са бледи подражателни творби, те с нищо не предвещават по-късната му лирическа чувствителност. Нищо забележително няма и в следващите му изяви: *Мария Магдалина*, *Подземен свят*, *В равнините* (1, 2), *Детство* (1, 3), *В снеговете*, *Пролетен звън*, *Пролет*, *Върби*, *Вечер*, *Ема* (1, 4–5) са твърде далече от лирическата чувствителност на зрелия Емануил Попдимитров. Честото му присъствие в «Огнище» — особено през първата годишнина — показва, че той е бил може би най-предпочитаният сътрудник, дори когато предлага стихотворения от старите си тетрадки като например *Адажио*, *Блата*, *Минзухари* (1, 7), датирани 1914 г. На фона на доста посредствените поетически излияния в списанието прави впечатление любовната му лирика — *Пролетни бури*, *Клеопатра*, *Звезди* (1, 9–10). Творби като *Кораби*, *Еринии* (3, 1), *Старият дом*, *Пчели* (4, 3–4) днес представляват интерес само за най-ревностните изследователи на поета. Непривични за него вакхически мотиви прозвучават в *Земя-невеста* (9, 1 — с портр. на авт.). На Емануил Попдимитров принадлежи единственият откъс от поема в списанието — *Из «1912 година»* (8, 1). *Огледало* от Д. Коцев (4, 1) е само на думи поема.

Епизодично е участието на Людмил Стоянов с малкото стихотворение *Душата на Анакреона* (1, 7) в духа на символистичната му поезия. В 3, 5–6 е отпечатан откъс от романа в сонети *Владо Булатов* на Стилиян Чилингиров. Класическата българска поезия присъства доста оскъдно с двете стихотворения на Иван Вазов — *Сърцето на поета* и *Безсмъртие* (1, 5), антологичните Яворови стихове *Павлета делия и Павлетица млада*, *Калиопа*, *Лист отбрулен*, *Хайдушки песни* (5, 6–7). Тук трябва да добавим и *Псалом на поета* и *Запустение* (3, 2) от Пенчо Славейков, печатани по повод пренасянето на костите на поета в България. Със *Зима при Вит* (8, 2) от Никола Ракитин завършва кратката антология на най-стойностното в поетическия отдел на списанието.

Редакторът Васил Парушев е отделил там много повече място за албумните стихове на Петър В. Генов (с подп. П. В. Генов). Неговите уж поетически упражнения *Бързай*, *Елегия* (1, 4), *Самота*, *Алпийски заник*, *Нагоре*, *На път* (8, 1, 5) са бледи и неизразителни. Това не пречи стиховете му да са дори на първа страница на списанието — напр. *В гората*, *Там* (1, 8).

Много „разплакани надежди“, „мъртво слънце“, „съборени олтари“ има в елегиите на Любомир Владикин: *Безумец*, *Грехът*, *Тиха вечер* (1, 1–3), *Примирение* (1, 9–10). Същото може да се каже и за стиховете на Д. Хр. Максимов, Минко Неволин, Димитър Бабев, Иван Карановски, Т. Христов в първите две годишнини на списанието. Изброяването им би отнело излишно твърде много място; откъдето и да ги погледнем, те са безизразна имитация на поезия.

Камен Пламен (Петър Стоянов?) поне знае елементарни закони на стихосложението (6, 1), не е така маниерен както Иван Кунев в *Песните на херолда* (5, 1), които имат модернистични претенции. Тук по-интересна е рисунката на самия Иван Кунев, направена в Лайпциг.

За нивото на поезията в «Огнище» можем да съдим по *Поток* на Асен Цанков (6, 4 — с псевд. Владимир Каменов):

Сърцето се къпе във радост,
възторга душата люлей —
аз чувствам и сили, и младост
и някой нашепва: живей.

Безкрайно слаби стихоплетия редят Димитър Христодоров, Т. К. Цоневски, Д. Коцев. Сред тях се откроява едно „босяшко“ стихотворение — *И во веки веков* на Яна Язова (9, 2 — с портр. на авт.) по простата причина, че тя е комай единствената поетеса в списанието, ако не се брои един опит за стихове в проза на Северина (Ружа Тенева) и фолклорните заемки на Дана Наумова в *„Мой коньо...“* (1, 3). Накрая ще спомена цикъла *Пътят на моряка* (9, 3–4) от Георги Караиванов. Необичайната им тоналност, скитническите напеви, контрастират с онова, което в «Огнище» наричат поезия.

И прозата там е доста сиромашка. Отсрамват я няколко малки разказа от Г. П. Стаматов: *Малката Нана* (1, 2), *Дело № 15* (1, 3), *Чужди мотиви* (1, 4), *Първият брак* (2, 2) и *Странички от дневник 1912–1913* (1, 6). Най-интересни са *Странички от дневник* — кратки, хаотични размисли за войната и мира, живота и смъртта, обезличаването на личностното у човека. Същността им се побира в две изречения: „Душата ми не вземаше участие в опиянеещия хаос. Не ме теглеше ни завоевателна, ни кръстоносна война“. И накрая: „Човекът е стока, която всеки може да купи или зароби“.

Със сюжет от войните е *Доброволци* (1, 6) от Ненчо Илиев-Сириус *Борба* (1, 4), *Край границата* (6, 7–8) от Л. Н. Вълчанов и *Пленник* (2, 1) от Димитър Христодоров. Съдържанието на редица разкази се изчерпва само със заглавието им: *Любов* (1, 1) от Д. Христодоров, *Разочарована* (1, 1) от П. Керемидчиев, *Несретник* (1, 6) от В. Парушев, *Младоженци* (1, 4) от Бончо Хаджибонев.

Детство (2, 2) на Ем. Попдимитров сигурно ще привлече вниманието и на днешния читател с непринудените спомени за дома, за най-близките, за делници и празници през училищните години. Като разказвач пробва силите си и Александър Балабанов. *Не от сега* (8, 1 — с портр. на авт.) е сън за любовта на момък и русалка, където реалното и фантастичното приказно се сплитат.

«Огнище» представя класическата художествена проза със *Занемелите камбани* от Елин Пелин (8, 2 — с портр. на авт.). Впрочем по онова време един Иван Кирилов като че ли е бил по-популярен с традиционното си, понякога фолклорно стилизирано битописателство. Неговата *Гугя самодива* (8, 5–6 с портр. на авт.) е с илюстрация от Петър Морозов. *Завет* (9, 1) е спомен за хайдушки времена.

Последният печатан приживе разказ на П. Ю. Тодоров *Селим ходжа* (3, 2) стои самотно сред преобладаващо безизразната проза в «Огнище». В руслото на традиционния критически реализъм от 90-те години остава *Отец Пахомий* (8, 3 — с портр. на авт.) и *Деца на ада* (9, 1) — откъс от роман на Ст. Чилингиров. Селската идилия *Митката* (3, 3–4) на Л. Н. Вълчанов, *Златар* (8, 3) от Зл. Чолакова или *Сълзата на просяка* (8, 7–10) са явно повлияни от прозата на Елин Пелин.

Легендите *Мария от Магдала* (2, 3) на Хр. Миндев, *Ана разпътница* (1, 1), *Иродиада* (2, 1), *Грях* (2, 2), *Сестрите на Содом* (3, 3–4) от Хр. Казанджиев стилизират библейски мотиви. Опитите на Хр. Г. Казанджиев в късата лирическа проза — *Гроздобер*, *Колари* (1, 7), *Peer Gint* (3, 1), *Родина*, *На прощаване* (5, 1) не се отличават с нещо оригинално. Казанджиев явно е бил един от предпочитаните автори в списанието. Той опитва силите си и в модния за онова време градски разказ (*Страдание* — 2, 4), но редакторът Васил Парушев ревниво е пазил тази територия за себе си.

Разказите на В. Парушев *Среща* (1, 1), *Несретник* (1, 6), *Из два пътя* (1, 8), *Последният флирт* (2, 2), *Лъжа* (3, 1), *На заник* (3, 3–4) черпят теми от всекидневието на големия град; герои са дребни чиновници, застаряващи красавици или непоправими мечтатели. В *Бъдеще* (3, 7–8) героят мечтае да се сбъднат сънищата на неговата младост. *Любов* (3, 9–10) е за вечната игра между „тя“ и „той“, които няма да бъдат „те“. Удвоената самотност в брака, семейната драма на младия човек е тема на *Примирение* (4, 1). Нестабилността на брака е основен мотив и в *Само един поглед* (5, 4–5). Рядко Парушевите герои са сбъднали се хора, както напр. в *Благословеното богатство* (5, 2). В повечето случаи предпочитат бягството от ежедневието — *Есенни пламъци* (6, 4) — откъс от книгата му *Игра на вълните*. Дори и сред природата ги преследва мрачната сянка на града (*Игра* — 4, 3). Рядко лъжата не успява да отрови междучовешките отношения (*Лъжа* — 3, 1). В разказите на В. Парушев (напр. *Наши дни* — 2, 8–9) големият град е „огромно чудовище на сатанинска съблазън“, макар че София по онова време прилича повече на голямо село.

Сантиментални любовни-мелодраматични клишета владеят разказите на Димитър Христодоров (1, 1, 6), Любомир Владикин (1, 7; 5, 6–7). Под заглавие *Раздвоение* (5, 6–7, 8–10; 8, 2, 7–10) Л. Владикин публикува няколко глави от неиздадената „повест из живота на интелигенцията“ с илюстрация на Никола Петров.

Единствената жена, представена в този отдел на списанието с лирически миниатюри без заглавие (3, 5–6), е Северина (Ружа Тенева).

От цялата проза в «Огнище» може би най-интересни са пътеписите. Тук непременно трябва да спомена *Опознай ме, за да ме залюбиш* от Петко Росен (8, 7–10 — с портр. на авт.), където Родината е видяна като храм. И още: *Осогово* (6, 7–8) и *Рила* (9, 3–4) на Павел Делирадев. Интерес представляват пътните бележки и исторически сведения на д-р Павел Орешков *Босна и Херцеговина* (9, 1–2) и *През горите на Родопите* (8, 7–10).

В «Огнище» са поместени редица критически статии за литература, изкуство, култура. Тук изпъква голямата статия на Александър Балабанов *Списания и списатели* (2, 1). В нея Балабанов изтъква, че списанията ни от края на XIX и началото на XX век — «Български преглед», «Българска сбирка», «Мисъл» се отличават с един „идеализъм без пози“, докато новите списания след войната „носят зародиша на своята мимолетност“. Ал. Балабанов се отнася с особена критичност към Гео-Милевото списание «Везни». Според него то с особена енергия „се изтъква като нещо съвсем ново, като враждебно на всичко, което бе до него“. «Везни» презряло „предметната ясност в старите издания“, не го било грижа, че „обижда значителни свои бащи“. Спорът „стари“ и „млади“ не

е от вчера, в известен смисъл той продължава и до днес, но никога не е бил и няма да бъде плодотворен.

Специално внимание Ал. Балабанов отделя на първата книжка на сп. «Златорог», като подчертава: „... списанието е с хубава външност, солиден изглед, сериозно, строго и далече от лековерността". Стиховете на Дора Габе нарича „хубави, топли, спокойни и добри". Според Балабанов Владимир Василев е „сериозен критик", но употребявал „големи термини за малки работи". Все пак признава: „неговите възхищения понякога ни заразяват". И по-нататък: „Безспорно е, че Владимир Василев живее с едно свое чувство и разбиране за поетическите работи". След като се спира на конкретни творби — *Сред цветя и песни* от Константин Константинов, където намира „студенина" — Ал. Балабанов заключава: «Златорог» е „добро списание, което може да спомогне за утвърждаване на някои ценности в нашия културен живот".

Според Васил Филипов *Родната литература* (1, 1) е „несретница на българската земя, чужденка за мнозина", изтласквана от преводната литература. Никой не четял вече К. Величков, Ст. Михайловски, П. П. Славейков. Подобни настроения не са чужди и на част от днешната ни критика спрямо съвременната българска литература. Униние с осемдесетгодишна давност се е разпространило върху немногобройните обзорни критически статии на «Огнище». В *Живот и изкуство под българското небе* (2, 1–2) Васил Парушев пита: съществува ли изобщо духовен интерес у българина, изкуството стана ли му насъщна духовна потреба или е само „филистерска празнична премяна".

По-нататък авторът се спира на състоянието на българския театър, зависимостта му от „капитала", пътьом отбелязва изложбите в галерията на Трънко Василев, липсата на истинска художествена критика.

Емануил Попдимитров в *Позив към българския писател* (1, 2) унило констатира: „Запустение вее от нашата литературна нива". Той мечтае за времето, когато ще се върне „древният смисъл на думата „поет" и писателят отново ще се самопознае". Тези твърде общи печални констатации се опровергават до известна степен от конкретната рецензентска практика на авторите в «Огнище». Асен Златаров оценява *Птици в нощта* (1, 2) от Николай Лилиев като „празник на българската поезия"; Петко Росен препоръчва на четящите българи *Мъничък свят* (1, 5) от Георги Райчев. Въпреки че намира в разказите на Николай Райнов (1, 5–6) антиреалистични тенденции, ницшеанство и сатанизъм, модернистични увлечения, Малчо Николов подчертава, че те „внасяли една нова и свежа струя". От друга страна пък в отзива си за *Роб* на Добри Немиров (2, 3) Константин Гълъбов пише: „Реализмът на нашата литература е едно твърде бездушно възпроизвеждане на действителността". И намира, че Немировите работи страдат от недостатъците на тоя реализъм, като изтъква все пак качествата на неговата белетристика, където „фабула и душевни преживявания образуват едно цяло". Безпощадно критичен е Константин Гълъбов към *«Жетварят» на Йордан Йовков* (2, 4). „Никаква стъпка напред не е направил Йовков — пише той — и що се отнася до средствата на изображението". Признава му „силна наблюдателност", но веднага след това го обвинява в „отсъствие на чувство за мярка", езикът на повестта бил „книжен, лишен от свежест и оригиналност".

«Огнище» е като Буридановото магаре, колебаейки се между реализма и модернизма, но повече разчита на консервативния литературен вкус. Списание-

то не изпитва никакъв респект към скандалната слава на Кирил Христов например. С уговорката, че К. Христов е „обикновено нескопосан в прозата“ (2, 5–6) П. Карчев нарича романа му *Тъмни зори* „антиестетична работа, пълна с порнографически сензации“. Цялостната Кирил-Христова дейност е оценена като „грандиозна литературна мистификация“. Борис Йоцов пък отрича всякакви качества на драмата *Когато боговете се смеят* (4, 3) от Стоян Михайловски. На другия полюс — несдържано възторжен — е Б. Йоцов в оценката си за в. «Развигор» (4, 3): „Остроумният Балабанов бръкна с опитна ръка в съкровищницата на българската реч, извади един бисер и от него направи знаме... Ако има и пет Балабановци у нас, вярвайте, друг би бил днес българският духовен живот“.

Ако имаше „пет Балабановци“, тяхната критическа енергия не би била поразлична от тая на Васил Парушев, да речем, който в кратката си статия *Елин Пелин* (4, 1) заявява, че Елин Пелин не бил „битов писател“, ала така и не му стигат сили да обясни защо. По същия начин и Димитър Коцев се задоволява да отбележи, че романът *Есенни дни* на Антон Страшимиров бил „хубав“, защото е „интересен“.

Редица критически статии, писани обикновено по юбилейни поводи, имат популяризаторски характер. Такива са: *Иван Вазов* (2, 5–6; 3, 5–6) от Васил Парушев и неговата статия за Христо Ботев (1, 5); *Д-р К. Кръстев* (1, 4) от Димитър Христодоров; съчинението на З. Чолакова за П. К. Яворов (5, 8–10); литературните бележки на Владимир Русалиев (6, 8–10) за Трифон Кунев, Димитър Бояджиев и Тихомир Павлов; опитът на Вл. Каменов (6, 5–6 — псевд. на Асен Цанков) да преразкаже комедията *Златна мина* от Ст. Л. Костов; предългата статия *Добри Немиров и критиките за «Делба»* (4, 2) от Д. Коцев. Макар че за критика се отделят първите страници на списанието, тя общо взето е на вестникарско ниво.

Книжка 3, 2 е изцяло посветена на Пенчо Славейков. Тук се откроява статията на Божан Ангелов *Пенчо Славейков и П. Ю. Тодоров* за културното мисионерство на двамата от «Мисъл». Васил Парушев в статия със същото заглавие ги нарича „херолди на бъдещето“. Евгений Чириков се спира на идеята за „националната вечност“ у Славейков и Тодоров, а Борис Йоцов пише *Неволята у Славейкова*.

В статията на Е. Чириков има един любопитен мемоарен детайл. Той разказва, че през 1913 г. П. Ю. Тодоров се срещал в София с Троцки като военен кореспондент на сп. «Киевска мисъл».

Всичко, което може да се каже за статиите, посветени на чужди литератури и творци, е подчертаният им просветителски патос. *Ромен Ролан и войната* (1, 1) стои редом с *Електричеството в медицината*. От подобен еклектичен енциклопедизъм «Огнище» нищо не печели въпреки ориентацията си към най-широк кръг читатели. *Унгарската литература до края на XIX век* (5, 6–7) от Т. К. Цоневски е явно компилативна статия. Само от стремеж да представи по-пълно усилията на списанието в тая насока, ще спомена и *Наволис — една легенда* (1, 9–10) от К. Гълъбов, *Геният и колектива* (6, 8–10) от Вичо Иванов, статията на Васил Парушев за Анатол Франс (1, 6–7), *Френският роман* (6, 1–6) от Васил Стефков; *Луиджи Пирандело* (6, 5–6) от Ненчо Илиев;

Преображението на Франц Моор (3, 7–8) от Константинв Гълъбов, който разказва за сценичната съдба на Шилеровите *Разбойници*.

Любопитна е статията на д-р Т. Янков *Гьотеви страници* (9, 2), където са публикувани две новооткрити писма на Й. В. Гьоте и *Съвременни английски писатели* (9, 3–4). *Най-новият роман на Андре Мороа «Семеен кръг»* (9, 2) от Николай Дончев има информативен характер.

В този дял на «Огнище» преобладават статии за театър, изобразителни изкуства, музика. Тук непременно трябва да отбележим *Нашите театри* (5, 1 — с портр. на Петър Райчев) от В. Стефков. Статията му е опит за история на българското театрално изкуство след Освобождението. В друга статия със същото заглавие (5, 3) той прави преглед на репертоара на Народния театър, Свободния театър и Театър «Ренесанс», като между другото се обявява в защита на кинематографа, приеман доста скептично по онова време у нас. Любопитни са личните спомени и впечатления на В. Стефков от спектакли на Сара Бернар в Париж (5, 2).

В *Нашите художествени изложби* (1, 4) Сирак Скитник оценява доста критично изложбите на Никола Танев, Александър Божинов, Димитър Гюдженов, Петър Морозов, подчертавайки, че нашето изобразително изкуство е все още „твърде предметно". Като художествен критик се проявява и Л. Владикин. Неговата статия *Творчество и маниерност* (1, 9–10) е посветена на изложбата на Стоян Райнов — брат на Николай Райнов и на скулптора Пантуш Киселинчев. Под инициали Т. П. намираме кратка бележка *Делото и пътят на нашия ваятел Иван Лазаров* (9, 1 — с портр.). В «Огнище» са отпечатани репродукции от Андрей Николов, Васил Захариев, Цено Тодоров, Георги Машев и др.

Автор на комай единствения *Музикален преглед* (6, 1) е Андрей Георгиев, а Васил Парушев пише за оперната певица Ана Тодорова (5, 2 — с портр.) и гастролите ѝ в чужбина. Невъзможно е даже да се изброи пъстрата мозайка от подобни материали в «Огнище», които макар и бегло очертават културния релеф на България след войните. Но опитът на списанието да обхване едва ли не всички изкуства в повечето случаи неизбежно води до дилетантство и еклектизъм.

То ясно проличава и в твърде оскъдната преводна литература по страниците на «Огнище» — белег покрай всичко друго и на твърде несигурен художествен вкус. Вместо да превежда поезия от чужди автори, «Огнище» предпочита статията на К. Балмонт *Български поети* (8, 4) с кратки характеристики на творчеството на Николай Ракитин, Теодор Траянов, Емануил Попдимитров.

Твърде хаотични и небрежни, преводите имат случаен характер. Л. Стоянов превежда цикъл стихотворения от В. Брюсов (2, 2) под заглавие *Аганатист*. Иван Карановски пък предпочита стихове (2, 3) от Сюли Прюдом, а Христо Цанков-Дерижан е пробвал преводаческите си умения с *Песни* (8, 7–10) от Н. Ленау. К. Д. Балмонт е представен единствено със стихотворението *„Аз в тоя свят дойдох..."* (9, 3–4, прев. Ем. Попдимитров). От Гьоте Ем. Попдимитров е избрал две стихотворения — *Полска роза* и *По езерото* (9, 3–4). Някой си П. М. съвсем напосоки е „претворил" на български по нещо от Х. Хайне, В. Брюсов и Ив. Бунин. Ст. Г. Хаджиев превежда по едно стихотворение от Алекса

Шантич и Даница Маркович (3, 7–8) и с това се изчерпва почти цялата преводна литература в списанието.

Без да има славата на големите литературни издания, «Огнище» се радва на сравнително дълъг живот (макар и с прекъсвания) и добър читателски прием. Списанието дължи това не само на симпатично емблематичното си име или на двойните, тройни и даже четворни броеве, но преди всичко на стремежа да бъде нещо като популярна енциклопедия на българския духовен живот след войните. «Огнище» невинаги успява да осъществи това свое намерение, но въпреки всичко без него летописът на българската култура би бил непълен.

Вихрен Чернокожев

ОТЗВУЦИ

Полумесечно художествено литературно списание. Бургас. Печ. Ст. Д. Боев 4°. Год. аб. 35 лв.

1 1–2 25 ноем. – 13 дек. 1919

Адрес на редакцията: Стоян Чепов (член на ред. к-т).

Въпреки амбициозния си замисъл сп. «Отзвуци», появило се в края на 1919 г. (25 ноември), след втория си брой (13 декември) преустановява своето съществуване. Издава се от редакционен комитет, чиято основна фигура е Стоян Чепов, а за останалите му членове липсват сведения. Краткото съобщение, поместено в края на бр. 1 и повторено в началото на бр. 2, запознава читателите с привлечените сътрудници на изданието и дава известна представа за неговия идеен и жанров облик: „Открива се подписка за записване абонати за първата годишнина на полумесечното художествено литературно списание «О Т З В У Ц И». Организационният комитет ще положи всички старания, за да даде на своите читатели едно истинско художествено грижливо списвано списание.

За целта той се е отнесъл и получил съгласие за сътрудничество на видни наши литератори и художнически сили като: М. Теофилов, П. Керемедчиев, Д. Христодоров, Иван Мирчев, Минко Неволин, Н. Венетов, Д. Н. Измирски, Дже-Ме, З. Берберов, Ст. Стоянов и др., а издателството е осигурило изданието на списанието.

Ще бъдат застъпени литературните отдели: разкази (оригинални и преводни), стихове в проза (оригинални и преводни), стихове, критика по всички отдели на изкуството и литературата, литературни силуети, книжовни вести, книжнина. Особено внимание се обръща на критическия отдел.

Списанието ще бъде украсено с художествени винетки, ще се поместват репродукции на художествени скици и картини“.

Претенциите на редакционния комитет да създаде „истинско художествено грижливо списвано списание“ остават нереализирани. Макар че издателите на «Отзвуци» се обявяват против наводняването на книжния пазар с булевардни издания и против сивия поток, в идейно-естетическо отношение списанието не се оттласква съществено от този стил.

«Отзвуци» отзвучава под знака на символизма. Меланхолия, тъга, копнеж, съзерцателност, мечтателност — това са основните мотиви, шестващи по не-

говите страници. Редакторите издигат принципите за „Чисто изкуство", за „изкуство за самото изкуство" и стоят далеч от политическите събития и социалните проблеми на съвремието си. Техният свят е светът на съновиденията и мечтите.

В списанието са поместени стихове от български автори, разкази, есета, литературна критика (в рубр. »Критичен обзор«), литературни силуети и книжовни вести (в рубр. »Вести и бележки«), художествени скици, оформлението и заглавката са дело на художника Иван Пенков.

Независимо от това, че Михаил Теофилов, Иван Мирчев, Димитър Христодоров и Захари Берберов са посочени като сътрудници, нямаме доказателства за тяхното участие в списването на списанието.

Като поети в «Отзвуци» се изявяват: Стоян Чепов, Минко Неволин (две стихотворения от *Акорди на меланхолията*), Ст. Стоянов (Стефан Иванов Стоянов), Панайот Керемедчиев, Николай Венетов (псевдоним на Никола Атанасов Димов), Васил Добринов. Не са разкрити имената на поетите, послужили си с псевдонимите Simplex — *Тогава* (1), Дим. Ник.[1] и Дже-Ме[2] — *Нимфа* (1).

Публикациите в »Критичен обзор« са подписвани с псевдоним Denis[3]. Само една от рецензиите (за стихосбирката на К. Хитилов, 2) е с инициали на автор Н. В. — вероятно става въпрос за Николай Венетов.

Централно място в «Отзвуци» заемат лиричните произведения, повлияни от различни модернистични течения.

Стихотворенията на Стоян Чепов *Есен* (1), *Кървав залез* (1) и *Когато* (2) свидетелстват за символистичните увлечения на този поет. Характерна черта на неговата лирика е своеобразното преплитане на интимно-любовното, меланхолично настроение с близка по дух и тоналност пейзажна картина.

В стихотворенията на Дим. Ник. *Предопределение* (1), *Възпоменание* (1) и *Пред края* (2) надделяват сантименталните и мрачни настроения, трагичната предопределеност, внушени чрез традиционните образи на символизма: „сънна, бледна луна", „блянове за светли бъднини", „бледи устни", „злокобен мрак" и пр.

Минко Неволин се представя с две стихотворения от излязлата по това време негова книга *Акорди на меланхолията — Сън* и *Денят умира* (1). Тъгата е проникнала дълбоко в душата на поета, но едновременно с това неговите чувства са искрени и сърдечни.

Поетът Ст. Стоянов помества само стихотворението *Поклик* (1), намерило място в излязлата през същата година негова стихосбирка *Зарници*, съдържаща 29 интимно-сантиментални стихотворения, попадащи в контекста на травиализираната символистична поетика.

Панайот Керемедчиев също публикува само едно стихотворение — *Из вик*ът *на Сатир*, съзвучно с цялостната лирична доминанта на списанието.

---

[1]Подписът Дим. Ник. е често срещан по страниците на литературните списания от този период, като някъде е във вариант Димник.

[2]В *Речник на българските псевдоними* се посочва, че с инициали Дж. М. през същата 1919 г. в сп. «Сатър» е помествал свои произведения писателят-хумористи Георги Димитров Тодоров, така че е възможно авторството и тук да е негово.

[3]Псевдонимът Denis не е разкрит, възможно е той да е редакционен псевдоним.

Никола Венетов участва със стихотворението *Обичам есента тъжовна* (1), в което емоционалното преживяване носи знака на идеализирания спомен.

Стихотворението в проза *Родната литература* от Васил Добринов е своеобразен апотеоз на художествената ни словесност. Наивно-патетично той споделя своите чувства: „Обичам те, както обичам моята майка. Но любовта ми е била източник на скръб: безсилен да ти помогна овреме, спомогнал да ти хвърля незаслужено оскърбления..."

Лириката на «Отзвуци» е под знака на модерните за времето символистични инвенции, но по-скоро тя е подражателна, лишена от оригинално звучене, положена в клишираниа контекст от образи и теми.

В списанието е отпечатан само един разказ от български автор *Саломе* от Д. Н. Измирски. Увлекателно интерпретираният библейски сюжет дидактично внушава идеята, че неподвластните на разума страсти носят разруха и смърт.

Разказът на К. Фаррер *Освободеният Фауст* хармонично се вписва в идейния контекст на «Отзвуци». Преводът е на Каран — този псевдоним не е разкрит. Вероятно зад него се крие Крум Кюлявков, който го е използвал. Авторът на разказа е дал свое тълкуване на мита за Фауст — неспокойният човешки дух намира покой в „опакования храм", обитаван от странни същества, живеещи в света на съновиденията.

Редакционният комитет на «Отзвуци» обръща специално внимание на литературната критика, отделяйки ѝ място в две рубрики: »Критичен обзор« и »Вести и бележки«. В една бележка четем: „В критическия отдел на «Отзвуци» се печатат статии без единомислието на редакцията. Отделът е свободен за всеки възглед върху изкуството и литературата, за да може по тоя начин да има едно постоянно разменяне на мисли върху разните теми от такъв характер" (2).

По-интересни са критическите материали в първия брой, където е поместена обзорна статия за състоянието на съвременната култура и изобразително изкуство. Тя е обособена в три самостоятелни части: 1) литература, 2) театър, 3) пластично изкуство. Авторът на тази статия се е подписал с псевдонима Denis (вж. бел. под линия 3). Според него съвременната българска литература, култура и изкуство се намират в криза, в резултат на безсмислените братоубийствени войни, в които „кръвта на хиляди невинни измиваше позорния печат на неколцина безумци". И още:

> „...парàта почна да диктува книжния пазар... И нашата скръб не е за това, че ни се отне книгата, четивото от ръката. О, не — Нам се поднесе толкова много! (Но какво?). Редица акционерни дружества започнаха да сипят още по-дълга редица от библиотеки, списания, брошури, сборници, антологии и още и още наречия на книжни изделия. Наводнение! И в този поток от книги минаха под печатния стан не само безобразните (без образ и по вид и съдържание) преводи на десетки псевдонимни безименни преводачи, но и хилавите недоносчета на още толкова драскачи, намери единствения удобен случай да видят свят и техните „творби". Спреш се пред витрината на книжния магазин и погледът ти се замайва: — толкова надслови (а понякога нови имена на стари книги) и толкова пари, за да ги купиш! Скъпа смет!"

БАН
Институт за литература
БИБЛИОТЕКА

В заключение авторът посочва, че в последно време са започнали да се появяват и ценни издания на българската книжнина, но за съжаление не цитира конкретни имена и затова не можем да получим по-цялостна представа за неговите преценки.

Според Denis критична е ситуацията и в съвременния театър и изобразително изкуство. Затова неговият извод е твърде пристрастен и еднозначен в своята категоричност:

„Днес? — Все още неопределени идеи, болни амбиции, ламтежи за богатство и ... бедна култура."

В »Критичен обзор« (2) заслужава внимание рецензията за излезлия под редакцията на Васил Добринов литературен сборник *Жътва*. И тя носи подписа Denis. В нея се критикува подборът на авторите и критериите, по които публикуваните произведения се определят като емблематични за отделните творци.

С инициалите Н. В. (може би Никола Венетов) е подписана рецензията за стихосбирката на К. Хитилов *Зари и тъма* (2).

В рубриката »Вести и бележки« най-често се дават кратки литературни бележки-реклами за излезли книги, като *Акорди на меланхолията* от М. Неволин, *Песни за нея* от Аура, *Зарници* от Стефан Стоянов и др., които не са подписани.

Списание «Отзвуци» не оставя следи в развитието на българския литературен печат. По своя характер и специфика то може да се причисли към нашумелите, модерни за времето си, но безплодни периодични издания, повлияни най-вече от символизма.

Венета Михова

ПОЛСКО-БЪЛГАРСКИ ПРЕГЛЕД

Издание на Полско-българското дружество в София. Излиза три пъти месечно на всеки 10, 20 и 30. Издава ред. к-т. София, печ. Радикал. 4°. Год. аб. 12 лв. 8000–2200 тир.

1	1–4	10 февр. – 30 дек. 1919
2	1 (34)–32 (65)	10 февр. – 24 дек. 1920
3 (4)	1 (66)–33 (98)	1 февр. – 24 дек. 1921
4 (4)	1 (99)–31 (129)	20 ян. – 20 дек. 1922
5 (6)	1 (130)–35 (164)	10 февр. – 31 дек. 1923
6 (7)	1 (165)–26 (190)	1 ян. – 30 дек. 1924
7 (8)	1 (191)–11 (201)	15 февр. – 30 авг. 1925
9	1–4	юли 1931 – юни 1932
10	1–4	апр. 1933 – март 1934
11	1–3	септ. 1934 – юли 1935

Продължение на «Полски преглед».

От 3 (4) подзагл. Орган на Полско-бълг. д-во в София.

От 6 (7) излиза два пъти месечно; от 11 — тримесечно.

Гл. ред. Анастасия Ганчева; от 3, 7 ред. к-т: Дора Габе-Пенева, проф. Венелин Ганев, Анастасия Ганчева, д-р Тадеуш Ст. Грабовски, Стефан Костов и проф. д-р Стефан Младенов; от 9 ред. к-т: Андрей Тошев, Дора Габе, проф. д-р Стефан Младенов, д-р Борис Йоцов, Отон Барбар и Ан. Келчински.

Печата се и в п-ци: Придворна, Воен. изд. фонд, Родопи и Книпеграф.

От 9 8°.

3 (4) 2–27 погрешно означени 2 (3); 7 (8) 1 (191) погрешно означени 6 (7).

7 (8) и с Показалец на авторите, застъпени в 1–6 и в «Полски бюлетин».

Полско-българското дружество в София, съвместно с редакторите на списание «Полски преглед», което излиза през 1918 г., вземат решение да променят заглавието и обема на списанието. Новото заглавие отговаря на задачите и целите, които си е поставило дружеството. Сега вече не става дума за издание, което да популяризира културата, икономическия и политическия живот на Полша, а за издание, което едновременно ще осведомява и коментира както полската културна и социална действителност и история, така и българската.

Въпреки това, основната част от материалите, печатани на страниците на списанието до 1925 г. включително, се отнася предимно до полската действителност, история и култура. Този факт е обясним. Амбицията на полските журналисти и официални представители на тогавашна Полша в България, а така също и на нашите слависти е да представят на българските читатели възможно най-разностранно и богато както съвременна Полша, така и нейната по-стара култура и история.

Списание «Полско-български преглед» и неговият предшественик «Полски преглед» бележат един журналистически и най-вече културен прецедент, когато историята, културата и литературата на една страна, в случая славянска, бива представяна и пропагандирана многостранно, компетентно, с искрена всеотдайност.

Мотивите на полските и на българските участници в издаването на списанието не се покриват напълно. Докато полските официални представители в България, посланикът д-р Тадеуш Ст. Грабовски и някои членове на посолството, които взимат участие в организационната работа на дружеството и списанието, проявяват стремеж да се разширяват информационно-политическата и стопанско-икономическата рубрики, а те и така запълват почти две трети от всеки брой, то българските учени-слависти, литератори и езиковеди, както и преводачите на полска литература преследват една богата общокултурна и литературна програма. Стремят се в значителна степен да запознаят българския читател с шедьоврите на полската литература, като представят на страниците на списанието най-ценното от полската поезия и проза, преведено от оригиналите и отговарящо на професионалните, а не на любителско-възрожденските критерии за превод на художествена литература.

Историята на списанието, както и организираната към него «Полска библиотека», ни предлагат „сценария", по който група изтъкнати български учени-слависти осъществяват една национална културна задача. В конкретния случай тяхното старание и амбиция не се свеждат само до това да пропагандират и популяризират най-ценното от една славянска литература, която действително има с какво да се гордее и какво да остави като принос в историята на световната литература. Според думите на проф. Боян Пенев, когото, макар и формално не участващ в редакционния комитет, можем да считаме за инициатор на тази идея:

> „Неоценима услуга ще стори на родната ни литература този, който съумее да преведе най-хубавите техни творения — и ще освежи творчеството си оня български поет, който ги прочете в оригинал и се вживее в тях."[1]

Както нерядко се случва в историята на литературата, списанието играе друга роля, не точно тази, която би желал Боян Пенев. И поезията, и прозата от големите полски майстори, отпечатана на страниците му, не изпълнява ролята на образец и не би могла да бъде модел на нашата литература, която следва свой път на развитие и свои вътрешни закономерности. Но списанието прави извънредно много за популяризирането на полската литература у нас, за възпитанието на естетически вкус на все още младата българска публика, която от няколко десетилетия е придобила правото на свободен читателски избор.

Затова бихме могли да кажем, че целите, които Боян Пенев и останалите сътрудници си поставят — да популяризират полската литература в конкретния социокултурен период, — са изпълнени, а с високите изисквания и професионален подход, които налагат, създават традиции в превода на полска поезия и проза.

---

[1] Пенев, Б. *Полско-български сношения*. Полска библиотека, 8, 1923, С., Придворна печатница, с. 195–197.

Необходимо е да обясним защо списанието от началото до края на съществуването си отделя най-значително място на личността и поезията на великия полски романтик Адам Мицкевич, непропорционално в сравнение с мястото, отделено на другите големи романтици като Юлиуш Словацки, Зигмунт Крашински или Циприан Норвид. Обяснението отново ни отвежда към целите на списанието, които в конкретния случай са формирани и осъществявани от енергията и интелекта на Боян Пенев, следователно носят прекия отпечатък на „неговата национална задача" — да открие високохудожествен модел за българската поезия сред славянските. Като професор-полонист, той го открива в творчеството на Адам Мицкевич и ревностно го пропагандира.

Няма литературно влияние без предшественици и последователи, няма ученици без учители. Боян Пенев също така не случайно се включва в работата на списанието и неслучайно започва да подготвя в Софийския университет преводачи сред своите студенти, да ги печели за каузата на полската литература у нас.

Мотивите в издателското поведение на Боян Пенев се аргументират и с почитта му към неговия учител Пенчо Славейков — отличен познавач и ценител на Адам Мицкевич и особено на неговото най-знаменито произведение *Пан Тадеуш*; преводът на тази творба в няколко варианта всъщност запълва началните годишнини както на «Полски преглед», така и на «Полско-български преглед».

За разлика от Гео Милев, който във «Везни» настойчиво популяризира творчеството на Станислав Пшибишевски и най-авангардните тенденции в полската литература, то Боян Пенев чрез «Полско-български преглед» и «Полска библиотека» иска да представи най-доброто от нея въобще, което, според него, се свежда до романтическата поезия, независимо, че тя не е в синхрон с естетическите тенденции на времето.

Класическата статия на Пенчо Славейков *Адам Мицкевич*, отпечатана по случай стогодишнината на поета в сп. «Мисъл» (9, 2), се превръща в основополагаща за отношението на Боян Пенев, а оттам и на списанието «Полско-български преглед» към полската поезия. В нея Пенчо Славейков поставя ударението върху непреходността и универсалността на поезията на Мицкевич:

> „Аз се отказвам да резюмирам третата част на *Задушница*, защото знам, че такива произведения не се резюмират. Блазе на онзи, който чрез непосредствено четене прониква в тях и чийто дух е способен да се унесе (...) там, дето се творят човешките съдбини, над звездите, над вртежа на сферите, там, дето един друг се досягат Твореца и Творението."

«Полско-български преглед» отговаря на определени културни потребности и така, както очакват неговите създатели, намира своята любознателна читателска аудитория. Неговите редактори — амбициозни, работливи, образовани, действително се оказват на висотата на задачата, която са си поставили. Така излиза списанието до 1925 г., следва дълга пауза — до юни 1931 г.

Причините са различни и не на последно място — ненавременната смърт на Боян Пенев, отпътуването от страната на Тадеуш Грабовски и редица други фактори от социално-икономическо естество.

В редколегията на подновеното издание четем познати имена, но редакционният състав прави една уговорка, която свидетелства за променени условия и възможности:

„Лишени днес от ония условия, при които по-рано излизаше «Полско-български преглед» като орган на Полско-българското дружество в София, ще издаваме списанието вече не двумесечно, а веднъж на три месеца.

Дългогодишното мълчание скъса традициите и заличи връзките на дружеството с ония лица и ония извори, с които неговата жива деятелност се свързваше.

Ценно семе беше посято и ето, въпреки неблагоприятните условия, пак пониква днес.

Лишени сме тука от ценното сътрудничество на г-н Тадеуш Грабовски, както и от ценното съдействие на покойния проф. Боян Пенев. С онова, което днес дружеството притежава, ще се постараем да възобновим старите връзки, за да не отидат напразно толкова години усилия.

Както преди, така и сега «Полско-български преглед» ще има за цел да работи преди всичко за опознаването и сближението на двата славянски народа в културно, обществено и икономично поле.“ (9, 1)

Списанието сменя формата си с по-малък и неговите редактори се отказват от рубриките. Освен това веднага прави впечатление разпределението на съдържанието. Материалите на списанието излизат на полски и български, двете половини са почти еднакви по обем, като всичко, писано за Полша, излиза с български текст, а написаното за нашата култура и история е отпечатано на полски. Следователно подновеното списание реално е предназначено за двете нации и действително може да допринесе за сближаването на двата народа. Но както е известно, то не просъществува дълго след това, макар продължителността на списанието като цяло да е доста голяма.

Съдържанието на списанието от 1919 г. до 1925 г. вкл. е поделено в десет раздела. Заглавията на отделните рубрики са както следва: »Статии за Полша«, »Българи и поляци«, »Полша в чужбина«, »Из културния живот«, »Полски текстове«, »Юбилеи и годишнини«, »Некролози«, »Карти, портрети и илюстрации«, »Нови книги и списания«, »От редакцията« (бележки, обявления, поправки и др.).

Първата рубрика »Статии за Полша« е посветена изцяло на актуални политически въпроси, на вътрешното и външното политическо положение на съвсем младата полска република.

Втората рубрика »Българи и поляци« е с доста разнообразно съдържание. В нея са включени материали из полско-българските отношеня, както в исторически, така и в съвременен план. Значително място е отделено на анкетата по полския въпрос, чието публикуване започва на страниците на «Полски преглед» (1918). През 1919 г. отговор на въпроса за границите на Полша и решаването на нейните политически проблеми дават редица видни учени и общественици. Сред имената са: проф. Иван Шишманов, проф. Ал. Теодоров-Балан, проф. Беньо Цонев, Стилиян Чилингиров, проф. Стефан Младенов, Добри Немиров и др.

Третият раздел »Полша в чужбина« е предназначен специално за актуалните политически събития и взаимоотношенията на Полша с редица европейски държави, предимно с тези, с които има гранични спорове.

Голямата рубрика »Из културния живот« е с богато съдържание. Тя има подраздели: история, просвета, художество, музика, театър, стихотворения, разкази, скици. А след нея, естествено свързана с предишните материали, идва рубриката »Полски текстове«, в която се печатат откъси от произведения — върхове на полската литература, или пък които в момента се превеждат. Така че текстовете, предназначени за изучаващите полски език, имат двойна функция — както образователна, така и художествено-естетическа.

Шестата рубрика »Юбилеи и годишнини« отразява големи дати из културната или политическата история на Полша.

Разделът »Некролози« съобщава за смъртта на видни личности, а »Карти, портрети и илюстрации« е в помощ на политическите или историческите материали, публикувани в списанието.

«Полско-български преглед» редовно информира за нови книги и то не само за онези, които имат пряка връзка с преводите, отпечатани на страниците на списанието, или с «Полска библиотека», но и за книги за историята и културата на Полша, излезли на различни езици.

Можем да кажем, че както през 1918 г., когато списанието носи заглавие «Полски преглед», така и сега се запазва съотношението между политическите, културно-историческите и литературните материали.

Преводната поезия традиционно заема значително място на страниците на «Полско-български преглед». Откъсите от *Пан Тадеуш* се публикуват в превод на Христо Кесяков, Дора Габе и неголям откъс, преведен от Иван Вазов.

В превод на Христо Кесяков списанието отпечатва следните части на поемата *Пан Тадеуш* на Адам Мицкевич: *Съвет* из VII книга (1, 5), *Държавище* из кн. IV (2, 32), *Домакинство* из кн. I (3, 33), *Домакинство* из кн. I (4, 14–17, 19, 20), *Домакинство* продължава (5, 19). Започва книга II *Замък* (5, 19–22), книга III *Подмазки* (5, 23–26), книга IV *Дипломация и лов* (5, 31–35). Качеството на превода отстъпва значително на ентусиазма и упоритостта на Кесяков. Текстът е изпълнен с архаични думи, а тромавият стих, липсата на нюанси в поетичното слово накърняват поетичната красота на най-значителната творба на Мицкевич.

Преводът на Дора Габе дава по-реална представа на българския читател за въздействието на тази класическа поема. Прави впечатление разликата между умението, с което нашите преводачи предават поемата на великия полски романтик и завидната професионална вещина, с която интерпретират същата творба и други произведения на Мицкевич Пенчо Славейков и Боян Пенев.

Благородното съревнование, което списанието обявява „пост фактум“ през 1919 г. между двамата преводачи Христо Кесяков и Дора Габе, завършва в полза на поетесата. Нека припомним, че всъщност откъсите, преведени от Дора Габе, излизат в «Полски бюлетин» (1917) и «Полски преглед» (1918). А тук се представя с превод на други творби на Мицкевич — сонетите *Акермански степи* (1, 15) и *Морска тишина* (4, 32) от прочутите *Кримски сонети*. Чрез тези преводи младата българска поетеса по блестящ начин доказва преводаческото

си майсторство. Нейният превод на *Кримски сонети* и до ден днешен звучи великолепно и все още няма достоен конкурент.

В началните броеве на списанието са отпечатани и други преводи на Дора Габе — *Тримата Будрисовци* (1, 1) и краткото стихотворение *Свръхмайстор* (1, 32–33).

Подборът на полските поети по страниците на списанието действително е прецизен. Кажимеж Пшерва-Тетмайер е представен с откъс из *Прелюдия* (3, 15) в превод на Дора Габе-Пенева, а *Есен* на Ян Каспрович (3, 21) е придружено и с кратка биографична справка за един от най-интересните поети-символисти на Полша. В нея четем: „духът му взема размаха от земното дребно и обикновено, минава през цялата вселена — чак до Бога... Образите му застиват навеки като гигантски планини и красотата носят в своето величие и недостъпност" (3, 21). Личен приятел на съпружеската двойка Боян Пенев и Дора Габе, поетът Ян Каспрович задълго ще остане в центъра на преводаческото и интерпретаторско внимание и на двамата. В списанието привличат вниманието още няколко поетически имена.

Голямата полска поетеса от епохата на позитивизма Мария Конопницка е представена от Дора Габе със стихотворението *Mare morto*(1, 6) и с още три стихотворения без заглавие, от които особено популярно е третото *„Когато кралят в бой замина..."* (1, 13). Преводите са придружени с биографично-библиографска справка за Конопницка.

Като че ли случайно е публикувано стихотворение и бележка за един малко познат тогава у нас, а дори и на самите поляци, поет от епохата на романтизма — Циприан Камил Норвид, представен с кратък откъс от *Спомен за селото* (3, 25) в превод на Дора Габе и статия от Йежи Зглич, посветена на стогодишнината от рождението на поета. Не липсва и традиционната биографична бележка. Дора Габе ни предлага още една кратка среща с Норвид на страниците на списанието. Това несъмнено е свързано с факта, че макар и бегло Циприан Норвид не е отминат в антологията *Полски поети*, която Боян Пенев и Дора Габе издават през 1921 г. В животописната бележка преди краткия откъс от *Прометидион*, който е определен като „декалог на съвременната идеология на труда и катехизис на националните въжделения", нашата именита преводачка същевременно отбелязва, че в Полша неговото творчество е отново актуално след дълъг период на забрава.

Прометидион (5, 22) е доста своеобразна творба, някои глави от която са писани в стихове, а други в проза. Старият и вечен проблем за прометеизма тук е разгледан по новому — като проблем на труда, като основополагащ знак на творчеството, което съзнателно и свободно ще гради бъдещата история на Полша. Тази интерпретация различава поемата от „всички Манфредовци, Кордиановци, Вертеровци и Пер-Гюнтовци" — по израза на Зрембович, полския издател на *Прометидион*.

Кажимеж Бродзински, поет и апологет на романтизма, е представен с идилията си *Вйеслав* (3, 26–29), чиято жанрова принадлежност Христо Кесяков е определил на български като „селенийка" — буквално пренасяне на кирилица на термина „идилия". Преводът се предшества от кратка животописна бележка, в която *Вйеслав* правилно е определен като първата истинска народна идилия в полската литература.

В тази поема Бродзински прилага на практика теоретичните си принципи, свързани с романтическата поезия. Сюжетът на идилията проследява житейските перипетии на главния герой Вйеслав и неговите осиновители, а щастливата развръзка е предпоставена от каноните на жанра.

Преводът на Кесяков отново не блести с художественост и поетичност, но авторът има заслугата, че е представил един от предтечите на големите полски романтици и е техен аргументиран защитник в прочутата си литературоведска книга *За класичното и романтичното* (1918 г.).

Юлиуш Словацки, друг полски поет-романтик, който трудно и драматично получава признание за голямата си поезия, защото полската литература е „преизпълнена" като че ли с личността и творчеството на нейния водач, месия и романтически пророк — Адам Мицкевич. Причините за по-слабия преводачески интерес към неговата поезия са предимно субективни — Боян Пенев смята, че със своята мистичност тя е неприсъща на българската душевност и се отнася по-сдържано към нея. Това, обаче, не му е попречило да подкрепи Дора Габе в решението ѝ да преведе една от най-значителните му творби — поемата *Анхели*, написана в библейски стил. Тя е била предвидена като трета част на трилогия, чиято първа част е прочутата поема *Кордиан*.

По традиция, преди да излезе в поредицата «Полска библиотека», всяка нова творба е представяна на страниците на «Полско-български преглед». Списанието ни запознава с част от втора и пета глава в превод на Дора Габе (5, 18). Откъсите се предшестват от статия, препечатана от история на полската литература, издадена в Краков през 1916 г.

Днес преводът на *Анхели* е библиографска рядкост у нас, тъй като не е преиздаван.

Образът на младия Анхели, изграден и с автобиографични черти, е носител на основните идеи, които Словацки влага в произведението си. Това е един месианистичен вариант на саможертва: страданието на Анхели изкупва вината и на предците, и на идващите след тях.

Зигмунд Крашински, друг голям поет-романтик дава най-прочувственото и прекрасно определение за поемата: „Не зная — пише той — нищо по-тъжно, нищо по-поетически замислено и изпълнено". Предлага след смъртта на Словацки на гроба му да се изпише: „На автора на Анхели" (5, 18).

Почувствала силата и красотата на тази изключителна творба, Дора Габе я превежда с вдъхновение. Преводът на *Анхели* се нарежда сред най-добрите постижения на българското преводаческо изкуство.

Други преводи на стихове на Словацки почти не срещаме на страниците на «Полско-български преглед», като изключим *Към майка си* (5, 18) — кратко стихотворение, преведено от Дора Габе и отпечатано в списанието след откъса от *Анхели*.

В помощ на изучаващите полски език, списанието редовно печата стихове в оригинал. Почти във всеки брой има по няколко стихотворения, подбрани винаги с вкус. В рубриката »Полска антология« (урежда проф. Боян Пенев) се срещат стихове на Кажимеж Тетмайер, Юлиуш Словацки, Ян Каспрович, Ян Кохановски, Адам Асник, Мария Конопницка и т. н.

В първия брой на «Полско-български преглед» от 1931 г. съобразно новата

концепция на списанието откриваме стихове от петима полски поети и още толкова български.

За пръв път на страниците на списанието се появява името на Юлиян Тувим със сантименталната поема *Петър Плакан* (9, 1) в превод на Дора Габе.

Полските стихове без изключение са преведени от Дора Габе. Тук срещаме имената на Антони Слонимски, със стихотворението му *Пустиня* (9,1); на Казимеж Вежински — стихотворението *Война* (9, 1); на Юзеф Витлин — *Химн на чорбата* (9, 2–3) и Мария Павликовска — *Удавените* (9, 2–3).

От българските поети в превод на полски са представени Елисавета Багряна — със *Стихии* (*Żywioły*) (9, 1) и *Ако не бях жена* (9, 2–3); Йордан Стубел — с *В кръчмата* (9, 1) и Никола Фурнаджиев — с *Дъжд* (9, 1), всичките в превод на К. Алберти.

Както споменахме, стиховете на българските поети са отпечатани на полски език.

Първоначално на страниците на «Полско-български преглед» се появяват кратки разкази или само откъси от проза. За разлика от представянето на полската поезия, което започва с шедьоври на полската литература, прозата е застъпена доста слабо.

Първите кратки разкази, които ще открием на страниците на списанието, са от Стефан Жеромски, Хенрих Сенкевич, Мария Конопницка и др.

Стефан Жеромски (с псевд. Маурици Зих) е представен от преводачите Ал. Попов и Ст. Лашевски с разказа *Ще ни разръфат нас гарвани, врани...* (1, 6, 7) от едноименната му книга. Този разказ, както впрочем и целият сборник, е посветен на трагичната участ на полската младеж, участвала в Януарското въстание от 1863 г. и особено на действията и участта на така наречените въстанически „контрабандисти“, които нелегално са внасяли оръжие и амуниции от границите на Галиция в Полското кралство. Сборникът с новели е от първите произведения на Жеромски, издаден под псевдоним, поради цензурата на руския царизъм, и е изцяло посветен на събитията от трагично потушеното Януарско въстание.

Първата среща на читателите на «Полско-български преглед» с името на Хенрих Сенкевич се осъществява с разказа *Lux in tenebris lucet*, преведен от Анастасия Ганчева, утвърдила се като добър преводач на полска проза и драматургия. Разказът е написан според каноните на критическия реализъм, известен в полската литература като позитивизъм.

Краткият откъс от известната по-късно и у нас детска книга на Сенкевич *Стас и Нели* е в превод на В. Дерманчев от руски език и е озаглавен *Буря в пустинята* (2, 8). Практиката да се превежда не от оригинал е всеобща за деветнадесети век, но срещаме такива опити, както се вижда, и през двадесетте години на нашия век. Разбира се, текстът на тази прекрасна творба, станала любимо четиво на децата от цял свят, трудно може да се познае в превода на Дерманчев. Уводната бележка, която преводачът е написал, разказва за увлекателното съдържание на детския приключенски роман и уверява читателите, че той се поглъща на един дъх, и че след като е преведен от руския текст, преводът бил „сравнен и поправен според полския оригинал“.

През 1920 г. започва печатането на преведените откъси от големия исторически роман на Сенкевич *Кръстоносци*. Преводът е дело на Ек. Златоустова и С. Лафчиев. Редакционната бележка (2, 21) отбелязва, че предлага на читателите един епизод от грижливо преведения роман, който наскоро излиза от печат и който, надява се редакцията, ще се нареди сред любимите четива особено на младежта и ще спомогне както за попълване на историческите ѝ познания, така и за нейното нравствено и естетическо възпитание. Втори откъс е отпечатан през следващата година — част от XI глава на романа (3, 9–10).

Редакцията не е сметнала за нужно да публикува други откъси, след като книгата излиза.

Преводът на *Кръстоносци* е едно от първите големи постижения в представянето на шедьоврите на полската проза у нас. Фактът, че и досега именно този превод, с известно актуализиране, се преиздава, е най-добрата препоръка за неговите амбициозни и интелигентни преводачи, които представят прозата на Сенкевич в цялата ѝ сила и въздействие.

Първата част от голямата историческа трилогия на Сенкевич — романа *С огън и меч* — е преведена относително късно. Откъс от него (*Смъртта на Лонгинус Подбийпента*) е публикуван през 1924 г. (5, 24–25) в превод на Дора Габе. Изтъкнатата преводачка на полска поезия не проявява особен интерес към превода на полска проза, но случаят е по-особен. Целият блок от материали в този двоен брой е посветен на личността и творчеството на големия полски писател по повод пренасянето на тленните му останки от Швейцария, където умира, в неговата родина.

Видната представителка на полския позитивизъм Мария Конопницка освен със свои стихове е представена и с разказа *Немчета* (1, 12) в превод на Ан. Ганчева.

Върху личните си екземпляри от списанието, Ан. Ганчева — взискателен преводач, явно е премисляла своя превод след излизането на броя и отбелязвала ръкописно в бележка под линия: „отпосле намирам, че право е „немчуги“ или „швабчета“. Явно става дума за по-точното емоционално-презрително оцветяване на заглавието.

Полската проза от епохата на романтизма е представена с откъс от фантастичната повест на Северин Гошчински (1801–1876) *Царят на развалините* (1, 27). В тази творба Гошчински, който нарежда името си до големите поети-романтици, разказва за трагичната съдба на Полша, като разглежда миналото и бъдещето на своята родина чрез символно-романтична естетическа система, която символизира паднала Полша и нейните надежди за възраждане.

Смъртта на поета, писателя и публициста Анджей Немойевски, един от позитивистите, чието име е било добре познато наред с големите имена от това литературно направление, е отбелязана от Георги Бакалов с превод на малък откъс от *Писмата на един безумец* (3, 30). Сюжетът е взет от съвременната полска действителност — трагичната съдба на едно младо момиче, предадена през погледа на двама приятели.

За пръв път срещаме името на Георги Бакалов като сътрудник на списанието и то в ролята на преводач от полски език. По всяка вероятност, той е изготвил и биографичната справка, която предшества превода, макар че материалът не е подписан.

Името на другия полски Нобелов лауреат, Владислав Реймонт, срещаме по повод книгата му *Зад фронта*, откъс от която ни представя Дора Габе — *Зов* (4, 23). Краткият откъс разказва за дълбоката душевна драма на една полска майка, чиито синове са на фронта.

Адолф Дигашински — водещ писател сред полските натуралисти, е представен с откъс от своята най-добра книга *Празникът на живота* (4,25). Статията за А. Дигашински (1837–1902), която предшества превода, е написана от големия полски литературовед В. Фелдман и вероятно също е преведена от Дора Габе. Накрая е приложена библиография за Дигашински. В редакционната бележка е посочено, че предстоящото излизане на повестта *Празникът на живота* в «Полска библиотека» е повод за отпечатване на откъса. *Празникът на живота* е определена от полската критика като „великолепна поема в проза", която с помощта на полски езически богове, символни представи и алегории от света на животните и съприкосновението им с духа на времето и „естеството на натурата", е описан животът с неговите първични изяви в типичен за натурализма изказ.

Известният полски поет и мислител Ян Каспрович (1860–1926) е представен с два свои разказа *Благословия* и *Крадец* (5, 23), в превод на Дора Габе. Известно е близкото приятелство, което свързва Боян Пенев и Дора Габе с Мария и Ян Каспрович. Странните нишки на човешките отношения се преплитат по неочаквани начини, но от кореспонденцията между четиримата личи, че професионалният интерес се е трансформирал в дълбоко личен. Значителните резултати от творческото приятелство на двете семейства личат от *Антологията на полските поети* (1921 г.), където Боян Пенев представя полския поет с думи на дълбоко уважение, а Дора Габе превежда с голямо вдъхновение и завиден професионализъм *Химните* на Каспрович.

Полската писателка Габриела Заполска, известна в родината си като романист и драматург, придобива значителна популярност у нас, до голяма степен благодарение на усилията на списанието. Тя е причислявана към школата на натуралистите, за неин учител в прозата се смята Зола. По-късно полската литературна критика не оценява еднозначно художествените качества на творбите ѝ. Габриела Заполска, известна с псевдонима Юзеф Мацков, е представена най-напред с част от своя драма, а по-късно със статии, биографични бележки и с част от романа си *Райска птица* (4, 1) в превод на Ан. Ганчева.

Тази публикация е по повод смъртта на авторката. Биографичната справка е препечатана от пресата в Лвов, където Заполска умира. В краткия коментар на романа от Ян Рибарски четем: „Срещането в тесния житейски път на два елемента: кротост и вечно усмихната доброта, със стихийния пламък на жар, стреснатост и зло — трябва да извика чудни и трагични събития. Такова именно сблъскване на два противоположни елемента е основата на романа *Райска птица* на Заполска (4, 1).

Разделът за прозата след 1931 г. е твърде скромен по обем. Всъщност единственото, което откриваме на страниците на подновеното списание е *Смъртта на Борина* (9, 2–3) в превод на известния наш етнограф и изследовател Христо Вакарелски. Откъсът е от преведения от него роман *Селяни* на Владислав Реймонт, донесъл Нобелова награда на своя автор. Българската проза е представена с разказ от Ангел Каралийчев *Най-хубавото* (9, 1) в превод на

Х. Слонимска; Йордан Йовков — с разказа *По жицата* (9, 2–3) (името на преводача не е отбелязяно) и Антон Страшимиров с *Изповед* (9, 2–3) (преводачът е отбелязан с инициала St.).

Откъсите от българската проза са преведени старателно, с чувство за отговорност пред имената на нашите автори.

Още в първата годишнина на «Полско-български преглед» се отделя подобаващо място и на полската драма. Изборът пада върху *Иридион* на Зигмунт Крашински, третият от плеадата големи полски романтици, който не само живее в Париж, както другите двама представители на полския романтизъм — Мицкевич и Словацки, но е и роден там през 1812 г. във видно аристократическо семейство, което има родствени връзки с полските владетелски родове. Знаменателна е биографията на големия романтик, защото някои обстоятелства хвърлят сянка върху живота и отношенията му с другите поети.

Става дума за баща му, генерал, известно време адютант на Наполеон, а по-късно опора на руския царизъм в Полша. Макар че е роден в Париж, семейството му се завръща в Полша и Крашински се записва във Варшавския университет, но по заповед на баща си участва в патриотична демонстрация на полските студенти. От този момент нататък студентските му другари започват да странят от него. Това е една от причините да напусне Варшавския университет и да продължи образованието си в чужбина. Бащата прави неуспешен опит да го склони към дворцова кариера. Въпреки че е засвидетелствал почитта си пред руския император, Крашински използва като аргумент влошеното си здраве, за да не се отдаде на това поприще.

Житейският му път го води отново в Париж, където се сближава с Мицкевич — факт, който дава отражение върху творчеството му. По-късно става близък и със Словацки. Двамата взаимно си влияят, но дружбата им не е дълготрайна, поради идейни различия.

Крашински започва да пише рано. Първите му творби *Небожествена комедия* (1835) и *Иридион* (1836) представляват смесен вид на драма и епос. Те са написани в традицията на историческите произведения на Уолтър Скот.

Не случайно изборът на сп. «Полско-български преглед» пада върху драма на Крашински. Това е резултат от последователната линия да се представят най-пълно и многостранно полските романтици. Бихме могли да си зададем въпроса защо на страниците на списанието не се появяват нито откъси, нито статии за драмите на Юлиуш Словацки, чиято художествена стойност и богатство са несъмнени и които по-късно представляват своеобразен модел за драматургията на модернистите в Полша и на първо място за драмите на водещия автор от «Млада Полша» — Станислав Виспянски. Той открито заявява, че негов учител е Словацки. Именно поради това изтъкнати полски изследователи като проф. Ю. Кжижановски наричат полския модернизъм „неоромантизъм".

Драмата *Иридион* (1, 17, 19, 20); (2, 1–3, 11, 12, 15–20, 22, 25, 28, 31) е преведена от Ан. Ганчева и е отпечатана без съкращения, независимо, че после излиза в «Полска библиотека». Отпечатана е без встъпителни бележки и обяснения.

Както *Небожествена комедия*, така и *Иридион* са писани в атмосфера на голяма национална покруса, поради разгрома на полското въстание от 1830–1831 година. Понеже Крашински често пребивавал в Рим, там и възниква идеята

БАН
Институт за литература
БИБЛИОТЕКА

за драмата. Авторът асоциативно обвързва историята на Рим с национално-освободителните борби на поляците в *Иридион*.

Поемата е своеобразно идейно-философско продължение на предишната драма на Крашински *Небожествена комедия* и съдържа алюзии, добре понятни на полския читател, но същевременно в нея са вложени и универсални проблеми.

Образът на Иридион не само напомня Мицкевичевия Конрад Валенрод, но и не по-малко ни подсеща за личната участ на Крашински, чийто баща генерал служи на узурпатора на полската държава, която в момента на написването на драмата не съществува на географската карта, поделена между Прусия, Австро-Унгария и Русия.

Трагичната съдба на един неуспял заговор е мотив, обикнат от романтиците, като се започне от Шилер. Но онова, което прави драмата на Крашински така значима, е не само историческата детайлност, но и дълбоката психологическа мотивация, които нареждат творбата му сред най-високите постижения на този жанр. По мнението на редица литературни историци, нейната сила и дълбочина не отстъпват на шекспировите *Юлий Цезар* и *Кориолан*. Доказателство за подобно амбициозно твърдение са диалозите, един от които се счита за класически — диалогът между Иридион и Улпиан.

Универсалните християнски мотиви, вплетени в драмата, които имат определено значение за нейното название, са свързани с един малко коментиран християнски мотив от *Изгубеният рай* на Джон Милтън — за първородния грях и отмъщението на Сатаната. Този грях трябвало да изкупи с мъките си Христос. Но дали го е изкупил? Именно по този въпрос, авторът на *Иридион* ни предлага нова концепция. Това е идеята му за повторения грях, който обезличава и умаловажава Христовата жертва. Като повторен грях Крашински счита намесата на Папата и неговите приближени в светската политика, подмяната на божия кръст с меча. Именно тази подмяна се опитва да ни покаже в *Иридион*, повлиян от идеите на Хердер.

Преводът на драмата е направен много взискателно от Ан. Ганчева, която се очертава като една от най-всеотдайните и активни преводачи сътрудници в списанието. Личи, че трудният текст на романтическата драма-епос е обмислян от преводачката, търсени са различни варианти и по-сполучливи езикови форми. Върху нейния личен екземпляр от списанието откриваме знаци, поставени по текста на драмата. Някъде е поставила въпросителна, на друго място е записала синоним, трети пасаж е подчертала. Така както се случва със сериозните професионални преводачи, Ан. Ганчева е продължила да усъвършенства текста си за свое собствено удовлетворение и след отпечатването му.

На страниците на списанията през периода 1919–1925 г. откриваме и една драма на Габриела Заполска. Нейното име е добре познато не само на читателите на списанието, но и на широката публика на Народния театър, където през 1918 г. е подготвена постановката на най-известната ѝ пиеса *Моралът на г-жа Дулска*, за което «Полски преглед» помества рецензия (1, 20).

Драмата е в пет действия. Сюжетът ѝ засяга живота на поляците и тяхната борба срещу руския царизъм в бивша руска Полша. Преводът е дело на Ружа Барбар — полякиня, която постоянно пребивава в България. Отбелязано е, че оригиналното заглавие на творбата е *Онзи*. По-късно драмата излиза в «По-

лска библиотека» под заглавие *Другият*. Поради цензурни причини, както вече споменахме, тази творба на Заполска е подписана с мъжки псевдоним Юзеф Мацков.

Един откъс с литературна бележка е поместен предварително през 1924 г. със заглавие *Разследване на Ана* (1, 20). Печатането на цялата драма в списанието се осъществява едва през 1924 г. (6, 3–8, 10–13), когато редакцията обявява, че преводачката е подготвила пълния текст и чака издаването на творбата в «Полска библиотека».

Сюжетът на драмата засяга някои основни морални категории, поставени на изпитание в години на робство и терор, и на конспиративна работа. Главната героиня Ана участва активно в борбата за освобождението на Полша, заедно със своите приятели. Тежката схватка с руския царизъм и неговата полицейска машина е изпитание за всеки местен патриот. Напрежението в драмата създават не само външните събития, но и поставеното под съмнение доверие, което провокира класическия проблем за невинно оклеветения, чиято невинност трудно ще се докаже.

Запознали се с някои творби на полската романтическа драматургия, нашите читатели имат възможност след 1931 г. да се запознаят и с драматичните творби на най-големия представител на полския модернизъм — Станислав Виспянски. Откъсите са поместени в юбилейната книжка, изцяло посветена на него по повод двадесет и пет години от смъртта му.

Под преводите срещаме името на Дора Габе — очевидно нашата изтъкната поетеса е поела изцяло благородната задача да ни представи колкото е възможно повече значими творци на полската поезия и драматургия. За годишнината на Виспянски тя е подготвила откъси от рапсодията му *Казимир Велики* (10, 1) и от драмата в стихове *Освобождение* (10, 1).

Рапсодията *Казимир Велики*[2], написана в ранния период от творчеството му, дава представа за големия драматичен талант на водещия автор от «Млада Полша». В годината, в която се е родил Виспянски — 1869, бил отворен гробът на крал Казимир Велики. Шествието, описано в рапсодията, е изпълнено с патриотично въодушевление, една манифестация на Полша срещу нейните поробители. Характерно за превода на Дора Габе е, че поетичният език на българския символизъм се оказва много подходящ за предаване поетиката на Виспянски:

Те вървят сурови
мрачни и злокобни.
Лъки ароматни,
Гори необятни,
Движат се кобни.
А бият камбани
и от всички катедрали;
огромни, разлюляни,
прокобни.

Виспянски е представител, според мнението на полските литературни историци, на имажинационната драма, в която най-ярките мисли и чувства на по-

[2]Преводачката използва побългарен вариант на името на крал Кажимеж Велики. — б. а., М. К.

лския народ, неговата мечта за свобода са въплътени във визията на един свръхестествен свят. В това отношение той има велик учител — романтичната драма в стихове на Юлиуш Словацки, поставил основите на една традиция, която се оказва много плодотворна за поетическия талант на Виспянски.

Драмата *Освобождение* от която «Полско-български преглед» помества кратък откъс, е част от трилогия, заедно с най-хубавата драма на твореца — *Сватба* и с *Легион*. В *Освобождение* Ст. Виспянски съживява героя на Адам Мицкевич Конрад от неговата велика романтична творба *Задушница*. Драмата на съвременна Полша с целия ѝ трагизъм се разиграва на фона на двореца Вавел — символ на минало величие на полските крале и държава. По този начин Виспянски разкрива безплодността и безсилието на романтичните представи.

На страниците на «Полско-български преглед» откриваме голямо количество статии — от български литератори или преводни коментари, биографични бележки и рецензии, свързани както с отпечатаните литературни творби, така и със значителни автори, чиито творби не са преведени на български, но редакторите смятат за съществено да ги отбележат. Ако трябва за направим един по-общ извод за естеството на печатаните материали, без затруднение ще забележим, че те в най-значителна степен засягат полския романтизъм и неговите видни представители. Що се отнася до първата фигура на това литературно направление — Адам Мицкевич, материалите, отпечатани за него, превишават всичко останало. Всяка годишнина от рождението или смъртта на великия поет е отбелязана с възпоменателни блокове, съставени от български и преводни статии и коментари, задължително придружени от много снимки и рисунки.

Не е трудно да си обясним изключителното внимание към творчеството и личността на Мицкевич. То е свързано, както вече маркирахме, с голямата идея на проф. Б. Пенев, подсказана му от Пенчо Славейков, че полският романтизъм би могъл да послужи за модел на младата българска поезия.

Тази идея е положена и в литературно-теоретичен материал — *Полският романтизъм* (1, 1), който представлява резюме от сказка, изнесена от проф. Б. Пенев на 19 януари 1919 г. Запознавайки аудиторията с най-видните полски романтици Мицкевич, Словацки и Крашински, Б. Пенев организира своето изложение около няколко основни центъра. Първият е представянето на полските романтици като велики патриоти, чиято обич към родината и изгнаничеството са ги извисили така високо и като поети. В творбите им той открива „естетически идеализъм“ или както го нарича още — „нравствено-религиозен идеализъм“. Счита, че полските романтици „са виждали една необикновена, възраждаща сила в поезията и са поставяли твърде високо призванието на поета.

Не случайно Б. Пенев поставя в курсив основните си идеи — така обозначава смисловите акценти. Ще цитирам най-съществения от тях:

> „Полският романтизъм би могъл да бъде поучителен за създателите на българската литература. Чрез творенията на полските романтици, поезията се разкрива като истинска деятелна сила, която е в състояние да ни води към вътрешна свобода и хармония, да удовлетворява нашите естетически и религиозни потребности.

Ако ние днес все още можем да вярваме, че поезията наистина е такава сила, която може не само да ободрява, но и да преражда, това се дължи на малцината вдъхновени поети на всемирната литература — такива поети са Мицкевич и Словацки, например." (1, 1)

Статията, която ни предава изложението на сказката, произнесена от нашия учен, е подписана с инициали Н. В.

През 1919 г. е поместен и блок с материали за поета. Той се състои от голяма статия за Адам Мицкевич, неподписана, от сонета *Акермански степи*, който стои начело на цикъла *Кримски сонети* и от кратък откъс на полски език от *Пан Тадеуш — Полонеза*.

Тъй като преводът на *Кримски сонети* на Мицкевич е голямо културно събитие за всяка национална литература, виждаме как списанието го превръща в един наистина тържествен литературен акт. Подобно отношение към личността и творчеството на Мицкевич, което ще върви във възходяща градация на страниците на списанието, има двойна мотивация: от една страна е естетическата наслада — възпитаване на художествен вкус у българските читатели и ценители, а от друга — да се осъзнаят възможностите на славянството, включително и на българите, като културна сила и като литературен партньор на просветена Европа. Подобно самочувствие и кураж, бих добавила, са много необходими за младата българска култура, която твори свободно едва от четвърт век.

През 1920 г. отново срещаме голям блок от материали за Мицкевич (2, 31), свързани с годишнина от рождението на поета — 24.XII.1798 г. Статията *В памет на Адама Мицкевича* е последвана от материал, който запознава читателите с най-важния период от живота на големия поет, озаглавен *Мицкевич в Париж*. Статиите не са подписани и явно са подготвени по материали от полската преса, защото по това време, а и много по-късно ние нямаме коментар на знаменитите лекции на проф. Адам Мицкевич за славянските литератури, изнасяни в Париж в най-реномираното висше учебно заведение Колеж дьо Франс. Откъсът, който е отпечатан в списанието, се нарича *За лирическата поезия (Из лекции по славянски литератури)*. Следва кратка информация със снимка на паметника на Мицкевич в Париж. Отпечатани са още един откъс от *Пан Тадеуш* в превод на Хр. Кесяков (2, 31) и сонетът *На самотата* (2, 31) в превод на Дора Габе.

През 1921 г. е отпечатана статия, написана от сина на великия поет, Владислав Мицкевич, която запознава читателите с *Полска библиотека и музей «Адам Мицкевич» в Париж* (3, 6). Статията е преведена от списание «La Pologne». В превод на Стефа Зембжуска е отпечатана една от притчите на Мицкевич, *Кой е истински син на родината* (3, 6), а до нея същата притча е поместена в оригинал за изучаващите полски език.

Паметният блок, посветен на годишнината от рождението на Мицкевич през 1922 г. (4, 31) има по-различен характер. Той започва с превод на Ан. Ганчева, която представя откъс от прочутата му *Книга за полския народ и полското пилигримство*. Следва сонетът *Морска тишина* в превод на Дора Габе от цикъла *Кримски сонети* и голяма статия за нашумялата пиеса на полския писател Карол Ростворовски, която е посветена на личността и делото на Мицкевич и поетите-романтици. Наименованието на пиесата *Възкресение* е и заглавие на

статията. Тя е дело на полския автор Ст. Малашевски. Пиесата е изградена в романтико-мистичен тон, независимо че е написана от автора през двадесетте години на нашия век.

Както прави впечатление, литературните статии в списанието са свързани или с годишнини на автори, или с превод на творбите им. Този модел не е случаен, той също е подчинен на задачата да се представят отделни творци и да се доближават максимално до литературната ни публика.

Сред статиите, посветени на Мицкевич, намираме само една, която можем да причислим към изследванията на сравнителното славянско литературознание и още по-точно — към изследване на влиянието на големия полски романтик върху българските поети. Тя е написана от проф. Борис Йоцов и носи заглавие *Пенчо Славейков и Адам Мицкевич* (11, 1). Статията засяга въпрос, твърде разискван в нашите литературни среди по онова време, а и по-късно: доколко и под каква форма Пенчо Славейков е повлиян в *Кървава песен* от епичната поема на Мицкевич *Пан Тадеуш*.

Б. Йоцов разглежда добре познатите сведения и свидетелства за запознаването на младия Пенчо Славейков с Мицкевичевите творби като студент в Германия и особената притегателна сила, която те упражняват върху него. До каква степен начеващият български творец е бил покорен от силата на поемата *Пан Тадеуш*, а и не само от нея, може да се съди по факта, че той се наема да усвои полски език, за да чете Мицкевич в оригинал. По-късните професионални реакции на Славейков както и интерпретацията му на Мицкевич, действително свидетелстват за много задълбочено познаване и за изключителната оценка, която му дава. Това личи, както споменава авторът на статията и от написаното от Славейков в сп. «Мисъл» през 1899 г. за великия полски поет по повод пренасянето на тленните му останки от Франция в старата полска столица Краков, в двореца на полските крале Вавел.

Б. Йоцов не коментира злободневните бележки за нещо повече от влияние на Мицкевич върху младия Славейков, т. е. за подражание и липса на оригиналност в *Кървава песен*. Той твърди, че младият Славейков, който се учи от Мицкевич, е изпитал неговото влияние при композирането на своята творба, вижда близост в идеите, но както той се изразява: „... влиянието на Мицкевич е от такъв характер, че не унищожава творческата индивидуалност на Пенчо Славейков, а я укрепва и извисява“.

Последният юбилеен брой на списанието, посветен на Адам Мицкевич е от 1935 г. — това е и последната година от издаването на «Полско-български преглед» и негово символично сбогуване с читателите.

На този брой (11, 2–3) е придадена официална тържественост, уводната статия *Адам Мицкевич* е написана от председателя на Полско-българското дружество А. Тошев.

Тя е издържана в приетия за такива случаи патетичен тон, припомня епизода от 1855 г., когато българите от Цариград се събират спонтанно и изпращат ковчега на великия поет Мицкевич, починал от холера, до кораба «Ефрат», който ще отнесе тленните му останки във Франция.

Проф. Б. Йоцов отново публикува голяма статия, озаглавена *Адам Мицкевич (1798–1855)*, в която разглежда по-обстойно жизнения и творческия път на поета. Подчертава неговата роля и заслуги като водач на своя народ и борец

за националното му освобождение, представя и най-значимите му творби чрез кратки анализи.

В този блок от материали за пръв път на страниците на «Полско-български преглед» откриваме името на младия учен Петър Динеков. Той е написал статия *«Пан Тадеуш» и съвременна Полша*, в която проследява драматичната съдба на големия епос на Адам Мицкевич, който рязко нарушава канона на романтизма и поради това дълго време е предмет на спорове сред полските критици и не е признаван за велика творба. Също така младият учен Любомир Андрейчин, който по онова време е лектор по български език в Ягелонския университет в Краков, изпраща оттам статията *Адам Мицкевич и полският език*, в която разглежда изключителните заслуги на поета за развитието на полския поетичен език.

Материалите завършват с кратка информация за българските преводи на *Пан Тадеуш* от също тъй младия тогава славист-езиковед Иван Леков.

Въпреки сдържаността на Боян Пенев по отношение на другия голям полски романтик Юлиуш Словацки, не можем да отминем без внимание отпечатаните за него материали.

Статията, посветена на поезията на Словацки, е подписана от Wit. Тя е издадена още през 1919 г.: *Юлиуш Словацки* (1, 16) и представлява единственият обширен материал за поета. Под псевдонима се крие Анастасия Ганчева. В личните си екземпляри от списанието тя с неизменна акуратност е подчертала с червено мастило всички материали, подписвани с пълното ѝ име, с инициалите А. Г. или с Wit. Статията за Словацки има обзорен характер. Тя запознава читателите с най-важните моменти от биографията на поета и с най-важните му творби. Очевидно са ползвани немски източници. Никъде Ан. Ганчева не изказва свои съждения, не представя свой анализ. Независимо от това, изпълнена е важна задача, попълнена е съществена празнина в информацията на българските читатели за полския романтизъм.

По традиция, след статията е поместен в оригинал прочутият *Химн* на Словацки (1, 16).

През същата година е поместена обширна статия и за Зигмунт Крашински, третото голямо име сред полските романтици. Статията не е подписана, но от съдържанието на броя узнаваме, че заедно с още три статии е дело на Wit. Естествено и тези материали са подчертани в екземплярите на Ганчева по присъщия ѝ начин. Статията *Зигмунт Крашински* (1, 18) информира читателите по традиционен начин за биографията на този прочут романтик и за неговите творби. Завършва с периода на упадък в творчеството му, белязан от мистичен романтизъм, който от този момент нататък го разделя не само в поезията, но и в живота от Мицкевич и Словацки.

Представянето на Крашински не приключва с този материал. През същата година откриваме още една статия, която непосредствено предшества печатането на драмата *Иридион*. Този път статията носи подписа на известните полски литературни изследователи братята Мазановски и е озаглавена *Поезията на Крашински* (1, 19). Тя запознава, макар и в конспективен вид, с основните страни от поезията на Крашински, с основните мотиви и настроения и привежда цитати от изследванията на автори, посветили значителни студии на творчест-

вото на Крашински, сред които на първо място са изследванията на големия историк на полската литература Ст. Тарновски.

През същата година списанието отделя място и на още една интересна фигура от полския романтизъм. Това е Северин Гошчински. Статията е написана във Варшава от Ян Михалски (1, 27) и е предназначена да даде начална информация за поета на читатели, които нищо не знаят за него. Следва откъс от най-известната творба на Гошчински, фантастичната повест в романтичен дух *Царят на развалините* (1, 27). Преводачът на откъса се е подписал с инициалите Г. Г. За съжаление, трудно е да се установи името му, тъй като нито преди това, нито по-късно срещаме преводач с такива инициали.

Поетът, когото считаме за най-ранен представител на полския модернизъм — Кажимеж Пшерва-Тетмайер запазва своето почетно място в литературата на «Млада Полша». Значителното му творчество се състои от стихове, разкази и драми. В историята на полската литература К. Тетмайер оставя име на голям поет на Татрите и тяхната несравнима планинска красота, както и на особено колоритното, отличаващо се със своеобразен хумор и начин на мислене местно население, наречено гурали. Певецът на Подхалието е определен от видния полски историк на литературата проф. Ю. Кшижановски като „най-трагическият поет на Полша“. Още твърде млад Тетмайер пише четиристишие, изпълнено с пророчески трагизъм, което би желал да види като епитафия на гроба си.

Ако можех да избера смърт по своя воля,
бих искал бавно да изгубя представа за света,
да не чувствувам какво ми носи болка и радост,
и да потъвам в тихата бездна на самозабравата[3].

Не точно такъв го виждат полските изследователи от първите десетилетия на XX в. За това свидетелства статията на братя А. и М. Мазановски (1, 21), която ни запознава с личността и творчеството на К. Тетмайер. Според тях: „Поетът, който хронологично вървеше начело на новото течение в Полша, наречено твърде несполучливо модернизъм, е поетът, романистът и литературен критик Тетмайер“.

Братя Мазановски не без основание смятат поетическото развитие на Тетмайер за противоречиво, аргументирайки се с изказвания на самия Тетмайер: „Моят стремеж е да дам на човешките чувства, доколкото е възможно във властта ми, най-разнообразен искрен и непосредствен израз...“ Или: „Аз считам за непотребно нещо поезията, която никого не затрогва и си остава израз само на самия поет“. Въпреки тези изявления, отбелязват авторите, Тетмайер се разкрива още с началните си творби като един отявлен песимист.

В едно свое изказване за непреходните ценности на полската поезия Б. Пенев твърди, че у нас познават повече прозата на Тетмайер, а истинската сила на този творец е в неговата поезия.

Независимо от изключителното внимание, което списанието отделя на полския романтизъм и неговите най-видни представители, редакционната колегия не пропуска възможността да запознае читателите си с имената и творчеството на онези полски творци, които в момента пишат и принадлежат към новото

[3] Прев М. Панова.

литературно направление — модернизма, или както една част от изследователите в тогавашна Полша го наричат — при това със значителни основания — неоромантизъм.

Първата голяма статия за полски модернист е посветена на поета Адам Асник (1, 14), който стои на границата между романтизма и неоромантизма и е считан, както се подчертава в статията за „ . . . граничния стълб между творчеството на романтиците и това на неоромантиците в Полша, а същевременно и моста, що посредничи да се премине от претърпелите крушения лозунги на миналото към новите, пребулени още пътища на бъдещето. И именно като такъв съединителен пояс, неговата позия е многострунна, разнолика и неустановена, с неподдаваща се на една обща характеристика пъстрота на мотивите, без един уловим, общ основен тон“ (1, 14). Под статията няма подпис, но тя е допълнена с една кратка библиографична справка за Асник, подписана Wit.

Представянето на видния творец от епохата на модернизма Станислав Виспянски е осъществено по подобаващ начин на страниците на списанието. То запознава читателите с него чрез една от драмите му, която излиза и в «Полска библиотека».

През 1921 г. са поместени три по-кратки материала за Виспянски, които имат информативен характер: *Виспянски и неговите «Съдии»*, една редакционна бележка и *Драмите на Виспянски* (3, 17) с подписа на В. Фелдман — признат авторитет на полското литературознание. Материалът, както и добавката специално за драмата *Съдии* са преведени от Фелдмановата *Съвременна полска литература* (Краков, 1918 г.).

Голяма аналитична статия за Виспянски и за драмата му *Съдии* пише проф. Ст. Младенов — *Едно бележито произведение на полския гений* (4, 3). Драмата излиза в превод на Дора Габе с предговор от полския литературовед Збигнев Ярославски.

Стефан Младенов разделя своето изложение на две части. В първата анализира творбата, а във втората — превода, което е съвсем естествено за един професор-езиковед. Авторът оценява качествата на българския текст, като не забравя да обърне внимание върху отделни неточности и да даде предложения за синонимна замяна на думи и изрази, които според него биха приближили още повече превода до оригинала. От бележките на проф. Младенов личи лекотата, с която той борави с оригиналния текст на нелеката за превод драма на Виспянски.

През същата година е поместена и една информационна бележка със заглавие *Виспянски във Варшавските театри* (4, 5). Подписът е Т. Г., така неведнъж се подписва Тадеуш Грабовски. Той информира читателите, че до Първата световна война не е било възможно да се представя Виспянски на полска сцена, като напомня, че всъщност тогава Полша още не е била освободена и е било немислимо да се представят неговите революционно звучащи драми нито в театрите на бивша пруска Полша, нито в бившата руска територия.

Едва след като Полша получава национална независимост, могат да се видят „шедьоврите на Виспянски“. За такива Грабовски с основание определя драмите *Сватба* и *Освобождение*, които нарича символични драми-поеми. Защо изборът не е паднал на една от тези драми, а е преведена драмата *Съдии*, сега по-трудно бихме си отговорили. Може би поради това, че *Съдии* се отличава

с класически трагизъм и по-универсална символика, а най-гениалната творба на Виспянски *Сватба*, особено във втората си част е изпълнена с многобройни чисто полски символи, вплетени в оригинални сцени-видения и сънища, които българските читатели трудно биха могли да разберат, тъй като асоциативно са обвързани с полската история, етнография, фолклор и т. н.

Особено място, като опит за многостранно представяне делото на Ст. Виспянски, заема юбилейният брой, издаден по повод 25 години от смъртта му (10, 1). Броят започва с голяма биографична статия от проф. Борис Йоцов, озаглавена *Станислав Виспянски (1869–1907)*. Тя е написана така, че да даде максимална информация на българските читатели.

Станислав Виспянски, поет и драматург, е представен от проф. Николай Райнов в другата си голяма творческа роля — като живописец и витражист. Тази статия също е озаглавена *Станислав Виспянски (1869–1907)*. Полският творец е представен като художник на скръбта, като изключително талантлив в областта на декоративното изкуство, където открива, по думите на проф. Райнов, полихромията на францисканската църква — по-точно в украсата на францисканските църкви.

За пръв и единствен път крайно нашумелият писател-модернист, автор на теорията за „Голата душа", Станислав Пшибишевски е представен на страниците на «Полско-български преглед» през 1922 г. Неговите драми са поставяни многократно на българска сцена, романите му са превеждани от руски или от немски език. Един от най-пламенните му апологети е Гео Милев, след завръщането си от Германия, ревностно популяризира неговите идеи и произведения. Това е и една имплицитна полемика с Пенчо Славейков и Боян Пенев, които не проявяват особен интерес към творчеството на Пшибишевски. Времето доказва тяхната мъдрост и правота, но младият Гео Милев, завладян от идеите на модернизма, яростно го защитава дотогава, докато проявява интерес към модернизма изобщо.

По повод предстоящия юбилей на Пшибишевски, който се отбелязва почти в цяла Европа. Полско-българското дружество взема решение да предложи възобновяването на пиесата на Пшибишевски *За щастие*. Освен това да се организира тържество, което да запознае българската общественост „с класическите произведения" на двама най-видни полски драматурзи (4, 5) — Виспянски и Пшибишевски.

В броя е отпечатана и една кореспонденция от Лвов — *Юбилея на Стан. Пшибишевски*, подписана с инициалите К. С. П. Логично е да се допусне, че това е Лвовски кореспондент. Под материала стои датата: „Лвов, януари 1922 година".

Следва кратичка хроника за постановките на Пшибишевски в Хърватско, Чехия и Словения.

На страниците на списанието Дора Габе се проявява не само като сериозен професионален преводач, но и като тълкувател. На 4 март 1923 г. в читалище «Славянска беседа» тя изнася сказка, посветена на прочутите *Химни* на Ян Каспрович, наричан поет на мисълта, представител на модернизма, с твърде своеобразна символика и поетическо световъзприятие. Вдъхновеното слово на Дора Габе го определя като „поетическа фигура, която няма свой предшественик в полската литература, защото той не е рожба на епохата". „Той би могъл да

се роди и след сто и преди хиляда години и да бъде все същият. Неговото творчество е изсмуквано из тайнствените извори на земята, а неговата природа е в мистичното единство със земята“ (5, 5).

Полските позитивисти също намират достойно място на страниците на списанието. Тяхната поява е придружена с аналитично-критични материали или с биографични бележки.

Видната представителка на полския позитивизъм Мария Конопницка се появява на страниците на списанието като поетеса още в «Полски преглед» (1, 15–16) в превод на Слава Щиплиева.

В «Полско-български преглед» са поместени нейни стихове в превод на Дора Габе (1, 13), които имат само номерация, без заглавие. Стиховете са предшествани от обширна статия от полския литературовед В. Фелдман, препечатана от книгата му *Съвременна полска литература*, за която вече споменахме. В изложението полският автор прави пълен анализ на най-значителното от творчеството на Конопницка, като се спира по-подробно на знаменитата ѝ поема *Пан Балцер в Бразилия*, посветена на полските емигранти в Бразилия от началото на XX век.

Все така ползвайки авторитетното издание на Фелдман, Дора Габе представя на българските читатели и водещия писател-натуралист Адолф Дигашински. След статията за него (4, 25) е публикуван откъс от *Празникът на живота*, която в превод на Дора Габе излиза наскоро след публикацията в поредицата «Полска библиотека». Всъщност този превод се свързва с поетичното и преводаческото амплоа на Дора Габе, защото текстът е изключително поетичен. Както отбелязва Фелдман:

> „Непохабената натура на Дигашински му позволи да запази до дъното на душата си поезията, с която беше богато надарен — да изпее лебедовата си песен *Gody życia* (*Празникът на живота*). Това е една песен, в която е вложен цял живот; песен, вдъхновена от незабравимите впечатления от детството, прекарано в краковската долина; впечатления от дълги дни и нощи, протекли в странствания сред младите зелени горици и тъмните борови лесове на родината, размисли на един дух от висока мярка, богат с дълбоко значение.“

Биографията на Дигашински е отпечатана и в предишната годишнина с подписа на Ан. Ганчева заедно с откъс от прозата на Дигашински — *Чучулигата* (3, 1), също в превод на Ан. Ганчева.

Владислав Реймонт е представен в статията на проф. Маурици Ман в съавторство с Тадеуш Грабовски със заглавие *Владислав Ст. Реймонт* (3, 7, 8).

В съдържанието на тази книжка Ан. Ганчева е поставила саморъчно името на Грабовски до името на Ман. Вероятно Грабовски е перифразирал текста на проф. Ман, защото редакцията отбелязва, че към Реймонтовата скица *Съдба* в превод на Дора Габе-Пенева прибавя литературно-критичните бележки на варшавския професор Маурици Ман, извадени от първата част на историята на полската литература, издадена от Краковската академия на науките през 1918 г. „Попълвайки своите бележки с оценката на последните Реймонтови творения, искаме да запознаем читателите си с този твърде малко познат в България романист, един от стълбовете на днешния полски роман“ (3, 7).

След уводните думи, посветени на Реймонт, М. Ман прави категорична оценка на романа *Селяни*:

„...той представлява не само най-пълен образ на селския живот, не само в полската, но и в цялата всемирна литература. Заключва се в период от една година, разделена на четири времена... *Селяни* се приближава до идеала за роман-епопея: цялото хармонично, прозрачно построено; образите са изразителни и надарени с индивидуална душа, обективизмът в повествуването е пълен."

Списанието не пропуска да уведоми своите читатели през 1924 г., че Владислав Реймонт е получил Нобелова награда за романа *Селяни* и че това е третата Нобелова награда за поляците. Първата е на големия исторически писател Хенрик Сенкевич, а втората е на Мария Склодовска-Кюри.

Името на Хенрик Сенкевич заема особено място сред най-превежданите и най-популярните писатели още от края на миналия и през първите десетилетия на XX век. Огромната популярност на романите му у нас, многобройните препечатвания на разказите му, басните и някои незаемащи значително място в творчеството му кратки легенди, говорят за подчертан интерес на българската читателска аудитория.

Като изключим превода на едно съвсем кратко негово разказче, отпечатано през 1919 г., което отбелязахме в раздела за преводната проза, името на Сенкевич започва да се появява по-често по страниците на списанието през 1920 г. Първите бележки за големия полски автор и преводът на неговия разказ *Янко музиканта* — дело на Христо Кесяков, се появяват в българската преса още през 1889 г., а от 1890 г. започва много интензивно публикуване на негови разкази, а романът *Quo vadis* (*Камо грядеши*), който му носи Нобелова награда, е преведен на български език от неизвестен преводач само година след издаването му в Полша — 1897–1898 г.

За популярността на Сенкевич говорят единствените водени по онова време статистики за читателските търсения на Пловдивската библиотека. Независимо от това, неговите творби се появяват доста по-късно на страниците на «Полско-български преглед», вероятно защото основните сили на списанието са насочени да издирват, превеждат и интерпретират високите образци на полската романтична и модернистична поезия и драма

Първите откъси от *Кръстоносци* на Х. Сенкевич в превод на Ек. Златоустова и С. Лафчев се появяват в списанието през 1920 г.

Редакционната бележка, която предшества превода, представя романа и дава основание да се счита, че редакцията е изчаквала именно нови преводи на Сенкевич, за да посвети страници на творчеството му:

„Редакцията на П. Б. П. с удоволствие поднася на читателите един из най-прелестните епизоди в гореозначения роман на Сенкевич, според г р и ж л и в и я превод на Ек. Златоустова и С. Лафчев. Целият роман наскоро излиза от печат и вярваме ще бъде приет с интерес от читающата ни публика и особено от учащата се младеж, за която той е един от н е з а м е н и м и т е четива, увлекателно по съдържание, художествено по изпълнение, което обогатява историческите познания и действа за е с т е т и ч е с к о т о и н р а в с т в е н о възпитание." (2, 21)

Не случайно привеждам този пасаж. Тук се съдържат част от важните аргументи за издаването на списанието.

Предлагането на увлекателно и с високи художествени качества четиво става важна грижа за взискателните редактори. Като имаме предвид цялостната рецепционна картина у нас по онова време, обяснението за появата на големите творби на Сенкевич не е факт, важен сам за себе си, а част от онази голяма естетико-възпитателна програма за българското общество, която си поставя редакционната колегия на списанието. Ако си позволяваме повторение на този факт, то е, за да подчертаем, че амбициозната задача не остава само намерение. Тя се изпълнява целенасочено и неотклонно.

Голямата рецензия за *Кръстоносци*, озаглавена *Още няколко езикословни бележки към българския превод на «Кръстоносци»* (3, 18–20), пише проф. Ст. Младенов. Въпреки високата оценка, която дава на превода, взискателният наш водещ езиковед-славист има много бележки, свързани с употребата на излишни русизми, неточно преведени думи, синоними и т. н. На страниците на списанието досега не е помествана рецензия, която да обхваща три поредни книжки.

Най-внушителна композиция от материали за Хенрик Сенкевич е отпечатана през 1924 г. (6, 24–25) по повод пренасянето на тленните останки на писателя от Швейцария в родината му и по-точно във Варшава.

Отпечатано е словото на полския посланик в София Тадеуш Грабовски, произнесено при закриването на литературното утро, организирано от студентското дружество на 14.XII.1924 г.

Следва прочутото Вазово стихотворение, написано по повод смъртта на Сенкевич, в което нашият патриарх на литературата изразява дълбоко преклонение пред личността и делото на Сенкевич:

ИВАН ВАЗОВ: СЕНКЕВИЧУ

Възкръсна Полша, а Ти загина,
дойде свобода, а Ти замина.

Казах ли право? — Не, полски сине!
Не гасне слънце, духът не гине.

Ти жив си вечно в умът, в сърцата,
Смърт на безсмъртие не е позната.

На този, който цял свят сладеше,
Който ни даде „Камо грядеши!“

София, ноември, 1916.

В този брой са поместени три големи статии от полски автори, които представят живота и творчеството на Сенкевич: Болеслав Похмарски — *Живота и творчеството на Хенрик Сенкевич*; Манфред Кридл — *Сенкевич в светлината на забравени и неиздадени съчинения*; Юзеф Флях — *Славата на Хенрика Сенкевича у чуждите народи*. Към тези материали трябва да прибавим и една историко-политическа статия на Ян Кулеша *За Хенрик Сенкевич. Към съвестта на народите*, в която се говори за влиянието на личността и творчеството за

разкриване машинациите на Прусия и Австро-Унгария чрез открито писмо на Сенкевич, оповестено на 10.XII.1917 г.

Паметният брой за Хенрик Сенкевич е богато илюстриран със снимки и рисунки, които допълват представите на българските читатели.

Специално внимание заслужава речта на Боян Пенев, произнесена на тържественото академично събрание във Варшава на 26.X.1924 г., озаглавена *Сенкевич и славянския дух*. За високата чест, оказана на проф. Б. Пенев, който се намира в Полша по покана на Полската академия на науките и университетите във Варшава и Краков, можем да съдим от факта, отбелязан в редакционната бележка: „Големите способности и заслуги на нашия учен се спомогнали щото на тържествената академия във Варшава, където бяха представени всички славянски националности, взе думата само представителят на Българската академия на науките и на Българския университет, проф. Боян Пенев. Той говори (на полски) веднага след м-ръ председателя Грабовски и м-ра на Народ. просвета Миклюшевски. И неговата реч бе поздравена от многолюдната и най-отбрана публика с бурни, продължителни ръкопляскания и искрен ентусиазъм".

Тази кратка реч на Боян Пенев представлява основа за една брошура, която той по-късно издава със заглавие *Славянски елементи в творчеството на Сенкевича*. Тя е едно от най-задълбочените изследвания за полския творец в контекста на славянството, несъмнен принос не само в българското литературознание, но и за европейската рецепция на Сенкевич — едно от първите интердисциплинарни, литературно-психологически изследвания у нас. В края на годишнината е отпечатана библиография за преводите на Сенкевич на български език (6, 26), която дава представа за внушителното представяне на този автор у нас.

В издателската концепция на «Полско-български преглед» е заложена идеята за взаимно опознаване на двете култури, но всъщност акцентът е поставен върху популяризирането на полската литература.

Първият и всъщност единствен юбилеен брой за български творец е по случай седемдесет годишнината на Иван Вазов. Той започва с поздравителен адрес от редакцията на списанието (2, 26–27). Отпечатан е текстът на ограничения Вазов опит да преведе пасаж от *Пан Тадеуш* на Мицкевич и голяма статия *Вазов в полската литература*, от която става ясно, че на полските читатели са известни *Под игото* (Краков, 1895); *Казаларската царица* (Лвов, 1904); *Сборник разкази* (Варшава, 1903) и *Светослав Тертер — български Валенрод* («Библиотека за отбрани произведения», 1911).

Като Вазови преводачи в Полша се посочват Хелена Сопотскова, Юзефа Анцова, Ян Гжегожевски, Зигмунт Клосник, Таугама и Тадеуш Грабовски.

Стефан Олшевски помества интересен спомен, в който твърди, че романът *Под игото* на Иван Вазов се е ползвал с популярност сред полската младеж и е отговарял на нейните въжделения за национална свобода. (*Вазов между полската младеж*)

Спомени и мисли за Вазов печатат в този брой както преводачите на Вазов, така и някои учени-слависти.

Свидетелство за особеното уважение към Вазов и неговото творчество са поздравителните адреси лично от министъра на културата на Полша Ян

Хайнрих, от Академията на науките в Краков, от Ректора на Познанския университет и от Ректора и Сената на Варшавската политехника.

По онова време, споменават редакторите на възпоменателния лист, поезията на Вазов остава неизвестна за поляците, тъй като не са се намерили преводачи за стиховете му.

Първите лекции по история на българската литература изнася Дора Габе-Пенева, която е изпратена в Полша през януари 1922 г. и оттам редовно пише кореспонденциите си, наречени *Писма от Варшава* (4, 5–7, 14, 17, 21, 22). Редакционната бележка, поместена заедно с първата кореспонденция, ни осведомява, че „Полско-българското дружество в София, вземайки предвид другата страна на задачата си, да събужда в Полша интерес към България и „да разпространява верни понятия" върху българския народ между поляците, използва случая да може да изпрати в Полша една от своите най-видни и най-активни членки, г-жа Дора Габе-Пенева. Нейната задача ще бъде чрез сказки, беседи и конференции да осветли днешното положение на България, да обрисува нейното културно развитие и икономическо състояние" (4, 5).

Първите две писма (4, 5, 6) имат въвеждащ характер. Дора Габе споделя чувства и впечатления от новото си пребиваване в Полша. Същността на нейната задача е изложена от третата кореспонденция нататък. Сказката, посветена на Българското възраждане (от Паисий до Ботев), която списанието помества в своята постоянна рубрика »Българи и поляци« (4, 7) запознава полската интелигенция, събрала се в Артистичния клуб на Варшава с делото на двамата велики българи. Прочувственото и задълбочено слово на Дора Габе прави силно впечатление. Списанието обявява, че нашата поетеса е получила покана да повтори сказките си в Познан, Краков и Лвов, а също така и на други места в Полша.

За сказките на Дора Габе се отзовават редица столични вестници като «Газета варшавска», «Куриер варшавски», «Куриер полски» и т. н.

Централна тема в лекциите на Дора Габе е Иван Вазов и неговото основополагащо значение за Новата българска литература (4, 14). Между другото Дора Габе казва: „Това е най-знаменитият български поет; в неговото творчество се е отразил животът на три поколения..." (4, 14), кореспонденцията е подписана с инициалите Р. С.

Следващата лекция на Дора Габе е на тема *Полската поезия в България* (4, 17). В нея известната преводачка на полска поезия запознава слушателите с големия интерес и внимание, с които българите се отнасят към полската литература и за значителната дейност, която развиват «Полско-български преглед» и неговата редакционна колегия в това направление. Тя информира и за излязлата *Антология на полската поезия* (1921), съставена от Боян Пенев и преведена от нея. Тъй като авторът на кореспонденцията е поляк (З. Дембицки), доста интересно е заключението, което той прави:

> „Мъчно е чужденецът да оцени какви са потребностите на българската душа и кое ще бъде най-насъщната храна за нея. Но като се вглеждаме в това кое и как е било преведено от г-жа Пенева, дохождаме до заключението, че българското общество стои в културно отношение много по-високо, отколкото ние тук си представяме.

И обхваща ни известен срам, че не познаваме достатъчно съвременна България, нито страната, нито хората, нито нейния духовен живот, нито художествените ѝ стремежи, които обаче съществуват." (4, 17)

Последната лекция на Дора Габе във Варшава е посветена на К. Христов, П. Тодоров и П. Яворов (4, 21). Особено внимание обръща авторката на личността и делото на Яворов.

Освен това, като непосредствен резултат от гостуването на Дора Габе във Варшава идва съобщението, че е основан Българо-полски комитет — реципрочен орган на Полско-българското дружество в София, но за съжаление дейността му бързо замира и той не може да се похвали с огромната и дългогодишна работа на софийския. Следва кореспонденция на проф. Т. Грабовски *Гостенка от България в Познан* (4, 21), в която се съобщава за повторението на лекциите на Дора Габе в този университетски град. Оценката както на културната общественост, така и на вестниците е много висока, пребиването на българската поетеса, преводачка и посланик на българската литература се оценява като събуждащо реален интерес към нашите художествени ценности, почти непознати дотогава на полското общество.

Първата кореспонденция от посещението на Боян Пенев в Полша през 1923 г. е изпратена от Краковския университет. Неин автор е д-р В. Ташицки. Озаглавена е *Из българската катедра при Краковския университет* (5, 30). Това е кореспонденция за в-к «Слово», отпечатана и на страниците на «Полско-български преглед».

По инициатива на Краковския университет проф. Боян Пенев е поканен да чете един семестър лекции за историята на българската литература и с това открива нова страница в българо-полските културни отношения, като разширява още повече познанията на полската общественост за малко позната българска книжнина. Както съобщава авторът, встъпителната лекция на Боян Понев е озаглавена *Духът на българската литератра*. Едва ли би могъл да се намери по-сполучлив начин за въвеждане в спецификата и художествения свят на една национална литература, освен като се направи опит да се опише нейният национален дух. Присъстват видни професори-филолози от Ягелонския университет.

Като използва случая да пожелае на полската общественост да се запознае по-отблизо с българската литература, чиито творци заслужават това, Боян Пенев акцентира върху интереса към полската култура у нас:

„Трябва да подчертая — към полската култура нас ни влече не толкова любопитство, колкото истинска потребност — потребност на душата. В пътя към своето възраждане нашата поезия би искала да върви по примера на полската. Ние жадуваме да се сближим с нея, с неизчерпаемите ѝ съкровища, да проникнем в нейните тайни. В много отношения полската поезия е противоположност на нашата. Това, от което е лишена нашата литература, можем да почувстваме по-добре и по-силно, благодарение на сближаването ни с полското творчество; да открием в нея конкретен израз на това, което трябва да бъде една от нашите цели. Тук имам на ум преди всичко полският романтизъм и неговото възраждане в по-ново време — имам предвид най-мощните представители на полската душа." (5, 30)

Ето я, изложена отново, само в няколко изречения, програмата-максимум за възприемането и усвояването на полската литература и най-вече на полския романтизъм. Както вече подчертахме, нашият учен вижда две основни функции, които тази преводна поезия би трябвало да изпълни: след като бъде съпреживяна и оценена от българските читатели тя трябва да заличи празнина в поетичното ни творчество. И втората задача — същият този велик романтизъм да послужи като модел за българската поезия.

Както личи от кореспонденцията *Встъпителна лекция на проф. Боян Пенев във Варшава* (6, 4), подписана Хел. Г., университетските гастроли на българския професор се смятат за голямо културно събитие. Преди неговата лекция произнася приветствено слово деканът на Философския факултет проф. Лампе. Присъстват ректорът Лисковски, доайенът на полската филология — знаменитият Ян Бодуен де Куртене, литератори и езиковеди. Боян Пенев отново говори за духа на българската литература.

Силно впечатление на присъстващите прави богатият, правилен полски език, на който говори нашият професор.

По-нататък списанието не печата нови материали, но Боян Пенев продължава голямата си културна мисия и я изпълнява блестящо. След пътуването му полската културна общественост има значително по-богати впечатления за българската литература и нейните големи творци.

От статията на Ан. Ганчева *Сказки и университетски лекции на проф. Боян Пенев в Полша* (6, 10) става ясно, че привлечени от богатото и красиво слово на българския учен, филолозите от Вилно са го поканили за един семестър като гост-професор в прочутия Вилненски университет — висшето учебно заведение, където са учили Мицкевич и Словацки.

Анастасия Ганчева съобщава, че Боян Пенев е изнесъл лекции за богомилството и за Ботев. Освен това тя се спира на въпрос от една анонимна учителка, която пита от страниците на в-к «Мир» дали отговаря на действителните факти слухът, че Боян Пенев във встъпителната си лекция във Варшава не бил споменал името на Иван Вазов. Такова впечатление въпросната учителка получила, като прочела кореспонденцията на Стела Янева във в-к «Слово», бр. 532 от 1923 г.

Ан. Ганчева отговаря на провокативното запитване: „че както узнаваме от съобщенията на полската университетска младеж, в уводната лекция за българската литература не само е било споменнато името на Иван Вазов, *Под игото* и *Епопея на забравените*, но г. Пенев е посветил единствено на Вазова специално обстойно разглеждане измежду всички други писатели след Освобождението. Това е сторил и в Краков, и във всички други свои лекции. Впрочем не може и не трябваше да може да се допуска, че един обективен и честен учен — какъвто е познат проф. Пенев на всички, които са минали през неговите курсове, ще седне да проявява — и то чак на чужбина! — някакво недостойно партизанство по отношение сановниците на нашата литература. За учудване е наистина, че сериозен вестник като «Мир» могъл да повярва на такава клюка и да помества на своите колони недостатъчно премислени критики“ (6, 10).

Това е само един факт от нашия литературен живот, който разкрива друга ненаписана страница от литературните ни нрави.

На страниците на списанието тържествено се отбелязват годишнини и юбилеи на видни полски учени от миналото и съвременността. Можем да посочим сред най-значителните двата юбилейни броя (5, 12–13, 14 15), посветени на 450-годишнината от смъртта на великия полски учен-астроном Николай Коперник. Респектиращо пълно и всестранно са представени животът, дейността и съдбата на Коперниковото учение върху тридесет и шестте страници на двете двойни книжки. Идеята на редакторите е била първият брой да бъде съставен от материали на полски автори, а вторият — от български. Статиите, биографичните материали и стиховете за Коперник са богато илюстрирани със снимки и рисунки.

За да бъдем по-точни, трябва да споменем, че в материалите в българския брой всъщност са речите и изказванията от честването на Коперник, състояло се във Военния клуб в София. На тържеството е присъствала най-видната част на софийската интелигенция, студенти, като и редица официални лица от полска и българска страна.

Израз на дълбока почит към гения на Коперник е представлявала и украсата на залата, направена от художника Никола Маринов: „Залата представляваше необикновена гледка: над подиума почти половината стена бе заета от картината на Ян Матейко, представляваща Коперник в момента, когато за първи път открива научната тайна върху терасата на Ягелонската академия в Краков. Картината — в много сполучливо копие на професора от Софийската художествена академия — г. Никола Маринов — окичена с гирлянди и цветя, заемаше централно място“ (5, 14–15).

Тържествено е отбелязана както от нашата общественост, така и на страниците на списанието 470-годишнина от смъртта на младия полски крал Владислав Варненчик, който потегля на голям поход срещу турците през 1443 г. и възкресява надеждата на българите за освобождение, но намира смъртта си край Варна (5, 29).

Значително място отделя списанието и по повод 250 години от смъртта на Петър Парчевич (6, 20). Цялата книжка е изпъстрена с материали от български и полски учени и общественици, които информират за живота и дейността на този виден български деец за освобождението през XVII век. Парчевич неколкократно посещава Полша, за да търси помощ и подкрепа за освобождението поробена България. Неговата изключителна ерудиция, дипломатически качества и всеотдайност остават траен спомен в полската история.

На страниците на списанието редовно намират място музикални вести и рецензии за концерти на полски музиканти или на български изпълнители, гастролиращи в Полша. Не липсват интересни статии, които запознават българските читатели с най-значителните полски представители на изобразителното изкуство, театър, балет и т. н.

Последователен е стремежът на редакционната колегия да публикува статии и материали, които са написани с професионална компетентност и вещина. Можем без преувеличение на кажем, че редакцията не прави нито компромиси, нито пропуски в това отношение както за полските автори, така и за българските. Тази голяма взискателност утвърждава авторитета на «Полско-български преглед» и го нарежда сред най-значимите издания на българската периодика

през първите десетилетия на XX век. Онова, което съдържат неговите страници, го прави неотменна важна част от историята на българската култура и литература и едно от малобройните, но богати източници за специалистите — литератори и езиковеди, които се занимават с проблемите на сравнителното изучаване на полско-българските културни и литературни взаимоотношения, чиято традиция продължава и до наши дни.

Магда Карабелова

ПРОБУЖДАНЕ

Списание на младите поети, писатели, художници и артисти. Излиза месечно. Ред.: Петко Пав. Попов и Георги Сиренов, Пловдив, печ. Хуршид. 4°. Год. аб. 12 лв. 500 тир.

1 1–5 окт. 1919 – март 1921
2 1–3 ноем. 1922 – ян. 1923

2 подзагл. Списание на младите писатели, художници и артисти. Издание на театрално-концертната дирекция «Мелпомена».

Излиза в Плевен.

От 1 — 2 ред. Петко Пав. Попов. 2 год. ред. и Рена П. Попова.

Печата се и в печ. Отец Паисий и Добруджа в Пловдив и Единство в Плевен.

Съгласно съобщение в 1, 1 изданието възнамерява „да работи в полето на литературата, изкуството и др. чрез постоянно сгрупирване около себе си на всички млади и обещаващи сили". То ще се списва „в духът на новото и съвременното течение в литературата, като се стремим да отбягваме всичко старо и шаблонно. С една дума, модернизмът и художеството ще бъдат негово ръководно начало. Целта му е „да внесе съдържание, да издигне и култивира в морално-художествена насока глухия провинциален живот" (2, 1), привличайки за сътрудници автори, голяма част от които днес са неизвестни.

Без да са обособени специални рубрики, поместват се: стихове и проза — оригинални и преводни; статии по проблеми на съвременната българска и чуждестранна литература; отзиви за новоизлезли книги, за театрални постановки, художествени изложби и музикални творби. Подробни данни за редакторите Петко Пав. Попов и Георги Сиренов липсват. Малко известна е и Рена Пешева Попова (1901–1931). Освен като редактор на год. 2 тя се изявява в списанието и със свои стихове, импресии в проза и преводи (псевд. Севделина Крайска). Към края на живота си тя сътрудничи също на в. «Мост» (с. Чаир, Търновско, 1930–1931). Най-широко е представена поезията — дело на млади стихотворци, мнозинството от които днес за забравени: Хр. Пипалов, Ив. Петков, Атанас Г. Танчев, Петко Пав. Попов, Г. Белски, Г. Сиренов, Б. Златарев, Израил Кемалов, Райна Герова. Наред с тях печатат стихове сравнително по-известните Ив. Хаджимарчев (1, 5), Асен Калоянов (1, 3), Звезделин Цонев (1, 5), Кирил Добрев (1, 2), В. Павурджиев (1; 1, 2, 4, 5; 2; 1). По повод преждевременната смърт на Екатерина Ненчева (9 февр. 1920) е поместено стихотворението *„Ти питаш, друже, пак защо..."* (1, 4, псевд. Валерина Харизанова).

Художественото равнище на публикуваните стихове е твърде ниско. Това са епигонски подражания на вече отминаващата символистична поезия. Есен

— скръб — самота — разруха — смърт: ето емоционално-смисловият кръг, в който са изразени настроенията на младите поети. Книжният, умозрителен характер на тези настроения е изявен още в заглавията: *В угасналото огнище*, *Есен*, *Листопад*, *На раздяла*, *Сирашки гроб*, *Тъмна орис*, *Гаснее взор*, *Из «Сонети за смъртта»* и т. н. Много от стиховете са с посвещения, ориентиращи ги към широко разпространената в началото на века албумна поезия.

Не правят изключение от очертаната обща насока двама автори, които впоследствие ще създадат качествено нови, художествено значими творби. Единият е бъдещият пролетарски поет Пантелей Матеев. Той се представя с две пейзажни стихотворения — *Нощ* (1, 4) и *Гората лъха свежест, хлад* (1, 5), второто от които се отличава с по-ведра, жизнерадостна интонираност.

Другият е Никола Фурнаджиев, по това време — ученик в Сливен (1918–1919 и 1920–1921), Елена (1918–1920) и Чирпан (1921–1922). Той изпраща от Елена няколко стихотворения, писани през 1919 г.: *Горести* (1, 3), *Из «Горести». На Р.* (1, 4), подп. Ник. Брезин, и *Из «Безцветни вечери»* (1, 5), подп. Н. Фурнаджиев.

Както е известно, поетът се отнася пренебрежително към младежките си опити[1]. Тази е причината да ги подминават и литературоведите: интерпретациите на Фурнаджиевото творчество се основават върху изявите от «Нов път» нататък, не и преди това.

А работите в «Пробуждане» са много характерни като предистория на зрялата Фурнаджиева лирика. Те потвърждават свидетелствата на Петър Драгоев, според който бъдещият поет в ученическите си години проявява жив интерес към символистите: „... двамата четяхме с увлечение Д. Дебелянов и Н. Лилиев и особено Димчо, когото обичахме много... В ученическите му години личи влиянието от Яворов... Но най-много се влияеше от формалните похвати на Николай Лилиев“[2].

Приведените по-долу стихотворения доказват, че Фурнаджиев изповядва дебеляновското усещане за безродност и самота. И още — че активно е усвоявал Лилиевите ритмико-интонационни уроци:

Аз горък съм сред земните печали,
Аз морен съм във мойте ранни дни:
Над мен се вият стръвни люти хали,
Смехът на лих безумец в мен звъни!...

И ранен друмник, по друмища незнайни
Аз срещнах те — и тебе възжелах;
С поломен дух въспрян пред твойте тайни,
В безбрежна скръб — теб скръбна приласках.

Аз горък съм всред зноя на живота
И спрях, дете, пред светлий ти покров
И търсих аз за винаги Голгота...
На нашта тиха горестна любов. (1, 4)

---

[1] В четиритомните *Събрани съчинения*. С., 1970–1973 г. са поместени само няколко от тях; останалите са поименно споменати, включително и публикуваните в «Пробуждане».

[2] *Ал Разцветников, А. Каралийчев, Н. Фурнаджиев в спомените на съвременниците си.* С., 1976, с. 577–578.

И още едно стихотворение из цикъла *Горести*:

В скръбна вечер кобен писък
ледна самота смути;
плачат в тиха безнадеждност
белостволите брези.

Скръбна вечер горък друмник
в родни скути приюти;
О, безимна, безпросветна
скръб и горестни сълзи. (1, 3)

Формално погледнато, това е поезия умозрителна, буквално подражателна, епигонска. Но спомените на Фурнаджиевите съвременници подсказват, че изявеният в нея овладян драматизъм не е просто литературна мода, а има реална психобиографическа основа. Според Руско Киров гимназистът Фурнаджиев (през тези години сътрудник и на хумористичното издание «К'во да е») е „замислен, затворен в себе си", обременен от „някаква печал, известно чувство за самотност и един копнеж — неизбежен спътник на мислите му"[3]. Сродни са впечатленията и на П. Драгоев: „Като се върна (от Елена — б. а., С. Б.), той ми каза, че е направил опит да се самообеси... Така си и остана неизвестна за мене причината на това посегателство към личния му живот"[4].

И тъй налице са указания за приемственост между Фурнаджиевите подражателно-символистични стихове в «Пробуждане» и творчеството му през 20-те–30-те години. Първо, тези стихотворения (макар само отчасти) са документ за едно драматично светоусещане, задълбочено впоследствие в *Пролетен вятър* и *Дъга*. Второ, в *Горести* (1919) се забелязват любопитни нарушения на нормативната символистична поетика: скръбно-съзерцателният интонационен строй на цикъла е частично разколебан от елементите на специфичната Фурнаджиевска експресивност, която след няколко години ще видим вече системно застъпена в *Пролетен вятър*.

Ето няколко примера за такъв род отклонения: „В скръбна вечер кобен писък / ледна самота смути..." (1, 3); „Над мен се вият стръвни люти хали, смехът на лих безумец в мен звъни!"; „Аз горък съм всред зноя на живота..." (1, 4).

И още едно значимо отклонение от символистичната образност: в меланхолично-пастелното пейзажно изображение в 1, 3 откриваме лексемата „кръв" с нейните смислови варианти:

Отхожда в незрими чертози денят
и кървава багра му друма сподиря;
протяжно се носи камбанния звън,
протяжно се носи и тихо замира.

С тревога в очите аз гледам кръвта
на бавно отминали ден в далнините,

[3]Цит. съч., с. 573.
[4]Пак там, с. 579

и болка обгаря язвена душа
по свехнали, скъпи мечти в младините.

Мотивът за кръвта — общо „място“ в септемврийската литература, най-често бива тълкуван като отзвук от потресението, разтърсило прогресивната художествена интелигенция след събитията от 1923 година. Казаното се отнася и за Фурнаджиевата лирика. Като се има предвид, че въпросният мотив се появява преди *Пролетен вятър* и в цикъла *Горести*, т. е. през 1919 г., налага се да уточним общоприетото тълкуване. Изглежда, образът на кръвта е устойчива смислово-емоционална структура, органично зададена в поетическото мислене на Фурнаджиев още от юношеските му години. Отекнал с невероятна сила в съзнанието на твореца, Септемврийският погром допълнително „озвучава“ тази структура и я активизира до степен, при която тя прераства до основна образно-семантична единица, до емблема на един от най-драматичните епизоди в националната ни история.

Но да се върнем към литературно-художествените публикации в «Пробуждане».

Освен поезия тук се печатат прозаични творби, също тъй художествено неиздържани. Преобладават битово-интимни сюжети, разработени в старомодно-сантиментален, нерядко и мелодраматичен план. Застъпени са разказът (Петко Пав. Попов в 1, 1, 2 и 5; В. Павурджиев — в 1, 3 и 4), импресията (Г. Клисаров в 1, 2; Рена П. Попова в 1, 1, псевд. Севдалина Крайска), притча (П. К. Христов, 1, 4). Битоописателен и мелодраматичен е също откъсът от повестта *Редакторът Звездомир Каменов* на П. Белий (2, 1).

Преводният отдел е застъпен предимно от поетични творби, избрани напоследък и преведени без усет за адекватност. От славянските поети четем К. Балмонт (*Обичам те* — 1, 4) и Ив. Бунин (*Безкраен лес* — 1, 3) в превод на П. Василев. С по едно стихотворение са представени също Х. Хайне (*Летят насам вълните* — 1, 3, прев. П. Василев) и А. дьо Мюсе (поемата *Люси* — 1, 4, прев. Игн. Б. Фурнаджиев). В 2, 1 са препечатани от в. «Епоха» превод на стих. *Идеалът* от Сюли Прюдом и статия за поета — и двете дело на Ив. Карановски. В същата книжка са подбрани из сб. *Сини цветове* стихове на двама японски поети — Укон и Бунтоку. Единствените прозаически текстове са от Х. Сенкевич (*Бъди благословена* — 1, 2) и от турските автори Екрем бей (1, 2) и Назив Сюлейман (1, 3), в превод на Невена Розева. Като имаме предвид обичайната по онова време практика на литературни мистификации, възможно е последните два материала да са написани от самата Невена Розева.

Значително по-съдържателни са критическите материали по въпроси на литературата, театъра и живописта.

В 1, 1 четем кратка рецензия за сб. *Живот и блян* от Ем. п. Димитров (подп. Regina Mortua); в 1, 2 Д. Ю. Грънчаров отбелязва стихосб. *Мръква* от Кирил Добрев. Много интересна е статията на Карл Пехер[5] *За писателя у нас* (1, 1, 2 и 3). Полемизирайки с П. Росен по повод публикациите му в сп. «Сила» (№ 14) и в. «Зора» (1919, № 126), Пехер поставя най-напред въпроса за отношението

[5] Предполагаме, че зад този псевдоним се скрива сътрудникът на «Пробуждане» Константин поп Христов.

на обществото и критиката към писателя и за ролята му в социалния живот след войните:

„...в зараждащата се наша култура на 80-те–90-те години ние виждаме повече място за писателя, изтъква авторът, — но сега, когато умря Пенчо, когато Яворов загина, когато д-р Кръстев литна в безпределното царство на вечността, когато всъде чувстваме онзи свещен подем, който твори, преражда и не умира, нам липсват тези водачи, които „мразят и любят", нам липсва критика и общество, което да импулсира писателя."

Очертал накратко кризата в тогавашната литература, Пехер утвърждава връзката между изкуството и реалния социален живот: „Излязоха от употребление вече мислите, че писателят живее между хората, но обитава недостъпните за простосмъртните върхове на неговата муза...". Плеадата „борци за разцвета на родната литература" обаче, които идват след Вазов, Величков, Алеко, Яворов, Славейков, д-р Кръстев, използват нейното призвание да изрази „народния дух" — те са „силни, картелирани, субсидирани и пр. и пр." Нещо повече — „у нас всичко чуждо се приема като злато, а родното, макар и първобитно, се гази. Защото нашата интелигенция, школувала на запад, дойде да ни убеди само в своето лустро".

От тези съждения личи колко актуален става в следвоенния период проблемът за отношението „родно" — „чуждо" и за необходимостта от преоценка на националните културни ценности. Символизмът залязва, понятието „модерно" започва да се покрива с „родно":

„Нашите първи хора" (т. е. интелигенцията — б. а., С. Б.) са длъжни първи сред първите да видят, да залюбят и да вродят хубавото в нашия народен дух. Наистина „хубавото" е относително понятие, но затова пък присвояването на чуждото и докарването и натрапването само на чуждо не е относително и се казва плиткоумно джонглерство, а още и измяна към родината... Може би песимистично гледаме нещата, може би нещо недоумяваме, но нам се струва, че реформи очаква родното творчество... Реформи са належащи. Но кой ще ги определи?"

Пехер не стига до конкретен отговор на поставения въпрос. Патосът на статията насочва към мисълта, че и той като мнозина свои съвременници е осъзнал необходимостта от възвръщане към родното и „сродяване с народната душа". Но той не съзира дълбокото социално разслоение, което на свой ред обуславя и вътрешната нееднородност на течението, обозначено няколко години по-късно като «Родно изкуство». Оттук и мъглявата, но твърде обща констатация, че е „належаще ориентиране, належаще е замисляне за новия път", както и абстрактният призив „да въздигнем с литературата западналите — но незалезли народни мечти, да възкресим Родината за новото, което ни чака, което иде и което ще ни закрепи".

Пак Пехер в статията *Войната и литературата* (1, 4) вярно очертава неблагоприятните последици от войната в областта на литературното творчество. Той говори за „военщината в художеството", т. е. за засиления интерес към военната тематика и журнално-вестникарските прояви, и нарича 1915 г. „период

на политиканската литература“ („едно хубаво стихотворение, поместено дето трябва — носи орден, повишения, отпуск, превеждане на безопасна служба и пр. и пр.“). „Накратко казано, военните кореспонденти се отличиха, вестникарското бунище се превърна в градина за сметка на литературата. Защото за чистите литературни творби нямаше място, защото войната беше ударила вече своя печат върху всички... “

В 1, 5 Пехер помества статията *Общество и изкуство*. Написана по повод Вазовия юбилей през 1921 г. („юбилей на человеческия — частно нашия български — гений“), тя засяга, макар бегло, въпроса за приемствеността. Срещу възгледа „миналото няма нищо общо с новото“ е противопоставена идеята, че „миналото се преражда в новото, като само се трансформира“. Такъв е и замисълът на Вазовия юбилей — „направихме го в чест на старото хубаво за сметка на новото непостижимо“.

В същия последен номер на първата годишнина четем *Литературен преглед 1920 година* (подп. Константин поп Христов). Статията е недовършена — обещаното продължение не излиза поради прекъсването на списанието. Тук представлява интерес констатацията за надпревара в областта на книгоиздаването, за която авторът рязко отсича: вместо вежди да пишат, очи вадят — доказаха нескопосната си култура. Малко по-нататък са подложени на критика комерческите подбуди за издаването на „толкова много списания при почти едни и същи сътрудници“ — това значи, че „истинското творчество лежи в кесиите на издателите“. Единствените издания, за които К. п. Христов се отзовава ласкаво, са в. «Комедия», близък сътрудник на който е Ив. Ст. Андрейчин, и «Развигор» на проф. Балабанов — „орган на всичко, милеюще родната ни литература и езиковедство“.

В публикациите на Пехер се налага впечатлението, че авторът застъпва материалистическото схващане за художественото творчество като отражение на обективната жизнена действителност — идея по същество противостояща на предварително заявената цел — «Пробуждане» да бъде трибуна на „модернизма“. По-отчетлива е ориентацията към модерните естетически търсения в материалите, посветени на чуждите литератури. Разискват се предимно западноевропейски автори. С изключение на цитираната по-горе компилативна статия на Ив. Карановски за С. Прюдом, всички останали материали са преводни. Препечатани са портретите на Рихард Урбан за А. Шницлер (1, 1) и за Х. Зудерман (1, 2) в превод на К. Пехер. Кратък послеслов към първата статия гласи, че е взета от книгата на Урбан *Немската литература през последните двадесет години* и че редакцията възнамерява да предложи на читателите целия този „всъде цитиран критически труд“. Други откъси от него обаче не се появяват. В 2, 1 е поместена статията на Марта Сгибел *Героите на Х. Ибсен*. От славянските автори са представени Л. Н. Толстой (О. Лурие, *Толстой като романист* — 1, 3, прев. К. Пехер) и К. Балмонт — в 2, 1 четем статията му *Цветя* в превод на младия Николай Дончев.

В «Пробуждане» разискват и факти из театралния живот. Най-често обсъждан е Пловдивският театър — в бележките на В. Пшеславски (1, 3), Сганарел (В. Павурджиев — 1, 4), Констанс (1, 5). В 1, 5 Петко Пав. Попов критикува столичния Народен театър, задето е преповторил и потретил *Борислав* и *Ивайло* от Вазов, *Иванко* от Друмев, *Под старото небе* от Ц. Церковски,

Магда („Ах, тая нещастна Магда!“) от Евг. Марс, но пренебрегва *В полите на Витоша* и *Когато гръм удари* от Яворов. А тези драми „по стил, замисъл и художество в сравнение с всичките по-горе са цвят и бисер в нашата бедна и олигавена драматургия. Или Яворов не заслужава за такава почит?“ В същия номер е препечатана и кратката непретенциозна статия на К. Ене *Как В. Сарду скицирал драмите си*.

Макар епизодично, «Пробуждане» отразява новостите в изобразителните изкуства и в музиката. Като съобщава в 1, 3 за нова композиция на младия сливенски музикант Мишо Тодоров, Найден Д-в забелязва: „На мода е днес младите у нас да се упиват от страстните мелодии на виенския чардаш и Карнавална фея, а рядко да спрат поглед и похабят глас за музикална творба, под която стои скромното име на автор-българин“. В 1, 5 Ноемис рецензира състоялата се в Пловдив изложба на „южнобългарските“ художници Г. Атанасов, В. Бабаков и Георги Мишев.

Единствената теоретична публикация по проблеми на живописта — *Материално или духовно изкуство* от Георги Сиренов (2, 1), е посветена на експресионизма в изобразителните изкуства. Авторът изтъква, че за това модерно течение у нас се заговаря доста късно и поради това то се счита „нещо ново, рожба на неуравновесеността на живота, на сътресенията, предизвикани от войната. Обаче ... експресионизмът е толкова стар, колкото и самото изкуство, защото изкуството е експресионизъм“. Очевидно границите на явлението са неравномерно разширени: експресионизмът е отъждествен с художествената условност въобще, а реалистичното („материалното“) изкуство — с буквалното копиране на действителността. Така се стига до категорично изразения субективистки извод, че „подражаването никога не може да бъде изкуство. Естетиката на реалистите издига в култ природата, действителността, а не изкуството“. Колкото до „експресионистичната революция“, тя е борба срещу обезсилването на човешкия дух“, „за свободата му, за неограничената свобода на творческата фантазия“. Изкуството е несъвместимо с обективността — то е „бягство от действителността“, средство „да си създадем нова действителност“.

След направения преглед на публикациите в «Пробуждане», се налагат следните обобщения:

Замислено като трибуна на „модернизма и художеството“, списанието не постига целта си. Както редакционният комитет, така и „младите обещаващи“ негови сътрудници са лишени от необходимия социален и творчески опит, от ясни естетически позиции. Оттук и несъответствията между „ръководното начало“ и практическото му покритие. Интерес към модерното в истинския смисъл на това понятие е засвидетелстван единствено в статията на Г. Сиренов и отчасти в преводните публикации, посветени на нашумелите тогава Шницлер, Зудерман, Ибсен. Като цяло изданието остава чуждо на авангардните естетически търсения. Въпреки намерението „да отбягваме всичко старо и шаблонно“, художествените творби — по-скоро старомодни отколкото модерни — са издържани в изживяната вече символистична поетика.

Още по-очевидно е разминаването между първоначалния замисъл на списанието и реалния литературен живот след войните. Изявено е материалисти-

ческото разбиране за литературата като отражение на обективната жизнена реалност; налице е тенденция за преоценка на реалистичните художествени ценности. Споменават се с уважение не само д-р Кръстев и съмишлениците му, а и Вазов, Величков, Алеко; утвърждават се настойчиво Яворовите драми и т. н. Разисква се също така отношението „родно“ — „чуждо“, т. е. назряват предпоставките за пренасочване от символизма към един по-съвременен тип творчество, в основата на което да залегнат националните художествени традиции.

Така погледнати, краткото съществуване и непоследователно проведената естетическа позиция на «Пробуждане» са поредно доказателство за кръстопътната ситуация, в която българската литература след Европейската война набира сили, за да тръгне по „нов път“.

Сабина Беляева

СЦЕНА

Полумесечно списание за театър, музика и литература. Ред.: Ст. Узунов и Л. Н. Вълчанов, Русе, печ. Сл. Петков. 8° Ц. 1,50 лв., год. аб. 25 лв.

1 1–6 април – ноем. 1919

6 подзг. Списание за театър, музика и литература, 6 излиза в Русе–София

1, 3, 4 ненамерени.

През 1919 г. в Русе започва да излиза сп. «Сцена». В библиографския преглед, който В. Мавродиев прави в статията си *Български театрални периодични издания*, публикувана в сп. «Театър» (1956), се вижда, че списанието е обособено в общата периодизация на театралните издания в страната. Но от прегледа на запазените три книжки (2, 5, 6), установяваме, че то е толкова театрално, колкото и литературно. Като много други извънстолични издания в първите десетилетия на века, и сп. «Сцена» се стреми да изпълни своята програма за всестранна култура и просвета. Негови редактори са Ст. Узунов и Людмил Н. Вълчанов. На корицата е отбелязано, че списанието се печата в русенската печатница на Сл. Петков. За редакторите има много сведения. И двамата са автори на значителна част от печатните материали. Людмил Вълчанов е бил сътрудник в няколко столични списания — «Българска сбирка», «Отечество», «Сила», «Слънце», «Яснина», «Българска мисъл», «Завети». В тях той публикува разкази, фейлетони, статии върху театъра. Под псевдоним Людмил той помества стихотворения, епиграми, сатири в «Знание», «Листопад», «Остен» и др. Явна и трайна е дружбата му със Ст. Узунов. По-късно интересите на редакторите към съвместна работа отново се преплитат, когато в Русе започва да излиза литературният седмичник «Летопис» (1932–1934), уреждан от Ст. Узунов. Редовен сътрудник в него е Людмил Вълчанов. Иван Богданов в *Българска литературна периодика* нарича това списание „едно издание без стил".

Претенциите на двамата редактори са за утвърждаването на сп. «Сцена» като интересно културно-информационно издание. Те донякъде успяват, но цялостно погледнато, то е съвсем недостатъчно и регионално ограничено.

«Сцена» е обявено като полумесечно списание за театър, музика и литература, но последната, шеста книжка, става само списание за театър, музика и литература. Явно на редакторите и издателите им е било трудно да организират излизането на списанието два пъти в месеца, дори всеки месец, а след книжка шеста то спира. За това, че са съществували материални затруднения, довели до спирането на изданието, личи от публикуваните обяви и реклами

на обратната заглавна страница на списанието. Освен това във всяка книжка редакторите обявяват, че „абонирането става винаги в предплата“ и умоляват абонатите, които не са изплатили абонамента си, да сторят това.

Както в много други издания, печатаните материали в книжките са в установения ред: поезия, проза, критика, драми, театър, сценични изяви, преводи. В края под рубриките »Книжнина« и »Новини« се дават кратки бележки с информативен характер за новоизлезли книги и списания, за театрални и музикални изяви в страната.

Поместените стихотворения представляват известен литературен интерес, но нямат траен отзвук сред читателската публика в страната.

Поетът Минко Неволин е представен с откъси от поемата *Акорди на меланхолията* (6). Всяка от трите части има свое заглавие — *Блян*, *Денят умира* и *Сърце ми спи в чарующи чертози*. Основният тон на поемата е меланхоличен. В сърцето на лирическия субект цари „скръбна есен“, самотността му е „безприютна“.

Неволин е успял да предаде бляна по неосъществената, несподелена любов.

Сърцето ми спи в чарующи чертози
над ложе от смарагдов балдахин, —
обсипано с венци от бели рози,
поръсено с дъха на полски крин...

На страниците на «Сцена» Димитър Симидов е публикувал две свои стихотворения. В *Докоснат от всички съблазни* (6) се откроява един дълбоко лиричен поет, който е запленен от красотата на любимата жена.

Второто негово стихотворение, *Прохладен лъх от цъфнали липи* (6)е поместено в същата книжка, но след разказа на Н. Тодоров-Fol *Дъжда* (6). То е продължение на стихотворението *Докоснат от всички съблазни*.

В стихотворението си *Завет* (2) Сава Чукалов изповядва волята си на обикновен смъртен човек:

Кога умра трупът ми не копайте
Тук долу в равнините,
В скала — гранит вий гроба издълбайте,
там горе в висините.

В това стихотворение личи силно подражателство на поезията на Тарас Шевченко. Сава Чукалов дори е взел неговото заглавие от известната творба на украинския поет. Другото стихотворение на Сава Чукалов, *Ний двама с тебе* (2), е посветено на М. К. То се състои от два куплета, като повторението „аз и ти“, „ти и аз“ (4 пъти) изчерпва съдържанието им.

От стихотворението *Кръстопът* (2) на Тодор Христов струи мъка и болка по нещо безвъзвратно загубено.

Душата ми ридае в мъртва нощ,
душата ми е грешница без път.

То навява тъжна печал, безутешна обреченост, но на моменти се усеща и готовността на лирическия герой да тръгне по друг път.

Стихотворението на Николай Дончев *Из «Вечери»* има посвещение — Борис Първанов. Писано е през 1918 г. Публикуваното тук е началото на поема или е от цикъл стихове. Рисува се щастието на двама млади в тиха лятна вечер.

Поемата на Драго Попов (5) е най-дългото, но слабо лирическо произведение по страниците на «Сцена».

В унисон с красивата планинска хубост са чувствата на двама млади. Преминал през огъня на войната, героят разказва в тихите нощи за своите подвизи, за това, че смъртта го е пощадила, за да срещне тук своето щастие.

Ясен месечко залезе.
Отпочива стара майка.
Тихо. Над гърди юнашки
Тръпне хубава хазайка.

Със скръб и безнадеждност е изпълнено и стихотворението *Из «Песни за нея»* (5) от Асен Каваев. Всяка строфа завършва с повторението „Де е краят".

Аз помня твоя безутешен зов (6) от Тодор Бакалов е в общата тоналност на повечето публикувани стихотворения в «Сцена». То е спомен за една отминала и красива любов.

Последната от публикуваните поетични творби в списанието е *Утринна песен* (6) от Борис Първанов:

Климат цветни вейки благовест и
бавно се отроня звук от звук,
Сякаш брачни песни на невести
Запокити венците тук...

Поетът е дал израз на примирението си, на тъга и печал от невъзвратимостта на нещата. До известна степен е успял.

Редакторът Людмил Вълчанов се представя на страниците на списанието като белетрист. Неговият разказ *В столицата* (2) е изграден в епистолярна форма. Като подзаглавие е пояснено: *Из писмата на една провинциалистка.* Разказът се води от млада девойка, която споделя мисли, чувства, които я вълнуват след пристигането ѝ в столицата. Богат и разнообразен е столичният живот на Анка. Заобиколена с по-други хора, превзети, изтънчени, тя се дразни от техните „пусти маниери" и „безцелно изящество". Героинята прави паралел между столичния и провинциалния живот. Нейните братовчеди и чичо, при които тя живее, я приучават да се държи свободно, да се преструва. А това не харесва на младото момиче. Тя разказва и за театрите в София, за концертите във Военния клуб и за ходенето по гости. От цялото писмо лъха една носталгия по родното градче. Момичето тъгува за пролетта, за предишните топли лунни нощи, изпълнени с щастие, любов и мъка. „Ах, Олга, тук не се чувствува луната, удавена в електричество и театрални блясъци". Без да има претенции за добра художествена проза, разказът на Л. Вълчанов вярно предава душевното състояние на своята героиня, чието гостуване в столицата е голямо и рядко събитие.

На страниците на «Сцена» е публикуван разказът *Дъжд* (6) от Николай Тодоров-Fol. Той е в духа на останалите художествени произведения.

Христо Миндов е представен с *Балонът* (6). Без да има някакво особено съдържание, етюдът е с „поучителен" характер.

В. П. Бобчевски пише фейлетона *Свободен театър* (5) с подзаглавие *Публика и театър*. Разказът се води от първо лице и разказва за една вечер в Свободния театър. Прозира целият фалш от престорения интерес към музиката и театъра. Основно художествено средство е диалогът. Авторът се увлича в многословие и не успява да защити художествените качества на своя фейлетон.

Драматургията е застъпена с комедията на Васил Иванов *Талант* (6). Въпреки четирите си действия, комедията е съвсем кратка. Първо действие се състои само от описание на обстановката, представяне на персонажите и една единствена реплика. Авторът успява да постигне известен комедиен ефект с недоразумението около думата талант. Думите в речта на главния герой — писателя Епифан Липанов — звучат и комично, и критично. Неговият разказ не е приет за печат. Обиден, героят крещи на глухата бабичка: „Аз ще живея хиляди години и техните деца и потомци ще ме боготворят".

Най-голямо внимание от публикуваните материали на страниците на «Сцена» заслужава статията на Гео Милев *Творчеството на сцената* (5). В нея той разглежда въпроса за творчеството на актьора. Задълбочено и аргументирано Гео Милев проследява психологическия процес на творчеството на актьора. Като примери, с които илюстрира своето становище, той предава и коментира мнението на видни чуждестранни актьори: Константин Коклен, Салвини, Ернесто Росси, Фридрих Митервурцер, Кайнц и др. Особено високо Гео Милев цени тезата на Гьоте, който отхвърля всяко „подражение на природата" като маниер и приема за изкуство само художествения стил, т. е. „надмогване на природата чрез духа".

Йордан Бадев е един от честите сътрудници на списание «Сцена». Той е автор на три статии и рецензии. В статията *Един предразсъдък* (2) Бадев коментира въпроса за необходимостта от знание при художественото творчество. Според него „онези поети, които държат само на нашия патриархален живот, не могат да изградят мироглед, който да обгръща вечното и универсалното". На художника-поет, казва Й. Бадев, му е необходима не само „национална натуралност", но и „усвоено от чужбина богатство". Поетите, които на ранни години са небрежни към труда и знанието, достигат до отрицание на самобитността. Това според него е „най-пакостният за развитието на един талант предразсъдък". Със статията си *За българския писател* (5) Бадев се присъединява към общата защита на унижавания и непризнаван български писател, опонирайки на Петко Росен от подлистниците на в. «Зора». Бадев е против охулването на българския писател, против ироничното подмятане, че условията на живот в България пречат нормалното развитие на талантите. Критикът недоумява от твърденията на Петко Росен, отричайки художествените стойности на ония творби, които писателите създават, след като напуснат „първичните си положения и занятия". И дава примери с Кирил Христов, Пейо Яворов, Елин Пелин, Трифон Кунев, Христо Силянов, Михаил Кремен и др. Бадев цитира твърденията на Петко Росен като напълно абсурдни. Той излага своето становище и по дискусионния

въпрос за условията на живот на българските писатели и за това имаме ли таланти или нямаме.

Йордан Бадев е автор и на отзива *Кендида* (2), в който подробно се спира на изпълнението на ролите в тази драма, играна на сцената на Народния театър в София. Според него това е дълбока драма. Той оценява високо изпълнението на Георги Стаматов.

На страниците на списанието са публикувани още няколко отзива за театрални постановки, симфонични концерти и изложби. Ст. Узунов е автор на рецензиите *Огньовете на Св. Ивановата нощ* — драма в 4 действия от Х. Зудерман (2) и *Под печата на великата тайна* (6), комедия в 3 действия. И двете статии са подписани с инициалите на автора. Людмил Вълчанов информира и коментира комедията на А. Н. Островски *Лес* (2), играна в Русенския градски театър. Христо Миндов откликва с възторжен отзив на изложбата на А. Михов във Варна и Разград (6). Според него русенският учител-художник достойно може да се открои между талантливите пайзажисти в страната. Три рецензии за столични и русенски изяви на сценичното изкуство са подписани с псевдоними — Ла-Ми, Лоенгрин и Мороз-Деледа.

Единствените преводи, поместени в списанието, са откъси от писмата на Чехов до Владимир Немирович-Данченко. Озаглавени *А. Чехов за театъра* (2, 6), те са преведени от Н. Н.

Списание «Сцена» не успява да оформи свой облик и не оставя видими следи в духовния живот на страната. Макар и кратковременно издание, то свидетелства за опитите на местната интелигенция в Русе да намери място в литературната, музикалната и театралната култура на България.

Венета Ганева

СЪВРЕМЕННО ИЗКУСТВО

Двуседмично списание за музика, литература и театър. Ред. Иван и Светослав Камбурови, С., печ. С. М. Стайков, 8°. Ц. 2 лв., год. аб. 32 лв.

1 1–7 15 ян. – апр.–май 1919

От 1, 3–4 с подзагл. Списание за музика, литература и театър.
От 1, 7–10 с подзагл. Списание за литература, изкуство и критика.

«Съвременно изкуство» — самото заглавие на списанието недвусмислено подсказва стремежа на редакторите и на сътрудниците в него да обхванат своята културна съвременност, да подложат на оценка всички по-значителни събития и факти от духовния живот на нашето общество. Появило се само три месеца след завършването на Първата световна война, съществено се различава от излизащите тогава периодични издания. В него липсва шумният площаден крясък на „независимите“ политически листове, няма ги партизанските ежби и трагичните вопли по наново „изгубената“ родина. Редакторите си поставят чисто художествени задачи — да обхванат съвременното изкуство във всички негови проявления и форми. В това отношение «Съвременно изкуство» няма предшественици в българския периодичен печат след войните.

Но появата на такова „двуседмичмно списание за музика, литература и театър“ в нашата литературна периодика не е случайна; тя е предизвикана от насъщната потребност да се разкрият нови духовни хоризонти пред българския читател след войните. Затова още първите книжки на списанието привличат вниманието на интелектуалния ни елит и отзивите за него не закъсняват. Така например, в сп. «Сила» Тамара (неустановен псевд.) констатира, че списанието само по себе си е вече една ценност, една придобивка в научно-литературния и музикалния ни живот“[1]. Преглеждайки съвсем накратко отделите в «Съвременно изкуство» и пожелавайки на изданието най-широко разпространение, критикът не забравя да предупреди, че в него ще се сблъскаме с „някои противоречиви възгледи и не съвсем... точно разбиране на настоящото положение“.

И наистина в редакционната статия *Изкуство и безпътица* (1) Светослав Камбуров твърде общо и неопределено набелязва целите, стоящи пред списанието — зад алегоричния образ на юношата Орест и извършващото се с него духовно пречистване едва ли може да се съзре някаква конкретна програма за действие.

[1] Т а м а р а, *Рецензии и книги*. — Сила, 1, 1919, № 21, с. 12.

Подлагайки на оценка всичко, създадено през военните години, критикът стига до извода, че литературата в „малката робска страна от двете страни на Хемус от ред години насам, особено през време на войната, се е превърнала от съкровищница на чисти пориви и вдъхновения в най-обикновения плюшкиновски килер с всевъзможни стъкълца, перушинки, гвоздейчета и всякакъв род въобще, без каквато и да било стойност, дреболии". Всеобщата девалвация на художествени ценности не подминава и другите изкуства (щастливо изключение правят само скулптурата и живописта). Причината за това редакторът на списанието вижда в условията на живота и неумението на българските творци да се самоуважават и да ценят изкуството си. Критикът заклеймява „лошия вкус", „филистерството" и „извратените понятия за изкуството". Той е особено рязък към онези „фокусници на мисълта и духа", които чрез „фалшив блясък" и „лъжливи краски" прикриват от читателя „истината и нещата каквито са си". В тяхно лице той вижда пречка за обновлението на българската култура и един опит да се отклони СЪЗНАТЕЛНО младото поколение от „правия път". Според Св. Камбуров борбата срещу тези негативни явления изисква появата на здрава критика и самоанализ, с които ще посочат „кое е истина и кое е лъжа", „кое е здраво и кое поквара, кое е истински хубаво и кое е профанация". Следователно, стратегическата цел, която редакторите очертават пред списанието, е нравственият катарзис и духовната обнова на нашия културен живот, а начините за нейното реализиране не се свеждат до създаване на силна критическа мисъл и култивиране на здрав естетически вкус у българския читател.

В общи линии това са въпросите, залегнали в програмната статия на списанието. Но както се вижда нейното съдържание се явява по-скоро като защита на Гьотевата мисъл:

...добрият и в смъгното стремление
безгрешно правий път къде е знай

поставена като мото над статията, отколкото като някаква точно формулирана естетическа програма.

Самите редактори осъзнават сякаш, че платформата на така обявената програма е твърде широка и се нуждае от конкретизация. Затова под формата на „писма" и „отговори" до свои сътрудници, те акцентират върху някои основни пунктове от нея и се стремят да очертаят по-определено насоките и тенденциите в бъдещата дейност на списанието.

Поставило въпроса „как ще се даде нов тласък, ново направление и как ще се влее нова струя в нашия живот", пристигналото в редакцията *Писмо на г-жа Будевска-Ганчева* (1) засяга най-невралгичния пункт в програмата на списанието и заставя редакторите още веднъж, по-подробно и определено, да изложат в своя *Отговор на редакцията на г-жа Будевска* (2) възгледа си за новото, съвременното изкуство. В техните представи „това «ново» (изкуство — б. м., З. В.) не значи ... нещо, което до сега не е било под звездите, не е съществувало"; обновяването на изкуството не означава грубо, безогледно отрицание и унищожаване на всичко старо. Напротив — художествените ценности от миналото (ако наистина има такива), трябва да бъдат пренесени в „храма на истината, чистотата и красотата". Художественото творчество е сложен процес, то се гради „с общи усилия" и затова „всеки дар, откъдето и да е дошъл,

той ще бъде приеман с най-велика благодарност — стига да бъде предложен и сам да има цена“. Редакторите на «Съвременно изкуство» не искат да създават „зидари-творци“; „талантите — казват те — не се създават, а се раждат — и в такъв случай не там (поне за истинските) — трябват напътствия и показване на пътеките към храма“. Според тях не в това се състоят целите и задачите на едно културно издание. Още повече, че в настоящия момент широката публика у нас се нуждае „без друго от... ориентировка, здрава критика, посочване на пътя и обилие от светлина“. Следователно, списанието трябва да съсредоточи всички свои усилия и дейност именно в тази насока — да съдейства за формирането на здрав естетически вкус у българския читател.

Всичко това определя «Съвременно изкуство» като едно от малкото наши периодични издания, които издигат като своя програма обновлението на нашия бледен и дезорганизиран живот непосредствено след края на войните. В списанието се следят целокупно художествените прояви в текущия културен живот, дават се отзиви за представените на сцената на Народния театър постановки, изнесени концерти и организирани художествени изложби, поднася се грижливо подбрана информация, съобщават се по-интересните вести от областта на изкуството и т. н.

Отделите в списанието са малко на брой, но редакторите много държат на тях и строго следят за стриктното им водене и редовно списване. А когато някои от тях липсва в съответната книжка, те бързат да поднесят извиненията си на читателя. „По нямане на място — пишат те — останаха незастъпени отделите: »Психо-музикален разбор на народни песни«, »Артистическа галерия«, а така също »Вести из областта на изкуството« (5–6). По тази причина остава непубликувана по-голямата част от предварително заявения в кн. 1 литературен и критически материал. Това обяснява и появата на двойни книжки, „техническите причини“, поради които двуседмичникът се трансформира в месечно списание за музика, литература и театър. Всяка нова книжка прибавя към списъка на редовните сътрудници нови, повече или по-малко известни имена. Очевидно авторски потенциал не липсва, а значи и материалите са налице. И все пак, въпреки категоричното опровержение на съобщение в сп. «Театър и музика», че след шестия си брой «Съвременно изкуство» е престанало да излиза, редакторите му успяват да издадат само още една книжка, след което изданието спира окончателно, най-вероятно по финансови причини.

В 10-те книжки на изданието редакторите откриват и поддържат редовно следните отдели и рубрики: »Критика — музикална, театрална« (»Сценическо изкуство«), »Изобразително изкуство« (»Живопис«, »Скулптура« и »Архитектура«), »Психо-музикален разбор и народни песни«, »Артистическа галерия — Пантеон« (в 7–10 със загл. »Художнишка галерия«) и »Вести из областта на изкуството«. Основните литературно-критически и литературно-исторически материали остават извън рамките на фиксираните рубрики.

»Критика« е най-редовно водената по страниците на «Съвременно изкуство» рубрика. Веднъж установили, че в епохата на морално разложение, духовна пустота и идейна безпътица, най-ефективният начин за коригиране на духовния ни живот е появата на здрава критика, която ще издигне и културното равнище на българския читател, редакторите на списанието предоставят най-голямо място на критическия отдел в него. Затова от кн. 7–10 то вече носи

подзаглавие «Списание за литература, изкуство и критика». Вмъкването в титула на изданието на този отдел (»Критика«) не е механична подмяна. С това се подчертава заложената още в програмната статия и трайно следвана от редакторите тенденция да се подлагат на критически анализ всички по-значителни явления и факти от културния живот на съвременното българско общество.

При това практическите изяви на сътрудниците, влизащи в критическия щаб на «Съвременно изкуство», варират в твърде широк диапазон. Едновременно с отзивите за *Концертите на Андрей Стоянов, Нелда Самок и еврейското певческо дружество* (3–4), Иван Камбуров ни запознава с особеностите на *Панчо Владигеров като компонист* (2); заедно с наблюденията си върху *Произход и развитие на операта* (7–10) ни представя художниците, взели участие в *Трета съвместна художествена изложба* (7–10). Ернест Момчилов ни запознава със същността на *Архитектурата като вид изкуство* (7–10), а Св. Камбуров — със *Скулптурата през вековете* (7–10).

Под псевдоним Мелпомена или с подпис Св. Камбуров се изказва за пиесите *Хеда Габлер* (2) и *Приказка за вълка* (7–10). Отзиви за театрални премиери публикуват Павел Коларов — *Сафо* (5–6) и д-р Н. Тумпаров — *Кендида* (7–10). Намесата на сътрудниците от «Съвременно изкуство» в нашия театрален живот е преди всичко оперативна — те следят постановките по сцената на Народния театър и бързо, мотивирано, категорично указват кое е ценно и съдейства за облагородяването на естетическия вкус на българския зрител; кое е ненужно и трябва да се преодолее. Така техните отзиви се превръщат в хроника, в критически летопис на Народния театър по време на краткото съществуване на списанието.

В списанието са публикувани два откъса от дневника на Адриана Будевска-Ганчева — *Анализ на собствения репертоар* (3–4), в които актрисата предава наблюденията си върху образа на Нора. В тези откъси тя прави „дълбок артистичен анализ“ на „собствения репертоар“ като едновременно излага и своите размисли за тежкия, изпълнен с трудности, творчески път на българския артист.

Другата рубрика, която се появява в почти всички книжки на изданието (с изкл. на кн. 5–6) е рубриката »Артистическа галерия — Пантеон«. Тук се публикуват очерци, в които „се разглежда и дава художествена преценка на творческата дейност на по-крупните артистически сили, които са се движили и се движат на сцената на Народния театър, операта и вън от тях“. В храма на безсмъртните попадат *Христо Ганчев* (1), *Мария Канети* (2), *Атанас Кирчев* (3–4) и *Никола Петров* (7–10). Макар и да остават извън рубриката, заслужено признание получават още *Васил Стоянов* (3–4), *Стефан Руневски* (2) и двете най-ярки фигури от кръга около сп. «Мисъл» — *Пенчо Славейков* (3 - 4) и *Д-р К. Кръстев* (5–6, 7–10).

Това е списъкът на българските творци, получили художествена оценка за своята творческа дейност. Дори и най-беглият поглед върху »Артистическа галерия« ни убеждава, че редакторите не са лишени от верния усет за културната съвременност, а техният подбор за Пантеона се оказва добър вариант за реализирането на една от основните задачи, които си поставя списанието — да срещне българския читател с „великаните на мисълта“, да укрепва националното самосъзнание на българския народ, като му представя забележителните дарования, които той е създал.

Рубриката »Психо-музикален разбор на народни песни« се появява порядко: *Калино моме* (1), *Дей гиди, Стойно хубава* (3–4) и *Вино пият, мамо* (7 - 10). Тя се води от Ив. и Св. Камбурови. Вероятно другите им задължения са причина за нередовното списване на тази рубрика. Но не може да се отрече, че замисълът е интересен и оригинален. Като отчитат обстоятелството, че в историческата съдба на българина народната песен е играла огромна роля и квалифицирайки я като феномен, който „изразява в себе си море от психика и душевни движения", редакторите на списанието пристъпват към нейното изследване от принципно нови позиции, прилагайки метода на новата „психологическа анализа". Така те осигуряват на читателя възможност да осмисли по нов начин художествените ценности на народните песни и му дават образци, по които ще може самостоятелно да оценява фолклорното и песенното богатство.

Чрез рубриката »Вести из областта на изкуството« редакцията си поставя за цел да отразява културните събития в духовния живот на обществото, да информира своите читатели за всички по-значителни прояви в областта на музикалното и театралното изкуство. Обикновено в нея се публикуват съобщения за предстоящи или изнесени вече концерти и театрални постановки, за решението да се основе фонд при музикалното училище, чиито средства да се употребят за построяване на сграда за „бъдещата музикална академия", за обявения от Дирекцията на Народния театър конкурс за набиране на ученици и т. н. Явно информацията в този отдел е предназначена не толкова за широката публика, колкото за просветения, високообразован български читател.

В кн. 3–4 са публикувани първите (и единствени) пристигнали в редакцията „вести" от Варна и Пловдив. В тях се съобщава за основаната по инициатива на Ив. Стефанов и Д. Младенов «Оперна дружба» във Варна и за подготвяната от ученичките на Варненската девическа гимназия премиера на оперетата на Маестро Атанасов *Златното момиче*, както и за 25-годишния творчески юбилей на пловдивския капелмайстор Спас П. Софиянлиев. Тези „провинциални хроники" заедно с многобройните други съобщения, останали извън рубриката »Вести из областта на изкуството«, недвусмислено показват стремежа на редакторите да следят текущия културен живот, да огледат и оценят от всички страни своята културна съвременност.

От направения кратък преглед на рубриките в «Съвременно изкуство» става ясно: в основата на редакторската политика е положен стремежът за критично възприемане и динамично отреагиране на фактите от културната съвременност; за отразяване на духовните процеси, извършващи се в живота на българското общество. Това обаче, не накърнява интереса на редакторите към художествената литература. Напротив — те разтварят с охота страниците на своето списание за изява на съвременните български творци. Но тежките следвоенни години, епохата на всеобща разруха сякаш не е в състояние да зареди с художествени импулси творческото им вдъхновение. Затова броят на поетите, получили виза за «Съвременно изкуство», не е голям, а произведенията им не се отличават с особени художествени достойнства.

Несъмнено най-продуктивен сред поетите на страниците на списанието е Светослав Камбуров. Интензивното му сътрудничество в отдела за поезия е представително за многопосочната му културна дейност. Литературното участие на Св. Камбуров в изданието започва със стихотворението *Копнеж*

(1, с псевд. С. Палма), което прозвучава като поетична илюстрация на естетическата платформа на списанието. Единственият път за духовно пречистване, на нравствен катарзис води през обилието от светлина, през неутолимата мечта по „безмерна красота“ и страстния копнеж за „простор, безкрай и синева“. В другите си стихотворни изяви — *Есен* (2) и цикъла, посветен на Хр. Ботев *Възход* (7–10), Св. Камбуров настойчиво търси отговор на въпросите, поставяни от епохата. Смъртният полъх от опустелите бойни полета и тежките обществени условия в следвоенна България, заставят новия човек дълбоко да се замисли върху „разумността“ на зле установения свят. Стихотворенията на Св. Камбуров са изградени върху драматичната колизия между мечта и реалност, между порив и действителност.

Във всички книжки на списанието срещаме името и на друг автор — Панайот Петров. Първата му публикация тук е импресията *Зад облак* (1). Лирическият герой на П. Петров бленува за любимата жена, която погребва „в омая и лъчи“; „безцветний ден“ и „с багрите на китна пролет“ буди духа „към полет“, „към светли творчески мечти“ — *Сини цветя* (3–4). Той се стреми да опази това „пристанище и мир на дух от бурите сразен“, да съхрани „чара на скритостта и тайната на песента“. Дори и един поглед върху „стан разбулен“ е достатъчен да убие очарованието и „в пепел-тлен ще рухнеш ти — и моя блян...“ — *Бъди ми блян* (7–10). Не навсякъде тези стихове са естетически издържани — на много места П. Петров не успява да се освободи от формалното използване на стилистичния реквизит на символизма.

Разочарован от жестокостта на времето, потискан от неговата студенина и егоизъм, Н. Хр Шиваров изобразява в най-тъмни краски действителността — *Акварели* (3–4). Отчаянието и отчуждението изцяло го обсебват, безвъзвратно унищожават вярата му в живота, а песимистичният финал на стихотворението *Сенки в нощта* (5–6) говори за невъзможност да се разрешат съмненията, разкъсващи душата му:

> След други ние, друг след нас
> и всеки в своя час,
> в нощта безлунна, в нощ без зрак
> изчезват сенки в мрак.

Публикациите на Н. Шиваров в «Съвременно изкуство» създават творческия портрет на един от малкото български символисти, които въпреки кошмарите на войната, не напуска своите замъци на „чистата красота“. Така редакторите демонстрират на практика още веднъж решението си да дават право „на всеки дар, откъдето и да би дошъл той... стига да бъде предложен и сам да има цена“.

По различен начин звучат стиховете на друг сътрудник в литературния отдел — Христо Борина. Тук той публикува три стихотворения: *Звезди* (1), *Ах, да би могло* (2) и *Нова пролет* (5–6). Докато в първите две се долавят все още терзанията на „измъчен от съмнения и скръб“ творчески дух и страстният копнеж по силно желаното, но непостигнато щастие, то двете стихотворения от цикъла *Нова пролет* красноречиво говорят за настъпващата у поета промяна. Всичко във вълшебните пролетни картини влиза в хармония с ведрото

оптимистично настроение, обхванало душата на лирическия герой при вида на „близката пролет".

Приземен и конкретен е Георги Дръндаров в трите си стихотворения, публикувани в «Съвременно изкуство» — *Усоен кът* (1), *Вечер на село* (2) и *Утро* (3–4). Авторът опоетизира природните картини, насища ги с емоционални преживявания.

С по едно стихотворение участват в списанието К. Добрев — *„Не ме желай..."* (3–4) и Хр. Янакиев — *Спомен* (7–10). И двете са изградени върху репродуцираща се спомен за любимата.

Това са авторите, публикували стихове в «Съвременно изкуство». Те не оставят почти никакви следи в развитието на българската литература. Нестабилни и несамостоятелни в поетическите си търсения, те не могат да преодолеят инерцията и да надхвърлят традиционните схеми в тогавашната лирика.

Още по-слабо се представя белетристиката в списанието. Предпочитаните жанрове са импресията и есето. В тях се изобразяват пораженията, които войната нанася върху човешкта психика или субективните инвенции на твореца, коментиращ нравствено-етични и философски проблеми.

С публикуването на есето *В 1928* (3–4), от неиздадения сборник *Бранни поля*, редакторите на списанието засвидетелстват уважението си към наскоро починалия литературен деец — Стефан Руневски. Творбата навярно би била полезна и за българските историци и народопсихолози, които анализират войната като сложен комплекс от социални и нравствено-психологически зависимости. Авторът показва как тя се пречупва през емоционалната оптика на „човека от окопите", как рефлектира върху психиката на войника.

На трагичните последици от току-що преминалата над България тъмна стихия на войната са посветени и двете *Импресии* на Константин Щъркелов (1).

Редакторите се опитват да следват променящите се естетически вкусове и затова не се поколебават да поднесат на своите читатели „една съвременна интелектуална храна" — импресиите *Музика* (1) на Николай Райнов и *Тиха вечер* (7–10) на Светослав Камбуров. В двете поетични миниатюри са положили емоционалните преживявания на творческата личност, провокирани от хармонията и красотата.

С една импресия участва и Цв. Цветков — *Малката брезичка* (7–10). Очевидно сътрудниците в белетристичния отдел на списанието познават спецификата на импресията като жанр и умело използват емоционалното ѝ въздействие. Свободата в художествения изказ, която тя предполага, дава възможност да се покажат различни гледни точки в интерпретацията на актуални проблеми от съвременния живот.

Единственото белетристично произведение, което се доближава до жанровите характеристики на класическия разказ е *Летен зной* (5–6) от Св. Камбуров. Въпреки разлятата композиция и многословното битоописателство, този разказ притежава известни достойнства. Отричайки агресивността на войната и тъмните сили, които тя пробужда в човека, Св. Камбуров ѝ противопоставя любовта и виталността на човешката личност. Така той маркира една тенденция

в нашата литература, която намира завършен художествен израз в произведенията на българските писатели и поети в края на 20-те години на XX в.

Във всички книжки на «Съвременно изкуство» приоритетът на критическите материали е безспорен. В цялата поредица от уводни статии сътрудниците в критическия отдел изясняват своите възгледи за изкуството: *Изкуство и безпътица* (1) и *Изкуство и общество* (2) от Св. Камбуров. *Основното начало на изкуството* (3–4) от Стоян Михайловски заема особено място в списанието. Застъпвайки на позицията на пантеизма, защитавайки идеята за „обожествяване" на природата, Ст. Михайловски безкомпромисно отрича изкуството на символизма. Емоционалният изблик „спестява" на критика дълги теоретични аргументи — за него е недопустимо съществуването на такова изкуство, което „черпи сили в себе си, да се развива от себе си и за себе си". Неговата теза е: „Великата, неизменната цел на истинското изкуство е да се придържа разумно с природата, да бъде вярно на природния порядък". От друга страна — добрият художник не е задължен да изобразява всички „реални работи, той не бива да величае и песнохвали враждата, коварството, измяната, жестокостта". След художествената намеса на писателя действителността трябва да заживее само чрез „образи от тихо — нормалното битие, с черти от уравновесеност и благодушество". Показването на „гнусните и мерзостни страсти" е противопоказно на таланта му, за да се съхрани като творец, той трябва да се дистанцира от „физическата" и „моралната гнилотия". В произведенията на Е. Зола, О. Уайлд, Ст. Пшибишевски, Фр. Ницше, О. Мирабо, М. П. Арцибашев и др. Ст. Михайловски вижда „агент на разрушение" и „стихия смъртоносна". Според него в тях се „рисуват с преголямо самодоволство морални чудовищности и психични недъгавости".

Стоян Михайловски не робува на авторитети, а бързо изготвя и поднася в афористична форма своите рецепти за истинско изкуство: „Изкуство, което става съюзник на разстройството и разнебитването, не е изкуство. Изкуство, което възпява упадъка, несъзнанието и изнемогването, не е изкуство. Изкуство безнравствено не е изкуство". Според Ст. Михайловски, всеки уважаващ себе си художник, трябва да скъса с „физическата" и „моралната гнилота" и да търси истинските художествени ценности единствено в света на нравствеността, съзнанието и правдивото отражение на живота. В неговата концепция социалното освобождение на личността (респ. на обществото) се предхожда от духовното разкрепостяване и пътят за това е нравственото развитие и усъвършенстване. В осъществяването на тази задача Ст. Михайловски вижда обществената значимост на изкуството. Тази концепция за развитието на българската култура е и знак за утопизма във възгледите на сътрудниците на критическия отдел на списанието. Това обяснява и еклектичността в оперативната им практика.

Твърде подробно върху проблема за сложните взаимоотношения между творец и публика се спира Св. Камбуров в своите статии *Изкуство и безпътица* (1) и *Изкуство и общество* (2). Като разглежда тези „два необходими елемента за всяко творчество", критикът акцентува върху отговорността и задълженията на публиката. Той изисква от нея да бъде „майка-кърмилница" на своето „дете-творец", както е на запад, а не да се отнася с него „като мащеха към сираче", както е у нас. Разбира се, това не означава, че сътрудниците в списанието

пледират за безкритично възприемане на всяка проява в нашия културен живот, че „всяка бездарност трябва да бъде насърчавана“. Професионализмът, аристократичната индивидуалност на твореца се нуждае от една разбираща и ценяща усилията на истинските таланти публика. Затова редакторът на списанието напомня отново за необходимостта от създаването на „художествена“, „творческа критика“, чрез която „тези взаимоотношения могат да се координират, огласят и дадат в резултат едно добре разбрано сътрудничество, което без друго ще даде своите добри резултати за нашата страна и за бъдното нейно изкуство“.

Интересно място в критическата биография на «Съвременно изкуство» заема статията *Музикалното в поезията* от д-р Михаил Арнаудов (5–6). Авторът намира за необходимо да предложи сериозни теоретични знания на българския читател, като го запознае „с традициите и най-новите наблюдения върху психологическата анализа“ в западноевропейските литератури.

Българският учен търси подкрепа за своите изводи в изказванията и художествената практика на Й. В. Гьоте, Фр. Шилер, на поетите от ранната романтическа школа в Германия — Тик, Новалис и отчасти Х. Хайне, на съвременните немски поети — Ернст Вебер и др. Но той не остава само на равнището на теоретичните тези, а анализира творческия процес у двама от най-добрите наши поети — Пейо Яворов и Кирил Христов.

Съобщението за смъртта на д-р Кръстьо Кръстев (5–6) подготвя най-крупната литературно-критическа проява в «Съвременно изкуство» „Заслугите на именития покойник — пишат редакторите — не могат да бъдат изчерпани с малки литературни бележки, а трябват цели студии за това (списанието ни ще даде една такава в идните си броеве) — за да даде по такъв начин достатъчно материал за литерар-историка, който последен ще даде пълна и изчерпателна преценка за покойника“.

Студията на Никола Филипов *Д-р К. Кръстев в нашата литература* (7–10), останала недовършена, е един от първите опити да се оцени творчеството на критика и да се посочи (от гледна точка на неговите съвременници) значението му за развитието на българската литература. Представянето на д-р Кръстев започва с ранната, написана „с юношески огън“ още в Лайпциг, статия *Ив. Вазов. Етюди за стихотворната му поезия.* (1887 г.). По-нататък Н. Филипов прави доста обстоен и аналитичен преглед на неговата издателска и критическа дейност. От Казанлъшкия период подробно разглежда дейността му като редактор на «Литературно-научното списание на Казанлъшкото учителско дружество». Безапелационно висока е оценката за сп. «Мисъл», в което д-р К. Кръстев е успял да даде „всестранно критическо осветление на нашата художествена литература“.

Втората част на студията е посветена на идейно-естетическите възгледи на д-р Кръстев. Спирайки се на сложните и разнопосочни литературни влияния, на които е подложен нашият авторитетен критик, Н. Филипов относително вярно проследява неговия противоречив път от правенето на „ботанически литературни студии“ до „оценката на художествените произведения с известни *мерила* и *идеали*“ (к. а. — Н. Ф.).

В конкретния анализ на Кръстевия възглед за изкуството обаче, Н. Филипов не е прецизен и се оказва неподготвен за естетическия феномен, който трябва

да оцени. Фактически оценъчният момент почти липсва: авторът остава до констатацията, до регистрирането на факта, без да вземе отношение към тях (цялата втора част на студията е изградена изключително върху цитати, взети от критическите трудове на д-р К. Кръстев). Затова, въпреки няколкото верни попадения, не бихме могли да твърдим, че той е успял да вникне задълбочено в същината на критическия метод на д-р К. Кръстев. Може би върху този проблем е била изградена другата, неизлязлата част от студията.

От западноевропейската художествена литература в «Съвременно изкуство» влиза само творбата на Дж. Байрон *Сонет в Шилон* (7–10) в превод на Д. Мамарчев. Акцентът и в преводаческата дейност на сътрудниците на списанието е поставен не върху художествените произведения, а върху преводи на статии за произхода на изкуството — статията *Произход на музиката* (5–6, прев. Я. Иванов) от проф. Л. А. Сакети; съобщения за някои неизвестни дотогава данни от творческата биография на велики личности — *Едно неизвестно Вагнерово писмо* (1, прев. от нем. Иван Камбуров); литературно-критически очерци за съвременни европейски творци — *Арнолд Бьоклин* от К. Пшерва-Тетмайер (3–4, прев. Дим. Дудулов).

Сред тази разнолика преводна продукция най-интересен за нас е „отломъкът“ *Пенчо Славейков* (3–4, прев. Д. Дудулов) от рецензията на Вл. Викторов Топоров, публикуван през август 1915 г. във в. «Вестник Европы», издаван в Париж. Същественото е, че според автора на рецензията (респ. редакторите на «Съвеменно изкуство», подбрали именно този „отломък“ от нея) „светото страдание“ на поета „се влива като очистителна струя в българския живот“; „за бедната, обновена в страдания България“ появата на личности като П. П. Славейков е повече от наложителна. При това Славейков е „един великан на мисълта и словото“, който синтезира еманацията на българския творчески дух, привлича интереса на западноевропейския интелектуалец към нашата национална култура.

Редакторите на списанието са обнадеждени от факта, че българското общество „вече е започнало да разбира какво беше и какво трябваше да бъде П. П. Славейков за него, а школата, създадена от „великия българин“, продължава неговите завети и „осветената в страдания любов към труда (в най-широкия смисъл), стига в него да е вложено вдъхновението на творчеството (б. м.) … вече прониква във всички области на българския живот“.

Трайното присъствие в списанието на такива автори като Стоян Михайловски, д-р Михаил Арнаудов, Маестро Атанасов, Андрей Стоянов и Добри Христов, неуморимата дейност на редакторите Иван и Светослав Камбурови, активното сътрудничество на Адриана Будевска-Ганчева, Никола Филипов и Петко Наумов, по-късното (макар и символично) включване на Христо Каварналиев, Андрей Протич и Иван Шишманов — всичко това издига за кратко време авторитета на «Съвременно изкуство» и представя на нашата интелигенция едно престижно културно издание за музика, литература и театър. Редактори и сътрудници се стремят към духовно разкрепостяване, нравствено пречистване на личността и обществото. Естетическите принципи, на които те настояват, изискването за социално ангажирано изкуство и оттласкването от обществе-

ната проблематика, предпоставят еднозначно отразяване на духовния живот тогава. Ето защо, списанието излиза в продължение само на четири месеца — един твърде кратък срок, за да има трайно влияние върху културния процес. Не би било справедливо обаче, ако не се отбележат приносите на «Съвременно изкуство» към българската литература и изкуство. На първо място: в дните на безвремие, на социални катаклизми, редакторите успяват да обединят за кратко време известни творци и да им осигурят трибуна за изява в своето списание. На второ място — те запознават читателите с новия метод на „психологическата анализа", помагат му да видят и оценят по нов начин фолклорното ни богатство и съвременната българска поезия. Не бива да се пропуска и осъществяването на редакторското решение да се публикуват статии за различните изкуства. Те запознават българския читател с произхода, историята и художествената специфика на изкуствата, посочват мястото на националната ни култура в световния контекст.

Всичко това определя мястото и значението на «Съвременно изкуство» в духовния живот на България през първите тежки следвоенни години.

Захари Василев

ТЕАТРАЛЕН ЛИСТ

Издава Ломската театрална дружба. Редактира ред. к-т. Лом, печ. Меркур. 8°. Ц. 1 лв.

* 1 1–3 септ. – 9 ноем. 1919

Печата се и в печ. Бр. Цонови — Лилов.
1 и 2 с неозначена годишнина и година.

«Театрален лист» е местен вестник, отразяващ театралния живот в гр. Лом. Най-активен негов сътрудник, а вероятно и организатор е Цветан Минков, който след участието си в Първата световна война учителства известно време в родния си град. Незначителна част от публикациите носят подпис Мальови и А. Дамянов. Останалите са на Цв. Минков (някои подписани с псевд. А. Казимирски): статии, рецензии, резюмета на пиеси, играни през 1919 г. от Ломската театрална дружба. Поместват се също така съобщения за предстоящи нови постановки и други новини от културния живот в града.

Проблематиката на изданието е изцяло обвързана с театъра. Това важи както за единствения литературно-художествен материал (разказа *Бенефис*, 2 от А. П. Чехов), така и за рецензиите. Указание за популяризаторските усилия на «Театрален лист» са резюметата на играните в Лом пиеси, които предхождат поместваната в следващия брой рецензия. Явно редакционният комитет цели да привлече по този начин интереса на гражданството и да осигури присъствието му в театралния салон.

Единствената литературно-критическа публикация е статията *Българската драма* от Цветан Минков (2, псевд. А. Казимирски). Начален тласък за развитието на българската драматургия дават според Минков Войниковите „безжизнени, безсмислени и лишени от каквато и да е художествена стойност „драматични“ творения... Тези бездарни опити са упражнили, обаче, дълбоко въздействие върху национално-политическото съзнание на потиснатия българин“. Най-висока точка доосвобожденската ни драматургия достига в *Иванко* от В. Друмев: „тя и днес още живее на сцената, лишена от едно стремително и концентрирано развитие на действието, от живи и правдиви характери“.

Следва кратък преглед на съвременната драма. „Най-плодовитият, но не най-талантлив писател след Освобождението“ — Вазов, „не се прояви даровито нито в един от своите драматични опити, освен във фарса *Службогонци*. Антон Страшимиров — един писател без правилно вътрешно развитие и с обикновен публицистичен талант едвам в *Свекърва* и донейде във *Вампир* даде нещо сносно...“ Петко Тодоров — „жертва на жестоки пристъпи на модернизма в

нашата литература и не особен поетичен талант", написа няколко драми, в които „националният елемент се бори с модернистичния и на тая борба липсва всякакъв драматизъм".

След тези категорични мнения, в които верният критически усет за слабостите и сполуките на българските творци съжителства с пристрастни, неточни оценки, особено впечатление правят противоречивите съждения за Яворов. Той „може би щеше да бъде най-даровитият драматургически писател, ако не беше завършил тъй злополучно живота си в полите на Витоша. Преди всичко защото той беше една дълбоко интуитивна художествена натура. Жизнената правда и художествената вещина поразително се съчетават в неговото творчество... Все пак, макар че те (*В полите на Витоша* и *Когато гръм удари* — бел. авт., С. Б.) бяха най-високата проява на драматическото ни творчество преди войните, те не са истински драми".

Строгата присъда на Яворовите драматургични произведения неочаквано отстъпва място на един хвалебствен тон: Цв. Минков минава към анализ на драмите *Трите хълма* и *По широк път* (обнародвани едва през 1936 г.) от Димитър Джидров и ги оценява като „засега последните звена в драматичната верига на литературното ни развитие". Като се има предвид, че непознатият днес драмописец Джидров е известен адвокат и активен деец на Социалдемократическата партия, през 1918 г. е министър на правосъдието, можем да определим направения дотук преглед на българската драматургия като предисловие към една тенденциозна, с куртоазни съображения публикация, целяща да възхвали две незначителни пиеси. Минков бегло отбелязва слабостите им „в технико-художествено отношение" и бърза да обяви, че те биха упражнили въпреки всичко „едно благотворно въздействие върху хората. Освен тях и Яворовите творения ние засега нямаме нищо друго, с което да се похвалим и гордеем".

Значително по-интересни са проблемните статии на Цв. Минков и А. Дамянов по повод театралното дело. В тях се съдържат характерни сведения за състоянието на театъра в следвоенния период.

Участта на театралните начинания от А. Дамянов (1) разисква затрудненията, пред които е изправено в настоящия момент театралното изкуство у нас: то се развива на почвата на свободната инициатива, спъвано от „реакционността на българската държава". Последната е „немощна финансово", особено сега, след войните, и принася в жертва и творчеството. Привеждат се данни за облагане на театралните трупи с „неимоверно тежки берии, вследствие от което тези трупи, неродени още, почнаха да измират, пример Плевенския, Видинския и пр. градски театри". Статията завършва с деликатно обръщение за парични пожертвувания от страна на гражданството: фондове, събирани с доброволни усилия, „остават едничката гаранция за едно театрално начинание".

Обрисуваната нерадостна картина е допълнена с нови подробности в брой 3, където четем статиите *Към обединение!* от А. Казимирски (Цв. Минков) и *Театрална криза* (без подпис). Ако изходим от проблемната и стилова близост между двете публикации, логично би било допускането, че втората също е писана от Цв. Минков. *Към обединение!* явно е писана по повод възникналия конфликт между театралната дружба в Лом и новооснования градски театър. В хода на изложението обаче се засяга една тенденция, характерна изобщо

за тогавашния театрален живот в България — принизяването на изкуството към масовия потребителски вкус: „Театри, опери, кабарета — една епидемия, която тласка към наслади и зрелища и заплашва да превърне цяла България на една огромна сцена. В действителност, сега имаме работа с повече шум, отколкото с едно значително духовно нарастване, което иска широта на своето проявление“.

Сходни тревожни явления са констатирани и в *Театрална криза*: Количеството на театрите не е критерий за разцвета на театралното дело. Напротив, налице са признаци на упадък — разнобой на артистичните сили (включително в столичния Народен театър), принизяване на репертоара до равнището на масовата публика. Пригаждането към нейните вкусове създава предпоставки животът от улицата и увеселителните заведения да бъде пренесен и в храма на изкуството — така че зрителят да не чувства сериозността и сложността на живота, да не се измъчва от тежките проблеми на действителността. „Театърът измени на себе си, превърна се в антитеатър“, заключава авторът в тази първа част на статията (поради спирането на вестника обещаното продължение не се появява).

Театралната криза, отбелязана като факт на следвоенния български културен живот, засяга и «Театрален лист». Изданието не надраства заявената цел да бъде хроника на местния градски театър. Стойността му за съвременния литературен изследовател се определя единствено от сведенията за състоянието на театралното дело у нас в първата следвоенна година.

Сабина Беляева

ТРЕЗВЕНОСТ

Месечно списание. Орган на ученическите въздържателни неутрални дружества в България. Излиза всеки месец. Сливен, печ. Труд. 2°. Ц. 40 ст. год. аб. 4 лв. 1000–2000 тираж.

1	1–10	апр. – дек. 1919
2	1–10	ян. – дек. 1920
3	1–4	ян. – апр. 1921
4	1–10	септ. 1921 – юни 1922
5	1–10	1922 – 1923
6	1–10	ноем. 1923 – ? 1924
7	1–10	1924 – 1925
8	1–10	1925 – 1926
9	1–9	1926 – 1927
10	1–3	ян. – март 1928
11	1–7	1929 – 1930
12	1–5	1930
13	1–8	1930 – 1931
14	1–8	1931 – 1932
15	1–8	окт. 1932 – юни 1933
16	1–8	окт. 1933 – юни 1934
17	1–8	окт. 1934 – юни 1935
18	1–8	окт. 1935 – юни 1936
19	1–6	окт. 1936 – март 1937
20	1–5	окт. 1937 – февр. 1938

9 — ненамерен

От 4 подзагл. Идеен орган на съюзен. учащa въздържателна младеж; от 5 — Орган на УНВС; от 10 — Списание за трезвата учащa се младеж. Издание на Бълг. въздърж. федерация; от 9 — Идейно организационен орган на Ученич. въздърж. Неутр. д-ва в България; от 12 — Идейно-организационно месечно списание на Ученическите неутрални въздържателни д-ва в България, издава Учителския въздържателен неутрален съюз; от 13 — Списание за трезвата учащa се младеж. Издава Учителския въздърж. неутрален съюз; от 14 — Списание на трезвата младеж. Издава УНВС.

4 и 9–20 излизат в София; 5–8 в Русе. Печата се в печ. Шумков — Балабанов и Правда в Сливен; Златна буква, Братя Миладинови, Юнион, Художник и Радикал в София; Бр. Златеви, Малджиев, Роглев, Д. Петров в Русе; Бр. Ноеви в Търново.

1–3 4°; от 4 8°.

Притурки: към 2 — предконгресна притурка; към 8, 9 и 12 — цветни картини. 1–3 и 12 заглавие и на френски език.

Това издание няма литературен характер. То си поставя откровено агитационни задачи — пропаганда на въздържане от алкохол и тютюнопушене, както и изграждане на морални ценности у учениците. Почти всяка годишнина

се открива с нещо като апел за трезвеност, показателни са заглавията *Към читателите* (2, 1), *Открито писмо до Вас, млади идейни приятели* (11,1), *Към съидейниците* (17, 1). Отначало то се редактира от ученически комитет, като се привличат и учители, а от 13-тата годишнина започва да се издава от името на Учителския въздържателен неутрален съюз.

Амбициите на редакторите и сътрудниците, в повечето случаи ученици, не са литературни. Същността на задачите, които си поставят, предлага широки възможности за „илюстриране" с художествен материал. И ако трябва с една дума да се определи литературата за цялото време на излизане на списанието, то нейният характер е именно „илюстративен". Още в първите книжки се появяват несръчни опити на ученици, които не могат да се нарекат и „белетристични", защото представляват измислени диалози между трезвен младеж и пияница с поучителен край. Изглежда редакторите все пак са осъзнавали художественото си безсилие, защото още от първите книжки започват да канят за сътрудници по-именити автори или учители. Така например, в 4, 3 се появява малка дидактическа статия от поета символист Иван Грозев *Mens sana in corpore sano*. От учителката А. Михайлова в същата книжка се помества статията *Достоевски и въздържанието*. Сътрудниците на списанието са активни, докато завършат училище, като малко от тях работат с по-голяма продължителност — Цвети Иванов, Кирил Несторов, Г. Белов и т. н.

Самото списание е силно повлияно от международната противоалкохолна организация YOGT със седалище в Швейцария и председател проф. Форел. Може би това влияние спомага за оформяне на съдържанието, за обособяване на отдели в по-късните му годишнини. Независимо дали е оригинална или не, много положителна е инициативата на учениците да канят именити български учени, лекари, критици. Така например, често се появява името на проф. Асен Златаров — със серия статии против алкохола и тютюнопушенето, д-р Ив. Малеев, д-р Хар. Нейчев, д-р Никола Шипковенски, Бр. Ц. Братанов, проф. Гълъбов и т. н. Подобни статии на здравни теми съставляват по-голямата част от материалите в списанието. В първите годишнини непосредствено след тях по обем се нарежда отделът с вести от работата на сродни съюзи от Европа и Америка. Това са предимно съобщения със статистически данни за употребата на алкохол и тютюн или за мероприятия, организирани от трезвеници.

Първоначално апелите за въздържание са отправени към ученическите маси, но постепенно адресатите се диференцират и разширяват. Това става, от една страна, чрез намесата на науката в разяснителната дейност, от друга, чрез укрепването на художествените умения на учениците. Този процес довежда до появата и на други отдели, първоначално „свободни", после „художествени", но литературен облик списанието така и не придобива.

По същото време в страната са в настъпление социалистическите идеи. Големите социални сътресения не намират отражение върху страниците на списанието, но тонът на печатаните „химни", „маршове" и призивни стихотворения явно не е останал настрани от тях. Освен това цялостната ориентация на списанието може да бъде оценена като прогресивна. То не публикува нито един профашистки призив, не става пропагандатор на реакционни идеи, общо взето, устоява на характеристиката „неутрален", която в различни години неговият съюз прикачва към фирмата си. Сътрудниците, които работят тук, също до-

принасят за по-скоро „лявата“ ориентация: достатъчно е да се споменат някои имена — Асен Златаров, Константин Гълъбов, Димитър Пантелеев. В 2, 9–10 има публикувана интересна бележка. Под заглавие *Ние и Вазов* се съобщава, че по случай юбилея на Вазов управителният съвет на Ученическия Неутрален Въздържателен съюз „му поднася възторжени привети и пожелания“. В следващия брой Вазов благодари с няколко думи.

Още от първите годишнини с голяма активност се отличават няколко души — Ал. Бурмов, Цв. Иванов, Г. Белчев, Бр. Братанов, Н. Чернева и др. Един ученик с псевдоним Винчиоло (Серафим Трифонов Мънков) пълни страниците на списанието с доста слаби белетристични опити. В 5, 1 се съобщава за ранната му смърт, като некрологът същевременно издига множество призиви за въздържание в негова чест.

В първите годишнини участва и писателят Павел Спасов, който като ученик през 1922–1924 г. е в редакционния комитет на списанието и активно съгрудничи през цялото време на излизането му. Той е и автор на един „химн“ (5, 2–3), който започва така:

Ний идем с светли идеали
и с светла вяра в бъдни дни
на ново време лъча мощен
разсейва кобни тъмнини.

Тонът и „поетиката“ на този химн са характерни за всички подобни съчинения, помествани обикновено на видно място и зовящи съидейниците към светлите дни на едно бъдещо общество от въздържатели.

Често печата свои работи Николай Елхов (псевд. Йордан Просеничков), за чиято смърт се съобщава в (6, 4–5).

Интересно е участието на жени, които пишат предимно поезия, но понякога и поучителни разкази за пътищата на моралното падение, например, Вера Стоянова — *Падението на жената* (6, 9–10).

Публикуват се множество научно-популярни статии, издържани в дидактично-призивен тон: Бр. Ц. Братанов, Любен Райчев, М. Йонов и др. В 7, 4 е поместено стихотворението *Пияница* от Дим. Пантелеев, включено в стихосбирката *Стрелец* (1924). В една поредица статии Вл. Христосков печата изследването *Нашето народно творчество и алкохолът* (7, 2–3). За отбелязване е и една друга статия на М. Йонов от същата годишнина *За книжовния алкохолизъм* (7, 9–10). Тя показва както основната насока на списанието, така и не особено голямата му сила в научната и художествената област. Тук се отправят упреци към поетите К. Христов, Й. Стратиев, Й. Стубел за това, че в своите произведения проповядвали алкохолизъм.

С годините списанието става „по-тежко“, по-солидно, то получава „препоръка“ за своето разпространение от Министерството на просвещението, отърсва се донякъде от влиянията, които изпитва от подобните нему европейски издания. Започва обособяването на отдели, които обаче са непостоянни, като през деветата годишнина се появява »Художествен отдел«. През същата година се публикува (без заглавие) стихотворението на Д. Дебелянов *Светла вяра* (9, 1). Появяват се рецензии и статии например от проф. К. Гълъбов за драмата на

Г. Хауптман *Пред изгрев слънце* (9, 1). В научния отдел проф. Асен Златаров пише *Трезвеността и младежта* (9, 2), като дава примери от творчеството на Яворов и Дебелянов. Появява се статия и от проф. Михаил Арнаудов *Моята дума* (9, 7). Все повече ученици търсят изява в художествения отдел със свои стихове, които обаче са слаби, издържани в основния за списанието поучителен тон: Васил Каратеодоров, Л. Василев, Дим. Съборянов, Б. Ковачев, Лиляна М. Идем, Борис Ганев, Спиро Герджиков и др. Много активен е Цвети Иванов, който от деветата годишнина нататък печата почти без изключение във всяка книжка на списанието.

Забележителна е четиринадесетата годишнина на списанието. В 1 излиза статия от Антон Страшимиров със заглавие *Палиатив*, насочена срещу алкохолизма. В 14, 7–8 Калина Малина печата няколко разказа под заглавие *Провинциални сенки*, които представляват спомени от ранните ѝ учителски години на село.

От четиринадесетата годишнина нататък, наред с утвърдените в списанието имена на Цвети Иванов, Галя Тагамлицка, Хр. Огнянов се появяват и нови: със стихове — П. Димитров (16, 2), Цв. Романска (16, 5), Меди Стоянова (16, 1), С. П. Бундаков (17, 1), Х. Б. Харланов (17, 3), Евд. Пенева (17, 5), Цв. Шехеров (17, 5), Хр. Стоянов (17, 5), Ил. Нинчев (17, 6–7), С. Кадиев (17, 6–7); с разкази — Яна Язова (17, 3), Андрей Гуляшки (13, 4) и др. В (17, 6) под наслов *Душа* стихове публикува Ефрем Карамфилов. В списанието стихове е публикувал и Лъчезар Станчев (13, 5). Тук, още като ученик, Андрей Гуляшки помества един от първите си разкази *Кантонерът № 26* (13, 4). В него става дума за това как уволненият кантонер Васил се напива и се хвърля под влака. Разказът е посветен на Цвети Иванов. Започва публикуването на произведения от класиката, например, голям откъс от романа *Вертеп* на Емил Зола (13, 5). Печатат се и произведения от български класици — стихотворението *Падение* на Яворов (13, 2), разказът на Стилиян Чилингиров *Караконджо* (13, 2). В новия »Свободен отдел« Емил Шекерджийски публикува статията *Васил Левски, велик бунтовник — краен въздържател* (13, 6). В 17, 6–7 се появява *Ода на младостта* от Адам Мицкевич, разказ от А. Пиранделло и биография на Селма Лагерльоф от Щубе.

В последната, 20-та годишнина на списанието се публикуват едни от първите стихове на Ал. Вутимски (без псевдоним, още като Ал. Вутов) — *Туберкулозни* и *Моята страна* (20, 1), като особено в първото вече личи характерната за този поет меланхолия и дълбока трагичност. Във 2 се печата голям разказ от Й. Йовков *Една торба барут*, а в 5-та — разказ от В. Меворах (В. Петров).

Може да обобщим, че сп. «Трезвеност» запазва своята основна насоченост, прокламирана още от началната му книжка. То е издание за противоалкохолно и нравствено възпитание, като в пропагандирането на тези добродетели прилича на страниците си всичко прогресивно и демократично, което отговаря на неговата платформа. Литературата, особено голямата, е рядък гост, но това не е поради налагани от списанието ограничения, а просто защото акцентът е поставен върху здравната, моралната и пропагандаторската страна на оповестената борба. Не може да се отрече, че по неговите страници не намират трибуна реакционни теории. Но и влиянието му не е широко, решаващо или определя-

що за някоя партия или прослойка. То просто не надхвърля задачите, които си поставя със своята поява. За времето, през което излиза, упражнява въздействие върху своята аудитория, изпълнявайки честно и неамбициозно службата си в името на прогласения идеал за трезва младеж, за по-добро бъдеще.

Иван Младенов

УКРАИНСКО-БЪЛГАРСКИ ПРЕГЛЕД

Двуседмично списание. Урежда се от ред. к-т. С., печ. С. М. Стайков. Год. аб. 10 лв.

1 1–17 15 окт. 1919 – 21 юни 1920

Списанието започва да излиза две години след Октомврийската революция 1917 г. Целта, която редакторите си поставят, е пропагандно-политическа. Намерили убежище в България, украински белоемигранти, привърженици на Семьон Петлюра, организират издаването на «Украинско-български преглед». Във *Вместо програма* (1), след като се изброяват политическите точки, в които се пресичат интересите на Украйна и България, се отделя и специално внимание на културните връзки между двете страни. Според авторите една от задачите на списанието е: „ ...всестранното запознаване на българския читател с историята, културата, живота, с миналото и настоящето на Украйна". Статията завършва със следното изявление:

„Крепки в съзнанието на това свое от значение дело, ние ще осветляваме в подробности читателя за всички спорни въпроси между Украйна и граничещите с нея народи: Полша, Русия, Румъния, както и за перипетиите, които преживяват тия съседи по настоящем в своята нова формация. Ще осветляваме, освен това, читателя и с най-характерните отзвуци за общославянска взаимност и в останалите славянски държави, колкото и да сме убедени, че бъдещето е не на племенните състезания, завещани нам от миналото, но на общността на човешките интереси в общочовешкото братско семейство."

Списанието изразява антиболшевишките настроения на емигрантите и на техни български съмишленици. На страниците му се печатат възвания за пълно освобождаване на Украйна, придружени с нападки срещу болшевиките и обещания за бъдещи победи. Трябва да се отбележи, че тези настроения не получават широк отзвук и подкрепа сред българската културна и литературна общественост. А доколкото отделни български културни и научни дейци участват в списването на «Украинско-български преглед», те (в едно-две изключения) осветляват общокултурни и литературно-исторически връзки и отношения между двата народа през вековете. В този смисъл може да се каже, че изданието не успява да изпълни задачите на политическата си програма. Тази констатация обаче не е валидна за културно-литературната му програма.

Много от статиите в излезлите седемнадесет броя не са подписани. Те не отбелязват и имената на редакторите. За сведение на читателите редакцията

известява, че от брой петнадесети списанието е променило главния си редактор. Но и в този случай не е споменато никакво име. Всеки брой е оформен по следния начин: на първа страница се дава съдържание; следват статии, стихотворения етюди, очерци и накрая — постоянна рубрика »Разни«.

Българското художествено творчество се изчерпва с едно единствено стихотворение на Стилиян Чилингиров — *Тарас Шевченко* (11). То е написано по случай стогодишнината от рождението на украинския поет и носи дата 9 февруари 1916 г. В него Ст. Чилингиров изразява възторга си от делото на „великия кобзар" на Украйна и завършва с увереността, че духът на Шевченко продължава да вдъхновява нови борци:

И днес след век — в борба и в сълзи минат век —
Духът ти будни ощ, гори и възпламенява.
Украйна помни своя богочеловек, —
Украйна себе си чрез тебе поздравява.

Целият единадесети брой е посветен на украинския поет. А и в още няколко броя (1, 6, 12, 13) са поместени стихове от него, една автобиографична бележка от 1860 г., литературнокритични материали върху жизнения и творческия му път. Стиховете са публикувани на украински и на български език. Преводите са дело на Любен Каравелов — *Учете се, братя мои* (1); Ст. Чилингиров — *Завет* (6), *Да бихте знали* (11), *Все едно* (13) и Хр. Цанков-Дерижан — *Мисли мои, мисли мои* (11).

В «Украинско-български преглед» са представени и други двама украински творци — О. Олес и Иван Франко. Две стихотворения на О. Олес са печатани само на украински език, като под линия са преведени отделни думи. Стихотворението му *Борческа песен* (14) е преведено от Хр. Цанков-Дерижан.

Каменари от Иван Франко е публикувано първо на украински (7), после и на български език в превод пак на Хр. Цанков-Дерижан (16). Иван Франко е виден украински писател от края на миналия век. Поет, учен, публицист, политик с ярък талант, той е представител на демократичното национално движение в Украйна.

В «Украинско-български преглед» са поместени два разказа. *Към светлина* (16) от Иван Франко е преведен от Никола Балабанов, а Ст. Чилингиров превежда *Цветът на ябълката* (6) от Михаил Коцюбински.

Със статии по различни проблеми в списанието редовно сътрудничат Димитър Страшимиров, Стефан Младенов, Иван Шишманов, Никола Балабанов.

Д. Страшимиров пише статиите *Украйна и България* (1), *Черноморското съседство* (4), *Украинската проблема* (5), *Духът на историята* (6), *Първият универсал* (8), *Към федеративния принцип. Противоречия преди и до първия универсал* (9), *Керенски, Милюков и Украйна* (10). В *Заветът на Шевченко* (11) той възхвалява украинския поет и неговата поезия. Според него стихотворението на Тарас Шевченко *Завет* ще остане като паметник на украинската душа.

Д. Страшимиров публикува и *Няколко думи за украинската литература* (2). Той обвинява българския читател в липса на интерес към украинските писатели и твърди, че украинската литература стои по-високо от нашата:

„Време е да се появи издателство, което да разпространи между публиката най-хубавите творения на полската, чешката, румънската, сръбската и не на последно място украинската литература. И затова е необходимо да се събуди у нас интерес към тях."

По случай 30-годишната научна дейност на проф. Иван Шишманов в списанието е поместено приветствие към юбиляра. Отбелязва се, че благодарение на него се е засилил интересът на украинците към България. Научаваме, че Ив. Шишманов е избран за председател на украинско-българското дружество в София. Публикувана е и речта, която ученият произнася на 21 март 1920 г. в София, по случай 59-годишнината от смъртта на Тарас Шевченко (12). В нея той прави преглед на цялото творчество на бележития украински поет. Подробно се спира на еволюцията в жизнения и творческия му път:

„. . . успял със силата на собствения си гений да се издигне от полуграмотен мужик до значението на един велик поет и талантлив майстор на палитрата и краските, национален бард и пророк, слава и гордост на своя народ, в когото днес милиони се кълнат — ето какво е Шевченко."

Проф. д-р Стефан Младенов публикува в «Украинско-български преглед» четири свои статии. В *Украйна, България и славянската взаимност* (3) се съдържат интересни идеи върху славянския въпрос. Под линия е отбелязано, че „Някои страни от теоретическото построение на уважаемия автор не отговарят напълно на възгледите на Редакцията". В три броя е поместена статията му *Из историята на украинско-българските литературни отношения*. Първата част е с подзаглавие *Любен Каравелов и украинската литература* (11), втората — *Христо Ботев и Костомаровата драма «Кремуций Корд»* (16) и третата — *Научната деятелност на М. П. Драгоманов* (17). В първата статия авторът говори за благородното Шевченково влияние върху формата на Каравеловата поезия. От нея научаваме, че през 1869 г. Любен Каравелов обнародва в своя вестник «Свобода» стихотворението на Шевченко *Учете се, братя мои*, че след това още много стихотворения на украинския поет намират място в редактираните от Каравелов периодични издания.

В статията за Ботев Ст. Младенов аргументирано доказва, че преводът на *Кремуций Корд* от Н. Костомаров принадлежи на Ботев: „Между малкото сполучливи драматически произведения в българската литература, трябва да броим и Костомаровия *Кремуций Корд*, превод от нашия незабравим поет и революционер — Христо Ботев и напечатан в Букурещ още през 1875 г.". Младенов дава кратко съдържание на драмата, високо оценява и това Ботево дело. Авторът на статията настоява в едно бъдещо издание на Ботевите творби да намери място и този превод. Литературните историци вече доказаха правилността на това твърдение и в последните Ботеви събрани съчинения е включена и преведената драма от руски език *Кремуций Корд*.

В третата статия Ст. Младенов разглежда дейността на Михаил Драгоманов — професор по всеобща история в Софийското висше училище, един от първите представители на историческата наука у нас.

Неговите изследвания го представят като добър фолклорист и проникновен тълкувател на славянската култура. Както пише Младенов 25 години след

смъртта на М. П. Драгоманов, „Дано те послужат още повече като истинска школа. На младите наши работници в областта на сравнителната литературна история в най-широкия и в най-добрия смисъл".

В статията си *Стари украинско-български литературни отношения* (5–6) Никола Балабанов изтъква по-скоро исторически, отколкото литературни факти. Според него украинско-българските литературни отношения датират още от X в., макар тогава да не са съзнавани като такива, а в епохата на Възраждането вече се забелязва влияние върху нашата литература от страна на писатели, „напълно оформени като украински". Балабанов проследява украино-българските отношения още от тяхното зараждане, подробно се спира на имена и събития. Споменава двата Светославови сборника от 1073 и 1076 година, които са преписи от енциклопедическия сборник, съставен за домашно четиво на цар Симеон.

В статията си *Тарас Шевченко и някои наши литературни писатели преди Освобождението* (11) Балабанов пише: „Шевченко е образец на неколцина наши писатели от предосвободителната епоха, по отношение форма, език и мотиви. И те като своя учител пишат на народен език, черпят сюжети от народния бит, в което отношение първенство се пада на П. Р. Славейков, Любен Каравелов и Ксенофонт Райко Жинзифов". Авторът се спира поотделно на всеки от тях, като цитира и стихотворенията им, повлияни от украинския поет.

Името на Никола Балабанов четем и под биографичния очерк *Проф. М. П. Драгоманов* (17). Повод за написването му е 25-годишнината от смъртта на украинския историк и фолклорист. В обширна статия авторът се спира подробно на жизнения и творческия път на проф. Драгоманов.

Интерес представлява и статията на Д. Шелудко *Български преводачи на Шевченко* (15). Той отбелязва, че за първи път в България Тарас Шевченко е преведен от Райко Жинзифов. През 1863 г. в *Новобългарска сбирка* поетът печата своите преводи на македонско наречие: *Топола*, *Удавена*, *Тече вода в синьо море*, *Ветре буйни*, *Защо са ми черни вежди* и *Катерина*. Преводите са направени от книгата *Кобзар. Тарас Шевченко*, издание на съчиненията на Шевченко от 1860 г. Следват и други преводи във в. «Свобода», «Общ труд», «Читалище» (Цариград) и др.

Шелудко дава следната оценка на преводаческата дейност на Райко Жинзифов: „Художественото значение на преводите на Жинзифов е нищожно. Любен Каравелов по повод на превода на *Наймичка* («Свобода», 1871, № 24) казва: „Аз мисля, че ако би живял Тарас Шевченко, той би написал господину Жинзифову такава една ода:

Ако ти си, брате, глупав,
Що съм ти аз крив,
та разваляш моите песни?
Не съм бил аз див..."

По-нататък авторът на статията отбелязва: „за съжаление същата ода може да бъде приспособена и към преводите на самия Каравелов". Споменават се преводите на Ст. Чилингиров и Хр. Цанков-Дерижан.

В статията си *Влиянието на Шевченковата поезия върху творчеството на Райко Жинзифов* (12) Любен Ихчиев прави паралел между творчеството на

двамата поети, като поставя много по-високо Тарас Шевченко заради съвършенството на неговата поезия. Авторът отбелязва, че в издадената през 1863 г. *Новобългарска сбирка* (Москва, 1863 г.) Жинзифов помества предимно свои преводи на стихове от Шевченко; че подобно на учителя си той черпи сюжети от народния бит и страдания, от народната песен и че като него обича да възпроизвежда миналото на своя народ. Ихчиев завършва статията си с твърдението, че украинската народна поезия е намерила „благоприятна почва да въздейства върху направлението на българската поезия".

Необходимо е да се отбележат още две литературни статии — *Иван Франко* (7) и *Михаил Коцюбински* (6). Те са кратки и очертават основни моменти от жизнения и творчески път на писателите. Подписани са с инициалите Д. Е. Може да се предположи, че техен автор е един от редакторите на списанието — Д. Ерклиев, чието име стои под една от програмните статии.

От римския вестник «Voice de Ukraina» е взета статията *Еволюция в идеите на писателя Владимир Короленко* (6). Авторът не е посочен. От в. «Вперед» (25.XII.1919 г.) е препечатано писмо на Георг Брандес, в което именитият критик изразява почитта си към Украйна.

Информационно-пропагандният характер на «Украинско-български преглед» преобладава над литературно-художествените му задачи. Неговото място сред литературните периодични издания, излизали у нас през 1919–1920 г., е съвсем скромно. От гледна точка на литературната ни периодика списанието е незначително като явление. Недоживяло и година от своето създаване, сп. «Украинско-български преглед» преустановява излизането си.

Венета Ганева

УЧЕНИЧЕСКА МИСЪЛ

Списание за ученички и ученици от средните училища. Урежда ред. к-т от гимназиални учители. Русе, печ. Ат. Н. Данков. 8°. Год. аб. 20 лв.

1	1–10	ян. – дек. 1919
2	1–10	ян. – дек. 1920
3	1–10	ян. – дек 1921
4	1–6	ян. – дек. 1922

2, 1–6 ненамерени[1].

От 3 загл. «Изгрев».

От 3 подзагл. Списание за ученички и ученици от гимназиите [кор.]: Списание за ученички и ученици от средните училища.

От 1, 5 уреждат: Христо Стоянов и Спас Ганев; от 1, 7 ред.: Христо Стоянов и Спас Ганев, ред. к-т;

От 2, 7–8 ред. Христо Стоянов.

От 3 ред. к-т: Христо Стоянов, Ат. Матеев и д-р Я. Арнаудов.

Печата се в п-ци: Учител и Елисей Петков[2].

Замислено като „списание за ученички и ученици от средните училища“, а по-късно и „за самообразование“, «Ученическа мисъл» започва да излиза в Русе през януари 1919 г. и съществува до декември 1922 г. От началото на 1921 г. е преименувано в «Изгрев».

Тежките за България години след Първата световна война присъстват трайно на страниците на списанието (особено през първите две годишнини) под формата на стихове, разкази, спомени, многобройни статии, речи и обръщения към средношколците. »Външният отдел« на списанието е изцяло подчинен на темата за войната и последствията от нея; тя присъства и в рубриката »Беседи с ученика«. Трагизмът на известията от Париж е експлициран в книжка, изцяло с траурни страници (1, 8).

В този смисъл обявените задачи на списанието — „да подпомага всестранно умственото развитие на средношколската младеж, като дава избрани статии из всички области на научната и художествена мисъл, предимно оригинални; да буди творческите сили в учащето се юношество чрез оригинални ученически трудове и опити из различните области на духовния ни живот; да спомага за

[1] 2, 3; 2, 4; 2, 5–6 — намерени в Народна библиотека «Иван Вазов», Пловдив; 2, 1 и 2 — ненамерена.

[2] 2, 3; 2, 4; 2, 5–6 са печатани в печ. Бр. Златеви

развитието на самокритиката у учащите се и подтиква последните към самодейност и самовъзпитание“ — не обхващат цялостната му идейна платформа. Още в първата януарска книжка е изразена вярата на редакционния комитет в младите, стремежът му да повдигне духа на младото поколение, да спомогне за преодоляване на песимизма. Това е доловил и А. Страшимиров, отбелязвайки в рецензията си за «Ученическа мисъл» следното:

„Списанието почна веднага след погрома... пръв опит беше... Установеното сега е яснотата на целите, които си е поставило: да се пристъпи до душата на тези, които приждат, като се погледне живота право в очите, особено живота в дни на отрицание... каквито са нашите.“[3]

Години по-късно Г. Константинов пише:

„През януари 1919 г., след приключването на Първата световна война, в Русе започна да излиза «Ученическа мисъл» ... Главната тема в статии, стихове, разкази беше току-що приключилата война. Настроението — тъжно, перспективата — безпросветна. Някои книжки бяха и в траурни рамки. Следваха тъжни размисли за „държавническото безумие“, което доведе родината до катастрофа и накрая се изразяваше някаква смътна, традиционна вяра в младите генерации. Но не беше редакцията на «Ученическа мисъл», която можеше да обясни катастрофата, още по-малко да посочи новите идеали, новите „ценности“[4].

Справедливостта изисква да отбележим, че въпреки добрите си намерения и положените усилия в тази насока, редакционният комитет на списанието не изяснява позициите на младото поколение и ролята му в политическия, обществения и културния живот на страната. Издигайки идеализма като оръжие в годините на следвоенната криза, духовното извисяване и проявата на творческа воля — като начин „на преодоляване“ на действителността (*Траурни дни* — 1, 1; *Към идеализъм и творческа воля* — 1, 2–3), редакцията на «Ученическа мисъл» е на антиболшевишки позиции.

«Ученическа мисъл» е дело на група русенски учители, сред които водещи фигури са Христо Стоянов и Спас Ганев, а учителят Михаил Миновски — един от най-ревностните разпространители сред учениците[5].

От януари до април 1919 г. (1, 1–4) списанието „урежда комитет от гимназиални учители от гр. Русе“; от май до юни 1919 г. (1, 5–6) „уреждат Сп. Ганев и Хр. Стоянов, гимназиални учители в гр. Русе“; от септември 1919 до юни 1920 г. (1, 7 и 10; 2, 1–6) „урежда ред. к-т, Русе, редактори Сп. Ганев и Хр. Стоянов“; от юли до декември 1920 г. (2, 7–10) списанието е с „редактор Хр. Стоянов“; от януари до декември 1921 г. (3, 1–10) „урежда ред. к-т, Русе“; от януари до декември 1922 г. (4, 1–6) редакционният комитет е в състав: Хр. Стоянов, д-р Я. Арнаудов, Ат Матеев. „Редактор-стопанин — Хр. Стоянов“.

Печата се в следните печатници: «Ат. Н. Данков» (1, 1); «Елисей Петков» (1, 2–10); «Бр. Златеви» (2, 3–6); «Учител» (2, 7–10; 3, 1–10; 4, 1–6). Както

[3]Наши дни, 1, 1921, № 1, с. 22–23.

[4]Константинов, Г. В: *Асен Разцветников, Ангел Каралийчев, Никола Фурнаджиев в спомените на съвременниците си*. С., 1976, с. 399.

[5]Пак там, с. 289.

правилно отбелязва Ст. Коларов, „младото провинциално издание е печатано на доста добра хартия и оформено със завиден вкус за онова време“[6].

Особено голям интерес предизвиква списанието сред учениците. Многобройните отзиви, писма и препоръки (голяма част от които редакцията публикува, а за други споменава) говорят недвусмислено за това. Младежта от всички краища на страната е обхваната от ентусиазма да участва и разпространява „любимото списание“. За гимназиста от Търново Ангел Каралийчев «Ученическа мисъл» с подбраните си статии и поетични късове прави впечатление на „росна пролетна градина, където цъвтят румени, миризливи цветя, милвани от лъчите на огненото слънце — младостта, и росени с бистри капчици роса — светлия идеал“ (2, 4).

Списанието е приветствано и от А. Страшимиров, един от дейните участници през първата годишнина, който не пропуска случая и да посъветва младите: „Почувствайте светлото във вашите мисли — в ония, които вече подчертахте в списанието: те са много, много светли! Навийте на грижите си успеха на начинанието ви и го продължете с досегашното достолепие: в него е гаранцията и за самия успех. Здравейте!“ (1, 6), а в препечатания от в. «Зора», бр. 329, отзив, четем: „Списанието е едно от най-хубавите провинциални издания... то е твърде много разнообразно, с много даже отдели. Всяка книжка е интересна и издържана“ (2, 7–8).

Всъщност, още преди своята първа поява, «Ученическа мисъл» е предизвикала оживление сред учениците, което говори за необходимостта от подобни начинания сред тях. През зимата, преди коледната ваканция, срещу новата 1919 година, учителят по литература в търговската гимназия М. Миновски прочита пред учениците програмата на бъдещото списание — съобщение, което е заинтригувало пишещите стихове гимназисти. Едно от постоянните искания след излизането на първата книжка, е да бъде разширен ученическият отдел, а от бележките под линия на редакцията разбираме за огромния брой желаещи да печатат в него.

„«Ученическа мисъл» бе посрещнато от нас с много голям интерес. С нетърпение чакахме всяка книжа на списанието“ — споделя Дончо Славчев[7]. „В годините след Първата световна война надеждата на младите за хубаво художествено четиво и лична изява беше голяма, затова списанието се посрещна не само с радост, но и с големи надежди... Твърдя положително че първите книжки се посрещнаха с много голям интерес“ — думи на един от изявените в ученическия отдел поети — Камен Зидаров[8].

От кн. 5 и 6 списанието е вече „одобрено и препоръчано от Министерството на народната просвета с Окръжно № 81 303 от 21 април 1919 г. за училищните библиотеки“.

До каква степен примерът на «Ученическа мисъл» е бил заразителен, говори и фактът за появата на редица нови списания и младежки литературни сборници. „Хубавата инициатива на Хр. Стоянов в Русе пробуди стремежа на

---

[6] Коларов, Ст. *Майстор на лиричната проза. Ангел Каралийчев.* С., 1983, с. 19.

[7] Славчев, Д. В: *Асен Разцветников...*, с. 290.

[8] Зидаров, К. Пак там, с. 302.

младежта да организира и издава списания почти във всеки по-голям град“[9]. В Пазарджик през 1921 г. — «Хиацинти» на Асен Калоянов (редовен сътрудник на «Ученическа мисъл» и «Изгрев»); в Стара Загора — «Ученическо ехо» на Слави Кръстев (участват много от сътрудниците на «Ученическа мисъл»; редакцията на «Ученическо ехо» издава и литературния сборник *Орион* — изцяло с творби на сътрудници на «Ученическа мисъл»); в Плевен — «Чайка», «Теменуги», «Маргаритки»; във Враца — «Първи цветя»; в Горна Оряховица — «Лебед» на Ник. Мавродинов (между сътрудниците — К. Зидаров и А. Калоянов), по-късно преименувано в «Кресчендо» (Ямбол), с редактор К. Кръстев.

През 1919 г. започват да излизат редица други списания, сред които «Везни», «Червен смях», «Сила», «Свободна дума» «Обществена обнова», «Слънце», «Голгота», «Факел»; 1920 г. дава началото на «Златорог». През 1921 г. се появяват: първият литературен вестник «Развигор», сп. «Наши дни», «Парнас», «Родна мисъл»...; оформя се палитрата на литературния живот през първите години след войните[10].

Характерна особеност на «Ученическа мисъл» са двата основни раздела — официалният; в който привличат вниманието имената на Ив. Вазов, А. Страшимиров, Хр. Ясенов, Н. Ракитин, Ст. Чилингиров и ученическият, където правят първите си стъпки А. Каралийчев, Н. Фурнаджиев, К. Зидаров, Г. Караславов, Ас. Калоянов. Най-достойните от тях преминават след първата годишнина на «Ученическа мисъл» и в първия раздел — факт, който сам по себе си говори много за способността на редакционния комитет да открива и поощрява поталантливите. „Редакторът Хр. Стоянов беше много популярен сред учениците и младежта в цялата страна, защото даде възможност на младите да изяснят своите творчески възможности. И в много от тях той не се излъга. Поне бъдещето доказа това. Той пръв смело подкрепи таланти като Ангел Каралийчев, Никола Фурнаджиев, Георги Караславов. Хр. Стоянов не само имаше вкус и усет към безспорно хубави стихове и разкази. Той можа да долови и пръв да окрили младите, които след година станаха опора и гордост на българската литература“[11].

Общи и за двата раздела са лириката, белетристиката, критиката. Освен тях, списанието съдържа обособените рубрики »Външен преглед«, »Училищна хроника« »Из науката и живота«, »Беседи с ученика«, »Из живота на великите личности«. В края на всяка книжка, отдел »Книжнина« запознава читателите с постъпилите в редакцията книги и списания; дава представа за излезлите у нас книги, по-важните от които са придружени от рецензии и препоръки към учениците.

Във »Външен преглед« (или още »Външна хроника«) са проследени следвоенните конференции в Европа и проблемите, които се решават на тях.

През първата годишнина в центъра на вниманието са „болшевишката вълна от Изток“ и конференцията за мир в Париж. От септември до края на 1919 г. външната хроника придобива изключителна важност и е в съзвучие с всички

---

[9]Пак там, с. 304.

[10]Вж.: Богданов, Ив. *Българска литературна периодика*. С., 1972, с. 143–161, 379; Зидаров, К. В: *Асен Разцветников*..., с. 304–306.

[11]Пак там, с. 305.

поместувани в списанието материали. След като са разгледани подписванията на договорите в Сен-Жермен и Версай, в траурната 8 кн. е представен „българският въпрос“, а кн. 9 и 10 отразяват един от най-тъжните в историята ни моменти — подписването на договора в Париж, община Ньой, точно в 15 часа на 27.XI.1919 г.

През втората годишнина са застъпени предимно стопанските кризи в Европа и у нас (2, 2–3, 5–6, 9–10), а през третата и четвъртата — новите усложнения на обстановката в Европа, икономическата политика на Ленин и конференциите във Вашингтон, Генуа и Хага (3, 3, 5–6, 8, 9–10). С тази рубрика редакционният комитет на «Ученическа мисъл», давайки представа за ситуацията на Балканите и в Европа, анализирайки причините и отчитайки последиците от войната, изявява и своите позиции към разглежданите въпроси.

Последното той постига и в рубриката »Беседи с ученика«, където преобладават статиите върху общообразователни проблеми. Тук трябва да бъдат посочени някои характерни статии на Хр. Стоянов и д-р М. Герасков. В статиите си *Траурни дни* (1, 1), *Към идеализъм и творческа воля* (1, 2–3) и *Ариман* (1, 2–3) Стоянов анализира отрицателните последици от войната в социо-културен аспект. Младото поколение е призвано „да не унива, а да следва светлия пример на Ботев, Левски, Паисий“. Идейната платформа на списанието дава своето отражение в търсенето на пътя и Стоянов апелира към борба за „Исусовски идеализъм“, проява единствено на „творческа воля“. Една от причините за националната катастрофа авторът вижда в „липсата на духовна култура сред българското общество“, което му дава повод да отправи сериозна критика към общообразователната система и да даде конкретни предложения: „да се разшири задължителността на образованието — вместо основно — поне прогимназиално“. Тук авторът прокарва и свои възгледи за замяна на книжното обучение с трудово[12].

Както личи от самото заглавие, подобни проблеми поставя и д-р М. Герасков в статията си *Последствията от войната за учащата се младеж* (1, 1). Войната е видяна от автора като „разрушител на материални и културни блага“, „причина за морални и умствени бедствия и за засилване на егоизма“; тя е „възбудител на тъмните човешки инстинкти“, а това води, според Герасков, до упадък на културата. Авторът с болка отбелязва, че „тежката ръка на военната и политическата цензура поставя своето veto на обществената мисъл“ и призовава младото поколение „към книги, библиотеки, читални, научни беседи и дружества“.

В този дух са статиите на Сп. Ганев по въпросите за функциите и дейността на средното учшлище (1, 2, 3) и проблемите за извънучилищното четене (1, 7, 9–10).

Рубриката »Училищна хроника«, почти изцяло водена от Хр. Стоянов, поставя въпросите на училищната дисциплина (причините за лошата дисциплина се търсят, на първо място, в „разложението на общата атмосфера след войната, на второ — в неправилните методи на преподаване и на трето — в учениците), за частните уроци и подкулисния характер на образованието (1,

[12] „Трудово“ в разбирането на Хр. Стоянов е равно на „обучение чрез самодейност“. Авторът държи да не се смесва с професионализация, или да се схваща в грубия смисъл.

2–3, 5); за другарските съдилища и родително-учителския съюз (1, 9–10); за безплатността на образованието — „първа необходима стъпка към неговото демократизиране“ (1, 6); за ученическото облекло (1, 1), за материалното възнаграждение на учителите (1, 1) и за отваряне на нефункциониращите гимназии след войната (1, 1); за училищните библиотеки (2, 3, 4) и милитаризирането на учителския персонал (2, 5) и др.

В тази рубрика е поставен и проблемът за отношението към „нашите велики поети, писатели, книжовници“ — Паисий, Ботев, Вазов, Яворов, П. П. Славейков, Дебелянов, Лилиев, П. Тодоров. Отбелязан е празникът на Ботев (1, 6), като се посочва вредата от въпроса „Чий е Ботев?“; съобщава се за „Вазовия ден“ (24.X.), на който се честват 70 години от рождението и 50 години литературна дейност на Вазов (2, 7–8); посочено е мястото на Паисий в нашата история (*Пантеон* — 3, 5–6). В 3–4 Хр. Стоянов призовава учениците в страната „да дадат по всякой начин средства“ и не позволят „да буреняса гробът на един от най-добрите ни поети“, „великия и любимия покойник“ — П. К. Яворов.

»Из науката и живота« поставя въпроси от научно-популярен характер. На читателите са предоставени статии по физика, история, география, математика, химия, биология, астрономия и геология. Разглеждат се предимно изследвания на чужди учени (изключение правят статиите по география на А. Матеев).

»Из живота на великите личности« представя любопитни факти из живота и творчеството на Й. Гьоте, Лудвиг ван Бетовен, А. С. Пушкин, Н. В. Гогол, И. С. Тургенев, В. Г. Короленко, Фр. Ницше, И. Кант, Л. Н. Толстой, А. П. Чехов.

Сред по-важните рецензии в »Книжнина« можем да отбележим тези за *Паисий Хилендарски* на Б. Пенев (1, 5), *Без път* на А. Страшимиров (1, 9 и 10); в този отдел е поместен и *Некролог* за кръга «Мисъл» (1, 5), с който редакционният комитет засвидетелства своето преклонение пред делото и „светлата памет“ на четиримата, „дали много за нашата литература“.

„В редовния отдел за литература участваха едни от първите писатели на страната като Ив. Вазов, А. Страшимиров, Ст. Михайловски, Ст. Чилингиров, Н. В. Ракитин, Хр. Миндов, проф. Ст. Младенов, Хр. Ясенов и много други общественици и гимназиални учители“[13].

Думите на К. Зидаров са потвърждение на обявената в «Ученическа мисъл» програма, в която се съобщава, че „за поддържане строгия научен и художествен уровен на списанието е осигурено сътрудничеството на видни наши литературни и научни дейци в областта на художествената литература, словесността и литуратурната критика“ (2, 2, 3).

В редовния отдел за литература водещ жанр е лириката; със свои стихове участват утвърдени вече поети.

В тематично отношение стихотворните произведения са разнообразни, като през първите две годишнини доминираща е темата за войната. Тя присъства в творбите на почти всички участващи в списанието автори. Привличат вниманието стиховете на Вазов, обединени под названието *О, майко!*; *Ехо от*

[13] З и д а р о в, К. В: *Асен Разцветников*..., с. 302.

войната, *Чеган* и *На пленниците от Първа дивизия* на Ст. Чилингиров; *Заложници* и *Заслужават ли* на Е. Манчева; *Gloria victis*, *Жерави* и *Пленници* на Н. Михайлов; *Траурни дни* на В. Панайотов, *Присъници* на К. Кълвачов, повечето от които са в оформената с траурни страници октомврийска книжка и са „ярък изразителен призив за надмогване на унинието и съвземане на силите“[14].

„В кн. 8, год. I от октомври 1919 препечатаните от в. «Мир» Вазови стихове определено ясно показват какво е настроението сред нашата интелигенция, обобщават състоянието което владее сърцата след известията от Париж и сключването на позорния договор...“[15].

Известно е, че във в. «Мир», 25, № 5807, от 19 септември 1919 г., Вазов публикува пет стихотворения под загланието *О, майко! — В съсипните*, *Разпни го!*, *Утрото*, *Молба* и *Ударите*[16], с първите три от които започва траурната книжка. В бележки на редакционния комитет е отбелязано, че стиховете на „нашия обичан поет дядо Иван Вазов“ (както и статиите на Ст. Михайловски, д-р Сакаров и Списаревски), „печатани по-рано в някои наши вестници, са поместени в списанието, след като са уведомени за това авторите им, на които се изказва най-голяма благодарност“. В същата бележка е отбелязано, че това се прави с цел да се даде в тази книжка „всичко най-ценно“, посветено на темата.

Двете стихотворения, с които участва в списанието Ст. Чилингиров, са поместени съответно в януарската и септемврийската книжки от 1919 г. *На пленниците от Първа дивизия* и *Чеган* са изцяло от военната тема. Чувствата са силно завишени, обръщенията — одични („О, наши лъвове, орли!“; „Витязи дивни, храбреци, с чела за лаврови венци!“).

В тази тема се вмества и Е. Манчева с някои от своите стихове. В *Добре дошли!* (1, 1) е отправен упрек към управляващите кръгове за участието ни във войната и възхвала на „бойците от бранните поля“; в *Заслужават ли* (в траурната кн. 8) е изразен протест срещу несправедливите решения в Париж; в *Заложници* (1, 9, 10) поетесата изразява последната си надежда да се направи нещо за родината. Тук на преден план излиза и разочарованието при завръщането на заложниците — „не вече хора — сенки страшни“.

В списанието Е. Манчева се представя и в друга светлина, чрез стиховете *Зимни песни* (1, 2, 3), *Последно прости* (1, 5), *Към висините* (2, 5, 6), *„Когато зимата...“* (2, 5, 6) и др., в които поетесата се опитва да изрази страданието на самотното женско сърце. Повечето от посочените стихове влизат в стихосбирката ѝ *Песни на сърцето*, излязла в Русе през 1927 г., а в «Ученическа мисъл» са печатани за пръв път.

Свое място в списанието заемат и стихотворенията на Н. Михайлов. В 1, 2–3 той помества *Жерави*, *Нова радост* и *Да чакаме*. В първото от тях поетът прокарва интересен паралел между падналите в боя и затихващата песен на жеравите, но въплътен в слаба стихотворна форма, а в *Да чакаме* призовава с

---

[14] Коларов, Ст. *Майстор на лиричната проза*, с. 20.

[15] Пак там, с. 20.

[16] Вж. и *Иван Вазов. Био-библиография*. С., 1985, т. 1, с. 449. Същите стихове, под названието *Между погрома и мира* са включени в стихосбирката *Не ще загине*. (Вж. по-подробно: Вазов, Ив. *Събр. съч. в двадесет и два тома*. Т. 4, с. 357, 514–515.) Третото стихотворение от «Ученическа мисъл» (*Утрото*) е озаглавено *Надежда*.

„велики дела да се пръсне тъмнината“. В *Пленници* разкрива тъжната орис на заловените в бой:

Прости ни родино — злочеста и свята,
че твоето име кат роби шептим!
прости, че бяхме ний първи в борбата,
а днеска — последни, от смърт се боим.

Михайлов публикува и *Gloria victis*, *Към светлия връх* и *На робите* (1, 9–10). Последните две правят впечатление с проблемите, които поставят — на милионите роби, търсещи „правда, свобода и чест“, да се даде право на живот:

Те скоро ще станат, ще смажат окови —
и робство ще рухне на всъде тогаз:
Гответе се, роби, за дните си нови,
гответе се мощно за бъдния час!

Стиховете на В. Панайотов и К. Кълвачов, макар и значително по-слаби по отношение на формата, също са отгласи на подобни настроения след войната. *Траурни дни* и *О, живи са те още* на Панайотов не внасят нещо ново в темата, а само я допълват (същото важи и за *Присъници*, *В завоя на Черна*, *Под сенките на дъб столетен* и др. стихотворения на К. Кълвачов). Кълвачов има дори малко по-успешни стихове, когато изоставя военната тема (*Злато-поле* — 1, 9–10).

В официалния раздел за литература темата за войната, макар и доминираща, не обхваща всички стихотворни произведения. Извън нея остават стихотворенията на поети като Хр. Ясенов, Н. В. Ракитин, Н. Дончев, К. Добрев, някои стихове на Е. Манчева и др.

Участието на Хр. Ясенов в «Ученическа мисъл» помага да се изяснят някои моменти, липсващи в библиографските бележки на досегашните издания на съчиненията му. Ясенов участва със свои стихове (без заглавия) в 1, 6. Те са поместени на първа и втора страница[17]. Не е никаква трудност да се установи, че това са всъщност части от *Себепоклонник* и *Мадона* (включени в излязлата през 1921 г. стихосбирка *Рицарски замък*).

Свещена пролет погледа ми мрежи, което представлява част десета от *Себепоклонник*, е всъщност първото отпечатано стихотворение на Ясенов в «Ученическа мисъл». Второто му стихотворение е *Полъхна цветен мирис на вечер ведролика* — част осма от *Мадона*, а третото *Аз обичам своя стих* — част първа от *Себепоклонник*[18].

Сред библиографските бележки към съчиненията на Хр. Ясенов, където са отбелязани първите публикации на различни части от негови творби, сведения за трите посочени стихотворения липсват и вече могат да бъдат попълнени.

---

[17] Има една характерна забележка на А. Страшимиров в «Наши дни», 1, 1921, № 1, с. 23, че «Ученическа мисъл», както повечето списания по това време, открива първите си страници само със стихове. След този отзив на Страшимиров, през 1921–1922 г., «Изгрев» нерядко започва и с критически статии.

[18] Я с е н о в, Христо. *Съчинения*. С., 1979, с. 52, 81, 86–87. Вж. и бележките на с. 196–197.

Сред централните фигури в русенското списание безспорно трябва да посочим Ник. Вас. Ракитин (както се подписва под всичките си стихотворения в «Ученическа мисъл»). Трудно е да се определи, дали на времето участието на Ракитин е дало повече на списанието, отколкото изследването на списанието днес „дава“ (като познание и нов прочит) за поета.

Ракитин участва в «Ученическа мисъл» през 1919 г. (кн. 4) и в «Изгрев» през 1921 г. (кн. 6–7), но това е достатъчно, за да осветли някои моменти от творчеството му.

Най-напред той публикува цикъла *От живота до смъртта* (1, 4) (на първа страница), с характерната бележка под линия, че е от „неиздадения сборник *В тишината на далечния град* (излязъл едва през 1923 г.). Цикълът включва следните стихотворения: *И пролетта дойде — цветя и песни*, *Ще изляза рано из полето*, *Лъх на уплаха безнадеждна*, *Вярвам в блясъка, що ослепява*, *Пред твоя мрачен сфинкс безмълвен* и *Над моя гроб ти кръст недей поставя тамо*. Стиховете са показателни и се асоциират с други Ракитинови творби от по-късното му творчество. Болката в *Аз страдам, изневерено е в мене* и в *Коварство с подлост ме сразиха* (от посмъртната стихосбирка *Черни мъниста* (1938), макар и под друга форма, се прокрадва и тук. Нещо повече, на няколко пъти (фреквентността на повторенията е очевидна) поетът призовава смъртта, като движението е от първоначално равновесие („но вярвам в тържеството на живота, но вярвам и в доброто на смъртта“) към приоритет на „жестоката чародейка“ — смъртта („Ела, о смърт, и своя удар за миг сал нанеси въз мен.“). Цикълът завършва със стиховете:

Над моя гроб ти кръст недей поставя тамо
и не обкичай го с цветя,
топола посади, топола стройна само —
символът на моя дух е тя.

Тези творби не са включени в избраните стихотворения на Ракитин[19], но причината по-скоро трябва да бъде търсена във факта, че те не са включени в самата стихосбирка *В тишината на далечния град*[20].

Един спомен на Ст. Чилингиров свидетелства, че стихосбирката *В тишината...* е била готова да излезе през 1915 г. В цитирано писмо до Д. Мишев от 10.II.1915 г. четем: „Приготвил съм една нова сбирка от стихове, която поради неблагоприятните времена, които преживяваме, не мога да издам... досега от нея съм печатал малки неща из списанията. Чувствувам, че сега не е време за поезия, и то особено за такава, каквато е моята — тиха и мечтателна“[21].

---

[19] Тук, както и по-нататък, имаме предвид следните съчинения: Ракитин, Н. В. *Избрани стихотворения*. Под редакцията на Д. Пантелеев. С., 1941; Ракитин, Н. В. *Стихотворения*. Под редакцията на проф. П. Динеков. С., 1946; Ракитин, Н. В. *Избрани стихотворения*. Под редакцията на Д. Пантелеев и П. Динеков. С., 1955; Ракитин, Н. В. *Избрани стихотворения*. Под ред. на Д. Пантелеев. С., 1962; Ракитин, Н. В. *Стихотворения*. Под ред. на Св. Ракитин и К. Куюмджиев. С., 1971; *Н. В. Ракитин. Творчество и съдба*. Под ред. на Св. Ракитин и К. Куюмджиев. С., 1985.

[20] Вж. *Тишината на далечния град*, Плевен, 1923, 32 с.

[21] Чилингиров, Ст. В: *Н. В. Ракитин. Творчество и съдба*. С., 1985, с. 290.

Явно Ракитин продължава и след 1915 г. да печата „малки неща“ от нея „из списанията“, а колкото до това, за каква поезия е време, показват стихосбирките му *Размирни години* (1919) и *Преди да съмне* (1920).

В 1, 6, 7 Ракитин печата стихове от „неиздадения сборник“ *Родното село* (излязъл през 1922 г.). Поместените в «Ученическа мисъл» стихове са: *Пролет*, *Вечерен звън*, *Селски двор*, *Поклонници*, *Задушници*, *Зима*, *Сватба*, *Катуни*, *Змейна пещера* и *Иманяри*. От тях само *Зима*, *Сватба*, *Поклонници* и *Катуни* са представени на днешния читател чрез избраните стихотворения на поета, като *Сватба* и *Катуни* са в друга редакция (а последното и с друго заглавие — *Катунари*)[22].

Но безспорно най-голям интерес представлява участието на Ракитин в двете последователни книжки (5–6, 7) през 1921 г. на «Изгрев», под названието: *«Северни поети». Превод: Н. В. Ракитин.* „Преводачът“ включва стихове на Олаф Берг, Пеер Весел, Думиг Ландер, Габриел Риксон, Хенрик Агнес, Грегор Гит. През същата година излиза и следната книжка (без дата!)[23]: *От страната на белите лилии. Антология от северни поети*. Преведе Ник. Вас. Ракитин. Плевен. Кооперативна печатница «Изгрев», където освен гореизброените „поети“, участват още единадесет (от общо седемнадесет, с тридесет и девет стихотворения). От вътрешната страна на корицата четем: „... От същия автор: ... 5. От страната на белите лилии. 6. Златни нишки.“.

На пръв поглед смущава фактът, че *Златни нишки* (излизаща през 1922 г.) е в този списък, но това вероятно означава сигурността на издателя, че ще излезе през тази година, тъй като 1922 г. още не е настъпила. *От страната на белите лилии* излиза през 1921 г., за което недвусмислено говори и рецензията на В. М[инев] в «Демократически преглед», кн. 6–7, 1921 г.

В избраните стихове на Ракитин, сборникът *От страната...* се включва като оригинално негово произведение, без каквото и да е обяснение, а сам авторът представя през 1921 г. стиховете си като чужди, и то на две места — в «Изгрев» и в посочената *Антология*. Налице е една литературна мистификация. Че стиховете са на Ракитин, не буди съмнение — „седемнадесетте поети“ имат сходна поетическа нагласа, лирическият Аз е единен и което е по-важно, това е Ракитиновото Аз, напълно вместващо се в контекста на творчеството му.

Стихотворенията от *Антология — Какъв простор, каква е тишина!* и *Като платно е бяла равнината* асоциират *Ръжта цъфти. Как въздухът е свеж!* и *Във папратта край стръмний бряг* (а и не само тях) от *Златни нишки*; *Не сбъднаха се светлите мечти*, *Мъчно ми е как ми е мъчно!* и *Аз видях низвергнат своя бог* кореспондират с едни от болезнените нотки у Ракитин в *Черни мъниста* (*Аз страдам, изневерено е в мене*, *Коварство с подлост ме*

---

[22] Вж. за *Катуни* пос. изд. от 1941 г., с. 46; за *Сватба* — пос. изд. от 1962 г., с. 67; *Зима* е включена в пос. изд. от 1941 г., с. 47 и в изд. от 1962 г, с. 68; *Поклонници* — в пос. изд. от 1941 г., с. 44.

[23] Стихотворения от сборника *От страната на белите лилии* са включвани в пос. изд. от 1941 г., с. 27–30; от 1946 г., с. 79–80; от 1971 г., с. 93–101 и от 1985 г., с. 77–84. В изд. от 1941 г. на с. VIII, Д. Пантелеев пише: „стихотворенията, поместени в настоящата книга са от следните стихосбирки на Ракитин...“ и посочва като такава *От страната на...*; в изд. от 1985 г., Св. Ракитин и К. Куюмджиев посочват под стихосбирката годината на издаването ѝ — 1921; в изд. от 1946 г., стихосбирката е посочена като *Антология на северни поети* (без дата).

сразиха), с *Много мъка е набрана в мене* (*Преди да съмне*) или с *От живота до смъртта*.

Започваща с *Какъв простор! Като на птичка ми е леко* (с. 1) и завършваща с думите *О, смърт, ти царските ще ми отвориш двери* (с. 39), *Антологията* ни представя Ракитин, разпънат между мечтателното съзерцание, унеса и тихия покой, и набраната болка, неразбирането, самотата, водещи са пожелаването на смъртта.

Сборникът и въобще случаят, заслужават по-обстойно разглеждане, но на друго място. Тук ни се иска да отбележим само още някои важни подробности. В споменатата рецензия на В. М[инев], наред с посочването на литературната мистификация, авторът има и някои интересни тези за чужди влияния и заемки[24]. Той се спира и на въпроса за имената, като твърди, че „те не съществуват в никоя литература“[25].

Прави впечатление, че в много от избраните стихотворения на Ракитин (по-точно — в библиографските бележки към тях), *От страната на...* е посочена като преводна *Антология*, а в същото време стиховете от нея се включват във въпросните издания като оригинални[26]. В *Речник на българската литература* стихосбирката изобщо липсва като литературен факт![27]

Както се вижда от макар и беглите бележки за Ракитин, нашата литературна история му дължи едно по-задълбочено проучване.

Не на последно място в този раздел трябва да бъде отбелязано и участието на Н. Дончев в «Ученическа мисъл». Стиховете му *Сирашки песни* (1, 18) и *Вечерни моления* (3, 3) с които и той плаща дан на песимистичните навеи след войната (изпълнили страниците на списанието), изпъкват над много други със сходна проблематика. По-значително е *Сирашки песни*, където чрез образа на есента са асоциирани смъртта и забравата; „златните полилеи“, подарени някога, вече са отвени от „бездушната есен“ и лирическият герой търси „приюта“ на „Майка — горестна земя“. Николай Дончев пише стиховете си в «Ученическа мисъл», след като вече през 1919 г. е издал първата си (от общо две) стихосбирки — *Горящи степи* — в Русе.

Белетристиката е застъпена значително по-слабо не само в този раздел, но и въобще на страниците на списанието (а драматургични произведения изобщо липсват) и не са много творбите, които могат да бъдат отличени. Участват, и то предимно с разкази, Христо Миндов, Иван Василев, Христо Стоянов — Валентин, Т. Хр. Дашков (последният печата и част от роман — 2, 3–4).

По-значителни са *Приказка* (1, 9–10) и *Детинство* (2, 4) на Хр. Миндов, *Мир*, *Сираче* (1, 4) и *Каймакчалан* (1, 1) на Валентин.

Редакторът на русенското списание опитва перото си и в този жанр и въпреки слабостите в посочените творби, той е доловил вярно настроенията на фрон-

[24] Вж. по-подробно «Демократически преглед», 1921, № 6–7, с. 575–576.

[25] Направените справки по въпроса за имената показват, че са възможни и комбинации на лични с фамилни имена на действително съществуващи в историите на скандинавските литератури поети, писатели, общественици. Вж. и *Основные произведения иностранной художественной литературы*. М., 1980, с. 222–232, 422–437, 554–570.

[26] Вж. изд. от 1946 г., 1971 г., 1985 г.

[27] Вж. *Речник на българската литература*. Т. 3, С., 1982, с. 189.

та. В миниатюрата *Мир* психологизмът е подчертан от нашепващия думата *Мир* мъртъв череп; в *Сираче* сляпото сираче се явява символ на поколението непосредствено след войната; в *Каймакчалан* безсмислието на войната е експлицирано чрез абсурд — мъртвите стават и стрелят. Авторът неколкократно подчертава и своето отношение към събитията: „Аз цял треперя при спомена за теб, Каймакчалан", прокарва мотива за българската Голгота, която срещаме и в статията му *Траурни дни*. Разкрито е антихуманното противопоставяне на братски народи по време на войните.

Своеобразно място в списанието заема и Антон Страшимиров. Неговото участие в «Ученическа мисъл» е отбелязано на няколко места, но само под формата на библиографски бележки[28]. Страшимиров се включва в делото на списанието както със свои творби, така и с мнения, съвети, препоръки към младите. Той участва дейно през 1919–1920 г. със следните произведения: *Тайната на Сминица планина* (1, 1), *Моето коляно* (1, 2–3), *Реквием* (1, 6), *Илинден* (1, 8), *За хумора* (1, 9–10), *За Прометея* (2, 4), *Русенският бунт* (2, 1 и 2).

Участието на Страшимиров в «Ученическа мисъл» ще бъде преценено правилно, ако припомним известния факт, че през 1919г. той печати изключително само в русенското списание[29]. През 1920 г. неговите появи в «Ученическа мисъл» намаляват, а от 1921 г. преустановява сътрудничеството. Интерес представлява фактът, че с редактирането на «Наши дни», Страшимиров в няколко поредни броя отново се връща към «Ученическа мисъл»[30].

Тайната на Сминица планина е първото произведение на писателя в русенското списание и от пътни бележки постепенно то приема облика на историческо проучване на миналото в областта. Интересно композиран, разказът тече в настоящето, пренася се в миналото под формата на четене на „записки на стар пустинник" и на „дневник на манастира в планината"; анализира живота „тогава" и прави аналогии с „днес". В края на пътните бележки, връщането на бойното поле (днес) повтаря тайната на Сминица планина (някога): „Да, да, черепи са порталите, които ни водят в градината на живота".

В *Моето коляно*, по същество автобиографичен спомен, Страшимиров дава интересни подробности за своето потекло и детските си години. Тук срещаме признанието му, че една от разказваните му арабски фантастични приказки (от стар негър, който слугува на семейството във Варна) той помни и до днес, а в „ранните стихотворски години" я възпроизвел в „многосрични ямбови строфи".

Реквием е реч, произнесена на 29.05.1919 г. в столичната катедрала след панихидата, устроена от майките, вдовиците и сестрите на загиналите офицери и кадети. В патетичното слово на Страшимиров на преден план излиза скръбта по жертвите.

По-въздействаща е другата му реч — *Илинден*, по случай годишнината от Илинденското въстание, в която с патос, накъсаност и задъханост прославя

---

[28]Вж.: Страшимиров, Антон. *Биография*. Варна, 1972. На с. 17 е отбелязано, че А. С. е сътрудник на «Ученическа мисъл». Вж също и: Страшимиров, Антон. *Събрани съчинения*. Т. 7, С., 1963, с. 537.

[29]Пак там, с. 537

[30]Вж.: Наши дни, 1, 1921, № 1, № 2, № 3, № 5.

паметта на Гоце Делчев, Даме Груев, Петър Тошев и Кръстьо Асенов. Издигнат е лозунгът „Правдата не умира!“. *Илинден* е поместена в траурната кн. 8 заедно с две други характерни обръщения към българския народ — *Слава на победените* на Ст. Михайловски и *Нека пируват!* на Хр. Стоянов. В Речта на Михайловски се търсят социални и политически причини за катастрофата, а на народа се вдъхва оптимизъм. В обръщението на Стоянов се отправя упрек към великите държави, Европа е сравнена с Василий Българоубиец. Общ и за трите автори е призивът за непреклонност.

В сентенциите си *За хумора* Страшимиров размишлява и върху творчеството на П. Р. Славейков, З. Стоянов, А. Константинов, които според него дължат много на хумора.

За Прометея представлява „размисли за творчеството и художеството“ и завършва с призива: „И все пак земята се върти, поети, артисти, художници! И ако вие наистина се чувствате похитители на божествения огън, ако той гори във вас и вие в него — вървете в живота, устремени напред, винаги напред!“

Разказът *Русенски бунт* е печатан в кн. 1–2 от 1920 г. (ненамерена).

Разказите на Т. Хр. Дашков, печатани в «Ученическа мисъл» (през периода 1919–1922 той публикува и в други списания свои разкази, както и Хр. Миндов) не притежават високи художествени достойнства. Ако той оставя нещо интересно на страниците на русенското списание, то това са критическите му статии.

Не би било пресилено твърдението, че в представителния отдел литературнокритическите, литературноисторическите и литературнотеоретическите текстове имат свое място и облик. Някои от тях заслужават дори по-голямо внимание.

В тази област участват предимно Т. Хр Дашков, Спас Ганев, Хр. Стоянов, М. Миновски, д-р Я. Арнаудов, проф. Ст. Младенов, Малчо Николов и Н. Бонев.

В първите книжки на списанието най-често срещаме името на Сп. Ганев — в рецензията за *Размирни години* на Ракитин (1, 5), в статията му за модерното изкуство, с преценка за творчеството на Н. Райнов и позициите на сп. «Изкуство» (1, 2–3), с отзиви за книгите и превода на П. С. Кохан и К. Чуковски (1, 5), но това, което най-добре представя автора е статията му *Иван Вазов и художествената ни литература в бъдеще* (1, 1).

Според Сп. Ганев, литературата ни се крепи до момента на „четири гранитни стълба — П. Р. Славейков — основател и баща на българската нова литература; Хр. Ботев — боготвореният певец на българската свобода и революция; Ив. Вазов — обаятелят на най-много български поколения, с най-обширна и плодотворна дейност, и най-после, най-младият, един от най-силните със своето омайно и живо слово, Пею Яворов“. Тези четири лика ще дават облик на новата литература, „броящa зад себе си едва 60 години“. Авторът уточнява, че освен посочените по-горе „основни фигури“, „скъпоценни бисери“ са оставили и Л. Каравелов, Ст. Михайловски, К. Величков, А. Константинов, А. Страшимиров, П. П. Славейков, К. Христов, Ст.Чилингиров. Първенството обаче, Ганев признава единствено на Вазов — „40 години от 60-те са негови“, творенията му са народни, а той самият — народен поет.

Авторът упреква някои от модерните поети и писатели за високомерието и презрението им към широките народни маси и дава за най-положителен пример Вазов. Сп. Ганев очертава пет основни пункта на приемственост от Вазов. Първият е любовта към България и народа; вторият — любовта към природата ни; третият — любовта към близкото и далечно минало на българския народ; четвъртият — тайната да се пише увлекателно и интересно (като се използват не само фрази и хубави думи, а образи и чувства); петият — народният език (всички пунктове са подкрепени със сполучливо избрани примери).

М. Миновски в две последователни статии разглежда поезията на Хр. Ботев (1, 4, 5). Проблемите, които поставя в статиите си са: Ботев като бунтовник, поет и художник, от една страна; връзката с народната песен, цезурата, римите, несвършеното глаголно време, повторенията — от друга. Авторът акцентува върху „картините“ и чувствата в поезията на Ботев тълкува идеята за „красива смърт“.

Размирни години на Ракитин е обект на две статии в «Ученическа мисъл». Първата на проф. Ст. Младенов (1, 9–10), в която той набляга най-вече върху езика на поета и изказва мисълта за свобода от нормативен изговор. Втората статия е на Т. Хр. Дашков и представлява извлечение от студиите му *Поезията на Ракитин* (3, 5–6). В нея Дашков разглежда „образа на родния край“ и „образа на избраницата“ и определя лириката на Ракитин като „затворена в кръга на личните преживявания“.

В други две статии авторът интерпретира романа на Ив. Кирилов *Габарите*. Изследва аспекти от поезията на Пенчо Славейков в статията *«Коледари». Пенчо Славейков и народната песен* (2, 1–2, 3). Тъй като 2, 1–2 не е намерена, разполагаме само с втората част на статията, в която наред с детайлния анализ, Дашков разглежда сравнително поемата и народната песен, изтъква превъзходството на Славейков във формата и отбелязва голямото значение на поемата.

Жрецът войн е предмет на статията и на разградския учител Малчо Николов *Очерк върху литературната дейност на Пенчо Славейков* (1, 6), в която се разглеждат проблеми, известни на литературната ни история.

Сред най-характерните статии на Н. Бонев са *Народната песен като основа на художественото ни творчество* (3, 3) и *Душата на един поет* (3, 5–6, 7). Втората представлява интерес с някои интерпретации на Яворов; разглеждат се подробно „двата периода“ на творчеството му.

Връзката между поезия и народна песен разглеждат Б. Тричков (1, 6) и д-р Арнаудов (3, 5–6), като последният отбелязва, че след смъртта на Пенчо Славейков и П. Ю. Тодоров, „връзката между художествената литература и народния бит отслабва“.

В други свои статии — *За приказката* (1, 1) и *Естетически вкус и литературна критика* (3, 1) — Арнаудов отново спира погледа си върху развоя на българската литература.

От статиите на Никола Никитов в русенското списание трябва да отбележим *Поезия на мировата скръб* и най-вече *Съвременна поезия*. В последната Никитов се позовава често на Гео Милев по въпроса за въплъщаването на модерната душа в народната (датска, немска, шотландска) поезия.

На страниците на «Ученическа мисъл» има и статии, разглеждащи културологични проблеми (1, 5), проблеми на естетиката (1, 2–3), на философията (1, 1, 3; 2, 5–6).

Други от статиите в този раздел разглеждат публикувани в списанието ученически творби и ще бъдат посочени при съответните поетически опити.

Мнението, че в списанието най-голям интерес представлява ученическият отдел, е изказвано неведнъж още през 1919–1920 г.

А. Страшимиров отбелязва в една от рецензиите си за «Ученическа мисъл», че „от всичко най-особен интерес представя за съвременния наблюдател »Ученическият отдел«[31], а в едно свое писмо до редакцията на «Ученическа мисъл» синът на проф. Шишманов — Д. Шишманов споделя: „което най-много ме поразява в списанието, са ученическите творби. От тях се вижда какво грамадно влияние са имали големите ни поети върху художествения език. Ето младежи, из разни малки провинциални градчета, уверено хващат словесния материал, създаден от Вазова, Славейкова, Яворова и творят от него нещо свое“ (2, 9–10).

Подобни мнения, нерядко изказвани навремето, са склонни да приемат и днес (макар и с уговорки) някои изследователи. Според Ст. Коларов, «Ученическа мисъл» „може би днеска бихме могли да споменем само в поредицата на изданията, които бързо интерпретират крах в конкуренцията с останалите, ако в него не бяха отпечатани несръчните стихове на някои бъдещи ярки имена от нашата литература. В «Ученическа мисъл» получават литературната си благословия, своята кръщавка Ангел Каралийчев и Никола Фурнаджиев, а така също Георги Караславов и Камен Зидаров“[32].

Ако трябва да характеризираме с няколко думи ученическия отдел, можем да кажем следното: най-застъпен жанр е лириката; прозаически опити има твърде малко, а драматургически изобщо липсват; много от оживените дискусии преминават в следващите книжки, не без намесата и на редакционния комитет; някои от критическите опити заслужават да бъдат отбелязани, както и добрата инициатива да бъдат представяни на последната страница на отдела карикатури и графика от ученици.

Още в първия брой на «Ученическа мисъл», в раздела за ученическо творчество, се появява стихотворението *Орелът*, подписано: „А. К., гимназист — Търново“ и придружено от следната бележка на редакцията, цитирана неколкократно в литературната ни история[33]: „Зад тия бели, волни стихове се крие една буйна юношеска фантазия. На хубавата работа не липсва дълбок смисъл и силно чувство“.

Камен Зидаров си спомня, че след излизането на *Орелът*, гимназията в Търново се превръща в „кошер, който забръмча, оживи се като през ранна пролет“[34], а Ив. Попов и Н. Фурнаджиев припомнят възторга, с който е било прието

[31] Наши дни, 1, 1921, кн. 1, с. 23

[32] Коларов, Ст. *Майстор на лиричната проза...*, с. 19–20.

[33] Вж.: Пършев, Н. *Първият критически отзив за творчеството на Ангел Каралийчев в периодичния печат.* — Литературна мисъл, 29, 1985, № 7, с. 155–156; Султанов, С. *Йордан Йовков, Ангел Каралийчев.* С., 1987, с. 186; Коларов, Ст. Пос.съч., с. 20.

[34] Зидаров, К. *Асен Разцветников...*, с. 302–303.

стихотворението в Еленската гимназия[35]. Показателни са в случая и думите на Г. Константинов, ученик от Кюстендил, на когото *Орелът* напомня *Буревестникът* на Горки, но заедно с това открива и нещо ново за „българската младеж след войната: мечта за волност, за щастие, за висок полет на мисълта и делото, за творческа радост“[36]. Константинов отбелязва и важността на бележката на редакционния комитет, както и въздействието на *Орелът* в Кюстендилската гимназия (и по-специално върху Ив. Ненов, написал стихотворение в проза — допълнение към темата *Орелът*).

Скоро *Орелът* става предмет на критически оценки на страниците на списанието — още в 1, 2–3 на с. 60–61, се появява анонимна критическа бележка, също отбелязана в литературната ни история[37]. Нейният автор, както се оказва впоследствие, е съученикът на Каралийчев от Търновската гимназия Дончо Славчев, който в спомените си по-късно признава и повода за написването ѝ[38].

Не закъсняват и другите отзиви за стихотворението — отново Д. Славчев в своите *Критически бележки* (2, 3) за първата годишнина на «Ученическа мисъл», отбелязва участието на Каралийчев в ученическия отдел. Той отново се спира на *Орелът* и нарича автора му „певец на пролетта, младостта, любовта“.

В първа книжка на «Изгрев» (3, 1) се появява критически отзив на старозагорския ученик К. Друмев[39], в който младият поет получава ласкави отзиви, а в 4, 6 на него се спира Т. Хр. Дашков в статията си за поетите-ученици.

През последните години компетентно написани страници за някои от ученическите опити на Каралийчев, сред които на *Орелът* е отделено средищно място, има в монографичното изследване на Ст. Коларов *Майстор на лиричната проза. Ангел Каралийчев*[40] и в книгата на С. Султанов *Йордан Йовков. Ангел Каралийчев*[41]. Коларов определя *Орелът* като първия манифест на Каралийчев, „негова заявка за влизане в литературата“, а Султанов сполучливо отбелязва, че „най-хубавото в *Орелът* не е поезията, нито образността, още по-малко стихотворната техника, а полетът и желанието на младия човек да покорява и завладява“[42]. Двамата откриват продължение на пролетната виталистична тема в *Песен на пролетта* (2, 3), *Докле е младост* и в *Песен* (последните две, публикувани в «Ученически труд», 1919, № 1, № 2), а освен тях разглеждат още *На кокичето* (1, 4) и *Песни* (1, 9–10).

Останалите стихотворения, които Каралийчев печата в «Ученическа мисъл», са следните: *Траурни дни* (2, 1–2), *Светина*, *Врани*, *Гъдулар* (2, 7–8) и *Искри* (2, 9–10)[43].

---

[35] Попов, Ив., Фурнаджиев, Н. Пак там, с.308–309.

[36] Константинов, Г. Пак там, с. 400.

[37] Вж. пос. съч. на Султанов, С., с. 186 и на Пършев, Н., с. 155–156.

[38] Славчев, Д. Б. В: *Асен Разцветников...*, с. 290–291.

[39] Вж.:Пършев, Н., цит. стат. с. 155–156; Коларов, Ст., пос. съч., с. 22.

[40] Вж. Коларов, Ст., цит. съч., с. 19–26.

[41] Вж.: Султанов, С., цит. съч., с. 181–191.

[42] Вж.: пос. съч., съответно с. 22–25 и с. 185–189

[43] Стихотворенията, печатани от Каралийчев в «Ученическа мисъл», са отбелязани единствено в *Ангел Каралийчев. Био-библиографски указател*. С., 1985, с. 7, но там е пропуснато стихотворението *Песни на пролетта* от 1920 г., кн. 3 и 4, с. 24–25. Пак в *Био-библиографски указател*,

По повод на обзелия го през тези години огромен творчески ентусиазъм, авторът по-късно си спомня: „Малко ни се виждаше да изпращаме стихове в Русе, затуй решихме да започнем във В. Търново издаването на свое списание. И го започнахме. То носеше името «Ученически труд». Излязоха само две книжки“[44].

Вдъхновените ученици-сътрудници на «Ученическа мисъл», начело с Каралийчев, Ив. Попов и Г. Церовски, решават да излязат „на широкото литературно поле, да издадат и сборник със собствени литературни творби“ — *Лорелай*. Каралийчев участва в него с осем стихотворения, от които едно печата по-късно в «Ученическа мисъл»[45].

В русенското списание Каралийчев подписва творбите си по различен начин: „А. К., гимназист — Търново“, „А. Каралийчев“, „Ангел К.“ Стихотворението *Искри* (последното участие в «Ученическа мисъл») е подписано с цялото му име.

В някои от стиховете му, писани през втората годишнина на списанието, се забелязват неприсъщи за него (до този момент) песимистични нагласи. В *Светлина* — „далеч на мрачната Голгота, ний вървим, вървим нещастни“; във *Врани* — „Тежко ми е! Уморена люшка се главата болна“.

Образът на странстващия стар гъдулар се появява в стихотворението *Гъдулар*, но ной-показателно в края на този период е стихотворението му *Искри*, писано на 9 септември 1920 г. с посвещение: „На всички недоволни“. В него вече се усеща откъсване от личното изживяване и зараждането, макар и смътно, на зрелия Каралийчев:

Ще хвърля искри срещу вятъра безумен —
да ги разпръсне широко по света,
да пламне този свят развратен и разгулен,
и всичката му кал и пустота!

Протестът на лиричния герой не е самоцелен, а е подчинен на идеята за унищожение на неправдата и теглото; хвърлените от него искри се превръщат в „бунтовни пламъци“:

И нека пламъците разбунени, бунтовни,
обвият лудо земното кълбо,
и нека пепел станат палачите световни —
великата неправда и вечното тегло!

Патетичността приминава в императивност и изразява увереността на лирическия герой в правотата на делото:

Умрял е този свят! О, нека се събори! —
че той на адска зверщина е плод.

сред изказванията и отзивите на Каралийчев от ученическите години, е пропуснат отзива му за «Ученическа мисъл» (2, 4).

[44] Пак там, с. 10.

[45] Пак там, с. 78. Стихотворенията, печатани в *Лорелай*, са: *Огън*, *Светлина*, *Дъжд*, *Те*, *Легенда*, *Скръб*, *Ние*, *Танец*. Вж.: *Лорелай. Литературен сборник*. В. Търново, 1920, с. 7–8, 28–29. Подпис: А. Горев. *Светлина* е печатано в «Ученическа мисъл» (2, 7–8).

С вярата в бъдния ден Каралийчев се нарежда сред малкото ученици-поети, изразили не само личните си настроения на страниците на списанието, но и опитващи се да уловят духа на времето. В него назрява истинският протест срещу тази действителност, която само след три години ще стигне до една от върхните точки в българската история:

Тогава, зная аз, над мъртвите простори
ще екне песента на новия живот!

От страниците на «Ученическа мисъл» започва дружбата между Ангел Каралийчев и Никола Фурнаджиев, и ако „четворката“ — Разцветников, Каралийчев, Фурнаджиев, Цанев — се събира окончателно в София, то двама от нейните ярки представители се запознават на „главната улица в Търново, около Паметника на Бачо Киро“ — ученикът от VII (сега XI) клас на Търновската гимназия Ангел Каралийчев и шестокласникът (сега X) от Елена — Никола Фурнаджиев. Двамата се познават от стиховете си в русенското списание, но само по име, без да са се виждали до тази майска вечер през 1920 г. Паметният момент, дал началото на една незабравима литературна дружба“, е отразен подробно както в техните спомени, така и в спомените на съвременниците им и в литературната ни история[46].

Ако Каралийчев е бил гордостта на Търновската гимназия през тези години, то Фурнаджиев е имал своите почитатели в Сливен, Елена и Чирпан[47]. Участието му в «Ученическа мисъл» и «Изгрев» представлява значителна част от първите му творчески опити.

В русенското списание Фурнаджиев публикува следните стихотворения под псевдонима Ник. Бризин — *Гроб* (1, 4) и *Овчар* (1, 7); с името си — *Вървим* (2, 1–2), *В спомен* (2, 4), *Нощта пристъпи* (2, 5–6), *Градът* (2, 7–8), *Слънчоледи* (2, 9–10), *Ридаят хищно ветровете* (3, 2), *Страшен час* (3, 8, 9–10), *Нощем* (4, 2), *Пристъпва вечер тиха* (4, 6), отново с *Нощем* (4, 6), *На път* (4, 3–4). От тях са представени на днешния читател *Вървим*, *Градът*, *Нощем* и *На път*[48].

В своята *Автобиография* Фурнаджиев отбелязва периода на сътрудничеството в русенското списание и определя стиховете си като „писани под преки чужди влияния“, на които вече не отдава значение, въпреки „ласкавите отзиви за тях на Антон Страшимиров в «Наши дни»[49]. Тук Фурнаджиев уточнява и въпроса за своето първо печатано стихотворение[50].

В случая той пропуска да отбележи другите отзиви за своето ранно творчество, които съвсем не са малко. В 2, 3 Д. Славчев в *Критични бележки* разглежда *Гроб*, който му „напомня издалеко Яворова“, а К. Друмев (2, 7–8)

---

[46] Вж.: *Асен Разцветников, Ангел Каралийчев, Никола Фурнаджиев в спомените на съвременниците си*. С., 1976, с. 291, 329, 686; Коларов, Ст. Пос. съч., с. 24–25; Султанов, С. Пос. съч., с. 188–189.

[47] За ученическите години на Фурнаджиев вж.: Драгоев, П. Б. В: *Асен Разцветников...*, с. 579; Стратев, Хр. Пак там, с. 623.

[48] Вж.: Фурнаджиев, Никола. *Събрани съчинения в четири тома*.

[49] Вж.: Наши дни, 1, 1921, № 3, с. 15–16.

[50] По въпроса за първото печатано стихотворение на Фурнаджиев вж. и бел. към т. 1, пос. съч., с. 547–577. То е *Неволи* (във в. «К'во да е»), а не, както погрешно е било сочено — *Гроб*.

съзира „един сега зараждащ се талант“ в лицето на Фурнаджиев; определя го като „поет по душа“, у когото творчеството се явява като плод на „родена поетическа натура“. Анализът на неговите стихове Друмев завършва с думите: „От него ще има да се очаква за в бъдеще още много, твърде много“. В същата книжка, Мариян от Лясковец нарича Фурнаджиев „нашият втори Яворов, от когото очакваме много“. В споменатото писмо на Д. Шишманов Фурнаджиев е определен като „най-даровитият“ сред учениците-поети (2, 9–10), а Д. Славчев в своя *Критически бележник* (2, 9–10) отново отправя добри думи за стиховете му. Положителни отзиви има и в статиите на П. Драгоев (3, 2), К. Друмев (4, 3), Т. Хр. Дашков (4, 6).

Този кратък преглед показва какъв отзвук получават стиховете на Фурнаджиев на страниците на самото списание. Тъй като ученическият отдел е прицелна точка и на А. Страшимиров в три книжки от «Наши дни», в една от тях бившият сътрудник на «Ученическа мисъл» спира вниманието си върху Фурнаджиев. Страшимиров „чувствува във *Вървим* дух на Лилиев“, за него „ученикът обещава да додаде нещо към Лилиева“.

За някои стихове на Фурнаджиев и особено за първото му стихотворение в «Ученическа мисъл» — *Гроб* — намираме отзиви и в спомените на други от съгудниците на русенското списание[51].

В по-ново време за ученическите стихове на Фурнаджиев, за периода му на „юноша, търсещ своя поетичен език“, писа Г. Цанев. Разглеждайки *Гроб*, *На път* и *Нощем*, Цанев отбелязва влиянието на Пенчо Славейков, Яворов, Лилиев, Дебелянов и Бояджиев, но посочва и борбата на Фурнаджиев „за своя вътрешен свят“, избуялите „собствени мисли и настроения“[52].

Подобни мисли могат да бъдат изказани и за останалите стихотворения на Фурнаджиев, публикувани на страниците на русенското списание. В *Нощта пристъпи* (2, 5–6) „бездомната и нещастна“, „тихо натъжена душа“ няма кому да прати *Кротък взор*; в *Слънчогледи* (2, 9–10) „изгубен в мъглата“ лирическият герой „простира безпомощно ръце, на слънцето към нямото сърце“; в *Ридаят хищно ветровете* (3, 2) лирическият герой е „сред ледна самота под псалома на скръбни хали“... Образите на мъглата, тъмнината и ветровете се преплитат в повечето стихотворения на Фурнаджиев от ученическите години и това е отбелязано в доста от критическите работи в «Ученическа мисъл». Много характерно в това отношение е стихотворението *Страшен час* (3, 8, 9–10), неотбелязано сред стихотворенията на Фурнаджиев от този период[53]:

О, тъмен час на тъмното небе
и — бяла шир, притихнала пред мене!
Часът, когато всеки вопъл мре
и в бледна скръб — тревожни и студени —

незнайни гаснат всеки цвят и злак,

---

[51] Вж.: Калоянов, А., Попов, Ив., Стратев, Хр. В: *Асен Разцветников*..., с. 623, 629, 690.

[52] Цанев, Г. В: Пос. съч., т. 1, С., 1970, с. 5–13.

[53] Вж. бележките към същото издание, с. 547–577. Сред отбелязаните стихове на Фурнаджиев в «Ученическа мисъл» и «Изгрев» (1919–1922) липсва каквато и да е бележка за *Страшен час*, публикувано в «Изгрев», 1921, кн. 8, 9–10, с. 19.

от есенния заник осветени.
Душата ми умира — мъртъв бряг
и бяла шир, притихнала пред мене.

А в мен гори, в мен плаче любовта —
над равнините грее мрачно слънце.
Напразен блян изплаква песента
ми — всеки злак и всяко малко зрънце

на моя тъмен и посърнал свят
са болно и тревожно осветени.
О, тъмен час, о, страшен час — познат
и — бяла шир, притихнала пред мене!

Двете семантични линии в стихотворението — тъмен – мрачен – посърнал – страшен и притихвам – гасна – плача – изплаквам – умирам – притихвам, експлицират състоянието на лирическия герой — състояние на безнадеждност. Светлите тонове, „напуснали“ своята номинативност, притежават символическа натовареност — „болно и тревожно осветени“, „в бледна скръб — тревожни и студени“, „бяла шир, притихнала пред мене“ — и се доближават до повтарящия се мотив за тъмнината — „тъмен час“, „тъмно небе“, „мрачно слънце“, „тъмен и посърнал свят“, както и до постигнатото отъждествяване в края на стихотворението („О, тъмен час, о страшен час“).

Тъмният час — това е часът, когато „всеки вопъл мре“ и „всеки цвят и злак гасне“; когато „плаче любовта“ и „грее мрачното слънце“, когато душата умира. Мотивът за умиращата душа конкретизира образа на бялата шир и го допълва — умиращата душа не е само „бяла шир“ (неопределеност, достигаща до необхватност), но и „мъртъв бряг“ (определеност, при това достижима), като кохезията е осъществена чрез семантичното изравняване на белия цвят с цвета на смъртта и наличието на минало причастие, с което се създава илюзия за завършеност.

От друга страна, отъждествяването на тъмния час като „страшен“ е последвано от още една определеност — думата „познат“, която в случая подсказва повторителността на действието, представяйки състоянието именно като познато на лирическия Аз.

Въпреки че тук не липсва подражателност, вече се забелязва онази лична нотка и предчувствието за собствена поетична мисия, които отбелязва Г. Цанев в други стихотворения на Н. Фурнаджиев. Воден може би и от тях, Фурнаджиев отказва да участва в ученическия сборник *Лорелай*, защото му се видял „наивна работа“[54], докато в същото време репродуцираният му портрет (рисуван от Г. Илиев) стои върху страниците на «Изгрев»[55].

В *Лорелай* (поради липса на възможност да плати необходимата такса от 50 лв. за правоучастие) не участва и друг ученик от Търновската гимназия —

---

[54] Вж.: П о п о в, Ив. В: *Асен Разцветников...*, с. 629.

[55] Съвсем друго е отношението към сборника на А. Каралийчев, който, освен че участва с осем стихотворения, и че също е показал лика си на своите почитатели, се отнася снизходително към отказа на Фурнаджиев. Вж. по-подробно: П о п о в, Ив. В: *Асен Разцветников...*, с. 629–631.

Тодор Събев Манев (Камен Зидаров), който под псевдонима Люсиен участва дейно в списанието[56].

Години по-късно К. Зидаров си спомня: „Аз започнах да сътруднича на списанието, след като то бе преименувано в «Изгрев», вече издание на кооп. издателство «Мисъл» в Русе. Не си спомням заглавието на моето първо стихотворение, отпечатано в «Изгрев», но зная, че го бях подписал с псевдоним „Люсиен — Търново“[57].

А заглавието на забравеното стихотворение е *Победените* и е подписано по следния начин: „Т. Люсиен, гимназист — Търново (3, 4)“. Стихотворението е слабо, водеща е идеята за обреченост. На места прозират опити за извеждане на социални мотиви:

Но ломихме ний вечните вериги
и наший вик бе: „хляб и свобода“!

Втората изява на К. Зидаров (с псевдоним Люсиен) е стихотворението в проза *Изповед*. Сред доста голямото място, което заемат модерните тогава стихотворения в проза на страниците на русенското списание, Зидаров се изявява само с *Изповед*. Тук социалната идея е представена доста бледо чрез „изповедта“ на Мизерията: „Аз изведох милионите из бедните хижи, които поведоха кървава борба против мене. И, сега, рухва моят трон, моето царство, и настъпва истинското царство. Царството на правдата и светлината. — Царството Човешко“ (3, 5–6).

Следват *Есенни жалби*, *Победа* и *В изгнание* (3, 8, 9–10). В първото от тях Люсиен използва символическата поетика за изразяване на основната идея:

И — там от всички отчужден и грешен
изпратил своя теменужен здрач,
ще чакам да целуна безутешен —
на лиха съдба лихия ковач.

„Яркосветлите цветни градини“ и „обагрения покров на есента“ от *Есенни жалби* преминават в „бели тополи и сънни долини“ в *Победа*, но наред с това има и значителни промени във формата, сред които изпъква наличието на вътрешни рими[58]:

Белите тополи тъжен сън обори
в парка заледен —
някой там се моли с просълзени взори
— блед и примирен.

В рубриката »Борба« (4, 1) Люсиен участва със стихотворението *Пилигрим*, характерно с второличната форма на обръщение и императивността. В него лирическият герой, „метежен, твърд и непокорен“, литва „възторжен и обаян“, за да очертае „кървави следи“ по барикадите:

---

[56] Вж. и Богданов, Ив. *Речник на българските псевдоними*. С., 1978, с. 158, 198.

[57] Зидаров, К. В: *Асен Разцветников...*, с. 303.

[58] В двойките *тополи — моли*, *обори — взори*; *тополи — обори*, *моли — взори*; *заледен — примирен*, прави впечатление и структурирането от фреквентен тип, в което участват групи от три и повече позиционно свързани фонемни елементи, и корелацията *р / л*.

Презри световните наслади,
ломи, руши вековний гнет —
руши, издигай барикади
във тоя стар суетен свет!
И в смелостта си безпощадна
бъди един свещен завет!

В *Nocturno* (4, 2) Зидаров отново се връща към символистичната поетика, за да изрази противопоставянето на „шума на мизерния град“ (зад нас) и „бдящите в сияние небесни херувими над невинните души“ (над нас):

Високо над нас — с нежност и любов
нощта раздипли звездни балдахини...

За пръв път с истинското си име — Т. Манев — Зидаров се появява под стихотворението *Милионите* (4, 3–4), в което влиянието на Смирненски в трактовката на социални мотиви е по-осезателно:

Аз не зная кого да целуна,
блед — кого да приютя не знам,
.....
аз не зная кого да оплача
и кому своя залък да дам.

О, елате всички победени,
мои бедни братя — моя скръб.
Знам — и вий сте кат мен оскърбени
всеки от вас за мене е скъп.

Поетът, подобно на Каралийчев, в *Искри*, вярва в бъдещето, в по-добрия живот:

но в грядущето светло, далечно,
наша е свободната земя.

Отново с името Тодор Манев, в *Отмини* (последното му стихотворение в «Изгрев»), младият поет се връща към личното изживяване:

Отмини, отмини
без сълзи моя праг —
забрави, не зови,
не зови — тих и благ.
Мен плени, мен плени
в тъмен сплин горка жал —
и тежи, и боли
орис зла — скъден дял[59].

[59] Аналогични наблюдения над фоничната организация на стихотворението, могат да бъдат направени и тук, като към предишните наблюдения се прибави значимо повишеното честотно отклонение на фонемата.

По-късно К. Зидаров споделя в литературна анкета, проведена с него, че това са всъщност първите сериозни стихотворни опити, които прави и първите му печатани стихотворения в периодичния печат[60]. Освен неминуемите за този период чужди влияния, в стиховете му се забелязва постоянното търсене на нещо ново по отношение на формата, а в някои от тях — нова идейна насока на тематиката им.

„В «Изгрев» печатаха още Г. Караславов, А. Тодоров, Весела Страшимирова... и много други. Ученическият отдел винаги беше изпълнен с богат материал и будеше голям интерес.“[61]

Георги Караславов дебютира в «Ученическа мисъл» през 1920 г. със стихотворението *Когато нощ припадне над сънните полета* (2, 5–6), подписано: Георги С-в, Борисовград[62].

В него, както и във *Вечерна балада* (4, 3–4), Караславов не остава настрана от модните тогава влияния при изразяване на лични преживявания. В *Когато нощ припадне* лирическият герой намира покой единствено в „сънната нощ“, когато „зефир тихо му нашепва вечерни блянове на влюбена мома“; във *Вечерна балада* на преден план е копнежът по „приказната страна на милата фея“, по „тъжните песни над старинни руини“. Третото Карасловово стихотворение (а по хронология — второ) е *Селски песни* (3, 8–10) и е издържано в духа на фолклорната поетика. В него ученикът от Борисовград (дн. — Първомай) в няколко строфи разкрива радостта от труда на селския труженик:

Зрей пшеница пълен клас привела,
а жетварка със сърп се навела
кръшно пее...

Друга търсеща поетична натура сред учениците е Асен Калоянов, оставил следа не само върху страниците на русенското списание. Той дебютира през 1920 г. със *Слънчоглед* (2, 4), а след известно време печата статия за Лилиев (2, 9–10). През 1921 г. излиза негова статия за ученическия отдел (3, 5–6), след което до спирането на списанието печата само стихове.

Първото му сериозно стихотворение излиза в последната за 1921 г. книжка (3, 8–10) — *Иван Вазову*. То е посветено на смъртта на Вазов и е публикувано в официалния отдел за литература. Вторият куплет на стихотворението е наистина сполучлива характеристика на делото на народния поет:

На цели поколения сърцата
пленяваше сърдечния ти химн,
ту горд в скръбта, ту морен пред теглата,
но винаги достоен и любим.

---

[60] Коларов, Ст. *Между жизнената правда и духовния устрем*. — Литературна мисъл, 27, 1983, № 1, с. 47–48.

[61] Зидаров, К. В: *Асен Разцветников...*, с. 305.

[62] Вж.: Богданов, Ив. *Речник на...*, с. 281, където е отбелязано другото име, под което участва Караславов, а именно Георги Славов (още — Славов, Г.). Вж. също: *Речник на българската литература*. С., 1977, т. 2, с. 173, където пише: „Първата оригинална негова творба е стихотворение в духа на Лермонтовата поезия, което излиза в сп. «Ученическа мисъл» (1920), подписано Георги С-в. В списанието обнародва и други стихове“.

Поетът пожелава на „вдъхновения певец“ и в съня си да бъде „верен вожд“ на всички, родени под небесата му. Стихотворението на А. Калоянов *Иван Вазову*, редом със стиховете за Левски, Ботев, Ракитин, Страшимиров и Михайловски, е включено в стихосбирката му *Корени*, излязла години по-късно[63].

С *Много рано* и Калоянов се влива в потока на „рано обезверените“:

Притискат ме студени кръгозори
и аз се чувствувам много уморен —
че в мен от рано, рано заговори
трагизма на всеки скъден ден.

Подобни настроения срещаме в *Изгнаници* (3, 8–10) и *Победа* (4, 3–4), а с *Предтеча* Калоянов напуска редиците на личните изяви и „със крепък взор и мишци закалени, за нов живот и нови тържества“ той предрича:

и не една преграда ще разтворя,
и не един живот ще възродя —
но светлото чело не ще оборя,
но съвестта си няма да смутя.

Всички посочени стихотворения са публикувани за пръв път в «Ученическа мисъл», а през 1923 г. влизат в стихосбирката *Понякога, кога съм насаме*. Като своеобразно мото на стихосбирката се явява *Днес*, също печатано в «Изгрев» (3, 4), където поетът се характеризира като „син на неспокойни времена“[64].

Сред редовните сътрудници на ученическия отдел в списанието би трябвало да посочим и П. Тодоров, Кирил Михайлов, Иван Панчев, Звезделин Ц. (Тодор Цонев Сейков)[65], Горянин (Константин Попов)[66], Жан П. (Иван Петков), Adamant (Стефан Джаков)[67], Г. Церовски и Хр. Богев, повечето от които се намират под влиянието на символизма. От тях Горянин ще запомним със сполучливо избраните метафори („*Аз тих целунах слънчевите вази...* “) и протеста му срещу войната („*Стихна гърмът на таз война жестока...* “; П. Тодоров — с елегиите му *В храма* (3, 2) и *Елегия* (3, 1); Кирил Михайлов — с едни от най-песимистичните стихове в «Ученическа мисъл», към които има афинитет и Звезделин Ц.; Иван Панчев — с някои сполучливи стихотворения и със статията, посветена на ученическото му творчество (където е сравнен с Лилиев); друга подобна статия разглежда *Птици* на Хр. Богев — едно от дискутираните на страниците на списанието стихотворения, получило висока оценка от редакционния комитет.

Според съвременниците, рано починалият от тубелкулоза ученик Г. Церовски (печатал малко на страниците на списанието) и дал името на сборника

---

[63] Вж.: Калоянов, А. *Корени*. С., 1945, с. 11.

[64] Вж.: Калоянов, А. *Понякога, кога съм насаме*. Т.-Пазарджик, 1923, с. 3–5, 10. Изд. на п-ца «Есперанто».

[65] Вж.: Богданов, Ив. *Речник на...*, с. 156.

[66] Пак там, с. 121

[67] Пак там, с. 340.

Лорелай) е сред безспорно надарените поети редом с Каралийчев и Фурнаджиев[68]. Него ще запомним със стиховете, посветени на приятеля му Ангел Каралийчев (3, 5–6) и с редовете, с които загатва за творческо и гражданско кредо:

... че скоро в твоя храм камбаните бунтовни
ще възвестят денят стихиен на борбите!

Сред представителките на ученичките-поетеси трайни прояви имат Весела Страшимирова и Н. Овчарова, като по-откроващо се е творчеството на първата.

Страшимирова дебютира през 1919 г., но по-осезателно е присъствието ѝ през последните две годишнини на списанието. В първата книжка на 1921 г., в официалния раздел за литература намира място стихотворението ѝ *В зори*; по-късно печата *Иде ден* и *Край морето*. В стиховете на ученичката от Бургас присъстват неизменно образите на морето и нощта, нерядко те са съчетани и изразяват основната идея на творбата, както е в стихотворението *На път* (4, 6):

Морето — нашта майка ни откърми
с мечтите за незнайни брегове.
Щом тъмна нощ се спусне на земята
незнаен глас ни мами и зове[69].

Някои от стихотворните опити на В. Страшимирова, П. Тодоров, Горянин, А. Калоянов (4, 3, 6), Звезделин (3, 5–6), също са предмет на критически статии в списанието.

Дискутиран е излезлият в четири коли през 1921 г. литературен сборник *Орион*, в който подобно на *Лорелай*, участват само сътрудници на русенското списание. Това е третата колективна изява на начинаещи поети след *Лорелай* и илюстрования Календар-сборник *Ученическа мисъл*, излезли през 1920 г. В него срещаме имената на Ив. Панчев, Г. Церовски, А. Калоянов, П. Тодоров, К. Попов-Горянин, Хр. Стратев, Ж. Симеонов, Звезделин и др. Ако за Календара научаваме от самото списание, а за *Лорелай* — от съобщение в «Наши дни», то за *Орион* е отделено място освен в «Изгрев» и в «Ученическо ехо»[70].

Към стихотворните произведения можем да отнесем и опитите за написване на ученически марш на Ив. Сарафов (1, 2, 3) и К. Татев (1, 7).

Стихове в проза пишат немалко ученици, като сред тях най-постоянни (а и най-продуктивни) са Живко Симеонов, Феликс (Петър Спасов)[71] Валдемар-Ник.-Бошнаков[72].

---

[68] Вж.: *Асен Разцветников*..., с. 291, 303, 305, 315.

[69] Вж.: *Речник на българската литература*. С., 1982, т. 3, с. 410: „За пръв път печата стихове през 1919 г. в сп. «Ученическа мисъл». С. обича морето и го възпява с вдъхновение. В стиховете ѝ любовта и морето са неделими мотиви". Вж и Съч.: *Крайморски песни. Стихове*, 1941.

[70] Вж.: Наши дни, 1, 1921, № 5, с. 24 (за *Лорелай*); Ученическа мисъл, 2, 1920 № 3 и 4, с. 1 (за Календара-сборник *Ученическа мисъл*); Изгрев, 3, 1922, № 2, с. 31; Ученическо ехо, 2, 1921, № 4, с. 8 (за *Орион*).

[71] Вж: Богданов, Ив. *Речник на*..., с. 311.

[72] Пак там, с. 94.

Ж. Симеонов има около двадесет участия в русенското списание. Някои от тях, като *Настроения* (3, 1), *Зимни песни* (3, 2), *Миниатюри* (3, 5–6), *Настроения* (4, 1), *Край техния стобор* (4, 2), *Признания* (4, 3, 4), *Примирение* (4, 6), влизат в сборника с негови творби *Вечната поема*, издаден в Русе през 1923 г., а в «Ученическа мисъл» и «Изгрев» са печатани за пръв път. Сред написаното от Симеонов се откроява и *Душата ми* (3, 7), с което става обект на статия в списанието (3, 8–10).

Като по-успешни опити на Феликс можем да посочим *Аз и той* (3, 3) и *Пустинята* (3, 7), а на Валдемар — *Стар беден гъдулар* (4, 1).

Белетристиката е сравнително слабо застъпена; прозаическите опити са предимно в областта на късия разказ и приказката; на страниците на ученическия отдел има няколко пътеписа и идилии, както и един „опит за фейлетон".

Тук би трябвало да спомена Здравка Ганчева с приказките *Трите девойки* (1, 8), *Щастие* (1, 4) и разказа *Чайка* (3, 5–6). Успешно е и участието на К. Михайлов с *Приказка* (3, 8, 9–10).

В късия разказ пробват перото си А. Санкев (1, 8) и К. Ахрянова (1, 9), а *Към върха* (както отбелязахме по-горе) представлява продължение на темата от *Орелът* на Каралийчев.

В рубриката »Какво? Швейцария ли?« срещаме не съвсем успешни опити на Т. Есенски, Д. Абаджиева и Здравка Кънчева в областта на пътеписа. Фейлетонът на Б. Гешаков, макар и обявен само като „опит", също не може да се похвали с успех; подобни думи могат да бъдат отнесени и към поместените на страниците на отдела идилии.

Във военната тема през 1919 г., чрез страниците на отдела за ученическо творчество, където са публикувани спомените му от фронта, се включва и ученик от Борисовград (също с похвала от редакцията); на отзвуците от войната е посветен и разказът на Т. Стоенчева (1, 9–10).

Единствената басня в списанието — *Змия* на Мишев (3, 2), се отличава не само с пряко подражание, но и с непохватността на автора ѝ.

И ако *Littera scripta manent*, от гледна точка на литературно-историческия процес, важи за всички творби в ученическия отдел, то от гледна точка на художествеността, би било валидно единствено за някои от ученическите стихове.

Определен интерес предизвикват някои от дискутираните въпроси в този отдел. Така през първата годишнина дискусионен е пътят за „самовъзпитание" на учениците (1, 1, 2–3, 5), както и *Големият въпрос* (определен така от самите ученици), поставен от Ф. Попова в *Писмо от Шумен* (1, 5). Смисълът на живота и влиянието на Шопенхауер върху младежта, поставени в центъра на разискванията от Попова, се разглеждат в статии и изказвания на Ст. Чантов, К. Ахрянова, Здравка Ганчева; отношение взима и редакционният комитет в лицето на Хр. Стоянов (1, 9).

През третата и четвъртата годишнини дискусионен е въпросът за „еманципацията на жената", подхванат от ученичка от Ст. Загора (3, 1) и продължен от Ст. Брашнаров (3, 2, 8), П. Шишков (3, 4), Д. Абаджиева (3, 7); завършекът на дискусията е отново не без намесата на редакцията — Хр. Стоянов (4, 1).

С въодушевление се посрещат и „позивът" на В. Димитров (3, 8–10), в който четем:

„Другари, да помогнем на гладуващия руски народ! ... Ученици от цяла България, да се притечем на помощ! Учители, подкрепете ни и вие в това свято дело! Не оставяйте да умира земята, родила гигантите Толстой, Пушкин, Достоевски, Тургенев, Гогол и още много други...".

Характерна е и бележката под линия, в която редакционният комитет показва отношението си към случая:

„Даваме място на настоящия позив с особено удоволствие... Апелираме към цялото наше ученичество да протегне милата си братска ръка към другарите си в Русия."

Призивът е подет незабавно, а ентусиазмът на учениците в страната е изразен в колективно писмо от Шумен (4, 1). Отново от бележка под линия научаваме, че „е конструиран вече ученически комитет при Станимашката гимназия за събиране помощи за гладуващите в Русия". Бележката на редакцията завършва с думите: „Нека бъде подкрепено това хубаво дело!"

Критическите статии условно могат да бъдат разделени на три групи — статии за поети-ученици, сътрудници на списанието; статии върху творчеството на утвърдени наши поети и писатели и общи литературноисторически и литературнотеоретически статии.

Първият тип статии бяха разгледани в изложението за ученическия отдел. Към тях можем да прибавим и двете статии на Т. Хр. Дашков за поетите-ученици (4, 3–4, 6), предизвикали дискусии. В тях се разглежда творчеството на Н. Фурнаджиев, В. Страшимирова, Ив. Панчев, Ж. Симеонов, Ив. Петков, З. Ганчева, Феликс и др. Редакционният комитет обещава да даде своето мнение по въпросната статия, но поради спирането на списанието, не успява да осъществи намерението си.

От втората група статии трябва да отбележим сполучливите работи на П. Тодоров за Н. Лилиев (4, 3–4), в която авторът разглежда Жената в творчеството на Лилиев и „музикалността" на неговия стих, както и тази на П. Драгоев (3, 8, 9–10) за Д. Дебелянов. В последната, позовавайки се и на статията на Вл. Василев в «Златорог», Драгоев завършва анализа на творчеството на Дебелянов с думите: „Горко на прозрелите истината! Димчо бе един от тия щастливи нещастници!".

Някои верни наблюдения откриваме и в статиите за *Змейно* на П. Ю. Тодоров (3, 1) и за Яворов (4, 6).

В ученическия отдел не са забравени и светлите ликове на братята Кирил и Методий (4, 3–4) и Паисий (3, 5–6).

Третата група статии разглежда проблемите на модерното изкуство. Правят впечатление статиите *Реализъм и модернизъм* (4, 1), *Художество и декаданс* (3, 8, 9–10), *Експресионизъм и доктринизъм в изкуството* и *Разсъждение* (4, 3–4).

Тази е, макар и бегла, представата, която може да добием за ученическия раздел на списанието, разлиствайки неговите страници седемдесет години по-късно; за текстовете, намерили място в него. Колкото до онова, което е

останало извън раздела и списанието, най-добре го характеризират думите на редакционния комитет, че в раздела, определен за ученическо творчество е представено винаги най-съществено (само 5% от получените материали), а останалите текстове са отпаднали поради невъзможността да бъде разширен отделът (също нерядко дискутиран проблем).

Всички разгледани до тук произведения и автори представляват почти изцяло списанието. Това е така, защото «Ученическа мисъл» печата предимно оригинални творби.

Малкото преводни творби са предимно в официалния раздел — в рубриката »Из живота на великите личности«, където се открояват преводите на Ц. Калчев *Куприн за Толстой* (3, 3) и *Гончаров за Пушкин* (3, 2), а така също и на Д. Минков *Писмо на Чехов до вуйчо му* (3, 5–6); в някои научни статии по география, геология и др. (Най-характерна е статията на проф. Ал. Берже — 4, 3–4, 6.).

От художествените творби интерес представляват няколкото разказа на Ги дьо Мопасан (3, 4), А. Доде (3, 5–6), Х. Зудерман (3, 3), В. Г. Короленко (2, 4) и А. П. Чехов (4, 5), както и представените от Г. Минев Дж. Байрон, А. Тенисън, П. Б. Шели и Дж. Кийтс, с по едно стихотворение (2, 3, 4).

Преводите в ученическия отдел са изключително малко. В общи линии, това са преводите на К. Михайлов — стихове от Х. Хайне (4, 1), из *Признания* на Хайне (4, 3–4) и разказ на Т. Кйорнер (3, 7); П. Тодоров превежда стихотворението *Спомни си ти* на Алфред де Мюсе (3, 5).

Преведеното от Н. Фурнаджиев стихотворение на Блок *За подвизи, за доблести, за слава* (4, 1) заслужава единствено малко по-голямо внимание. То е придружено и от *Бележка за Ал. Блок*, в която Фурнаджиев не успява да долови символиката в образа на Христос (от *Двенадцать*). На стихотворението и бележката към него се спира и Г. Цанев в указаното съчинение, а пак в него, сред преводните творби в съчиненията на Фурнаджиев откриваме друга редакция на стихотворението на Блок[73], което се отличава с по-високи художествени достойнства.

Въпреки призивите от страна на редакционния комитет за повече абонати и решението на някои от учениците да продължават започнатото дело, списание «Изгрев» («Ученическа мисъл») изживява кризисен период от юни до декември 1922 г. и с декемврийската кн. 6 преустановява съществуването си.

Поради характера на изложението, много от недостатъците и достойнствата на списанието бяха отбелязани в съответните дялове. Една последна равносметка недвусмислено показва, че русенското списание ще остане в литературната ни история най-вече с това, че в него направиха първите си стъпки едни от бъдещите класици на новата ни литература; че получиха голяма и необходима

[73] Вж.: Фурнаджиев, Никола. *Съчинения в четири тома*. Т. 1, С., 1970, с. 5–13; Т. 3, С., 1972, с. 181; Вж. също и с. 402, където Хр. Радевски отбелязва следното: „първият превод на Фурнаджиев трябва да се смята от уч. години, когато превежда Блоковото стихотворение „*О доблестях...* ". Печатан е този превод в «Изгрев», кн. 1, год 4. Преводът е слаб, но се чувства поетичният замах на преводача. По-късно, когато вече се занимава активно с преводаческа работа, той преведе отново и зряло това стихотворение.

подкрепа и признание от редакционния комитет и сътрудниците на списанието[74].

В един от последните призиви (на А. Калоянов) е изразено убеждението, че „«Изгрев» трябва да продължи, за да остане действително една светла дата в начинанията на най-младата ни писателска генерация, която приижда и обещава...“.

След всичко, казано дотук, можем да добавим, че списанието постави едно начало, дори ако се ограничим само с най-ярките имена, каквито са безспорно Каралийчев, Фурнаджиев, Караславов, К. Зидаров.

Мирослав Дачев

[74] Характерно за ред. к-т е и това, че, издигайки лозунга „Родинолюбие, идеализъм, творчество“ и обявявайки «Изгрев» за „Съкровищница на българската младеж“, той не ограничава мирогледа на младите; препоръчва им редица интересни книги, както и списанията «Златорог», «Наши дни», «Нов път», «Съвременна мисъл», «Трезвеност», «Юноша», «Борба», «Слънце», «Здравец» и др.

УЧЕНИЧЕСКА ПРОБУДА

Излиза два пъти месечно. Ред. Петър Урумов. София, печ. Победа. 4°. Год. аб. 24 лв., 1 бр. 1 лв. Неуст. тир.

1 1 15 окт. 1919

Още в първото изречение на уводната статия се определя социално-политическата ситуация, в която започва да излиза списанието: „Велика скръб постигна нашата страна". Заклеймява се „войнственото безумие" и страшното „взаимно изтребление" между хората. Посочва се и горчивото им разочарование: вместо жадуваните „мир и спокойствие" българите чуват суровия глас: „Тежко на победените!"

От името на учащата се младеж в България се протестира против извършената „жестока неправда" в Париж. С това младежкият протест се присъединява към „общия народен протест" срещу клаузите на Ньойския мирен договор.

Вълнуваща е искрената юношеската болка, с която се констатира: „десетки хиляди добри хора, заедно със своите семейства и техните мили рожби" — техните „скъпи другари и другарки" — ще бъдат насила отделени, продадени и „подложени на тежко робство!"...

Във втората уводна статия *Ние младите* редакторите определят позициите и идеалите си на хора, пълни с „жизнерадост" и с „нещо светло в душата". Те считат, че е осъдително да се помиряват със съществуващия „чудовищен гнет", покосяващ всичко „светло" в младия им живот... Сочат своите „благородни подбуждения и светли чувства". Изявяват своята „жадна любознателност" и стремления към повече познания и култура, към истина, добро и красота"...

Те негодуват от морала на обществото, от съществуващите форми на тогавашните — „семейство, училище и строй!". Бунтуват се срещу техните ограничения и сковаващи предразсъдъци, проявявани и от родителите, и от училищните власти, и от държавните органи.

В списанието е публикувано само едно стихотворение — *Към себе си* — подписано с инициалите П. Т. Неизвестният автор в несръчни, но затова пък патетични стихове призовава да не се стои безучастно в борбата за някакъв неясен, но „прелестен рай", и с това превръща стихотворението в римувано

продължение на манифестираните в уводните статии идейни позиции на редакторите.

Белетристичният подлистник на Юкс (неразкр. иниц.) *Хи-хи-хи* е по-скоро иронична поезия в проза. Чрез този единствен прозаичен фрагмент твърде несръчно се осмива флирта и любовната игра като предпочитано занимание на едни схематични и без позиции герои.

Поместени са две рецензии за лирични книги.

Ив. Г. З. (неразкр. иниц.) пише за стихосбирката *Акорди на меланхолията* на Минко Неволин, като дава положителна оценка за неговите ранни стихове. Авторът на рецензията разграничава „срамежливата поява на тази стихосбирка на «книжния пазар»“, отрупан със сензационни булевардни романи и насочва вниманието на читателите към нея, поставяйки акцент върху факта, че стиховете са пропити с миньорното чувство на една нежна и неразбрана душа. Творбите се препоръчват на читателите, макар и твърде пресилено, като „истински перли, отронени от скъпата огърлица“ на родната ни поезия.

В този приповдигнато патетичен, но лишен от аналитизъм стил е и втората рецензия. В нея Д. И. К. (неразкр. иниц.) пише за преводите от японски на Христо Цанков-Дерижан — *Пеперуда*. Той не отбелязва, че стиховете са преводни, но подчертава, че са „истински скъпоценен медальон, подарък от страната на Слънцето“. Художественото му богатство сравнява с „бисери, отронени от черните страстни очи на влюбена японка“ и с „елмази, блестящи с всички шарки на дъгата“, но цитираните като илюстрация фрагменти разколебават тези емоционални оценки.

В преводната статия *Новата мярка* от Хенри Торо се развива наивистичната и твърде абсурдна идея за колективната отговорност на царя и военните, за екстравагантността в модата и религиозните увлечения.

В рубриката »Избрани мисли« (авторите са анонимни) вниманието е насочено към трезво съзряване, към дисциплина, самовъзпитание и самоусъвършенстване, към ненавист спрямо предразсъдъците, към самокритичност.

В статията *Антагонизъм между учениците*, публикувана под формата на „писмо“ от група ученици от трите мъжки гимназии, се атакува безтактното поведение на учителството, което по различни поводи раздухва враждата между учениците от елитни и обикновени гимназии. Учениците се призовават да не се поддават на подстрекателствата на мнимите доброжелатели, а да воюват за сплотяването на учащата се младеж.

Остро критична и полемична е информационната рубрика »Хроника«.

Редакцията влиза в конфликт с в. «Пробуда» (№ 9, 1919), обявил предварително, че «Ученическа пробуда» ще се списва от детективи или от „вироглави редактори“. Младите редактори се защитават, обсипвайки опонентите си с твърде обидни епитети.

Те се оплакват и от твърде много злободневни проблеми: недостига на парични средства, от безмилостния ученически режим — в частност от военните порядки в училищата, посочена е корумпираността на някои учители и пр.

Освен това се осъжда немарливостта на училищната администрация (*Училищеяхър*); негодува се от повишените цени на училищните пособия и учебници; насърчава се обявената ученическа стачка в Търговската гимназия в Свищов, насочена против възмутителната корупция на училищните власти.

Краткият живот на списанието не му позволява да изпълни амбициозните си задачи.

«Ученическа пробуда» е едно от множеството издания-еднодневки, които имат само библиографска стойност в историята на българския литературен периодичен печат.

Христо Йорданов

УЧЕНИЧЕСКИ ТРУД

Урежда група ученици. Търново, печ. Фъртунов. 4°. Цена 2 лв. Отдел. бр. 1,50 лв. Неуст. тир.

1 1–2 ноем. – дек. 1919

Изданието има краткотраен живот. Формално то не принадлежи към обособена политическа групировка. Младите редактори изготвят уводната статия *Към днешните другари* (1) и твърде предпазливо канят всички, „които имат заветни идеали", които са готови да „се състезават", ръководени „всякога от светлата мисъл", да вземат участие в списанието «Ученически труд». И още: „... другари, нека в тия дни издължим това, което трябва да дадем през пролетта на живота". Настоява се твърдо — „всички" да вземат участие, да групират силите си, защото „те ще заглъхнат, може би, ако не се проявяват".

Редакторите говорят за творческо „съревнование", в което единствено „се усъвършенстват дарбите"; пледират за онова „непринудено желание да се изпреварваме", за да се родят мечтаните „пълни с живот и прелести" произведения.

Те настойчиво молят: „Другари, отзовете се на нашия повик и нека дружно попълним една празнота...".

Най-активен сред стихотворците е Ангел К. (Ангел Каралийчев), който помества — *Докле е младост*, *Тихичко се стели*, *След буря* (1) и *Песен* (2). Неговите стихове звучат игриво, четат се с лекота, но личи, че са подражателни. Всеки ще открие асоциациите с първообразите — било ранните стихове на Пенчо Славейков, било лиричните произведения на Николай Лилиев. За пример нека цитираме само строфи от *Докле е младост*:

Докле е младост,
Слънце грей!
Люби на воля
И живей!
Докле е младост —
Буйни дни —
Докле е младост
Млад бъди.

По същия начин звучат и стиховете, подписани с другия псевдоним на А. Каралийчев — Гор. Самодивски — *Пролетни сълзи* (1) или *Народен мотив* (2).

По нищо не се различават и поместените стихотворения от П. Тихинов — *Зима* (2); Ангел Димитров — *Пада лист по лист* (2) или на Ст. Иванов, който във финалната строфа на своя *Сонет* (2) призовава патетично:

Върви, о, човече, към цели високи,
Вдигни си главата начело с трудът,
Върви към победи — завидния път!

В белетристичния раздел се откроява *Зимна приказка* (1), пак от Гор. Самодивски. Това не е „приказка" в традиционния жанров смисъл, а по-скоро — любовна лирика в проза. В този лаконичен фрагмент проличават характерни черти от стила на бъдещия белетрист-приказник.

Същото не може да се каже за *Есенна печал* (2) от Антон Н. В тази импресия преобладава тривиалният мотив за безнадеждната печал и мъчителната самота в тъжната есен. Творбата е написана напълно в духа на модерните тогава лирични импресии.

От преводните прозаични творби заслужава внимание *Източна легенда* (2) от Ив. С. Тургенев, в превод на С. (неразкр. иниц.). Легендата на руския класик е много популярна у нас тогава.

В раздела за наука внимание заслужава обширната студия *Действителност и идеал* (1) от Пециус. Авторът оспорва Аристотеловото определение за поезията, говори за субекта като творец и за неговото индивидуално отношение към природата. Като се позовава на Омир, Шекспир, Гьоте и др., той достига до заключението, че действителността и идеалът са свързани, защото знанието на идеала предполага и знание за действителността. А това се постига чрез образование и самоусъвършенстване.

Христо Сеизов публикува статията по астрономия *Венера* (1), написана по „Фламариона" — всъщност популярен очерк за тази планета.

С учебен характер е статията на Г. Помаков *Умножение с 11 и 12. Повдигане на двуцифрени числа в квадрат* (2).

Като четиво с продължение е поместена обширната студия *Историята наука ли е?* (1–2) от Н. Кареев, в превод на А. Помаков. На поставения въпрос се дава утвърдителен отговор, като се очертават откроени закономерности и периоди в развитието на човешкото общество.

«Ученически труд» е дело на ентусиасти-ученици, което въпреки декларираните високи амбиции, съществува твърде кратко, за да остави видима следа в духовния живот на своето време. Най-интересни за литературната история са стихотворните опити на Ангел Каралийчев, останали неизвестни досега, които са нов интересен щрих към творческата му биография.

Христо Йорданов

УЧИТЕЛСКА МИСЪЛ

Месечно обществено-педагогическо списание. Издание на Българския учителски съюз. Излиза в края на всеки месец, освен юли и август.

Ред.: Досю Негенцов. София, Раб. кооп. печ. Напред. 8°.

Год. аб. 20 лв. 11 000–12 000–10 000 тир.

Мото: (от 3) „Един за всички и всички за един".

1–15 по 10 книжки годишно септ. 1919 – юни 1934

От 6 второ, кор. подзагл. Научен и обществен педагогичен орган на Българския учителски съюз (БУС).

От 3 ред: Досю Негенцов и д-р Михаил Герасков;

5 ред.: Д. Негенцов;

от 5, 2 ред.: Д. Негенцов и д-р М. Герасков;

от 16 ред.: д-р Михаил Герасков и Христо Негенцов.

5, 1–5 излизат в две издания.

Списание «Учителска мисъл» отсъства от малкото справочници за литературна периодика, тъй като не е записано в дневника на педагогическите издания. Упоменава се само за обзорни статии и в биографичните справки за оцелели във времето негови сътрудници[1]. Изданието е с петнадесетгодишен живот (1919–1934) и подобно двояко отношение сочи колебливо към мястото му в българската литературна история.

В края на миналия век един от създателите и редакторите на «Учителска мисъл» Досю Негенцов определя:

> „Чистата просветителна деятелност... има съвършено слабо значение..., докато не се пренесе на политическа почва, докато най-голямо внимание не се обърне на икономическото и политическото подобрение на народа"[2].

Той съумява (благодарение на опита си в списването на различни издания) да запази програмата. За разлика от едноименния си предшественик, новото списание не се колебае между социалдемократи и демократически радикали[3]. Страниците му са отворени за идеите на първите. «Учителска мисъл» е официален орган на Българския учителски съюз (БУС), но постепенно определението

[1] Вж.: Богданов, Ив. *Българска литературна периодика*. С., 1972; *Речник на българската литература*. Т. 1–3. С., 1976–1982; *Речник по нова българска литература*. С., 1994.

[2] Вж.: Негенцов. Д. *Учител*. — Право дело, 1898, № 6, с. 317.

[3] Вж.: Бъклова, К. *Учителска мисъл*. — В: *Периодика и литература*. Т. 3, С., 1995, с. 158 и сл.

„научно“ измества обществено-педагогическо, което преминава на второ място (6, 1). Българският учител дири своята позиция на неутрален в политическите сблъсъци на времето; отстоява професионалните си интереси; брани независимостта на интелигента. Върху корицата на всяка книжка стои трогателният девиз на мускетарите: „Един за всички и всички за един“. Изписан е под графичното изображение на мускулест мъж с неизменната запалена факла в ръка.

Това настроение определя и характера на поместените в списанието материали. Оформлението не търпи промени: два отдела — литературен и научен — вместват рубриките: »Училищна практика«; »Из чужбина« (по-късно разделена на: »Външен преглед« и »Вътрешен преглед«; »Хроника«; »Книжнина« (отзиви за книги, театрални и оперни спектакли, изложби) и »Книгопис«. Организационният и професионален живот в БУС профилират временна рубрика: »При зидарите на Българския учителски съюз« (14, 4–5). Води я Йоаким Ненов. Изданието прави впечатление със спазването на основните рубрики и подредбата на материала следва установена схема. Извинението: „Въпреки желанието ни редовно да бъдат достъпни всички отдели, в тая книжка това не може да стане“ се среща инцидентно (2, 1). Всеки брой на «Учителска мисъл» започва с разказ. Към края на последните години от съществуването на списанието постепенно е заместен със статия. Най-често неин автор е редакторът проф. д-р Михаил Герасков; следва разработка на един учебен час по предмет от училищната програма; събития с обществено-научен характер (не само от страната); научни студии или съобщения от различни раздели на познанието; малко на брой преводни материали — главно разкази и сказки; критически отзиви, които нерядко прерастват в обширни студии. Единствено »Книгопис« — списък на новополучени книги и списания в редакцията — не се списва ритмично.

«Учителска мисъл» участва във формирането на образователната, научната и общокултурната ценностна система на учителя. А оттам и на неговите ученици. Идейно-тематичното свързване на изданието със социалдемокрацията придава своеобразен облик почти на всяка книжка. Противопоставя партийната схема с разнообразното всекидневие. Понякога се струпват научни статии, натежават менторските анотации. Списанието печата социологически изследвания, статистически прегледи, езиковедски, литературни, фолклорно-етнографски, юридически, психологически, исторически материали. Авторите са известни български учени. Сред тях, малко непривично за съвременния читател, се срещат имената на белетристи. Крум Григоров в »Училищна практика« споделя своя учителски опит: *Един пример за цялостно обучение в III отделение* (13, 8), *Излет до «Хайдушки камък» (опит за цялостно обучение в IV отделение)* (15, 2). Калина Малина участва с *Подвижна ученическа библиотека* (10, 7) и *Книгата и детето* (12, 2). Здравко Сребров се представя със *Залезът на Европа и народното образование* (10, 9–10), а Ран Босилек — с *Анатол Франс и детето* (6, 4–5). Проф. Асен Златаров помества кратка популярна статия, встрани от неговите интереси: *Земетръсът* (9, 9–10). Участието му може да се обясни с привързаността на учения към пропагандираните от списанието идеи. Историческата секция в «Учителска мисъл» е запазена от социалдемократи: Иван Пастухов — *България в края на IX и началото на X в.* (10, 9–10) и д-р Иван Сакъзов — *Храната на старите българи* (9, 7). Проф. Гаврил

Кацаров попълва солидната кохорта с *Нови изследвания върху българската история* (10, 6). Обществено-синдикалните материали не са много: д-р Михаил Герасков — *Ролята на БУС в изграждането на учебното дело* (6, 1), *Учителство и обществено движение* (11, 1); Стефан Гевгалов — *Мотиви на обществената дейност* (5, 1), *Жената и професионалното движение* (5, 9–10), *Към характеристика на днешната епоха* (5, 3). Изброените статии имат място на уводни — с тях започват по-вътрешните рубрики. Единствен директен партиен материал е прегледът *Учителите комунисти през изтеклата година* от Христовски (5, 4–5). Агитационни са и брошурните статии *Поява, развитие, дух и насоки на ученическото въздържателно движение у нас* от Димитър Ц. Братанов (10, 4–5) и *Противоалкохолното обучение в нашето училище* (5, 6). Не са забравени и любителите на статистиката: проф. Никола Сакаров публикува *Бюджетът на държавния чиновник* (10, 9–10), а Стефан Ц. Баръмов — *Учителските заплати в основните училища и скъпотията у нас* (10, 6). Изследването има и социологически уклон, който доказва, че „новата“, модерна дисциплина има история. Д-р Златка Ставрева също привежда доказателство за стара-нова наука: *Психоаналитични опити в едно швейцарско основно (селско) училище* (9, 4–5). Христо Негенцов я допълва с *Из психологията на селското дете* (9, 4–5). Бъдещият професор (а тогава само д-р) Цеко Торбов анализира *Методът на Сократ* (8, 8) и проучва *Изследвания в областта на волята* (10, 6). Той сътрудничи от Гьотинген, където специализира. Интересна е студията на проф. д-р Михаил Герасков *Разрушителните инстинкти на човека и детето* (5, 2), също и статията му *Същност на психоаналитичната метода* (5, 8). Проф. д-р Стефан Консулов пише за *Расова хигиена* (6, 9–10) и *Беседа върху наследствеността* (6, 1). Слави Стефанов прави свои *Ограничения и допълнения на Дарвинизма — неодарвинизъм, неомарксизъм — скокова теория* (9, 1). Има и правни материали. *Детската престъпност* от Никола Христов (5, 3) и полуанонимната пледоария *Отговорен ли е учителят за престъпленията, извършени от учениците в училище* от Хр. С-й-в [неразкр. криптоним] (5, 3). Механичното изреждане на автори и заглавия е потвърждение на профилираната оценка, която «Учителска мисъл» е получила в историята на българската педагогика. В научния отдел не се допускат „случайни“ автори. Проф. д-р Петко Цонев публикува студията *Дидактично творчество и трудово обучение* (5, 1); Тодор Кънев — *Книжовност при обучението и възможно ли е абсолютно нейното премахване* (5, 6). Васил Стоин споделя възгледите си за *Музикалното възпитание у нас* (5, 4–5). Иван Камбуров — *Музика и народно образование* (6, 3); проф. Михаил Арнаудов превежда статията на д-р Мария Монтесори *Домашното възпитание на детето* (12, 2).

Господстващите идейно-стилови тенденции в световната култура се приемат и наслагват върху традиционна нашенска учителска реформация. Заблуди и неточности в изданието не се допускат. Отбелязват се чуждоезикови творби, (които не са много) и ако рефератът или сказката са възстановени по ръкопис също се отразява под линия. Редакторите — Д. Негенцов и проф. д-р М. Герасков — предпочитат българския поглед върху събитието.

Списание «Учителска мисъл» не е обвързано с художествената литертура и не влияе пряко върху нейното развитие, но то не забравя родните творци —

предоставя им своите страници, а това е сигурна известност сред учители и ученици.

Поетичните творби в списанието са малко. Поезията се прокрадва сред сериозните редове и няма точно определено място: ту е в научния отдел, ту преди някоя рубрика. Николай Ракитин печата *Учител* (7, 4–5): сантиментално-сиромахомилстващо стихотворение, *Съмнение* (7, 9–10) и цикъла *Сред птичките* (1. *Спомен*, 2. *Разходка*, 3. *Два мира*, 4. *Немирник*, 5. *На раздяла*) (6, 2). Мотивите в тях са природно-пейзажни. Бащински-напътстващи са останалите две стихотворения — неговото *Бащини въжделения* (11, 1) и на Никола Никитов *Славослов (на моя невръстен син)* (11, 7). Да ги сравним:

Първа рожба, първа радост
бащински изпитвам аз
(...)
Глуха къщата ни вчера,
днес е пълна с детски глас.

Аз искам твойте дни неопетнени,
да бъдат чисти — никой земен грях
да не погубва цветове засмени.

В краткия списък остава още едно стихотворение *На Песталоци*, автор Ернст, превод от немски Михаил Теофилов. То допълва студията на Димитър Кацаров *Песталоци и детето* (8, 6).

Белетристиката в «Учителска мисъл» е представена с немалък брой оригинални — средно 6 до 8 годишно — и четири преводни разкази. В последната годишнина на изданието се спотаяват и модните „скици от натура“ от учителя Мано Тодоров. Претенциозните им заглавия: *Вълшебният ключ* (15, 2) и *Той беше там...* (15, 3–4) увенчават бледите, немощни редове. Известният на времето Димитър Полянов се явява в първата годишнина само веднъж с не по-малко блед разказ *Откровение* (1, 1).

Разказите могат да се групират според най-често срещаните сюжети. Те са определени от една обща тема: бита на селския учител. За жалост, впечатлението от повечето е: описателност, монотонност в сюжета, обстоятелственост, видима тезисност. Условната подялба има следния ред:

Личността на селския учител. Темата е най-естествено разработена в разказа на Добри Немиров *Два свята* (7, 2). Много реализъм, малко тъга, но и лек присмех. „Зер вие без беля не можете да живеете“ — мърмори стар човек. А пък учителят „се смееше от сърце — като че пред него е пуснат грамофон и че тия думи идат от широката фунийка, отправена кой знае от кого и до кого“. Това е един от малкото оптимистични завършеци в разказите. Останалите показват живота на учителя мрачен, беден; той не умее да се приспособява и се превръща или в неудачник, или в пасивен съзерцател на „онова, другото“, което профучава покрай него. Георги П. Стаматов е верен на своя стил в *Инвалид* (8, 7) — безпощаден, саркастичен, язвителен, безнадежден. Отпечатани са елегиите

Даскала (4, 7) от Николай Тодоров; *Старият учител* (4, 8) от Денчо Марчевски-Люляков (най-продуктивният белетрист в списанието); *Ревизия* (7, 4–5) от Стилиян Чилингиров; *Празникът на децата* (2, 3) и *До Г-на Министъра на Необикновените работи* (2, 4- 5) от Violino Primo [Цанко Попов]. Последният разказ преминава границата между реализма и сантиментализма — министърът е на просвета, а до него пише писмо бедно, умиращо сираче. Михаил Теофилов публикува *В хотела* (3, 8), *На курорт* (2, 1), посветен на мизерията, в която живее учителят. В хотелската стая той пази жалките си спестявания, а макар че продава цигулката и енциклопедията, не може да осигури и един ден почивка за своето семейство.

Любовта. Раздялата. Семейството. Самотата. Вариациите са отправени към схемата: богат — беден, болест, смърт. Любовното чувство е филигранно изчистено, винаги с нотка на поучение. Понякога го крепи само спомена. Остава самотата: Георги Костов — *Изнемога* (8, 8), *Напусната* (8, 3); Георги П. Стаматов — *Обрулени листа* (6, 6)[4]; Люба Николова — *Канарчето* (11, 4–5), *Жертва* (9, 1); Никола Никитов — *Льоля* (2, 9–10); Иван Карановски — *Мираж* (8, 2), *Женитбата на Богдан Модров* (10, 1), *Вечната съдба* (6, 3); Адажио Чубрак (псевд. на Тодор Кръстев Натов — Богдан Овесянин) — *Белият презморец* (10, 9–10). Сред необятната тъга, неразбиране, фалш, се забелязва разказът *Сините очи* от Ст. С-ва (2, 2). Криптонимът засега е неизвестен, но носи обичайната българска, ведра атмосфера. Любовта е прераснала в семейство и сините очи са се удвоили. Преданост и чувство за дълг, за добре изживян живот и вярност към призванието има в разказите, посветени на последните дни от живот на учителите. Денчо Марчевски — *Последната приказка* (4, 1), *Другарката* (11, 1); Михаил Теофилов — *Жената на учителя* (4, 3); Ботьо Савов — *Младият рицар* (7, 7), *Вълкът* (8, 8) и много ескизи от ежедневието.

Признание. Друга тема е честването на дългогодишния учителски труд: Михаил Теофилов — *Юбилей* (7, 9–10); Коста Домусчиев отново с *Юбилей* (4, 4–5); Иван Кирилов — *Старците* (8, 1); Silex [неразкр. псевд.] — *Награден* (2, 7). Учителят никога не получава достойна отплата за труда си. Нещо повече — в края на своя професионален път получава унизителна забрава.

Приятелство. Чрез темата за единение се пропагандират (не винаги успешно) идеите на социалдемокрацията и кооперативното движение. Цветан Минков — *Миражи* (5, 2); Николай Тодоров — *И все пак...* (5, 8); Георги Костов — *Дисциплинарен съд* (9, 8); Георги Стаматов — *Къде?* (9, 3).

Децата. Те са две групи: ученици и зрели хора, които продължават професията на своите родители — стават селски учители. Разказът на Георги П. Стаматов *Малкият толстоист* (7, 1) завършва: „Виковете на Митя и плясъкът на ремъка не долитаха до небето“. Вторият негов разказ *Двойкаджията* (7, 6) е схематично и прибързано написан. Михаил Теофилов с *Дане* (5, 6) демонстрира умение да наблюдава и да разработва несантиментално проблемите си. Другите разкази са тъжни и меланхолични: Никол Бонев — *Противоалкохолна*

[4]Включен е в *Разкази*. Т. 2. С., 1930. с. 197.

лекция (7, 8); Николай Дончев — *Нели* (11, 7); Денчо Марчевски — *Сираче* (3, 6); Коста Домусчиев — *Без препоръка* (6, 4–5).

Хумористичните разкази са много малко на брой. Драго Попов — *Безсмъртният балтон* (8, 4–5) — обстоятелствен разказ за учителската мизерия, но без типичните сълзливи нотки. Коста Домусчиев — *Учебното дело пропада* (5, 3) — единствената парола, която може да задвижи инспекторите от града. И когато пристига в затънтеното село, училищният настойник вижда, че кюнците на печката в училището са паднали. *Даскала в рая* (5, 7) описва ала Елин Пелин преживяванията на учителя в рая. Той не може да остане там, защото му забраняват да говори.

Ангел Каралийчев отпечатва *Мадарска легенда* (9, 4–5). Темата за любовта получава своя живот чрез реставрирането на народно поверие. Неочакван е Стилиян Чилингиров с *Жертва на експеримента* (12, 3). Разказът е посветен на Янко Сакъзов. Завърнал се от Лондон, той отива учител в Шумен. Решава да онагледи своя урок с живо агне, което да одере пред учениците. Започва работа и над града се задава облак. Пада унищожителна градушка. Хората свързват бедствието с учителския експеримент. Започва да се демонстрира родителската педагогика. (А учителят е упоил животното с хлороформ и го е убил преди да пристъпи към урока.) Шумен остава без учител. „Казва се Янко Сакъзов. И от учител по естествена история и представител на експерименталното обучение се ражда Янко Сакъзов общественикът и писателят, родоначалник на ново обществено движение. Да му е честито“.

Преведени са три френски и един английски разказ. Стефан Вълчев представя Ернесто Томсон Сетон с новелата *Арно* (11, 9–10); Михаил Арнаудов — Фредерик Буте със *Силата на обстоятелствата* (13, 1). Единствен анонимен материал в списанието е преведеният от Михаил Теофилов разказ *Моят млад приятел* (9, 9–10). Качествата му говорят за произволно взет белетристичен текст от някоя френска литературна притурка. Н. Ш. [Никола Шиваров] превежда приказката на Оскар Уайлд *Себелюбивият гигант* (9, 7).

Посочените бележки за качествата на разказите не трябва да позволяват снизходително отношение към техните автори. Това ще бъде опростенческа преценка за духовната атмосфера в България през определен период от нейното културно развитие. Интелигентите, които пишат, имат желание да приобщят българина към световните течения в литературата. Защото на своите продуктивни автори, списанието не помага да оцелеят във времето, но за останалите — участието в литературния отдел на «Учителска мисъл» е факт в творческото им развитие.

Документалният жанр е във временната рубрика »При зидарите на БУС«. Сред немалкото учители-синдикалисти е и Тодор Г. Влайков. Поместен е разговор с него за учителските му години (15, 3–4). Христо Негенцов публикува своето интервю: *При Otto Glocel* (10, 3). Негов е и биографичният очерк *Христо Г. Данов* (11, 2). Единствен пътепис в списанието е *Париж и французите* от Малчо Николов (8, 4–5).

Редакцията издава некролог за смъртта на Иван Вазов (3, 1) и отбелязва

необичайно скромно 100-те години от рождението на Георги Сава Раковски (3, 4–5).

Литературната критика в «Учителска мисъл» обхваща предимно рубриката »Книжнина«, но се срещат и отделни обширни статии (понякога и студии) вън от нея. Сътрудничат професорите: Борис Йоцов, Стефан Младенов, а и Малчо Николов, Еньо Николов, Цветан Минков и др. Критичните материали също могат условно да се групират в: кратки отзиви (най-често с препоръчителен характер за книгата или списанието); обзорни статии; полемики.

Белетристите сътрудничат на своето издание предимно с оперативни рецензии. Напр. Никола Никитов (понякога с инициалите Н. Н.) прави преглед на списанията «Хиперион», «Златорог», «Обществена мисъл», «Листопад», «Демократически преглед», «Огнище» и обобщава: „всяко по своему ще работи и ще се стреми за издигане на родната ни литература и изкуство и за просветата“ (7, 6). Подобен обзор прави и на белетристите: Стилиян Чилингиров (*Хляб наш насущний*); Григор Чешмеджиев (*Синовете на Балкана* — роман-хроника за Балканската война); на Йордан Йовков (*Последна радост*); на разказите от Иля Иванов-Черен, Владимир Полянов, Константин Петканов, Христо Миндов (8, 4–5). Малчо Николов показва своето възхищение от Йовковите *Старопланински легенди* и *Вечната и святата* от Елисавета Багряна (9, 9–10). Своеобразен кратък диалог за романа *Бунтовник* от Димитър Шишманов водят Е. Н-в. [Еньо Николов], *Учителят в романа «Бунтовник»* (12, 8) и Никола Никитов (2, 4–5). За първия той е „социално-психологически, в духа на натурализма“, а за втория — плод на „индеферентен реалист, който само излага фактите, без да може да ги съгрее с пламъка на своя художествен талант“. Прави впечатление, че втората рецезия е сред малкото критични отзиви за творческата изява на известния белетрист. Никола Никитов рецензира стихосбирката на Н. Ракитин *Цветя от моите градини* (7, 3); поредицата от библиотеката «Български писатели» под редакцията на М. Арнаудов (10, 8). Еньо Николов откликва на *Песните* на Ран Босилек (8, 3) и *Неродена мома* от същия автор (8, 7). Не е забравен и К. Петканов с повестта си *Беглец*, рецензирана от Недялко Месечков (10, 7). Той пише и за сборника разкази на Д. Калфов *Индийски петел* (10, 8). В същата книжка са отбелязани и детските книги на Х. Б. Стоу *Чичо Томовата колиба* и *Дейвид Коперфилд* от Чарлз Дикенс. Т. нар. оперативна критика реагира бързо и стремежът ѝ е да информира българския учител за всичко ново в литературния живот на страната.

В цели две книжки е разпростряна критиката на И. К. [Иван Клинчаров] *Мистификацията с произведенията на Христо Ботев* (7, 3, 4–5), в която авторът спори с някои от издателите на Хр. Ботев относно авторството на текстове, включени в съчиненията на поета[5].

Евстати Милошев публикува *Христо Д. Максимов (живот и дейност, по случай 20 години от смъртта му)* (3, 7). Студията е написана с жар, отбелязани са главните събития в живота и работата на известния учител, журналист,

[5]Напр. Ботев, Хр. *Съчинения* (Под ред. на Д. П. Койчев и Ал. Филипов). С., Ал. Паскалев, 1925; Ботев, Хр. *Неизвестни произведения*. Уводна статия и бележки от Мих. Димитров. С., 1924.

поет и белетрист. Преплитат се фактологически материал и цитати, без да се наруши баланса помежду им. *Добри Войников (по случай 100 години от рождението му)* (1, 5–8, 9–10) от Дабко Уста-Генчев е едно от малкото пространни изследвания върху творчеството на възрожденеца. Богатият справочен апарат засилва научните качества на творбата. Константин Константинов се появява на страниците на «Учителска мисъл» с размисли за живота на друг възрожденец — *Добри Чинтулов* (7, 9–10). С присъщото си внимание към словото, в есеистична форма е обрисуван учителят Чинтулов.

Божан Ангелов оценява *Българската литература*. Ч. 2 от Ив. Хаджов (6, 1). За него основното достойнство в книгата е периодизацията — важни моменти на „обществено-психологическите проявления, които от своя страна намират своя най-релефен израз в най-изпъкващите книжовници-общественици на момента". Критикът отбелязва отсъствието на биографично-литературни очерци за българския театър, диалози, а в главата за повестта е забравено името на Илия Блъсков.

Малчо Николов пише *Дядо Славейков — будител и възпитател на народа ни* (9, 3). Статията има по-общ характер. Литературоведски качества има и статията му *Народният живот в творчеството на Пенчо Славейков* (15, 3)[6]. За М. Николов П. Славейков е „дълбоко национален" „тълкувател на народната душа". Отбелязан е сгъстеният психологизъм в поеми с небогата фабула, „без конкретност и индивидуалност". Разгледани са поемите (без *Кървава песен*) и стихотворенията *Неразделни*, *Късмет*, *Змейново либе*, *Майчина песен*, *Гурбетчия*, *Катунари*, *Улица*, *Биволи*, *Слугинче*. Всички тях М. Николов вмества в своята теза за особеностите на Пенчо-Славейковото творчество.

Гочо Балтаджиев помества студията си *Литература за деца* (15, 6, 9–10). „Плаши ме неконтролираното ѝ [на литературата] съдържание. Боя се от нейния баласт". Авторът проследява художествената детска литература, но тезите му не са подкрепени с примери. Той вижда нейната задача в тайната на естетическото възпитание. На същата тема пише и Еньо Николов, рецензирайки *Нашата детска литература*. Ч. 1. *Поезия*. Автор: Петър Димитров-Рудар. Подробната статия завършва с констатацията: „някои от изказаните преценки внушават впечатлението, че мнозина от тружениците в детската литература са големи таланти, това се дължи, ..., на старанието да се открие и посочи ценното у всеки детски писател" (9, 6). Георги Дочев пише за *Детската поезия на Елин Пелин* (3, 9–10). „В неговите творби — приказки и разкази, както и в стихотворенията няма никакво мъдруване, никакви хрумвания, никакви дълбокомислени поуки, никакви патриотарски излияния, никакви труфила" — е неговата оценка за класика.

Освен с книгите и списанията критиците се занимават и с театралния живот. Цв. М. [Цветан Минков] рязко критикува «Театър-студия» на Даниел и С-ие (5, 3), а Н. Николов [Никола Никитов] — Народния театър и операта (5, 7, 9–10) и постановката на *Принцеса Турандот* от Шилер (6, 2). «Учителска мисъл» отпечатва и редакционната статия *Кинематографът като популяризатор на изкуството в живота на училището* (2, 2).

---

[6] Вж.: Николов, М. *Пенчо Славейков. Живот, личност, дело*. С., 1940, както и *Лит. характеристики на българските писатели от П. Р. Славейков до Д. Дебелянов*. 3 изд. С., 1934.

Въпросите на българския език се дискутират в раздела »Книжнина«. Проф. Стефан Младенов пита *Решен ли е правописният въпрос?* (6, 7) и прави преглед на реформите в него, започвайки от Дринович-Иванчев. Той заявява своето несъгласие с реформата на министър Ал. Цанков от 1923 г. Иван Хаджов се занимава с *Езикови бележки (за членуваните форми в книжовния език)* (6, 7) и *Граматически бележки за звателния падеж и за обръщението* (9, 7). С тях се допълват знанията на всеки учител. Проф. Стефан Младенов участва и с късата форма на критика — рецензира *Легенда на вековете* и *Френски език* на Тома Томов (10, 3). Склонността му към етимологията разширява обема на отзива и го превръща в самостоятелна статия. Еньо Николов пише по повод книгата на проф. Ст. Младенов *Език и култура*: „У нас мнозина отъждествяват науката за езика с традиционната школска граматика. Една пакостна заблуда, която трябваше отдавна да се разсее“ (9, 9–10). Този цитат отразява точно линията, която провежда «Учителска мисъл» към езиковото огрмотяване на преподавателите.

Гочо Дочев обнародва *Главни моменти в развитието на българския буквар (по случай 100 години от «Рибния буквар»)* (5, 6). Изследването му има археографски характер: пълно описание на изданията от списанието на Константин Фотинов до *Рибния буквар*. Авторът поддържа желанието на „културна Европа, а особено на Германия, лозунгът „Без буквар“ да се замени с ... „Дайте ни хубав детски буквар!“ Друг характер носи студията, с която започва книжка на списанието: *Рибният буквар* от Стилиян Чилингиров (6, 2–3). Написана е също по повод годишнината, но погледът върху старопечатната българска книжнина е по-професионален. Ст. Чилингиров се ръководи от описите на Ал. Погорелов за старите печатни книги и дори изтъква, че според него „първата книга е гръцка (по описа на книгите на Софийската библиотека)“. Тя е *Кириакодромион* (*Неделник*) от Софроний Врачански. Авторът подчертава нравоучителния характер на буквара, но преди всичко отбелязва неговата педагогическа стойност. Смисълът е в заключителния пасаж: „Рибният буквар от книга на своето време стана книга на бъдещето и предтеча на едно школско развитие, крайният резултат на което е днешното наше образователно дело“.

Стефан Гевгалов във *Величието на Ботев* (2, 9–10) прави опит чрез народопсихологията да разкрие ролята на „водача на племето ни“. Както сам заявява, той е събрал „цветята от други градини“ и от тях е направил един скромен букет, „чиято връзка е моя“.

Нелитературните и непедагогическите материали са тези със социологическа ориентираност. Неравномерното им разпределение не нарушава възприетия ред в списанието. Пропорционалността между оригинални и преводни текстове е в полза на първите. Това не е малко достойнство за издание, което се списва в трудно време — повечето негови събратя се стремят към чуждата литература и проявяват „всеядност“ към произведенията ѝ.

Мястото на списание «Учителска мисъл» в литературната ни история е скромно. То помага на българския литератор да се изяви, но не личи прецизен подбор в произведенията. Ала списанието главно да се засили обществената функция на учителя. Не трябва да забравяме, че по-голямата част от родната интелигенция е свързана с тази професия. Понякога пряката социална тенден-

циозност не разрешава да се вмъкнат модерните за времето литературни и културни тенденции, но еклектичността отсъства.

Списание «Учителска мисъл» не може да стои само в графата на педагогическите издания, тъй като то има своето (макар и на по-задните чинове) място в нашата литературна история.

Дора Димитрова

ФАКЕЛ

Месечно списание за литература, критика и общественост. Урежда ред. к-т. Самоков, Евангелска учителска печ., Самоков. 8°. Год. аб. 20 лв, отд. бр. 2 лв. 500 тир. Корица Васил Захариев.

1 1–10 юни 1919 – (?) 1921
2 1–4 1922 – 1924

От 2 подзагл. (1922) — Списание за изкуство и чист живот.

От 1, 3 — ред. Добри Велев Юруков, гимназиален учител, Панагюрище, урежда ред. к-т.

В годините 1920–1921 — не излиза.

1922 — излиза в София. В ред. к-т участва и Леонид Паспалеев, ул. «6 септември», № 39, София.

2 издава книгоизд. «Любов», ул. «Мария Луиза», № 7, София, адресът на редакцията: «Факел», Самоков; за кореспонденция и ръкописи: Д. В. Юруков, с. Баня, Панагюрско.

Излиза всеки месец в 1,5 — 2 коли.

Адрес на администрацията: Ст. Д. Кузов, Самоков.

1, 6 и 7 — неоткрити в НБКМ, ЦБ на БАН и в ЦБ на СУ «Климент Охридски».

От издирените рекламни и „програмни“ материали, първите редактори на «Факел», предимно — „преподаватели към Американския колеж в Самоков“, — си поставят ясни цели: 1. Списанието да подпомага образователните цели на колежа — „да търси и бележи нови прави пътища в художествената литература“ (т. е. съществуващите насоки не са удовлетворителни) и то съобразно с — „умствения и естествен уровен“ на тогавашното общество; 2. — „да допълва всестранното развитие на нашата младеж с литературни познания и критика“ (т. е. даваните тогава познания в колежа са неудовлетворителни) и 3. Списанието „да третира жизнени въпроси на нравствеността, религията, възпитанието, обществения живот и пр.“ (т. е. някои от ръководителите и преподавателите на Американския колеж съвсем не са безразлични към идейното и художественото съдържание на това литературно издание).

Тъкмо в съзвучие с целите и задачите на списанието, редакторите обособяват и поддържат съответните рубрики:

»Художествена литература«: публикуват се стихове, поезия в проза, есета, разкази и то „предимно оригинални“ творби, докосващи тогавашната съвременност; »Литературна критика«: печатат се рецензии за книги, спектакли и изложби, обзорни статии за литературните материали в редица други списания, статии с „разбори“ на литературното наследство на видни автори-модернисти, портрети на писатели, изследвания за литературни течения (предимно за символизма), фрагменти от творби на наши и чуждестранни автори и »Общественост«: отпечатват се статии за социално-битови проблеми в

тогавашното общество и други материали — „върху предмети от морален, учебно-възпитателен и обществен характер“.

За по-голяма яснота и конкретност в подбудите на редакторите ще цитирам само два фрагмента, напечатани на корицата на една от книжките:

„Безпътицата в литературата ни днес е очебийна. Повечето от списанията не са освен документи на повседневната действителност и научните истини. Чистото изкуство е или съвсем занемарено, или значително принизено: поднасят поезията като десерт към суровата проза, за да подсладят досадата. Поради липсата на здрава художествена култура и критика, изкуството е в ноктите на безизвестни мародьори и самомнителни дилетанти. Малцина са ония писатели, които водят отчаяна полемика, за да премахнат неуредицата и прокарат прав път.“ (1, 3)

И вторият фрагмент:

„Изкуството трябва да бъде свободно, само тогава то би засветило като факел в литературния ни живот.

Казаното за художествената литература важи в същата степен и за проблемите на индивидуалния и обществения живот.“ (1, 3)

Първите редактори на «Факел» воюват за „коренни промени в пътищата и задачите на художественото творчество и в нравствените отношения“, дълбоко убедени, че „тия преобразования би се реализували само в колективна и енергична акция на носителите на нови възгледи“ (1, 3). Какви са тези „нови възгледи“ — тук те не се манифестират ясно, но за тях можем да се досетим от самите текстове по кориците на списанието. Редакторите искрено вярват, че чрез изкуството и литературата може да се воюва и трябва да се „влияе чувствително на живота и да го преобрази“ (1, 3).

За позициите и на в т о р и т е редактори може да се съди не само по публикуваните материали, а и по редакционната бележка, в която между другото се отбелязва, че «Факел» — „ще се държи над и срещу всяка класова и партийна ежба и неприязън“ (кор. 1, 8–10). А почти същият текст, преобразен в следващите книжки: „Над и срещу всяка лична, съсловна и партийна корист и неприязън“. Явно личи, че столичните условия и близостта до централните контролни органи на властта са наложили и по-голяма точност и прецизност в текстовете. Но по същество редакторите не заменят нито своята непримиримост, нито структурата на списанието. Те поддържат същите рубрики; публикуват се дори още по-съдържателни и актуални материали.

Независимо от „крайно неблагоприятните“ условия, при които списанието излиза, то все пак приключва първата си годишнина „благодарение на големите усилия на уредниците“ и „частните средства на издателя“. А дори започва и втората годишнина — „със същата енергия“, със същото „безкористие“, но и със същото безпаричие от страна на редакторите, разчитащи единствено и „главно на дължимата редовна подкрепа на абонатите“ (кор. 2, 1).

Упоритият редактор — L, Lumen (т. е. факел, светило; лат.), Димитър В. Юруков — твърди, че „Нравственото падение на нашето време достига вече

неизмерима дълбочина“ и като точно доказателство и безспорен белег за това падение сочи „всеобщата и всестранна криза“ на тогавашното общество, търсещо нови пътища, без да знае какви са и как да ги открие. Колкото и парадоксално да звучи, спасителният път и единственият изход от тази криза, в този период, Юруков открива в учението на Л. Н. Толстой.

Верен на своите убеждения обаче Д. В. Юруков приканва съвременниците си към гражданска доблест с библейски патос:

> „Направете усилие, докле е време да се върнете от гибелния път. Отвърнете лице от мръсната и продажна преса, която разнася само съблазни, смрад и нечистотия, защото се храни и пои от политическото блато; не за тая смет ни е думата. Но спомогнете на хубавата и поучителна книга да проникне навсякъде и да изпълни високото си назначение.“ (2, 2)

Разбира се, между хубавите и поучителни книги Юруков не поставя книжките на «Факел», но особено и горещо препоръчва преведените на български език книги на Лев Толстой — *Война и мир*, *Възкресение* и *Ана Каренина*, *Крайцерова соната*, *Казаци* и *Хаджи Мурад*.

Въпреки благородните нравствени пориви и взискателността в естетическите критерии, редакторите преживяват горчиви разочарования. Тяхната борба за граждански морал, за възвишени идейни позиции в изкуството и за чистота в личния и обществения живот се оказва неуспешна. Списанието спира, без да са осъществени творческите замисли и на редакторите, и на издателите му.

В поместените стихове определено привличат вниманието лиричните откъси на Весела Паспалеева, Никола Вас. Ракитин и Леонид Паспалеев. Те са предимно с любовна и пейзажна тематика със средни художествени достойнства, въпреки амбициите на редакторите.

Богатият поетичен свят на младите автори е преситен със звезди, изгреви и залези, с ангели и демони, видения и мечти. Но все пак чувствата им прозвучават с първична чистота, колкото и силни да са подражанията на М. Метерлинк, а и влиянието изобщо на символистичната поетика.

Не всички стихове, публикувани в списанието, са положени в символистичната поетика. Интересни са поетичните опити на Никола Алексиев от Кюстендил, литературен и просветен деец, провокирани от трагичната национална съдба след Парижкия договор — *На «миролюбците» в Париж* (1, 3).

Хронологично лиричните фрагменти във «Факел» се появяват в следната последователност: Авелина (В. Паспалеева) — *Вечерна тъга* (1, 1); В. К. (Весела Караманова-Паспалеева) — *Елегия* (1, 1); Н. Алексиев — *Блян* (На П. В.), *Едничка тя*, *Често бди* (1, 2); Ник. Вас. Ракитин — *В тишината на стаята* (1, 2); Н. Алексиев — *Елха и бор*, *На «миротворци» в Париж* (1, 3); Авелина — *Блян* (1, 4–5); Л. Паспалеев — *На В.* и *Смъртта на маскарада* (1, 4–5); Галюша Г. (Георги Караиванов) — *Езерото* (1, 4–5); Авелина — *Adagio* и *Елегия* (1, 8–10); Avenir — *Защо?*; И. Кипарис (Иван Николов Мировски) — *Съдба* (1, 8–10); Lumen (Д. Юруков) — *Видение* (1, 8–10); Sapiens (Д. Юруков) — *Нощ в леса* (1, 8–10); Д. Панчев — *Зов* (1, 8–10); Lumen — *Призраци* (2, 1), *Мъгли*, *Писма* (2, 2) и *Сенки* (2, 3–4); Ив. Панчев — *Нощен пейзаж*, *Вечерен час* (2, 2) и *Скръб* (2, 3–4).

Публикувани са и преводни стихотворения от К. Д. Балмонт — *Подводни растения* (Сонет) и *Аюдак*, прев. Л. Паспалеев (1, 1); *Лунна светлина* (Сонет) и *Рефрен* (из *Триолети*), прев. Л. Паспалеев (1, 1); Л. Андрусон — *Кралицата не желал бих*, прев. Н. Алексиев (1, 4–5); Дж. Г. Байрон — *Желал бих*, прев. Н. Алексиев (1, 4–5); Й. В. Гьоте — *Момък и воденичен поток*, прев. Lumen (1, 8–10); М. Метерлинк — *Скръбна песен*, *Душата на нощта*, *Здрач*, *Упование*, прев. Lumen (2, 1); Йован Дучич — *Пустиня* (2, 3–4); Алекса Шантич — *Есен* (2, 3–4).

На страниците на «Факел» за първи път се публикуват и редица белетристични произведения: Avenir (Л. Паспалеев) — *Естир (Библейска легенда)* (1, 1); Л. Паспалеев (белетристични фрагменти, поезия в проза) — *Портрет*, *Любов*, *Страдание*, *Планинско езеро*, кратки пейзажни етюди, с много живописни детайли; Емилий (неразкр. автор) — *В мъртвия град* (1, 1), сатира срещу живота без морални задръжки; Г. Караиванов — *Приказка за поета и любимата му*, *На Богомил*, *Стихове в проза* (1, 2), размисли за изгубеното щастие; Л. Паспалеев (опит за философски етюди върху екзистенциални проблеми) — *Приказка*, *Мълчанието*, *Моята ревност*, *Твоето име* (1, 2); Вл. Хисаров — *Имортела* (Фантазия) (1, 2), есе за подвига и жертвоготовността в името на един идеал. Авторът споделя: „моята съвест е съвест, която се бори за свободите на народите и за всички свободи!“; Avenir — *Пахис* (Легенда) (1, 3), сантиментални стихове в проза; Н. Алексиев — *Кога пролет цъфтеше* (1, 3), *Нова къща* (1, 4–5), политическа сатира, която се посвещава „на всички други, но не и на вампирите в България“; Г. Караиванов — *Буря* (1, 4–5), лирична проза за превратностите на живота; Л. П. (Л. Паспалеев) — *В името на любовта* (Легенда) (1, 8–10); Р. Герова — *Към Голгота* (2, 2); Н. Алексиев — *Когато капеха листата* (2, 2), документален разказ, с антивоенно съдържание; В. Паспалеева — *Сън* (2, 3–4), белетристичен етюд с антивоенен патос.

Преводната проза е представена само от произведения на руски класици: И. Л. Толстой: *Четирите степени на любовта* (Легенда), прев. Н. Алексиев (1, 3); В. Г. Короленко — *Мигновение* (Очерк), прев. Avenir (1, 4–5); Максим Горки — *Еделвайс*, прев. Л. Паспалеев (1, 8–10).

На страниците на «Факел», както личи от съвсем беглия преглед, не се появяват нови оригинални творби, които дълго да предизвикват голям читателски интерес.

Тук не може да не се отбележи, че «Факел» постоянно пропагандира изданията на Библиотеката «Съвременна литература», даваща „добър превод“ на избрани произведения от съвременната чуждестранна литература. Издател е Хр. Бираджиев. От библиотеката излизат от печат: № 1 — Феодор Сологуб, *Разкази*; № 2 — Пиер Луис, *Песните на Билитис*; № 3, 4, 5 и 6 — Ал. Куприн, *В тъмнината* (Повест) и т. н.

В раздела за литературна критика са публикувани съдържателните студии на Д. В. Юруков: *Модернизмът (Ширнер, Ницше, Ибсен, Метерлинк)* (1, 1), *Оскар Уайлд — естет* (1, 2) и *Оскар Уайлд — моралист* (1, 3), написани според изричната забележка на автора — по П. Кохан: *Очерки по историята на западноевропейските литератури, XIX и XX векове*. Авторът разглежда с научна добросъвестност естетиката на модернизма, като поставя акцент върху тезата:

„Светът на изкуството е друг свят, създаден от ръката на художника въз основа на действителния; създадените образи са идеални, много по-възвишени и облагородени, одухотворени, макар и често пъти илюзивни, защото са породени от фантазията." (1, 2)

Заслужава внимание есето и на Георги Караиванов: *Те... писателите* (1, 8–10). Авторът защитава писателския труд от нападките и ругатните на „дилетантите на грозната и деспотична всекидневност, на притискащия ги и несносен живот". Преценява, че писателите „са окървавени гладиатори, с оръфани тела от злите зъби на хищните грижи и несполуки...", че те не срещат онази „желана отзивчивост от несъзнателните палачи на техните наранени сърца" като завършва с призив и възмущение: „По-голяма отзивчивост! По-голяма заинтересуваност! До кога това жестокосърдечие?".

„Поменът" на Л. Паспалеев — *Д. Дебелянов* (1, 4–5), е интересен не само с високата оценка на неговото творчество, а и с увлекателно разказан спомен от последната вечер, прекарана с Димчо Дебелянов в София.

Интересни наблюдения за тогавашната литературна критика се съдържат в статията *Изкуство, поезия, литературна критика* от Д. В. Юруков (1, 4–5). Той констатира, че „у нас критиката няма сериозен авторитет и се третира или като лукс, или като средство за разчистване на лични сметки". При написването на своята статия авторът е ползвал ръкописа на К. Драмалиев *Възможна ли е обективна критика?*[1].

Актуални и научно обосновани са размислите на Ив. Панчев в студията му *Морис Метерлинк. Символизъм и философия* (1, 8–10) и *Морис Метерлинк. Мистична драма* (2, 1).

Редакторът Д. В. Юруков полага грижи да се рецензират нашумели книги, свързани със съдбата на известни автори от чужбина: Д. В. Юруков — *Найнова книга* (*Бягството на Лев Толстой*, прев. Г. С. Шопов) (2, 1); *Течения в новата руска литература*, прев. Д. В. Юруков (2, 1); Л. Паспалеев — *Ели Фор* (2, 2); Д. В. Ю[руков] — *Качества на критиката* (2, 3–4).

Най-висока художествена стойност има литературният портрет на Леонид Андреев за Джек Лондон, прев. Л. Паспалеев (1, 8–10), а също и статията на Жан Сало — *Руската поезия*, прев. Д. Юруков (2, 1), в която компетентно се представя поетическото своеобразие в лириката на Пастернак, Шершеневич, Есенин, Манделщам, Адалис, Кусиков, Еренбург, Ана Ахматова, Марина Цветаева.

В рубриката »Общественост« са публикувани следните материали: Д. Велев (Юруков) — *Религия и етика* (1, 1), познавателна статия за Буда, Конфуций, Лао-Дзъ, Исус Христос, Рамакришна, Ян Хус, Лев Толстой и др.; Д. Велев (Юруков) прави подробен исторически преглед на някои световни естетически течения (1, 3); Homo (същият автор) анализира политическата сложност на *Днешният исторически момент* (1, 3); Sapiens (Д. В. Юруков) дава свое тълкуване на темите: *Природа, живот, коба* (1, 8–10) и *По правописната реформа* (1, 8–10). Втората статия е подчертано иронична, като визира „мъдростта" на Ст. Омарчевски. Пак същият автор още веднъж твърдо и компетентно се изказва за недоглежданията в правописната реформа в *Български книжовен език и*

[1] Всички опити да се открие оригинала останаха безрезултатни. — б. а., Х. Й.

правопис (2, 2) и в *Методична постановка на българския език в училищата* (2, 3–4), в която протестира срещу честите промени на правописните „упътвания", предписвани от отговорни лица в тогавашното Министерство на народната просвета.

Останалите материали, поместени в списанието, са публикувани под рубриките »Книжнина«, »Художествен преглед«, »Изобразително изкуство« и »Театрален преглед«.

В »Книжнина« L., XY или Lumen (Д. В. Юруков) дава кратки — положителни или отрицателни — оценки само за литературните материали в отбелязаните списания или книги: «Огнище» (1, 2); «Съвременна мисъл» (1, 2); «Народен страж» (1, 2); «Всеобщ преглед» (1, 2–5); «Bulgara esperantisto» (1, 2), където есперанто се обсъжда като език на бъдещето; «Земя» (1, 4–5), с конкретни литературни оценки за лирични фрагменти от Н. Райнов, Тр. Кунев, Н. Лилиев, Сирак Скитник и др.; «Везни» (1, 4–5), с положителни отзиви за стиховете на Н. Райнов, Георги Михайлов, Людмил Стоянов, Иван Хаджихристов, Н. Лилиев, Хр. Ясенов, Ботю Савов, Иван Мирчев; «Изгрев» (Русе) (1, 4–5), с похвални слова за А. Страшимиров, А. Каралийчев, Ст. Панчев и др.; «Ученическо ехо» (Стара Загора), «Възраждане» и др.

В по-разгърнатите си критически прегледи като *Нови таланти, нови светила...* (1, 8–10) Lumen иронизира мнимия „разцвет" в литературния ни живот. В този критически етюд Юруков насърчава поет като Николай Дончев (сътрудник на «Хиацинти», Пазарджик; L. отбелязва: «Фар» (София); литературния сборник *Лорелай* и подчертава сполуките на А. Каралийчев; а в репликата си *Изкуство или пародия* (1, 8–10) иронизира хаоса в издаването на българските списания, като се подиграва и на тяхното разностилие и политически „сепаритизъм".

Положително се отнася към инициативите на Библиотека «Новото общество»; отбелязва със съответните оценки «Слънце», «Развигор» (2, 2); «Българска реч», «Възраждане» (2, 3–4); «Свободно възпитание», «Вегетариански преглед», «Хиперион», «Чернозем», «Добро здраве», «Духовно слово», «Младежко четиво» и др. (2, 3–4).

Критично отбелязва книгите на: Н. В. Ракитин — *Размирни години* (1, 1) Н. А. Венетов — *Стъпки по снега* (1, 1); Ем. Попдимитров — *Живот и блян*; Георги Д. Грудев — *Национална литература* (1, 1), в която се анализират творби от П. Ю. Тодоров, П. П. Славейков, К. Христов и редица народни песни. Критично оценява книгата *Лириката на П. К. Яворов* пак от Г. Д. Грудев и положително — на Мустейкис *Поезията на П. К. Яворов* (1, 1); Юруков е непримирим и към „биографичните наброски" на Иван Кирилов за П. Ю. Тодоров (Плевен, 1919) (1, 1).

В »Художествен преглед« на «Факел» могат да се прочетат много любопитни „новости", свързани с нерадостната съдба на редица руски художници, писатели и артисти след 1917 г. Във *Вести из изкуството* (1, 8–10) например, научаваме, че К. Д. Балмонт е издал в Париж известната антология *Из мировата поезия*, че в София е основан руски художествен театър — «Максим». За този театър четем в отзивите на «Развигор», че той съвсем не е художествен, а „просто едно вариете от най-обикновените". Салонът му бил „окичен с футуристични картини", а артистите му са били „едни жалки циркаджии, които

истински въодушевляват стражарите и довеждат до екстаз със своите кълчения файтонджиите...".

Любопитен е и фактът, че на 28 октомври 1921 г. в София е организиран диспут между руската поетеса Любов Столица и руския поет Феодоров. Участие в споровете взема и проф. Александър Балабанов. Във «Факел» се отбелязва, че Любов Столица е една от „най-новите руски поетеси"; че „наред с Ана Ахматова тя дава ценни работи в руската съвременна поезия". Нейни стихотворения са били поместени в *Антологията на руската поезия на XX век*, издадена в Прага (1, 8–10).

В същите „вести" читателите са информирани че: новата повест на Ал. Куприн — *Звезда Соломона* е излязла от печат; новият роман *Бена* на А. Страшимиров е в ръцете на читателите; първият брой на самоковското ученическо списание «Рилски шепот» се е появило по будките; московският театър «Прилеп», с основател Н. Балиев, започнал своята работа; в Париж и Берлин е основано руско книгоиздателство «Русское искусство», с издател А. Е. Кохан, и с периодичен орган сп. «Жар птица».

Отбелязва се и смъртта на Александър Блок, като „една прокудена луча под руското небе" в своята „самотност" (1, 8–10). За творчеството на Блок се дава изцяло положителна оценка като за „един от модерните даровити руски поети", лирици от школата на Валери Брюсов, Бели, Балмонт и пр., на когото са присъщи „музикалният стих" и „чудесната хармония".

Отбелязва се стогодишнината от рождението на великия руски писател Ф. М. Достоевски. Към гениалното му творчество редакторите се отнасят с преклонение:

> „Ще минат и стогодишнината от рождението на Достоевски, ала съчиненията му по дух ще бъдат все тъй нови, като че ли сега под впечатленията на днешните събития са създадени." (1, 8–10)

В рубриката »Изобразително изкуство« се застъпват актуални проблеми от творческия живот на тогавашните художници.

Неуморимият Д. В. Юруков се изказва за *Мистичното в изкуството* (1, 4–5) като компетентно разглежда творчеството на Огюст Роден; пак той повдига актуалния и днес въпрос — *Художници — алкохолици* (2, 3–4) — настоява за: „по-чист, по-прост и по-светъл живот"; изказва се и по проблемите: *Изкуство и война* (2, 3–4) с подчертано антивоенно становище, по темата *Единство и закономерност* (2, 3–4), като сочи опорните точки за разцвета и развитието на човешката цивилизация.

Х. У. (неразкр. автор) пише авторитетно и с познаване своите „случайни бележки" на тема *Общата художествена изложба* (1, 1), за *Третата обща художествена изложба* у нас. Пледира за „по-малка злоба и повече единодушие и сговор" между художниците — членове на «Съвременно изкуство» и колегите им от «Дружество на художниците в България». Авторът дава кратка оценка за творбите на художници от «Съвременно изкуство»: Александър Мутафов, Борис Денев, Г. Евстатиев, Александър Божинов, Константин Щъркелов, Д. Гюдженов, Н. Кожухаров, Миленков, Х. Тачев, П. Тодоров (Сирак Скитник), А. Михов, Руска Маринова, Н. Тенев. Представя и майсторите от

„отдела“ на «Дружеството на художниците в България»: Н. Маринов, Стефан Иванов, Н. Ганушев, Ц. Тодоров, Хр. Берберов, Е. Консулова-Вазова, Ив. Мърквичка, Антон Митов, Борис Митов, Б. Михайлов, П. Павлов, Ас. Белковски, Д. Радойнов, Гошка Дацов, скулптурните произведения на Андрей Николов, Ал. Андонов, Н. Георгиева, М. Василев, Д. Х. Иванов и др.

Л. Паспалеев дава положителна оценка в *Художествен преглед* (1, 4–5) на изложбите на Николай Райнов, П. Киселинчев, П. Морозов, А. Божинов, Хр. Каварналиев и Белов; за стихосбирката на Иван Вазов — *Люлека ми замириса*; за изкуството на Огюст Роден (1, 4–5), за новосъздаденото «Дружество на независимите художници» (1, 4–5), за изложбите на Дончо Занков и Н. Танев (1, 4–5) и т. н.

Пак Л. Паспалеев превежда образцово написаното есе *Пред картините на Судейкин* (1, 8–10) от Гр. А. Толстой. Портретът на художника е видян в цялостното противоречиво развитие на този „руски Вато“, „суздалски оригинал“, „поет-живописец“, съединяващ културата на Изтока и Запада в своеобразието на творчеството си.

В актуалния си »Театрален преглед« сп. «Факел» коментира репертоара на Народния театър — *Тартюф* и *В мъртвешки танц* (1, 3), *Съвест* от П. Бурже и С. Васе и *Макбет* от Шекспир (1, 3–4), отбелязва основаването на театър «Ренесанс»; изявите на театър «Родина» (1, 3), даващ представленията си в «Одеон» и «Свободен театър» и привличащ публика, жадуваща „леки развлечения“, с един и същ репертоар, ала въпреки всичко, „театърът е пълен“ с „търговци и простолюдие“ — се отбелязва в прегледа.

Вл. Недев се изказва за репертоара на «Свободен театър» (2, 3–4).

Публикувани са и интересните *Афоризми* на С. Вермел от *Алхимия на театъра*, прев. Л. Паспалеев (2, 3–4) с много от „тайните“ на сценичното изкуство, както и познавателната статия *М. Фокин и неговият балет* от А. Плешчеев, прев. от Avenir (1, 8–10). Фокин е представен като „една от най-големите и централни фигури в съвременното хореографско изкуство“ (с. 35).

«Факел» е сред първите български периодични издания, направили настойчиви опити да внесат нови идеи, оценки и размисли за решаването на актуалните проблеми, възникнали с всичката си острота в сложния социален организъм непосредствено след катастрофалните дни в края на Първата световна война. Реалните резултати и приносът на списанието в тази насока обаче са скромни. Списанието няма широко разпространение и не успява нито да привлече, нито да утвърди ярки творчески личности в следвоенната българска литература, колкото и актуални и високохудожествени да са класическите образци от чуждестранни автори, особено от руската класика (Л. Толстой, Короленко, Балмонт, Горки, А. Толстой). Списанието не влияе върху духовния живот, не е популярно сред творческата ни интелигенция и това определя краткия му живот.

Христо Йорданов

ХИМЕРА

Полумесечно списание за литература, наука и критика. Излиза всяко първо и петнадесето число на месеца. Гл. ред. Н. М. Котоманов. Урежда ред. к-т Варна, печ. Светлина. 8°. Ц. 2 лв., год. аб. 40 лв.

1 1–6 1 дек. 1919 – (апр.) 1920

Списание «Химера» се афишира като „орган на чистото изкуство“, което според разбиранията на редакцията няма нищо общо с „дребнавите въпроси на сивия ден“, тъй като те „не дават никаква идея за вечността, за ширното пространство на вселената, от което частица е душата...“ Списанието критикува всички други издания, които претендират за безпартийност, а бързо се превръщат в „партийни огнища“. «Химера» не застава на никаква идейно-политическа основа, но не представя и никаква сериозна художествена платформа. Както художествената литература, така и критическите материали, публикувани тук, ясно показват предпочитанията на сътрудниците към т. нар. от тях „символистично-модернистично“ изкуство. Те са показателни за художествените търсения на времето и в частност на една любителски настроена към изкуството интелигенция.

Активен сътрудник в поетическия отдел е главният редактор Н. М. Котоманов (неизв. автор или псевд.), в чийто стихове се натрапва буквалното заимстване на теми и образи от Пенчо Славейков, Пейо Яворов, Димчо Дебелянов. Постоянно се повтарят символистични клишета: „в сладък блян унесен“, „мраз ми жилите скове“, „дъх на смърт оближе мойте устни“, „морна гръд“, „мъртвец — труп студен“ и т. н. Стихотворението *Песен* (5) от същия автор, с посвещение „На М. Белчева“, е съвсем нескопосно скроено от страдания по любимата жена и черкезки мотиви, а *Последният бог* (5) дава представа за художествените предпочитания на автора:

По бели савани на ледни поля
премръзнал, самичък аз ходя в нощта;
со мъки неземни во горда душа.

Стихотворението *Рушител* (5) пък е изпълнено с неясен анархистично-разрушителен патос. Стихотворенията на Котоманов, в които липсва всякаква поетична чувствителност и душевна дълбочина, остават у читателя впечатление за заимствано стихоплетство, като подчертават в същото време любовта на автора към символистичната поезия.

Подобно явление са и работите на х. Иванов: *Облак* (1), *Моят демон* (1), *Пияният музикант* (2). Не е трудно да разпознаем откъде идва вдъхновението за следните стихове:

Две са очите, що любя горещо,
две са звездите, що греят в душата ми.
[...]
Ангел за мойта душа наранена,
Само една е и тя ще остане —
вечно за мене — от вси отделена.

Очите на скръбта (2)

Или пак от същото стихотворение:

...скръбта световна ще да удавя в тази ракия.
Душевни рани, що жадно зеят...

Това са явни перифрази на П. К. Яворов и Хр. Ботев.
На друго място — в *Легенда на мрака* (3) — откриваме лилиевски похвати:

Аз скитам, тъй както пустинника скита
в пустинята пуста с надежди разбита...

За съжаление само следването на високо поетични образци не създава поезия.

Още по-слаби са представените от Д. Ю. Грънчаров стихове: *Самотник* (4), *Враня* (4), *Сонет* (4), *Requiem* (5) и *Самота* (5). Те са почти с шаблонни думи и образи, с „мътни води“ и „неясни печали“.

Стихове публикуват още К. Добрев — *Морски сълзи* (4, 6), Асен Варналиев — без заглавие (5), В. А. Темелкова — *Миньон* (2). Тези еднократни прояви не представляват интерес за историята на българската литература.

Най-обемно, ала неясно и мъчително за читателя, е творчеството на редактора Н. М. Котоманов. *Моята песен* с подзаглавие *Поема на Освобождението* е произведение в проза, публикувано на части (2–4). Повечето съществителни с понятиен характер са изписани с главни букви, за да станат съвсем „абстрактни“, а сюжетът е изграден в библейски стил и е напълно неразбираем. Изпълнена с тези лишени от всякакво конкретно съдържание абстракции, така наречената „поема“ е нечитаема и поради липсата на всякаква художествена логика.

Две части от своя роман *Рушител* представя х. Иванов — *Тъмни страници* (1) и *Осиротял* (3). Главният герой се казва Самотник и представя образ на студен, отчужден и силен мъж. Повествованието е в лош, декларативен стил.

Разказите на Ст. А. Лилянски *Моето сърце* (1), А. Варналиев — *Лудост* (2), Хр. Маринов — *Вася* (2), Сергей К. Бричевски — *Последни дни на охтичавия* (2), П. Николов — *Умиращата* (2), са сладникаво сантиментални и художествено слаби.

Най-доброто от художествената проза в списанието са разказите от К. Добрев *Годеници* (5) и *Дяволски син* (5). Особено забавен е първият от тях, който е най-близо до формата на класически къс разказ. Вторият — *Дяволски син*, интересно вплита в съдържанието фолклорни мотиви.

Сравнително малкият брой на преводни произведения (само проза и в лош превод от руски) не дава никаква представа за предпочитанията на сътрудниците и читателите на «Химера». Представени са следните автори: В. П. Желиховски (2, 4) — превел Ури, А. Куприн (5) — превел Н. В. Дражев, Оскар Уайлд (5) — превел Н. В. Дражев, А. А. Морской (5) — превел К. Трендафилов.

В критическия отдел на списанието (освен епизодичните мнения, изразени като отзиви за театър и опера, и двете дискусионни статии на тема *Отношение между религия и изкуство* (3) от свещ. П. Икономов и х. Иванов (4)) са изразени небезинтересни мнения за състоянието на българската критика и на художествената ни литература. Ст. Палазов излага във втори брой на «Химера» становището, че българската критика е изпълнена с любители, че липсата на професионализъм се чувства все по-осезателно. Авторът смята за истински критици д-р Кръстев и Б. Пенев, отбелязва „известна заслуга“ и на А. Т. Балан и М. Арнаудов. От същия автор четем още една критична статия — *Един стихоплетец* (5) — срещу стихотворения на Иван Кунев. П. Николов в *Критическа бележка* (3) изразява отношението си към стила на Н. Райнов, като рязко подчертава, че не е простимо на автора на *Богомилски легенди* да пише творби като *Мария Магдалина*.

Най-интересна е статията на Н. М. Котоманов *Гео Милев* (6). След кратък обзор из историята на българската литература — Хр. Ботев, Ив. Вазов, „самостойните творци“ — К. Христов, П. П. Славейков, П. К. Яворов и П. Ю. Тодоров, авторът разглежда появата на един качествено нов творец на иначе „бледия съвременен фон на българската литература“. Гео Милев е окачествен като смел новатор в изкуството изобщо, който не се спъва от „страх от обезличаване“, пречещ на развитието на застъпниците на родното изкуство, според критическото мнение на автора. Гео Милев е обявен за представител на модернизма, „който на Запад отдавна грее“.

К. П. (неразкр. иниц.) печата рецензия за стихотворенията на Д. Дебелянов (6). Не се споменава кои творби се имат предвид, но вероятно става въпрос за първото, посмъртно издание на поезията му (1920). Мнението на критика е, че *Под сурдинка* и *Легенда за разблудната царкиня* са Дебеляновите истински стихотворения, докато *Аз умирам и светло се раждам* е цитирано като несполучливо поради „вътрешно нарушена музикалност“. Стихотворението *Лунен блясък* пък показвало липсата на органическа връзка между съдържание и заглавие. Изобщо „капиталната грешка“ на Д. Дебелянов е, че стихотворенията му „не застъпват добре външния свят“.

Сп. «Химера» е интересно явление от литературно-историческа и социологическа гледна точка. Публикуваните тук произведения свидетелстват за влиянието на символизма не само върху водещите поети на времето, но и върху

любители и епигони. Изданието е показателно и за читателските предпочитания — очевидно символизмът е задоволявал духовните потребности както на културния елит, така и на една значително широка читателска аудитория. То явно следва П. П. Славейковата традиция в българската литература, но рецензията за стиховете на Дебелянов доказва неговите неизяснени художественоестетически позиции.

Милена Савова

ЧИТАЛИЩЕН ПРЕГЛЕД

Списание за обществен живот, наука и литература. Орган на Софийското окръжно читалище «Алеко Константинов», Гл. ред. Васил Класанов. Урежда ред. к-т С. 8°. Год. аб. 30 лв.

1 1–10 апр. – дек. 1919

Продължава под името «Възход».

Сп. «Читалищен преглед» се появява през април 1919 г. „по решение на общото събрание на членовете на Софийското окръжно читалище «Алеко Константинов» (1). Урежда се от редакционен комитет с главен редактор Васил Класанов — подпредседател, председател, а впоследствие съветник в читалищното настоятелство. Близко участие в списването му вземат Ив. Д. Шишманов (по това време председател на Читалищния съюз), Стилиян Чилингиров (виден читалищен деец), Ник. Вас. Ракитин, Васил Герджиков, Ал. Дзивгов, Ник. Атанасов, Д. Велев и др. Ето задачите на изданието, отразени в програмата му: „да способства за научното, нравственото и естетично развитие на гражданите и да съдейства за усъвършенстване и напредъка на библиотечното и читалищно дело в страната“ (1).

Застъпва следните отдели: 1) художествена литература; 2) критика, изкуство, театър; 3) нравственост и възпитание; 4) наука и открития; 5) обществено-политически преглед; 6) библиотечно и читалищно дело; 7) книжовен преглед; 8) вести и отзиви. За краткото си съществуване (10 книжки) списанието успява да помести материали във всеки раздел.

Политическата позиция на сп. «Читалишен преглед» е неясна. Редакцията го обявява за „свободна трибуна по обществено-политически въпроси“ и предоставя страниците си на: проф. А. Иширков, проф. Д. Мишайков, Георги Бакалов — *Пред социалната революция* (2–3), Роман Аврамов — *Болшевизмът в Русия* (2–3, 4), Д. Шелудко и др. Мненията са поляризирани — от враждебното отношение на Борис Хофман към болшевишка Русия до пламенната защита на Октомврийската революция в статията на Г. Бакалов и Р. Аврамов. Но годината е 1919, все още действа цензурата и затова една страница и половина от статията на Роман Аврамов е бяло поле.

Вниманието на политическите коментатори е насочено към последствията от войната, към мирния договор, към покрусата от националната катастрофа. Но тонът на статиите съвсем не е песимистичен — търсят се пътища за преодоляване на кризата, чертаят се перспективи за бъдещия обществено-политически живот на страната.

Просветителската програма на списанието се реализира с различни материали: художествена литература; статии за театъра (Ив. Д. Шишманов, Ал. Дзивгов), музиката (Маестро Атанасов) и изобразителното изкуство (Ст. Б. Митов); езикови статии и бележки (проф. Ст. Младенов и проф. Б. Цонев); статии и очерци върху библиотечното дело у нас и в чужбина (Борис Хофман, Г. П. Минчев, Ив. Дечев, Васил Герджиков, В. Класанов и др.); статии за хигиената и болестите, та дори и върху окраската и мимикрията на животните. Очевидно редакцията не е много придирчива към разнообразието на публикациите, макар че под повечето от материалите стоят имена на познати и утвърдени учени и общественици.

Липсата на определена политическа линия, както и на елементарна естетическа култура при подбора и поместването на художествена оригинална и преводна литература, отблъскват читателите на списанието. През следващата — 1920 г., «Читалищен преглед» сменя името си на «Възход», но запазва стария си състав и недъзи и след кратка агония в четири книжки преустановява съществуването си. Навярно Васил Класанов и многобройните му сътрудници са се убедили, че не е лесно да се издава ново списание със стари похвати в променената обществено-политическа и културна обстановка у нас след войните.

В раздела за художествена литература, критика и публицистика списанието не помества произведения на изтъкнати български и чужди творци. Редакцията на «Читалишен преглед» не успява да открие и утвърди свои творци, а се задоволява със случайни автори и случайни преводи на модни за времето писатели (Пиер Луис, Петер Алтенберг).

Поетическият раздел съдържа стихотворения от: Ник. Вас. Ракитин — *Вяра* (4), *Брястът* (4), *Желание* (4), *Във влака* (4), обединени в цикъла *От живота до смъртта*, включени в излязлата по-късно стихосбирка *В тишината на далечния град* (1922); а също и стихотворенията *Селска черква*, *На воденицата*, *Орач* и др., представени в цикъл под заглавие *Родното село* (5–6). През 1922 г. излиза стихосбирка със същото заглавие, която включва и тези творби. Явно това е първата публикация на тези пейзажни идилични поетически произведения.

Преводната поезия включва имената на К. Балмонт и Кнут Хамсун (в лошия превод на Д. Велев, един от сътрудниците на «Читалищен преглед»), Майкъл Хъмфри и Мелкъм Коттер (в превод на Георги Асен Дзивгов), Габриел Зайдл (чрез М. Кремен) и др. Трябва да се отбележи, че Г. А. Дзивгов превежда директно от английски. Освен това той е снабдил преводите си и с бележка за авторите на творбите. Споменаваме този факт, защото по това време все още нямаме много преводачи от английски и съвременната английска литература все още е непозната на масовия читател.

Почти подобно е положението и в раздела за белетристика и драматургия. Българската проза е представена от Д. Ив. Шишманов с разказите: *Бащата* (1) и *Пролетна вихрушка* (4) и откъса от неиздаден роман *Отминато щастие* (5–6); Добри Немиров — с *Едно цвете, което говореше* (7–10), откъс от неиздаден роман; Ник. Ил. Блъсков — с идилията *Дъбът и бръшляниката* (2–3) и Дана Наумова (редовен сътрудник на изданието) — с лирическия разказ *На пост* (2–3). Публикуваните произведения на Д. Ив. Шишманов и Д. Немиров

са с критико-реалистична насоченост, като белези на по-овладяно художествено майсторство носи прозата на Димитър Шишманов. Идилията на Ник. Ил. Блъсков загатва за писателските му възможности, но на фона на културното време на двадесетте години тя звучи като анахронизъм. Що се отнася до белетристиката на Д. Наумова, тя е от едно качество с поезията ѝ и не подлежи на коментар.

Преводната белетристика не внася нови щрихи към облика на изданието. С изключение на битово-хумористичната сценка *Младият писател (Арлекина в едно действие)* (5–6) от Алексей Н. Толстой (в превод на Ст. Чилингиров), почти всички книжки са запълнени с пошлата сантиментално-еротична проза на Пиер Луис *Песните на Билитис* и на Петер Алтенберг (в превод съответно от френски и немски на Д. Велев и Н. Велев). Подобен избор достатъчно красноречиво говори за естетическите тежнения на списанието.

Критическият отдел на «Читалищен преглед» не показва отклонения от основната му културно-естетическа насоченост. Ник. Атанасов рецензира произведения на Д. Ив. Шишманов (2–3), Ц. Церковски (4) и Елин Пелин (7–10); Б. Зографов — прозата на Н. Райнов (5–6); Кр. С. (неразкр. иниц.) — *Индиана* на Жорж Санд (2–3) в превод от френски на Д. Велев и *Песни на роба* от Сватоплук Чех (2–3) в превод от чешки на Ст. Чилингиров. Картината на рецензентския отдел се допълва от бележките на Б. (неразкр. сътр.) и Дим. Хр. Велев за исторически изследвания на Вл. Дякович и Ю. Табаков.

Противоречиво впечатление оставя рецензентската дейност на Никола Атанасов в сп. «Читалищен преглед». От една страна той е прекалено многословен, когато преразказва надълго и нашироко *Депутатът Стоянов* на Д. Ив. Шишманов (2–3) и упреква автора за недостатъчната характеристика и психологизация на героя в произведението му. От друга страна Н. Атанасов прави впечатление на умен и проницателен критик в *Разказите на Ц. Церковски* (4), където твърди:

> „... целомъдрието на г. Церковски отива до една боязън, силно ограничителна, а неговата романтична стилизация на сюжетите, често изпада в един наивен сантиментализъм, който е тъй чужд на съвременната психика."

Тази прецизно написана статия, с правилни изводи за фолклорното у Церковски — стилизацията, идеализацията, рисуването на патриархалното и верността му към традицията, с точен език и умерен тон, толерантна и доброжелателна, си противоречи със *Стари познайници (Елин Пелин)* (7–10). Тук критикът определя Елин Пелин като „романтик, който бил далече от бита и живота" и „изписал книжни психологични преживявания" с „фалшив книжен тон и резоньорство". Колкото вярно долавя, анализира и извежда основното у Церковски и в частност у Д. Ив. Шишманов, толкова той е пристрастен и предубеден, когато прави неверни генерални оценки за творчеството на Елин Пелин. Предполагаме, че тези погрешни изводи се дължат повече на лични предубеждения, отколкото на липса на критически усет.

Отзивът на Кр. Д. за *Индиана* на Жорж Санд (2–3) е кратък, но верен и много съдържателен. Неизвестният автор е анализирал произведението на френската писателка и правдиво е очертал нейния портрет и творчество:

„ . . . творенията ѝ представляват една рудница от морални ценности, от тях вее безгранична симпатия и любов към човека, колкото дребен и незначителен да е той . . . не може да се отрече, че ако Жорж Санд не носеше в себе си вярата, отзивчивостта и ентусиазма на един непритворен идеализъм, не би могла да стане една от най-възторжените носителки на хуманитарните идеи на своето време.“

Критическият отдел на «Читалищен преглед», макар и неравностоен, е най-добрият от всички рубрики на списанието.

Сп. «Читалищен преглед» е незначително списание от местен характер. За краткото си съществуване, дори и преименувано, то не успява да се закрепи, защото не намира идейна база, а оттук и популярност, и изчезва, без да остави нищо значително, с което да напомня за себе си. Такава е съдбата на всички подобни мимолетни издания, списвани с елементарни художествени критерии. Значението му се основава единствено на факта, че допълва картината на културния живот в столицата след войните.

Веселина Димитрова

ВЪЗХОД

Месечно литературно-обществено списание. Орган на Софийското окръжно читалище «Алеко Константинов». Ред. Васил Класанов. С., 8°. Год аб. 50 лв.

1 1–4 ян. – апр. 1920

Продължение на «Читалищен преглед».

Списание «Възход» е продължение на невзрачното и незначително сп. «Читалищен преглед», орган на Софийското окръжно читалище «Алеко Константинов». То наследява от него просветителската програма, редакционния комитет с главен редактор Васил Класанов, малобройните сътрудници и старите похвати на търсене, подбиране и организиране на поместените материали.

На страниците на тези четири книжки са поместени предимно художествена литература, критика и публицистика; две статии за изложби (Ст. Б. Митов) и за операта (Петко Наумов); езикови бележки от Тодор Тодоров; политическо обозрение от Н. Макогон; реч на Ал. Дзивгов за юбилея на Ив. Д. Шишманов; вести из читалищния живот у нас и др.

От страниците на списанието вее все същата безидейност и принизени естетически критерии. Не се търсят и не се поместват произведения на утвърдени творци на словото. Липсват каквито и да е полемики. Списанието няма сили да се бори за утвърждаване сред все по-нарастващия брой периодични издания след войните и не е чудно, че скоро спира да излиза.

В раздела за поезия са поместени стихотворения от Николай Вас. Ракитин — цикълът *В тишината на стаята* (2, 3-4); от Стилиян Чилингиров — *Из «Февруарски песни»* (1); от Петър В. Генов, Димитър Симидов, Методи Вечеров, Любомир Брутов и една поема от Христо Силянов — *Изповедта на Зара* (1). Част от тях са пейзажни, а други са блед опит за подражание на символистичната поезия.

От чуждите поети е представен само Сюли Прюдом със стихотворенията *Сталактити* (3–4) и *Крила* (3–4) в посредствения превод от френски език на М. Вечеров. С една дума, поетическият раздел е сивото петно на списанието (доколкото може да се степенува посредствеността).

Малко повече разнообразие има в раздела за белетристика, публицистика и документалистика. Българската художествена проза е представена с *Предчувствия* (1) — глава от неиздадената повест, и *Разходка в Борисовата градина (Сценки)* (3–4) от Д. Ив. Шишманов. Дарбата му на белетрист блясва още вед-

нъж в поместения откъс, но му изневерява в опита му да създаде драматургично произведение. В сценката липсва какъвто и да било сблъсък, налице е статичност, декларативност и амалгама от нравствени, обществени и литературни вълнения. Любопитно е, че авторът назовава с истинските им имена дейците на литературата и изкуството, които отрича или утвърждава (става дума за живи хора). Явно това е псевдохудожествен опит за дискусия върху наболели обществено-политически и културни явления.

Чуждата белетристика включва разказа на П. Нилус *На морския бряг* (2) в превод на М. Вечеров и импресията на Дядя Яша *Петер Алтенберг* (3–4) в превод на Стилиян Чилингиров.

А. М. Феодоров е поместил спомени за А. П. Чехов (2), в които с много любов и топлота разказва за срещите и разговорите си с него.

Публицистичният жанр е представен с обширния биографичен очерк *Андрю Карнеги (Живот, обществена дейност и значението му за библиотечното дело)* (2, 3–4) от Васил Герджиков и с *Войната и изкуството* (1) от Хр. Цанков. Авторът на последния материал критикува издребняването на изкуството в условията на войната, откъсването на художника от народа, разминаването с чисто човешките ценности в произведенията на българските творци. Той прави някои верни наблюдения и изводи върху изкуството и литературата в частност:

> „Цялата литература през това време не представляваше нищо повече от безчислен брой ненужни публицистически списания, каквито и без нея ежедневно се трупаха в вестници, журнали, сборници и пр. Роби на едно преходно настроение, нашите литератори загубиха всякакво равновесие и стигнаха до там, че вкараха изкуството в една епоха, която като знак на времето си издигна ликът на знаменития Любомир Бобевски, чиито поетически творби биха съставили назидателни песнопойки за младежта, ако събитията не бяха изменили на щастието ни."

Макар и такава генерална оценка, като горната, да е пресилена, то Хр. Цанков отрича войната, защото тя не може истински да вдъхновява, а художникът не може да създаде истински ценности. Войната обезсмисля човешкото съществуване и труд, а „... мисията на изкуството е да ни учи да ценим и обичаме живота, да се радваме на неговата сила, да разбираме красотата му и посредством неговите творения да я намираме и в най-отрицателните явления".

Критическият отдел на сп. «Възход» издава склонността на някои негови сътрудници да участват в полемиката около статията на Гео Милев *Фрагментът*, появила се по това време (1920) в кн. 4 на сп. «Везни». Срещу него излизат със статии Н. Филипов — *Епос и лирика* (3–4), и Борис Зографов — *Фрагмент или ценност в изкуството* (1).

В половината от статията си Н. Филипов назидателно обяснява що е епос и що е лирика, а в останалата половина се противопоставя на Г. Милев. Неговите изводи са:

> „Изобщо, мислите върху изкуството, които се съдържат в поместената статия — кратки като афоризми (*Фрагменти*), — изглеждат да са нахвърляни само за ефект. Те наистина са ефективни, но вредни, защото насаждат превратни и криви понятия за изкуството в някои кръгове на нашето общество, които проявяват интерес към духовната култура..."

Статията на Б. Зографов е изпълнена с лични нападки срещу автора на *Фрагментът* и срещу цялото модернистично изкуство от онова време. По същество в материала отсъстват обосновани преценки и затова не заслужава по-особено внимание.

Познатият от сп. «Читалищен преглед» критик Ник. Атанасов помества литературно-критическа статия *Стари познайници. Т. Г. Влайков — «Веселин»* (1). Тук той дава една сравнително вярна оценка на Влайковото творчество, обяснява защо се четат и не се четат произведенията му, набелязва основните теми, типовете герои и изображение и т. н. Н. Атанасов отбелязва положително само една творба:

> „Когато прочетете Веселина, ако имате търпение да го изчетете целия, във вашата памет сигурно постепенно угасват по-голяма част от произведенията му, като слабо се заискрява с живот едно-две от тях, а не можете да забравите *Дядо Славчовата унука*. Това е сигурен знак, че тая повест е дело на истинско художествено творчество, че тя има важно и значително съдържание, че даденият живот в нея засяга интересни жизнени прояви на човека; такива прояви не се обуславят само от даден исторически момент, от определени битови условия, а съдържат по-широк обхват на човешката душа."

С тази своя статия Н. Атанасов доказва, че е способен да бъде умен и проницателен критик, ако е обективен.

Рецензентският отдел се допълва и от два анонимни отзива за книги на Пиер Луис (2) и на Петер Алтенберг (2), които не внасят нищо ново в критическия отдел на списанието.

Сп. «Възход» като продължение на сп. «Читалищен преглед» не променя с нищо обществено-кулурния живот на столицата. То си остава все същото незначително издание както и в предишната си версия. Промяната на заглавието не променя същността му и то изчезва след кратка и незабележима поява, защото идейно-естетическата непретенциозност никога не е била и няма да бъде гаранция за успех.

Веселина Димитрова

ДЕМОКРАТИЯ

Двуседмично политико-обществено списание. Ред. к-т: проф. Г. Т. Данаилов, д-р Ал. Гиргинов и Григор Василев. От 2, 3 — директор: Владислав Алексиев.

1 1–22 ноем. 1920 – окт. 1921
2 1–22 ноем. 1921 – окт. 1922
3 1–16 ноем. 1922 – юни 1923

Излиза на 10-то и 25-то число всеки месец.

Списание «Демократия» си поставя за цел в един от трудните за България исторически моменти — периода след Първата световна война и националната катастрофа, да съдейства за обединение на демократичните сили в страната и за възпитаване на българина в ценностите на демокрацията. Още в уводната статия, написана от Ал. Малинов — *Политиката на демокрацията и обединението на партиите* (1, 1), се подчертава, че отличителна черта на демокрацията е борбата ѝ против насилието. „Тъкмо в тая борба — пише авторът — за политически свободи и граждански правдини се кали и израсна в огромна сила демокрацията. И в дни като сегашните, когато против нейните придобивки се води една ожесточена война от реакцията и болшевизма, ней се пада наново да се сплоти и добре организира за нови борби, които в първа линия биха имали за задача да ни осигурят ползването от ония блага, които великата френцузка революция извоюва за цялото човечество и в която са здравите условия и гаранция за по-нататъшен напредък и по-съвършена култура“. Списанието разгръща на страниците си идеи, залегнали в платформата на Демократическата партия. В процеса на излизането си, то си поставя и нови задачи — да раздвижи демократическата мисъл, да се насочи към нови разбирания, „наложени от борбите от западната демокрация“ (проф. Г. Данаилов — *Пред нови задачи* — 2, 1). Идеите и проблемите на демокрацията се разглеждат в по-широк исторически контекст, а някои текстове директно насочват към корените на демокрацията в античността. Такива са статиите на проф. Г. И. Кацаров: *Из историята на атинската демокрация* (1, 4), *Историята и социалният въпрос в древността* (1, 14, 17), *Античност и съвременност* (2, 10), *Античната култура и демокрацията* (2, 14) и пр. В редица концептуални статии изпъква идеята да се затвърдят и следват онези демократични принципи в обществения живот и разбирания в светогледа на българина, които ще спомогнат страната ни да се приобщава към развитите европейски народи.

Сътрудници на списанието са известни политически дейци, общественици, университетски преподаватели, ярки фигури от културния живот: Александър Малинов, д-р А. Гиргинов, Григор Василев, Данаил Крапчев, Андрей Ляпчев, Стойчо Мошанов, Богдан Филов, Д. Михалчев, Петър Мутафчиев, Александър Балабанов, Божан Ангелов, Ст. Романски и др.

Списанието следи и анализира политическата и стопанска линия през периода. Редица текстове насочват към икономическите промени в българското общество след войните (1912–1918): проблема с репарациите, нови законопроекти, свързани с икономиката и търговията, бюджета и др. (Иван Екимов — *Търговско-индустриалните камари днес и утре* (2, 3); Н. Антонов — *Репарационната проблема в България* (1, 18); д-р Т. Обрешков — *Защо България се е отдала на земеделието?* (2, 6) и др.).

А. П. Малинов в статията си *Партиите, положението и изхода от него* (2, 4), Коста Николов във *Военните каузи на Ньойския мирен договор* (2, 7) и др. анализират и предлагат решения как България да бъде стабилизирана политически и икономически. В уводна статия *Предколедни мисли* (2, 6–7; авт. не е посочен) детайлно се разглежда вътрешното и международното положение след войните, изтъква се, че ще предстои дълъг период на възстановяване на изгубените материални и морални блага. И отново списанието акцентува на необходимостта от сплотяване на демократическите сили — позиция изтъквана от Демократическата партия, — за да се излезе от създалото се положение.

С особен интерес и болка се следят проблемите, свързани с Тракия и Македония.

Анализират се компетентно, задълбочено международните отношения, следят се международните спогодби, договори, конференции.

Списанието внимателно и подробно следи промените в Съветска Русия. Текстовете, поместени тук, очертават антикомунистическите позиции в платформата му. Информира се за „бюджета“ на болшевишка Русия (1, 2), за масовите арести, високата смъртност и глада (*Терорът царува навсякъде* — 1, 2) анализира се новата съветска конституция (д-р Ал. Гиргинов, *Съветската конституция* — 1, 3), подчертава се острата продоволствена криза и диктатурата (*Болшевишка Русия* — 1, 5), стопанските проблеми (И. Е. Шром — *Стопански перспективи на болшевишка Русия през настоящата 1923 г.* — 3, 9–10; прев. е на редакцията) и др.

Редица текстове насочват към новосъздадената Чехословашка държава и изтъкват възможностите за създаване на по-тесни стопански и културни връзки с нея. Като се подчертава, че тя има свои икономически, просветни и културни традиции, се акцентува на сближението на България с Чехословакия, което ще спомогне нашата държава да се приобщи към страните от Централна и Западна Европа (Проф. Данаилов — *Чехословашко* — 2, 6; Н. Милев — *Масарик и Турати за големите задачи на времето* — 2, 8; Владимир Сис — *Нова Средна Европа* — 2, 9; и др.).

Ритмично се списват следните рубрики: »Статии«, »Парламентарна хроника«, »Вътрешен преглед«, »Външен преглед«, »Летопис«. Към края на първата годишнина започват да се поместват литературноисторически, културоведски, философски, естетически текстове и се обособява рубрика »Културен отдел«.

Информация за новоизлезлли книги или списания дава рубриката »Книгопис« (»Книжнина«).

Списанието не помества художествени произведения, с изключение на едно стихотворение на Александър Кипров: *В памет на Михаил Такев* (1, 6) и две творби на Алеко Константинов: *Бай Ганьо се върна от Европа* и *Разни хора, разни идеали* (2, 14) — поместени по повод 25-годишнината от смъртта му. В същия брой е публикуван спомен на Екатерина Каравелова за писателя.

Списанието дава повече информация и публикува две статии за пренесените от чужбина тленни останки на Пенчо Славейков и Петко Тодоров. Васил Пасков в статията си *Пенчо Славейков* (1, 16) подчертава заслугите на поета за българската литература. Авторът изтъква, че изучаването на чуждите литератури от Славейков не го отдалечава от българския народ, а обратно — остава дълбоко свързан с народа „по дух, стремежи и идеали". В текста се акцентува на връзката между поезията на Славейков и народното творчество, новите мотиви, които поетът интерпретира; като връх в литературното му наследство се посочва *Кървава песен*; изтъкват се и нравствено-естетическите му схващания: култът към силната личност, умението да се цени нравствената култура на човека, борбата за свободата на човешкия дух и за „пробуждането на човека в човека", волята на характера.

Д-р Александър Дорич пише за живота и творчеството на Петко Тородов (*Петко Тодоров* — 1, 16). Той подчертава като особена заслуга на писателя умението му да създаде общочовешки ценности на национална основа, „със средствата на народната поезия да разреши висши социални, етнически, философски и други проблеми", идеята му, че „трябва да ценим високо своето, ако искаме и ние да внесем нещо в общочовешката съкровищница". Авторът определя драмите на писателя като „драматизирани поеми".

Д-р А. Дорич публикува и текста *Двестагодишнината от рождението на отца Паисия Хилендарски* (1, 18), като откроява онези моменти, които правят Паисий родоначалник на Българското възраждане.

Същият автор в уводна статия по повод смъртта на Иван Вазов (*Иван Вазов* — 1, 21) отбелязва, че „българската литература губи своя най-блестящ представител, а културна България — своя най-велик син". Написана с вълнение, статията откроява творческия лик на народния поет и изтъква неговото неоспорвано първенство в българската литература.

Текстовете на д-р Александър Дорич говорят за умението му не само да види индивидуално-специфичното за отделния творец, но и да го открои в контекста на българската култура и история.

В първата годишнина на списанието Васил Пасков публикува статиите *Братя Д. и К. Миладинови* (1, 7) и *Една седемдесет и пет годишнина* (1, 13) — по повод 75 години от излизането на първия български вестник «Български орел». И в двете авторът успява чрез отделните личности и факти да направи по-задълбочени обобщения за българската история и дух.

На «Демократия» сътрудничи и Петко Росен. В своите *Литературни ситнежи* (2, 12) той дава критически отзвук на редица художествени изяви. Ако за стихосбирката на К. Хитилов *Зари и тъми* е снизходително-окуражителен, то твърде критично изказва мнението си за *Акорди на меланхолията* на Минко Не-

волин, в които открива отживял сантиментализъм, бледи образи, „елементарна психика“. Стихосбирката на Н. Ракитин *Размирни години* смята за неуспех, „втора крачка назад“ в творческото развитие на поета. Отрицателно е мнението му и за *Мръква се* на Кирил Добрев, както и за *Зарници* на Стефан Стоилов. Твърде безпощаден е към *Жестокия пръстен* на Гео Милев, в чиито стихове открива „разбъркани настроения“, мъчения на неговата мисъл, чийто жесток пръстен е тъй притиснал душата му, че вместо песен надава само „писъци и хъркания“. По-умерен е в преценките си за *Рицарски замък* на Христо Ясенов. *Траурите* на Иван Кипарис го навежда на мисълта, „че и модернистичната ни поезия е създала за себе си форми и техника, с които могат да боравят вече и посредствеността“. Авторът завършва критиката си с кратък отзив за *Тишина в пространството* и *Тъга в Гетсиманската градина* от Александър Лазаров-Лебедев, правейки заключението, че „имена като Лебедева не влизат в литературата...“.

По случай 25 години от литературната дейност на Елин Пелин Петко Росен помества спомените си *Сладостни горчивини* (2, 13), в които разказва за ученическите си години с Елин Пелин в Сливенската гимназия (1897–1898) и за влиянието, което е упражнил върху него.

В третата годишнина на списанието Петко Росен публикува пътните си бележки *На поклонение* (3, 1). Тръгнал към Преображенския манастир, за да излее натрупалия се през годините житейски и емоционален опит, авторът, с известна романтична нагласа, превръща пътния очерк в художествено есе за магичната сила на природата. Своеобразният пътепис е изпълнен с размисли за красотата, смъртта, духовните търсения на човека. С поетична инвенция авторът разказва за Търново, Трапезица, Царевец и текстът му се превръща в историко-философски очерк за пътя на българина през вековете, очерк, в който наред с възхищението пред природата се чувства насъбралата се горчивина от хора и събития, драмата на душата, гладна за повече вяра.

С откъс от книгата на Боян Пенев *Г. С. Раковски* (2, 6) се отбелязва 100-годишнината от рождението на забележителния идеолог, революционер и творец. В текста, поместен тук, Б. Пенев анализира отношенията между народа и неговите водители, изтъква необходимостта в кризисно време народът „да отправя погледа си към своите вождове и учители, които е създал някога — в тях да намира не само пример, но и да се самоопознава чрез тях, чрез делата и характера им, да открива в тях отново блясъка на онези духовни ценности, за които е бил сляп в неволнишкия си живот“. Авторът на статията откроява у Раковски неговия пламенен идеализъм, несъкрушимата му воля и енергия, вярата, с която преодолява всички пречки — все качества, така ценни за всеки будител и същевременно твърде необходими и актуални в следвоенна България. Б. Пенев очертава онези моменти от биографията на Раковски, които повлияват на творческото му израстване: споменът за Балкана, гр. Котел и заслугите му за Българското възраждане, семейната среда.

На страниците на «Демократия» активно присъства и живото слово на Александър Балабанов. Редица от неговите изказвания са свързани с българския театър. В статията си *Български театър* (1, 6) с присъщия си темперамент критикува духовната пустота в българския обществен живот и призовава тя да се преодолее чрез средствата на поезията, литературата и изкуството. Ал. Ба-

лабанов разгръща разбиранията си за ролята на държавата по отношение израстването и статута на българския театър. Словото на забележителния професор — колоритно и камбанно, се опитва да изтръгне българина от духовната залинялост и да му открие по-широки хоризонти на духа, да го насочи по онези пътища, които ще го изведат към сърцевината на истински стойностните начала. Според Балабанов театърът се състои от три главни части: „репертоар, артисти и публика". Той изтъква и позицията си по отношение на следвоенната тенденция в културния живот — „родно изкуство", и изразява мнение, че ще имаме хубава национална драма „само ако бъдем жестоко строги към „нашето си", когато то е посредствено". Твърде остро и критично е и мнението му за комедията *Свекърва* от А. Страшимиров.

В статията си *Първата драма — от първия актьор?* (1, 17) Ал. Балабанов проследява исторически зараждането на драмата.

През втората годишнина на списанието Ал.Балабанов помества четири свои статии. В първата — *Литература и живот* (2, 1), насочва острото си критично перо срещу нашите писатели и поети, които са индиферентни към големите въпроси на времето, към обществената ситуация в страната след войните, които в страха си да не станат тенденциозни, всъщност умъртвяват своето творчество. Темпераментното му слово се обявява против писането на „мъртви работи за мъртъвци", против да са по това, „което никой го не боли и не радва", и разтревожен от културната ситуация в момента, обобщава: „цялата ни писменост наместо да се издига, затъва още по-надълбоко в мрачната пустиня на небитието".

Втората статия Ал. Балабанов насочва към творческия свят на Елин Пелин — *Из поезията на Елин Пелин* (2, 3). Критик с проникновен усет и същевременно — приятел на писателя, проф. Балабанов изтъква, че той взема сюжетите си „из битието на селяка", че не идеализира българското село, а го показва в цялата му драма (*Гераците*), че е творец, у когото езикът е „съвсем прост, с естествен говор. И е чист български — и по слово, и по тон. И е много богат".

В статията си *За мястото на Алеко Константинов в нашата литература* (2, 14) Ал. Балабанов изразява несъгласие с критическите текстове за писателя до този момент и посочва своя „програма", според която би трябвало да се оценява литратурното наследство на бележития сатирик. Три основни момента той отделя в литературната дейност на А. Константинов: създаването на *Бай Ганьо*, *До Чикаго и назад*, заедно с другите „природни описания", и фейлетоните му. Балабанов смята, че *Бай Ганьо* „трябва да се оцени правилно, като се представи всестранно осветлена и литературната, и политическата, и културната, и обществената епоха, в която се роди това грубо, но за времето си, пък с някои работи и за сега, крайно живо и интересно произведение. И ще трябва за него да се съди не по действителните му художествени достойнства, а по ефекта, който то има".

В статията си *Книги на чужди езици в България* (2, 15), Балабанов подчертава интереса на интелигентния българин към литературата на чужди езици и особено към немската книга, която намира прием у нас.

Сп. «Демократия» публикува и текст на Гео Милев — *Оскар Уайлд, Юрий Яковлев, Дерижан и Омарчевски* (2, 17–18). Статията в същността си е унищо-

жителна критика на Гео Милев срещу постановките в Народния театър на две пиеси от О. Уайлд: *Една флорентинска трагедия* и *Саломе*. С остро критическо перо Гео Милев се възмущава от режисьорския подход и замисъла на Юрий Яковлев и го упреква в непознаване същността на театралната работа, непознаване на самия автор, който поставя, и в лош избор на актьорите. Статията е написана с присъщата за поета публицистична страст, потвърждаваща негодуванието му от всякакво дилетантство в изкуството.

Твърде често на страниците на «Демократия» присъства Божан Ангелов. В статията си *Петнадесет години репертоар в Народния драматически театър* (1, 21), авторът проследява пиесите, които са поставяни в Народния театър от откриването му — със специално подготвената за случая „феерия" от Иван Вазов *Славата на изкуството* (пролог) — до 1921 г. Той дава висока оценка на времето, през което Пенчо Славейков е директор на театъра (1908–1909), и на Пейо Яворов, който е артистичен секретар за сезона 1909–1910 г. Авторът критикува изявите на театъра през 1911 и 1912 г., отбелязва, че през сезона 1913–1914 г. — след Балканската война, репертоарът се отличава със своята „безцветност, дребнавост и незначителност", а за сезона 1914–1915 г. е категоричен: „сезон на най-безвкусния еклектизъм". Авторът изразява недоволството си, че след като той е бил директор на театъра след Първата световна война, впоследствие е назначен Хр. Цанков, който снема от сцената класически пиеси и толерира поставянето на други — със съмнителна естетическа стойност. Б. Ангелов е на мнение, че театърът изживява „идейно безпътие" и „културно снижаване". Като изтъква, че за 15 години са играни 37 пиеси от български автори срещу 120 преводни, той заключава, че след като нямаме свой значим репертоар, естествено е да се използва най-доброто от чуждите автори, което същевременно е и по силите на артистите. Като най-голяма ценност на българския театър Б. Ангелов изтъква драматургическото наследство на П. Ю. Тодоров. По отношение на ръководството на театъра, той смята, че начело на него трябва да застане лице, което притежава морални и интелектуални качества.

В статии като *Режисура и режисьорския въпрос на Народния драматичен театър от 15 години* (2, 2), *Все около Народния театър* (2, 4), *Към въпроса за репертоара на Народния театър* (2, 9) Б. Ангелов по същество дискутира с Хр. Цанков-Дерижан по редица принципни, теоретични и практически въпроси, свързани с организирането и ръководството на Народния театър.

През третата годишнина на списанието Божан Ангелов помества няколко статии. Тук отново взима думата по проблемите на театъра и в своя *Критически бележник* (3, 8) проследява историческото развитие на българския театър, в което набелязва три периода: „на любителско-театралните представления до Освобождението", на „узряване" на артистичните кипежи и дейността на румелийската трупа през 1883 г. и дейността на Народния театър.

В рубриката »Културен отдел« се отбелязват годишнините на ярки личности от нашата и световната културна история: братя Миладинови (2, 6), Ф. М. Достоевски по повод 100 г. от рождението му (2, 1), Молиер — бележка от В. А. по повод 300 години от рождението му (2, 6), и др. Следи се и изявата на руските поети и писатели (А. Блок, М. Горки и др.).

Рубриката »Книжнина« препоръчва на читателите новоизлезли книги и списания: сп. «Пролом» на Димо Кьорчев (2, 7), *Полски цветя* от Любомир Бобевски, *Ирина* от Ненчо Илиев и др.

«Демократия» има широка културна платформа. Коментират се различни проблеми от историко-философски, естетически, образователен и изкуствоведски характер. Богдан Филов публикува тук: *Културното състояние на езическите българи* (2, 3), *Българското резбарско изкуство* (2, 8) и др. Г. И. Кацаров анализира статията на руския професор М. Ростовцев, един от най-дълбоките познавачи на класическата древност, *Идеята за прогреса и историческото й обновление* (2, 7). Различни рецензии отбелязват изложби на художници (П. Морозов — 2, 2; Ал. Божинов), юбилеи на актьори и др.

Списвано от ерудирани личности в нашия обществено-политически и културен живот, сп. «Демократия» има свое място в културната ни история. Демократичните позиции на списанието, широката му историко-философска и естетическа платформа, открояват неговото индивидуално лице, чиято основна черта е — да съдейства за стопанския и културен растеж на страната.

Людмила Малинова

ДУХОВНА КУЛТУРА

Месечно списание за религия, изкуство и наука. Безплатно приложение към седмичното списание «Църковен вестник», София, печ. Слово. 8°. Ц. 5 лв. 6000 тир.

1	1–10	юни 1920 – юни 1921
2	11–15	ян. – дек. 1922
3	16–19	юли – дек. 1923
4	20–23	авг. – дек. 1924
5	24–27	юли – дек. 1925
6	28–31	юли – ноем. 1926
7	32–35	юли – дек. 1927
8	36–38	апр. – дек. 1928
9	39–41	апр. – дек. 1929
10	42–44	апр. – дек. 1930
11	45–47	апр. – дек. 1931
12	48–50	апр. – дек. 1932
13	51–53	юли – дек. 1933
14	54–56	ян. – дек. 1934
15	57–66	ян. – дек. 1935
16	67–76	ян. – дек. 1936
17	77–86	ян. – дек. 1937
19–23	по 10 книжки годишно	ян. 1938 – дек. 1942
24	1	юни 1943

Продължава да излиза.

Приложение на Църковен вестник, № 7862.

От 1938 г. с номерацията на годишнините, изравнена с броя на годините от началото на излизане на списанието.

От 1924 г. с подзагл. Тримесечно списание за религия, изкуство и наука; от 1928 г. Четиримесечно списание за религия, изкуство и наука; от 1935 г. — Месечно списание за религия, философия, наука и изкуство.

От 3, 18 до 7, 33 ред. уред. Л. Чолаков; от 7, 34 до 14, 56 ред. неозначен; от 15, 57 ред. проф. Д. В. Дюлгеров; от 16, 67 ред. епископ Антим Траянополски; от 19 до 24 ред. Христо Попов.

Печата се и в п-ци: Арм. воен.-изд. фонд, Добруджа, Гутенберг, С. М. Стайков, Т. Т. Драгиев, Книпеграф, България, Синодална п-ца в София и Бял кръст в Курилския манастир, Софийско.

1, 9–10 представлява самостоятелно съчинение — *Христос*. Публ. лекции от Ернст Навил, прев. Д. Ласков, 117 с.

24, 1 липсва в Народната библиотека в София.

«Духовна култура» е издание на Синода на Българската православна църква и тръгва като приложение на «Църковен вестник». Като популярно религиозно списание то побира текстове, свързани предимно с християнската история и култура. Спецификата на изданието естествено рефлектира и върху лите-

ратурните материали, които се публикуват тук. Целите и насоките на «Духовна култура» не са изведени в отделна програмна статия, но за тях дава информация един по-късен анонс в самото списание:

„Изданията разглеждат всички въпроси и прояви на нашия живот в целия негов обсег, и с живите сили на нравствен идеализъм и активизъм ще застанат срещу общото течение на груб материализъм и егоизъм, — в «Църковен вестник» — с къси статии и бележки по животрептущи въпроси на деня, в «Духовна култура» — с по-обстойни, но в популярна форма написани статии по всички трайни въпроси на духа..." (2, 14–15).

Редовните сътрудници на списанието са предимно духовни лица, повечето от тях преподаватели от Духовната академия. Сред тях са Иван Гошев, Иван Ев. Гешов, Ромео Чолаков, Стефан Цанков, Георги Ст. Пашев и др. За авторитета на списанието извън свързаните непосредствено с църквата среди говорят имената на публикуващите тук Ал. Теодоров-Балан, Стефан Младенов, Михаил Арнаудов, Спиридон Казанджиев, Емануил Попдимитров, Стоян Михайловски, Антон Страшимиров, Стилиян Чилингиров и пр.

Като единствена постоянна рубрика остава »Книжовен преглед«, добре уредена, с изчерпателни, анализиращи рецензии за новоизлезли книги предимно върху богословски проблеми.

Почти липсват публицистични текстове, които да откликват на актуално случващото се в социално-политическия контекст. Все пак с известни уговорки тук можем да впишем статията на Александър Теодоров-Балан *Устройство на българската мисъл в обществения печат* (1, 7–9). В нея подробно се разглежда влиянието, което печатът има върху обществото, сдруженията на „дейците на общественото слово", без да са спестени реплики към тогавашните политически партии и техните партийни органи:

„Като се рече у нас, че еди-кой си вестник или списание принадлежи на еди-коя си партия, и с това сякаш се огражда едно поле, въз което друг разум, друго разбиране не бива и не смее да стъпи."

През 1943 г. от «Духовна култура» излиза само една книжка, а през следващата година — нито една. От 1945 г. списанието тръгва отново и продължава да излиза до днес.

Поезията, както и изобщо литературно-художествените текстове в «Духовна култура», са съвсем редуцирани. С няколко инцидентно публикувани стихотворения, съвсем незначителни от художествена страна, подписани с неизвестни инициали, се изчерпва „поетичната продукция" на списанието. За пръв път се появяват три безлични и безпомощни стихотворения с общо заглавие *Пред прага на новия ден* (3, 16–17), подписани с неразкрити инициали Р. Т.

Останалите няколко стихотворения в «Духовна култура» принадлежат на автор, скрит зад инициалите Б. Ф. — *В борбата на живота*, *В гората* и *Есенни лъчи* (4, 20–21); *Мечта* (4, 22–23); *Кажи*, *Песен на моряка*, *Моето дете* и *Утро в село* (5, 24–25). За илюстрация на качествата им ще цитираме откъс от *Есенни лъчи*:

С вихра нощен след борбата,
отмалели, оголели,
тихичко една до друга
голи вейки се навеждат...

Преводна поезия в «Духовна култура» не е публикувана.

Прозата в «Духовна култура» също не е от привилегированите жанрове. Разказът на В. Узунов *Моята опитност* (1, 3–4) издава несръчността на автора в боравенето с една позната и повърхностна символика.

Под псевдонима Astra Kid са публикувани четири лирически фрагмента под общото заглавие *Картини и мечти* (1, 3–6), твърде сантиментални и несполучливи.

Като единствено заслужаващ внимание и попадащ в областта на мемоарната литература можем да отделим спомена на Стилиян Чилингиров *Жалостно приключение в Шумен* (8, 38) с подзаглавие *Една прелюдия на Априлското въстание*. Текстът е доста обширен и продължава в още два броя (9, 39, 41). Чилингиров разказва за едно популярно в Шумен приключение на любовна основа през 1875 г., в което са замесени Панайот Волов, Василка Константинова (посветена в революционните дела и другарка на бъдещия водач) и френският инженер Симон. Надлежно са цитирани всички публикации в тогавашната преса по това приключение, разменените писма между еснафството на Шумен и духовните власти, приложена е и песента, „извадена" за събитието, останало като „Шуменското приключение".

Преводната белетристика начева с разказа на А. Фьодоров *И близко, и далечно* (1, 1–2), прев. съкр. Ю. Х., тематично близък до спецификата на «Духовна култура». В кратка бележка под линия се отбелязва, че авторът, „един от големите съвременни руски писатели, живее днес в столицата като член на руската емиграция, избягала вследствие на гражданската руска война, вън от пределите на родината си". Разказът на А. де Сосюр *Задгробно писмо* (1, 3–4), превод на М. Г. Бенева, също е в духа на списанието и представлява по-скоро проповед за „всички, които са изгубили прелестни чеда", както е заявено в началото му. С незапомнящата се миниатюра на баронеса М. А. Годин *По море* (2, 16–17), превод на К., преводната белетристика в «Духовна култура» се изчерпва.

Литературно-историческият и критически отдел на списанието се явява като най-силен и най-интересен за нас. Естествено, спецификата на изданието се отразява върху текстовете, засягащи проблеми от тези области. При интерпретациите неизбежно присъства една теологическа гледна точка, едно тълкуване през канона на богословието.

Под заглавието *Фудулусксу — драма в пет действия от Васил Друмев* (1, 1–4) авторът Г. Ст. Пашев (Ганчо Стефанов Пашев), професор по богословие, се занимава с тази будеща тогава спорове покрай авторството си драма[1]. Пешев поддържа версията, че пиесата е дело на В. Друмев и описва подробно изводите, до които е достигнал при изучаване на ръкописа. Прави последователен анализ на драмата, цитира цели сцени от нея, спира се подробно върху езика, вър-

[1] Проблемът за авторството на пиесата вече се счита за окончателно изяснен, като за автор се смята Тодор Пеев (б. м., Г. Г.).

ху често срещащата се румънска лексика и върху други езиково-стилистични наблюдения.

Иван Гошев, професор и декан в Духовната академия, публикува в «Духовна култура» статията *Естетически, морални и религиозни елементи в П. П. Славейковата поезия* (1, 5–6). Сам авторът претендира това да е първият обстоен поглед върху мирогледа на Славейков. Подробно, но някак повърхностно и с готови тези, се разсъждава над противоречията във философските възгледи на поета, което го прави „несъвършен и като поет, и като мислител". Като че ли основният патос на статията се проявява в края, когато Ив. Гошев заявява, че макар и живял в една от най-безбожните епохи, П. Славейков остава верен на Бога" „макар и по своему".

В «Духовна култура» проф. Ив. Гошев публикува *Дамаскин Хилендарец и неговият дневник* (12, 48–49), едно добросъвестно описание на този малко известен ръкопис с обилни цитати и извлечения от него.

В текста си *Старобългарският книжевник и неговата книга* (2, 15) А. Т.-Балан се опитва да реконструира образа на книжовника, особеностите на ръкописната книга, нейното разпространение, „шарилното изкуство" при изписването на ръкописа и пр. Старобългарският книжовник (тук се визира също и преписвачът) според автора е „ . . . изобщо сиромах и слабо образован. Той е книжевник по-скоро по техническо изкуство, отколкото по умствено и нравствено призвание".

Проф. д-р Ст. Младенов се появява в «Духовна култура» със статията *Към правилната оценка на Райко Жинзифов* (3, 16–17). Текстът е интересен с опита си за реабилитация на Жинзифовото творчество, оказало се „жертва на тоя Пенчовски естетизуващ бес"[2]. С една впечатляваща обективност Ст.Младенов се обявява и срещу „художественото надценяване на тази поема", проявено от А. Страшимиров.

В *Бележки за езика на Паисия Хилендарски* (7, 32–33) Р. Чолаков по един твърде професионален начин разглежда езиковите колебания в Паисиевата история. Спира се подробно върху разнородния характер на езика, върху различните варианти на една и съща дума, върху характерните синтактични особености, специфичната употреба на прилагателните имена в текста и други наблюдения. Отбелязва се, че анализът е правен въз основа на считания за първообраз ръкопис, открит в Зографския манастир от проф. Иванчев, чиято автентичност е оспорвана от Б. Пенев. Десет години по-късно, отново в «Духовна култура» Р. Чолаков продължава своето изследване със статията *Езикови въпроси в историята на отца Паисия* (17, 84). Акцентът в нея пада вече не толкова върху лингвистичния анализ на текста, а върху това как въпросите, свързани с историята, произхода и разнообразието на езиците, вълнуват самия Паисий.

В *Любен Каравелов за българския език* (18, 3) Р. Чолаков разглежда *Предговора* към *Памятники народного быта болгар* и характеристиката, която Каравелов прави там на специфичните особености на българския език.

---

[2]Става дума за публикацията на П. П. Славейков в «Мисъл» № 7 от 1899 с. 113–115, по повод новото издание на Жинзифовата *Кървава кошуля* и удивлението му, че тя се „мъдри" все още в българските средношколски христоматии (б. м., Г. Г.).

Също професонално написана и богата на информация е статията *Любен Каравелов — «Чудото с българина»* (19, 1–2), подробно описваща Каравеловия сборник *Сокол* от 1876 г.

В *Книговище* (22, 1–2) Р. Чолаков напомня за една забравена книга на Ив. Богоров — *Книговище за прочитание*, излязла в Прага през 1874 г.

Така във всичките си статии Р. Чолаков остава верен на себе си да издирва и описва с една характерна прилежност книги и сборници, останали малко или повече в маргиналиите на литературната ни история.

В статията *Дамаскинари от Рилската школа* (13, 51–52) Б. Гацов (вер. Боньо Иванов Гацов) защитава тезата за дамаскинарството като начало на Българското възраждане.

Гено Иванов публикува в «Духовна култура» един интересен текст под заглавие *Значение на „сглобявките", произлезли от Паисиевата и Спиридоновата истории*. Става дума за т. нар. *Геров препис*, представляващ компилация от двете Истории. Васил Златарски и Марин Дринов говорят и за други известни „сглобявки" от същите текстове. Г. Иванов защитава важността на тези компилации за нашата възрожденска книжнина.

Александър Бурмов се включва в списанието със статията *Книжовната дейност на от. Матей* (15, 64), добросъвестно стъкмена и богата на информация. Снабдена е с опис на всички книги, съставени от Матей Преображенски, като всяка от тях е анонсирана отделно. Изредени са книгите, намерени в личната му библиотека, както и всички документи и писма, свързани с неговия живот.

Краткият текст на Димитър Николов *Религиозното в «Нещастна фамилия»* (15, 65) обръща внимание на една пропусната според автора гледна точка към повестта, а именно тази на християнския канон.

Станчо Везирев публикува в «Духовна култура» статията си *Българският писател в светлината на вярата* (23, 9–10) с подзагл. *П. К. Яворов между вярата и неверието*. Въпреки известната тенденциозност и неизбежния силен теологически дискурс, текстът издава ерудицията на автора и доброто познаване както на Яворовото творчество, така и на пълната му критическа рецепция.

Не са малко и публикациите в «Духовна култура», които разглеждат някои по-общи проблеми на литературата и изкуството.

В статията си *Ранното творчество* (16, 56) А. Страшимиров разглежда ученическите вестници и списания и юношеските опити за творчество. „Излишни са и могат да бъдат пакостни даже най-добрите ученически вестници и списания" — пише А. Страшимиров. Сетне, съвсем в духа на «Духовна култура» анализира пространно ученическото стихотворение *Христос се роди*, давайки пример за това как редакторите трябва да работят с младите таланти.

Емануил Попдимитров, по това време доцент в Университета, публикува в «Духовна култура» статията си *Изкуство и религия* (15, 57–58), държана като сказка пред студенти-богослови. Ерудирано и увлекателно Ем. Попдимитров прокарва връзката между естетическото и религиозното чувство, с многобройни примери из цялата световна поезия: от древноегипетските химни, през библейските псалми, през средновековната лирика, през класицизма и романтизма до съвременната му литература.

Проф. Сп. Казанджиев участва в списанието с текста си *Национално съзнание* (15, 59), където разсъждава върху този проблем от гледището на социалната психология.

В кратката си статия *Език и народ* (15, 63) д-р Стефан Младенов разглежда значението на езика като народностен белег, като дава любопитни примери с липсващия писмен език на циганите, което ги кара да забравят общата си прародина и не ги събира в една държава.

В «Духовна култура» е публикуван откъс из академичната реч на проф. д-р М. Арнаудов на тема *Творческата личност и литературата* (15, 66). Подбрана е точно онази част, в която професорът говори за „божественото" при вдъхновението, за екзалтацията и пр.

Тодор Г. Влайков участва в «Духовна култура» с две обширни, изпълнени с неприкрита дидактика статии — *Христовото учение, войните и мирът на земята* (16, 69–70) и *Училищна молитва* (16, 74).

В *Толстой и Бергсон* (16, 75) Атанас Илиев разглежда „живота на Толстой от психоетично гледище" през призмата на романа му *Война и мир*.

Списанието периодично помества и преводни статии, засягащи по-общи проблеми из философията на културата и изкуството. Сред тях е статията на проф. Н. Грот *Л. Толстой и Фр. Ницше* (1, 3–4), преведена от М. Москов; *Душа и тяло* от Анри Бергсон (1, 5–6)), превод на И. Йотов; Н. Бердяев — *За войната* (5, 24–25), превод на Ст. З. П., и от същия автор — *Парадокси на свободата в социалния живот* (15, 58), преводачът е неизвестен.

Любопитна за нас е статията на Христо Даскалов *Възраждане на българите или реакция в Европейска Турция* (9, 41), преведена от М. Москов. От въведението на преводача научаваме, че авторът е работил сред руското общество, пише на руски и „подготвя общественото мнение в Русия на наша полза". Цитирайки броя на българите в Турция, на българските общини, читалища, съдружия, статията се опитва да очертае някакви реални граници на българското изобщо, да отдели българското и като духовна територия, извоювана в борбата с гръцката патриаршия.

Подчертахме в началото, че единствената редовно списвана рубрика в списанието е »Книжовен преглед«. Рецензиите за новопоявилите се книги са аналитични и подробни.

За повестта *Жетварят* от Й. Йовков Г. Ст. Пашов е написал цяла „студия" (1, 3–4), като целият прочит, естествено, е пречупен през „религиозното чувство у българина", отразено в повестта.

Интерес представляват и рецензията на Ив. Гошев за първия роман на Ив. Кирилов *Габарите* (1, 5–6); заклеймяващата рецензия от В. Узунов за романа на Кирил Христов *Тъмни зори* (1, 5–6); анонсът на немското издание на *Die alt Bulgarishe Kunst* от проф. Богдан Филов (1, 7–8) и други.

Реакцията срещу книгата на Ив. Мешков *Яворов — поет богоборец* в рецензията на Дим. Пенев (15, 53) също е лесно обяснима предвид спецификата на списанието. Тази реакция всъщност е типична за доста от рецензиите срещу книги, влизащи по някакъв начин в разрез с църковно-християнските канони.

Като специализирано религиозно списание, приложение на «Църковен вестник», «Духовна култура» се ориентира предимно към обстойни и задълбочени

статии по проблеми, пряко свързани с християнското учение и църквата. Въпреки дългите години на своето съществуване, то избягва полемиките с други издания и изобщо с институциите на светската власт. Поддържа една съзнателна дистанция спрямо „злобата на деня“ и непосредствено случващото се през годините. С малобройните си инцидентни публикации на литературно-художествени текстове «Духовна култура» остава встрани от литературния процес.

Георги Господинов

ЕВАНГЕЛИСТ

Списание, орган на Евангелския баптистки съюз в България. Излиза тримесечно. Отг. ред. З. Видолов. С., печ. Меркур. 8°. Год. аб. 10 лв. 1200–900 тир.

1	1–4	ян. – дек. 1920
2	1–6	ян. – дек. 1921
3	1–5	ян. – септ. 1922
4	1–10	ян. 1923 – ян. 1924
5	1–20	1 февр. – 20 дек. 1924
6	1–11	ян. – дек. 1925
7	1–12	ян. – ноем. 1926
8	1–12	ян. – дек. 1927
9–14	по 10 кн. год.	ян. 1928 – дек. 1932
15	1–7	септ. 1933 – март 1934
16	1–6	ян. – юни 1935
17	1–10	май – дек. 1937
18	1–10	ян. – дек. 1938

Продължава под името «Християнски приятел».

6 подзагл. Ежемесечно списание за разпространение на християнските принципи; от 7 — Орган на Българския евангелистки баптистки съюз.

От 2 излиза двумесечно; 4 — месечно; 5 — полумесечно; от 6 — месечно.

От 2, 2 отг. ред. В. Тахтаджиев; от 3, 4–5 — ред. Петър Минков при ред. к-т: Е. Петрик, П. Зашев, Ат. Георгиев, Н. Михайлов, П. Минков; от 6, 8 ред. Трифон Димитров (и от 15); от 10 ред. П. Минков; от 14, 7 ред. В. Чакалов; от 15 ред. Трифон Димитров; от 17 ред. к-т: К. Грабайн, Хр. Нейчев, Г. Васов и Ел. Райчева.

От 2, 2 излиза в Чирпан; от 4 — във Фердинанд; от 6, 8 — в Лом (и от 10); от 9, 6–7 — в Русе (и 15); от 12, 7 — в София (и от 17, 8–10); от 16 — в Казанлък. Печата се и в печ.: Н. и Д. Попови, Кузманов — в Чирпан, Гладстон, Наука и живот — във Фердинанд, Зора и Напред — в Лом, Леви — Петров и Малджиев в Русе, Розова долина в Казанлък, Гладстон и Григор Ив. Гавазов — София.

От 3, 4–5 4°; от 16 — 8°.

Към 8, 7 прит. на цигански ез.

12, 10 погрешно означена 13; 13 — прескочена.

От 1, 3 загл. и на англ. ез.; от 7 загл. и на немски език.

1, 1; 4, 1; 12, 6 — не са намерени.

Списание «Евангелист» излиза в продължение на осемнадесет години — от януари 1920 г. до декември 1938 г. — като печатен орган на Евангелския баптистки съюз в България. Издаването му е ставало в различни наши градове, редакционният състав се променя няколко пъти. В книжки 9 и 10 от 1938 г. е поместено съобщението, че то ще продължи съществуването си под името

«Християнски приятел». Библиографските му данни са твърде оскъдни — посочват се само отговорните редактори на изданието. Целта на сп. «Евангелист» е пропагандата и разпространяването на баптисткото учение сред българското население, изповядващо протестанството.

Баптизмът представлява една от разновидностите на протестантизма, създадена в Холандия през 1609 г. и разпространила се най-напред в англосаксонските страни, а след това — и из цяла Европа и Америка. Баптистите отричат иконите, кръста и някои второстепенни християнски обреди, като работят особено упорито сред по-бедните и низши слоеве на населението. През XIX и XX в. баптизмът се разпространява много широко сред негърското население в САЩ и населението в колониите. Баптистите много държат на съзнателното приемане на светото кръщение и на автономността на общините. Те поддържат въздържанието, обявяват се за мир, против войната и приемат голямата роля на жената наред с мъжа в съвременния свят. Самите баптисти не се смятат за секта, а за пълноправна разновидност на протестантството. Учението им има демократичен характер.

В сп. «Евангелист» са поместени проповеди, преразкази на Евангелието, изобилстващи с цитати, неделни уроци, религиозни химни, библейски псалми, пропагандни материали с апологетичен характер, биографични бележки за различни видни баптистки пастори у нас и в чужбина, статии за същността и развитието на баптизма. Съобщава се за неделните училища в различни градове, за основаването на нови баптистки църкви в страната и др. В отдела »Баптистка литература« накратко се характеризират новоизлезлите религиозни книги в този дух и се поместват хроника за събития, свързани с баптисткото движение в България. Привеждат се данни за работата на баптистките проповедници сред турското и циганското население у нас като отговор на стремежа им за въздействие над изповядващите мохамеданската религия в страната. Съобщава се за гоненията на баптистите в България, за проведени духовни диспути, за разногласията на баптистите и православните християни.

Изданието има специална рубрика »Писма на читатели«, посветена на някои техни верски и житейски проблеми. Списанието защитава високата роля на жената наред с тази на мъжа в живота на индивида и на обществото като цяло, признава равенството на двата пола в духовно отношение и смята, че чрез църквата жената може да се пробуди духовно и да разгърне всички свои сили, дарби и умения. Особено характерна в това отношение е статията на г-жа Е. (неразкр. иниц.) *Жената — важен фактор* (8, 3).

Сп. «Евангелист» има смесен характер. Литературните материали в него са съвсем малко, с нравоучителен характер и на ниско художествено равнище. Някои от тях, както и част от другите публикации, не са подписани. Липсват творби на изтъкнати български и чужди поети и писатели. Почти всички литературни произведения в списанието са преводни, като при част от тях е отбелязан само преводачът, но не и авторът. Почти всички български автори и преводачи са подписани с псевдоними и инициали, които не фигурират в РБП. Повечето от поместените разкази в сп. «Евангелист» са предназначени за младото поколение и са включени в отдела »Юношеско кътче«, преименуван

по-късно в »Младежки отдел« и »Младежка страница«. Те имат подчертано религиозно-назидателен характер.

Стихотворенията от български автори са малобройни и слаби в художествено отношение. Стоян Ватралски е автор на стихотворната творба *Ел Ветил* (7, 1), посветена на храма, построен някога от Яков на хълма Ел Ветил в Палестина. П-р Тр. Д. (вер. инициали на отговорния редактор на списанието, пастор Трифон Димитров) помества стихотворението *Сираче* (15, 3), посветено на нерадостната участ на сирачето. Димитър Розалин (вер. псевдоним на Димитър Георгиев Попстефанов) публикува две поетични творби: *Исус Христос и децата* (15, 5) и *Истинският Христов ратник* (16, 6). В първото стихотворение, като поетичен отговор на евангелския призив на Христос „Пуснете децата да дойдат при мен!“, се разкрива всеобщата, всеопрощаваща любов на Божия син. Във втората творба авторът прокарва тезата, че истински вярващият човек е воин на Христа, т. е. ратник на светостта и всеопрощаващата любов. В преводния отдел (очевидна мистификация!) е поместено религиозното стихотворение-химн *Напред* от Вортимид Нофирт (Трифон Димитров), изразяващо вярата в Бога, която трябва да подкрепя всички дела на християните.

Белетристичният отдел на сп. «Евангелист» се състои преди всичко от преведени от руски език разкази с религиозно-назидателен характер, без особена художествена стойност. В някои случаи е посочен само преводачът, но не и авторът. Сред оригиналните творби се откроява разказът *Варава* от З. Райчев от Казанлък, поместен в отдела »Младежка страница« (18, 9). Разказвайки за разкаянието на разбойника Варава, освободен от приковаване на кръста, защото там вместо него увисва Исус Христос, авторът прокарва тезата, че престъплението на Божия син е в любовта му към падналия грешник, когото озарява с всеобхватната си всеопрощаваща любов.

Преводните разкази, поместени в сп. «Евангелист», са взети от две руски издания: в. «Истина и жизнь» и сп. «Християнин». Д-р Тори е автор на три кратки нравоучителни разказчета — *Кой е приятел Христов?*, създаден по действителен случай, *Вековна мъдрост* и *Чети библията* (разкази-притчи), преведени от В. Т. (неразкр. иниц.), слаби в художествено отношение (2, 2). О. Митенска е авторка на разказа *Създаването на света* (2, 4), преведен от руски от И. С. В. и В. Т. (неразкр. иниц.). Това е нравоучителен разказ за прераждането на един закоравял престъпник в затвора, за превръщането му от звяр в човек под влияние на Евангелието и на един случайно попаднал при него протестантски пастор.

В отдела »Юношеско кътче« са поместени преводни разкази, при които авторът не е посочен. В двете кратки разказчета *Отворени очи* и *Детска молитва* (2, 2) е разкрита идеята за връзката между здравето на човека и любовта му към Бога, като Бог трябва да се опознае отблизо. Преводачът не е отбелязан. Разказът *Дали ще ме приеме Господ Исус?* (2, 3) е преведен от руски език от Никола М. Наумов. Това е мелодраматичен, нравоучителен разказ за малкото, богато и добро момиченце Лена, което упорито се моли на Исус Христос, за да очисти и прероди душата си. Така според разказа и читателят трябва да се приобщава към Бога. Подобен е и нравоучителният разказ *Как Анюта дошла при Исуса* (2, 4), с преводач В. Т. (неразкр. иниц.). Малката Анюта искала да се

спаси духовно и затова се молела на Исус Христос, който свалил от душата ѝ тежък духовен товар. Творбата има откровено поучителен характер.

Драмата почти липсва в литературния раздел на сп. «Евангелист», с изключение на кратката нравоучителна сценка *Напред в борбата* (Сценка за въздържателна вечер) (15, 1–2) от П-р Тр. Д. (вер. инициали на пастор Трифон Димитров). Сценката разказва как пияният мъж носи нещастие на семейството. Тази слаба драматична творба вероятно е била предназначена за представяне в баптистките религиозни среди у нас.

Поместените в списание «Евангелист» литературни творби са слаби в художествено отношение, пропити от откровен назидателен дух, с открита религиозна обагреност. Основната насока на изданието си остава пропагандата на баптисткото учение у нас, а литературният материал е бледа илюстация на целите на тази пропаганда. Въпреки дългогодишния си живот списанието не оставя някаква значителна следа в литературния живот в България. То обаче внася допълнителна багра в пъстрата картина на културната панорама у нас през периода между двете световни войни.

Ралица Маркова

ЗЕНИЦА

Двуседмично семейно списание. Гл. ред. Николай Райнов. Урежда ред. к-т. Стоп. изд. Ст. Атанасов. С., печ. С. М. Стайков. 4°. Год. аб. 60 лв.

1 1–10 1920

8–10 представляват книгата на Николай Райнов *Светилник за душата. Апокрифи.* С., 1920, 71 с. 16°.

Почти никой от литературните биографи и изследователи на Николай Райнов не се спира върху сп. «Зеница» като част от богатото му културно и творческо дело. Десетте книжки на списанието, обявени в подзаглавието с двуседмична периодичност, излизат през 1920 г., вероятно през първата ѝ половина. По това време Райнов вече е създал своеобразен бум в литературния живот с излезлите през 1918 и 1919 г. седем свои книги. Две години преди това е сключил брак с жена си Диана, родил се е първият му син. При всичката следвоенна мизерия, в която семейството му живее, той, навярно с най-близкото сътрудничество и помощ на съпругата си, начева издаването на «Зеница», обявено като семейно списание.

«Зеница» съдържа преди всичко преводни произведения и материали с популярен характер, обособени в редица рубрики, напр. »Любопитна наука«, »Наука и живот«, »Що трябва да знае всеки«, »Сила и влияние«, »Ти и другите«, »Мит и вечност«, »Весело сърце«, »Страница за жени« и пр. Като правило публикациите, предназначени за по-широка читателска публика, са с неотбелязани преводачи, което навежда на мисълта, че са дело изключително на Николай и Диана Райнови. Неподписани са и голяма част от преводите на литературните материали, които навярно отново са техни. На Н. Райнов принадлежи и художественото оформление на списанието — негови са винетките и заглавките на рубриките.

Обозначено е участието на шепа наши творци и преводачи — освен Николай и Диана Райнови, още Гео Милев, Георги Михайлов, Иван Радославов, Симеон Андреев, С. Свиларов, Н. Трифонов и А. Филипов.

Без да излага целите на списанието в нарочна статия, със самия подбор на текстовете редакторът определя насочеността на «Зеница» към едно понетрадиционно разширяване на духовния кръгозор на читаещия българин в посока към източната метафизика, към мистицизма и езотериката, към окултното и астрологията. За целта той печата предимно преводни текстове, разкривайки свойствените за източните философски традиции пътища за духовно

самоусъвършенстване, духовни практики и пр., в основата на които лежат преди всичко самовглъбението и интуицията — психични дейности, към които самият Райнов проявява голяма привързаност по това време и посредством които се стреми да обясни един духовен и литературен феномен. За съжаление в «Зеница» не е попаднала нито една от характерните му статии за изкуството и литературата от тези години, за да се открои по-ярко творческото му присъствие в собственото му списание.

В рубриките, които популяризират духовното познание и практиките на Изтока или прозренията и тайните на мистицизма, окултизма и астрологията, срещаме *Притчи за Бога, Вселената и Душата* (1) и *Притчи за вечността* (7) от Шри Рамакришна, *Как ядат йогите* (1) от японския йога Рамачарака, *Езикът на звездите* (2) от Рене Швабле, *Чудотворно лекуване* (3) и *Опити с волята* (4) от Хайран Джексън, *Алхимия и легенди* (5) от проф. М. Бертло, *Човекът пред погледа на мистика* (6) от А. Г. Молотин, *От суетата към Бога* (6) от Теофан Затворник, *Вътрешно зидарство* (6) от Ф. Купчински.

Знания за природата и човека предлагат статиите *Душата на растенията* (1) от Станислав де Гуайта, *Мястото на паметта* (1), *Пътят на мисълта* (2) и *Микроби на страха* (3) от Уйлям Аткинсън, *Надмощие над себе си* (3) от Леон Сикар, *Силата на влиянието* (3) от Виктор Търнбул, *Мним и същински напредък* (7) от Ралф Емерсън, *Златни съкровища, които може да има всеки* (7) от Ейнар Хух и др.

За да допълним облика на „семейното“ списание, ще спомена и рубриката »Страница за жени«, в която срещаме публикациите *Здравословност и хубост* (1) от Маргерит Биго, *Скъпоценни камъни* (2) от баронеса Стаф, *Египтенката в изкуството* (3) от В. Роси Сакети, *Изкуство в модата* (4) от Леон Бакст, както и есето на Морис Метерлинк *Женската душа* (7), преведено от Ив. Радославов.

Запълвайки бели полета по страниците, списанието печата още афоризми, срещат се и любопитни факти в рубриката »По света«, а също и загадки, ребуси и анекдоти.

Списанието не предизвиква отзвук в излизащите по това време други издания, макар името на неговия редактор вече да е достатъчно известно и признато, не привлича по-голям кръг сътрудници и спира след десетата си книжка. Навярно Стоян Атанасов (издателят на «Зеница» и на повечето книги на Н. Райнов) е отказал на редактора своята подкрепа, убеждавайки се, че издаването на литературно списание не е толкова печелившо начинание, колкото издаването на произведенията на Райнов[1]. Освен това твърде вероятно е семейство Райнови да се е оказало още по-притиснато от следвоенния недоимък, а Н. Райнов да не е залягал толкова много над финансовото оцеляване на списанието, колкото над осигуряването на литературните материали, и то, разчитайки изключително на собствените си сили.

Поезията от български автори заема оскъдно място на страниците на «Зеница». Първа книжка се открива с *Поклонение на влъхвите* от Н. Райнов, първа

[1] Така вместо последните три книжки излизат „апокрифите“ на писателя *Светилник на душата*, свързани с представите на древноиндийската религия — майа, нирвана, сансара, карма и пр.

част от поемата *Исус Христос*, която излиза през 1922 г. в сп. «Везни» и е включена в поетическата му книга *Вечни поеми* (1928).

Чак в книжка 4 в рубриката »Антология« се появява името на друг наш поет — поместен е цикълът *Пътьом* от Симеон Андреев, който съдържа четири лирични стихотворения, изповядващи скръб и размисли за живота и смъртта, самотничество и жал по далечната Родина, безспорен отзвук от психическите преживявания на интелигенцията ни през време на скоро отшумелите войни. От Симеон Андреев е публикувано и стихотворението *Митология* (7), написано в стила на Траяновите „химни".

Три поетически творби в списанието печата и Гео Милев. Стихотворенията *Вечер* и *Страх* (6) са първи публикувани варианти съответно на *Дневник* и *Сензация* от стихосбирката *Жестокият пръстен* (юни, 1920), където са включени с незначителни поправки. *Погледнете птиците небесни и криновете в полето* (6) с подзагл. *Откъслек от «Благовестието на Спасителя»* е стихотворение в проза, невключвано в никоя по-късна книга на Гео Милев. Освен това в архива на поета не е открито по-голямо произведение с посоченото в подзаглавието наименование.

С тези три имена се изчерпва участието на български поети в «Зеница». Останалите поетически текстове, подбрани из творчеството на редица талантливи или пък модни навремето европейски автори, са във формата на лирична проза. До стиховете на Н. Райнов, с които започва списанието, стоят творби на Валери Брюсов (*Към земята*, 1), Емил Верхарн (*Работа*, 1), Катюл Мандес (*Върни се!*,·1), Рабиндранат Тагор (*Прежна любовница*, 1) и *Диргатамас* (*Песен за Агни*, 1). Техен преводач навярно е самият редактор. Те в общи линии набелязват посоките, които следват популяризаторските намерения на Н. Райнов, а именно — да представя имена на руския и европейския символизъм, а също и творци, изразяващи естетико-философските търсения на източните литератури. Близък до този е обликът на рубриките »Антология« и в следващите книжки. В тях срещаме отново името на Верхарн (*Свят*, 6) и най-често това на Р. Тагор — *Ловитба* и *Цветето на Вселената* (2), *Към четеца* (3), *Жена* (4), *Утро* (5), *Маски* и *Баядерката* (6). Публикувани са още творби от К. Д. Балмонт — *Два трупа* и *Прекъслив шумол* (7), прев. С. Свиларов; Ал. Блок — *Да се забравим!* и *Лодка* (3); Андрей Бели — *Видение* (2); Фьодор Сологуб — *Безвъзвратното* (6); Н. Мински — *Триъгълник* (5); К. Фофанов — *Изгрев слънце* (4).

Френският символизъм е застъпен с двама от най-значимите си представители — Шарл Бодлер — *Тропичен мирис* (5), прев. Георги Михайлов; и Пол Верлен — *Пресищане* (4). Поместени са още творби от: Реми дьо Гурмон — *Сняг* (7), Льоконт дьо Лил — *Вечно благоухание* (3), Франсис Жам — *От утреня до вечерня* (4) и *Календар* (6), Албер Самен — *Бяла нощ* (2), Пол Фор — *Планинска балада* (7) и др., сред които Оливие дьо Мани, Емил Деспа, Анри Батай, Амадис Жамвиен, Андре Фонтена, Агипа д'Обинье, Гюстав Кан и др.

Значим за преводния поетически отдел на списанието е приносът на Гео Милев. Той превежда стихотворения на Франц Верфел (*Молитва за чистота*, 3), Алфред Момберт (*Зимна вечер*, 7), Фридрих Ницше (*Есен*, 7). До него се нарежда Георги Михайлов с преводи на Уолт Уитман (*Децата на Адама*, 6), П. Б. Шели (*Смъртта*, 6), Юргис Балтрушайтис (*Епиграф*, 6) и Бодлер, когото вече отбелязахме.

От другите двама сътрудници в преводния отдел на »Антология« — С. Свиларов и Н. Трифонов, са поместени преводите: *Песен* (5), *Море* (6) и *Здрач* (7) от Х. Хайне, *Гръм* (5) от Рихар Демел, *Към луната* (6) и *Прометей* (7) от Й. В. Гьоте, *Младост и старини* (7) от Ф. Авенариус (всичките прев. от Н. Трифонов, подп. още Н. Тр.); *Лови деня* (7) от Хораций и *Двамата* (7) от Хуго фон Хофманстал (прев. от С. Свиларов). Диана Райнова пък представя Стюарт Мерил с *Безумният цар* (5). Може би неин е преводът и на друго стихотворение в проза на Мерил — *Самота* (3).

Още две значителни имена трябва да бъдат отбелязани — Хьолдерлин с *Към дъбовете* (4) и Юлиуш Словацки със *Син Божи* (4), чиито преводачи не са обозначени. А за пълнота ще добавим и текстовете на три японски народни песни (2), предадени в проза, *Химн на богиня Ищар* (от шумерски папирус, 4), фрагмент от египетската *Книга на мъртвите* (5) и *Клинопис на Хамураби* (5) — вероятно фрагмент от клинописния законник на вавилонския цар от XVIII в. пр. н. е., съхраняващ се в Лувъра.

Немалкото редове, нужни само за изброяването на преводните поетически текстове в «Зеница», показват стремежа на Н. Райнов като редактор да разширява духовния и литературния кръгозор на читателя, да му даде възможност да се докосне до древността и до съвременните художествени търсения зад граница, да му предостави колкото се може повече имена, даващи облик на модерната художествена словесност на епохата. Понякога този стремеж увлича редакторския подбор по посока на не дотам значителни имена и текстове, но като цяло преводният отдел на »Антология« е богат и издържан в представянето на едно модерно поетическо мислене и стилистика.

Белетристиката в «Зеница» е оскъдна в сравнение с обема на »Антология«, макар за нея да са обособени две рубрики — »Най-хубавите разкази« и »Забравени страници« (още със загл. »Златни отломки«). Творбите са само от чужди автори. Преводите до един са неподписани. В рубр. »Най-хубавите разкази« са поместени: *Одрана ръка* (2) от Ги дьо Мопасан, *Сказание за малката синя мантия на любовта* (7) от Емил Зола, *Светен чимшир* (3) от Жорж Роденбах, *Живот* (1) от Огюст Маке, *Спомен за една умряла* (4) от Пиер Лоти, *Бонце мълчаливият* (5) от Ицхак Лайб Перец и *Страшно приключение с една змия* (6) от Макс О'Рел. Прави впечатление метафоричността и загадъчността, достигаща до мистериозност, съответно в стилистиката и сюжетността на тези разкази. Към тях ще прибавим още: *Дъждобран* (2) от Сигизмунд Надзвецки, *Оскърбление* (2), притча от Л. Н. Толстой, *Милосърдие* (7), легенда също от Толстой, и *Море* (4), разказ-легенда от Ан Ринер, които са отпечатани отделно и за които повече е характерно класическото разказване.

В друга рубрика се публикуват по-нетрадиционни като жанр текстове. В нея са включени: *Притчи* (1) от Мултатули, *За боговете* (2) от римския политик и историк Гай Крисп Салустий, *Едничкият и собствеността му* (4) от Макс Щирнер, *Смъртта и чертозите ѝ* (5) от мексиканския владетел от XV в. пр. н. е. Тецкуко Незагуал Копотл, *Съвременни притчи* (5) от Томас Карлайл и *Аз и вселената* (7) от Р. Тагор. Притчовият или философският и религиозен характер на тази проза е в унисон с популяризаторските цели на редактора Н. Райнов, за които вече стана дума в началото.

В «Зеница» се печата и един роман с продължение — *Клуб на самоубийци-*

те (1–7) от Робърт Луис Стивънсън, като в 1–3 откъсите се печатат анонимно и на читателите е предложено да участват в конкурс за отгатването на автора и заглавието. Навярно Н. Райнов се е спрял на това произведение поради необичайността в съществуването на клуб на самоубийци (основна сюжетна нишка) и поради психологическите мотивировки на героите в отношението им към живота и смъртта.

Литературнокритически отдел сп. «Зеница» не обособява. Оформена е обаче рубриката »Творци« (още със заглавие »Маяци«), в която се печатат портрети на писатели и мислители. Тя започва с портрет на Шри Рамакришна (1) от Макс Мюлер, в който се излагат философско-религиозните възгледи на този индийски мислител от XIX в., следващи философската система Веданта, и се коментира стилистиката на неговите притчи. В следващите книжки са поместени статиите: *Човещината у Достоевски* (2) от М. Беринг, *Камъните говорят* (3) от Зигмунд Перцински, посветена на Николай Рьорих; портрет на философа Макс Щирнер (4) (псевд. на Йохан Каспар Шмид, 1806–1856) от Ото Бархам; *Песенен пир* (5) от Шарл Грело, коментиращ интерпретацията на Едуард Фицджералд по Омар Хаямовия *Рубаят*; *Бергсон и западните творци* (6) от А. Филипов, разкриваща основополагащите моменти на бергсонианството — интуицията, свободната воля, метафизическото познание; портрет на Рабиндранат Тагор (7) от В. Крандиевски.

Към тези публикации ще прибавим още две: статията на Вячеслав Иванов *Художество и жречество* (3), поместена в единственото издание на рубриката »Изкуство«, и есето на Морис Метерлинк *Вътрешно сияние* (4), извлечено от издадената у нас негова книга *Съкровище на Смирените*. Тези текстове споделят с читателя тайните на метафизичното битие и ролята му в творческия процес и са безспорно съзвучни с цялостния облик на «Зеница».

Останало без полагащото му се внимание от страна на изследователите на Н. Райновото творческо дело, сп. «Зеница» има определено място не само в неговата биография на културен строител, но и в историята на литературната ни периодика след Първата световна война. То е един от проводниците на философски и естетически идеи у нас, пречупени през редакторския подбор и интерпретацията на Райнов. Въпреки кратковременното си съществуване, «Зеница» не бива да бъде лишено от заслужена оценка и признание.

Пенка Ватова

ЗЛАТНО РУНО

Литературно списание. Излиза под ред. на Ботьо Савов и Георги В. Шаханов. Стара Загора. 8°.

1 1–5 1920–1921

3–5 ненамерени. 4–5 ред. и Мих.Теофилов.

Списанието няма програмна статия, но двете запазени книжки ясно подсказват неговия замисъл — да предлага художествени текстове от изявени български и чужди символисти. То е чисто литературно издание, без отношение към обществени и политически въпроси.

Появата на символистическо списание в гр. Стара Загора не е случайна. Един от редакторите — Ботьо Савов, критик и теоретик на символизма, е от този град. Тук са родени, живеят и работят известните вече поети-символисти Иван Хаджихристов и Иван Мирчев.

«Златно руно» се появява във време, когато българският символизъм върви към залез. Появил се у нас още през първото десетилетие на века, утвърдил се в редица издания — от сп. «Художник» и «Наш живот», през сп. «Звено», до сп. «Везни», изградил светоотношение и наложил имена, сега той е пред изчерпване. И много скоро (1922) в сп. «Хиперион» ще изживее последните си кризисни години. Така че не може да се очаква едно провинциално издание на символисти от 1920 г. да поднесе нещо ново като идеи, поетически форми или имена. То по-скоро ще се ограничи с представяне и популяризиране на творби от известни поети, с излагане на приети вече естетически идеи.

Сътрудниците на «Златно руно» са утвърдени творци, повечето с издадени книги, със зряло присъствие в българския литературен живот. Познаваме ги от «Художник» и «Наш живот», срещаме ги по същото време във «Везни», ще ги видим скоро в «Хиперион» — Теодор Траянов, Ник. Райнов, Ив. Мирчев, Ив. Хаджихристов, Б. Савов.

«Златно руно» се открива с патриотичното стихотворение *Българска песен* от Т. Траянов (1). *Среднощно видение* (2), също от Траянов, *Нощ* (1) и *Зимни рими* (2) от Ив. Хаджихристов, *„Небесата ме канят на смърт...“*, *„Нощта е препълнена с болки...“* (1) и *Жалби* (2) от Ив. Мирчев, *Девствености* от П. Кишмеров (2) и лиричната проза от Аура (Ас. Златаров) със заглавие *Музика* (2) оформят поетичния дял в двете книжки. *Нощ* от Ив. Хаджихристов и *Среднощно видение* от Т. Траянов влизат в антологията *Млада България* (1922).

Поетичната картина в «Златно руно» се допълва от: Ф. Тютчев. *Пролетни води* (1) (прев. Б. Бакалов), Ф. А. Тумански. *Птичка* (1) (прев. не отбелязан) и Е. По. *Градът в морето* (1) (превод Г. Михайлов). Ник. Райнов участва с творби от типичния за творчеството му жанр — библейската притча — *Исус и прокажените* (1) и *Сказание за бранта* (2). Леките, хумористично нюансирани спомени на преводача в Главната квартира в Кюстендил по време на Първата световна война Емануил Попдимитров *Когато бях цензор* (2) внасят известен дисонанс в художествената палитра на «Златно руно».

Разказът на датския белетрист Херман Банг (от началото на века до края на 30-те години у нас излизат около 10 негови книги) *Но ти ще си спомниш за мен* (2; прев. Г. Т. Стоянович)[1] въвежда в света на псиявленията — контакти с покойници, паралелни светове и т. н. В рубрика »Литературно-исторически страници« В. Г. Шаханов поднася превода на Л. Толстой *Съденето на Сократа и неговата защита* (2). В «Златно руно» се печата и една драма — *Те усетиха* (1) от символиста Ван Леберг, посветена на М. Метерлинк, в превод на Н. Лилиев. (По същото време преводи на Леберг се явяват и във «Везни».)

В литературната теория и критика «Златно руно» следва своите идеи — популяризиране на символистични творби и на естетиката на символизма. Б. Савов в *Изкуство и естество. (Мисли и фрагменти)* (1) развива в достъпна форма познатите идеи за изкуството като квинтесенция на естеството и като метафизичен живот, за поетите като „посветени“, за които са затворени „широките врати на суетата“, и т. н. Но в същата книжка пак Б. Савов публикува юбилейно есе *Иван Минчев Вазов*, където много емоционално изразява голямата си почит към народния поет — знак за вниманието на «Златно руно» и към традиционни национални ценности.

Ив. Радославов открива кн. 2 със статията *Изкуството да се пише добре*, в която отправя редица неоспорими, но и банални съвети към младите, апелира за простота и искреност, за зряло и дълбоко осмисляне, за бягство от шаблони и вярност към себе си. Под наслов *Мисли за изкуството* «Златно руно» публикува сентенции от Л. Толстой, Е. Кант, Д. Ръскин (2). От 2 почва и рубрика »Сред книгите«. Тук Радославов в много кратки, но безапелационни бележки „се справя“ с новоизлезли книги: М. Кремен. *Брегалница* („сантименти“), Д. Сяров. *Песента на Пана* („художествено безсилие“), К. Константинов. *Към близкия* („безжизнени страници“), Ч. Мутафов. *Марионетки* („смела, дръзка, маниерна“). Пак тук И. Х. (вер. Ив. Хаджихристов) отбелязва с надежда първата книга на Ив. Мирчев *Реките викат*.

Рубриките »Литературни страници«, »Мисли за изкуството« и »Сред книгите« са показателни за желанието на редакторите да разширят жанрово и тематично списанието, да го отворят по-широко към целия съвременен български литературен живот, както и към явления от световната култура. Не можем да съдим доколко тази тенденция е продължила в следващите книжки.

Съвсем закономерно, с оглед символистичната насоченост на «Златно руно» е неговото внимание към музиката. Г. Т. Стоянович пише статията *Музиката на новото време* (2) с поглед към Григ, Вагнер и Р. Щраус. Той рецензира

[1] Георги Стоянович (псевд. Г. Берсенев) е старозагорски съдия, музикален и литературен критик.

постановка на *Евгений Онегин* в Народната опера (2). Публикувана е статия от Бостав (може би Густав) Доре — *Бетовен* (2) (прев. Р.).

За съжаление достигналите засега до нас само две книжки от «Златно руно» не дават възможност за цялостна оценка на списанието. Ясно е, все пак, че това е сериозно замислено начинание — интересен факт от културния живот на Стара Загора, а също и свидетелство за характерни явления и тенденции в литературата ни непосредствено след войните.

Катя Бъклова

КОМЕДИЯ

Седмично списание за театър, музика, литература, критика. Ред.: Ст. Гендов и В. Стефков. София, печ. Меркур. 4°. Ц. 2 лв. год. аб. 80 лв. 1200 тир.

1	1–20	
	21 (1)–28 (8)	29 юли 1920 – 16 юни 1921
2	29–40	9 септ. 1921 – 24 февр. 1922
3	41	15 септ. 1922
2	1–10	14 септ. – 29 ноем. 1923
2	31–79	2 окт. 1925 – 30 апр. 1926
3	80–107	7 май 1926 – 25 март 1927
4	108–127	21 окт. 1927 – 9 юни 1928
5	128–132	12 юли – 14 ноем. 1928

Продължава под името «Народен театър» (1929–1943).

2, 29 и 39 ненамерени.

От 1, 21 (1) до 3, 41 загл. «Нова комедия».

От 1, 21 (1) подзагл. Списание за театър, музика, литература и критика; от 2, 30 — Седмичен лист за театър, музика, литература и критика; от 3, 41 — Седмичен лист за театър и изкуство; от 2 (1923) — Седмичен вестник за театър, литература, критика и изкуство; от 2, 51 — Седмичен вестник за театър, критика и изкуство.

От 1, 21 (1) излиза два пъти месечно; от 2, 30 — седмично; от 3, 106 — двумесечно.

От 1, 21 (1) ред. Ст. Гендов; от 2 (1923) ред.: Ст. Гендов и В. Стефков; от 2, 8 (1923) ред. Ст. Гендов; от 4, 118 дир. Ш. Нахмиас, ред. Ст. Гендов и съред. Крум Йорданов; от 5, 128 ред. Ст. Гендов.

Печата се и в печ.: Витоша, Добруджа, Слово, Политика, Св. Климент, Право, Гутенберг, Родопи на Тод. Л. Клисаров и Независимост.

От 2, 30 2°.

Излиза нередовно, с прекъсвания. Годишната номерация на броевете след 2, 10 погрешно означени от 51 вм. 52.

Притурка към 3, 85.

3, 98 посветена на Ст. Гендов, 4, 118 — на Ст. Македонски.

Сп. «Комедия» («Нова комедия») е част от дългогодишното издателско дело на Стефан Гендов, посветено на съдбата на българския театър, а и на сценичното ни изкуство въобще. То излиза в кризисното десетилетие след Първата световна война, кризисно не само за политическия и икономическия живот на страната, ала и за родното изкуство и културните институции. Близък сподвижник на Гендов в това дело е Васил Стефков, с когото заедно се стремят не само да отразяват в своите издания културния живот у нас, но и да допринасят за издигането на авторитета най-вече на българския театър, а също и на по-младите за българската сцена опера и оперета. Накратко тази е

целта и на «Комедия», в чиято основна и уводна рубрика »Театър« се печатат многобройни статии, обсъждащи проблемите на Народния театър, свързани с неговото ръководство, държавната политика по отношение на театралното изкуство, репертоара, публиката, българската драма и пр. Най-често тези горещи проблеми се поставят от Ст. Гендов: *Нашият театър* (1, 1), *Нашият театър* (1, 12), *Театъра в провинцията* (2, 55), *Студията при Народния театър* (2, 60), *Кризата в Народния театър* (2, 65), интервю с директора на Народния театър проф. Михаил Арнаудов (2, 66); от Ал. Балабанов — *Български театър* (2, 56), Людмил Стоянов — *За Народния театър* (2, 57), Ник. Атанасов — *Театърът и съвременността* (2, 61), Вичо Иванов — *Народният театър и театралната политика у нас* (2, 62), В. Стефков — *Български театър* (2, 59), и др. Всички автори са единодушни в оценката за кризата, спъваща развитието на театралното изкуство у нас и съпътствана от неудачна държавна политика, в частност от политиката на министър Омарчевски, от недомислен избор на директора на Народния театър, от вредна за народното изкуство репертоарна политика и пр.

Изпълнени със същия критичен заряд са и серията статии, които печата почти във всеки брой на първата годишнина Ив. Ст. Андрейчин: *Бъдащето на Народния театър* (1, 2), *Пак за бъдащето на Народния театър* (1, 6), *Все за Народния театър* (1, 8), *Мимоходом* (1, 9), *За операта (Пак около Народния театър)* (1, 10), *Изоколо* (1, 11), *Пак за Народния театър* (1, 13), *Все около Народния театър* (1, 15), *Принципи и формули* (1, 16), *С фенеря на Диогена* (1, 17), *Глупостта не се нуждае от отличия* (1, 18), *Над една агония* (1, 19), *Или — или* (1, 20). С песимистични, но и често ядни нотки Андрейчин говори за „епоха на упадък“ на родния театър, за „епоха на посредствениците“, визирайки ръководството на Народния театър; свързва бъдещето му с развитието на българската драма и с възпитаването и израстването на родните театрали — артисти, режисьори, драматурзи. Нерядко обаче неговата критичност преминава в лично мотивирани нападки, личи и известна обиденост на автора.

Най-наситени с подобни остри публикации, засягащи театралното изкуство у нас, са първите три-четири годишнини. По-нататък рядко се появяват статии, обсъждащи специално принципни въпроси около съдбата на театъра. Повече тези проблеми се разискват по определен повод, когато в рецензии или по-дълги критически отзиви се анализират отделни постановки или представления на нашите сцени. Обособени са многобройни рубрики, които отразяват културния живот в България и зад граница. Те, разбира се, не съществуват постоянно от първия до последния брой, преименуват се през годините, сменят се и техните водещи, но като цяло изданието е доста педантично издържано в разпределението на материалите, така че да се запази богатата и разнообразна картина на отразяваните културни събития.

Най-обемни и най-постоянно списвани са рубриките: »Драма«, в която се рецензират театрални постановки и чиито най-чести автори са Ст. Гендов, В. Стефков, К. Сагаев, Стр. Димов, Хр. Г. Казанджиев, Надя Кехайова, Георги Стефанов, Людмил Стоянов, Крум Йовков и др.; »Критика«, в която през първата годишнина се печатат отзиви предимно за художествени изложби (Пенчо Д. Крусев), а по-после и за книги и театър; »Литературна страница«, редовно поддържана в първите две годишнини, в която на преден план стои поезията.

Освен това изданието е наситено с по-малки, информационни по характер рубрики: »Из чужбина« (авт. В. Г., Чол., Род.); »През неделята« (авт. Ст. Гендов — Homo Sapiens, Н. S., Д. С.); »Хроника«, съдържаща театрални новини, репертоари и пр.; »Опера« (авт. Ст. Гендов — Homo Sapiens, Стр. Димов, Иван Камбуров); »Оперета« (авт. Ст. Гендов, В. Стефков); »Музикални бележки«, »Кино« (авт. Ст. Мокрев, Леон Доде, Фриц Кортнер); »Провинциални театри« и »Из провинцията« (авт. Х. К. Лозински, Д. Ч., Д. Вас., Дим. Ник., В. Цанев от Русе, П. Ив. от Пловдив, А. Л. от Варна и др.); »Книжнина« и »Рецензии и книгопис« (авт. Методи Вечеров, Георги Савчев); »Казват...«, съдържаща културни новини по слухове (авт. Анатема, д-р Мюлер), и др.

Вън от рубриките остават някои публикации за театър и музика, посветени предимно на именити представители на тези изкуства. В. Стефков (1, 1) и Петър Карчев (1, 9) публикуват портрети на Елена Александровна Полевицкая от Московския художествен театър, гостуваща по това време у нас заедно с режисьора Иван Фьодорович Шмид. По музикални въпроси се изказва Ник. Абаджиев (2; 78, 79), Иван Камбуров прави портрет на оперния певец Петър Райчев (2, 72). Чавдар Мутафов се отзовава за изкуството на руската балерина Валерия Кратина (2, 31).

В «Комедия» са отпечатани няколко работи от чужди автори, имащи отношение към театралното изкуство: *Актьорът* (2, 73) от Август Стриндберг, прев. П. Д. Крусев; *Музикалният живот в Москва* (2, 75) от Леонид Сабанеев, прев. Ами Бакалов; *Кукленият театър* (2, 76) от Н. Бартрам, прев. П. Д. Крусев; *Из «Трагедията на едно действующе лице»* (2, 76) от Луиджи Пирандело, прев. от немски В. Ушева; *Театър «Габима»* (3, 41) от Максим Горки, прев. Бор. Денизов и др.

Изобщо работата на издателите и редакторите на «Комедия» е един успешен опит да се поднася на читателите разнообразна и подробна информация за сценичните изкуства у нас и в чужбина, като на първо място се поставя театърът, но не се пренебрегват също така и изобразителното изкуство и литературата. Много от публикациите преминават границите на информацията и дискутират с нужната сериозност и отговорност важни проблеми на българската култура.

Отразяването на литературния живот у нас и даването на място за литературни изяви в «Комедия» е с периферно значение от гледна точка на целите на изданието и на неговия специфичен театрален облик. Ето защо не може да се очаква по неговите страници да се открият шедьоври на родното словесно изкуство, нито пък високоразредни преводи на чужди автори. Пък и то няма амбицията да представя най-доброто от българската литература, а само да допълни културния пейзаж с някой и друг щрих, за да докаже, че литературата ни не е само това, което се представя в «Златорог» и «Везни». Оттук и антизлаторожкия и антигеомилевския патос на някои от публикациите на литературни теми в «Комедия», за който ще стане дума по-късно.

Българската поезия е представена от третостепенни автори като Георги Савчев, Панайот Керемидчиев, Хр. Г. Казанджиев, Дим. Христодоров, Надежда Андрейчин, Д. Коцев, Методи Вечеров, Асен Каваев, П. Пипков и др. Стиховете им, които се появяват до третата годишнина (след това литературата напълно изчезва от страниците на «Комедия»), са предимно пейзажни или любовни, без

оригинална художественост, просто отглас на големите постижения на символизма или пък модни лирични подражания в проза. Самота, безприютност и безнадеждност лъха и от пейзажните стихове, и от директно афишираните емоции, асоциирани най-често със смъртта или с мъртвата любов. Изключение правят само няколко работи в цялата »Литературна страница«: *Зора* (1, 21) от М. Вечеров, *Призори* (1, 13) от Д. Коцев, стиховете в проза на Васил Стоянов *Бялото облаче*, *Тишина* и *Някога* (2, 36).

В числото на изключенията ще поставим стиховете и стиховете в проза на Владимир Мусаков *Птичето* (1, 5) и *Гарвани* (1, 10), с които се припомня за загиналия през войната поет; *Из най-хубавите басни* (1, 20) от Ив. Ст. Андрейчин — не поради някакви забележителни художествени качества, а най-вече от респект към дългогодишната културна и литературна деятелност на автора им; незнайно как попадналото в списанието стихотворение на Кирил Христов *Нощно лутане* (1, 27) от неиздадената тогава сбирка *Игра над бездни*.

Чуждата поезия е представена от: Сюли Прюдом — *Сталактити*, *Стръмнина* и *Крила* (1, 22) в несполучливия превод на М. Вечеров; Новалис — *„Аз виждам твоя образ...“* (1, 27), прев. от немски Ст. Георгиев; Йохан Хердерлинг — *Жизнерадост* (1, 24), прев. Ст. Хаджиев; Ал. Блок — *„Тъгувам, плача и се смея...“* (2, 29), прев. Г. Савчев; К. Д. Балмонт — *Чертог*, *Кратер* (2, 36) и *„Аз в този свят дойдох да видя слънце...“* (2, 37), прев. Ас. Ненов; Вл. Соловьов — *Окото на вечността* (2, 35), прев. Г. Узунов; Милорад Митрович — *„Роза невга е цъфтела...“* (2, 36), прев. Ас. Ненов; Ола Хансон — стих в проза под загл. *Тайната на цветята* (1; 25, 28), прев. от френски Ал. Илков. Никаква особена естетическа мотивация не може да се открие в този подбор. Преводите почти без изключение са несполучливи, ала за разлика от българската поезия, тук все пак се забелязват значителни имена на авторите.

Белетристиката не е сред предпочитаните жанрове в «Комедия», а и това е обяснимо, като се има предвид, че изданието много дълго съществува повече като „лист“ и вестник, отколкото като списание. Сред купищата лирическа проза се откриват и четири повествователни работи: *Хора* (1, 4) от Ст. Гендов, *Зизи* (1, 16) от Надежда Андрейчин, *Биби* (2, 30) от Хр. Г. Казанджиев и *Разказ на един доктор* (2, 40) от Г. П. Стаматов. Не е нужно да се мотивира художественото преимущество на последния разказ пред първите три.

От чуждите литератури са отпечатани приказната проза на Катюл Мендес *Забравени любовни думи* (1, 1), прев. Надя Кехайова; разказът на Оскар Уайлд *Незагадъчният Сфинкс* (2, 34), прев. П. К. Чинков; афористичните фрагменти от книгата на Ф. Ницше *Човешко. Пречовешко* под загл. *За стила* (2, 36), без посочен преводач; *Мисли върху критиката* (2, 35) от О. Уайлд, прев. П. К. Чинков.

По-любопитна и по-жива е литературната картина в «Комедия», ако се четат критическите публикации. В 2, 29 излиза уводна неподписана статия *Нашите списания*, насочена „по принцип“ срещу котерийните издания, ала прикрито визираща сп. «Златорог». Още в 1, 2 Георги Савчев печата критическа бележка по повод сп. «Везни» — *Литературни лутаници*, насочена открито срещу Гео Милев, в която се говори за „сектантския лагер“, „фалшив крясък“ и пр.

В рубриката »Рецензии и книгопис« (1, 21) същият автор пише положителна рецензия за сборника *Българан*, а в рубрика »Критика« (1, 14) Ив. Радославов се

отзовава негативно за юбилейния сборник на Съюза на българските писатели, издаден в чест на Иван Вазов, и положително за поетите Йордан Стубел и Йордан Стратиев. Очевидно, налице е едно неприемане на изданията, които в този момент играят водеща роля в литературния ни живот, а също и на онова, което отразява един от по-официализиран възглед за литературата. В същото време със симпатия се ползват онези, които остават по една или друга причина „извън" тези предели. Симптоматична в това отношение е и статията на Антон Тонев *Безпристрастието в критиката* (1, 17), а също и бележките на Хр. Г. Казанджиев по повод Закона за поощряване на родното изкуство — *Нашият писател* (2, 33). Тази нагласа при оценяването на съвременните литературни явления е видна и в статиите-портрети *Лириката на Кирил Христов* (1, 27) от Г. Савчев, който противопоставя поета заедно с П. П. Славейков и П. К. Яворов на младите творци от «Везни»; *Лириката на Ц. Церковски* (2, 32), също от Г. Савчев и страдаща от същия подход; а още и възхваляващите отзиви за книгата *Легенди* (1, 20) на Хр. Г. Казанджиев (авт. В. Стефков) и за поемата на Г. Савчев *Викът на сърцето* (1, 28) от Стр. Димов. За нещастие на екипа на «Комедия» обаче везните на времето не се ръководят от ефимерни лични пристрастия, а се накланят под тежестта на трайните художествени ценности. Любопитен е още един критически отзив в списанието — Тодор Павлов рецензира романа на Богдан Баров *Блуждения* (1, 28), определяйки го като забележителен роман за работническата класа, наричайки го гръмко „едно литературно събитие".

За пълнота ще спомена още две публикации — статията на Антон Тонев *За литературния вкус на дамите* (1, 19), опит за социално-психологическа характеристика на вкуса, и рецензията на Хр. Г. Казанджиев за разказите на Валери Брюсов *Нощи и дни*, прев. В. Стефков, в която авторът приема Брюсов като лирик, но не и като белетрист.

С това се изчерпват физиономичните за «Комедия» публикации, съдържащи се преди всичко в първите му годишнини. По-после списанието се превръща изключително в оперативно театрално издание, което вече не представлява голям интерес за литературния историк. Значението му в контекста на българския културен живот през 20-те години се определя именно от тази негова специфика. А от гледна точка на историята на литературната периодика то има периферно, само щрихово значение в картината на литературния живот през годините, в които излиза.

Пенка Ватова

ЛИТЕРАТУРНИ ЗВУЦИ

Месечно художествено литературно списание. Урежда ред. к-т. В. Търново, печ. Ст. Х. Панайотов. 8°. Год. аб. 30 лв. 600 тир.

1 1–7 1 дек.1920 – авг. 1921

Първата книжка на сп. «Литературни звуци» се открива с *Предисловие* (1), което напомня Горкиевия *Буревестник*:

„ . . . Нека вее вихърът. Борба! Това е нашата вяра! Нека бурята гърми над нас. И може би да ни сломи — сами сме ний! Но когато срещу тоя вихър се издигне мощната гранитна скала на идеализма на всички души, протегнали на нас ръце — тогаз нека бурята бучи! Във вихъра ще гръмне мощната ни песен!“

Тези наивно възторжени думи заявяват амбицията на списанието да обедини младите сили в литературата. Уви, само с идеализъм и „жар за борба“ това е невъзможно. Да искаш не е достатъчно — трябва и да можеш. Списанието като цяло боледува от многословие, сред което потъват две-три що-годе грамотно написани работи. В предпоследната му книжка има една статия от Стефан Мокрев — *Съдбата на литературните ни списания* (6), която особено в началото звучи като реквием за «Литературни звуци».

„Литературните ни списания — пише Мокрев — никнат буйно и бързо като гъби и имат незавидния живот на тия растения“. Но малко по-долу той ще се опита да забрави тая нерадостна констатация, търсейки отликите на провинциалния литературен печат: „Тия малки списания, особено провинциалните, не дирят отбрани читатели. Те са скромни. И попадат навсякъде. Тяхното семе се лепи като лишеи по скалата, съвсем непригодна за никаква култура“. И по-нататък авторът се впуска в разсъждения за високомерието на големите списания.

Различни тонове се долавят в «Литературни звуци», но там не се чува поетически глас, който да обещава бъдещо развитие. Не че Тодор Генов, Стефан Мокрев, Николай Дончев, Ангел Каралийчев, които тогава са 18–20 годишни младежи и дават облика на списанието, не са имали усет за словото. Те обаче правят първите си стъпки в литературата, липсва им оная стабилна литературна култура, която ще им позволи да кажат своя дума и ще осигури по-дълъг живот на списанието. Трибуна на младите то така и не успява да стане, защото няма свой глас сред вавилонското разноречие на подобните нему издания. Това е

причината за спирането му след седмия брой, а не неплатените абонаменти, за които жалостиво настоятелно напомня всяка книжка. Редакционният комитет очевидно е имал намерението да продължи списанието, появява се и съобщение, че редакцията се премества в София, но това е последният звук на надеждата.

Поезията в «Литературни звуци», въпреки неумерената си „младежка екзалтираност", мирно съжителства с реклами на бонбонената фабрика «Прогрес» и колониал «Бяла мечка». Активно се изявяват Т. Генов (подп. и с псевд. Отто Вонег) и Ст. Мокрев, който понякога се подписва и В. Нещастин.

В стихотворенията на Т. Генов *Той*, *Утро*, *Градът* (1), *„Тиха привечер разстила..."* (2), *„Заглъхват бавно те зад мен..."* (3), *Копнение* (4–5), освен наивното подражателство няма нищо друго. Те са изпълнени с „жални вопли", „сълзи на скръбта", „стонове печални". Лесно и тромаво се римува „морна душа" с „поругана мечта". Няма какво да се каже за *„Зловещий грак на черни врани..."* (2). Още първият стих изчерпва цялото съдържание на стихотворението.

Наивни, несръчни и пак мокри от сълзи са любовните елегии на Ст. Мокрев *Желание*, *„Жена си ти..."*, *Загадка* (1), *„Денят умира в злато..."* (2), *Елегия*, *„Самотен скитах из пътя печален..."*, *Видение* (3), *Копнение* (4–5). Неясно бунтарство и призиви „един до друг за свобода да мрем" — това е съдържанието на *„Денят умира в злато..."*, *„Ти пита ли се..."* (6) напомня руски романс, а отвреме навреме в ученическите му упражнения по поетическа словесност се появява и „байрак червен".

Стиховете на Александър Петков (Алеко Земни) — *На път* (2), *„Пред никого не се моли..."* (3), издават все пак някаква стихотворна култура. Но наистина ли е вярвал той, че „Борбата кървава открива / нам, татко, светли бъднини". Уви, не е само негова заблудата, че само с кръв се стига до „светло бъдеще". Колко по-лесна е плакатната идейност пред трудния път към идеите. Това е друга, дълга и болезнена тема, която би ни отвела далеч от пряката задача на тоя кратък очерк.

Николай Дончев се представя в «Литературни звуци» с цикъла *Из «Пътуващи мъгли»* (7). Нищо ново няма тук — сини мъгли, горестна любов, траурни жени — всичко това вече е прочетено, познато, но трябва да се каже, че на фона на доста измъчената, уж мерена реч в списанието, стиховете на Николай Дончев са прилични и с мярка.

Нищо друго освен любопитство не предизвикват днес стихотворните въздишки на Марчо Марчевски (Марко Марчевски) — *„Ах, ето где ме твоят път изведе..."* (4–5) и *Звездна мъка* (6). Дори и това не може да се каже за *Нему* (3) от М. Д. Октомврийски. *„Полето безкрайно пред мен се алее..."* (3), *„Кога си при мене..."* и *Ела, дете* (4–5) перефразират шлагерни мотиви. Техен автор е някой си В. Панайотов, но в *Есенна симфония* (6) едва му стигат силите да римува „есен" с „песен". *Луната преваля* (4–5) от Зв. Ц. Тополов напомня наивните стилизации от отдавна захвърленото на тавана бабино ковьорче. Но въпреки всичко, на младите, изглежда, не им е липсвало самочувствие, щом рядко са се сещали да поместят в списанието стихове от големите български поети. Изключение е само *Незнайник* (7) от Пенчо Славейков, препечатано по повод пренасянето на Славейковите тленни останки в родината.

Литературна археология е днес епизодичната поява на 19-годишния тогава Ангел Каралийчев със стихотворението *Капки* (2):

Удрят капки по стъклата,
глухо вятъра изплака.
Някой броди в тъмнината,
кой ли плаче там във мрака?

Тъмнина е! Тъмнина е!
И дъжд плиска, дъжд отчаян...
Някой, чуй, навън ридае
и безмълвен, и отчаян.

Нищо тук не напомня за бъдещия автор на *Ръж*, а и понякога е по-добре първите опити на големите майстори да не бъдат изваждани на бял свят. Ала написаното — добро или лошо — остава.

В доста оскъдния белетристичен отдел на «Литературни звуци» преобладава модната по онова време лирическа проза, която сега трудно може да се чете. *Престъпникът* (1–2) и *Венера* (1) от Ст. Мокрев са напълно объркани размисли за живота и смъртта, за човешките страсти. В *Съкровището на поета* (3) Мокрев се нагърбва с „тъгите и щастието на цял народ“ и упорито ни убеждава, че стимул за творчество може да бъде само отрицанието. Същият рефрен се повтаря и в *Изкуството на актрисата* (3). В *Любовта е по-силна* (4–5) Мокрев от името на героя си Розов на доста страници разказва в епистоларна форма розовите си сънища. Накратко те могат да бъдат изразени и така: ти си вечно моя, аз съм вечно твой. Разказът *Просяк* (7) носи жестоката тайна на кръвосмешението.

Не по-различна в своята безпомощност е прозата на Тодор Генов. Във *Върхът* и *Зловещият смях* (1) той се опитва да улови някаква неясна мисъл за „изгубения път“, но като че ли тиретата и многоточията са повече от думите. *Звуци* (2) е съчинена меланхолия, която с много думи казва старата като света истина, че животът е сън, а сънят — живот. *Сирак* (3–5), пак от Т. Генов, копира стила на Петко-Тодоровите идилии. Във *Врагове* (4–6) той се мъчи да възбунтува притиснатите във вериги души, но е пленник на заблудата, че един свободен човек изкупва свободата на хиляди роби. Сюжетът на *Врагове* не е нов: синът се изправя срещу бащата тиранин. Драматизмът на ситуацията лесно е обърнат в сълзлив мелодраматизъм.

Единственият критически текст в списанието — *Минало и бъдеще* (4–5), принадлежи на Т. Генов. Статията е посветена на Пенчо Славейков, но от нея не може да се научи нищо друго, освен че поетът „стои горд на своята висота“, днес, когато „мрачини покриват българското небе“.

Критическата оскъдица в «Литературни звуци», както и малкото преводи, предопределят нетрайното съществуване на списанието, което очевидно е правено случайно и с каквото попадне. Някой си Христофор Г. превежда стихове от Ив. Бунин под заглавие *„Царяха северните майски нощи...“* (4–5). *Пред лицето на живота* (2) от М. Горки кой знае защо е превод от френски, а Т. Генов

превежда стиховете на И. Акуратер *„За какво ме любиш мен... "* и *Самотност* (3). Преводите, както и останалият материал в списанието, са отчайващо слаби.

Списание «Литературни звуци» почти не оставя следа в историята на литературната ни периодика. То е само част от ранната творческа биография на А. Каралийчев, Ст. Мокрев, Т. Генов, Н. Дончев.

Вихрен Чернокожев

МАКАБИ

Изд. Централен комитет на Съюза на ционистките гимнастически дружества «Макаби» в България. Русе, печ. Данков — Леви. 8°. Год. аб. 20 лв. 1300 тир.

1	1–10	дек. 1920 – юли 1921
2	1–10	септ. 1921 – (апр.) 1922
3 (1)	1–9	17 май 1922 – 26 март 1923
4 (2)	1–10	22 окт. 1923 – 11 апр. 1925
5	1–10	16 май 1925 – 24 апр. 1926
6	1–10	1 юни 1926 – март 1927
7	1–10	апр. 1927 – март 1928
8	1–10	май 1928 – юни 1929
9	1–10	окт 1929 – окт. 1930
10	1–10	ноем. 1930 – септ. 1931
11	1–10	окт. 1931 – юни 1932
12	1–10	септ. 1932 – септ. 1933
13	1–10	окт. 1933 – септ. 1934
14	1–10	ноем. 1934 – ноем. 1935
15	1–10	дек. 1935 – дек. 1936
16–17	по 10 кн. год.	ян. 1937 – дек. 1938
18	1–10	май 1939 – апр. 1940
19	1–4	септ. – дек. 1940

1, 1–5 ненамерени; 2, 3–10 ненамерени.

От 3 (1) до 4 (2) загл. Бюлетин на Централния комитет на Съюза на ционистките гимнастически дружества «Макаби» в България.

От 5 подзагл. Орган на цион. гимн. д-ва «Макаби».

От 5 ред. д-р Барух Овадия. От 6 редколегия: Моис Бенароя, Д. Аврам и Рафаел Леви (отг. ред.). От 7, 5 редколегия: М. Бенароя, Д. Аврам, Ад. Йосифов. От 10 гл. ред. Рафаел Леви, ред. комисия: Адолф Йосифов, Марко Коен и Алб. Варсано. От 12, 7 списва ЦК на Съюза, от 12, 8 редколегия: Алберт Варсано, Вили Йерохам и д-р Соломон Дживан. От 13 редколегия — без д-р Дживан. От 15, 2 ред. и Жак Варсано. От 16, 2 в ред. и Изр. Васерман. От 18 гл. ред. Алберт Варсано, ред.: Руди Соломонов и Исак Мезан. Младежки страници от 8, 4 под ред. на Виктор Алкалай. От 14 ред. В. Коюмджийски.

От 3 излиза в София. Печата се и в печ.: Златна буква, Амишпат и Надежда в София.

От 3 до 17 — 4°.

3 (1) и 4 (2) излиза като вестник и носи самостоятелна год. номерация.

Притурки към 9, 2; към 11 и към 17, 9.

Загл. и на евр. ез., от 9 — загл. и на фр. ез.

Като бюлетин, «Макаби» предлага официалната информация за организационната дейност на макабейските дружества — отпечатва техни протоколи, отчети и т. н. От петата годишнина отново, този път окончателно, става спи-

сание, с основна цел „да ратува за физическото и националното възпитание на еврейската младеж“ (5, 1). Постепенно се обогатява и полиграфическото му оформление — илюстрации, винетки на титулната страница, по-качествена хартия. Редакционните обръщения (по юбилейни поводи) неведнъж припомнят „героичните“ усилия на списанието да излезе от рамките на бюлетина, да се превърне в „най-голямото еврейско периодично издание в България“ (10, 1), както и амбицията да стане орган на цялата еврейска българска младеж. По-късно «Макаби» ще се отвòри и към други еврейски организации с цел „да обедини ционистките сили в страната“ (13, 1, 4). Но до края на съществуването си няма да променя основната, нееднократно припомняна цел: „национално възпитание, физическо и нравствено развитие на младежта, културното ѝ издигане, пропалестинската ѝ подготовка“ (т. е. за живот в самостоятелна еврейска държава) (14, 1).

Към края на 30-те години политическите трусове в Европа и началото на Втората световна война, кризата в самото ционистко движение резонират върху «Макаби» и в крайна сметка предопределят неговия край. Още в 15, 9 редакцията признава кризата в макабейското движение, изразява тревога от настъпилите вътрешни идеологически противоречия. Опитва се да спаси единството (*Ционисти от всички движения, подайте си ръка!*) (16, 5), както и да търси стабилност чрез позиция на надпартийност, залагайки на познатите „опори“ — физическо възпитание и просвета. Войната е започнала, но «Макаби» продължава да демонстрира оптимизъм, да зове за самообладание (15, 6), да убеждава самò себе си, че макабейската организация е „здрава и цялостна“ (15, 1), да уверява (пак самò себе си), че „не сме в отстъпление“ (15, 7). Трябва да отбележим, че в навечерието на войната тревогата от нейното неизбежно настъпване се смесва и с надежда за благоприятно разрешение на палестинския въпрос, т. е. за създаване на еврейска държава (17, 5–6). Решението на английската «Бяла книга» слага край на надеждите (18, 1). Въпреки че и през последната за «Макаби» 1940 г. то отново зове: „Няма спиране!“ (19, 1), „Без униние! Ще победим! Ще надделеем!“ (19, 2–3), долавя се все по-нарастваща несигурност и страх. И с поредния апел за изплащане на абонамента (19, 4) «Макаби» преустановява своето почти 20-годишно съществуване. Причините за това са очевидни: идейно-организационната криза в макабейския съюз, както и в цялото ционистко движение като резултат от световните политически събития и на първо място Световната война.

«Макаби» поддържа много рубрики, между които най-постоянни остават: »Из живота на Съюза«, »Из живота на Централния комитет«, »Из световното макабейско движение«, »Из всемирния макабейски съюз«, »Градове и колонии«, »Нюанси в еврейския живот«, »Вести«, »Спорт и гимнастика« и др. В »Наблюдателна кула« (от 10, 1) се поместват кратки бележки и отзиви за актуални обществени и културни събития, за изложби, спектакли, концерти; репликират се други (само еврейски!) вестници и списания. «Макаби» полемизира напр. с еврейската социалистическа секция (в. «Еврейски работник», в. «Еврейски вести», които са против ционизма) и поставя проблемите на еврейството на класова основа, твърдейки, че антисемитизмът засяга само бедните евреи (10, 7; 13, 7).

«Макаби» отделя място (в текст и снимки) на материали из организационния живот на макабейските дружества в страната и по света — вести, дописки, информации за събрания, сказки, конференции, конгреси, спортни състезания, макабиади (макабейски игри); очерци, репортажи и пътеписи из живота на организираната макабейска младеж — летни лагери, събори, пътешествия, туристически походи; посрещане на високи гости, културни прояви, както и из живота на еврейските колонии по света — пейзажи, снимки, описания на Хайфа, Тел Авив, Назарет и др.

Поставените просветно-възпитателни цели сред младежта определят посоките на тематичното разширяване на «Макаби», както и на кръга на неговите сътрудници. Списанието все по-широко представя еврейската култура, бит, религия, география, изкуство, както и историята на ционизма и неговите изтъкнати личности. Посвещава статии (понякога цели броеве) на дейци на ционизма — общественици, учени, публицисти, писатели, като д-р Теодор Херц(е)л, д-р Макс Нордау, Карл Хербст, Адолф Бьом, Якоб Васерман, барон Ротшилд, Вл. Жаботински, Д. Пасманик (писал и в «Мисъл» с псевд. Белинов) и др. Печата „очерци по еврейска история“ (7, 6–7), концепция за еврейската история — *Въведение към «Всемирната история на еврейския народ»* от Симеон М. Дубнов (19, 4) и др. И не на последно място — следвайки неизменно интереса си към спорта и преди всичко към гимнастиката — отпечатва практически упътвания, методически указания, комплекси от физически упражнения.

От края на 20-те години, във връзка с надигащата се в Европа (Германия, Съветска Русия, Полша, Румъния) антисемитска вълна, в «Макаби» все по-категорично нахлува политиката. Долавят се, макар и в началото стаени, опасения от антисемитски погроми и в България. През 1935–1936 г. списанието следи с тревога събитията в Палестина, конфликта с арабите. Зачестяват статии (оригинални и преводни) в защита на ционизма и на неговата идеология и политика. Ще посочим малка част от тях: Мартин Бубер — *Еврейството и евреите. Еврейство и човечество* (15, 4), *Цион и младежта* (7, 8); Ю. Борисов — *Съветският антисемитизъм* (8, 2); проф. Теодор Лесинг — *Теодор Херцл и Карл Маркс* (8, 2–3); д-р Н. Самовски — *Еврейските пророци и съвременността* (откъс от подготвена за печат книга *За съвременния антисемитизъм*) (8, 6); д-р Д. Пасманик — *Юдаизмът и елинизмът* (10, 2); Е. Bohm — *Антисемитизмът в светлината на психоанализата* (10, 8–9); Едит Лиехман — *Задачите на жената в ционистичното движение* (11, 2); Л. Коен — *Драйфус в живота на Херцл* (14, 9); Ели Барух — *Кооперативната идея сред българското еврейство* (11, 2); д-р Карл Кан — *З. Фройд върху Мойсей* (16, 10); М. Бенароя — *М. Нордау в светлината на еврейския идеал* (8, 7); З. Фройд — *Нещо за антисемитизма* (18, 1); Хари Джераси — *Социалният момент в нашата идеология* (13, 8); Леон Блум — *Възможно ли е човек да бъде едновременно евреин и французин?* (16, 8); Ис. Л. Мезан — *Ционисткото движение в България* (18, 10); И. Клаузнер — *Преследването на евреите в Съветска Русия* (11, 4); и др.

Уводните думи *Към нашите читатели* (5, 1) обещават (макар и предпазливо — „при материална и морална възможност“), освен снимков материал из живота на дружествата, и «Литературен подлистник», който също да е във връзка с „националното възпитание“, т. е. с духа на ционизма. Впрочем, тази

„национално-възпитателна“ отправна точка е валидна не само за литературния «Подлистник», но и за всички материали, поместени в «Макаби».

Поезията в списанието е представена изключително от еврейски автори, живеещи в България или в други страни. Преводите от идиш и иврит са чрез руски, немски, френски езици, като езикът, от който се превежда, най-често не се отбелязва. Един от най-активните поети тук е Лео Коен, започнал като символист (публикувал в «Пегас», «Кресчендо», «Светли зари»). Показателни са заглавията на стиховете му: *Ний идем!* (6, 5); *Моят народ* и *Родина* (8, 2); *Блянът на Херула* (8, 5); *След погрома* (9, 4); *Завет* (9, 8); *Към вожда* (9, 9); *Гради!* (11, 9) и т. н. Те утвърждават в призивно-патетичен стил ционистката кауза, призоват на борба за идеалите на макабейската организация („Евреин съм, навеки горд!... Ликувай, Цион!... Да идем в Израел... !“ и т. н.). Л. Коен разработва поетично и библейски сюжети — *Естер* (11, 5–6), пише и любовна и пейзажна лирика: *Малки песни* (11, 10); *Рахел* (13, 1); *Детска песен* (14, 3–4); *Малки песни* (14, 7); *Синята касичка* (17, 6); *Ханука* (17, 10) и др.

В «Макаби» се появява често и Моис Бенароя (псевд. на Йосиф Марко Барух), литератор в кръга около сп. «Хиперион» — *Клетва* (6, 1), *Вечерен звън* (6, 6) и др.

Предусещайки кризата в ционисткото движение, «Макаби» все по-директно търси младежката аудитория. От 13, 4 открива «Младежката страница», редактирана от специален комитет, с цел да привлече младежта за ционистките идеи. В тези „страници“ се поместват материали от ученици (някои взети от ученически стенвестници): Д. Б. Меламед (Ямбол) — *Химн на младите макабейци* (15, 5); Маламо Конфино — *Нашата страна* (16, 10); Леон Йос. Аджеман — *Огнище на новия живот* (17, 1); Жак Битев — *Писма от Родината* (16, 4), и др.

Значително по-богата е преводната поезия в «Макаби». Предлагат се преводи от еврейските поети Симон Самуел Фруг — *На звездите* (6, 2); Морис Розенфелд — *Моето детство* (6, 3) и *Моята песен* (7, 7); Хаим Нихман Биялик — *Над кланицата* (6, 5) и *Към птичката* (12, 6); Йеуда Лейб Гордон — *Стар и млад* (14, 8); М. Г. Мане — *Копнеж* (13, 9); Давид Фришман — *Месия* (6, 8); Саул Черниховски — *Ani maamin. Credo* (7, 4) и *Татарска песен* (7, 5); Ш. Зелман — *Моята тъга* (9, 4); Ел. Аш.Ански — *Песен* (15, 10), и др. Преводите най-често са от Лео Коен и Моис Бенароя, но обикновено преводачите не се отбелязват.

Поезията в «Макаби» третира сантиментални библейски мотиви. От традиционния лиричен изказ изключение прави експресивният стил на поемата *Щрихи* от Рафаел (8, 6), прев. Арон Леви.

Прозата в списанието е изключително преводна — от белетристи евреи. Трябва да открои присъствието на известния руски евреин Шалом Алехем, наложил се вече като белетрист (починал през 1916 г. в Америка) преди всичко с майсторското изображение на еврейския бит. Лео Коен и Ад. Йосифов предлагат разказите му: *Мост* (8, 1), *Ханука* (9, 3), *Пророк Илия. Фантастична история и загадка* (14, 3–4), *На училище* (14, 8). Най-често срещаният белетрист в «Макаби» е Исак Лейо Перец, полски евреин, който в разкази, притчи, алегории разработва битови, библейски, исторически и социални мотиви. Не-

гови преводачи (от немски и руски) са Лео Коен, Жакел, Джераси, Ад. Йосифов и др. Ето някои от публикуваните творби: *Новата мелодия (Из «Хасудски разкази»)* (5, 5); *Диаманти* (6, 7); *Из преживяванията на еврейски статистик в Полша* (7, 6), *Мир в домашното огнище* (6, 8); *Коралът на живота* (7, 6); *Чудесата на Ханука* (7, 7); *Вехтории* (7, 8); *Певец* (8, 5); *Ако не и по-високо...* (9, 1), *Омъжване* (12, 6), *Бонце мълчаливият* (14, 6); *Смътен страх* (17, 3–4). През 1939 и 1940 г. почти във всяка книжка се публикува проза в притчово-алегоричен стил от Перец в превод от немски на Беки Пинкас: *Прометей* (18, 2); *Ти не трябва да бъдеш завистлив* (18, 5); *Седемте добри години* (18, 6); *При умиращите* (18, 7); *Заблуждение* (18, 9); *Сатя рибарят* (19, 4). «Макаби» публикува откъси от *Легенди от Талмуда* от софийския равин д-р Ханекел (8, 10), откъси от *Еврейски притчи* (5, 1) от Йосиф Бенгурион, откъс от Ед. Флег — *Мойсей*, прев. Дора Габе (9, 2), *Раждането на Мойсей* (без авт. — 5, 2), и други подобни текстове. Литературният материал се разнообразява с еврейски битов хумор, вицове, афоризми и т. н., най-често преведени от немски и руски. Наред със социално-битовата тематика, нерядко със сантиментален привкус, и разработката на библейски сюжети и староеврейски легенди, прозата в «Макаби» предлага и някои разкази с военни сюжети, като *Живата Менора* (11, 3) и *Паякът* (13, 8) от Авигдор Ачеири. За пълнота ще спомена още и разказите на Давид Фришман *За последен път* (5, 6), *Честито* (6, 10), *Рут* (8, 8–9) и *Защо* (9, 10), „миниатюрите“ на С. С. Фрут (7, 4), откъс от романа на Вл. Жаботински *Самсон назарянина* (7, 10); Н. Д. Ноомберг — *Щастието* (8, 4); А. Варсано — *Хилда Винер* (13, 5); Леон Паси — *Разказ на първото кандило* (18, 4) и др. Изключение със сатиричната си надстройка прави разказът на А. Аверченко *Старшият стражар Сапогов* (препечатан от в. «Зора», 11, 1).

Вярна на основната задача — пропаганда на ционизма, редакцията подбира литературните творби с оглед единствено на еврейския читател в България. Писателите българи остават извън полезрението на редакторите.

Сходна позиция определя и характера на литературно-историческите и литературно-критическите материали в «Макаби». Познавателно-образователните задачи на списанието в тази област се осъществяват чрез »Обзорни статии« и »Курсове«, които представят еврейската литература в нейното историческо развитие. Напр. *Палестинска литература* (неподписана) (6, 6); д-р И. Бран — *Кратък поглед върху историята на еврейската литература* (16, 9; 17, 1–6); д-р Ханекел — *Произход и развитие на еврейско-елинската литература* (10, 1–9; 11, 1). Под заглавие *Кратък курс по жаргонна литература* (6, 9–10; 7, 1–7; 8, 1–2) се препечатват откъси от *История на еврейската литература на еврейско-немски диалект* от М. Я. Пинкас. В тях с общи характеристики, кратки бележки за авторите и анализ на техни произведения се проследява еврейската литература от XVI в. до съвремието.

На отделни еврейски писатели, както и на конкретни теми от еврейската литература са посветени: д-р С. Маркус — *Песен на песните* (откъс от реферат, 8, 7); Арманд Люнел — *Пурим*[1] *в комтадимската*[2] *литература* (9, 5–6);

[1] Пурим — еврейски празник.

[2] Комта — област във Франция.

Идеята за освобождението в еврейската литература (неподписана, 11, 3); И. Мезан — *Героичното в една Биаликова поема (Мъртвците на пустинята)* (17, 8); Бенжамен Кремио — *Евреинът във френската литература* (16, 4). В *Еврейската литература и чуждият свят* (14, 4) от Алб. Гатеньо се развива тезата за некомуникативността на литературата на асимилираните евреи (Биалик, Перец), за нееврей, докато литературата на ционизма е разбираема за цял свят.

По юбилейни поводи значителни еврейски творци са нееднократно представяни със статии за живота и творчеството им: Моис Леви — *Лириката у Перец* (9, 5–6); Й. Л. Гордон — *Абраам Голдфадев* (8, 10); Л. Коен — *Х. Н. Биалик* (13, 10); К. Барух — *Симон Бернфелд* (9, 4); Моис Леви — *Йосиф Бренев* (10, 5); Сами Майер — *Саул Черниховски* (12, 2), и др. Тези статии, придружени с портрети на писателите, нерядко с техни интервюта и спомени от близките им (напр. спомените на дъщерята на Ш. Алехем — Лола Кауфман, 16, 8–9), както и с техни текстове, налагат в «Макаби» имената на най-известните представители на еврейската литература от XIX и XX в.

Българската литература в списанието присъства единствено в отношението си към еврейството като тема, герои или проблеми. В поредица *Евреинът в българската литература* (13, 2–7; 15, 1, 4–5, 9; 16, 1) Лео Коен предлага очерци за български писатели, засягали еврейска тема в творчеството си. (През 1939 г. той издава книга със същото заглавие.) След уводни бележки, в които се подчертава слабото присъствие на еврейската тема в българската литература, авторът пристъпва към отделните писатели, прави кратка обща характеристика и се насочва към творческите им контакти с еврейския свят. Тези контакти са търсени много внимателно, за да се открие поне един стих или един разказ, в който да се споменава „нещо еврейско“ или да има герой евреин. Вниманието на Л. Коен е насочено към П. Р. Славейков, Ив. Вазов, П. К. Яворов, Ем. Попдимитров, П. Джидров, Калина Малина, П. Ю. Тодоров, А. Константинов, П. П. Славейков, Яна Язова и Йордан Ковачев. Принципът на подбора е проблемно-тематичен, игнорират се естетическите стойности. Така между Вазов и Ем. Попдимитров е поставен П. Джидров, автор на драмата *Трите хълма* с герой евреин. Йордан Ковачев стои редом с П. П. Славейков заради антисемитския си разказ *Последната кал*. Трябва обаче да отбележим подчертаното внимателно отношение на автора към писателите, съобразяването му с мястото и значението им в българската литература. Така напр. Вазовата поема *Жидов гроб* е наречена „отвратителна“ и „злобна“, Сара от драмата *Към пропаст* е „поток от хули срещу еврейския народ“, а стихотворението *Д'Израели* — „Пълно със жлъч и сарказъм“. Но всичко това Коен оправдава с патриотичната екзалтация на народния поет и изключва една преднамереност в неговия антисемитизъм. А П. П. Славейков компенсира „чорлавия евреин“ (стих. *Късмет*) или „изпуснатите думички“ против евреите в писмата си до М. Белчева с доброто отношение към Хайне, със стихотворението *Мойсей* и т. н.

За фейлетона *И сега бият, брате мой*, „по повод полицейския побой върху редактора на Пловдивския еврейски вестник «Carmel» Йосиф Барух“, Алеко Константинов получава симпатиите на евреите. А това на свой ред ще оправдае изрази като „жидовска смет“, „келяви чифути“, с които той просто плаща данък

на битуващото тогава отношение към евреите като мързеливи, страхливи и нечисти[3].

Високо оценява Коен Яворовата поема *Евреи* („покъртителна поема на еврейската мартирология"), разказите на Калина Малина („приятелка на евреите и на ционизма") *Майката на Амада* и на П. Ю. Тодоров *Камъни*, поради изразеното в тях добро отношение към евреите. Единствено безпощаден е към Яна Язова, отричайки изцяло поемата ѝ *Палестина*, не само като „дълга, уморителна и скучна", но и като „ретроградно изкуство", където отношението към евреите е „замръзнало" единствено като към предатели на Христос.

Името на Ив. Вазов в «Макаби» се появява и преди поредицата на Л. Коен в »Културен бележник« (11, 3), воден от Бен Аврам. Поводът е 10-годишнината от смъртта на писателя. И тук *Жидов гроб* и *Към пропаст* (образът на Сара) са определени като „израз на временен патриотичен изблик", а антисемитските прояви на Вазов — като „формални". Нещо повече. Декларира се почитта на евреите към народния поет, от когото те се учат на чист български език. В същия „бележник" със симпатия се отбелязва и Вл. Мусаков (по повод 15 години от смъртта му).

«Макаби» проявява специален интерес към личността и творчеството на Дора Габе — съвсем обясним, като се има предвид нейният еврейски произход, както и преминаването ѝ към християнската вяра. Списанието следи нейните творчески и обществени изяви. Отбелязва участието ѝ с лекции в еврейския народен университет (12, 4–5). (По-горе посочихме поместения неин превод.) Не е случайно, че Дора Габе предава именно на «Макаби» преведената от нея статия на Толстой *Какво е евреинът* (10, 3), открита в архива на баща ѝ. Този факт говори за връзката ѝ със списанието и съпричастност към идеите му. От друга страна «Макаби» използва съдбата на похристиянчената еврейка за пропаганда на ционистката кауза. В статията *Горчивата чаша* (11, 4) Бен Аврам, декларирайки уважението към поетесата, определя нейното преминаване към християнството като „отстъпничество", което ѝ носи само беди. Повод за това твърдение в случая са нападките на Кирил Христов, нарекъл я „расово чужда на българския народ" и „гостенка, която носи инстинкта да прави от всичко търговия". Това е „горчивата чаша" на асимилантката — заключава авторът и допълва, че сега Дора Габе, въпреки хубавия живот, който води, е останала бездомна и подхвърлена на хули. Заслужава внимание и „етюда" на Сами Майер *Дора Габе* (11, 7), който предлага един необичаен поглед върху нейната поезия и не би трябвало да остава извън полезрението на изследователите на творчеството ѝ. Авторът търси в библейските псалми първоизточниците на ред мотиви от стихосбирките *Теменуги* и *Земен път* — бездомност, самота, скръб, изгубена родина, преживян грях.

Еврейската литература присъства в «Макаби» като интерес към писатели от еврейски произход или към такива, които са изразили отношение към антисемитизма — *Мисли от Георг Брандес за ционизма* (6, 10), Антонина

[3] Константинов, А. *Събрани съчинения*. Т. 2, 1980, в раздел Dubia е поместена статията *Какво да правим евреите?*, явно неизвестна на Л. Коен, която хвърля нова светлина върху отношението на писателя към еврейския въпрос (при положение, че приемем неговото авторство).

Валентен — *Пророкът Хайне* (15, 4), *Томас Ман против антисемитизма* (14, 5). Ако няма пряко изразено такова отношение, то се стига до максимата: „гениите принадлежат на човечеството“ (т. е. и на евреите). Очевидно е желанието на редакцията да не изолира еврейската култура и литература от световните достижения в духовната сфера. В подкрепа на това ще посочим и силния интерес към личността и делото на Лев Толстой, фигура, наложила отпечатък върху европейската мисъл десетилетия наред, изразен в статии като тези на проф. Валентин Сперански — *Л. Н. Толстой и Б. Н. Чичерин*[4] *за еврейския въпрос* (7, 6), Ад. Йосифов — *Толстой и евреите* (8, 5), както и посочената вече статия на Толстой, преведена от Дора Габе (10, 3).

Литературната критика в списанието, както може да се очаква, изцяло е ориентирана към творби с еврейска тематика. В рубриките »Наблюдателна кула« и »Отзиви«, водени най-често от Мойшеле и Бен Аврам, се печатат кратки бележки или по-пространни рецензии. Естетическите позиции на «Макаби» изцяло се подчиняват на ционистката идеология и това директно се отразява в рецензиите. Мойшеле в рецензии за стихосбирките на Арон Леви *През вериги* (11, 9) и на Жак Паси — *На моя народ* (11, 10), остава много резервиран към поезията им — „декадентска“, „съзерцателно-мечтателна“, ненужна на идеята. На свой ред Бен Аврам в *Две стихосбирки — два светогледа* (12, 4–5) съпоставя *През вериги* на Арон Леви със *Сълзи на душата* на Алберт Михаел и изцяло подкрепя призивно-бунтарските, утвърждаващо-публицистични стихове на Михаел.

По повод смъртта на проф. Ив. Шишманов от сп. «Български преглед» (1896, кн. 7–8) се препечатват извадки от негова рецензия за книгата *Еврейската държава* от Херцл (8, 3). Под заглавие *Логиката на Галута* (14, 2) Лео Коен печата рецензия за *Разруха на едно сърце* от Ст. Цвайг, като подчертава идеята на писателя за самостоятелна еврейска държава. С кратки отзиви се отбелязват: *Барух Спиноза* от Б. Калмейков (12, 9), *Голгота* от Алб. Михаел (16, 2–3), *Семейство Лоерман* от Л. Фойхтвангер (13, 10), *Хора от низините* от Хаим Бенадов (18, 4), *Тел Авив* от Херцл (11, 10). *Жидов гроб* от Ангел Каралийчев (9, 8) предизвиква остро отрицателна оценка.

«Макаби» се интересува от театър, музика, живопис, отново в еврейски аспект. Обзорен характер имат статии като: Л. Самински — *Еврейски композитори в Америка* (7, 5), Ж. Биелинки — *Модерната еврейска музика* (10, 8–9), Макс Нусбаум — *Съвременен еврейски театър* (10, 10), *Еврейско сценично изкуство в Германия* (15, 4), *Станиславски и «Хабима» (евр. театър)* (17, 8). «Макаби» отбелязва постановки на еврейски самодейни оперни и драматични театри — Софийска еврейска театрална студия, театър «Кадима» и др.: Мойшеле — *«Верният спътник». Опера за подрастващи от Ханс Мозер* (12, 6); Мойшеле — *Сляпата* (11, 7) и *Две жертви* (12, 6) от Гизела Алкалай; Васерман — *Жертвата* от Алб. Михаел (14, 10); *На заколение*, битова драма от Я. Городин (12, 4–5), *Обратният път* от Ш. Алехем и Беркович (14, 9).

Печата се отзив за концерт на еврейското певческо дружество (13, 6), за

[4] Б. Н. Чичерин е професор в Московския у-тет, бивш Московски градоначалник, чичо на известния външен министър Чичерин.

обща художествена изложба на еврейски художници (11, 5), отбелязва се годишнината от рождението на Бизе (17, 8) и т. н.

В тези бележки, доколкото има оценка, тя се определя от строгия критерий — служене на ционистката кауза.

През сравнително дълголетното си съществуване «Макаби» запазва своя облик на списание, изцяло ориентирано към еврейската общност в България. То следва просветно-образователни и идеологически цели, подчинени на ционистката идея. Широкото представяне на еврейските култура, история, литература, бит, запознаването с изтъкнати еврейски фигури в науката, политиката, изкуството, литературата трябва да се оценят положително като информация и оценка за по-слабо познати у нас личности, факти, явления. Водещите за времето творци на българската литература и култура списанието оставя на втори план, но еврейският дискурс към някои от тях (П. Р. Славейков, Ив. Вазов, А. Константинов, особено Дора Габе) допълня характеристиката им с малко известни подробности. Така «Макаби» обогатява от специфична гледна точка панорамата на идейния, културен и литературен живот у нас през 20-те и 30-те години на XX в.

Катя Бъклова

ПАН

Седмично литературно списание. Ред. Ферди Чолаков. С., печ. Добруджа. 4°. Ц. 2 лв., год. аб. 100 лв.

1 1–5 14 ноем. 1920 – 2 ян. 1921

Първият брой на сп. «Пан» започва с *Предисловие* (1) от редактора Ферди Чолаков. То е патетично и доста общо изразено обръщение към читателите, от което не става ясно нито към кого е адресирано, нито какви цели ще следва това издание. Говори се за „свещената искра на идеала", за „съкровената надежда за избавлението от днешните скръбни, срамни и тежки условия на живот", за „борбата за обновление". Единствено от думите: „Надеждата ни е в тебе, о, златна, смела младост" може да се съди, че «Пан» се опитва да привлече за сътрудници младите в литературата. Между тях са: Иван Кипарис (Иван Николов Мировски), Николай Ношков, Николай Дончев, Атанас Поптодоров, Стефан С. Султанов и др. Известни имена списанието не успява да привлече. То се обявява против модернизма в българската литература, но няма свой ясно очертан творчески профил.

В поетическия отдел на «Пан» активно се изявява редакторът Ферди Чолаков. Твърде безпомощни в художествено отношение са стиховете *Посвещение* и *Химн на глада* (1), *Данте Алигиери* (4). Единствено в *„Как е душно..."* (3) е постигнато по-цялостно звучене. Той искрено преживява безмислието на войната в *Пред съдбовни час* (2), *На падналите в боя* (3) и *Бежанци* (5), но това не е достатъчно.

Николай Бор се представя в «Пан» (1) с опит да изкаже в стихове целите на списанието и вярата на младите в „ден, възраждащ се и нов". За другите му упражнения по поетическа словесност — *Сълзите на шута* (1), *Поет* и *Песента на лебеда* (3), *Пияният* (4), *Пред Нова година* (5), почти няма какво да се каже.

Иван Кипарис, който има известен литературен опит с редактирането на сп. «Голгота» (1919–1923) и по-късно в *Чернозем* (1923–1924), помества стихотворението *Заник* (4) от стихосбирката си *Траури* (1920).

Сред посредствените поетически излияния в «Пан» с изящество и мекота се отличава *Из цикъла «Пътуващи мъгли»* (3) от Николай Дончев. Той печата и стихотворението *„Аз тука дошел съм..."* (4), което е слабо и декларативно.

Николай Ношков, който по-късно сътрудничи с белетристика на «Развигор», «Литературен глас» и в. «Мисъл», тук се явява с *Memento Quia pulvis es* (5) от

току-що излязлата му стихосбирка *Отморни минути*. Той откровено подражава на декадентската поезия. Подражателни са и творбите на Стефан С. Султанов — баща на критика Симеон Султанов. *Безсъница* (4) и *При залез* (5) издават навеи от символистичната поезия. Само за библиографска пълнота трябва да спомена *Кървава пролет* (3) и *Поету* (4) от Анастас П. Тодоров, *След боя* и *На балкона* (2) от Пею Звънчаров; *Очи ти душа ми горят* (4) и *Аз и ти* (5) от Игнат Б. Фурнаджиев. Представени са и стиховете на Емил Дойчинов — *Борци* (1), Хр. Иванчинков — *Два свята* (5), Офелия — *Шум* (4) и Лилия Ц. — *По стъпките на есента* (3).

Белетристичните изяви в «Пан» общо взето са по-слаби и от вече споменатите поетически излияния. Като подлистник в петте броя на списанието е поместен „романът" на Николай Бор *Кога самум в пустинята завий* (1–5). Авторът разказва историята на своя герой поручик Звездомир Петров, който на фронта е разбрал, че дори Шекспир и Достоевски не могат да направят човека по-добър.

Ферди Чолаков се представя тук с *Продавачът на картини* (2), приказката *Овчарските псета* (4) и *Нова година* (5). И трите творби са изпълнени със сълзлив социален сантиментализъм.

Китайски стени. Нашите декаденти (3) напомня критическа проза. Ф. Чолаков пише срещу модернизма на «Везни»; според него списанието напуснало „брега на традицията". В подкрепа на своето твърдение той цитира стихове на Н. Лилиев и Г. Милев.

Оскъдна е преводната литература в списанието. Ф. Чолаков превежда *Скити* (2) от Ал. Блок. От М. Ю. Лермонтов е поместено стихотворението *Епитафия* (1, прев. Ю. Маринов). Недовършен поради „многото и по-важни материали" остава преводът на *На езда* от Ги дьо Мопасан (2–4).

Списание «Пан» има незавидната съдба на немалкото малотрайни и малоценни литературни издания, които отдавна вече са забравени. Освен в каталозите на големите библиотеки от тях не остава друга следа.

Росица Чернокожева

РЕНЕСАНС

Двуседмично художествено-литературно списание. Ред.-стоп. Цв. Ботев. Урежда ред. к-т Плевен, печ. Изгрев. 8°. Ц. 2 лв. Год. аб. 12 лв.

1 2 1920

Единственият намерен втори брой на списанието трудно оправдава името му. Очевидно то не е резултат на цялостна концепция, а по-скоро доказва някаква литературна компенсаторна амбиция на създателите си. Редакторът-стопанин Цв. Ботев участвува с едноактната пиеса *Душите изнемогват*, а останалите материали — разказът *Пръстенът*, стихотворението *Недей ме пита* и информационната бележка *Театърът* са подписани от Ст. Ц. Ботева, вероятно негова роднина.

Този плевенски «Ренесанс» възпроизвежда типа социално насочени текстове, твърде характерни за следосвобожденския периодичен печат, които единствено се опитват безадресно да разкажат за драмата на бедността. Битовото страдание и мизерия се оказват самодостатъчна и самоизчерпваща се тема, пресъздадена с клишираният стил на жълтата социална проза. Ако дълбокият смисъл на пиесата *Душите изнемогват* се изчерпва в думите на умиращата героиня Лиляна: „Не ги смущава нито плачът на сиромаха, нито страдалческият вик на душата, която умира... Пеят, веселят се! А ний гинем тук, гърчим се от мъка... Умираме от глад!“, то краткото стихотворение *Недей ме пита*, с подзаглавие *По Яворов*, показва многопосочната безадресност и априорна безцелност на списанието:

Недей ме пита, майно ле,
Защо съм тъжна днес!?
О, виж как всички, майно ле,
Вилнеят в страшен бес.

Не надхвърля описаното равнище на литературност и прегледът на репертоара на Плевенския градски театър, който е интерпретиран като списък от имена на актьори, придружени с по едно-две определения за качеството на играта им.

Списание «Ренесанс» не възражда никаква продуктивна традиция и диалогът му със съвременността замира още преди реално да е започнал.

Маринели Димитрова

РОДНА ДУМА

Седмично списание за литература, театър и критика. Ред. Георги Савчев. Урежда ред. к-т. С., печ. Елит. 4°. Год. аб. 80 лв. 1000 тир.

1 1 25 септ. 1920

Поместени са стихове, разкази и литературна критика.

Изданието се открива с *Акациите* от Иван Вазов.

Литературните творби са подчинени на темата за любовта — Иван Ст. Андрейчин помества поемите в проза *Коя си ти?*, *Молитва*, *Любовна мъка*, *Песен* и *Час на смущение. Аз те обичам* на Дим. Христодоров и *Разочарование* на Северина продължават темата за мъката по мъртвата обич. В *Песни* на Методи Вечеров и *Неволникът и неговата другарка* (из *Южни поеми*) на Тихомир Павлов „трепват златни спомени в душата".

Георги Савчев отпечатва стихотворението си *П. К. Яворов*, в което дава израз на преклонението си към големия поет.

Разказът *Акробатът* (из *Мисълта на отшелника*) от П. Керемидчиев е посветен на тежкия живот на акробата.

В раздела »Критика« са представени три нови книги.

В бележника си за *Откровения. Приказни песни. Трептения. Епопея на вековете (София, 1920)* от Асен Ягодин Г. Савчев определя книгата като залог за бъдещето.

П. Д. Крусев представя драмата *Край мътния поток* от П. Керемидчиев (№ 1 от библиотека «Родни писатели»).

Суперлативи използува Г. Савчев за третата книга — *За плътската любов* от Камил Моклер. Тя е с предговор от Ив. Ст. Андрейчин, авторизиран превод от Васил Стефков. Критикът смята, че тя иде като освежителна струя у нас, а преводът е отбелязан като „изящен".

«Родна дума» дава израз на амбициите на редактора и редакционния комитет за списване на литературно списание. Но явно само амбициите не са били достатъчни и излиза един-единствен брой, който остава само като библиографски факт.

Маргарита Ангелова

УЧЕНИЧЕСКО ЕХО

Ежемесечен ученически лист. Урежда ученически редакционен комитет в Стара Загора. Печ.: Напредък и Секретар-бирник в Стара Загора и Светлина — в Нова Загора. 4°. Год. аб. 8 лв.

1	1–10	ян. – дек. 1920
2	1–4	апр. – септ. 1921
3	1–10	септ. 1924 – 1925
4	1–10	1926 – 1927
5	1–2	1928
6	1–2	1930
7	1–4	дек. 1930 – апр. 1931
8	1	март 1932
10	1	15 ян. 1934

За 9 сведения липсват. 10 не се намери в Народната библилотека «Св. св. Кирил и Методий» — София, и в библиотеката «Иван Вазов» — Пловдив. От септ. 1921 до септ. 1924 г. не излиза.

От 2, 4 загл. «Ехо» и подзагл. Месечно списание. 3 — ученическо списание за литература и музика. 4 — Ученическо списание за литература и критика. 10 — месечен литературен вестник[1].

От 2, 4 гл. ред. Слави Кръстев. От 4 урежда ред. к-т при Старозагорската мъжка гимназия «Иван Вазов».

6 — урежда ред. колегия в състав: В. Троев — председател, Бор. Ст. Чилингиров — секретар, Н. Стойнов — касиер-експедитор, членове: Добрина Иванова, Адриана Райкова, Т. Тенчев, Нед. Золотович и Ал. Стоев под ръководството на Цв. Асянчина (до 6, 2 и от 8). От 7 ред. колегия: Хр. Огнянов — председател, Л. Лазаров — секретар, Т. Иванов — касиер-експедитор и членове: Адриана Райкова, Жана Киселова, Б. Чилингиров, В. Троев и Н. Стойнов под ръководството на Н. Горинов, преподавател по литература (до 7, 2). 7, 3–4 под ръководството на Л. Габровска.

Град със стари културни традиции, Стара Загора е и място на будна ученическа младеж. През 1920 г. литературният кръжок «Ехо» към Старозагорската мъжка гимназия започва издаването на «Ученическо ехо». Още в уводната статия на първия брой редакцията посочва целите си:

„С настоящия вестник сме си поставили скромната задача и ние да допринесем нещо, което да дава на младежта подтик за самостоятелна работа над себе си. Ний имаме скромността да мислим, че всичко добро, честно и идейно в живота на нашата школна младеж, ще се отзове като ехо на нашия зов за ученическа култура, нравственост и идеал. С ред теми от литературно-научен характер, нашата цел е да се подбуди високото, истинското културно и алтруистично чувство у ученика и да се подтикне той към самостоятелна творческа работа."

[1] Информацията за десетата годишнина е по *Български периодичен печат 1844–1944*. Т. 2, С., 1966.

В списанието се обособяват рубриките: »Отдел за начинаещи«, »Наука и живот«, »Изкуство и критика«, »Критичен преглед«, »Хроника«, »Книжнина«, »Бележки на редакцията«, »Училищен живот«, »Културен преглед«. Част от тях се списват нередовно. Списанието — също. Неколкократно се поместват бележки на редколегията за тежкото финансово състояние на изданието. Понякога два, а и повече броя излизат в една книжка. Независимо от всичко, упорито се следва поставената цел: разширяване на културния хоризонт на учениците. Схемата на списване е следната: поезия, проза, текстове от теоретико-естетически или критически характер, редакционни, книгопис. Поместват се, макар и по-рядко, статии, свързани с психологията, философията, текстове от общ характер: Юркевич — *Способности на душата* (1, 4), прев. не е посочен; Д. Ж. Стал — *Малките недостатъци* (1, 5), прев. от френски език С. Атанасов; П. Д. Шишков — *Нашите ученически съюзи* (1, 5–8). Предоставя се информация за проведени литературно-музикални вечери, концерти, театрални представления, за изнесени реферати от ученици, за художествената изложба на техен учител — В. Маринов, за основаването на нови ученически дружества, за уреждането на класни библиотеки, за посещения в града на известни творци, които изнасят сказки (Ал. Балабанов, Вл. Русалиев) (8, 1), за проведени литературни четения с участието на Ел. Багряна, Ф. Мутафова, М. Минева, Калина-Малина (8, 1) и др.

«Ученическо ехо» публикува творби на млади поети от Стара Загора, Сливен, Русе, Панагюрище, Бургас и други градове на страната. Очевиден е стремежът, особено в първата годишнина, да се привлекат повече сътрудници. Общият дух на поезията е твърде сантиментален. Това е обяснимо като се има предвид времето и ученическата възраст на пишещите, присъщите им романтически пориви и младежки копнежи. Същевременно творбите им своеобразно се вписват в общия постсимволистичен поток на българската лирика. Естетизирането на тъгата, доминанта на елегичните настроения, които понякога звучат изкуствено, болка за разпиляните илюзии, неясни мечти, тревога от неизвестното бъдеще, съчетани с поетика, близка до символизма — това е най-общо лирическата атмосфера в творбите на: Р. Димитров (7, 1–2), Л. Димитров (1, 3; 1, 6–8; 1, 9–10), Д. Драгоев (1, 5; 2, 1; 2, 3; 2, 4), А. Даскалов (1, 9–10; 2, 1–3), Димитър Караджов (3, 1), Ник. Ст. Кермекчиев (2, 1; 2, 4), А. Калоянов (2, 4), А. С. Михайлов (1, 6–8), П. Петков (7, 1–2), Пенчо Пеев (4, 2–3), Ив. Панчев (2, 3; 2, 4), Димитър Панчев (1, 9–10; 2, 1; 2, 2; 8, 1), Теню Стоянов (7, 3–4), С. Стефанов (4, 6–8), С. С-ва (4, 4–5), Станчо Савов (4, 2–3), Хр. Стратев (2, 2; 2, 3), Савов (1, 4), Т. Тенчев (6, 1–2), Пан. Тодоров (1, 9–10; 2, 1; 2, 2), Ради Христев (4, 2–3),

От третата годишнина в списанието се забелязват опити на млади автори, търсещи нов тип изказ. Това отговаря на една нова линия, възприета от списанието, което призовава да се изоставят елегичните настроения, фалшивата тъга и меланхолия, да се пише открито и смело за реалностите на живота. В уводна статия (3, 3–4) се призовава:

„Да тръгнем успоредно с новото в живота и в изкуството. Ако не искаме да загинем като прашинка в езерото на живота, ударите на нашите сърца трябва

да съвпадат с пулса на новия живот. А животът е най-мъдрият учител: нека там потърсим вдъхновение и смисъл.

Не трябва да погубваме дните на нашата младеж в безсмислен хленч или да се опиваме от болките на собствените си души, не! Ние сме младо поколение, в което кипи сила; жизнерадостта е нашето богатство. Защо тази никому непотребна жал, нима не сме синове на земята? Да се върнем при нея като при майка."

«Ученическо ехо» желае да е пламъчето, „което да пробужда и да вдъхва повече вяра и смелост в живота". Тази нова програма отговаря на новата тенденция в социокултурния климат у нас. От втората половина на 20-те години се чувства по-силното присъствие на поезията в списанието — и в тематично отношение и в по-разнообразната поетика на авторите. Усеща се известно „приземяване" на лирическите вълнения, вписване на тези поетически творби в естетическите търсения на времето. По-открояващи се със своята жизненост и непосредственост на изживяванията са творбите на: Айра — псевд. на Ради Христов (3, 2; 3, 7–10), Г. Г. Неделчев (6, 1–2), Сава Савов (4, 6–8), С-в (1, 1), Ив. Тутев (1, 2), Златко Чаракчиев (5, 1–2), М. Г. Генчев (7, 1–2; 7, 3–4; 8, 1). Особено ясно новите настроения, стремежът да не гони „приказни царства" и „призраци мъгливи", изпъква в творбите на Хр. Д. Огнянов, в които се откроява и силно социално чувство (6, 1–2; 7, 1–2; 7, 3–4).

Две поетични творби помества Кирил Ботев (7, 1–2; 8, 1) и една — Сл. Кръстев (2, 1).

На страниците на списанието е отпечатано стихотворението *Родина* (5, 1–2) от младия, рано починал поет Серафим Григоров. Творбата му е изпълнена с топло, преклонно чувство към родината. Откроява се поетическата дарба на автора, който носи фината и нежна душевност на романтик.

Почти във всеки брой на третата и четвъртата годишнина на списанието публикува свои творби Иван Захариев. Утвърдил се като един от изявените старозагорски поети, автор (с псевд. Иван Знахар и в съавторство с Никола Никитов) на известната антология *От 20-та насам*, той е творец с оригинални инвенции и повече жизнени сокове, но в някои от стиховете му се чувства влияние на Н. Фурнаджиев.

В «Ученическо ехо» дебютира Димитър Гундов — със стихотворението си *Майка* (4, 6–8).

Поместена е и лирична творба на Димитър Лепавцов — *Пленник* (7, 3–4), която се вписва в една от основните теми на българската лирика през този период — за духовната кръстопътност на твореца, избиращ между града и селото.

Весела Страшимирова публикува стихотворението *Огънят искри и грее* (2, 1), в което младата авторка от Бургас се опитва да придаде психологическата нюансировка на преживяното.

Особен интерес за литературните историци представляват две стихотворения: *„Ти тръгваш..."* на Никола Фурнаджиев и *Вихри* на Ангел Каралийчев. Поместени са едно след друго в първата годишнина на «Ученическо ехо».

Стихотворението на Никола Фурнаджиев е с посвещение „На братчето ми Любомир". Изпратено е от Сливен, където младият поет учи в гимназията. По

това време семейството и по-малкият му брат живеят в Елена. Братята тъгуват от раздялата. „Годината, когато моят брат изкара XI клас в Сливен, понесох тежко — липсваше ми. Той беше не само мой брат, но и мой другар“ — пише в спомените си за него Любомир Фурнаджиев[2]. Стихотворението е ранен поетически опит, в който се чуват „гласовете“ на редица учители в поезията на Фурнаджиев. Чувства се явно влияние от поетиката на символизма („ ... аз виждам черни мрежи // пред теб съдбата да плете“, „града на многото лъжа“, „лъстта на грешната душа“ и др.), но същевременно се забелязват отделни поетични „зърна“, които по-късно ще покълнат плодотворно в специфичния му образен свят. Фурнаджиев не отдава значение на творбите си, писани преди 1923 г., независимо, че някои от тях „правят впечатление със своята стихотворна и езикова култура“ (Г. Цанев). В четиритомното издание на съчиненията на поета (1970–1973), под редакцията на Г. Цанев и Хр. Радевски, тази негова творба не е поместена, а само е посочена библиографски в бележките.

Вихри на А. Каралийчев е сред първите му изяви в поезията. Писано е през 1920 г., когато поетът е гимназист във Велико Търново. След това не е публикувано. Лирическите инвенции, образността и откроващият се ритъм говорят недвусмислено за наличието на талант у младия автор. Влияния също се долавят, но в случая по-интересно е желанието му да вплете социалния мотив в по-универсална символна образност.

Известно е, че Н. Фурнаджиев и А. Каралийчев се срещат през същата 1920 г. — Фурнаджиев пожелава да види младия си съратник в литературата и отива във Велико Търново, където става запознанството им. Но преди да започне дългогодишното им приятелство, те се срещат не само на страниците на русенското списание «Ученическа мисъл», но и на страниците на «Ученическо ехо».

В изданието сравнително слабо е застъпен художественият превод на поезия. Илия х. Илиев превежда романтичната по дух творба на Йозеф Айхендорф — *Раздяла* (8, 1). От сп. «Борба» (1913–1914) са препечатани преводите на Николай Лилиев на Рихард Демел — *След дъжд*, *Трагическо видение* и *Блаженство* (3, 2).

Списанието публикува и доста от все още модерния по това време жанр — стихотворения в проза, а също — импресии, есета на следните автори: Н. (1, 1); И. Т. (1, 1); Г-ъ (1, 2); Сл. Кръстев (1, 3; 2, 3); Б. Спространов (1, 3); Володя Д. (1, 4); С. А-ов (1, 4); Л. Димитров (1, 4); Ан. Малешевски (1, 5); А. Даскалов (2, 4); Ж. Симеонов (2, 4); Ради Христев (4, 4–5); К. Михайлов (4, 6–8); Р. Райнов (5, 1–2); Чайка (6, 1–2); Ив. Дечев (7, 1–2); Тодор К. Чакъров (7, 3–4); Ст. Димитров (7, 3–4); Петко Т. Ганчев (7, 3–4).

Богат е спектърът от вълнения, които споделят авторите: копнеж за взаимна любов, размисли за човешката свобода и достойнство, радостно ликуване от преживян миг, възхвала на природата и др. Някои от тези кратки творби имат почти дневников характер или се доближават до психологическия етюд.

От белетристичните произведения списанието дава приоритет на краткия разказ. Еднократно печатат: Ст. Б-в (1, 3), Ст. Брашнаров (1, 5), Ст. Иванов

[2] *Асен Разцветников, Ангел Каралийчев, Никола Фурнаджиев в спомените на съвременниците си*. С., 1976, с. 594.

(6, 1–2), Н. Ст. Кермекчиев (2, 3), Антон Малешевски (1, 2), М. К. Михайлов (8, 1), Христофор Георгиев (7, 3–4), Стефо Сакатов (5, 1–2), В. Троев (7, 1–2), П. Чолаков (4, 6–8), Кръстю Петков (7, 3–4), Йор. Ив. Чалъков (7, 1–2).

Два разказа печата Желъо Желев: *Нойковият манастир* (4, 6–8), в чиято фабула е залегнал мотивът за греха и изкуплението, и *Младост* (4, 9–10) — лиричен разказ на любовна тема.

Бор. Ст. Чилингиров също публикува два разказа: *Мъка* (6, 1–2) и *Цигани* (7, 1–2). Последният има драматичен сюжет, откроява се белетристичната дарба на автора, но не е достатъчно убедителен в логиката на характерите.

Константин Михайлов присъства на страниците на списанието с четири разказа, тематично свързани с живота в българското село: *По синурите* (4, 1) — лиричен етюд за радостта от земята и мъката на двама млади; *Звън* (4, 2–3) — драматичен разказ за неовладяна ревност, и *Рибари* (3, 7–10) — епизод от живота на двама рибари. Характерно за повествователния почерк на автора е умението му да преплита сюжетната верига с лирико-романтични размисли и описания или с фолклорно-митологични мотиви.

На страниците на «Ученическо ехо» е публикувана и една от най-ярките творби на българската лирична проза — разказът *Пролет* на А. Каралийчев (3, 3–4). След като за първи път е отпечатан в сп. «Нов път» (1, 1924, № 9), няколко месеца по-късно той излиза и в «Ученическо ехо» — факт, който говори за умението на редактора да открои истинския талант сред множеството пишещи.

В разказите на младите автори, различни по теми и мотиви, преобладават романтическите копнежи и сюжети главно от живота в българското село. В някои творби се прави опит за откроряване на национално-специфични белези — в битовия колорит на описанията, в духа на персонажа, което вписва тези творби в ясно оформила се през 20-те години тенденция в културния ни живот — за създаване на родно по дух изкуство. Независимо че повечето от разказите са изпъстрени от сантиментални нотки и от днешна гледна точка не всички издържат проверката на времето, все пак те илюстрират стремежа на младите автори да следват новите художествени и идейни тенденции в българската литература.

От чуждата художествена литература са преведени творби на актуалния през тези години Максим Горки: *Морето във вълнение* (1, 5, прев. не е посочен) и популярната *Песен за Буревестника* (2, 4, прев. Д. Донев). Преведени са и разкази на: Жан Ребран — *Честната дума* (2, 1), прев. Р. Карапетров; Едуард Рос — *Спомени* (1, 9–10), прев. Б. Брайков; Виктор Юго — *Първата целувка* (3, 2); Ал. Неверов — *Любов*, *Мъка* и *Голият човек* (3, 7–10); Вилхелм Хайдрих — *Коледа в македонските планини* (8, 1), прев. М. Тотева.

Особено голям интерес е проявен към Оскар Уайлд, от когото са преведени: *Художник*, прев. Грац (3, 2), *Поклонник* (3, 5–6); *Съд*, *Пророк*, *Поет* (4, 4–5) — прев. от руски от К.

Преведено е от френски едно есе от Шатобриан (прев. не е посочен) — *Нощен пейзаж в Америка* (1, 2); разказът на Вилхелм Хайдрих *Коледа в македонските планини* (8, 1), прев. от немски М. Тотева; баснята *Розата* от Франк Б. Хал (3, 2), прев. не е посочен.

Р. Сарафов превежда от немски философското есе на А. Мюлентал *Слава*

(4, 2–3). Неизвестен преводач от руски публикува есето *Мълчи!* на Перец (4, 2–3).

«Ученическо ехо» предоставя трибуна на редица литературно-критически текстове. К. Д. анализира изявите на младите творци от страниците на сп. «Ученическа мисъл» (1, 6–8).

Слави Кръстев помества критична статия за сп. «Лебед» — *Едно прехвалено списание* (2, 2), в която остро критикува автори като Ив. Тутев, Л. Димитров, Пер. П. По-снизходителна е оценката за творбите на Здр. Ганчева и Николай Чернев. Кръстев предлага и анализ на *Запустение* от П. П. Славейков (2, 4).

Д. Донев публикува критична статия за поезията на Георги Н. Церовски (2, 2). Текстът е писан по повод положителната оценка за поета в сп. «Светли зари». Редакторите му виждат в Церовски „ . . . един от стълбовете на нашата бъдеща лирика“. Според Д. Донев тази оценка е много прибързана.

На страниците на «Ученическо ехо» е поместен отзив от Д. Ст. Гундов за стихосбирката *Година* на Иван Захариев. В рецензията е очертана по-панорамна картина на поезията през 20-те години. Като отбелязва, че се чувства „просветление“ в лириката, стремеж към свободно и самобитно изкуство, Д. Гундов откроява автори като Багряна, Стубел, Д. Пантелеев, Д. Чаков. У Иван Захариев той подчертава опита му да търси свой глас. Анализирайки четирите цикъла в стихосбирката: *Пролет*, *Лято*, *Есен*, *Зима*, Д. Гундов заключава: „*Година* е едно крехко, свежо цветенце в нашата млада и буйна поетическа градина“.

К. Михайлов споделя мнението си за естетическия облик на сп. «Гребло» (4, 4–5). Той спира вниманието си на поетите Пенчо Пеев, Марин Чокоев и Борис Каменов. Сред белетристичните изяви отделя разказа *Сърцето* на Ив. х. Василев, като отбелязва и слабите страни в повествуването.

Бор. Ст. Чилингиров анализира поезията на Димчо Дебелянов от *Златна пепел* (6, 1–2). Независимо, че не всички негови творби той смята за издържани, заключава, че Дебелянов е поет с психологическа проницателност, богато надарен и дълбоко чувствителен.

Христо Огнянов помества два критически текста: за младия, починал от туберкулоза поет Серафим Григоров, у когото подчертава личното му обаяние и хуманната му поезия (8, 1), и *По случай стогодишнината от смъртта на Гьоте* (8, 1).

В. Ястребов рецензира стихосбирката *Некролог* на старозагорския поет Б. Бакалов (8, 1). Авторът изтъква изповедния ѝ характер, роден от дълбокото страдание на поета по рано починалата му дъщеря.

К. Г. М. е автор на есе за Яворов по случай 10 години от смъртта му (3, 3–4).

Човекът, който не умира! — под това заглавие Дим. Ц. Братанов помества есе за Ботев (5, 1–2).

А. Г. рецензира литературния сборник *Плеада*, Ямбол, 1924 г. (3, 3–4). Авторът критикува шаблонната поезия на Асен Кърджиев, а към Лео Коен е по-снизходителен — „на много места е искрен и показва дарба“. Повече внимание отделя на творбите на Недялко Месечков, като изтъква някои особености на неговата поезия и му препоръчва „да овладее по-добре стиха“.

А. Бакалов насочва вниманието към книгата на Мих. Димитров *Христо Ботев. Неизвестни произведения* (3, 5–6).

Автор с иниц. R. помества рецензия за книгата на Стефан Брашнаров *Кървави сълзи* (3, 5–6).

Особен интерес представлява *Кратка бележка за Ангел Каралийчев* от А. Б. (3, 3–4). Поместен непосредствено след разказа *Пролет*, текстът има за цел да представи по-цялостно забележителния лирически разказвач. Критикът детайлно прониква в художествения свят на Каралийчев и точно откроява специфични белези на неговата поетика. Определя го като „Млад поет със смел замах, голяма оригиналност и свежест, които обещават много". Разказите му, според А. Б., „ни учудват и възхищават", „вдъхновението в тях никога не липсва и художествеността никъде не е нарушена от богатството на идеите". Те са „отлични психологически картини", говорещи за умението на твореца да вникне в душевността на селянина. „Най-характерното за Каралийчевите селски разкази — продължава критикът — е новата психика, която той изнесе в разказите си и която бе чужда на предшествениците му". „Природата Каралийчев изобразява в една хвърчаща динамика и я одухотворява като вълшебник", пише А. Б., и определя стила му като „самостоен и оригинален".

«Ученическо ехо» помества текста на Иван Тутев — *Битови елементи в българската народна песен* (1, 2), както и *Красотата и любовта в няколко помашки песни* на К. Кръстев (4, 6–8).

Публикуват се редица критически наблюдения за творческия свят на чужди автори: *Жан Жак Русо и природата* (1, 3) — авторът не е посочен; *Заслугите на Пушкин в руската литература* (1, 4) — авторът също не е посочен; *Волни копнения в творенията на Максим Горки* (1, 5); *Кнут Хамсун — избранникът за Нобеловата премия* (1, 6–8), прев. от немски, преводачът не е посочен; *Цветята на злото* е извлечение от статията на Ю. Айхенвалд за Бодлер (4, 1); М. Олгин — *Рабиндранат Тагор* (4, 6–8); прев. от еврейски Г. Шутон; Н. Стойнов — *За свръхчовека. Бранд* (6, 2); Ив. Дечев — *Ф. М. Достоевски* (7, 3–4) по повод 50 години от смъртта на писателя.

Преведени са и редица текстове с литературоведчески и естетико-философски характер: Вилхелм Вакернагел — *Древност и произход на поезията* (1, 1) — изхожда от тезата, че поезията предхожда раждането на прозата и появата ѝ е резултат на човешките страдания; Ал. Пушкин — *Вдъхновение и възторг* (1, 2); А. И. Введенски — *Идеи и типове в произведенията на Достоевски* (1, 3), прев. Н. Ненов; О. М. Соловьов — *Упадък на лъжата* (1, 3); *Избрани места из Ибсеновите речи*, (1, 3), прев. не е посочен; Н. Мински — *Идеята на Саломе*, (4, 2–3); Фридрих Ницше — *Афоризми* (4, 4–5), прев. Р. С-в.

Списанието публикува и редица рецензии за концерти, изложби, театрални ученически представления, впечатления от курса за декламация и художествено четене, от археологическия музей в града и др., което разширява обема от културна информация за учениците.

Сред множеството излизаши през този период ученически издания «Ученическо ехо» се откроява с умението си да откликва на новите културни тенденции на времето и да търси своя специфичен облик.

Людмила Малинова

ЗЛЪЧ И СМЯХ

София. 4°. Ц. 50 ст.

1 1 (окт. – ?) 1918

Приемник на «Смях и сълзи» (1917).

«Злъч и смях» е хумористично списание, от което излиза само един брой (или може би е открит само този единствен брой). Не е посочена датата на излизането, нито са означени редакторите. Само на уводната карикатура художникът е отбелязал годината — 1918, а публикуваните материали, свързани с демобилизацията, подсказват, че броят излиза през октомври или ноември същата година, след подписването на примирието. Изданието е замислено като продължение на сп. «Смях и сълзи» (1917) — участват същите автори, може би и редакторите са същите или най-вероятно един от тях — Никола Граблашев, подписан с псевдонимите Н. В. Лашев, Мак Гро и с инициалите М. Г. и М. Гр., и чийто домашен адрес е посочен като редакция и администрация на «Злъч и смях». Сътрудници на списанието са и Христо Бръзицов (Язека), Васил Павурджиев (Ванка Пепел), Христо Смирненски (Вилмон), Цветан Нойков (Животец), Николай Дончев (Н. Бисерин), Стефан Балтаджиев (Пиеро) и др.

Заглавната страница и илюстрациите са на Александър Жендов. Карикатурата му *Ново слънце*, която заема цялата първа страница, представя Бай Пижо, замислен и недоверчив — „Да видим как ще ме огрее това слънце?...“

„Да пръска навсякъде, дето мине веселие и остроумие, свежест; да се бори с всичко гнило и сиво, да бичува всичко подло...“ — така редакцията вижда задачата на списанието. И обявява още, че „с неговото тъй дългоочаквано появяване отваря се война, война до смърт на скуката, глупостта и апатията!“.

Поетическите творби са предимно хумористични, смехът е лек, безобиден: Цв. Нойков — *Ужасен финал*, Хр. Бръзицов — *Из «Безтютюница»*, Добрян — *Стратегия*, Н. Граблашев — *„Твоите устни, твоите бузи...“*, Н. Дончев — *В село*.

С мира и демобилизацията, с дългоочаквания спокоен живот е свързано стихотворението на Смирненски *Демобилизационен химн*. Трите тежки военни години са отминали — „три години из руини и безлюдни градове“ и поетът очаква „дни на шумна радост, дни на съживена младост“.

Прозаическите жанрове са предимно кратки — афоризми, хумористични, популярни съвети, „умочовърканици“, „демобилизационни разговори“, „Софийски новини“, и запълват по-голяма част от броя.

Н. Граблашев е автор на единствения разказ *Подарък* и на хумористичната *Електриките*, свързана с неуредиците по осветлението.

Изобличение на незаконно забогателите по време на войната търговци и спекуланти съдържа хумористичната *Комарите и мухите* от В. Павурджиев. В нея виновниците за нищетата на народа през военните години са представени като „комарите, които три години наред под животворящата се топлина от общоевропейския пожар, вилняха, съскаха и смучеха кръвта ни“.

Злъчна ирония и изобличение на търговци и гешефтари се откриват и в някои хумористични миниатюри: „Страдате ли от липса на чувството съвест — станете търговец“ (Н. Граблашев — *Популярни съвети*).

От този единствен брой на «Злъч и смях» трудно може да се прецени как би осъществила редакцията амбициозната си програма и какво място би заело списанието в литературния живот, ала въпреки това той е щрих в биографията на своите създатели, които историкът на литературната периодика не може да пренебрегне.

Веска Иванова

АМУР

Орган на хумористичен кръжок; отг. ред. Моню Грюнберг, Русе, печ. М. С. Меламед; 4°. Ц. 1 лв.; 800 тир.

1 1–2 1919

Вестник «Амур» излиза през 1919 г. в два боя. Няма данни за датировка, месец и периодичност на издаване. Няма конкретна програма, следва официалната политическа линия. Този хумористичен лист има булеварден характер и е със значително снижени идейно-художествени стойности.

В него са включени рубриките: »Весел живот« (хумористични разкази), »Стихотворения«, »Анекдоти«, »Рецензии« и »Преводи«. Голяма част от поместените материали принадлежат на отговорния редактор Моню Грюнберг и са написани по подражание на немския писател А. Шницлер, от когото са публикувани две театрални сцени.

В жанрово отношение вестникът не предлага голямо разнообразие. Преобладават стихотворенията и анекдотите, общо 41. Броевете започват с разказ на Моню Грюнберг и завършват с театрална сценка на А. Шницлер, което и определя основната насока на изданието — шлагерно-булевардна. Шестват героите на сладникавите мелодрами — войници, слугини, проститутки, скучаещи богати чиновници, бедни студенти, млади отегчени генералши, които се заплитат в дребни любовни интриги.

Вестникът предлага само една рецензия и тя е по случай учредената по това време в Русе художествена изложба на братя Борисови и Коджабашеви.

Стихотворенията, които предлага хумористичният лист «Амур», нямат стойност и са предимно подражателни. В по-голямата си част са хумористични, като някои от тях са в духа на народната песен, а други имат шлагерно-булевардно звучене. В по-малка степен са застъпени лирическите стихотворения за природата, любовта, жената. Те са изпълнени с много сантиментализъм и са слабо подражание на символистичната поезия.

Трудно е да се определи авторството на тези стихове, тъй като са подписани най-вече с псевдоними. Със сигурност може да се говори само за трима поети, публикували със собствените си имена: Моню Грюнберг — *На* (1), *Жената* (2), *Есенен мотив* (2); Б. Върбанов — *Снежинки* (2) и Г. Литвинов — *Златна антология* (1). Установяването на авторите, подписали се с псевдоними, е почти невъзможно, поради характера на изданието. С псевдоним Кречетало е

подписано стихотворението *Народна* (1). Стихотворението *Оплакване* (1) носи подпис Бандит Ночу. С псевд. Катен е поместено стихотворението *Посвещение* (2). Възможно е авторът да е Панталей Хранов, хуморист, който през този период се е подписвал много често с П. Катен. Стихотворението *Сонет* (1) е от Су Ичмезоглу. Вероятно това е Христо Донев, независимо че той е починал през 1912 г., навярно е заимствувано от по-стари издания. С псевдонима Бакхус е публикувано стихотворението *Картина* (1). В *Речник на българските псевдоними*, е отбелязано, че с него си е служил Йордан Грънчаров именно по това време. Три цикъла от стихосбирката *Стихопесни* са подписани с инициали С. Д.

С неангажиращо хумористичен характер и без литературна стойност са стиховете *Народна*, *Мойта баба*, *Оплакване* и др. Любопитна е пародията на популярния шлагер *Когато бях овчарче* (1).

Шлагерно звучат стиховете *Сонет* (1), *Картина* (1), *Златна антология* (1) и др. *Сонет* (1) от Су Ичмезоглу може да се нарече и «химн на пияниците».

Златна антология (Интерпелация до дядо Господ) (1) от Г. Литвинов е молба на един беден начинаещ поет към Господа да го дари с благополучие, жените да го обграждат с внимание, да стане гений и да се издигне над обикновените си събратя драскачи.

Опит за пейзажна лирика са стиховете *Есенен мотив* (2) от Моню Грюнберг, *Снежинки* (2) от Б. Върбанов и цикълът *Стихопесни* (2) от С. Д. Копирани са характерните за символизма изразни средства.

Жената като извор на сладост, мъка, тревога, радости и болка е възпята в стиховете *На* (1) и *Жената* (2) от Моню Грюнберг и *Ней* (2) от Тъжен скреж.

В «Амур» са отпечатани и два къси хумористични разказа, чийто автор вероятно е пак Моню Грюнберг.

По-особен в жанрово отношение е разказът *Търговските курсове на обетования остров* (2), който е написан в гротесково фантастичен план. С алюзия към Дантевия *Ад* са проследени премеждия на един редактор (Моню Ге) в ада и рая. Разказът не е подписан, но със сигурност може да се твърди, че негов автор е Моню Грюнберг.

Написани от редактора на вестника, белетристичните произведения в «Амур» сочат явното влияние на А. Шницлер.

Както беше казано още в началото, в това издание доминират анекдотите. Някои от тях са със заглавия, други са във формата на сентенции, три са диалогични, като *В съда*, *Зла жена* (1), *Болна тъща* (1) и др. Няма нещо, което да заслужава внимание, посредствеността определено се налага.

В двата броя на вестника е публикувана само една рецензия за откритата в Русе художествена изложба на братя Борисови и Коджабашев (1). Това е и единственият материал, който заслужава внимание. Отзивът за изложбата е изцяло положителен. Говори за добро познаване на живописното изкуство, написан е лаконично и с полемично пристрастие. Авторът е съумял умело да акцентува върху най-добрите картини на художниците, изтъквайки достойнствата, разяснявайки идеите, които носят тези платна. Отправен е упрек към гражданите, отминаващи с безразличие културните прояви и позволяващи имената на творците да отидат в забвение.

По страниците на «Амур» са намерили място произведения на двама чужди автори, които нямат никакви допирни точки в творчеството си. Единият от тях е Пушкин със своя *Епиграф* (1). На другия — А. Шницлер, е отделено значително по-голямо внимание. Той е представен с две театрални сцени: *Проститутката и войникът* (1) и *Войникът и слугинята* (2), представляващи сладникави мелодрами.

«Амур» прекратява своето съществуване още след втория брой. Името на Моню Грюнберг не се среща повече по страниците на периодичния литературен печат. В. «Амур» не съумява да привлече талантливи съгрудници, по-голяма част от поместените материали са дело на отговорния редактор Моню Грюнберг. Изданието не оставя следа в хумористичната периодика.

Венета Михова

ДЕКОЛТЕ

Двуседмично списание. Ред. Лотке. София, печ. Победа. 8°. Год. аб. 40 лв.

1 1–7 15 ноем. 1919 – 1 ян. 1920

От 2 — подзагл. Седмично хумористично списание.
От 2 — ред. Лотке и Каре, от 4 — гл. ред. Б. Рамов-Лотке.

Списание «Деколте» излиза общо в седем броя през периода от 15 ноември 1919 г. до 1 януари 1920 г. Названието му донякъде определя и неговия характер. Самочувствието на редакторите му е на завидно равнище — те го определят като първо по рода си у нас съвременно списание. Целите му не се ограничават само до хумористично-развлекателните материали — както осведомява подзаглавието, а значителна част от публикациите са с претенции за художественост.

Главният редактор Лотке, който в 4-ти брой разкрива самоличността си и вече се представя като Б. Рамов-Лотке, е писател, но името му на такъв е потънало сред поредицата имена на посредствени автори от ония години. Останали са само рекламите за един негов роман и куп безпомощни разказчета по страниците на списанието. Наред с *Без път* от Антон Сташимиров, *Мъжемразка* от Ст. Л. Костов, *Акорди на меланхолията* от М. Неволин авторът препоръчва и своя роман *Рози за нея*.

Тематичната определеност на списанието е изразена ясно и в позициите на неговите редактори към известни тогава, а и днес, литератори. Последователни са нападките срещу д-р К. Гълъбов, В. Добринов (редактор на сп. «Слънце»), А. Златаров, Н. Райнов, Н. Лилиев. Без много да се замислят, редакторите на «Деколте» ги заклеймяват като вредни явления в литературата ни. Под заглавие *Кубизъм в литературата чрез кубически глупости* (3) «Деколте» насочва критиката си срещу списание «Слънце», като го нарича „една пълна и реална представа на понятието миш-маш“. Естествена е реакцията на „първото по рода си съвременно списание“ към „смиреномъдрото“ «Ново време» (става дума за списание «Ново време» на Д. Благоев), пак по повод на вече назованите литератори (7). «Ново време» съобщава за поредица от кражби на книжарници — веднъж крадците задигнали книги от Н. Райнов, друг път — не, навярно защото не са успели да ги продадат. «Деколте» възразява:

„Де, де, «Ново време», не се втелявай, ами си кажи, че не са рачили да ги купят никъде. Защото хората бактисаха да четат за „магии“ и за „бран“ и за

приятелски хвалби между Николай Райнов, Николай Лилиев и Златаров – Аура и не им се чете как се поставят по-горе от Ботев, Славейков и Яворов. Ник. Райнов, Лилиев, Аура — три циганки — цяло хоро.“ (7)

Следва съвсем закономерният въпрос: какво е нивото на списанието, което така язвително критикува утвърдени имена в нашата литература. И поезията, и прозата са на съвсем посредствено равнище както в идейно-тематично, така и в художествено отношение. Стихотворенията са предимно еротични, някои като зов към любимата, други пък разкриват аморалността на жената. Подписани са с псевдоними: Федя, Федя В., Жорж Stella, Грау Д. (Георги Димитров Тодоров, печати във в. «Кво да е», в сп. «Сатър»). В първа книжка са публикувани и две преводни стихотворения — от френския поет Theodore de Banville и немската поетеса Ана Ритер. Що се отнася до стихотворението *Обичай!...* (1) от Theodore de Banville, или преводът е несполучлив, или стихотворението е побългарено така, че да е съзвучно с целите на списанието. Отпечатано на първа страница в първа книжка, то се възприема като програмно произведение, без да се отличава в художествено отношение от останалите работи. А френският поет е известен като майстор на изисканата поетична форма... Впрочем ето как звучат тези стихове:

Млад момко, с лудо, весело сърце
И с къдри руси с слънчева позлата —
Не сявга в радост буйна ти кипи душата.
В туй е мъдростта! Обичай хубостта,
Виното, пролетта чаровна.

Повечето от стиховете призовават любимата за близост, възпяват любовното опиянение. Демонстрира се „свободомислието“ на поетите — те възпяват предимно плътската любов, което не им пречи да упрекват в порочност жената. Характерни за цялостния облик на списанието са например стиховете:

Два тъмни силуета — две огнени сърца,
Опити до забрава слепени устица...
Два сиви силуета всред черната тъма,
Пред трона на Амура... сал аз и ти сама...

Федя В., *Два силуета*

Не липсват и подражателни работи — предимно на Яворов и Т. Траянов. Поетите-подражатели обезобразяват оригиналното звучение на творбата, насищат я със свои мисли и чувства, в повечето случаи грубо еротични. Подражания на Яворов са *Раздяла* от Б-в (4) и *Молба* от Грау Д. (2). Последното стихотворение се отличава от останалите работи в списанието по своите смирени чувства. С поетиката на символизма авторът се обръща към любимата — обръщение така напомнящо за стихотворението на Яворов *На Лора* и в същото време толкова претенциозно и далече от истинската поезия.

Душата ми топи се в скърби и неволи,
Тея, — И тихичко се моли...

[...]
И горко тя ридае по свидната разлъка, — крея, —
душата ми е мъка...

Стихотворението *Раждането на утрото* (5) от Федя Б. пък е с явни реминисценции от *Новият ден* на Теодор Траянов. Отново обезобразена творба на истински поет, отново огрубени образи и чувства. Ето първият куплет от стихотворението, който не се нуждае от коментар:

Светлата зора поли си вдигна,
Да съблазни засмения ден —
А той мустак суче и намига
Дяволито, па пристъпи весел и засмен.

Пародия на Яворовото стихотворение *Самота* е *Самота* от Жорж Stella (3). На преклонението на Яворов пред разцъфващата природа самозваният поет противопоставя своите плътски въжделения. Първите четири стиха са еднакви с Яворовите, след което на фона на романтичната картина на майската нощ Жорж Stella необуздано разкрива своите еротични копнежи.

Очевидно поезията в «Деколте» е подражателска, с еротични или наивно-сантиментални мотиви. Сериозни поетични постижения няма — стиховете, впрочем, са подчинени на основната идея на редакторите: да се разбули тайнството в отношенията между мъжа и жената. Сякаш векове възпитаваното целомъдрие и смиреност в миг са се свлекли като ненужна дреха и поетите бързат да излеят дълго таения копнеж по свободната любов. Жената не е вече недостижимо чисто същество, тя е създадена само за любов — така проповядва «Деколте».

Ако свържем излизането на списанието с епохата, виждаме, че това не е никак случайно. Това е времето след поредицата войни, когато в столицата като с магическа пръчка се появяват много нови богаташи, разбира се, за сметка на обедняването на голяма част от българския народ; време, когато всичко — включително и жената — се продава и купува. За тази действителност са характерни разказите в списанието, героите им са близки до героите на Г. П. Стаматов. Техни автори са редакторите Лотке и Каре, Мадам Заира, Дориан Грей. Кой се крие зад тези псевдоними, не е известно — явно проявите в литературата на тези писатели са ефимерни, за което говорят и самите им произведения. Най-голямо място има Лотке, главният редактор, който в своите произведения поддържа характера на списанието. Разказчетата му за любовта между мъжа и жената имат за цел да открият всички тайни между тях, да подчертават плътския характер на любовта. Темите са свързани с нравите в столицата — бракове по сметка, неверни съпруги, наивни младежи и порочни жени, столичните парвенюта. Разказите са по-конкретни, определено по-свързани с действителността от стихотворенията. Техните автори не успяват да създадат запомнящи се образи; подобно на слабите фотографи са оставили избелели свидетелства... Не се отличава в тематично и художествено отношение и преводният разказ — от немския писател Фрайхер Фон Шлихт — *Мъчители-роднини*, който започва в 3 и продължава в 5. От чуждите автори

се представени още Кнут Хамсун с импресията *Младост* (5) и Марк Твен с разказа *Спомен* (6).

Интерес представляват хумористичните произведения, подписани с псевдоними: Вили, Висла, Вокчев. Те умело засягат актуални за времето проблеми: подкупни адвокати, депутати-мошеници, членове на правителството, загрижени единствено за собственото си благополучие. Характерно в това отношение е *Злободневие* от Вили (4):

Криво-ляво парламента
Сбра се, ревна, млъкна и забрави,
че народа фалименто
Май, изглежда, скоро ще обяви.

От същия автор са и *Първо писмо до село* (1) и *Второ писмо до село* (4), в които на шопски диалект се осмиват депутатите и се разкрива техният празен и разгулен живот, воден на гърба на бедния народ, когото непрекъснато мамят.

Наред със строго определените задачи, свързани с интимния свят на мъжа и жената, списанието отделя място и на злободневни въпроси, отнасящи се до политиката и социалното положение на българския народ. Заедно със съветите как да се държат дамите и кавалерите в обществото, как да се покори и задържи любимия и съответно любимата; заедно със съобщенията за последните модни тенденции и сантиментално-еротичните стихотворения и разказчета, стои категоричната сентенция: „Злощастието, което обърна света през последните години, се дължи на това, че няколко души решиха войната, а милиони хора се биеха и страдаха, когато добре би било, ако милиони я решаваха, а само няколко души се биеха“ (7). А до игривото пожелание по случай новата 1920 г. — съвсем в духа на списанието: „Смях! Щастие! Берете рози — пазете се от бодилите! Светло бъдеще! Дузина деца!“ (7), четем призива: „Празниците настъпват. Мислете за бедните. Помогнете на децата им“.

Въпреки определено развлекателните и „новаторски“ задачи, които си поставя, «Деколте» не е откъснато от социално-политическите проблеми в България, нещо повече — демонстрира една своеобразна независимост не само по въпросите около мъжа и жената, а и политическа.

Жана Маринова

КЛОПОТАР

Седмично списание за хумор, сатира и обществен живот. Ред. Милчо Каролеев. Цариброд, печ. на Братя Хаджиеви. 4°. Год. аб. 40 лв.

1 1–8 1 юни – 27 юли 1919

Печата се и в печ. Съгласие в София.

За да обясним спецификата на «Клопотар» като седмично списание за хумор, сатира и обществен живот, ще опишем съдържанието и структурата му. За обществения живот, т. е. за публицистиката, новините и рекламите е отпусната известна част от последната четвърта страница. Докато стигне до нея, читателят ще поразгледа актуалната карикатура на с. 1; ще зачете стиховете (дали сериозни или пародийни — и издателите трудно са могли да определят) на с. 2; ще се взре в рисунките и текста на рубриката »Царибродска антология«, за да открие дали конкретен човек или обобщен тип е изобразил редакторът Милчо Каролеев; ще попрочете анекдотите от другата рубрика — »Клопотаризми«; ще подбере нещо от разхвърлените на с. 2 и 3 анекдоти, антрефилета, кратки фейлетони, разкази и стихотворения; ще се усмихне на остротите към отхвърлените автори в »Около коша« (макар че между осмяните и отпечатаните творби няма кой знае каква разлика).

Кое налага в списанието да преобладава хуморът и сатирата, но да се запази и сериозният тон към обществения живот?

В антрефилето *Кло-по-тар* (1), което се опитва да бъде програма на списанието, като прескочим неизменната мечта за безсмъртие на всички издания-еднодневки, четем: „Млад съм и не мисля да умирам скоро, затова сплотете се всички около мене, понеже ще ви служа много“. А по-нататък стигаме до ключовото изречение на програмата: „От всички най-важната ми цел ще бъде тая: да ви разправям новини за това, що става в и около вас, ще ви веселя, когато сте мрачни, и ще гледам да не си изчепите устата, когато се смеете“. Ако четем придирчиво това „в и около вас“, ще приемем, че хуморът в изданието се посвещава на ставащото „в вас“, а общественият живот е „около вас“. Трудно някой ще повярва на несериозното обяснение (все пак и то съдържа някаква истина), затова ще подирим смисъла в „От всички най-най-важната ми цел ще бъде тая: да ви разправям новини“. «Клопотар» се създава в 1919 г. — първата година след дългите войни на България (1912–1913, 1915–1918). Както винаги, след кошмара започва изграждането, след забраните и ограниченията на военния ред — оживлението, след траурната сериозност — жаждата за смях

и истина. Задачата на пресата е да оглася и оглави изграждането, оживлението, смеха, истината. И в чепатото и наивно изречение на клопотарската програма е казана истината за времето и за всяко издание в него. Друг е въпросът, че клопотаровците са прекалено дръзки или неопитни, та искат да вместят всички задачи в страниците на едно списание.

В причините, определили характера на «Клопотар», не бива да пропускаме и мястото на издаването му — Цариброд, град, временно принадлежащ на родината на езика и населението си. Това личи и в няколкото сатирични политически материала срещу виновниците за поражението във войната и срещу управляващия Земеделски съюз, и в мълчанието около нерешената принадлежност на спорните територии. В «Клопотар» сякаш не подозират, че съвсем скоро Цариброд ще излезе от пределите на България и това ще реши и съдбата на списанието.

Краткият му живот с всички изброени особености, както и отсъствието на талантливи водещи фигури, са го лишили от ярка физиономия и от свое оригинално лице. «Клопотар» очевидно все още е търсел себе си и сътрудниците си. И в това търсене е запълвал страниците си или със злободневни местни материали и закачки, или с инцидентни гостувания на търсещи изява новопоявили се литератори и вестникари. За липсата на характерен стил на списанието говори и малкият брой рубрики — »Царибродска антология«, »Клопотаризми«, »Около коша« (това са хумористичните), »Сериозен отдел«, »Хроника«. Всъщност две от трите хумористични рубрики са периферийни, събиращи ситнежа в едно издание. Равнището на поместените в тях материали почти не надхвърля баналната мисъл („Всичко в живота се повтаря, но не и първата любов“ (2) или дебелашката разпуснатост („И да умре човек може, ама под бъчва с вино“ (2). Сполуки като „Да се ожениш, ще рече да избягаш към страната на неприятеля“ (7) са крайно редки.

По-сериозна като замисъл е »Царибродска антология«, дето под карикатурния образ (визиращ конкретни лица) стои текст, опитващ се да направи обществена и политическа типизация и класификация на царибродското гражданство. Но авторът М. Каролеев сигурно сполучва само да си спечели врагове, за нещо повече му пречи конкретността, злонамереността към личностите, отсъствието на художествено обобщение.

Същият художник прави и карикатурите на с. 1. Освен със слабия рисунък и с отсъствието на виц и обобщение тези карикатури говорят и за политическите и гражданските позиции на Милчо Каролеев, станали позиции и на «Клопотар». Те са: надпартийност, критика на всички партии отляво надясно и обратно, изобличаване на виновниците за националната катастрофа, критичност срещу наплодената във войната парвенющина, ратуване за гражданско съзнание като необходимост на обществения прогрес — с други думи — смес от демократизъм с артистично свободомислие.

Докато рубриките са някакъв опит за жанров и тематичен ред в списанието, то останалите материали съдействат само за хаотичността на линията му. Сред тях ще срещнем: проблясъци на предвоенната закачливост към ученичката (символ на мимолетно любовно буйство), традиционно страхо-презрение към жената, отпор срещу местнически настроения към «Клопотар», опити за пародия (понякога неразграничаващи се от пародираното) на символистичната

и сантименталната поезия, експлоатация на диалекти и на сръбския език с хумористични намерения, подобни на социална и политическа сатира и т. н. Сред жанровете водещ е анекдотът, по-точно несполучливият анекдот. В редакцията съзнават необходимостта и от друг род материали: „Пратете нещо по-дълго, защото ние сме петимни за дълги работи“, но не съумяват да променят жанровата картина.

Това представяне на хумористичния отдел на «Клопотар» може би ще ни даде и разгадката за острите критики срещу него. Унищожително е презрението на «К'во да е» (бр. 368, 15.VI.1919, рубриката »Хроника«). Без да цитираме цялото „съобщение“ (то впрочем не се отличава нито със стил, нито с хумор) за появата на «Клопотар», ще спомена — „...тамкашния известен хуморист — Милчо Каролеев...“ — и това е точна представа за цялото. А в «Клопотар» мигновено превключват от хумор на улични ругатни и наричат «К'во да е» „едно злобно животно от София“ (4).

Днес ще трябва да признаем правотата на «К'во да е», но какво могат да направят няколко момчета, в по-голямата си част лишени от хумористична дарба. Сред сътрудниците на «Клопотар» единици са запомнени от литературата. С някакво умение или поне с култура на писането се открояват материалите на Никола Дончев, подписващ се и като Н. Бисерин — това е бъдещият известен преводач и литератор Николай Дончев (1898–1987), и авторът с неразкрития псевдоним Салватор Роза, явяващ се и като Salvator Rosa. Под псевдонима Мичело вероятно се крие Милчо Каролеев. Клин (или още Klin) и д-р Хермер сигурно също са от Цариброд, тъй като черпят сюжетите си само от живота на града. Сътрудници от София са Валентин (който е, може би, Игнат Фурнаджиев, публикувал в 1917 г. в сп. «Смях и сълзи» заедно с Н. Дончев), Зидар (псевдоним, използван по това време от Ангел Георгиев Марков) и Edith (неразкр. псевд.). Същевременно нищо не може да се открие днес за сътрудници, публикували един-два пъти в «Клопотар» с псевдонимите Ескамилио, Отец Онуфрия, Барон Леонард, Развързотина, Изида, Озирис. Това е кръгът на пишещите, сред които никой не си изгражда собствен лик в списанието.

С нищо особено няма да отличим и рубриките за обществен живот »Сериозен живот« и »Хроника«. От материалите на »Сериозен живот« само ще направим извода, че съществуват неща, вечни за един град — състоянието на общината, проблемите на градоустройството, мястото на обществените сгради и институции, възможностите за използване на природата за почивка на гражданите.

Излизането на «Клопотар» в Цариброд ще спонемем само като факт от историята. Предизвикало вероятно някакъв интерес сред населението на града, позасегнало някого и позасяло вражди, поразвихрило нечии писателски амбиции, списанието идва и си отива, без да остави някаква диря в българската литература.

Йордан Каменов

ПЛЕВЕНСКИ БИЧ

Саркастично-хумористичен вестник. Излиза всяка седмица. Урежда ред. к-т. Отг. ред.: Абадона и Люцефера. Плевен, печ. Бр. Игнатеви. 4°. Ц. 1 лв.

1 1–5 13 ноем. 1919 – 6 ян. 1920

3 подзагл. Орган на изчезналата правда — страшилище за корупцията и покварата; 4 — Орган на изчезналата правда. Гонител на корупцията и покварата; 5 — Литературно-хумористично-саркастичен вестник.

От 4 излиза два пъти месечно.

2 ред.: Мортифера и Люцефера; 3 ред.: Мортифера, Люцефера и Богдехан; 4 ред.: Ковачев; 5 — ред.: Графа и Ковачев.

Печата се и в печ.: Данаилов и Изгрев.

Вестник «Плевенски бич» е краткотрайно провинциално издание с претенции за хумор и сатира. Стопанинът му Иван Бакалов е собственик и на сп. «Зъл език», което излиза по същото време, със същия характер и цели и със същите сътрудници. Мортифера, Люцефера, Абадона, Богдехан, Графа и Ковачев са псевдоними на редакторите на отделните броеве, за които в специализираните издания сведения липсват и затова може да се предположи, че зад тях се крият местни дейци.

Разбираемо е времето, в което се появяват тези сатирични издания (краят на Първата световна война, разрухата, гладът и недоимъкът, съществуващата все още цензура, стремежът към възраждане и духовната жажда), но не са разбираеми мотивите за съществуването им. В. «Плевенски бич» очевидно си поставя за задача да критикува и изобличава нравите. За това може да се съди както от името на изданието, така и от съдържанието му, но иначе липсва материал с традиционния характер на уводна статия, който да указва целите и задачите.

Всичките броеве на вестника имат самодеен характер: материалите не са организирани, липсват рубрики, разчита се на местни сътрудници, чиито лична култура и художествен вкус са доста съмнителни и въобще цялото издание е отчайващо бездарно и окаяно. „Цапалница“ (1), по израза на Люцефера — това е смисъла и задачата на вестника. Той съдържа закачки, клюки, предупреждения и закани срещу поведението на ученици и ученички, моми със съмнителен морал, опити за стихоплетство, епиграмки, няколко опита за фейлетони и дори нещо повече — стремеж да се издигне престижът на вестника, като се поставят злободневни въпроси (за недостига и спекулацията с хляба и брашното, за липсата на сирене и на дърва за отопление на училищата, за мошеничествата на кмета и градската управа, за недостойното поведение на някои офицери).

Автори на социално насочената критика са главно редакторите Мортифера: *За хляба* (2) и *Сирене...* (2); Ив. Бакалов (4), Звезделин — *Бесилки!... Бесилки!...* (3), и Ковачев, който в *Дела — резултати* (5) се стреми към обобщението, че връхна точка на „разваленитe" нрави е политиката. С критичната бележка *За театъра* (3) от П-р, която се отнася за представлението на *Иванко* в местния театър, се изчерпва разнообразието на „новините" в петте броя на в. «Плевенски бич». В полемики редакторите не участвуват, вероятно защото никой не е забелязал съществуването на изданието им. Материално затруднено още от първия си брой (нискокачествена печатарска хартия и мастило, изключително много печатни грешки и няколко цензурирани броя), с лош, груб и невъздържан език, то по-скоро отблъсква, отколкото да привлича читателя. Чудно е, че дори и тези пет броя излизат на бял свят.

Трудно е да се определят като литература материалите, поместени във в. «Плевенски бич». Като такива могат да се разглеждат само с уговорката, че това са опити за стихотворения, за епиграмки, за фейлетони, за басни, за анекдоти. Типични стихоплетци са редовните сътрудници: К. К-в (и с псевдоним Ковачето), който във всеки брой се обяснява в любов на ученичката Нона; Сеню — *Злободневка* (5) и *Не искам, дете!* (5); Д. Чернослав — *Новият човек* (5); Палмир — *Глухи звуци* (3); Фейлетон — *На Магда от ревност* (1), и др. Същият сантиментален характер имат и епиграмите на Дрънкалото *Нощният* (1), *Уса* (2), *Юнак* (3), *Scorpion Z* (1).

Малко по-сполучливи са хумористичните разказчета, басни и фейлетони: Сеню — *Нова година* (5); Жорж — *Най-голямото магаре* (5), басня; Люцефера — *Из София* (1); Т. Ц. Т. — *Мъртвите възкръсват* (2); анекдотите на Графа — *Из дневните бележници на Графа* (5), които осмиват глупостта и фалшивите добродетели. Качеството на останалите материали е още по-ниско и е показателно за липсата и на сътрудници, и на каквито и да било естетически критерии.

В. «Плевенски бич», както и сп. «Зъл език» са истински анахронизъм за двадесетте години на XX век. Неколцината редактори и сътрудници се нагърбват с непосилната задача да бъдат морални съдници на своето време, като при това неоправдано високото им самочувствие не е подплатено нито с някаква по-особена заслуга, нито дори с ясни критерии за добро и зло, да не говорим за пълното отсъствие на художествен вкус и усет за красота. Издания като тези, без да имат литературноисторическа стойност, все пак са щрих в панорамата на периодичния печат.

Веселина Димитрова

САТЪР

Лист за разтривка и разсмивка, орган на Негово Величество — Народът. Седмично политическо, икономическо и хуморо-сатирическо списание. Урежда к-т. С., печ. Елит. 4°. Год. аб. 30 лв.

1 1–11 1919 – 1920

Ред. С. С. Злъчкин, отг. ред. Ненчо Цанков

Сп. «Сатър» излиза в края на 1919 г. и началото на 1920 г. без ясна програма и дори без уточнено съдържание (поне в първия брой). Налице е и традиционното за това време в нашия печат противоречие между названията седмичен лист и списание, отразено в „главата“ на изданието. Погледнат с днешни очи, «Сатър» представлява едно стандартно хумористично издание от типа на «Стършел».

Сп. «Сатър» се редактира от С. С. Злъчкин (псевд. на Сава Стоянов Иванов [1882–1930], хуморист и карикатурист), а отговорен редактор е Нено Цанков, собственик на цирк «България» (според постоянната реклама на последната страница). Изданието се редактира и списва с близкото участие на Христо Смирненски (с псевд. Кямил Ефенди, Окър Кокър, Сакя Муни, Влюбен, Нагел Смуглий и Лорд Вилмон), както и на сътрудниците: Георги Димитров Тодоров (с псевд. Джорджи Месечин, Дж. М-н, Вероника, Грау Д.), Веселин Димитров Тодоров, хуморист и журналист (с псевд. Вася Бродягин и Вася Черноокий), Цветан Нойков, хуморист (Sympinius), Димитър Тодоров Анастасов, хуморист и адвокат (Бел Ами), Владимир Харизанов (Кокон Харизанов), Атанас Вълев, карикатурист, и др.

Уводната редакционна статия *Камо грядеши* (1), написана вероятно от С. С. Злъчкин, поставя актуалния за края на Първата световна война въпрос, накъде отива България:

> „И ако всеки от нас имаше поне за грам ясновидство в себе си, то всеки отдавна трябваше да види край образа на изгреващото над тая нещастна страна слънце духовете на Раковски, Караджата, Левски, Ботев и други, които със сълзи на очи ни питат: „Къде отивате, господа?“ Къде отиваме ли? Навред, само не по пътя, по който вървяха те и който ни препоръчаха.“

Защитник на възрожденските идеали, с намерение да продължава Алековата традиция в публицистиката и на Стоян Михайловски в сатирата, редакторът Злъчкин застава над партиите, за да защитава народните и националните интереси:

„Редакцията на «Сатър», която няма претенциите да грабне бича като Христос и да разгони мерзките търгаши с народните идеали, понеже насрещу бича те ще излязат с картечници, понеже са в ръцете на тия, към които трябвало би да заиграе бич, си турга за цел да отправя само тоя скромен въпрос — „къде отиваме“. И когато се падне случай, да разбули лицемерните маски на безбройните Юди в нас, между които, за жалост, никога няма да се намери поне един Христос, защото днес е върхът на Юдиното тържество, което спукана аспра не дава за туй, което ни очаква. Ние страдаме от неизличима лудост, на която цярът е само дебелата и напукана бай Ганюва кюския, но где съзнание в него — да я размаха? Ето где е въпросът.“

Неясната програма не подсказва направлението на изданието, но два материала: *Из нов път* (1) от И. Д. (неразкр. инициали) и *Борбата на железничари и пощиери* (1) — без означен автор — тясно се свързват с указаната „политическа и икономическа“ линия. В първата статия И. Д. призовава новото правителство към реформи и социална защита, а във втората анонимният автор подкрепя синдикалните искания на железопътните и пощенските работници. Ако редакционният комитет би продължил подредбата на материалите по същия начин в останалите броеве, то списанието не би се различавало от всички тогавашни левеещи се издания. Но от бр. 2 отпадат „сериозните“ текстове и всичко се подчинява на хумористично-сатиричната линия.

Поместените материали — карикатури, хумористични стихове и разкази, фейлетони, басни, пародии, анекдоти и др., се организират в следните рубрики: »Карикатура на броя« върху цялата първа страница (обикновено от С. Злъчкин или от Ат. Вълев); »Злободневка« — хумористично стихотворение на актуална тема (рубриката се представя от творби на Хр. Смирненски или на С. Злъчкин); редакционната »Хроника« включва хумористично поднесени „новини“ из политико-обществения ни живот; литературни страници, които съдържат хумористични стихотворения, разкази и фейлетони, пародии и басни, анекдоти и др.; »Из пресата« или »Из печата« — списвана от Хр. Смирненски (цикъла *Трески за дялане*) и от други неозначени сътрудници; »Поща« — отговор на изпратените в редакцията материали (рубриката се въвежда от бр. 5 и се води почти изцяло от Смирненски).

Графичното оформление на сп. «Сатър» е много добро с някои изключения. Първите три броя излизат на лоша печатарска хартия, но от бр. 4 качеството видимо се повишава. Отговорен за илюстративния материал очевидно е редакторът Сава Злъчкин, негово дело е и рубриката »Карикатура на броя«. Много добри като изпълнение и с остроумни текстове, карикатурите му са подчинени на водещата линия в списанието — осмиване и разобличаване на политическите амбиции и спекулации на българските управници, депутати, министри и политици — бивши и настоящи: Васил Радославов, Александър Стамболийски, цар Фердинанд, Михаил Такев, Тодор Тодоров, Димитър Благоев и др. По-късно редакцията привлича и други карикатуристи — Атанас Вълев и К. В. (К. Вал.), неразкрит сътрудник, чиито рисунки и текстове отстъпват от материалите на С. Злъчкин.

Същата тенденция — да осмива, подиграва и жигосва дружбашите, радославистите, широките и тесните социалисти, радикалите, сговористите и др., политическите партии, съюзите, групировките и техните лидери; да посочва

виновниците за политическата и обществената криза в страната ни; да изобличава спекулантите и незаконно забогателите през Първата световна война; да възбуди общественото мнение, което да съдейства за по-дълбоки промени в България, прокарват и рубриките »Хроника« и »Из печата« (»Из пресата«). В списването им активно участие взема Хр. Смирненски с *Трески за дялане* (2, 4–5) под псевд. Окър Кокър и с политическите си фейлетони *Писма до оня свят* (2, 5) с псевд. Кямил Ефенди, *Изборна проза* (1, 10) — като Нагел Смуглий, и *Писма от оня свят* (11) под иронима Жорж Астралний. Сътрудниците на «Сатър» осмиват и част от тогавашната интелигенция — Гео Милев, Николай Райнов, Васил Добринов и др., но смехът им е мек и закачлив, лишен от саркастична интонация. Полемики обаче не се пораждат.

До бр. 8 с редки изключения, подборът на поместените материали е единен. В бр. 6 редакцията отпечатва снимката на рано починалия талантлив хуморист Цветан Нойков (1899–1919) — Simpinius, биографична бележка, две негови стихотворение и едно на Хр. Смирненски, посветено на Цв. Нойков.

В бр. 4, 6, 8–11 са поместени стихове и проза от външни сътрудници-читатели, предимно от провинцията. Текстовете са с различен характер и качество, но нито един от тях не следва линията на списанието. Затова и водещият рубриката »Поща«, появила се в бр. 5, неизменно подканя читателите да се съобразяват с водещата тенденция и да изпращат подходящи материали.

Неединният характер на сп. «Сатър» свидетелства, че редакцията изпитва остър недостиг на сътрудници. Най-малко половината от поместените във всеки брой материали са дело на Хр. Смирненски. От бр. 10 изданието видимо олевява и същевременно се открояват задълбочаващите се различия между С. Злъчкин и част от неговите по-радикално настроени сътрудници. Като всяко независимо издание то изпитва финансови трудности и се бори с конкуренцията на сродните вестници и списания, но не оцелява. В тези условия 11-те броя на «Сатър» са достатъчни, за да остане неговата следа в литературната периодика.

Литературният отдел на сп. «Сатър» е твърде богат, но неравностоен в художествено отношение. Застъпени са различни жанрове, предимно хумористични: стихотворения, разкази, фейлетони, пародии, басни, анекдоти и др.

Несъмнено най-значително е участието на Христо Смирненски. В списанието най-зрелите хумористични творби са излезли изпод неговото перо. Дългогодишен сътрудник на «К'во да е», «Българан», «Барабан», «Смях и сълзи» и различни хумористични издания, в «Сатър» той помества стихове и проза, част от които са включени в *Събрани съчинения* (1978). Хумористичните си стихотворения подписва с различни псевдоними: Сакя Муни — *Злободневка* (2) и *Каша* (3); Кямил Ефенди — *Елегия на Георги М-в* (2), *Студ* (7), *Писмо до Жанет* (7), *Сатъризми* (5) и *Кална злободневка* (11); Влюбен — *Черни облаци се влачат* (4); Нагел Смуглий — *„Защо, госпожице, с тревога...“* (5), *Зъботраканица* (6), *Една поетична вдовица* (7), *Ще се удавя аз!* (10) и баснята *Бай Атанас и агнето* (9); Лорд Вилмон — *Една сантиментална разходка из Подуене* (7–9), *Твърде късичък роман* (9) и *Изборно хоро* (10). Творбите на Смирненски са достатъчно изследвани, за да се спираме подробно на тях. Тук са отразени общественият живот, политическите и предизборните борби, проблемите на бита, отношението към брака, сърдечни вълнения и др. Не всички

са художествено равностойни, особено отстъпва баснята *Бай Атанас и агнето*, която е политическа сатира срещу Дирекцията по прехраната. По-стройни и с овладяно майсторство на стиха са *Елегия на Георги М-в*, *Каша*, *Черни облаци се влачат*, *„Защо, госпожице, с тревога...“*, *Зъботраканица*, *Студ*, *Писмо до Жанет*, пародията *Ще се удавя аз!* и *Кална злободневка*.

Стихотворението *В нощта* (6) Смирненски посвещава на Цв. Нойков. Тъгата по изгубения приятел е изразена със средствата на символистичната поетика. Творбата не е типична за поезията на Смирненски и не се нарежда сред най-доброто, създадено от него.

С доста стихотворни текстове участва в списанието и неговият редактор Сава Злъчкин[1]. Неуморен труженик в хумористичната преса през 20-те години на века, редактор на различни издания, карикатурист и хуморист, той сътрудничи в «Българан», «Барабан», «Жило» и в много други вестници и списания, Сава Злъчкин съсредоточава усилията си в сатиричното изобличение на политици, депутати, Фердинанд Кобургготски, незаконно забогателите през войните, Ал. Стамболийски и провежданата от него политика, широките и тесните социалисти — целият политически спектър в България. На спекулата с народните и националните интереси той противопоставя вярата във възрожденските идеали на Ботев и Левски[2]. Римуваните му текстове осмиват, жигосват, изобличават (подобно на Ст. Михайловски) от царя до последния чиновник, богаташ, спекулант, търгаш, политикан. Под различни псевдоними той пълни «Сатър» с изобличителна, но нискокачествена поезия и проза — стихотворения, пародии, фейлетони и др. С най-популярния си псевдоним — С. С. Злъчкин — подписва *Крадете да крадем* (1), *Ибриям Башии* (2), *Йова Желюва* (3), *По телефона* (6), *„Настъпи студ велик...“* (8), *Сега веч разбирам* (9), *Злободневие* (10) и *Ти виждал ли си?* (11). Като Авас (Сава, прочетено отзад напред) помества *Злободневка* (1) и *Катеринки* (6); като Фон Авас — *Бягайте, крака!* (5) и *Съвет* (8); като Сава — пародията *Чичо Фердо* (9), а със Се Зе — *Импресия* (4). Освен известно сходство в тематиката стихотворните текстове на редактора си приличат и по нестройния изказ, тромавия език, изпъстрен с диалектизми, турцизми и уличен жаргон, по слабата художественост. Но той едва ли се е домогвал до високо ниво на стихотворните си опити. В това отношение С. С. Злъчкин е от типа възрожденци, които „употребяват“ словото едва ли не в материален смисъл — за него по-важно е внушението, отколкото формата и качеството на творбата.

Значително е участието на екипа сътрудници на «Сатър»: Георги Димитров Тодоров, Веселин Димитров Тодоров, Цветан Нойков, Димитър Тодоров Атанасов. Георги Димитров Тодоров използва псевдонимите Вероника, Джордж Месечин, Дж. М-н и Грау Д. С тях подписва хумористичните стихотворения *Рога* (2), пародията по Хайне *Безделник* (3), *„Обичам те...“* (6), *Епиграма* (7), *А?* (7), *Сонет* (8), както и сантименталните *Хризантеми* (4), *Плачи!* (10) и *Regina mortua* (11), озадачаващо със своето заглавие, взето от Теодор Траянов. Хумористичните творби на Георги Димитров се отличават със

[1] Вж. по-подробно за него в статията на Йордан Каменов *Жило*. — В: *Периодика и литература*. Т. 3, 1994, с. 684.

[2] Вж. и уводната статия *Камо грядеши?*

свежия си хумор и език и в много отношения се доближават до най-доброто от Смирненски. Не може да се каже същото за „сериозните“ му стихотворения, които са бледи, сантиментални и подражателни, не на място в издание като «Сатър».

Като доста добър хуморист се изявява и Цветан Нойков с псевд. Sympinius: *Апел* (1), *Геле* (1), *Закъсотина* (2), *На първо число* (4) и *Когато комунизма доде* (5). В първите две творби той осмива Ал. Стамболийски и неговите депутати и сподвижници, умело използвайки простонародния разговорен език. В следващите две неговият лирически герой се самоиронизира за бедността си. Последното е остра сатира срещу „свободната любов“ в комунистическото общество.

В бр. 6 заедно с портрета и некролога на Цв. Нойков са поместени и други негови творби — *Тъгата ми* и *Отчаяние*, в които се разкриват вълненията на един млад човек, духовно приобщен към времето на 20-те години у нас. В символистичните творби се чувства влиянието на Яворов, но определено може да се каже, че Цв. Нойков е талантлив поет и с неговата смърт списанието губи един от най-добрите си сътрудници.

Неясни позиции застъпва Димитър Тодоров с псевд. Бел Ами в творбите си *В тесняшкия клуб* (7) и *Свършекът на света* (11). В първата авторът определено осмива тесните социалисти заради прекалено освободеното им отношение към жените и женския въпрос. Второто стихотворение съдържа призивно-борчески елементи в духа на Поляновата поезия и е един от малкото материали с подчертано лява насоченост. Впрочем, бр. 11 бележи определен завой към по-радикална позиция, без да демонстрира някакво политическо пристрастие.

Останалите поетически творби в списанието са дело на малобройни, но неизвестни читатели-сътрудници: Жан П. — *Сезонни наброски* (8), *Резонанс* (9) и *Песен* (11); Феникс — *Идилийка* (11) и *Листопад* (8); Зафир К. — *Никой не разбира* (11). *Сезонни наброски* и *Идилийка* са хумористични и са най-доброто от горните заглавия. Останалите представляват сантиментални и нискокачествени текстове, които са свидетелство за неимоверния глад за сътрудници в «Сатър». Неоткрити остават два псевдонима: Парасъз Паша, с който е подписан *Годежа на мома Санда* (1), и Дурмуш ага, поместил текста *По телефона София — Париж* (10). И двете хумористични стихотворения се отличават с тромав език и стил, нестроен ритъм. Те са сатирично изобличение на Стамболийски и неговото правителство. Анализът на стила и езика, идейната и тематичната близост с творбите на С. Злъчкин, подсказват чии са тези псевдоними.

Дело на читател-сътрудник е и *Есенни вопли* (8) от Синята птица (неразкр. псевд.), единствен поместен материал от жанра лирическа проза. В никакви рамки не се вмества текстът *За миг* (6) от Пантера (неизвестен сътрудник). Тази проза съдържа лирични елементи и легендарен мотив, но е много далеч от истинското изкуство във всяко отношение.

Белетристичният раздел на сп. «Сатър» включва хумористични разкази, фейлетони, анекдоти; пародирани писма, телеграми, вести, коментари, съдържащи се в рубриката »Из пресата« (»Из печата«) и »Хроника«. Невъзможно е да се изброят и да се огледат всички пародирани материали, най-малко защото

нямат заглавия и авторите им не са обозначени. Всички те се разполагат във и извън споменатите рубрики — на практика навсякъде, където има бяло поле за запълване. Понякога е трудно да се отделят от следващите ги анекдоти, защото графически не са добре разграничени. Това, което ги обединява, е тяхната злободневност, реакцията на ежедневните политически, обществени и литературни събития. В този смисъл те могат да бъдат включени в твърде разтегливото понятие злободневка. Споменатите материали осмиват политиците от целия спектър, депутатите, Народното събрание като институция, правителството, част от пресата, която е свързана с партиите, някои общински разпоредби, битови неуредици, проблеми на прехраната и спекулата, полицейски наредби и в много по-малка степен някои литературни дейци.

Много силни като внушение са фейлетоните в списанието, с редки изключения пак дело на Хр. Смирненски. Те са познатите *Писма от оня свят* (2–5), подписани с псевд. Кямил Ефенди; *Писма от оня свят* (11), подписани с Жорж Астралний; *Трески за дялане* (2, 4–5) — Окър Кокър; *Изборна проза* (10) — Нагел Смуглий. В *Писма до оня свят* Смирненски подлага на унищожителна критика търгашите и спекулантите от войната, „полицейщината“ на Кр. Пастухов, българските политици, виновни за двете национални катастрофи, начело с Фердинанд, В. Радославов, Стоян Данев и Александър Малинов; осмива широките и тесните социалисти и персонално Янко Сакъзов и Димитър Благоев (когото нарича Папа Благоев). Специално внимание отделя на Ал. Стамболийски, иронизирайки го като Исус II, за да изтъкне демагогията и властолюбието на земеделския водач. Смирненски нарича „каучукови“ българските закони, които не са осъдили Ал. Стамболийски и Райко Даскалов за измяна при Владайското въстание, а са ги направили „герои“ и са открили пътя им към политическа кариера (съответно министър-председател и министър на земеделието през 1919 г.). Горчивата ирония и сатирата на политическия и обществен морал в България, оригиналната образност и език на творбата сближават тази проза с фейлетоните на Алеко Константинов и в този смисъл те са продължение на неговата традиция в този жанр. Същият замисъл се съдържа и в *Писмо от оня свят* (11), част първа. За съжаление списанието спира след бр. 11 и не е ясна по-нататъшната съдба на този фейлетон.

В *Изборна проза* Смирненски осмива партиите и политиците от всички бои, както и очакваните от тях резултати в наскоро проведените общински избори. Фейлетонът се отличава със сочния и хаплив език на автора си, със своята образност, със стила, напомнящ най-доброто от Алеко.

За разлика от горепосочените материали текстовете *Трески за дялане*, помествани обикновено в рубриката »Из печата« (»Из пресата«), имат друга структура. Това са кратки разнородни бележки, които осмиват политици и спекуланти. Голяма част от тях са хаплива реплика на съобщения в пресата: в. «Дневник», в. «Трибуна», в. «Мир», в. «Пряпорец», в. «Балкански глас», в. «Народ», в. «Заря», в. «Утро» и др. Смирненски полемизира с онези журналисти, които поставят перото си в услуга на политическата конюнктура, без да се съобразяват с народните и националните интереси. Кратките и остроумни отговори обаче нямат същото емоционално внушение, присъщо на неговите фейлетони.

Другите два текста са показателни за линията на списанието. *Откриването на Народното събрание* (1), без означен автор, може условно да приемем като фейлетон. Под формата на парламентарен отчет материалът критикува Ал. Стамболийски и депутатите от БЗНС, Д. Благоев и депутатите-тесни социалисти, както и представителите на всички партии в Народното събрание. Смисълът на внушението (вероятно на С. Злъчкин) е, че народът нищо добро не може да очаква от този парламент. Твърде слаб е материалът на Кокон Харизанов (Владимир Харизанов) *Женския въпрос* (2), който е насочен срещу „разпуснатите" нрави, очевидно смесвайки ги с понятието феминизъм, един модерен за времето проблем.

В раздела за проза са поместени и няколко хумористични разказа, предимно на битови теми. От Хр. Смирненски, подписан като Кямил Ефенди, са *Медицинско свидетелство* (4), *Мъглата* (9) и *Рандеву* (10), а под псевд. Нагел Смуглий — *Зимни импресийки* (8) и *Маргаритки* (11). От тях най-добри са *Мъглата* и *Зимни импресийки*. В разказа *Мъглата* се среща обикнатият от Смирненски образ на мъглата, сред която бедният още по-остро усеща бедността си и самотата в големия град. *Зимни импресийки* е интересен пример за съчетаването на два, на пръв поглед несъвместими жанра — импресията и хумореската. В резултат на това дребните битови проблеми, които са тема на разказа, са интерпретирани много свежо и оригинално, а хуморът е закачлив и приятен, с ненатрапваща се острота. Останалите разкази на Смирненски също са написани талантливо, но отстъпват от двата посочени материала и особено от фейлетоните му, поместени в списанието.

Нелишени от чувство за хумор и талант са текстовете на Веселин Димитров Тодоров: *Невръстеник* (5), подписан с псевдонима Вася Черноокий; *Моите метаморфози* (7) и *Изповед на една умряла любов* (9) — като Вася Бродягин. Сред тях изпъква *Моите метаморфози (Изповед на един чудак)* със смелото намерение да се иронизират идеите и последователите на Ницше, Пшибишевски, Шопенхауер и Келерман. Макар текстът да е написан добре, очевидно темата не е по силите на младия хуморист.

Разказът на Георги Димитров Тодоров, скрит зад псевд. Вероника, *Литературен бал (Из цикъла «Невероятни балове»)* (6) е интересен с темата и неочакваните внушения. Авторът осмива глупостта, суетата, жаждата за слава, а маскирания като герой на Леонид Андреев „болшевика Сава" той превръща в дързък апаш крадец. Намекът е очевиден и не се нуждае от коментар.

Многобройните анекдоти, поместени в сп. «Сатър», са без означен автор и най-често без заглавие. Те са на различни теми и обикновено осмиват битови неуредици, житейски проблеми и недоразумения от любовен характер, а една част от тях подиграват политиците от всички партии, управляващите, продажната журналистика и др. Те не се отличават с оригиналност и кой знае какво остроумие, затова не заслужават конкретно внимание. Както вече беше посочено, най-силни и най-въздействащи чрез хумора, иронията и сатирата са фейлетоните и хумористичните стихотворения и разкази в списанието.

Материали от други литературни родове и жанрове липсват, критически материали — също. Отсъствието им е естествено; то още по-ясно очертава

профила на изданието — строго специализирано за хумор и сатира. Липсата на достатъчно сътрудници обеднява съдържанието и навява известна скука от еднообразието на стила и езика (най-вече на С. Злъчкин). Сп. «Сатър» спира след бр. 11 вероятно поради липса на средства.

Сп. «Сатър» е своеобразно продължение на онзи първи и единствен брой на едноименното издание от 1909 г., който от „голям политико-сатиричен хумористичен вестник" С. Злъчкин превръща в седмично политическо, икономическо и хумористично списание". „Начинанието на Сава Злъчкин ... е само пореден пример за безпочвената амбиция да се създаде „голям" вестник без ясна програма, който да изобличава от висотата на своята аполитичност котерийните борби в тогавашния политически живот" — пише Сабина Беляева в статията си за в. «Сатър» от 1909 г.[3] Обобщението ѝ за в. «Сатър» (1909) без никакви изменения може да се отнесе за излизащото 10 години по-късно сп. «Сатър» (1919–1920): „От приведените материали личи, че културните явления се тълкуват във в. «Сатър» едностранчиво-тенденциозно, без усет за реалната им национална значимост. Причината е стеснението социално-прагматичен подход — те са само средство да се изобличи буржоазната политическа действителност. Това съществено принизява иначе находчивите пародийни успоредици между политика и култура, които са единствената физиономична отлика на изданието сред множеството незначителни хумористични издания от първите десетилетия на нашия век. Впоследствие Сава Злъчкин ще се опита да възобнови в. «Сатър» (1919–1920) като изразител на „наболелите народни чувства" и ще обедини край него неколцина млади хумористи, сред които е Хр. Смирненски. Но въпреки тези добри намерения изданието скоро прекратява съществуването си по всяка вероятност поради липса на средства"[4].

Малко можем да прибавим към тази категорична оценка. От съществено значение е сътрудничеството на Хр. Смирненски. И макар да предоставя най-добрите си творби на други по-значителни издания, все пак и в сп. «Сатър» той помества част от най-значимото в хумористичното си творчество. С натрупания си опит в хумористичния печат Смирненски и Злъчкин почти сами правят цялото списание и то го правят добре. Едно бегло сравнение между текстовете на стария опитен редактор и на неговия млад сътрудник красноречиво ни убеждава в голямата дарба на Хр. Смирненски, в категоричното превъзходство на таланта му. И ако бъдещият пролетарски поет показва завидно поетическо майсторство, то Злъчкин остава там, където е бил и преди 20 години — при чиракуването.

Всъщност съществото е не това, а фактът, че в променените условия след Първата световна война редакторът остава при мислене и похвати, свойствени за последното десетилетие на миналия век. Така че най-добрият защитник на възрожденските идеали и продължител на Алековата традиция в публицистиката е не редакторът Сава Злъчкин, а неговият млад сътрудник Христо Смирненски. Без да бележи особени постижения в литературата и публицистиката,

[3] Вж. *Периодика и литература*. Т. 3, 1994, с. 679.

[4] Пак там, с. 680.

сп. «Сатър» е етап от развитието на Хр. Смирненски като поет и прозаик и дава възможност да се проследят някои тенденции в хумора през 20-те години на века у нас. В това е и неговото значение.

Веселина Димитрова

ЧЕРВЕН СМЯХ

Седмично хумористично художествено-литературно списание. София, Партийна социал. к-ца. и п-ца. 4°. Ц. 1,20 лв., год. аб. 60 лв. 6000 тир.

1	1–50	[25 окт. 1919] – 31 дек. 1920
2	1–49	6 ян. – 29 дек. 1921
3	1–50	5 ян. – 19 дек. 1922
4	1–37	26 дек. 1922 – 5 септ. 1923

1, 50 подзаглавие: Седмично хумористично-литературно илюстровано списание;

2 — без подзагл.;

От 3, 18 — Седмично илюстровано списание на Българската комунистическа партия. Издание на Общо раб. кооперативно д-во «Освобождение». Площад «Лъвов мост», София.

От 3, 32 — Седмично илюстровано литературно-хумористично списание.

Основатели и ред. 1, 1–15: Крум Кюлявков и Хр. Ясенов; в началото на 1920 ред. и Дим. Полянов (като ред. означен от 3, 9).

„Историята... минава през много фази, когато отнася в гроба една остаряла форма на живота. Последната фаза на една световноисторическа форма е нейната комедия... Защо е такъв ходът на историята? За да може човечеството весело да се раздели със своето минало“[1].

В зората на нова епоха смехът на човечеството е най-силен, оптимистичен, убедителен, оздравителен. Той не само разобличава и заклеймява, но и воюва за новото. В бурните години на кипеж след 1917 г. „смехът червени“, „съчетал на всички роби скръбта“, „ярко свети“ и „тътне“, лети „вихрен и крилат“, „разлива се нашир и длъж“, „закърмен от буря и пожар“, „гърми в свещената си злоба“ (Христо Смирненски — *Червен смях*, 1, 27).

Първият, който осъзнава ролята на „червения“ смях в тези години е Георги Кирков. „След тазгодишния партиен конгрес той (Г. К.) ми говори за един свой стар план, а именно да започне издаването на едно художествено-хумористично списание, както германското «Der wahre Jakob»... Но болеста му все повече напредваше“[2].

Същата идея се ражда през лятото на 1919 г. и у двама млади комунисти — Христо Ясенов и Крум Кюлявков. „Ясенов пръв заговори за необходимостта от създаване на едно ляво комунистическо хумористично списание — мисъл, която се бе вече оформила и в мене. Беше ми втръснало да пълня страниците

[1] Маркс, К., Енгелс, Ф. *Съчинения*. Т. 1, С., 1957, с. 403.

[2] *Д. Благоев, Г. Кирков, Г. Бакалов, Д. Полянов в спомените на съвременниците си*. С., 1968, с. 113.

на «Българан»... А и да пиша повече там аз не желаех: не ми позволяваше това нито уставът, нито съвестта на партиен член, какъвто бях станал през 1918 г.“[3].

Двамата обмислят характера и задачите на списанието, набелязват сътрудниците и заглавието идва съвсем естествено — «Червен смях» — изясняващо едновременно идейната и художествената програма. Правят предложение до ЦК на БКП (т. с.) и само след няколко дни получават утвърдителен отговор. През май същата година I конгрес на партията е взел решение за разширяване на пропагандната работа и разнообразяване на нейните форми. Назряла е необходимостта от нови комунистически издания. «Червен смях» става едно от тях. Партийното издателство при Общо работническо кооперативно дружество «Освобождение» се заема с отпечатването на списанието. От ноември 1919 г. до септември 1923 г., когато е спряно от властта, продължавайки и развивайки традициите на революционната сатира, то воюва с „враговете на пролетариата“ и защитава комунистическите идеи; изпраща горещата си любов на младата съветска държава и клейми дръзналите да се противопоставят на „победния ѝ марш“; утвърждава „червените“ литературни повеи. «Червен смях» прокарва „модата“ на червения цвят — от заглавието, през знамената в стиховете и рисунките, до псевдонимите на редакторите и сътрудниците: Червен смях, Червен кюляф, Червен метач, Червена метла, Червеноризец Храбър, Червенко, Червен филолог, Червен пискюл, Красенка, Болшевик...

Редактирането е поверено на Христо Ясенов и Крум Кюлявков. Партийното ръководство веднага им гласува доверие, въпреки предишните им увлечения и проявления (Крум Кюлявков — на страниците на безпартийния хумористичен печат, Христо Ясенов — в лоното на символистичната поезия). С въодушевление и чувство за отговорност двамата редактори се заемат с подготовката на първия брой. За да бъдат през цялото време заедно, Ясенов се пренася у Кюлявков. В продължение на осем месеца спят на един креват и ползват единствената маса в стаята, за да съчиняват своите творби.

Главните трудности са при осигуряване на сътрудници — поети и художници: „нашата първа цел беше да привлечем по-талантливи хора, които тогава стоеха близко до нашите разбирания или ни симпатизираха“[4]. Участието на Христо Смирненски и Георги Михайлов — литератор и талантлив преводач, е повод за разногласия между редакторите. Крум Кюлявков се оказва прав — творчеството на привлечения от него Смирненски скоро придава физиономия на списанието, докато стихотворението на Георги Михайлов, за чието сътрудничество настоява Ясенов, е критикувано в сп. «Ново време». Съвсем скоро и самият Ясенов се убеждава — мястото на Смирненски е в «Червен смях». „Ясенов дори и не подозираше тогава, че не някой друг, а именно Христо Смирненски ще бъде най-добрият изпълнител на тия задачи, че на него се пада историческата мисия да стане ней-големият поет на епохата на ожесточените класови борби и велик тръбач на революцията. Впоследствие, разбира се, той сам видя, че се е заблуждавал, обикна Христо и имаше прекрасно отношение към него“[5].

---

[3] Кюлявков, Кр. *Избрани произведения*, С., 1983, с. 286.
[4] Кюлявков, Кр. *Избрани произведения*, С., 1983, с. 286.
[5] Кюлявков, Кр. *Избрани произведения*, С., 1983, с. 249.

Все още комунистическата преса не си е създала достатъчно талантливи кадри — още повече хумористи. «Червен смях» трябва да открие своите между младите, идейно неукрепнали, ала симпатизиращи на движението творци, дотогавашни сътрудници на «Смях и сълзи», «Барабан», «Българан». Необходимостта от присъствие на опитни и изявени хумористи налага на редакторите, със съгласие на партийното ръководство, да поканят Александър Божинов и Райко Алексиев, които отказват. Затова двамата редактори, подписани с различни псевдоними, са автори на почти всички материали в първите броеве. Заглавката е нарисувана от Сирак Скитник. Постепенно списанието набира постоянен кръг от сътрудници.

Липсата на подобно издание в България затруднява работата на Кюлявков и Ясенов. Германското «Der wahre Jakob» не може да им служи за образец — различна е политическата обстановка, оттам и задачите на списанието, а и двамата не владеят немски език.

Редакторите не излизат с програмна статия, която да запознава читателите с целите и задачите на списанието, още повече, в първите броеве не е посочено чие издание е то. Навярно Кюлявков и Ясенов считат, че поместените материали, а и самото заглавие достатъчно ясно говорят за идейната платформа. Поместената в 1, 5 статия-апел *Ний зовем* от Крум Кюлявков под псевдонима Червен смях, макар и написана по повод приближаващите избори, изяснява целите на списанието и уточнява читателския кръг, сред който то намира най-широк отзвук:

> „Ний зовем! Ний зовем по всички пътища на днешното разпътие и каним всичко честно и смело под нашите червени знамена. Не е време за скверна половинчатост, за страхливо лъкатушене в ляво или в дясно: в твоята мъжка десница, брате мой, се крие повече правда, отколкото в главите на всички буржоазни дипломати."

Години по-късно, в спомените си, Кюлявков разказва как той, Ясенов и Смирненски уточняват задачите и тематиката на списанието. „На първо място трябва да се бият общоделците. Те си оставаха най-пакостните врагове на работническата класа и техните действия ... даваха изобилен и сочен материал за хумористични произведения ... На второ място — глупавите мероприятия на правителството и отношението му към комунистическата партия. На трето място — всички останали „величия" на капиталистическия свят у нас като министри, спекуланти, аферисти, политически престъпници и въжеиграчи, фашисти от различен калибър, паразити и престъпници. А трябваше да се засегнат и социални мотиви"[6].

В списанието редакторите се задоволяват да предявят изискванията си само в редакционна бележка, поместена в 1, 2. Тук, без да уточняват тематиката, те съобщават на своите сътрудници, че „ще се поместват само ония работи, издържани в идейно и художествено отношение".

Брой 1 излиза вероятно в началото на ноември. Първите три броя нямат дата, но от 1, 4 списанието е датирано и излиза веднъж в седмицата, с временно прекъсване при смяната на редакторите.

---

[6] *Г. Милев, Хр. Ясенов и С. Румянцев в спомените на съвременниците си.* С., 1960, с. 68

Поместените в първи брой материали отговарят на предварителните цели, които са си поставили Ясенов и Кюлявков. Но преценката на сп. «Ново време» е друга. В бр. 8 излиза остра критическа рецензия. Авторът Недялко Попов намира твърде слаби злободневката на Ясенов *Празник на мира*, „Не особено духовита, с един неуместен личен завършек", още една негова творба — сатиричният коментар *Син божи*, и стихотворението на Георги Михайлов *Спомен за жена ми*, което, „въпреки гладкия стих, е просто блудкаво и неуместно, българанско". Според Н. Попов в почти всички материали „личи влиянието и подражанието на буржоазните хумористични списания", „бие на очи една разтегнатост ... и настроение на идейна анемия". На редакторите — продължава той — „липсват чувството, темперамента и идеите на един пламенен борец и революционер". Рецезентът съветва Ясенов и Кюлявков „без всякакво колебание, смело и решително да изгорят мостовете си със средата, от която те идат".

В края рецензията се превръща в груба, безапелативна заповед: „... не им остава, освен да решат: тук или там! Среден път вече няма на земята. Животът не познава вече никакви компромиси! ... да сме на чисто! За нас изкуството е една жизнено-необходима дейност ... Никакви други осуквания!"

Тази рецензия вероятно е написана по поръка и по ума на редактора по литературните въпроси Иван Генчев — до голяма степен тя отразява неговите сектантски възгледи.

Резкостта на обвинението е смекчена от една редакционна бележка, която отбелязва подобрението на «Червен смях» (1, 2–3).

Ясенов и Кюлявков възприемат рецензията като сурова и несправедлива присъда. Особено е огорчен Ясенов — критиката идва от неговия другар и идеен учител.

Искрено убедени, че позициите на списанието не са в разрез с партийната политика, че самите те са достатъчно твърди последователи на комунистическите идеи, редакторите на «Червен смях» държат да изяснят на страниците на «Ново време» не само своите идейни и класови позиции, но и възгледите си за пролетарското изкуство. Отговорът им е поместен в 1, 10–11.

> „Никъде в този материал ний не сме в разрез с нашето учение, за да могат да се отправят към нас казаните от др. думи: „или-или!" ... да се уясним: друго би било, ако във въпросната критика ставаше дума за това, дали материалът в нашия пръв брой бе слабо издържан в бойно отношение, дали той хармонизира с общия боен тон на партията."

Редакторите считат за „неуместна манифестация" да зовеш към комунизъм комунисти, партийни членове, „които може би, по-добре разбират ролята на изкуството". За да бъдеш творец на социалистическа култура „е необходимо освен комунистическо съзнание — и здрава ерудиция на един упорен труд". А „задачата на едно литературно-художествено-комунистическо списание — именно в тия дни — не е само агитаторска. От колоните на такова списание трябва да се родят образи и чувства, които да възпламеняват общия борчески дух по пътя на възвишените стремежи — стремежите на революционера-мислител. А това не става само с гръмливи викове за свобода".

Редакционната бележка, поместена след отговора, го представя като ненужен: „Съвсем напразно са се разтревожили другарите редактори на «Червен смях»“. Всъщност тревогите не са напразни. Полемиката явно не свършва тук. Следствието е замяната на Кюлявков и Ясенов — от бр. 15 списанието се редактира от Димитър Полянов. Кюлявков заминава да следва история на изкуството във Виена, а Ясенов, огорчен, изобщо престава да пише.

Поемайки редактирането на «Червен смях», Полянов е едновременно редактор с отговорността за подбора на сътрудници и творби; организатор на издателския процес, творец, преводач, литературен критик; от него в най-голяма степен зависи обликът на списанието, неговата идейна и художествена насоченост.

Кюлявков и Ясенов, макар и без редакторски опит, се стремят да привлекат за сътрудници честни и искрени творци, комунисти и безпартийни. Полянов предпочита да работи с „проверени“ творци и поканва за сътрудници авторитетните и уважавани Вела Благоева (Майка), д-р Васил Ненов (Бускасие), д-р Любен Дюгмеджиев. Все пак след известен период, през който списанието се пълни с предълги стихотворения и статии от редактора, с препечатки и преводи, се появяват нови имена. През четирите години на страниците на «Червен смях» стихове, сатири, злободневки, фейлетони, есета и други публикуват: Крум Кюлявков (Васка Циганьок, Дубинушка, Плебей, Червен смях, Асурбанипал, Работник, Беден жител, Остен, Прометей, Пролетарско чедо, Апис и други псевдоними); Христо Ясенов (Ваня Петроградски, Трети Интернационал, Чрезвичайка, Латерна Органона, Поетеса Теффи, Тартарен Тарасконски, Парацелус, Агапия Дениковна и други); Димитър Полянов (М. Морянин, Червен смях, Червен метач, Червенко, Червеноризец Храбър, Онуфри Сливнишки, Алан и др.); Христо Смирненски (Яким Егейски, Гаврош, Рапортьор, Хриз); Асен Разцветников (Хенри Фей); Димитър Осинин (Д. Николов, В. Н. Б., Белоречки); Димитър Найденов (Димитрий Цензор); Никола Гинев (Болшевик, Гин); Ангел Каралийчев (Множко Гладнев, Акакий Акакиевич); Асен Захариев (Ася Захарчик); Цветан Чачановски (Красенка, Чачан, Блуменфелд); Петър Хаджиделев (Пешо Босяка); Николай Хрелков (Дякон Червени); Тома Измирлиев (Томич, Тома Неверни); Димитър Казанджиев (Плебей); Георги Караславов (Агор Млад); Иван Койчев, Борис Сокачев, Димитър Симидов и други. Част от псевдонимите, с които са подписани материалите, все още не са разкрити и авторството не е установено. В някои случаи различни изследователи посочват един и същ псевдоним като притежание на различни автори (напр. Кент според *Речник на българската литература*, т. 3, с. 180, принадлежи на Асен Разцветников, според *Речник на българските псевдоними* на Иван Богданов, с. 176 — на Ангел Каралийчев.

Основното ядро млади и талантливи творци, освен с идеите и таланта си, са свързани и чрез едно вярно приятелство. Дружбата между Смирненски и Александър Жендов е започнала в 1916 г. и ще продължи до смъртта на Христо. Петър Хаджиделев, братовчед на Смирненски, го запознава с Крум Кюлявков; Кюлявков, близък поотделно на Смирненски и Ясенов, прави от двамата Христовци неразделни приятели. Асен Разцветников е приятел на Смирненски, на Димитър Найденов, на Ангел Каралийчев; Осинин — на Смирненски и Хрелков. Много е общото в тяхната съдба: туберкулозата твърде рано взема живота

на Смирненски и „гостува“ на Ясенов, Разцветников, Найденов, Хрелков; почти всички имат непосредствени впечатления от фронта, от войната; в легални и нелегални форми на борба — политическа, икономическа, въоръжена — са включени всички.

Високият художествен критерий и обективна самооценка, която имат тези талантливи млади хора, им дава право да изказват недоволството си от Полянов като редактор и човек — за тях той не може да има безспорен авторитет. Според Осинин, Димитър Полянов „имаше дарба да отблъсква, поради саможивия си характер. Той не харесваше моите и на Смирненски стихотворения ... През 1920 г. преведох *12-те* на Блок. Според Сирак Скитник моят превод бил посполучлив от оня на Гео Милев. За да го унищожи, Полянов го помести в «Червен смях» в прозаичен ред, уж за да спести място“[7].

В писмо до Разцветников Димитър Найденов пише: „Много здраве на другаря Полянов, чийто смях съвсем избледня и стана пембян“[8]. Ангел Каралийчев иронизира редактора в писмо до Разцветников: „Време е да разбереш веднъж завинаги, че или ще пишеш като М. Морянин (Д. Полянов), съобразявайки (се) с психологическите идиотически максими на Чер. Казбич, или трябва да се откажеш от сладникавата надежда да станеш „поне партиен поет“[9].

Полянов е единственият и пълновластен редактор, който решава какво ще се помества в списанието и как ще бъде оформен всеки брой; не създава редколегия, която да обсъжда материалите; сътрудниците не се срещат помежду си, а някои не се познават. Трудният му, саможив и конфликтен характер е една от причините за противоречията му с някои млади таланти. Освен това техните естетически възгледи не срещат разбиране у редактора, за когото художествено-творческите изисквания остават на заден план. През всичкото време несъгласията между тях и редактора продължават. Макар и да не им забранява да сътрудничат в други хумористични издания, той счита всяка тяхна поява там за идейно предателство. „Може само да съжаляваме — пише Полянов, — че Христо Смирненски... разваляше таланта си по «Българан» като Ведбал“. И още: „Христо Смирненски като че и не можеше да нагласи хумора си за страниците на «Червен смях», където бе нужен друг, нов, социален хумор. Ние вярвяхме и се надявахме, че той ще го даде, но смъртта изпревари. Бохемската, бъларановска среда, в която той се движеше като сътрудник и редактор на «Българан», му пречеше за създаването на такъв хумор... «Българан» бе ахилесовата пета на Христо Смирненски“[10]. Това обвинение, насочено срещу Смирненски, звучи най-малко нелепо.

Редакторът не успява да обедини своите млади сътрудници, резултат на което е молбата им през лятото на 1922 г. до ЦК на БКП да им се предаде редактирането на «Червен смях». След неуспеха на това начинание те оформят екипа, който списва новото хумористично списание «Маскарад», започнало да излиза през есента на 1922 г., редактирано от Тома Измирлиев, Христо

---

[7] О с и н и н, Д. *Извървян път*. С., 1981.

[8] П а н а й о т о в, Ф. *Димитър Найденов — познатият и неизвестният*, С., 1973, с. 73.

[9] Писмото е от 17.VII.1923 г. Вж. С т а м а т о в, Л. *Асен Разцветников*, С., 1978, с. 43.

[10] П о л я н о в, Д. *Христо Смирненски и сътрудничеството му в «Червен смях»*. Български исторически архив при НБКМ.

Смирненски и Николай Фол. Независимо от това младите творци продължават сътрудничеството си в «Червен смях» до неговото спиране.

Очевидни са различията в схващанията на редакторите — от една страна Христо Ясенов и Крум Кюлявков, от друга — Димитър Полянов. Първите 14 броя изобилстват от материали, карикатури, цветове. Външният вид напомня на стария «Българан» и останалите хумористични издания. Преобладава краткият жанр — необходимо условие за четивността. Карикатурите, макар и несръчно нарисувани, демонстрират в по-голямата си част чувството за хумор на своите автори. При сравнение с бр. 15 различията не говорят в полза на новия редактор. На осемте страници на бр. 14 са поместени 4 стихотворения, от които трите — хумористични, 7 прозаични къса с различна големина и жанр, от които най-дългият е *Писмо до провинцията* на Христо Смирненски — актуална, талантлива, злъчна сатира, 3 карикатури и 3 рисунки, както и 4 бели полета, равняващи се на две и половина колони — материал, премахнат от цензурата. Брой 15 предлага 6 стихотворения, нито едно от които не е хумористично, 3 прозаични материала и 3 рисунки, нито една от които не е карикатура. С право читателят би се запитал: „Къде тук е смехът, обещаван в заглавието?“

Но този брой съдържа нещо, което го прави особено ценен и търсен — стихотворението на Смирненски *Първи май* — неговата първа пролетарско-призивна творба.

Брой 16 изобилства от преводни стихове и проза, творби от Димитър Полянов, карикатурите на кориците са заменени с рисунки, което постепенно се превръща в стил на изданието. Вътрешните страници не са подчинени на никакви правила на графичното оформление — от край до край текст, без карикатури и рисунки, с малко заглавия. Постепенно тази слабост е преодоляна.

Многоцветието на първите 14 броя преминава в използването понякога само на черно печатарско мастило (без външните страници), друг път — само на един допълнителен цвят. Най-продължително време този цвят е червеният. И съвсем рядко някоя карикатура ще използва цялата възможна палитра. Вероятно в това отношение роля играе желанието на редактора да сведе до минимум всичко, което според него е твърде несериозно, за да бъде „партийно“.

Несъмнено Ясенов и Кюлявков, художници по образование, имат по-високи изисквания към графиката на изданието, към илюстративния материал. В редакционна бележка (1, 5) те излагат част от тези изисквания. Двамата редактори не рисуват, но успяват да поддържат постоянно равновесие между словесен и илюстративен материал, въпреки че като художествено равнище карикатурата отстъпва на словото. Това се отнася и за личното им творчество — Ясенов въобще не рисува, а големият брой карикатури, които по-късно Кюлявков помества в «Червен смях», са слаби в сравнение с поезията и прозата му.

По-късно на страниците на списанието се появяват и снимки, повечето препечатани от съветски и западни издания: портрети на комунистически водачи, моменти от международния политически живот, от трудови акции на младежки комунистически групи, манифестации и т. н. С много снимки читателите се информират за „успехите“ на руския пролетариат, за глада в Поволжието, за събирането на помощи. Нуждата от информация, разкрита в бележката *Кой*

фалшифицира? (3, 22), обяснява донякъде тази промяна на първоначалния замисъл, който не включва информационен характер на изданието.

«Червен смях» е богато илюстровано художествено списание. Първата и последната страница са заети изцяло от политическа карикатура или рисунки, придружени от обяснителен текст, лозунг или кратко стихотворение. Художниците имат за образец творчеството на вече изявени талантливи български карикатуристи, но задачите на «Червен смях» изискват други идейни и художествени позиции. Очевидно е влиянието на зараждащата се съветска и лява западноевропейска, особено немска, художествена сатира. Често се препечатват карикатури и рисунки от «Правда», «Крокодил», «Известия», «Der wahre Jakob», «Rote Fahne», «Neue Jugend», «Ordine Nuovo», «Avangardia».

Илюстрацията заема обикновено почти половината от осемте страници на всеки брой. Плакатният ѝ характер дава основание на Кюлявков да твърди: „Нашият политически плакат ... се появи през есента на 1919 г. По това време хумористическото списание «Червен смях» ... успя да докаже каква огромна политическа сила е скрита в образната, т. е. художествено-показна сатира. Партията получи ново оръжие, разширяващо границите на нейните възможности за агитация и пропаганда. И в това отношение може да се каже смело, че «Червен смях» е люлката на българския политически плакат. Това се доказваше и от масовата популярност на тези карикатури, които работници често изрязваха от списанието и украсяваха с тях своите жилища в крайните квартали. Печатани обикновено с формат 20×30 см и залепени на стената, те действително играеха ролята на плакати и правеха голямо впечатление.

Тематиката на карикатурата и плаката не се различава от тази на поезията и прозата — обществените неправди, междупартийните борби, правителствената политика, международният живот, революцията и нейните творци, победният ход на руския пролетариат.

В много от рисунките присъства Ленин. Поставен редом до „буржоата“, до белогвардееца, той изглежда „колос“ — недостижим и непобедим (Antonio D. — 2, 4; Страхил Титиринов — 2, 33, б. п.; 2, 16, б. п.; 3, 13). Крум Кюлявков опровергава информацията на официозната преса (2, 11) с 6 рисунки и текст: „1. Троцки убил Ленин — 2. Ленин убил Троцки — 3. Ленин хвърлен във въздуха — 4. Ленин обесен от меншевиките — 5. Ленин пак убит, тоя път безнадеждно с 32 куршума в главата, с 14 рани в сърцето и прободен с 11 ножа — 6. Ленин: „Много ви се иска, гълъбчета!“ За съжаление образът на Ленин не е сполучлив.

Нашите равноапостоли (2, 21) представя Ленин рамо до рамо с Георги Кирков — около главите им — ореол от червени лъчи, в ръцете им — червен лист хартия — *Азбука на комунизма*. Художникът Александър Жендов свързва пролетарския вожд и с българската работническа класа.

Често в «Червен смях» се появяват и портретите на Ботев и Левски. Добрите намерения не винаги се осъществяват добре. Левски, излязъл изпод четката на Пролетарче (Стоян Венев — 4, 8), дългокос, брадат, груб, въоръжен с бомби, пушка и чук, захапал димяща лула, се опитва да убеди читателя с помощта на надслова: „Как би се предрешил Левски в наше време“. Рисунката предизвиква острата реакция на Георги Бакалов. В литературната притурка на «Работнически вестник», № 36 от 3 март 1923 г., критикът доказва, че „тоя разбойник“ няма нищо общо с Апостола.

Най-активни художници и карикатуристи са: Крум Кюлявков, Владимир Мишайков, Емануил Ракаров (Бедуинов), Христо Лозев, Александър Добринов, Борис Зографов, Александър Жендов, Стоян Венев, Иван Милев, Иван Аръшев, Страхил Титиринов, Ст. Добрев, Сл. Генов, Г. Писков, Киров. За повечето от тях участието в «Червен смях» е единствената проява в изобразителното изкуство. Епизодично печатат и други художници.

Кои са читателите на «Червен смях»? Естествено, най-горещо одобрение списанието среща у членовете на комунистическата партия, чийто орган е то. Многобройните бели полета през всичките години са свидетелство за намесата на цензурата, за отношението на правителството към партийния орган.

Когато през ноември 1921 г. е приет Закон за печата, цензурата, според чл. 1 от този закон, е премахната. Но на практика ограниченията на печата са още по-големи. Пример за това е карикатурата на Ив. Аръшев в 3, 11 — цензурата си отива, оставяйки за заместник Закона за печата. Текстът е „Абдикирам в полза на моя малолетен син. . . " Все пак редакторът, използвайки формалното премахване на цензурата, си позволява в този и следващия брой да помести изхвърлени предишната година карикатури, върху които личи моливът на цензора.

Цензурата не може да повлияе върху подбора на темите, нито върху смелостта на редакторите и сътрудниците.

Еднаквата тематика внася еднообразие на страниците на «Червен смях», въпреки различните творчески възможности и ярката индивидуалност на много от сътрудниците.

Творчеството на Полянов, заемащо голям обем във всеки брой, служи на най-непосредствените задачи на „пролетарското дело". Но въздействената сила на тези творби до голяма степен се намалява от техния приповдигнато-декламаторски патос, грубо изразената пропагандност, описателност и многословност:

„Ето що имам аз — това, което вие сигурно нямате сега и никога няма да имате вече:
Сърце, което бие с трептенията на страдащите, на гладните, преследваните;
Душа, която се вълнува и възмущава от неправдите, безчинствата и грабежите;
Дух, който се стреми към истината, към любовта между хората, към святата правда, към вечния мир;
Презрение към потисниците и
Привет на борещите се!" (1, 15)

Крум Кюлявков е един от водещите автори, с творби в областта на сатиричната поезия, фейлетони, злободневки, статии, есета, литературна критика. За статиите *Огънят*, посветена на едноименното произведение на Анри Барбюс (1, 1), и *Ний зовем* (1, 5) той получава похвала от Димитър Благоев. През всичките години, с кратко прекъсване, когато учи във Виена, Кюлявков редактира, пише, рисува. Най-сполучливи са неговите прозаични творби.

Макар че се ограничава само в рамките на първите 14 броя, присъствието на Христо Ясенов е ярко и талантливо. Певецът на „рицарския замък", вече комунист, отстоява новите си идейни и художествени позиции. Тук за пръв

път публикува революционни и сатирични творби, които подписва с новите си псевдоними: Ваня Петроградски, Чрезвичайка, Трети Интернационал.

Вроденото чувство за хумор, умението да се шегува със себе си и околните правят от него добър импровизатор, който сипе остроти и чийто смях ражда гняв.

Още от първия брой в списанието е привлечен Христо Смирненски. В «Червен смях» той публикува най-ярките, най-значимите си революционни творби, отличаващи се сред останалите в списанието с високите си художествени постижения. Не случайно в стихосбирката си *Да бъде ден!* поетът включва почти изцяло (без три, непубликувани дотогава) стиховете, отпечатани в «Червен смях».

Тук са и най-зрелите му сатирични творби. Това е сатира на богатата фантазия, на неочакваните асоциации и сравнения, на ироничните намеци и мълниеносни удари изневиделица, на художествената хиперболизация и алегория, на подтекста и играта на думи. Но в списанието се срещат и творби, върху които донякъде е повлиял негативно ниският художествен критерий на редактора.

Още преди да стане сътрудник на «Червен смях», Асен Разцветников е с избистрени идейни позиции, член на комунистическата партия от началото на 1919 г. Някои от стиховете и фейлетоните му са постижения в областта на сатирата. Достигнал до революционната тема и идеята за „пролетарски интернационализъм“, Разцветников често изпада под влиянието на Смирненски.

Сред сътрудниците на „червеното“ списание е и един от талантливите български публицисти — Димитър Найденов. Майстор на пародията, той предпочита саморазобличението на героите, умело използвайки техния стил и речник. „Един от най-големите присмехулници в нашата журналистика“[11], Димитър Найденов се смее саркастично, гневно, унищожаващо. На страниците на «Червен смях» той не прави никакви компромиси с изискванията си за художественост и идейност.

Значително по обем е творчеството на Никола Ф. Гинев. Неговите стихове, подчинени на пропагандно-агитационни цели, са по-слаби от прозаичните му творби. Своето сътрудничество в списанието той вижда като задача в полза на комунистическата идея, без да има самочувствието и претенциите на литератор. Н. Ф. Гинев не одобрява политиката на партията за неутрални позиции по време на превратa. Това проличава с особена сила в творбите му, поместени в броевете след 9 юни 1923 г.

Сред най-активните сътрудници на списанието са Асен Захариев и Цветан Чачановски. Изключително продуктивни, те се представят в областта на сатирата и революционната поезия. Откликват на всички значителни събития, но творбите им имат подражателен характер (в по-голяма степен тия на Чачановски) и много от тях са лишени от художествени достойнства.

За разлика от повечето поети, Димитър Осинин не е така показен и патетичен — неговите творби звучат по-приглушено.

Когато започва сътрудничеството си в «Червен смях», Ангел Каралийчев е в началото на творческия си път. Въпреки че пише поезия и проза, още тук проличават по-големите му възможности като прозаик. За няколко години

[11] Панайотов, Ф. *Димитър Найденов — познатият и непознатият*. С., 1973, с. 136.

на творческо и идейно развитие той разкрива качества на бъдещ талантлив белетрист.

Макар че литературата не е житейска съдба на Петър Хаджиделев и сътрудничеството му в хумористичните издания е белег само на младостта му, «Червен смях» го представя като автор с различни интереси и възможности. Дебютът му в списанието е убедителен (*Фотографически апарат «Круп»* — 1, 8), но сътрудничеството му не винаги е равностойно.

В продължение на четири години на страниците на «Червен смях» поетите — редактори и сътрудници, вземат на прицел социалната несправедливост, политическата демагогия не само на българската, но и на европейската буржоазия, величаят един нов герой — борец в името на възвишени идеали, възпяват революционния подвиг. Още от първите броеве, успоредно със сатиричните творби, макар и рядко, се публикуват нехумористични стихове с революционен заряд. Христо Ясенов говори от името на масите, разкрива колективното чувство на класата, нейния порив за борба. Стихотворението *Закана* (1, 2) е начало на революционната поезия както за Ясенов, така и за «Червен смях».

Седма страница в бр. 3 е обявена като литературна. Водещо е стихотворението *Петроград* — пламенна ода, посветена на Октомврийската революция. Но до читателите броят достига с бяло поле, заемащо мястото на 7-те строфи. Върху полето — 2 реда текст: „Слава богу, земеделците най-после премахнаха цензурата..." А в личния си екземпляр над празното поле Кюлявков е поставил заглавието *Петроград* и името на автора Хр. Ясенов.

Страницата е посветена на годишнината от Октомврийската революция. Публикувано е стихотворението на Кюлявков *Руски степи* и две стихотворения на Николай Хрелков — *Песен на чука* и *Вяра*. Кратките творби са непосредствен отзвук от революцията, израз на вярата в победата на пролетариата.

В тази литературна страница се поставя началото на една традиция в хумористичното издание да се публикуват и революционни стихове. Традицията е приета и доразвита от Полянов, под чието редакторство «Червен смях» става издание, в което са поместени едни от най-значителните творби на „пролетарските" поети. Стиховете не винаги са художествени постижения. Голяма част от тях са многословни, описателни, с грубо изразена тенденциозност и пропагандаторска патетичност.

Най-много са стихотворенията, които отразяват борческия устрем. Поетите виждат „на близкия изток зарите", чуват как „тръбите победно тръбят" за „великата борба срещу насилствения кървав ред" и „гръмовито зоват: Напред, угнетени!". Пурпурният цвят на огъня, сияйната и лазурна зора, която иде от изток, триумфът на пролетта, сменяща мрачната зима, червеният маяк, факелът, разпръскващ светлина, тътенът на приближаващата буря — това са символи, присъстващи в почти всяко стихотворение: Асен Захариев (*Напред!* — 1, 43; *Денят на второто пришествие* — 2, 43), Димитър Осинин (*За Пролет и Свобода* — 2, 5; *Аз ида!* — 1, 22), Цветан Чачановски (*Червен кораб* — 3, 16; *Пролетта на пролетариите* — 3, 17), Ив. Койчев (*Изгря с триумф зората* — 1, 43; *Към разсвет* — 2, 9), Борис Сокачев (*Утре* — 2, 23), Ангел Каралийчев (*Пролет* — 3, 11), С. Султанов (*Майски зов* — 3, 20), Алекси Василев

(*Алей възток* — 3, 1), Константин Цанин (*Напред* — 2, 31), Асен Разцветников (*Пламъци* — 2, 22):

Тълпи се мракът непрогледен,
Витаят бури над света —
Другари, факела победен
Високо вдигайте в нощта!...

Забийте тучени камбани,
Разсейте бодър зов и звън! —
Ний бранниците сме призвани
Да будим братята от сън.

Асен Разцветников, *В нощта* (2, 14)

В списанието са показани и жертвите на социалното неравенство и на войната, контрастите на обществото — от една страна — разкош, разгул и блясък, от друга — страдание, глад, мизерия: Христо Смирненски — *Децата*, *Погребение* (2, 9), *Братчетата на Гаврош*, *Старият музикант*, *Улична жена*, *Вълкът* (2, 48); Димитър Осинин — *Брате мой* (2, 7); Димитър Полянов — *Инвалиди* (2, 4), Христо Ясенов — *Инвалидите* (1, 3); Н. Ф. Гинев — *Пред зла несрета* (2, 47); Ангел Каралийчев — *Песен на селянина* (3, 23). Стиховете, посветени на угнетените и потиснатите, са малко. В поетичното творчество по-силно е изразено революционизирането на масите, призивът за борба, за изграждане на нов обществен строй. Тълпите вече се раждат „за утрото на празник свят" (Христо Смирненски, *Утрешен ден* — 1, 36), улицата, „познала горестите на тълпата", „шепне кървавите си закани":

Но дебне улицата със закана,
настръхнала подобно огнен змей...

Христо Смирненски, *Улицата* (1, 36)

Поетите влагат нов романтично-героичен смисъл в понятията „тълпа", „улица", „легиони": Христо Смирненски — *Ний* (1, 23), *Гневът на робите* (2, 17), *Пролетта на робите* (2, 18), *Безименните души* (2, 29); Димитър Полянов — *Улицата* (3, 33); Димитър Осинин — *Разсъмва* (1, 47), *Приветствие*; Цв. Чачановски — *Творци на новото време* (1, 33), *Нашата дума* (3, 18); Червени Йов — *Стъпки* (2, 30); Ив. Койчев — *Към разсвет* (2, 9); Panin — *Ний идем* (2, 10).

Комунистическите идеи разгарят „революционния пожар" (Хр. Смирненски, *Въглекопач* — 2, 44; Ангел Кафеджиев, *Болшевизъм* — 2, 9).

Работникът придобива нови конкретни очертания — революционна дързост, увереност в победата, готовност за саможертва, себеотрицание в името на бъдещето, съзнание за историческата мисия, която трябва да изпълни: Христо Смирненски — *Работникът* (2, 48), *Пролетарий* (2, 23), *Йохан* (2, 4); Асен Захариев — *Пред последния щурм* (2, 17), *Певецът* (3, 17); Димитър Осинин — *Вездесъщият* (1, 38), Борис Сокачев — *Борец* (2, 20); Серафим Северняк *Борци* (1, 33).

Създател на „благата на света“, до вчера окован в окови, живял „във върла нищета“, работникът осъзнава своята сила и се вдига — „всепобеден и могъщ“ рушител:

И виждам те величествен и благ,
Неотразим, неумолим рушител
На старий свят — воин и победител,
На комунизма под разветий стяг.

Бускасие, *На работника* (1, 21)

Не само в сатиричното си творчество поетите от «Червен смях» разобличават „света на капитала“ (Асен Захариев, *Врагът* — 2, 42). „Старият“ свят е „смет“, която трябва да се помете — „метлата червена“ е в ръцете на работника:

Грабителя хищен, твар мръсна, ненужна —
навънка изхвърляй, измитай, — така!

Л. Дюгмеджиев, *Червената метла* (3, 17)

Класовата омраза на поетите към „врагове заклети“ е силна — омраза към „сган проклета“, на която тълпите носят „смъртен огън“ (С. Султанов, *Иде час* — 3, 22). След 9 юни 1923 г. конкретен обект на омраза става правителството на Ал. Цанков. „Старите хиени“ излизат от леговищата си „без срам“, „беснеят фашисти, опиват се от кръв“, тираните ликуват „в престъпната си похот“, „бесилото отново се възвръща“, „зад решетките железни“ „свободата още чезне, хиляди ощ мрат борци“ (б. п. *Зад решетките* — 4, 34; Алекси Василев, *Бесилото* — 4, 35; Н. Ф. Гинев, *По примера на Ксеркса* — 4, 32). След августовското решение на ЦК на БКП (т. с.) за въоръжено въстание поетите на «Червен смях» призовават към борба. Вярата в близката победа не ги напуска дори в момент на кървав терор (Борис Сокачев, *Бъдете будни!* — 4, 34; Н. Ф. Гинев, *На обречените поколения* — 4, 32; Алекси Василев, *Към слънцето!* — 3, 36, *Желаният край* — 4, 37).

Новият курс на партията за създаване на единен антифашистки фронт се пропагандира на страниците на «Червен смях»:

Сговорни били враговете —
Но ние, ний сме легион!
Другари, дайте си ръцете
Да свържеме единний фронт!

Едни и същи са теглата,
Един е вред народний стон: —
Една да бъде и борбата —
Страдалци, във единний фронт!

Д. Полянов, *Песен за единния фронт* (4, 37)

Голяма част от стиховете са посветени на Октомврийската революция от 1917 г. Те са оди, възторжени химни, възхвала на „победилата революция“ и

нейните войни. Димитър Полянов пише: *Да живее Съветска Русия!* (2, 41), *Съветска Русия* (2, 39), *„Море от ратници червени...“* (3, 10), *На Червената армия* (3, 10), *Съветският воин* (3, 10), *Съветска пролет* (3, 7).

Най-вдъхновени и въздействащи са стиховете на Смирненски *Червените ескадрони* (1, 33), *Северно сияние* (1, 41), *Москва* (2, 25), *Москва (Три години)* (1, 42), *Руският Прометей* (3, 17), *Северният Спартак* (2, 44). Тези стихове са надежда за промяна.

На Съветска Русия посвещават стиховете си и други поети: Крум Кюлявков — *Руски степи* (1, 3); Асен Разцветников — *Към червените борци* (2, 13); Цветан Чачановски — *Зората от север* (2, 18), *На северния войник* (3, 10), *Червеният кораб* (3, 16); Вишневич — *На руския народ* (3, 18); Борис Сокачев — *Съветска Русия* (2, 19); Б. П. — *На Русия* (2, 30).

Поетите не остават безучастни и към нейната трагедия — гладът през лятото на 1921 г. в най-плодородните области — Поволжието. С много болка и съчувствие са пропити стихотворенията им: Христо Смирненски — *Глад* (2, 33); Асен Захариев — *За гладуващите братя* (2, 34); Димитър Полянов — *Спекулантите* (2, 40); М. А. Пейо — *За гладуваща Русия* (3, 1).

Поетите величаят „историческата мисия на руския пролетариат“. Те възпяват и революционната борба на световния пролетариат: Асен Разцветников — *Унгария* (1, 47); Христо Смирненски — *Йохан* (2, 4), *Карл Либкнехт* (2, 32), *Бурята в Берлин* (2, 2); Димитър Полянов — *Целий свят се друса* (2, 8); Червени Йов — *Стъпки* (2, 30). Тая „пламтяща съдбовна стихия“ осъжда на смърт тираните, посипва навсякъде „искри червени“, от нея отеква „възторжен отзвук“:

Червеният Вихър морята минава
от Изток към Запад, от Север към юг,
устоите пукат, треперят държави
и трясъкът техен предсмъртен е звук!

Д. Полянов, *Червеният Вихър* (1, 35)

Много стихотворения са написани във връзка с конкретни социално-политически факти и отразяват хрониката на събитията: манифестации, демонстрации, конгреси, годишнини, младежки дни, митинги, партийни събрания: Димитър Полянов — *Трети септември* (3, 34), *Напред, младеж!* (по случай младежки ден; 2, 36), *Народът иде!* (По случай Народния събор на 22 октомври; 3, 41), *Видяхте ли?* (3, 42), *Жената* (3, 9), *8 март* (4, 11), *Червеният дом* (4, 22), *Пролет (След величествения митинг на площад «Св. Крал» на 31 март)* (3, 13), *След 19.XI.* (3, 46); Димитър Осинин — *Младежки марш* (2, 18); Асен Захариев — *На работническия митинг* (3, 15); Цветан Чачановски — *Червения призрак (На младежите-комунисти)* (3, 2).

Особено възторжен повод за поетите е Първи май — с манифестацията на класовата солидарност, с усещането за „пролетарска мощ“, с разветите знамена, с радостната възбуда на хилядите участници: Христо Смирненски — *Първи май* (1, 15); Димитър Полянов — *Нашият празник* (1, 15), *Днес Първи май е!* (2, 17); Димитър Осинин — *Първи май* (2, 17), *Пролет иде* (1, 15); Бускасие — *Празникът на труда* (1, 15); Цветан Чачановски — *Пролет на*

пролетариите (3, 17); Ангел Чубриков — *Първи май* (3, 18); Крум Кюлявков *На Първи май* (4, 49).

Последните и начални броеве от всяка годишнина съдържат немалко новогодишни стихове: Христо Ясенов — *Срещу Нова година* (1, 9); Крум Кюлявков — *Честита Нова година* (1, 9); Димитър Полянов — *Нова година* (1, 50), *1923* (4, 1), *Коледари* (4, 2); Червен смях — *Коледа* (3, 1); Н. В. Вихров — *Посрещане нова година* (3, 3).

Растат успехите на комунистите в изборите — увеличват се привържениците им, самочувствието им укрепва. Радостта от всяка нова победа в села и градове дава повод на поетите да твърдят:

Зора изгрява — да целуне
Под знамената ни развети

Работническите Комуни
В селата и във градовете —

Да живеят
Червените съвети!

Димитър Полянов, *Червените съвети (следизборни червенушки)* (1, 38)

Стихове, посветени на комуните, пишат: Асен Захариев — *Ломската комуна* (3, 21); Димитър Осинин — *Червените комуни* (1, 14); но особено неуморим е Д. Полянов — предизборни и следизборни песни и червенушки: *Семето на комунизма* (3, 6), *19 февруари* (3, 7), *„Изборите са свободни...“* (3, 6), *14 януари, Изборна песен* (4, 3), *Напред към урните!* (4, 17).

На исторически личности, дейци на национално-освободителното движение, се посвещават стихове, страници, дори цели броеве. Особено предпочитан е Ботев. Окрилен от неговото „свещено дело“, народът се устремява към „последен щурм“ (Цветан Чачановски, *Песента на Балкана* — 3, 21). Ботев е вожд, вдъхновител, учител, бунтовник, войвода, чието „видение на Свобода и Правда и Любов“ ще се сбъдне (Д. Полянов, *„Четирсет и седма веч година...“* — 4, 23).

Всяка година 2 юни е повод за специални броеве, в които, наред с безсмъртните творби на Ботев, се публикуват и такива, посветени на него: *Христо Ботйову* е заглавието на три стихотворения от 1, 19 — на Христо Смирненски, В. Бускасие, Дим. Осинин; също и на стихотворение от Асен Захариев (3, 21):

В мрака на страдание и гнет
извика ти лъчите на зората;
геройо мил, ний носим твой завет
посред разгара буен на борбата.

В. Бускасие, *Христо Ботйову* (1, 19)

Със същото преклонение творците на «Червен смях» отбелязват годишнините на Левски (Д. Полянов: *Двата великана, Той, 19 февруари* — 3, 7), на Раковски (Цв. Чачановски, *Бунтовник* — 3, 4), на Георги Кирков (Д. Полянов:

Георги Кирков, Гаврил Георгиев — 3, 36; *Непрежалимия майстор* — 3, 17; *Да беше жив!* — 1, 31), на Димитър Благоев (Д. Полянов, *Нашият дядо* — 3, 17).

Вдъхновени стихове са посветени и на жестоко убитите ръководители на Берлинското въстание Карл Либкнехт и Роза Люксембург: Хр. Смирненски — *Бурята в Берлин* (2, 2), *Карл Либкнехт* (2, 32); Д. Полянов — *Звездите на революцията* (2, 2), *Нашият иконостас* (4, 3), *Петнадесети януари* (2, 3); Цв. Чачановски — *Петнадесети януари* (2, 3), *Децата на Спартак* (3, 2).

Разнообразно е хумористично-сатиричното поетично творчество, за което отново е характерен политическият смисъл, рязко поставените социални проблеми. На страниците на списанието намира пълно, всестранно отражение и хумористично отрицание обществено-политическата действителност у нас с нейната антисоциална същност.

Една от централните теми е положението на страната след войните — гладът, мизерията, опашките пред магазините за най-необходимите хранителни продукти, контрастът между народа, издържал на плещите си войните, и тиловия герой, забогатял по време на тези войни:

Търговци! Вий днес друг народ станахте.
Не знайте чест, не знайте беднота.
„Днес време е да скубем“ — си казахте
и сетните парцали ни обрахте
С безсрамна мръсота.

Слави Д., *На българските търговци*

Кой е виновникът за икономическата криза и разруха на страната според Хр. Ясенов:

Напразно се нервираш, брате мой,
че спекулата взима пак размери, —
не съм виновен аз, ни ти, ни той,
а бандата крадци и кожодери.

Предупреждение (1, 4)

От войните, в които народът мре по фронтовете или мизерува в тила, спекуланти и банкери увеличават богатствата си, утвърждават властта си — средство за трупане на капитал: Христо Смирненски — *Ще си признаеш* (1, 14), *Бай Ристо и чичо Тричко* (2, 26), *Чиновнишка песен* (3, 35), *Листопадна вечер* (3, 39); Христо Ясенов — *Алказар* (1, 2); Крум Кюлявков — *На общинските бандити* (11, 6), *Съвет (на безчестно спечелилите)* (1, 5), *Мисли на празен стомах* (1, 4); Ангел Каралийчев — *Предизборен марш на кожодерите* (3, 8); Асен Захариев — *Беше славно, златно време* (3, 45); Йордан Стубел — *Управия* (1, 1); Серебрянний — *Писмо* (1, 7).

За народа под народа
всеки гледа свойта сгода
и пълзят по всички сфери
гешефтари, кожодери.

А за синовете на народа
демагогства, притчи и химери.

Коля, *Картинка* (2, 23)

Злъчната ирония и гневният патос доминират в тези непрентециозни римушки. Сатириците с увереност твърдят: „дванайсетият час" наближава, системата е обречена, „престъпната власт" ще бъде сразена: Христо Смирненски — *Бедняшки тост на буржоазен пир* (1, 50); Димитър Полянов — *Червенушки* (3, 37), *Репарации* (3, 30); Асен Захариев — *Пирува веселата столица* (2, 43). „Ляв марш" е най-краткото определение за стиховете на: Христо Ясенов — *Злободневка* (1, 7), *Следизборни разговори* (1, 8); Христо Смирненски — *Изборен позив* (1, 14); Димитър Полянов — *Резултати* (2, 37), *Резултатите* (4, 4); Крум Кюлявков — *По агитация* (4, 17); Асен Захариев — *По агитация* (4, 16).

Почти всички политици от онова време се появяват в сатирите на «Червен смях». Отправят се безпощадни удари към народняци, либерали, демократи, радикали. Васил Радославов, Тодор Тодоров, Стоян Данев, Иван Гешев, Андрей Ляпчев, Александър Малинов, Михаил Маджаров, Атанас Буров са чести герои на злободневки, епитафии, сатирични стихове: Н. Ф. Гинев — *По Ботйова* (3, 31); Кр. Кюлявков — *Епиграми* (4, 21), *Извинете, грешка има! (на Саша Малинов)* (3, 41); Д. Полянов — *Народният заем* (3, 3); Ас. Захариев — *Блокът* (3, 31); Хр. Смирненски — *Подаръци за празниците* (4, 1).

Широко се използват шаржът, карикатурата, заострят се чертите на „отрицателните герои", като се очертават релефно вътрешната несъстоятелност на техните действия. Често използвана форма е „саморазобличението":

Ний сме честни либерали,
нивга нищо не сме крали
и идеята ни славна
е известна веч отдавна:
който колкото умей
да заграбва и владей!

Асен Разцветников, *Стара песен на нов глас* (1, 47)

Авторите осмиват партийните методи, спазвайки каноните на комунистическата партийност: Хр. Смирненски — *Нашите партии* (1, 38), *Седмичен диалогичен репортаж* (1, 38), *Радикалски марш* (3, 6); Д. Полянов — *„Не трябва да се гледа..."* (2, 35), *Да изберем — кого да изберем* (2, 36); Чудомир — *Либерални поздрав* (1, 7); Ас. Захариев — *„Ако бях..."* (3, 34), *Дванайсетия час* (3, 44); Н. Ф. Гинев — *Гатанки* (2, 39), *Демократическа серенада* (3, 3).

Сътрудниците на «Червен смях», както и комунистическата партия в този период гледат на БЗНС като на една от реакционните буржоазни партии. Това крайно обобщение им пречи да потърсят и приемат съюз. Много сатирични стрели са насочени срещу земеделското правителство и Стамболийски, в някои случаи срещу съществуващи слабости и грешки в управлението, срещу действителни недъзи: Кр. Кюлявков — *Адийо, хищни птици* (3, 43), *Трай, коньо*

(1, 12); Хр. Ясенов — *Предупреждение* (1, 4); Хр. Смирненски — *Скитникът Сандо пътува из Европа* (1, 9), *Жълто слово* (1, 25), *Стамболийски се завръща* (2, 3); Д. Полянов — *Червенушка* (1, 20), *Успехи* (3, 32); Ас. Захариев — *Дружбашка пролет* (4, 16), *Новият курс политика* (4, 11), *Новият бог на столичните бедни* (3, 50); Ас. Разцветников — *Радиотелеграма* (1, 50).

Обаче първите стъпки към изграждане на единен фронт между комунистическата партия и БЗНС бележи 1922 г. Разногласията отстъпват пред общата цел — виновниците за националната катастрофа трябва да бъдат наказани. Мудността на правителството и недостатъчната строгост на държавните съдии предизвикват недоволството на сатириците, но те подкрепят правителството в това начинание: Д. Полянов — *След 19 ноември* (3, 46); Ас. Разцветников — *Послание до всички българи от обитателите на V участък* (3, 45); Ас. Захариев — *Беше славно, златно време* (3, 45).

Партията на широките социалисти е постоянен обект на присмех и ирония. Сътрудниците комунисти критикуват „широките“ заради опортюнизма и „предателството“ им спрямо работническата класа: Хр. Смирненски — *И те са толкова!* (2, 19); Кр. Кюлявков — *Общоделското стражарче* (1, 13), *На Янко Сакъзов* (1, 5); Кент (вероятно Ангел Каралийчев) — *Погребален марш на общоделците* (4, 19), Ас. Захариев — *Надеждите на един верен общоделец* (3, 33); Анг. Чубриков — *„Обединен социалист ли е...“* (2, 20).

Злъчно и остро е осмиван Кръстю Пастухов — министър на вътрешните работи: Кр. Кюлявков — *Демаскиран рицар (На Кр. Пастухов — „социалист“ със извинение)* (4, 12); Ас. Захариев — *Кучешки блок* (3, 24).

Сакън! Недей над гроба му плюва!
Заплювките са тук играчки —
той приживе покрит бе с храчки,
но пак не се свенеше от това!

Хр. Смирненски, *Епитафии (или слова надгробни на водачи безподобни)* (1, 13)

Неизчерпаем в остротите, които сипе срещу широките социалисти, е Христо Ясенов. Съюзът между тях и останалите партии ражда стихотворението *Общоделство* (1, 2), превърнало се в популярна песен из ючбунарските улици:

В езика тя бе малко схваната,
а той бе едър и плешив.
Тя стана писарка в прехраната,
а той — пастухов детектив.

Изпрати той при нея сводници —
и тя отвърна кратко: „Да“.
И станаха добри проводници
на контрабандите в града.

Настана криза — ден мъчителен,
и падна кабинета стар.
Тогава нейде в Ючбунар
отвориха те дом съмнителен.

Пародирането на *Интернационала* извиква у читателя асоциация за пародийния характер на общоделската политика:

Бой последен е този,
дружно вси да вървим!
С жандарската калъчка
светът да обновим!

Ас. Разцветников, *Общоделски интернационал* (2, 19)

От гледна точка на сътрудниците на «Червен смях» различията между партиите, между техните програми, цели и задачи са незначителни.

„Тайните ходове и коварните замисли" на създадената в началото на 1922 г. групировка «Народен сговор» са тема на немалко сатири. А когато през лятото на същата година се създава т. нар. Конституционен блок, поетите алармират тревога: Асен Захариев — *Блокът* (3, 31), *Късметя на блока* (3, 26); Христо Смирненски — *Юлски кинофилм* (3, 27); Димитър Полянов — *Червенушка* (3, 3); Цветан Чачановски — *Молитвата на блока* (4, 11).

В лицето на Мусолини според «Червен смях» блокарите виждат свой учител, вожд, спасител: Кр. Кюлявков — *Мусолиниада* (4, 14); Satyr — *Проектомарш на Демократическия сговор* (4, 35); Георги Караславов — *Из поемата «Блокияда»* (4, 33); Д. Полянов — *Точиларят* (4, 26):

Теб се молим: о, спаси ни
от червената беда,
Мусолини, Мусолини,
някак тъй и ... навсегда.

Д. Пан., *Блокова молитва* (4, 1)

След 9 юни 1923 г. сътрудниците на «Червен смях» все още не осъзнават размерите на бедствието. Партията продължава, макар за кратко позицията си на неутралитет, поддържана и от списанието. В бр. 25 от 14 юни, първият след преврата, отново грубо се иронизират Стамболийски, вече мъртъв, и неговото правителство — в прозата, карикатурата на заглавната страница и в стихове: Кент (вероятно Анг. Каралийчев) — *Лунна соната*; Ас. Захариев — *Марш*, *Промяна*. Язвително са осмени и „народняци, демократи, и широките усти", които „след усилия грададни и атаки безпощадни" са успели да свалят „дружбащината" (Ас. Захариев). Но дори и самото заглавие (промяна е сложена в кавички) говори, че авторът възприема преврата само като смяна [illegible]но правителство с друго.

Твърде скоро новите управници показват истинската си физиономия. В «Червен смях» това се забелязва по белите полета, които се появяват по страниците. Фактите са „под контрол", може да се пише за всичко: „за м[illegible]е... за битието висше". Ако употребиш думата „преврат", „главата ти гре[illegible]ще попадне „зад някоя решетка, в затворена клетка...". Затова Н. Ф. Гинев съветва своите братя: „И тъй... пиши брат, но със тънка сметка!..." (*Положението по печата* — 4, 29).

«Червен смях» язвително изобличава „буржоазния печат“ с „клеветите срещу Съветска Русия“ и „лъжливи“ съобщения за мними победи на интервентите: Христо Ясенов — *Деникиново утро в редакцията на в. «Мир»* (1, 7), *Предвиждание* (1, 5), *Мъка ми е* (1, 10); Крум Кюлявков — *Скръб* (1, 12), *Пет години* (3, 44), *Бодливи зърна* (3, 38); Христо Смирненски — *Силно слабосилие* (2, 5); Асен Разцветников — *Край Босфора* (2, 46), *Послание до всички честни хора* (2, 12); Н. Ф. Гинев — *Коледни народни приказки* (2, 1); Асен Захариев — *Последната надежда* (3, 24).

На прицел са взети «Ден», «Мир», «Народ»: Хр. Смирненски — *Вестник «Ден»* (2, 8), *Листопадна вечер* (3, 39); Кр. Кюлявков — *Бодливи зърна* (3, 36); Ас. Захариев — *Дванайсетият час* (2, 44). С особено предпочитание се ползват журналистът Сава Добриянов — Връбчо, наречен „изпечен шут и заплатен клеветник“, „сервилен мъж, навикнал на поклони“, който „може да те лъже и да мига“: Хр. Ясенов — *Връбчо* (1, 8), *7 декември* (1, 6); Ас. Разцветников — *Мартенски скици* (2, 13); Хр. Смирненски — *Подаръци за празниците* (4, 1).

Атаките срещу официалната преса продължават през цялото съществуване на «Червен смях». В клеветничество и продажност е обвинен и създаденият през 1922 г. в. «Епоха»:

Отдавна чест и ум продала
за пукнат грош на битпазар —
нае се ти при Капитала
и влюби се при своя цар.

Т. Измирлиев, *На в. «Епоха»* (4, 28)

Пресата е само част от изобличителния репертоар на поетите-комунисти:

. . . . . .
Списания, театри и афиши,
концерти, па дори каквото щеш,
навсякъде една воня мирише,
навсякъде един и същи леш. . .

Хр. Ясенов, *Култура* (1, 2)

На делите на буржоазията според «Червен смях» служи и религията, чиито служители често се намесват в политиката. Подобно на Ботев, и сатириците от списанието гневно осмиват „божите служители“: Хр. Смирненски — *Църковният събор* (2, 6), *Синодални копнежи* (3, 49), *Недейте, братя!* (3, 39); Д. Полянов — *„Не тоя звън. . . “* (4, 15); Анг. Каралийчев — *Молбата на Св. Синод* (3, 48).

На международния политически живот, който творците внимателно следят, «Червен смях» посвещава редица стихотворни сатири. С остър сарказъм се разобличава „международният империализъм“, фалшът на дипломацията, политиката на европейските държави, на която се противопоставя младата Съветска държава: Д. Полянов — *Мирът в Лозана* (3, 48), *Артист Лойд Джордж* (3, 42); Асен Разцветников — *Песничка* (2, 24), *Студ* (3, 50); Ас. Захариев — *Кирос Яни* (3, 35); Анг. Каралийчев — *Кьор Хасан* (4, 21); Н. Ф. Гинев — *Дребна вест* (4, 16):

А старите влъхви, оцапани в кърви
на страшний Молоха пак пеят „осанна!“...
Тук всички се сбраха уж мир за да сключат,
а все пак Войната за тях е желана.

Д. Полянов, *Мирът в Лозана* (3, 49)

Прозаичните творби в «Червен смях» свидетелстват за сериозното отношение на своите автори към задачите на списанието. Тук липсва лекият хумор, безобидната шега и остроумие. И най-кратките бележки, обяви, размисли, афоризми са остри, сатирични, злъчни, язвителни. Това е актуален, конкретен, злободневен хумор, свързан с политическите проблеми на деня, с личности, чието осмиване е рязко, непримиримо, с неприкрита злоба. Жанровото разнообразие е голямо: до класическия фейлетон стоят пародията, памфлетът, хумористичният репортаж и интервюто. Смехът често достига до гневен сарказъм, до пълно отричане.

Няма сътрудник на «Червен смях», който да не прави характеристика на „различните политически котерии“. Много от фейлетоните, памфлетите, злободневките напомнят дори текстуално *Политическа зоология* на Георги Кирков, препечатана от «Работнически вестник»: Крум Кюлявков — *Един от тях* (1, 3); Христо Ясенов — *Усетено земетресение* (1, 7); Хр. Смирненски — *Велики мисли на велики мозъци* (1, 4); Komunisto — *Буржоата и свинята* (2, 36); Петър Хаджиделев — *За празните продънени чували* (1, 34); Несретник — *Филологически разбор* (2, 47).

Тук трябва да спомена и сатирите на: Хр. Смирненски — *Как не станах богат* (3, 17), *Блок на демократическите сили* (2, 46), *Едно демократическо окръжно* (2, 20); Анг. Каралийчев — *Глупакът* (4, 6); Хр. Ясенов — *Ив. Гешов става общоделец* (1, 4); Н. Ф. Гинев — *Кой какво не иска да разбере* (3, 23); без подпис — *Кому какво ще се възложи в болшевишкия строй* (1, 2); Кр. Кюлявков — *Кои са те?* (4, 3), *Позив* (3, 49).

Гняв събужда у Смирненски лицемерната филантропия. Колко злъчно е описанието на „благотворителния ден“ на мадам Тодорка, „подгонила туберкулозата в Борисовата градина, та чак до Чамкория“, а в същото време в зимника на дома ѝ умира от туберкулоза третото дете на наемателя ѝ (*На борба с туберкулозата* — 2, 29). С мадам Тодорка той среща читателите и по-рано (*Надгробно слово* — 1, 11). Нейният наемател е намерил най-неподходящото време да се „самообеси“ — когато любимото ѝ кученце Буби е болно:

„Разбира се, мадам Тодорка изпъди из зимника семейството на бай Тричко. Но бог е над нас и вижда, че всяка друга на нейно място така би направила. Печално е без квартира посред зима, но не е ли триж по-печално, че температурата на Буби се покачи и то отказа да изпие последната си порция мляко? Нима бай Тричко не знаеше, че беднякът не може да умира, когато си иска.“

Не е важно действието, важна е думата, с която го наричаш. И кражбата престава да бъде кражба, убийството е „лековито кръвопускане“ (А. Разцветников, *10-тях божи заповеди* — 4, 2–3).

Посрещането на пленниците от войната дава повод на Хр. Ясенов и Кр. Кюлявков да срещнат изгубилите здраве и сили по фронтовете и в пленническите

лагери, завръщащи се в мизерните си домове, с тиловите герои, натрупали състояние по време на войните. Преплитат се трагичното с комичното, ирония-та — с болката и гнева. Твърде далече от страданието са дамите, разпитващи пленниците: „Научихте ли френски?“, „Къпахте ли се в морето?“ (Кр. Кюлявков, *Пленници* — 1, 6). Лицемерно е желанието на благотворителите да помогнат на нещастниците с по 80 стотинки (Хр. Ясенов, *Благотворителност* — 1, 8).

Според «Червен смях» демагогията е най-характерна черта за широките социалисти. „Под знамето на социалреформизма“ те стават „опашки на буржоазното общество“ (Н. Ф. Гинев, *Ролята на опашките в природата и обществото* — 4, 5). Предавайки интересите на народа, прикривайки се зад революционна фразеология, те яростно воюват срещу комунистите и Съветска Русия: Хр. Смирненски — *Страхливите мускетари или бай Янковия щаб и Обединението* (1, 38), *Широките социалисти и гладуваща Русия* (2, 41), *Янко Сакъзов говори* (3, 35); Хр. Ясенов — *Общоделският позив към българския народ* (1, 6); Кр. Кюлявков — *Реч на бай Янко Сакъзов* (1, 3), *Отворено писмо до Кръстю Пастухов* (3, 9), *Максим Горки и широките* (3, 43), *Бития Пастухов* (3, 24), *Женският въпрос на „широките“* (3, 44); Ас. Разцветников: — *Как общоделците отпразнуваха 1 май* (2, 18), *Храбрите сабленосци* (3, 43); Димитър Найденов — *Де болшевизъм, де* (1, 35); Червената метла — *Рядък случай* (1, 2).

Непопулярността на широките социалисти, все по-малобройните редове на тяхната партия са повод за постоянната ирония на комунистите. На тази „социалдемократическа партия (набедена)“ Ас. Разцветников предлага шеговит съвет за увеличаване на публиката, та „събранията ви да се посещават поне от толкова души, че като махнеш председателя, 3 оратори, 2 секретари и 10 души полиция, да остане поне 1 слушател...“ (*Отворена карта* — 4, 2).

И в прозата, както в поезията, много злъч се излива върху земеделците. Сатирите засягат „половинчатите“ реформи и мерки за наказване на виновниците за националната катастрофа, полицейските произволи, особено по време на избори, ниския морал и култура на някои управници: Хр. Смирненски — *Законопроекти* (1, 35), *Оранжева идилия* (3, 44), *Пред оранжевия конгрес* (3, 21), *Снежинки* (3, 7); Д. Полянов — *Нашите конгресни решения* (2, 20); Д. Найденов — *Страданията Исусови* (2, 16); Асен Захариев — *Аз протестирам* (3, 16); Витали Нахмиас — *Една нова реформа* (2, 19), *Задължителна народна носия* (2, 20).

Сатириците са много изобретателни в подбора на жанра: „сценки“, „оперетки“, пародиране на произнесени речи, неграмотно написани документи, радиограми и таблограми — всичко поражда здрав, искрен смях. Един от майсторите на пародията — Димитър Найденов, предлага на читателите *Законопроект за печата* (2, 25), имайки предвид законопроекта, изготвен от правителството през 1921 г., смекчен под влияние на комунистическата парламентарна група. Авторът предпочита ефекта на пародийната форма, допира на истината с лъжата, лицемерието. В *Законопроект по печата* читателят вижда един почти официален документ, написан в административен стил, с 13 члена. Комичният ефект идва от противоречията между тях:

„Чл. 1. Печатът е абсолютно свободен. Никаква цензура не се допуска в мирно време...

Чл. 3. Никой няма право да определя кога времето е мирно и кога военно, освен министерският съвет.

Чл. 4. Военното време в никой случай не може да трае повече от 20 години. Когато се измине тоя срок, то трябва обязателно да се отмени за няколко дни, след което се въвежда пак, и то непременно под личната отговорност на министрите пред бога...

Чл. 5. Никой няма право да цензурира вестници, списания и книги, освен специално поставените за целта чиновници...

Чл. 8. Всеки е свободен да пише ... статии за дъжда, вятъра и хубавото време...

Чл. 10. Всеки редактор е длъжен при първа покана да се явява в полицейския участък, дето ще му се внушават по един твърде деликатен начин необходимите упътвания за списването на вестника. Ако при такива случаи редакторът не се върне след изтичането на 24 часа, издателят може да си търси друг редактор.

Чл 13. Всички досегашни ограничения върху свободата на печата се премахват."

Предложението на автора за заглавие на закона — „Закон за свободата на печата", и подписът му — Дмитрий Цензор, са още една подигравка с цензурата. Но тя не остава длъжна — в текста личат две бели петна, останали след нейната намеса.

Не малко злъчни стрели са насочени срещу Стамболийски: Кр. Кюлявков — *Така рече Исус II* (1, 4), *Подир българския мир* (1, 7), *Гръцкият произход на министър председателя* (1, 14); П. Хаджиделев — *Той* (1, 11); без подпис — *Евангелие* (3, 16).

Буржоазните партии, опозиция от „умопомрачени хора", „болшевикоядци", често гледат на БЗНС със същата неприязън, както на комунистите (Д. Полянов, *Двата глада* — 2, 33). Единодействието на земеделците и БКП при референдума и държавния съд над виновниците за националната катастрофа намира подкрепа и у сътрудниците на «Червен смях»: Хр. Смирненски — *Черна или бяла* (3, 45), *Да бъде поне с лозунг!* (3, 45); Кр. Кюлявков — *Референдум* (3, 45).

Към селяните, разбира се, бедните, «Червен смях» проявява симпатия, особено ясно изразена в творчеството на Ангел Каралийчев. Те, според «Червен смях», могат да бъдат увлечени от комунистическите идеи (Анг. Каралийчев, *Писмо от село* — 3, 8, *Братска помощ* — 3, 42).

«Червен смях» обвинява. Припомнят се старите грехове на Фердинанд и буржоазните партии, довели България до катастрофа. Те са виновниците за глада, за икономическата разруха — от тях трябва да се търси отговорност за бедственото положение на народа (К. Кюлявков, *Сънят на д-р Данев* — 3, 40). „Буржоазното" правосъдие поражда гняв: условията, при които се намират бившите министри, „невинните арестувани гълъбчета" (Анг. Каралийчев, *Тесняците губят* — 3, 44), „горките мъченици" (Хр. Смирненски, *В V участък* — 3, 40), са комфортни (Кр. Кюлявков, *Моето интервю* — 1, 4) — всеки бедняк с радост би заменил своята свобода за такъв затвор. Но списъкът на затворниците според Кюлявков е непълен — той предлага свой, с още неарестуваните.

Държавният съд е сполучливо пародиран от Смирненски в неговата „трагикомична оперетка в три действия“ чрез умело редуване на прозаична и стихотворна форма (*Държавният съд* — 1, 39–40). Между участниците — обвинители, обвиняеми, народ — са и портретът на Радославов, сянката на Фердинанд, усмивката на Никола Генадиев, ножиците на цензурата. Невъзможно е да бъдат затворени очите на зрящите — за тях държавният съд не е нищо друго освен „закани, речи, малко шум и някой халосний куршум!“.

За сатириците народният заем, предназначен да спаси страната от разрухата, е повод още веднъж да назоват поименно тези, които са причина за тази разруха, „най-великите българи“: Т. Тодоров, Ив. Гешев, м-р Турлаков, едрите индустриалци, банкерите. Само в „трогателната фантазия“ на Хр. Смирненски *Народният заем* (3, 3) тези личности се блъскат пред вратата на Народната банка, за да изпълнят „отечествения си дълг“. На практика заемът е реализиран от занаятчиите, работниците, чиновниците и дребните съсловия.

В «Червен смях» неведнъж се изобличава религията. Пример за двойственото тълкуване на религиозните канони дава Асен Разцветников — *10-тях божи заповеди* (4, 2–3):

> „... Ако си пълниш джобовете за сметка на нашето отечество, на нашите национални идеали, на нашия народ, работата вече се изменя: не само, че не е грешно, но грях ще ти се пише, ако ги не напълниш. Това е дори задължително за известни категории хора като генерали, министри, владици и др. ...“

Действията и същността на служителите на „бога на капиталиста“ се тълкуват от: Ангел Каралийчев — *Може ли?* (3, 26), *Писмо от Господа* (3, 39), *В селската черква* (3, 47), *Как поп Никола весели Бога* (3, 48), *Чернокапи сеячи* (4, 30); Крум Кюлявков — *Християнска помощ* (2, 46), *Писмо до Господа* (3, 37), *В черквата «Св. Неделя»* (3, 47); Черкез Казбич — *Червена критика* (3, 39); Н. Ф. Гинев — *Благочестиво слово за Левски (държано от станимашкия архи-обесник)* (4, 8).

Гневен изблик предизвиква намесата на църквата в политиката. Атеистът Кр. Кюлявков анатемосва бога, когото в бъдеще вижда начело на фашистка манифестация:

> „Господи, искам да те видя обесен, барабар с всичките ангели и дяволи, а от двете ти страни да видя разпънати на кръст най-големите разбойници на земята — духовенството и буржоазната дипломация... скоро ще ни доставиш удоволствието да видим в една предстояща блокова манифестация нова грамадна плакада: — С нас е бог.“ — *Писмо до Господа* (3, 37)

На интересите на буржоазията служи и нейната преса — постоянен обект на сатирични нападки в «Червен смях»: Хр. Смирненски — *Манифестацията на Първи май* (2, 18), *Насълзени хуморески* (2, 20), *Из буржоазната преса* (2, 9), *Криви дърва* (3, 50), *Огорчения* (3, 44), *Трески за дялане* (4, 42); Христо Ясенов — *Трагичният край на барабанчика Връбчо* (1, 3), *Връбчо прави изборна агитация* (1, 6), *Злополучните пози на Връбчо Добриянов* (1, 2); Плебей[12] — *Връбчово творчество* (1, 7), *Журналистическа сервилност* (1, 13).

[12] В *Речник на българските псевдоними* Иван Богданов посочва Плебей като псевдоним на Кр.

В *Радиотелеграми („от разни агенции предадени и непредадени, получени и неполучени, печатани из цялата българска буржоазна преса“)* (1, 27), авторът Червен метач (вероятно Д. Полянов) подкрепя несъстоятелността на съобщенията със заглавията на агенциите: «Сака ви се», «Паднало величие», «Да не вярваш», «Трай, коньо, за зелена трева»:

Агенция «Сака ви се»: „Членовете на бълг. комунистическа партия намаляват и в скоро време се очаква съвършеното им изчезване от земята.“

Модните декадентски литературни увлечения също са повод за смях. Героят на Ангел Каралийчев Звездомир Сребророгий — „декадент експресионист, даже дадаист“, „поклонник на вечното изкуство“, лелее в душата си светла надежда, че рано или късно пред неговото величие ще се преклонят поколенията. Интересен материал за бъдещия му биограф е неговият творчески процес:

„Луната въздиша, звездите скрибучат, а аз снизходително се усмихвам на оръфания си ръкав. Колко той е бледен! Като паж, влюбен в черните очи на леснодостъпната царица. А моят замък е подобен на конус от картон. На върха му стои усмихната чучулига и вее кърпичка. Аз ѝ изпращам въздушни целувки. Внезапно през коминя на вратата влиза, без да почука, мустакат котак.

– Какъв приятен ден! — заявява той.

– Да, отвръща вратовръзката ми, да знаете, любезний, колко ми се иска да се поразходим по брегoвете на Мисисипи.“ — *Един от тях* (4, 7)

Изборите — с демагогските обещания на партиите, с агитационните речи и вестникарски писания, са постоянна тема в списанието: Кр. Кюлявков — *Езикът на цифрите* (2, 41), *Избори* (3, 18), *Кой спечели изборите* (3, 19); Плебей — *Изборите* (1, 8); Хр. Смирненски — *Изборни зигзази* (1, 6), *Оранжева идилия* (3, 44), *Следизборни интервюта* (4, 5); Петър Хаджиделев — *Народът и общината* (1, 6); Анг. Каралийчев — *Тесняците губят* (3, 44); Пантелеймон — *Резултатите от окръжните избори* (4, 5).

„Общоделците спечелиха най-много: останаха им бюлетини за още пет избора, ако дотогава техните бюлетини не бъдат купувани от музеите като изчезнали старини.“ — Хр. Смирненски, *Кой спечели изборите* (3, 19)

С езика на цифрите и иронията авторът (Статистик) на *Поражението на комунизма* (3, 10) разкрива общественото влияние на комунистите и предизвиканото от това безпокойство:

„Това поражение е такъв очебиещ факт, щото буржоазните десни и леви партии не могат да … спят спокойно!“

Кюлявков в периода 1919–1921 г. Но в личния си екземпляр, където уточнява своите псевдоними, Кюлявков не отбелязва псевдонима Плебей. Същият псевдоним, според Богданов, е използван в «Червен смях» и от Витали Нахмиас през 1921–1922 г., както и от Димитър Казанджиев през 1922–1923 г.

Сътрудниците на «Червен смях» притежават голяма доза оптимизъм. Напразно общоделците скандират на своя 25-ти конгрес: „Идем, идем, сган тесняшка“ — когато на сцената се появяват актьори от трупата «Сава Злъчкин», гримирани като Димитър Благоев и Васил Коларов, всички конгресисти се изпокриват, обхванати от животински страх (Ас. Разцветников, *Храбрите сабленосци* — 3, 43). Според сътрудниците на «Червен смях» буржоазните партийни лидери треперят при мисълта, че ще дойде време да отговарят за своите грехове пред болшевиките: Крум Кюлявков — *Страх* (1, 11), *Мухата, която видяла това онова* (3, 25); Хр. Смирненски — *Страшният съд* (1, 21), *Виновници* (1, 46); Димитър Найденов — *Де болшевизъм, де!* (1, 35).

Самочувствието и оптимизмът на сътрудниците комунисти, както и на комунистическата партия, се оказват в прекалена доза — те са опровергани от преврата на 9 юни 1923 г. Много преди преврата «Червен смях» демаскира българския фашизъм, връзката му с италианския: Н. Ф. Гинев — *Явна благодарност до г-н Мусолини* (4, 9); Кр. Кюлявков — *Писмо за Италия* (4, 14). Материалите на тази тема звучат като предупреждение: Кр. Кюлявков — *Намерено писмо* (3, 46), но твърде самоуверено (Комунист, *Тичайте насреща — фашистите идат!* — 2, 34).

Редом с Мусолини в списанието са поставени: Тодор Тодоров, Гешев, Данев, Буров, Маджаров, Бобчев, Ляпчев. Неизвестният автор на *Намерено писмо* (3, 35) дори смята, че италианският фашистки водач има какво да се поучи от Т. Тодоров:

> „Защото, високоуважаеми приятелю, Вие винаги сте бил фашист — преди още да има фашизъм. Във Вашето лице на дипломат аз виждам предтечата си, учителя си. Вашата досегашна държавническа дейност потвърждава моите думи.“

Все още фашистките манифестации са малобройни, все още правителството има надмощие. Фактът, че съществува Блокът с неговите демонстрации, с верующо на неговите водачи, с прикритата им двойна игра, с неприкритото съжаление по Фердинанд, провокира сътрудниците на «Червен смях», които още в зародиш правят характеристика на едно явление, за което светът едва е чул — походът на Мусолини до Рим е първата по-внушителна проява. Но, сякаш предчувствайки размера на бедствието, творците предупреждават. Светотатствено звучат думите: „Мила родино, ти си земен рай“ от устата на тия „зачервени, охранени, доволни... тузове, синове на фабриканти и тежки търговци, които манифестират „своето наследствено право да живеят на гърба на трудещия се народ“ (Кр. Кюлявков, *Младежката манифестация на блока* — 3, 34). Но между тази тълпа, сякаш за ирония, авторът съзира и „две-три фигури на бедняци. Те пък манифестират своето невежество ... и своето нещастие“.

«Червен смях» продължава да излиза няколко месеца след 9 юни 1923 г. Списанието открито насочва сатирата си срещу сговористката реакция и Цанков. На новото правителство се предлага да използва откритата американска ваксина против лъжата, за да инжектира „редакторите на вестниците, които ратуват за Народен сговор“, „членовете, шефовете, шефчетата на „новото правителство“ и се свърши с ония „българи“, които повече от 40 години вече

управляват България". Още по-необходима би била друга ваксина — „против измислиците, против клеветите, против провокациите, против насъскванията и пр.; даже ако е възможно, да изнамери ваксина и против беззаконията, своеволията, политическите убийства и пр." (Пен., *Тъкмо навреме!* — 4, 30).

Особено смело в последния брой на списанието е разкрита антихуманната същност на правителството, чийто основен враг е комунистическата партия, организирала единен фронт срещу него. Комунистите трябва да бъдат унищожени — така, че „семе да не остане от тях". Планът „един по един", „при опит за бягство", кой „случайно" убит, кой по погрешка премазан в участъците, кой осъден на смърт „според конституцията" — „в разстояние на 1–2 месеца така да им видим сметката..." (Х., *Проектопланът им* — 4, 37).

Заети с разобличаване на българската буржоазия, сътрудниците на «Червен смях» намират време и за въпросите на европейската политика. Памфлетите, фейлетоните, писмата, антрефилетата на тази тема показват много добра информираност. Сатириците атакуват милитаризма, териториалните претенции и агресивността на европейските държави, фалша и лицемерието на дипломацията: Димитър Найденов — *Политическа седмица* (3, 11, 14); Хр. Смирненски — *Двете физиономии* (3, 48), *Политическа зима* (2, 1), *Шейлок на сцената* (4, 4), *Първомайска хроника* (3, 17); Д. Полянов — *Хоризонтална и вертикална експлоатация* (2, 36); Червен метач — *Урааа! Разоръжават се!* (2, 44); Анг. Каралийчев — *Краят на Содом* (4, 7); П. Хаджиделев — *Фотографически апарат «Круп»* (1, 8); Москвич — *Какво става из Европа?* (2, 36); Червен репортьор — *Какво казват чужденците за търновските събития* (3, 37).

Обект на ирония често са „мирните" конференции, безпредметни и безрезултатни, които се протакат, отлагат; Вашингтонската прилича на Генуезската, Лозанската напомня Вашингтонската... (Дим. Найденов, *Политическа седмица* — 3, 12).

Унищожителен е смехът на Крум Кюлявков (*Конференции* — 4, 4), предизвикан от „буржоазните дипломати, които без конференции, с пътни и дневни, не могат да разберат къде му е хубавото да си дипломат? Двайсет и четири часа без никаква конференция — каква загуба за държавните мъже..." Той предлага след Лозанската конференция да бъде свикана още една, със следния дневен ред:

> „1. Да се даде на България излаз на Егея през африканските брегове; ако не е съгласна — да ѝ се изкопае едно море при с. Бояна — колкото да има морски излаз на юг. Ако и на това не е съгласна, в краен случай, за да се продължи конференцията, може да ѝ се предложи 2 м. и 65 см. бряг в Дедеагач.
>
> 2. Как да се даде на турците Мосул, за да стане той английско владение...
>
> 3. Как да се унищожи Русия, без да умре Европа от радост...
>
> И колко още такива програми могат да се измислят! Програма за европейските задължения към Америка; програма за войната по суша, за войната по море; програма за небето, за земята, за луната, за Славовица, за Индия и пр. и пр."

Участието на съветската делегация в Лозанската конференция се посреща

от сътрудниците на «Червен смях» с радост и надежди (Червен рапортйор, *Лозанската конференция* — 3, 50).

Основна тема, свързана с международния политически живот, е Октомврийската революция от 1917 г. и отношението към руския пролетариат. Това е яркото разграничение на интересите — от една страна — симпатиите, сътрудничеството, обичта, солидарността на европейското работничество; от друга — помощта, която оказват на контрареволюционните отряди европейските правителства, манипулираните информации в пресата: Хр. Смирненски — *Кронщад* (2, 11), *Камък падна от небето* (2, 12), *Руските дипломатически представители* (2, 20); Плебей (вероятно Кр. Кюлявков) — *Барометърът* (1, 40).

Неизтощими са сътрудниците на «Червен смях» в опровергаване на лъжите (според тях), които поднася „жълтата преса". Още в първите броеве с особено злъчна ирония Кр. Кюлявков и Хр. Ясенов стигат до характеристика на „клеветите", породени от омразата, подети от журналистите на «Мир», «Зора», «Народ» и т. н.: Хр. Ясенов — *Подуенският принц Хамлет* (4, 4), *Офанзивата срещу болшевиките* (1, 2), *Капацитетни разкази за болшевиките* (1, 9), *Новооткрито бюро* (1, 9); Кр. Кюлявков — *Връбчово творчество* (1, 7), *Болшевизмът в опасност* (1, 10).

Офанзивата срещу болшевиките пародира информацията на официалните вестници. Хр. Ясенов използва съответния стил, терминология, „авторитетен тон" на «Мир», «Чикаго Трибюн», «Камбана»:

> „15.X. Петроград паднал! Народът тържествува!
>
> 17.X. Войските на Юденич са отблъснали силните атаки на болшевиките и се приближават до Петроград.
>
> 18.X. Юденич взел ... (нечетлив пасаж. като се взре по-внимателно обаче, човек прочита: „взел на някого цървулите") ... и трима души пленници! (*Камбана*)...
>
> 21.X. Ура! Петроград пак паднал. Юденич влязъл с многобройни войски. Населението се просълзило от умиление и постлало с цветя пътя на стария генерал. Болшевиките отстъпват в паническо бягство.
>
> 22.X. Юденич скоро ще направи обсада на Петроград."

На тази информация «Червен смях» противопоставя своята:

> „Деникин е клекнал край бреговете на Черно море и си пере долните ризи, а Юденич в същото време диктува телеграмата си до него: „Обратно спускаемся, мой друг. Сегодня или через несколько еще дней жди меня на Одесском вокзале. Целую тебя в разбитую морду. Твой пострадавший: Юденич."

В продължение на четири години сатириците не пропускат възможността да осмеят вестниците и списанията, които отразяват събитията в съветската държава: Хр. Смирненски — *Интервю с генерал Врангел* (3, 14), *Очаква се* (2, 25), *Гладът в Съветска Русия* (2, 30); Дим. Найденов — *Тригодишната ярост на буржоазната преса* (1, 43); Кр. Кюлявков — *Из буржоазната преса* (3, 24); Червен метач — *Буржоазната последователност* (1, 24), препечатано под загл. *Как се пише Болшевишка история* (2, 43). Петроград и Москва многократно са „превзети" от контрареволюционните армии, болшевиките „колят"

населението, Ленин има „чуден навик да умира всеки 6 месеца, без да съобщава после за възкресението си“ (Д. Найденов, *Политическа седмица* — 3, 13).

„Според една радиограма, получена прёз нос «Добри надежди», на последния конгрес в Москва Ленин предложил на Троцки да се покръсти. Троцки отказал. Станало сбиване, Ленин извадил ятагана си и наранил смъртно Троцки. Последният преди да издъхне забил 5 куршума в черепа на Ленин...“ — Хр. Смирненски, *Хроника* (1, 23)

Според Кр. Кюлявков гладът в Поволжието е изпитание за хуманизъм и солидарност с руския народ — *Християнската помощ* (2, 40), препечатано като *Помощ за гладуващите или... за контрареволюционерите* (2, 44). За Д. Полянов той е и повод да обърне поглед към България, към глада тук, причинен от неплодородни години (*Двата глада* — 2, 33).

Нехумористичното прозаично творчество не предлага голямо разнообразие от теми и високи художествени образци. В някои случаи това са есета, писани по конкретен повод: Д. Полянов — *Ръцете* (3, 17); Ас. Разцветников — *Нашият празник* (2, 17). Емоционално въздействащо е есето на Кр. Кюлявков *Майка Революция* (3, 16).

Трудно може да бъде определен жанрът на повечето от прозаичните творби. Много от тях напомнят стихове в проза, емоционални, риторични, приповдигнати, патетични, с изобилие от образи-символи: Д. Полянов — *Мостът* (1, 15); Кр. Кюлявков — *Прометей* (2, 42); Д. Осинин — *Необикновено събитие* (3, 15); Анг. Каралийчев — *Червеният призрак* (3, 9), *Кои са те* (3, 16); Цветан Чачановски — *Вълната го повлече* (3,14); Ас. Захариев — *Погребение* (3, 18); Н. Ф. Гинев — *Крайморски скици* (3, 6); без подпис — *Жестоката истина* (3, 11).

Сътрудниците на «Червен смях» смятат за свой дълг опазването на националните идеали. Те „бдят“ да не се извършва кощунство с паметта на Ботев, Левски, Раковски, Яворов: Д. Полянов — *Един недостоен съвременник на Ботйова* (2, 22); Хр. Смирненски — *Писмо за Виена* (2, 22); Кр. Кюлявков — *Дервиш Аслан или Кешиш Първан* (4, 8), *Спомени за Левски* (4, 8); Н. Ф. Гинев — *В името на Левски (предупреждение към неговите предатели)* (4, 6), *Благочестиво за Левски (държано от станимашкия архи-обесник)* (4,8); Д. Полянов — *Назад, мракообесници!* (4, 8); Черкез Казбич — *Червена критика* (3, 21; 4, 5); Хр. Ясенов — *Яворов споменик* (1, 13):

„Да, ако Левски беше жив, вие бихте могли да го грабнете подло, да го оплячкосате, да го арестувате, да го вържете и да го обвините в опит за бягство — сега такава е модата. Но... умъртвеният вече Левски веднъж за винаги се е изтръгнал от вашите ръце, от вашата власт. Той е знаме и воля за борба, за упорита и мощна революционна борба! Той е всичко това, от което вие се плашите и треперите...“ — Н. Ф. Гинев, *В името на Левски*

„О, хамелеони, хамелеони, рекъл Ботев в изблик на накипяло възмущение, без да подозира горкият, че внуците на тези хамелеони, изтривайки заплювките си с ръкав, ще продължат и до днес да го цапат с всички цветове на спектъра.“ — Хр. Смирненски, *Писмо за Виена*

Едновременно с материалите, посветени на българските националреволюционери, на дейците на комунистическата партия, по повод годишнини от рождението или смъртта, «Червен смях» не отминава и датите, свързани със световноизвестни творци от миналото и съвременността: Кр. Кюлявков — *Огънят* (1, 1); Д. Полянов — *Данте Алигиери* (2, 24), *Роза Люксембург*, *Короленко* (3, 5) (препечатано), *Анатол Франс* (2, 49).

Литературна критика в обичайния вид в «Червен смях» няма. Тя изразява по-скоро отношението на сътрудниците и редакторите към личността на българските творци, отколкото към техните творения. А това отношение се определя от политическата принадлежност на писателя. Неправилното становище на комунистическата партия към Иван Вазов, Цанко Церковски, Стоян Михайловски и други се повтаря на страниците на «Червен смях». Показателна за това е рубриката »Червена критика«, водена редовно в продължение на 2 години от Черкез Казбич (по всяка вероятност Дим. Полянов). Рубриката започва от 2, 43, където са изяснени нейните цели и перспективи:

„Всеки ден на българската литературна нива се изхвърля по един товар боклук, който разпространява своите благоухания по всички направления и заразява значи — трови живота на наивните и прости хорица.

«Червен смях» ще измени на своето революционно призвание, ако замълчава пред тоя голям факт. Затова, от днес нататък, той ще върти критическата метла в едната ръка, а с другата — жилавия червен камшик и ще подлага на строга анализа умствения тор, който литературните кираджии изхвърлят ежедневно на книжовната целина. Нека плющи червеният бич по вратовете на всички ония, които съвсем „неправилно разбират своя дълг към обществото."

„Червеният бич" се спуска върху писатели, дейци на науката и културата, журналисти. Днес не можем да подкрепим в много случаи нападките на Черкез Казбич срещу писателите Иван Вазов, Кирил Христов, Антон Страшимиров, Елин Пелин, Стилиян Чилингиров, Цанко Церковски, Стоян Михайловски, Сергей Румянцев и други.

Рубриките »Снежинки«, »Снежни топки«, »Прашец от нашенски цветя«, »Хроника«, »Каблограми и радиограми«, »Телеграми«, »Трески за дялане«, »Криви дърва«, »Мартенички« и други са в повечето случаи сатиричен коментар на информацията, публикувана в други издания:

„В редакцията на вестник «Мир» всеки ден очакват падането на съветите в Русия. Очаква се вечно да очакват." — Христо Смирненски, *Очаква се* (2, 25)

Сътрудниците на «Червен смях» са особено изобретателни в намирането на кратки форми: реклами, обяви, съновници, въпроси и отговори, гатанки, афоризми, размисли, телеграми, задачи, „Червен лечебник", „Червен речник", „Червен бележник". Остроумни и духовити, те подиграват партийните лидери и техните политически програми:

„От Централния затвор патриотите либерали ще изпратят на д-р Василий Радославов по случай именния му ден дълга телеграма, завършваща с трогателна фраза: «Обединението е факт, значи където е стъпил български крак, българско ще остане»." (1, 50)

Д. Полянов се стреми да запознае читателите с произведения на руската, съветската и западните литератури. Той превежда от френски, руски и украински. Предпочитанията му са към Демян Бедни. Негови стихове присъстват в много броеве, особено през първата годишнина: *Към братята* (1, 23), *Печалната истина* (1, 26), *Комунистическа Марсилеза* (1, 15), *Господарска печал* (1, 16), *Птицеловци* (1, 17), *Революционна пищялка* (1, 20), *В огнения кръг* (1, 20), *Моят стих* (1, 24), *Фарът* (1, 24), *В последния бой* (2, 31), *Буржоазно лицемерие* (4, 2). Полянов е преводач и на Некрасов. 100-годишнината от рождението на поета е отбелязана с *Рицар само за час* и *Песента на Еремушка* (2, 45). Поместени са също: *За двамата велики грешници* (2, 46) и *Тройка* (1, 17). Дело на Полянов са преводите на Иван Франко (*Указ против глада* — 1, 17), на Беранже (*Лудите* — 1, 20), на Марис Магър (*Въглекопачът* — 1, 28), на Евгений Дебс (*Ръцете* — 2, 46).

Свои преводи в «Червен смях» печата и Димитър Осинин: *Дванайсетте* от Блок (1, 37), *Комунарски набати* от В. Князев (1, 18), стихове на Лудвиг Шарф (*Тихият кораб* — 1, 34; *Пленник* — 1, 49; *Братски поздрав* — 1, 50).

По случай 30-годишната писателска дейност на М. Горки «Червен смях» помества *Пред лицето на живота* и откъс от пиесата *Врагове* (3, 41). Представени са и: Бърнард Шоу с *Най-сигурното средство против Германия*, откъс от *Здравият разум против войната* (4, 6), Шандор Петъофи (4, 6), Чехов (1, 27), Г. Хауптман (3, 50) и други.

«Червен смях» често се обръща към чуждестранните вестници и списания, препечатва или коментира поместеното там. Твърде често тълкуването на фактите добива хумористичен характер, предлагайки неочаквана аналогия с вътрешнополитическото положение в града.

Първият специализиран хумористично-литературен орган на комунистическата партия откликва на всяко конкретно политическо събитие от нейните позиции. «Червен смях» става пример за подобни издания през следващите десетилетия. Неговите традиции продължават «Звънар», «Жупел» и други.

Списанието е важен етап в развитието на пролетарско-революционата поезия, представена преди всичко с талантливите стихове на Хр. Смирненски. В областта на сатиричната проза произведения със значителни художествени и идейни постижения създават Д. Найденов, Кр. Кюлявков, Ас. Разцветников, Анг. Каралийчев, Н. Ф. Гинев и други. Много от тези творби остават недооценени от литературната критика, която приема авторите предимно с техните по-късни изяви. Творчеството им от «Червен смях» остава неизвестно за съвременния читател.

«Червен смях» е средище на лявата литература и култура, обединило поети и писатели комунисти, допринесло за творческото им израстване. Някои започват творческия си път тук (Ас. Разцветников, Анг. Каралийчев, Г. Караславов и др.), други изявяват своето дарование в нова светлина (Хр. Ясенов, Кр. Кюлявков).

Веска Иванова
Светла Андронова-Тошева

Бележка на редакторите: «Червен смях» е първото списание, което се опитва да наложи у нас модела на пролеткултовската сатира по съветски образец, да превърне и смеха в плакат за комунистическа пропаганда. Войнствено заявената класова омраза към „буржоазията“ очевидно не беше достатъчна творбите, поместени там, да се превърнат в изкуство. Днес те сменят (съвсем не неочаквано) посоката на въздействието си и сами се обръщат срещу идеите, които някога са защитавали; от яростно комунистически стават недвусмислено антикомунистически. «Червен смях» е красноречив пример за това, как комунистическата плакатност неизбежно се превръща в карикатура на самата себе си.

КЛЕПАЛО

Весело сатирично списание. Враца, печ. на Апостолов — Христакиев. 2°. Ц. 1 лв., аб. за 30 бр. 25 лв.

1 1–2 1920

Адрес на редакцията: Тодор Иванов

Трудно може да се прецени същността на едно издание, когато е оцелял един брой или може би половината от него (Народната библиотека «Св. св. Кирил и Методий» разполага само с един лист от бр. 1), както е в случая със сп. «Клепало». Малко е поместеният материал, информацията е оскъдна, а този единствен брой е отпечатан на лоша хартия, която се разпада при допир. Сякаш трудностите на следвоенния период са намерили материален израз във вида на «Клепало».

Очевидно създателят на списанието има намерение да издава едно хумористично и сатирично издание с формата на голям вестник и приличащо на някогашните листове с юбилеен характер. Целите и задачите на «Клепало» са представени в *Нашата платформа* (1), синтезирани в 14 точки (иронично подобие на декларацията на американския президент Уилсън, внесена в Организацията на народите, предшестваща ООН). Редакцията заявява, че ще се бори за задължителното четене на «Клепало» от малки и големи, в училищата и учрежденията, навсякъде в държавата. Високото самочувствие на местните деятели изхожда от една надпартийна позиция, от която осмиват земеделците, широките и тесните социалисти, министрите, полицията, партийната преса и персонално Васил Радославов, Кръстю Пастухов, Янко Сакъзов, Панайот Джидров, барон Генчович, в. «Народни права» и др.

Останалият материал се разполага и организира в следните рубрики: »Злободневки«, »Между чук и наковалня«, »Хроника« и »Последни новини«. Текстовете са подписани с псевдоними, които не могат да бъдат разкрити. Единният характер на всички пародирани новини, писма, телеграми и съобщения дава основания да се предположи, че те са дело на един и същ автор, използвал различни псевдоними (вер. редакторът). Буди учудване отсъствието на карикатура в сатирично издание като «Клепало» — вероятно и това е знак за финансови трудности или недостиг на сътрудници.

Рубриката »Злободневки« съдържа следните заглавия: *Враца*, *Театрални плъхове*, *Свободна любов* и *Победеният стражар* — подписани от А. Врачански. Съдържанието ни подсказва насоката на критиката — някои местни пробле-

ми в общината, културния живот, темата за отношението на тесните социалисти към жените и феминизма.

В рубриката »Между чук и наковалня« сътрудниците Ларс, Аргус, Рицар и Ларин поместват съобщения с клюкарски характер от Лом, Фердинанд (едно от старите имена на град Монтана — б. а., В. Д.), Кюстендил и с. Мадан, Фердинандско. Същият характер имат и »Последни новини« от Плевен, София и Бургас, подписани от Жан, Flomma и Орионис.

По-интересна е кратката рубрика »Хроника«, в която обекти на сатиричен присмех са Ленин, Димитър Благоев, Кръстю Пастухов и врачанският тесен социалист Антон Бояджиев. Очевидно за редактора на «Клепало» няма съществена разлика между тесните и широките социалисти, между теоретиците и практиците на политическите идеи.

С хумористична обява за женитба се оформя цялостното впечатление от съдържанието на списанието.

Единственият литературен материал е стихотворението *Есен* (1) от Максим Бос. Нестройният текст съчетава хумора със символистичната образност, осмивайки дружбашите. Неизвестният автор проявява добро чувство за хумор и усет за композиция, но като цяло творбата му е слаба.

Очевидно сп. «Клепало» е замислено като сатиричен коректив на нравите с тенденция да прекрачи тесните рамки на региона. Това е твърде голяма амбиция за местните дейци, която не е по силите им, вероятно ограничени и финансово, и като творчески потенциал. Затова незначителното списание «Клепало» не оставя следа в българската култура, но дооформя картината на духовния живот във Враца след Първата световна война.

Веселина Димитрова

ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ-РЕЧНИК*

А. А. Х. — 172
А. Б. — 402
А. Г. — вж. Ганчева, Анастасия — 235, 401
А. К. — вж. Каралийчев, Ангел — 299, 301
А. Л. — 376
А. Т. — вж. Томов, А. — 77
А. Т.-Б. — вж. Теодоров-Балан, А. — 80
Абаджиев, Йордан — 51
Абаджиев, Никола Атанасов (Русе, 14 февр. 1883 – 9 септ. 1941, Берлин) — преводач — 141, 144, 376
Абаджиева, Д. — 310
Абадона (псевд. на Амфитеатров, Ал. Валентинович) — 415
Абдул Хамид — 65
Абрашев, Н. Ст. — 173
Авас (Сава, прочетено отзад напред) — вж. Злъчкин, Сава С. — 420
Авелина — вж. Караманова-Паспалеева, Весела — 331
Авенариус, Ф. — 369
Аверченко, Аркадий Тимофеевич (1881–1925) — руски писател — 387
Аврам, Албърт Михаел — 390
Аврам, Бен — 389, 390
Аврам, Д. — 383
Аврамов, Роман Петков (псевд. Kaempfer, Свищов, 2 дек. 1883 – 1937, СССР) — деец на бълг. и междунар. ком. движение — 341
Агнес, Хенрик — вер. Никола Ракитин — 294
Агор Млад — вж. Караславов, Георги — 430
Адажио Чубрак (псевд. на Тодор Кръстев Натов — Богдан Овесянин) — 323
Адалис — вж. Ефрон, Аделина Ефимовна — 333
Аджеман, Леон Йос. — 386
Аика — вж. Минков, Цветан — 167
Айнщайн, Карл — 100, 116, 134, 141
Айра — 398
Айхенвалд, Юлий Исаевич — ПЛ4 — 44, 402
Айхендорф, Йозеф — 399
Акакиевич, Акакий — вж. Каралийчев, Ангел — 430
Актарджиев, Георги — 183
Акуратер, И. (псевд. на Невейнов, И. — сътрудник на руското списание «Нива» — 382
Алан — вж. Полянов, Димитър — 430

*Именният показалец е изработен от Елена Янакиева и Елха Денева — Научно информационен център към Народната библиотека «Св. св. Кирил и Методий» (София).

Съкращенията ПЛ 1, ПЛ 2, ПЛ 3 и ПЛ 4 препращат към показалците на съответния том от *Периодика и литература*.

Алберти, К. — 226
Александров, Васил (Васил Александров Вутов) (2 май 1908, Ботевград – 8 авг. 1990, София) — бълг. писател — 186
Александров, Юрий — 173, 201
Алексиев, Владислав Николов (1 ноем. 1884, Солун – 1962) — проф. юрист — 348
Алексиев, Никола — 331, 332
Алексиев, Райко — ПЛ 1 — 78, 176, 206, 428
Алехем (Алефем), Шалом — 386, 388, 390
Али баба Коч (псевд.) — 168
Алкалай, Виктор — 383
Алкалай, Гизела — 390
Алтенберг, Петер (псевд., ист. име Рихард Енглендер, 1859–1919) — австр. писател — 67, 69, 342, 343, 347
Амбил, И. — 173
Амфитеатров, Ал. Валентинович (с псевд. Абадона) (1862–1938) — рус. писател, публицист и поет — 415
Анастасов, Димитър Тодоров, хуморист и адвокат (Бел Ами) (1889–1965) — хуморист, адвокат — 417
Анатема — 376
Ангел К. — вж. Каралийчев, Ангел — 301, 317
Ангелов, Б. — 72, 78
Ангелов, Божан — ПЛ 1 — 50, 73, 188, 212, 326, 349, 353
Ангелова, Стефана — 183
Андерсен, Ханс Кристиан — ПЛ 2 — 39
Андонов, Ал. — 336
Андреев, Алеко (Алеко Андреев Трингов, псевд. Алеко Пламенов; с. Шейново, Старозагорско, 24 март 1898 – 12 ноем.1967, София) — литер. деец, учител — 6
Андреев, Леонид — ПЛ 1 — 98, 333, 423
Андреев, Симеон Чомнов (17 септ. 1887, Габрово – 31 март 1942, София) — писател — 131, 366, 368
Андрейчин, Иван Стоянов — ПЛ 1 — 114, 190, 198, 253, 375, 377, 395
Андрейчин, Любомир Димитров (22 март 1910, Габрово – 3 септ. 1975, Варна) — бълг. езиковед — 235
Андрейчин, Надежда — 376, 377
Андрейчин, Стоян — 147, 148, 149
Андрусон, Леонид Иванович — ПЛ 4 — 332
Аничков, Евгений Василиевич (1866–1937) — рус. литературовед — 70
Ански, Елиезер Ашер (ист. име Семьон Акимович Рапопорт) (1863–1920) — преводач — 386
Антим Траянополски, епископ Ловчански — ПЛ 4 — 355
Антон Н. — 318
Антонио, Марко — 87
Антонов, М. — 13
Антонов, Никола Николов (9 ян. 1888, София – 18 апр. 1973, София) — журналист, общественик — 349
Анцова, Юзефа — 242
Апис — вж. Кюлявков, Крум — 430
Апостолов — Христакиев (печ.) — 458
Аргус — вж. Жечев, Текелиев, Георги — 459
Аристотел — ПЛ 1 — 119
Аркатов, Г. — вж. Христов Савов, Харалампи — 75, 76
Арнаудов, Иван Христов — ПЛ 1 — 48, 61
Арнаудов, Михаил — ПЛ 1 — 34, 42, 50, 72, 76, 87, 143, 188, 199, 200, 204, 269, 270, 278, 321, 324, 325, 339, 356, 360, 375
Арнаудов, Янаки Ив. (29 ян. 1891, Русе – ?) — филолог, проф. — 285, 286
Арцибашев, Михаил Петрович — ПЛ 3 — 268
Аръшев, Иван — 434

Асенов, Кръстьо — ПЛ 3 — 297
Асенов, Цв. — 167
Асник, Адам — ПЛ 1 — 225, 237
Асурбанипал — вж. Кюлявков, Крум — 430
Асянчина, Цв. — 396
Атанасов, Г. — художник — 254
Атанасов, Георги, маестро — ПЛ 1 — 342
Атанасов, Димитър Тодоров — вж. Анастасов, Димитър Тодоров — 420
Атанасов, Никола — 34, 69, 89, 91, 200, 341, 343, 347, 375
Атанасов, С. — 397
Атанасов, Стоян (1880, Пазарджик – София, 3 окт. 1964) — издател — 366, 367
Атанасов, Янко — 78
Аткинсън, Уилям (Йога Рамачарака) (1862–1932) — амер. писател и издател — 376
Ато, Жорж — 70
Аура — вж. Златаров, Асен — 83, 132, 218, 371, 409
Ахматова, Ана — ПЛ 4 — 333, 335
Ахрянова, К. — 310
Ачеири, Авигдор — 387

Б-в — 172, 409
Б. (неразкр. сътр.) — 343
Б. Д. — вер. Дановски, Боян — 137
Б. Н.-Балкански — 207
Б. П. — 439
Б. С. — 144
Б. Ф. — 254
Бабаков, В. — 254
Бабев, Димитър Георгиев — ПЛ 1 — 190, 197, 208
Багряна, Елисавета — ПЛ 2 — 226, 325, 397, 401
Бадев, Йордан — ПЛ 4 — 259, 260
Баев, Асен — 150
Байрон, Джордж Гордън — ПЛ 1 — 190, 270, 312, 332
Бакалов, Ами Господинов (1907, Кюстендил – 1984) — книжовник — 376, 401
Бакалов, Борис Иванов (21 май 1883, Ст. Загора — 6 юли 1961, София) — юрист, писател — 372, 401
Бакалов, Георги — ПЛ 1 — 227, 341, 433
Бакалов, Иван — 415, 416
Бакалов, Йордан — вж. Стубел, Йордан Бакалов — 47, 58, 59, 131
Бакалов, Тодор — 258
Бакалов, Ц. — вж. Церковски, Цанко — 78
Бакст, Леон (Лев Самойловски Розенберг) (1866–1924) — руски художник, сценограф и режисьор — 367
Бакунин, Михаил Александрович — ПЛ 1 — 152, 192
Бакхус — вж. Йордан Грънчаров — лит. деец — 406
Балабанов, Александър — ПЛ 1 — 9, 148, 163, 165, 189, 200, 210, 211, 212, 253, 335, 349, 351, 375, 397
Балабанов, Никола Михайлов (25 дек. 1898, Щип – 14 февр. 1969, София) — писател — 281, 283
Балев, Стефан — 48
Балинов, Георги (псевд. Нарцис, Ж. Б. Н., Ж. Б. Нарцис) — журналист — 11
Балкански, Борис Н. — ПЛ 1 — 5, 6–8
Балмонт, Константин Д. — ПЛ 2 — 187, 196, 213, 251, 253, 332, 334, 335, 336, 342, 368, 377
Балтаджиев, Гочо (Гъчо, Георги, псевд. Г. Малкьов) — ПЛ 3 — 326
Балтаджиев, Стефан (Пиеро) — ПЛ 4 — 403
Балтрушайтис, Юргис — 368
Банг, Херман Йоаким — ПЛ 4 — 372
Бандит Ночу — вер. псевдоним — 406

Бар, Херман (1863–1934) — австрийски писател — 145
Баранов, Филип Стойчев — вж. Стойчев, Филип Стоянов — 18
Барбар, Отон (14 февр. 1881 – ?) — 219
Барбар, Ружа (18 апр. 1883, Пловдив – ?) — лит. критичка и преводачка — 25, 230
Барбюс, Анри — ПЛ 1 — 43, 434
Баров, Богдан Ацев (7 ноем. 1885, Скопие – 9 септ. 1941, София) — 378
Барон Леонард — 414
Бартрам, Н. — 376
Барух, Ели Бохор (1906–1980) — 385
Барух, Йосиф — 388
Барух, Йосиф Марко — 386
Барух, К. — 388
Бархам, Ото — 370
Баръмов, Стефан Ц. — 321
Батай, Анри — ПЛ 4 — 368
Бачо Киро — ПЛ 1 — 302
Беглец — вж. Недков, Тодор — 152
Беден жител — вж. Кюлявков, Крум — 430
Бедуинов — вж. Ракаров, Емануил — 434
Беженийски, Ст. Пешев — 188
Бекер — 171
Бел Ами — вж. Анастасов, Димитър Тодоров — 417, 421
Белая, София — ПЛ 4 — 171
Белдедов, Е., д-р — 33
Белев, Гьончо — ПЛ 2 — 83
Бели, Андрей — вер. Белий, Андрей — ПЛ 4 — 61, 335, 368
Белий, П. — 251
Белинов — вж. Пасманик, Д., д-р — 385
Белковски, Асен — ПЛ 1 — 336
Белов, Г. — ПЛ 1 — 173, 276, 336
Белоречки — вж. Осинин, Димитър — 430
Белски, Г. — 248
Белчев, Владимир — 173
Белчев, Г. (25 ян. 1883, Букурещ – 25 ян. 1964, София) — журналист — 277
Белчева, Мара — ПЛ 1 — 337, 388
Беляева, Сабина — 424
Бенадов, Хаим (29 юли 1907, София – 2 юли 1991, София) — писател — 390
Бенароя, Моис (псевд. на Барух, Йосиф Марко) — 383, 386
Бенгурион, Йосиф — 387
Бене, Адолф — 134, 145
Бенев, Д. — 201
Бенева, М. Г. — преводачка — 357
Бенфай, Хайнрих Майер — 84
Беранже, Пиер Жан дьо — ПЛ 1 — 456
Берберов, Захари — 215, 216
Берберов, Христо Илиев (31 ян. 1902, Габрово – 21 юли 1955, София) — преводач — 336
Берг, Олаф — 294
Берг, Ото — 78
Бергсон, Анри — ПЛ 4 — 114, 200, 360, 370
Бердслей, Обри — вж. Биърдсли, Обри — 101
Бердяев, Николай Александрович — ПЛ 3 — 360
Берже, Алфонс (1860–1934) — френски учен — геофизик — 312
Берже, Пол — вер. Бурже, Пол — 87, 336
Бержерак, С. Д. — вж. Камбуров, Светослав Д. — 79
Беринг, Морис (1874–1945) — англ. писател и критик — 370
Беркович — 390

Бернар, Сара — ПЛ 1 — 213
Бернфелд, Симон — 388
Берсенев, Г. — вж. Стоянович, Г. Т. — 372
Бертич, Живко — 39
Бертло, М. — ПЛ 3 — 367
Бетовен, Лудвиг ван — ПЛ 1 — 126, , 290, 373
Биалик (Биялик), Хаим Нихман —386, 388
Биго, Маргерит — вер. Бибо, Маргерит (1782–1857) — канадска писателка — 367
Биелинки, Ж. — 390
Бизе, Жорж — ПЛ 4 — 391
Билков, Б. — 6, 7
Бираджиев, Хр. — 332
Бисерин, Н. — вж. Дончев, Николай — 403, 414
Бисеров, Борис (псевд. на Б. Балкански) — 6, 7
Битев, Жак — 386
Биърдсли, Обри (1872–1898) — англ. художник — 101
Биялик, Хаим Нихман — 386
Благоев, Димитър — ПЛ 1 — 408, 418, 422, 423, 434, 441, 451, 459
Благоева, Вела (Майка) — ПЛ 1 — 430
Блок, Александър — ПЛ 2 — 100, 106, 113, 130, 137, 312, 335, 353, 368, 377, 393, 431, 456
Блум, Леон (1872–1950) — френски политик — 385
Блуменфелд — вж. Чачановски, Цветан — 430
Блъсков, Андрей (21 февр. 1857, Шумен – 27 ноем. 1943, София) — генерал — 65
Блъсков, Илия — ПЛ 1 — 326
Блъсков, Никола Ил. — ПЛ 3 — 342, 343
Бобевски, Любомир — ПЛ 1 — 17, 346, 354
Бобошевски, Владимир — ПЛ 2 — 45
Бобчев — 451
Бобчев, Никола, д-р — ПЛ 1 — 31, 35, 44
Бобчев, Стефан Савов — ПЛ 1 — 91, 206
Бобчевски, Венедикт Петров (8 ноем. 1895, Варна – 12 юли 1957, София) — композитор и диригент — 259
Богданов, Иван — ПЛ 1 — 152, 256, 288, 304, 307, 319, 430, 449
Богданов, М. (печ.) — 152
Богдехан — вер. псевдоним — 415
Богев, Хр. — 308
Богоров, Иван — ПЛ 1 — 359
Бодлер, Шарл — ПЛ 1 — 11, 60, 66, 100, 132, 181, 368
Бодуен де Куртене, Ян — ПЛ 1 — 245
Боев, Ст. Д. (печ.) — 215
Божилов, Божко Генчев — 187
Божилова, Жени — ПЛ 3 — 150
Божинов, Александър — ПЛ 1 — 71, 213, 335, 336, 354, 428
Бозвели, Неофит — вж. Неофит Хилендарски — Бозвели — ПЛ 1 — 190
Болшевик — вж. Гинев, Никола — 427, 430
Бонев, Н. — 297, 298
Бонев, Никола — 323
Бор, Николай — 392, 393
Борина, Христо — ПЛ 1 — 37, 72, 74, 76, 81, 82, 84, 87, 89, 91, 92, 94, 197, 266
Борис, княз — ПЛ 1 — 66
Борисов, Ю. — 385
Борисови, братя — 406
Бос, Максим — 459
Босилков, Любомир — 19
Ботев (печ.) — 205
Ботев, Кирил — ПЛ 1 — 398

Ботев, Христо — ПЛ 1 — 8, 9, 19, 27, 31, 34, 36, 40, 43, 88, 113, 152, 162, 163, 190, 192, 200, 201, 212, 243, 266, 282, 289, 290, 297, 298, 308, 325, 327, 338, 339, 401, 409, 417, 420, 433, 440, 445, 454
Ботев, Цв. — 394
Ботев, подпоручик — 37
Ботева, Ст. Ц. — 394
Ботичели, Сандро (1444–1510) — итал. художник — 138
Бохачек, Алекс. — 169
Бояджиев, Антон — 459
Бояджиев, Димитър — ПЛ 2 — 212
Бояджиев, Иван — ПЛ 3 — 101, 116, 144, 146
Бояджиев, Хр. — ПЛ 4 — 8
Бр. Златеви (печ.) — 275, 285, 286
Бр. Миладинови (печ.) — 275
Бр. Ноеви (печ.) — 275
Бр. Цоневи — Лилов (печ.) — 167, 272
Брайков, Б. — 400
Бран, И., д-р — 387
Бранд — 402
Брандес, Георг — ПЛ 1 — 284, 389
Братанов, Бр. Ц. — 276
Братанов, Димитър Цочев (21 апр. 1909, с. Гложене, Тетевенско – 3 дек. 1995, София) — адвокат, общественик — 321, 401
Братя Хаджиеви (печ.) — 412
Брашнаров, Стефан (24 ян. 1901, Пловдив – 25 февр. 1966, София) — журналист — 310, 399, 402
Брезин, Ник. — 249
Бренев, Йосиф — 388
Бризин, Ник. — вж. Фурнаджиев, Никола — 302
Бричевски, Сергей К. — 338
Бродзински, Кажимеж (1791–1835) — полски поет и критик — 224
Бруджински, Юзеф — 26
Брутов, Любомир Георгиев (2 май 1894, Ямбол – 8 юни 1976, София) — писател — 158, 164, 345
Бръзицов, Димитър Хр. — ПЛ 1 — 65
Бръзицов (Язека), Христо — ПЛ 3 — 403
Брънчев, И. Г. — 186
Брюгер — 6
Брюл, Пол — 11
Брюсов, Валери Яковлевич — ПЛ 3 — 60, 137, 182, 183, 213, 335, 368, 378
Бубер, Мартин (1878-1965) — австрийски философ и писател — 141, 145, 385
Буда — ПЛ 1 — 136, 192, 333
Будевска-Ганчева, Адриана — ПЛ 2 — 143, 203, 263, 264, 270
Бундаков, С. П. — 278
Бунин, Иван А. — ПЛ 2 — 60, 61, 84, 87, 213, 251, 381
Бунтоку — вер. Розева, Невена — 251
Бурже, Пол — ПЛ 1 — 87, 336
Бурмов, Александър — ПЛ 1 — 359
Буров, Атанас (30 ян. 1875, Г. Оряховица – 15 май 1954, Пазарджик) — бълг. политик и банкер — 442
Бускасие, В. — вж. Ненов, Васил, д-р — 430, 438, 439, 440
Бустничкий, Иван — 183
Буте, Фредерик (1874–?) — френски писател — 324
Бъклова, Катя — 319
Бьоклин, Арнолд — 270
Бьом, Адолф — 385

Бьорнсон, Бьорнстерне — ПЛ 1 — 171

В. А. — 353
В. Г. — 376
В. К. — вж. Караманова-Паспалеева, Весела — 167, 331
В. М. — 12
В. Н. Б. — вж. Осинин, Димитър — 430
В. П. — вер. Пундев, Васил — 61
В. Ст. — вер. Стефков, Васил — 79
В. Т. (неразкр. иниц.) — 364
Вагнер, Рихард — ПЛ 1 — 153, 372
Вазов, Борис — ПЛ 1 — 73, 79
Вазов, Иван — ПЛ 1 — 6, 12, 15, 16, 27, 31, 36, 46, 48, 67, 72, 74, 76, 80, 85–87, 90–92, 95, 110, 124, 143, 154, 162, 186, 189, 194–197, 199, 200, 202–204, 206, 208, 212, 223, 241–243, 245, 252, 253, 255, 269, 272, 277, 288, 290, 291, 297, 299, 307, 324, 336, 339, 350, 353, 372, 378, 388, 389, 391, 455
Вакарелски, Христо — ПЛ 2 — 228
Вакернагел, Вилхелм (1806–1869) — германист, изследовател на древногерманското изкуство и литература, поет — 402
Валдемар — вер. Никола Бошнаков или Димитър Панчев — 309
Валден, Херварт (1878–1941) — немски музикант, литер. критик и писател — 100, 101, 132, 134, 135, 145
Валевска-Велополска, Мария (1882–1940) — полска писателка и публицистка — 25
Валентен, Антонина — 390
Валентин — вер. Игнат Фурнаджиев — 414
Валотон, Феликс (1865–1925) — френски гравьор и художник — 101
Ван Гог, Винсент (1853–1890) — холандски художник — 100
Ван Леберг (Лерберг), Шарл (1861–1907) — белг. поет и драматург — 137, 372
Ван Реес Дулит, Адриана — 101
Ванков, Ив. — 33
Варналиев, Асен — 338
Варсано, Алберт (1903, София – ?) — съдия, адвокат, ред. на евр. изд. в София, преселен в Израел — 383, 387
Варсано, Жак — 383
Васе, С. — 336
Васерман — 390
Васерман, Изр. — 383
Васерман, Якоб — ПЛ 1 — 385
Василев, Алекси (псевд. Альоша) (1893–1975) — хумористи — 436, 438
Василев, В. — 83
Василев, Владимир — ПЛ 1 — 70, 134, 163, 189, 211, 311
Василев, Григор — ПЛ 4 — 348, 349
Василев, Д. — 6, 157
Василев, Иван (Иван Василев Димитров – учител, писател, 20 окт. 1887, с. Могилино, дн. Захари Стояново, Русенски окр. — 19 дек.1943, с. Захари Стояново, Русенски окр.) или (Иван Василев Гайдаров, 20 окт. 1909, с. Снежина, Варненски окр. — 18 апр. 1969, София) — писател — 295
Василев, Л. — 278
Василев, М. — вер. Марин Василев Драганов — ПЛ 4 — 336
Василев, П. — 251
Василев, Тръпко — ПЛ 3 — 211
Василев, Цв. — 182
Василий Българоубиец — 297
Васка Циганьок — вж. Кюлявков, Крум — 430
Васов, Г. — 362
Вася Бродягин — вж. Тодоров, Веселин Димитров — 417, 423

Вася Черноокий — вж. Тодоров, Веселин Димитров — 417, 423
Вато, Жан Антоан (1684–1721) — френски живописец и график — 336
Ватралски, Стоян — ПЛ 1 — 364
Ваузр, Вилиам — 101
Вачев, П. — 61
Введенски, Александър Иванович (1856–1925) — руски проф. по логика и психология — 402
Вебер, Ернст (1795–1878) немски физиолог — 269
Вегнерович, Роман — 28
Ведбал — вж. Смирненски, Христо — 431
Вежински, Казимеж (Кажимеж) (1894–1969) — полски писател — 226
Везирев, Станчо — 359
Векилски, Георги (4 февр. 1882, Ловеч – 17 март 1918, край Тулча, погребан в София) — майор — 19
Велев, Д. — вж. Юруков, Д. В. — 60, 66, 67, 333, 341–343
Велев, Дим. Хр. (14 май 1891, София – ?) — преводач — 343
Велев, Н. — 343
Велики, Казимир — 231
Величков, Ат. — 173
Величков, Константин — ПЛ1 — 86, 194, 211, 252, 255, 297
Величков, Стоян (19 дек. 1871, София – ?) — военен специалист — 19
Велчев, Юр. М. — 19
Веляков, Янко — 51
Венев, Стоян (21 септ 1904, с. Скриняно, Кюстендилско – 20 март 1989, София) — бълг. живописец и карикатурист — 433, 434
Венедиков, Йордан — ПЛ 1 — 19
Венелин, Юрий — ПЛ 1 — 35
Венетов, Никола (псевд. на Никола Антонов Димов) — ПЛ 1 — 45, 47, 83, 149, 150, 215, 216, 218, 334
Верлен, Пол — ПЛ 1 — 60, 94, 98, 100, 137, 368
Вермел, С. — 336
Вероника — вж. Тодоров, Георги Димитров — 417, 420, 423
Верфел, Франц — ПЛ 4 — 132, 134, 368
Верхарн, Емил — ПЛ 2 — 100, 115, 132, 133, 141, 171, 368
Весел, Пеер — вер. Никола Ракитин — 294
Весов, Любомир — ПЛ 3 — 132, 174
Ветовски, Драган — 187
Вечеров, Методи Ст. (псевд. на поета и преводача Методи Петков Стефков) — ПЛ3 — 11, 54, 59, 66, 67, 345, 346, 376, 377, 395
Вешин, Ярослав — ПЛ 1 — 78, 204, 207
Видолов, Д. (печ.) — 147
Видолов, З. Д. — 362
Вили — 411
Вилмон — вж. Смирненски, Христо — 403
Винчиоло (псевд. на Серафим Трифонов Мънков) — 277
Висла — 411
Виспянски, Станислав — ПЛ 2 — 26, 229, 231, 232, 237, 238
Витез Борко — вж. Караиванов, Георги — 16
Витлин, Юзеф — 226
Вихров, Н. В. — вж. Въжаров, Никола Костадинов — 440
Вишневич — 439
Вл. — 186
Владигеров, Панчо (1899–1978) — бълг. композитор, пианист — 115, 144, 206, 264
Владикин, Любомир — ПЛ 2 — 45, 70, 74, 78, 86, 154, 208, 210, 213
Владислав Варненчик, крал — ПЛ 3 — 246
Влайков, Тодор Г. — ПЛ 1 — 324, 347, 360
Влюбен — вж. Смирненски, Христо — 417, 419

Войников, Добри — 326
Вокчев — 411
Волен Конник — вж. Кашев, Ст. — 18
Волов, Панайот — ПЛ 2 — 357
Володя Д. — 399
Вонег, Отто — вж. Генов, Тодор — 380
Врангел, генерал (Врангел, Петър, барон фон) (1879–1928) — руски генерал — 453
Врачански, А.— 458
Врубел, Михаил (1856–1910) — рус. художник — 100
Вутимски, Ал. (без псевдоним, още като Ал. Вутов) — 278
Вутов, Ал. — 278
Вълев, Атанас — карикатурист — 417, 418
Вълкадинов, Цв. — 66
Вълканов, Гаврил — 164
Вълков, Васил Н. — 187
Вълков, Н., Хаджи — 187
Вълков, Стамен (Дявола) — 187
Вълчанов, А. К. — 48
Вълчанов, Людмил Николов — ПЛ 4 — 86, 184, 209, 256, 258, 260
Вълчев, Стефан — 324
Върбанов, Б. — 405, 406
Върбанова, Христена — 187

Г-ъ — 399
Г. — 188
Г. А. (Г. Аркатов — псевдоним на Харалампи Христов Савов) — 75
Г. Г. (неизв. преводач) — 236
Г. К. — вж. Кирков, Георги — 426
Г. М. — вж. Милев, Гео — 74, 143
Г. Н. — 15
Габе-Пенева, Дора — ПЛ 1 — 22, 24, 25, 60, 69, 84, 89, 92, 95, 165, 211, 219, 223, 224, 226–228, 231, 233, 237–239, 243, 387, 389–391
Габровска, Л. — 396
Габровски, Т. — 91
Гавазов, Григор Ив. (печ.) — 11, 362
Гаврош — вж. Смирненски, Христо — 430
Галдерод, Мишел де — 134
Галюша Г. — вж. Караиванов, Георги — 331
Ганев, Борис — 278
Ганев, Венелин — ПЛ 3 — 22, 219
Ганев, Спас — ПЛ 2 — 285, 286, 289, 297
Ганевски, Радомир — 48
Ганушев, Никола (15 юни 1889, Разград – 19 февр. 1958, София) — художник — 336
Ганчев, Петко Т. — 399
Ганчев, Христо — ПЛ 1 — 264
Ганчева, Анастасия (Зографова) (1884–?) — култ. деец — 25, 26, 219, 226–230, 233, 235, 239, 245
Ганчева, Здравка — 310, 311, 401
Гатеньо, Алб. — 388
Гацов, Боньо Иванов (1903–?) — литер. деец — 359
Гевгалов, Стефан — 321, 327
Генадиев, Иван — ПЛ 1 — 40
Генадиев, Никола, д-р — ПЛ 1 — 65, 449
Гендов, Стефан (псевд. Homo Sapiens, H. S., Д. С.) — ПЛ 4 — 374–377
Генев, Г. — 13
Генов, Петър В. — ПЛ 2 — 59, 208, 345
Генов, Сл. — 434

Генов, Тодор Антонов (10 юни 1903, Г. Оряховица – 1 окт. 1988, София) — 115, 379, 380–382
Генчев, Иван — 429
Генчев, М. Г. — 398
Генчович, барон — вер. Гендович, Георги Христов, барон (1894–1965) — литер. деец — 458
Георги С-в — вж. Славов, Георги — 307
Георгиев, Александър — вер. Константинов, Александър Георгиев — ПЛ3 — 45, 46, 51, 75
Георгиев, Андрей (1891, с. Шейново, Казанлъшко – ?) — музикант — 213
Георгиев, Атанас Кръстев (1897–1965) — театр. критик — 362
Георгиев, Борис — 144
Георгиев, Й. — 34
Георгиев, Михалаки — ПЛ 1 — 94
Георгиев, Н. — възмож. Николай Тодоров Георгиев — Николай Фол — 204
Георгиев, Пенчо (1 ян. 1900, Враца – 2 апр. 1940, София) — художник — 207
Георгиев, Ст. — вер. Стефан Георгиев — проф. ботаник — ПЛ1 — 377
Георгиев, Христофор — 400
Георгиева, Н. — 336
Георгов, Вл., д-р — 200
Георгов, Ив. — ПЛ 1 — 200
Герасимов, Константин — 183
Гераскова, Михаил, д-р — ПЛ 2 — 289, 319–321
Герджиков, Васил — 341, 342, 346
Герджиков, Спиро — 278
Геров, М. — вер. Геров, Матей (1876, Тетово, Македония — 1919, София) — журналист — 185
Герова, Райна — 248
Гешаков, Б. — 310
Гешев — 451
Гешев, Иван — вж. Гешов, Иван — 442, 449
Гешов, Иван Евстратиев — ПЛ 1 — 356
Гжегожевски, Ян (1850–1922) — полски литератор, ориенталист и етнограф — 242
Гжимала-Сйедлецки (Шедлецки), Адам (1876–1967) — полски литератор и театрал — 27
Гимиджийски, Димитър (27 септ. 1893, Троян — 16 дек. 1965, Троян) — адвокат, писател — 192
Гин — вж. Гинев, Никола — 430
Гинев, Никола (Болшевик, Гин) (12 септ. 1890, В. Търново – 25 септ. 1923, Пловдив) — парт. деец, публицист — 430
Гинев, Никола Ф. — ПЛ 3 — 435
Гинчев, Цани — ПЛ 1 — 41
Гипиус, Зинаида Н. — ПЛ 3 — 182, 183
Гиргинов, Александър Ангелов (В. Търново, 29 апр. 1879 – 1 ноем. 1953) — д-р по право, политик — 348, 349
Гит, Грегор — вер. Никола Ракитин — 294
Гйоргичев, Б. — 66
Гладенев, Множко — вж. Каралийчев, Ангел — 430
Гладстон (печ.) — 362
Гладстон, Уилям — ПЛ 1 — 200
Гоген, Пол (1848–1903) — фр. живописец постимпресионист — 100
Гогол, Николай Василевич — ПЛ 1 — 18, 290, 311
Годин, М. А. — баронеса — 357
Голдфадев, Абраам — 388
Гологанов, Иван — ПЛ 2 — 40
Гончаренко, Юрий Галич — генерал — 18
Гончаров, Иван Александрович — ПЛ 1 — 312
Гончарова, Наталия (1883–1962) — руска художничка — 100
Гор. Самодивски — вж. Каралийчев, Ангел — 317, 318
Гор. Ц. — 170
Горбунов-Посадов, Иван — ПЛ 1 — 148, 150
Гордон, Йеуда Лейб (1830–1892) — литовски писател и журналист — 386, 388

Горев, А. — вж. Каралийчев, Ангел — 301
Горинов, Н. — вер. Горинов, Недю Иванов (11 окт. 1882, Панагюрище – ?) — лит. деец — 396
Горки, Максим — ПЛ 1 — 171, 206, 332, 353, 376, 381, 400, 402, 447, 456
Городин, Я. — 390
Горянин — вж. Попов-Горянин, К. — 308
Горяно — вж. Караиванов, Георги — 16
Готие, Теофил — ПЛ 1 — 66, 168
Гофик, Шарл дьо — 94
Гоце — вж. Делчев, Гоце — 200
Гошев, Иван — ПЛ 4 — 356, 358, 360
Гошчински, Северин (1801–1876) — полски писател и публицист — 227, 236
Грабайн, К. — 362
Граблашев, Никола (Н. В. Лашев, Мак Гро, М. Г., М. Гр.) — ПЛ 4 — 403
Грабовски, Тадеуш Станислав, д-р (1881–1951) — 21, 23, 25–27, 219–222, 237, 239, 241, 242, 244
Грау Д. — вж. Тодоров, Георги Димитров — 409, 417, 420
Графа — вер. Райчев Георги — 415, 416
Грац (прев.) — 400
Грей, Дориан (псевд. на Георги Иванов Михайлов) — ПЛ 1 — 410
Грело, Шарл — 370
Гривинов, Атанас — вж. Караиванов, Георги — 16
Григ, Едвард — ПЛ 4 — 372
Григоров — вж. Савов, Кирияк Гр. — 169
Григоров, Крум — ПЛ 2 — 320
Григоров, Серафим — 398, 401
Грозданов, Гр. — 13
Грозев, Иван — ПЛ 1 — 74, 81, 82, 197, 276
Грозева, Дора — 60
Грот, Н. — ПЛ 3 — 360
Грудев, Георги Д. — 334
Груев, Даме — ПЛ 1 — 297
Груев, Л. Р. — 6
Грънчаров, Д. Ю. — ПЛ 4 — 251, 338
Грънчаров, Йордан — лит. деец, псевд. Бакхус — 406
Грюнберг, Моню — 405–407
Гуайта, Станислав де (1861–1897) — френски окултист и поет — 367
Гудев, Георги — 42
Гуляшки, Андрей (7 май 1914, с. Раковица, Видинско – 1995) — писател — 278
Гундов, Д. Ст. — 401
Гундов, Димитър — ПЛ 4 — 398
Гунев, Иван Венков (8 ноем. 1900, с. Добромирка, Габровски окр. – ?) — учител — 149, 150
Гурмон, Реми де — ПЛ 1 — 100, 134, 144
Гутенберг (печ.) — 185, 192, 205, 355, 374
Гуча (псевд. на преводач) — 12
Гушен — 29
Гълъбов, Константин — ПЛ 1 — 6, 11, 15, 31, 37, 50, 67, 68, 71, 73, 76, 83, 89, 92, 109, 123, 142, 199, 203, 206, 211, 212, 276, 277, 408
Гьоте, Йохан Волфганг — ПЛ 1 — 9, 192, 213, 259, 269, 290, 318, 332, 369, 401
Гюдженов, Димитър — ПЛ 3 — 176, 207, 213, 335

Д-р Тори — 364
Д. (прев.) — 76
Д. Вас. — 376
Д. Е. — вер. Ерклиев, Д. — 284
Д. И. К. (неразкр. иниц.) — 315
Д. С. — вж. Гендов, Стефан — 151, 376
Д. Ч. — вер. Чудомир — 376

Давидов, Д. — 17
Давидов, Иван — 18
Даков, Недко — 187
Далчев, Атанас — ПЛ 1 — 141
Дамаскин Хилендарец — 358
Дамянов, А. — ПЛ 3 — 272, 273
Дамянов, Хр. (9 февр. 1882, Пазарджик – ?) — бълг. детски писател — 38
Данаилов — 415
Данаилов, Георги Тодоров — ПЛ 1 — 348
Данаилов, Любен (12 септ. 1884, Видин – 1943) — адвокат, публицист — 46
Дандевил, генерал — 188
Данев, Стоян — ПЛ 1 — 65, 422, 442, 451
Даниел и С-ие (печ.) — 326
Даниел, Исак К. — вер. Исак Мойсей Даниел (30 окт. 1894, Русе – 16 ноем. 1942) — режисьор — 179
Данков — Леви (печ.) — 383
Данков, Ат. Н. (печ.) — ПЛ 3 — 285, 286
Данов, Христо Г. — 324
Дановски, Боян (19 авг. 1899, Русе – 9 март 1976, София) — артист, режисьор — 132, 137, 138
Данте Алигиери — ПЛ 1 — 91, 92, 206, 392, 455
Данчев, Ив. Г. — вер. Данчов, Ив. Г. — ПЛ 1 — 194, 201
Данчов, Н. Г. — ПЛ 1 — 197, 199
Даскалов, А. — 397, 399
Даскалов, Р. — ПЛ 3 — 46, 78, 422
Даскалов, Христо — ПЛ 2 — 360
Дацов, Гошка — ПЛ 4 — 336
Дашков, Т. Хр. — ПЛ 3 — 295, 297, 298, 300, 303, 311
Де Шампен (натурализиран българин) — 62
Дебелянов, Димчо — ПЛ 1 — 11, 91, 100, 126, 129, 143, 144, 174, 177, 186, 206, 249, 277, 278, 303, 311, 333, 337, 339, 340, 401
Дебелянова-Григорова, Мария — ПЛ 3 — 126
Дебс, Евгений — 456
Декерт, Едуард — вж. Мултатули — ПЛ 1 — 66
Делиделвов, Драгия (14 ноем. 1863, Копривщица – ?) — 38, 39
Делирадев, Павел — ПЛ 4 — 207, 210
Делкинов, Слав — 150
Делчев, Гоце — ПЛ 1 — 297
Дембицки, Здзислав (1866–1924) — полски художник — 26, 243
Демел, Рихард — ПЛ 1 — 79, 106, 110, 111, 115, 136, 182, 369, 399
Демян Бедни — псевд. на Ефим Алексеевич Придворов (1883–1945) — руски поет — 456
Денев, Борис — ПЛ 2 — 143, 204, 207, 335
Денизов, Борис Филатов (13 окт 1893, Русе – 5 юли 1973, Перник) — театр. деец — 376
Деникин, Антон Иванович (1872–1947) — руски генерал — 453
Дениковна, Агапия — вж. Ясенов, Христо — 430
Дерижан, Хр. Ц. — вж Цанков, Христо — ПЛ 2 — 154, 352
Дерманчев, В. — 226
Деспа, Емил — 368
Деспотов — 13
Дечев, Д. — вер. Дечев, Димитър — ПЛ 2 — 84, 89, 94, 95, 200
Дечев, Ив. — 342, 399, 402
Дж. М. — вж. Венетов, Николай — 216
Дж. М-н — вж. Тодоров, Георги Димитров — 417, 420
Джаков, Стефан (1902, Ямбол – ?) — лекар — 308
Дже-Ме — вж. Венетов, Николай — 215, 216
Джексън, Хайран — 367
Джераси, Марко — ПЛ 4 — 387

Джераси, Хари — 385
Дживан, Соломон (1904, София – ?) — 383
Джидров, Димитър — 273
Джидров, Панайот — 458
Джордж Месечин — вж. Тодоров, Георги Димитров — 420
Джорджич, Игнати — 190
Дзивгов, Александър — ПЛ 2 — 69, 71, 341, 342, 345
Дзивгов, Георги Асен (16 авг. 1903, София – 18 февр. 1982, София) — литер. деец — 60, 70, 342
Дигашински, Адолф (1839–1902) — полски писател — 228, 239
Дикенс, Чарлз — ПЛ 1 — 325
Диловски, Дим. — вж. Румянцев, Сергей — 82
Дим. Ник (вариант Димник) — вж. Венетов, Николай — 216, 376
Димитров, Ал. — вер. Кипров, Александър — ПЛ 2 — 78
Димитров, Ангел — 318
Димитров, В. — 310
Димитров, Веселин Тодоров (1898–1961) — журналист, хумористи — 420
Димитров, Ванимил — вж. Димитров, Димо — 183
Димитров, Г. — 187
Димитров, Георги — Георги Димитров Тодоров — ПЛ 2 — 420
Димитров, Гошка — вж. Димитров, Георги — 59
Димитров, Димо (псевд. Ванимил Димитров) (11 май 1899, с. Пецовци, Габровски окр. – 25 март 1930, Габрово) — писател — 183
Димитров, Л. — 397, 399, 401
Димитров, Михаил — ПЛ 3 — 201, 325, 401
Димитров, П. — 278
Димитров, Р. — 297
Димитров, С. — 202
Димитров, Ст. — 399
Димитров, Трифон (25 апр. 1899, Русе – ?) — пастор — 362, 364, 365
Димитров, Хр. — 68
Димитров-Майстора, Владимир — ПЛ 3 — 114, 143, 146, 204
Димитров-Рудар, Петър — псевд. на Петър Димитров Келов (2 юли 1906, Сливен – 18 окт. 1994, София) — писател — 326
Димитрова, Евгения — вж. Марс, Евгения — 198
Димник — 216
Димов, Никола Атанасов — вж. Венетов, Николай — 216
Димов, Стр. — 375, 376, 378
Динеков, Петър — ПЛ 1 — 235, 293
Диноел (псевд. на Максимов, Леонид Александров) (1874–1904) — руски музикален критик — 168, 170, 171
Дипломат (неразкр. псевд.) — 46
Дмитрий Цензор — вж. Найденов, Димитър Николов — 448
Добра Вълковица — 188
Добрев, Кирил — ПЛ 4 — 6, 36, 47, 48, 197, 248, 251, 267, 292, 338, 339, 351
Добрев, Ст. — вер. Чилингиров, Стилиян — 434
Добринов — 45, 50, 51, 72
Добринов, Александър (29 авг. 1898, В. Търново – 20 ноем. 1958, София) — карикатурист — 434
Добринов, Васил — ПЛ 1 — 45, 46, 49–52, 72, 74–76, 88–92, 94, 95, 102, 201, 408
Добриянов — Връбчо, Сава — ПЛ 4 — 445
Добрян — 403
Доде, Алфонс — ПЛ 1 — 312
Доде, Леон (1867–1942) — френски писател — 376
Дойчинов, Емил — 393
Долинин, Е. — 153
Домбровски, Хенрих (1755–1818) — полски генерал — 27
Домусчиев, Георги Пенчев — ПЛ 2 — 86

Домусчиев, Коста П. — ПЛ 3 — 323, 324
Донев, Д. — 400, 401
Донев, Христо — ПЛ 4 — 406
Дончев, Н. — 292, 295, 382
Дончев, Никола — 414
Дончев, Николай (Бисерин, Н.) — ПЛ 4 — 54, 58, 59, 61, 100, 131, 157, 213, 253, 258, 324, 334, 379, 380, 392, 403
Дора Г. — вж. Габе, Дора — 70
Доре, Бостав — вер. Доре, Гюстав — ПЛ 1 — 373
Дорич, Александър (17 февр. 1887, София – ок. 1960) — стопански деец — 350
Дорич, Л. — 50
Доросиев, Лука — ПЛ 1 — 18, 34
Доростолски, Слав — 18
Досев, Хр. (5 февр. 1887, Ст. Загора – 1919, Ясна Поляна, Русия) — преводач — 148
Достоевски, Фьодор Михайлович — ПЛ 1 — 79, 87, 91, 100, 144, 188, 190, 276, 311, 335, 353, 370, 393, 402
Дочев, Георги — 326
Дочев, Гочо — 327
Драгиев, Драгия — 78
Драгиев, Т. Т. (печ.) — 355
Драговоров, Цв. — преводач — 67
Драгоев, Д. — 397
Драгоев, Петър — ПЛ 2 — 249, 250, 303, 311
Драгоманов, Михаил П. — ПЛ 1 — 282, 283
Дражев, Н. В. — 339
Драйфус — 385
Драмалиев, К. — 92, 333
Дринов, Марин — ПЛ 1 — 359
Дринович-Иванчев — 327
Друмев, Васил — ПЛ 1 — 253, 257, 272, 357
Друмев, К. — 300, 302
Дръндаров, Георги — ПЛ 3 — 267
Дрънкалото — 416
Дубинушка — вж. Кюлявков, Крум — 430
Дубнов, Симеон М. — 385
Дудулов, Димитър (7 окт. 1894, Струга – ?) — технич. дело — 270
Дурмуш ага (неразкр. псевд.) — 421
Дучич, Йован — ПЛ 2 — 133, 151, 188, 332
Дьорман, Ф. — 123
Дюгмеджиев, Любен — ПЛ 2 — 430, 438
Дюлгеров, Димитър Витанов (7 окт. 1890, София – 18 апр. 1966, София) — проф. по богословие — 355
Дядя Яша — 346
Дякович, Владимир — ПЛ 4 — 343
Дянков, Кръстан (10 ноем. 1933 – 5 март 1999, София) — преводач — 132

Е. Н-в — вж. Николов, Еньо — 325
Евгениев, И. — 203
Евстатиев, Г. — 335
Егейски, Яким — 430
Екимов, Иван (Габрово, 11 септ. 1883 – ?) — д-р, стопановед — 349
Екрем бей — 251
Елин Пелин — ПЛ 1 — 12, 38, 50, 95, 162, 209, 259, 324, 326, 343, 351, 352, 455
Елхов, Николай (псевд. Йордан Просеничков) — ПЛ 4 — 277
Емилий (неразк. автор) — 332
Емерсън, Ралф — ПЛ 1 — 367

Енгелс, Фр. — ПЛ 1 — 192
Ене, К. — 254
Енчев, Илия — ПЛ 3 — 150
Еразъм Ротердамски — ПЛ 1 — 44
Ербен, Карел Яромир — ПЛ 1 — 61
Ередия, Жозе-Мария де — ПЛ 3 — 84, 94
Еренбург, Иля Г. (1891–1967) — руски писател — 333
Еренщайн, Алберт — 132, 134, 135, 141, 142
Ернст — вер. Ернст, Паул — ПЛ 3 — 322
Есен, Валерий — вж. Марангозов, Николай — 182
Есенин, Сергей Александрович — ПЛ 2 — 137, 333
Есенски, Т. — вж. Атанасов, Цанков Стоян — ПЛ 3 — 310
Есеняков, К. — 168
Ескамилио — 414

Ж. Б. Н. — вж. Балинов, Георги — 11
Жаботински, Вл. (1880–1940) — лит. деец — 385, 387
Жакел — 387
Жам, Франсис (1868–1938) — френски поет — 368
Жамвиен, Амадис — 368
Жан — 459
Жан П. — вж. Петков, Иван — 308, 421
Жеков, Никола (25 дек. 1864, Сливен – 1 ноем. 1949, Фюсен, Германия) — генерал-лейтенант — 13
Желев, Жельо — 400
Желев, Ив. — 13
Желиховски, В. П. (може би Желиховска, В. А. (1835–?) — руска писателка — 339
Желязков, Д. — 13
Жендов, Александър — ПЛ 3 — 403, 430, 433, 434
Жерард, Роз Етиен (Мадам Едмон, Розмонд Жерард) (1871–1953) — френска писателка — 171
Жеромски, Стефан (псевд. Маурици Зих) — ПЛ 3 — 25, 66, 69, 87, 226
Жефарович, Христофор — ПЛ 1 — 40
Жечев Текелиев, Георги (7 апр. 1897, Хасково – 28 авг. 1965, София) — поет, публицист, преводач — 152, 156, 161, 164
Жид, Андре (1869–1951) — френски писател — 145
Жилков, Ат. — 13
Жинзифов, Райко — ПЛ 1 — 40, 283, 284, 358
Жорж — 416
Жорж Астралний — 419, 422

Заимов, Ст. — ПЛ 1 — 35, 40
Зайдл, Габриел — 342
Занков, Дончо — 336
Заполска, Габриела (1859–1921) — полска писателка и актриса — 25, 228, 230
Зарин, Т. (псевд. на Чолаков, Петър Савов) — 85
Зафир К. (неразкр. псевд.) — 421
Захариев, Асен (Ася Захарчик) (1889–1965) — хуморист — 430, 435–445, 447, 454
Захариев, Васил — ПЛ 4 — 101, 143, 176, 177, 206, 213, 329
Захариев, Иван (с псевд. Иван Знахар) — ПЛ 4 — 398, 401
Захарчик, Ася — вж. Захариев, Асен — 430
Зашев, П. — 362
Звездели́н — вж. Цонев, Тодор — 309, 416
Звездели́н Ц. — вж. Цонев, Тодор — 308
Звездин, П. — вж. Павурджиев, Васил — 29
Звездин, Р. Д. — 183
Звънчаров, Пею — 393

Зглич, Ежи (Йежи) — 224
Згурева, Ц. — 87
Зелман, Ш. — вер. Зелман, Т. (1864–?) — 386
Зембжуска, Ванда — 23
Зембжуска, Стефа — 233
Зембжуски, Зджислав — 23, 25
Земенски, Йордан — ПЛ 4 —6
Земко — 186
Земни, Алеко — вж. Петков, Александър — 380
Зигмунт III Ваза (1566–1632) — полски крал — 27
Зидар (псевд., използван по това време от Марков, Ангел Георгиев) — 414
Зидаров, Камен (псевд. на Тодор Събев Манев; Тодор Манев; Мартин Зидаров) — ПЛ 3 — 157, 287, 288, 290, 299, 304–306, 313
Зидаров, Мартин — 157
Зимс, Г. — 134
Зих, Маурици — вж. Жеромски, Стефан — 226
Златанов, Хар. М. — 60
Златарев, Б. — 248
Златаров, Асен — ПЛ 2 — 75, 76, 83, 88, 89, 91, 95, 100, 132, 142, 143, 154, 211, 276–278, 320, 371, 408, 409
Златаров, Кр. — 46, 77
Златаров, Христо Георгиев (1877, Чирпан –?) — лекар — 187
Златарски, В. Н. — 204
Златарски, Васил — ПЛ 1 — 30, 34, 359
Златев, П. Ив. (1881, Елена – 24 юли 1948, София) — военен — 13
Златоустова, Екатерина Христова (1881, Варна – 1951, София) — преводачка — 227, 240
Злъчкин, Сава С. (псевд. на Стоянов, Сава Иванов) — ПЛ 3 — 417–421, 423, 424, 451
Знахар — вж. Захариев, Иван — 59
Зографов, Борис Стефанов (6 ян. 1881, Битоля – 1968) — журналист — 94, 176, 343, 346, 347, 434
Зографов, Драган С. — ПЛ 3 — 89, 94
Зола, Емил — ПЛ 1 — 228, 268, 278, 369
Зрембович — 224
Зудерман, Херман — ПЛ 1 — 11, 79, 171, 190, 253, 254, 260, 312

И. Б. — 11
И. Г. Б. — 186, 187
И. Д. (неразкр. иниц.) — 418
И. К. — вж. Клинчаров, Иван — 325
И. С. В. — вж. Везирев, Иван Станчов — ПЛ 1 — 364
И. Т. — 399
И. Х. — вер. Ив. Хаджихристов, вж. Хаджихристов, Иван — 372
Ибсен, Хенрих — ПЛ 1 — 171, 190, 232, 253, 254
Ив. Г. З. (неразкр. иниц.) — 315
Ив. К-ев — 151
Иван Знахар — вж. Захариев, Иван — 58
Иван Иванич — 167
Иванов, А. — 119
Иванов, Васил — ПЛ 4 — 85, 159, 164, 259
Иванов, Вичо — ПЛ 2 — 212, 375
Иванов, Вячеслав — ПЛ 3 — 370
Иванов, Гено — 359
Иванов, Д. — 159–161
Иванов, Д. А. — 201
Иванов, Д. Х. — вж. Хаджииванов, Димитър Стоянов — ПЛ 1 — 336

Иванов, Димитър (псевд. Св. Пламенов, Светлозар Пламенов, Ив. Пламенов, Вл. Пламенов) — 152, 154, 158, 164, 165
Иванов, Николай — 158
Иванов, Сава Стоянов — вж. Злъчкин, Сава С. — 417
Иванов, Симеон Гатев (12 февр. 1898, Омуртаг — 6 ян. 1969, Троян) — литер. деец — 11
Иванов, Ст. — 318, 399
Иванов, Стефан Георгиев (25 дек. 1875, с. Долна бяла речка – 14 юни 1951, София) — живописец — 173, 174.
Иванов, Т. — 89, 94, 396
Иванов, Тодор — 458
Иванов, Цвети Славчев (24 авг. 1914, Оряхово – 23 юли 1950, Белене) — литер. критик, журналист, общественик — убит в Белене — 276–278
Иванов, Я. (прев.) — 270
Иванов-Черен, Иля — ПЛ 1 — 325
Иванова, Добрина — 396
Иванчев, Д. — ПЛ 1 — 29
Иванчев, проф. — 358
Иванчинков, Хр. — 393
Идем, Лиляна М. — 278
Иже Глаголев — вж. Силянов, Христо — 64
Изида — 414
Измирлиев, Тома (псевд. Томич, Тома Неверни) — ПЛ 3 — 430, 431. 445
Измирлиев, Христо — вж. Смирненски, Христо — 57, 63
Измирски, Д. Н. — 215, 217
Иисус Христос — 136, 333, 364, 368
Икономов, Матей — ПЛ 2 — 170
Икономов, Петър Николов, свещ. (26 окт. 1886, с. Канлие, Кюстендилско – ?) — протойерей — 339
Илиев, А. — 200
Илиев, Атанас — ПЛ 1 или ПЛ 2 — 360
Илиев, Г. — ПЛ 3 — 304
Илиев, Ненчо — ПЛ 2 — 15, 65, 164, 212, 354
Илиев, Стоян — ПЛ 3 — 104, 105
Илиев-Сириус, Ненчо — вж. Илиев, Ненчо — 209
Илич, Воислав — ПЛ 1 — 61
Илков, Александър (1898–1970) — адвокат, публицист — 377
Илков, Димитър — ПЛ 1 — 36
Илчев, Петър — 185, 187
Илчев, Стефан — ПЛ 4 — 185
Ирасек, Алоис — ПЛ 1 — 91, 92
Исаакиян, Аветис — 48
Искров, Кирил (псевд. на Петров, Кирил) — литер. деец — 136
Исус II (за Александър Стамболийски) — 422
Ихчиев, Любен (1887, Кюстендил – 1959) — литер. деец — 283
Ичмезоглу, Су — 406
Иширков, Атанас — ПЛ 1 — 34, 341

Йерохам, Вили — 383
Йесус Христос — вж. Иисус Христос — 126, 127
Йовков, Йордан — ПЛ 1 — 16, 50, 51, 91, 94, 95, 144, 211, 229, 278, 300, 325, 360
Йовков, Крум — 375
Йовчева, Санда — ПЛ 1 — 70
Йонков-Владикин, Н. — вж. Владикин, Н. Й. — 83
Йонов, Марин (1896, с. Радювене, Ловешко – ?) — литературен и просветен деец — 277
Йончев, Димитър — 132
Йончев, Иван П. — ПЛ 1 — 6

Йорданов, Александър — ПЛ 3 — 105, 117
Йорданов, Велико — ПЛ 2 — 89, 93, 94
Йорданов, Крум (15 ноем. 1900, Монтана – 30 юни 1958, София) — литер. деец — 374
Йорданов, Н. Д. — ПЛ 2 — 44
Йосифов, Адолф — 383, 386, 387, 390
Йосифов, Карл — 185
Йотов, И. — 360
Йоцов, Борис — ПЛ 2 — 74, 83, 212, 219, 234, 238, 325

К. — 357, 400
К. Вал. — 418
К. К-в (и с псевд. Ковачето) — вж. Константинов, Константин — ПЛ 1 — 416
К. В. (К. Вал.) — 418
К. Г. М. — 401
К. Д. — 401
К. П. (неразкр. иниц.) — 339
К. С. П. (вер. инициали на лвовски кореспондент) — 238
К. Т. — вер. Тодоров, Коста — 70
Каблешков, Стоян Лулчов (1 дек. 1868, Копривщица – 1953, София) — учител — 207
Каваев, Асен Христов (псевд. А. Струга) (1895, с. Алваново, Търговишки окр. – 8 авг. 1967, Париж) — писател — 258, 376
Каварналиев, Христо — 116, 270
Кадиев, Стефан Станчев (19 апр. 1897, Хасково – 15 септ. 1985, София) — лекар — 278
Казанджиев, Димитър (Плебей) (?–1944) — хуморист — 430, 450
Казанджиев, Спиридон — ПЛ 2 — 356
Казанджиев, Христо Георгиев (9 ноем. 1896, Кюстендил – 8 септ. 1955, Пловдив) — писател — 61, 65, 86, 206, 207, 210, 375, 376, 378
Казимир (Кажимеж) Велики (1310–1370) — полски крал — 231
Казимирски, А. — вж. Минков, Цветан — 167, 272, 273
Кайнц — 259
Калима — 12
Калина Малина (псевд. на Райна Иванова Митова; 3 авг. 1898, София – 4 ян. 1979, София) — поетеса и писателка — 278, 320, 388, 389, 397
Калинков, Георги Иванов (1860, с. Твардица, Бесарабия – 8 апр. 1926, София) — д-р по право — 66
Калмейков, Б. — 66
Калоянов, Асен Браянов (13 септ. 1900, Пазарджик – 25 март 1974, София) — писател — 59, 164, 248, 288, 303, 307–309, 313, 397
Калфов, Дамян — ПЛ 1 — 48, 65, 76, 85, 198, 325
Калчев, Цоньо — ПЛ 1 — 36, 39, 41, 312
Камбуров, Иван Димитров (26 септ. 1883, Лясковец – 23 ян. 1955, София) — критик, лексикограф, писател — 78, 200, 261, 264, 265, 270, 321, 376
Камбуров, Светослав Димитров (с псевд. С. Палма, Фурен) — ПЛ 3 — 203, 261, 262, 264, 265, 267, 268, 270
Камен Пламен — вж. Стоянов, Петър — 208
Каменов, Борис (псевд., ист. име Борис Николов Ганчев; др. ф. Борис Николов) (1906, с. Драганово, Великотърновски окр. – 1981) — лит. деец — 401
Каменов, Владимир — вж. Цанков, Асен — 60, 209, 212
Каменов, Йордан — 420
Каменова, Ана (псевд., ист. име Ана Михайлова Стайнова) (31 дек. 1894, Пловдив – 1 авг. 1982, София) — писателка — 7
Кампендонк — 101
Кан, Гюстав — ПЛ 3 — 368
Кан, Карл — 385
Кандински, Василий (1866–1944) — руски живописец и график — 100, 114, 139, 146
Канети, Мария — 264

Кант, Е. — вж. Кант, Имануел — 372
Кант, Имануил — ПЛ 1 — 290
Каравелов, Любен — ПЛ 1 — 8, 27, 37, 39, 40, 281–283, 297, 358
Каравелова, Екатерина — ПЛ 1 — 350
Карагьозов, П. Д. — 45
Караджата — вж. Стефан Караджа — ПЛ 1 — 417
Караджич, Вук — ПЛ 1 — 47
Караджов, Димитър — 143, 144, 397
Караиванов, Георги (псевд. Павел Горчев, Атанас Гривинов, Горяно, Витез Борко) вер. Карагеоргиев, Георги Иванов (25 март 1897, Кюстендил – 28 март 1985, София) — писател — 16, 19, 58, 61, 65, 70, 158, 209, 331, 332
Каралийчев, Ангел (Множко Гладенев, Акакий Акакиевич) — ПЛ2 — 187, 228, 249, 287, 288, 299–302, 306, 310, 313, 317, 318, 324, 334, 379, 381, 382, 390, 398, 399, 400, 402, 430, 435–437, 441, 443–446, 448–450, 452, 454, 456
Карамфилов, Е. — вер. Каранфилов, Ефрем — ПЛ 1 — 278
Каран — 217
Каранов, Ефрем — ПЛ 1 — 24
Карановски, Иван — ПЛ 2 — 83, 84, 202, 206, 208, 213, 251, 323, 253
Карапетров, Р. — 400
Карасимеонов — 182
Караславов, Георги (Агор Млад) — ПЛ 1 — 278, 299, 307, 430, 444, 456
Каратеодоров, Васил Димитров (др. ф. Васил Атанасов Каратеодоров) (3 септ. 1909, Созопол — 15 ян. 1981, София) — писател, лит. критик — 278
Кардамин — вж. Христов, Тодор — 16
Каре — 408, 410
Кареев, Николай Иванович — ПЛ 3 — 318
Карима, Анна — ПЛ 1 — 23, 198, 199
Карлайл, Томас (1795–1881) — английски писател, историк, философ — 369
Карнеги, Андрю (1835–1919) — амер.индустриалец и филантроп — 346
Каролеев, Милчо — 412–414
Карчев, Петър (1 апр. 1889, Охрид – дек. 1965, София) — журналист — 212, 376
Касабов, Милю Георгиев (окт. 1865, Чирпан – 27 ян. 1937, Стара Загора) — учител — 97, 98
Каспрович, Мария — 228
Каспрович, Ян — ПЛ 3 — 224, 225, 228, 238
Кастелов, Б. — 176
Катаев, Валентин П. (1897–1986) — руски белетрист — 188
Катен, П. — ПЛ 3 — 406
Кауфман, Лола — 388
Кафеджиев, Ангел — 437
Кацаров, Гаврил Илиев — ПЛ 3 — 35, 321, 348, 354
Кацаров, Димитър Тодоров (14 ян. 1881, Ботевград – 5 февр. 1960, София) — проф. педагогика — 148, 322
Качалов, Василий Иванович (ист. име В. И. Шверубович) (1875–1948) — руски драм. актьор — 123, 144
Кашев, Ст. (псевд. Волен Конник) — 18
Келерман, Бернхард — ПЛ 2 — 423
Келчински, Ан. — 219
Кемалов, Израил — 248
Кент (псевд. на Каралийчев, Ангел) — ПЛ 2 — 430, 443, 444
Керемедчиев (Керемидчиев), Панайот Петров — ПЛ 3 — 45, 47, 59, 61, 74, 85, 86, 209, 215, 216, 376, 395
Керенски — вер. Керенски, Александър Фьодорович (1881–1970) — рус. полит. деец, адвокат, лидер на т. нар. трудовики — 281
Кермекчиев, Ник. Ст. — 397, 400
Кесяков, Иван Цанков (псевд. Verax) (7 ян. 1871, Копривщица – 24 юни 1946, София) — лекар, общественик — 22

Кесяков — 27, 225
Кесяков, Иван — 22
Кесяков, Христо — ПЛ 1 — 24–27, 223, 224, 233, 240
Кехайова, Надя — 375, 377
Кийтс, Джон (1795–1821) — англ. поет — 312
Кикименов, Ил. — 13
Кипарис, Иван — вж. Мировски, Иван Николов — 156, 331, 351, 392
Киплинг, Ръдиърд — ПЛ 1 — 18
Кипров, Александър — ПЛ 2 — 47, 350
Кирил и Методий — 311
Кирилов, Иван — ПЛ 1 — 203, 209, 298, 323, 334, 360
Киркегор, Сьорен — ПЛ 4 — 141
Кирков, Васил — ПЛ 1 — 143
Кирков, Георги — ПЛ 1 — 426, 433, 440
Киров — 434
Киров, К. — 10
Киров, Руско — 250
Кирчев, Атанас Илиев — ПЛ 3 — 264
Киселинчев, Пандо — 101
Киселинчев, Пантуш — скулптор — 213
Киселова, Жана — 396
Кишмеров, Петър (псевд. Петър Русян) (1900–1962) — писател — 182
Кйорнер, Т. — 312
Класанов, Васил (16 дек. 1890, Кюстендил – ?) — общественик — 342
Клаузнер, Йозеф (1874–1958) — лит. деец — 385
Кле(е), Паул (1879–1940) — швейц. художник и теоретик на изкуството — 139, 146
Климт, Густав (1862–1918) — австр. живописец, представител на сецесиона — 101
Клин (или Klin) — вер. Мартовский, Василий Алексеевич — 414
Клинчаров, Иван — ПЛ 1 — 325
Клисаров, Георги — ПЛ 3 — 251
Клисаров, Тод. Л. — 374
Клодел, Пол (1868–1955) — френски дипломат, поет, драматург — 141
Клосник, Зигмунт — 242
Князев, Василий Василиевич (1877–1937) — руски поет — 456
Ковачев — 416
Ковачев, Б. — 278
Ковачев, Вл. — вер. Владислав Михайлов (5 ян. 1875, Щип – 13 апр. 1924, София) — общественик, писател — 56
Ковачев, Йордан Методиев (6 окт .1895, Пещера – 19 февр. 1966, Пловдив) — писател, общественик — 149, 150, 388
Ковачев, Йосиф Ганчев (29 май 1885, Омуртаг – 22 ян. 1976, София) — земед. деец и писател — 40
Ковачев, Михаил Антонов (20 юни 1905, София — 3 дек. 1972, София) — преводач, редактор — 17
Ковачев, П. — 87
Ковачев, Ст. — 182
Ковачето — вж. Константинов, Константин — ПЛ 1 — 416
Ковлаков, Христо — 48
Коджабашеви — 406
Коева, Г. — 151
Коен, Лео (19 септ. 1903, Ямбол – 8 ян. 1958, София) – лит. деец — 385–388, 389, 390, 401
Коен, Марко — 383
Кожухаров, Н. — 14, 335
Койчев, Досю Пенчев (1892, Дряново – ?) — лит. деец — 325
Койчев, Иван — 430, 436, 437
Коклен, Константин — ПЛ 4 — 259

Кокошка, Оскар (1886–1980) — австр. живописец и гравьор, поет и драматург — 100, 146
Коларов, Васил — ПЛ 2 — 451
Коларов, Павел — 264
Коларов, Ст. — 287, 291, 300, 307
Колев, Иван (Иван Колев Стоянов) (15 септ. 1861, с. Бановка, Бесарабия – 29 юли 1917, Виена) — генерал — 15
Коледаров, Ст. Н. — ПЛ 1 — 66, 69, 87, 89, 92, 93, 95
Коля — 442
Комунист — 451
Конопницка, Мария — ПЛ 1 — 25, 224–227, 239
Констанс — 253
Константинов, Алеко — ПЛ 1 — 70, 194, 252, 255, 297, 350, 352, 388, 391, 422
Константинов, Боян — художник — 78, 144
Константинов, Георги — ПЛ 1 — 286, 300
Константинов, Константин — ПЛ 1 — 76, 85, 95, 126, 211, 372
Константинова, Василка — 357
Константинова, Донка Илиева (14 дек. 1894, Сливен – 26 февр. 1973, София) — художничка — 204
Консулов, Стефан Георгиев, проф. д-р (19 авг. 1885, Пазарджик – 1955, София) — зоолог — 321
Консулова-Вазова, Елисавета — ПЛ 3 — 78, 336
Конфино, Маламо — 386
Конфуций — 333
Коперник, Николай — ПЛ 1 — 246
Копотл, Тецкуко Незагуал — мексикански владетел от XV в. пр. н. е. — 369
Коро, Камий (1796–1875) — френски художник —109
Короленко, Виктор — 69
Короленко, Владимир Галактионович — ПЛ1 — 284, 290, 312, 332, 336, 455
Кортис (Ра Делов), Андре — вж. Хлебаров, Ячо Ст. — 67
Кортнер, Фриц (1892–1970) — немски актьор — 376
Костов, Георги — 323
Костов, Никола — вер. Никола Костов Николов (27 юли 1894, София – 5 март 1955, София) — лит. деец или Костов, Никола Иванов, псевд.Червен Лиляк (1891–?) — хумористи — 158
Костов, Ст. Л. — ПЛ 1 — 198, 212, 408
Костов, Стефан — 219
Костомаров, Николай Иванович (1817–1885) — руски историк и писател — 282
Котоманов, Н. М. — 337–339
Коттер, Мелкъм — 342
Кохан, А. Е. — 335
Кохан, П. С. — ПЛ 2 — 297
Кохановски, Ян — ПЛ 4 — 225
Коцев, Димитър (26 окт. 1878, с. Лютаково, Ботевградско – 12 ян. 1951) — артист —
Коцюбински, Михаил Михайлович (1864–1913) — укр. писател — 281, 284
Коюмджийски, В. — 200, 208, 209, 212, 376, 377
Кр. Д. — 343
Кр. С. (неразкр. иниц.) — 343
Краева, Соня — 18
Крайска, Севдалина (Севделина) — вж. Попова, Рена Пешева — 248, 251
Крандиевски, В. — 370
Крапчев, Данаил Василев (15 дек. 1880, Прилеп – 8 ноем. 1944, Г. Джумая) — бълг. интелектуалец и журналист — 54, 349
Красенка — вж. Чачановски, Цветан — 427, 430
Красимир К. — 150
Кратина, Валерия — 376
Крашински, Зигмунт — ПЛ 3 — 221, 225, 229, 235
Кремен, Михаил — ПЛ 1 — 84, 87, 94, 144, 199, 259, 342, 372
Кремио, Бенжамен — 388

Кречетало — вж. Караславов, Г. С. — ПЛ 1 — 405
Кридл, Манфред — 241
Крилов, И. А. — 187
Кропоткин, Пьотр Алексеевич (1842–1921) — руски революционер, теоретик на анархизма — 10, 152, 153, 163
Крусев, Пенчо Дончев (11 ноем. 1887, Дряново – авг. 1944) — писател — 375, 376, 395
Кръстев — 74
Кръстев, К. — 42, 43, 49, 69, 89, 103, 105, 145, 288, 402
Кръстев Кирил — 98, 100, 140
Кръстев, Кръстьо, д-р — ПЛ 1 — 90, 110, 179, 212, 252, 255, 269, 339
Кръстев, Слави — 288, 396, 398, 399, 401
Кръстювска, Рада — 187
Кузманов (печ.) — 362
Кузов, Ст. Д. — 329
Кулеша, Ян — 241
Кунев, Иван — 81, 82, 208, 339
Кунев, Трифон — ПЛ 1 — 6, 76, 81, 82, 85, 95, 173, 174, 212, 259, 334
Куприн, Александър Иванович — ПЛ 2 — 48, 312, 332, 335, 339
Купчински, Ф. — 367
Кусиков — 333
Кутинчев, Ст. — вер. Стилиян Атанасов — ПЛ 1 — 15
Куцарова, Димитра — ПЛ 4 — 83
Куюмджиев, Иван — 148, 150
Куюмджиев, К. — 293, 294
Кшижановски, Юлиян (1892–1976) — полски литературовед — 236
Кълвачов, К. — 291, 292
Кънев, Тодор — 321
Кънчева, Здравка — 310
Кърджиев, Асен Панайотов (3 юни 1884, Разград – 19 юни 1978, Ямбол) — редактор, лит. деец — 401
Кърчовски, Йоаким (ок. 1750 – ок. 1820) — българ. книжовник — 40
Кьорчев, Димо — ПЛ 1 — 49, 96, 110, 354
Кюлявков, Крум (Васка Циганьок, Дубинушка, Плебей, Червен смях, Асурбанипал, Работник, Беден жител, Остен, Прометей, Пролетарско чедо, Апис и др. псевдоними) — ПЛ 2 — 176–178, 217, 426–430, 432–434, 436, 439–449, 451–456
Кямил Ефенди — вж. Смирненски, Христо — 417, 419, 422, 423

Л. П. — вж. Паспалеев, Леонид — 332
Л. Ч. (неразкр. иниц.) — 46
Ла-Ми — 260
Лагерльоф, Селма — ПЛ 3 — 278
Лазаров, Иван — ПЛ 3 — 173, 174, 213
Лазаров, Койчо — 158
Лазаров, Л. — 396
Лазаров, Н. — 6
Лазаров-Лебедев, Александър — 351
Лазов, Д. — вер. Димитър Лазов Бъчваров (20 ян. 1884, Кюстендил – ?) — педагог — 86
Лалински, Димитър — 187
Ламар — вж. Маринов, Лалю — 100, 121, 123, 124, 192
Лампе, проф. — 245
Ландер, Думиг — вер. Ракитин, Никола — 294
Лао-Тце (Лао-Дзъ) — вж. Лаодзъ — ПЛ 3 — 333
Ларин — 459
Ларошфуко, Франсоа дьо (1613–1680) — френски писател моралист — 192
Ларс — 459
Ласков, Данаил Т. (1871 – 9 юли 1922, София) — богослов, книжовник — 355

Латерна Органона — вж. Ясенов, Христо — 430
Лафчев, С. — 240
Лафчиев, Стефан Николов — ПЛ 2 — 227
Лашев, Н. В. — 403
Лашевски, Ст. — 226
Леви — Петров (печ.) — 362
Леви, Арон — 386, 390
Леви, Моис — 388
Леви, Рафаел — 383
Левски, Васил — ПЛ 1 — 34, 35, 40, 187, 207, 278, 289, 308, 417, 420, 433, 449, 454
Леков, Иван Димитров (1 март 1904, София – 4 авг. 1978, София) — бълг. езиковед славист — 235
Ленау, Н. — ПЛ 1 — 213
Ленин, Владимир Илич — ПЛ 1 — 192, 289, 433, 454, 459
Леонардо да Винчи — ПЛ 1 — 138
Лепавцов, Димитър — 398
Лепин (неразкр. псевд.) — 37
Лермонтов, Михаил Юревич — ПЛ 1 — 192, 393
Лесинг, Теодор (1872–1933) — немски философ — 385
Леско, Н. М. (псевд. на Лесков, Никола Митев) — 48
Лесков, Никола Митев — педагог — 48
Либкнехт, Карл — ПЛ 3 — 439, 441
Лида Н. (неразкр. псевд.) — 49
Лиехман, Едит — 385
Ликова, Розалия — ПЛ 3 — 105
Лил Адам, Вилие де — 183
Лил Адан, Вилийе де — 108
Лил, Льоконт дьо Шарл Мари-Рене (1818–1894) — френски поет — 368
Лилиев, Николай — ПЛ 1 — 58, 91, 97, 100, 125, 126, 129, 136, 137, 141, 144, 173–177, 206, 211, 249, 290, 303, 307, 311, 317, 334, 372, 393, 399, 408, 409
Лилия Ц. — 393
Лилянски, Ст. А. — 338
Лина, Г. Д. — вж. Хаджилиев, Димитър Георгиев — 164
Лингорски, Власи Илиев (1866, Троян – 1947, Троян) — общ. деец — 192
Липовецки, Жил — 106
Лисковски (ректор) — 245
Литвинов, Г. — 405, 406
Лихтенберг, А. — вер. Лихтенберже, Андре (1870–?) — френски писател и историк — 46
Лобачевски, Николай Павлович (1792–1856) — руски матматик — 64
Лоенгрин — вер. Тотев, Тотю Иванов — 260
Лозев, Христо Димов (5 ноем. 1883, Лозенград – ?) — илюстратор — 434
Лозински, Х. К. — 376
Ломброзо, Ч. — ПЛ 1 — 10
Лондон, Джек — ПЛ 4 — 333
Лоран, Марсел — 208
Лорд Вилмон — вж. Смирненски, Христо — 417, 419
Лоренцо Великолепни — 138
Лоти, Пиер — ПЛ 1 — 369
Лотке — вж. Рамов-Лотке, Б. — 408, 410
Лохвицкая, Мира (Мария) Александровна — ПЛ 3 — 61
Луис, Пиер — ПЛ 3 — 60, 332, 342, 343, 347
Лурие, О. — ПЛ 3 — 253
Людмил — вж. Вълчанов, Людмил — 256
Люксембург, Роза — ПЛ 3 — 441, 455
Люнел, Арманд — 387
Люсиен — вж. Зидаров, Камен — 304, 305

Люсиен, Т. — 305
Люцефера — 415, 416
Ляпчев, Андрей — ПЛ 3 — 349, 442

М. — вж. Милев, Гео — 143
М. М-ов — вж. Милев, Гео — 143
М. Г — 403
М. Гр. — 403
М. Д. (Милев, Г. и Дановски, Б.) — 141, 144, 186, 188
М. К. — вж. Кремен, Михаил — 87, 257
М. М. — вж. Милев, Гео — 143
М[инев], В. — 294, 295
Мавродинов, Никола Петров (2 ноем. 1904, Тутракан – 28 февр. 1958, София) — археолог, изкуствовед — 288
Маг(ъ)р, Марис — ПЛ 3 — 456
Мадам Заира — 410
Маджаров, Михаил — ПЛ 1 — 55, 442, 451
Маестро Атанасов — вж. Атанасов, Георги, маестро — 265, 270
Мазановски, А. — 235, 236
Мазановски, М. — 235, 236
Мазуркевич, Т. — 144
Майер, Сами — 388, 389
Майка — вж. Благоева, Вела — 430
Майков, А. Н. — ПЛ 2 — 91
Маке, Огюст (1813–1888) — френски писател — 369
Македонски, Димитър — ПЛ 1 — 40
Македонски, Стефан — ПЛ 4 — 374
Маковски, Борис — псевд., вж. Първанов, Борис Иванов — 16, 19
Макогон, Н. — 345
Максимов, Димитър Христов — 208
Максимов, Христо Димитров — ПЛ 1 — 325
Малакчиев, Христо — 18
Маларме, Стефан — ПЛ 1 — 100, 106, 110, 112, 136, 141, 143
Малашевски, Ст. — 234
Малви — вж. Минков, Цветан — 167
Малджиев (печ.) — 275, 362
Малеев, Ив. — 276
Малешевски, Ан. — 399
Малинов, Александър Павлов — ПЛ 4 — 32, 207, 348, 349, 422, 442
Малмов, Константин — вж. Списаревски, Константин Д. — 63
Мальови — 272
Мамарчев, Д. — 270
Мамин-Сибиряк — ПЛ 2 — 151
Ман, Маурици — 239
Ман, Томас — ПЛ 4 — 390
Манделщам, Осип Е. — ПЛ 4 — 333
Мандес, Катюл — ПЛ 1 — 368
Мане, М. Г. — 386
Манев, Т. — 207, 306
Манев, Тодор Събев — вж. Зидаров, Камен — 157, 304
Мани, Оливие дьо — 368
Манов, Васил — ПЛ 2 — 30, 33
Манолов, Ф. — 30
Манчева, Е. — вер. Манчева, Екатерина Вл. (30 ноем. 1883, Русе – 17 март 1943, Русе) — поетеса — 291, 292
Манчов, К. Ив. — 167, 168, 171

Марангозов, Николай — ПЛ 4 — 181–184
Марзоханов, Борис — ПЛ 4 — 183
Мариани, Марио — 137
Маринов, Лалю (Ламар) — ПЛ 4 — 57
Маринов, В. — 397
Маринов, Н. — 336
Маринов, Никола — ПЛ 3 — 246
Маринов Хр. — 338
Маринов, Ю. — 393
Маринова, Руска (18 дек. 1899, Самоков – ?) — художничка — 335
Маринополски, Йордан — ПЛ 1 — 41, 42
Мариян от Лясковец — 303
Марков, Ангел Георгиев — 414
Марков, Георги — 102, 103, 116, 119, 137
Марков, К. — 13
Марков, Методи М. — 17
Марков, Тодор, ген.-майор (21 май 1870, с. Хисар Кюселере, дн. Хисаря – ?) — 13, 14
Маркович, Даница — 214
Маркович, Светозар — 40
Маркс, Карл — ПЛ 1 — 385
Маркус, С. — 387
Марс, Евгения — ПЛ 1 — 54, 61, 65, 85, 86, 254
Марциал, Марк Валерий (34–104) — римски поет — 84
Марчевски, Денчо (Люляков) — ПЛ 4 — 323
Марчевски, Марко — ПЛ 3 — 380
Марчевски, Марчо — вж. Марчевски, Марко — 380
Матеев, Ат. — 285, 286, 290
Матеев, Драгомир, д-р (11 май 1902, Каварна – 28 дек. 1971, София) — лекар-физиолог, чл.-кор. на БАН — 207
Матеев, Пантелей — вер. Пантелей Матеев Карасимеонов (22 ноем. 1898, Горна Оряховица – 21 юни 1957, София) — лит. деец — 249
Матейко, Ян — 246
Мацков, Юзеф (псевд.) — вж. Заполска, Габриела — 228, 231
Машев, Георги — ПЛ 3 — 14, 213
Маяковски, Владимир Владимирович (1893–1930) — руски поет — 132, 134
Меворах, В. — вж. Петров, Валери — 278
Мезан, Исак — 383, 385, 388
Меламед, Д. Б. — 386
Меламед, М. С. (печ.) — 405
Мелпомена — вж. Камбуров, Светослав Д. — 264
Мендес, Катюл — ПЛ 1 — 11, 377
Мерил, Стюарт — ПЛ 3 — 369
Месечков, Недялко Спиров (псевд. Ел Хоб) (17 юли 1906, Ямбол – 19 ян. 1980, София) — писател — 325, 401
Метерлинк, Морис — ПЛ 1 — 26, 98, 100, 140, 190, 331–333, 367, 370, 372
Мечкуевски, Б. — 40
Мешков, Ив. — 360
Микеланджело Буонароти — ПЛ 1 — 126
Миклюшевски — 242
Микола, Йозеф Юлиус (1866–1946) — фински славист — 12
Миладинов, Димитър — ПЛ 1 — 40, 350
Миладинов, Константин — ПЛ 1 — 40, 350
Миладинови, братя — 353
Милев — 135
Милев и Дановски — 141
Милев, Васил — 183

Милев, Гео — ПЛ 1 — 70, 73, 74, 76, 78, 88, 89, 95–100, 102, 104–122, 124–126, 128, 133, 134, 137, 138, 140–143, 145, 146, 154, 163, 165, 189, 201, 202, 221, 238, 259, 298, 339, 346, 351–353, 366, 368, 377, 393, 419, 431
Милев, Иван — вер. Иван Милев Лалев (19 февр. 1897, Казанлък – 25 ян. 1927) — живописец, илюстратор — 101, 114, 143, 146, 434
Милев, Никола — ПЛ4 — 87, 349
Миленков — 335
Милети Софийски (1833, Струмица – ?) — митрополит — 40
Милетич, Любомир — 34
Милошев, Евстатий (28 авг. 1883, с. Радово, Пернишки окр. – ?) — учител — 325
Милтън, Джон (1608–1674) — англ. поет, публицист — 230
Милюков — вер. Милюков, Павел Николаевич (1859–1943) — руски политик и писател — 281
Миндев, Хр. — 210
Миндов, Христо — ПЛ 1 — 74, 83, 183, 184, 259, 260, 290, 295, 325
Минев, Г. — 312
Минева, Магда — ПЛ 1 — 397
Минков — 68
Минков, Д. — 312
Минков, Петър — 362
Минков, Светослав — ПЛ 2 — 54, 56, 61, 62, 70, 71, 141
Минков, Цветан (псевд. А. Казимирски, Малви, Аика, вер. Scriptum) — ПЛ1 — 45, 47, 67, 89, 152, 154, 160–162, 164, 165, 167, 170–172, 272, 273, 323, 325, 326
Минов, Ц. — 188
Миновски, Михаил — 286, 287, 297
Мински, Н. — вер. Мински, Н. — ПЛ 1 — 368, 402
Минчев, Г. П. — вер. Минчев, Георги Петров (29 юни 1879, Севлиево – 26 авг. 1942, София) — кооп. деец — 342
Минчев, Ив. — 34
Минчев, Мих. — 13
Мирбо, Октав — ПЛ 2 — 268
Мировски, Иван Николов — ПЛ 3 — 156, 331, 392
Мирчев, Иван — вер. Мирчев, Иван Стоянов (11 окт. 1897, Стара Загора – 14 апр. 1982, Стара Загора) — поет — 81, 100, 121, 129, 130, 144, 182–184, 215, 216, 334, 371, 372
Мирчев, М. — 13
Митенска, О. — 364
Митервурцер, Фридрих — 259
Митов, Антон — ПЛ 1 — 336
Митов, Борис — 71, 336
Митов, Стефан Борисов — ПЛ 3 — 78, 342
Митрович, Милорад — ПЛ 3 — 377
Михаел, Алберт — вж. Аврам, Алберт Михаел — 390
Михайлов, А. — 182
Михайлов, А. С. — 397
Михайлов, Б. — 336
Михайлов, Георги — ПЛ 1 — 60, 100, 128, 129, 132, 334, 366, 368, 372, 427, 429
Михайлов, Кирил — 308, 310, 312, 399, 401
Михайлов, Константин — 400
Михайлов, Н. — 291, 362
Михайлов, Павел — 158
Михайлов, Пан. — 86
Михайлова, А. — 42, 276
Михайловски, Стоян — ПЛ 1 — 6, 9, 46, 74, 76, 80, 83, 91, 95, 126, 194, 198, 211, 212, 268, 270, 290, 291, 297, 308, 356, 417, 420, 455
Михалски, Ян (1876–1950) — полски филолог и библиофил — 236
Михалчев, Димитър — ПЛ 1 — 349
Михов, А. — 78, 260, 335

Михов, Н. — 34
Мицкевич, Адам — ПЛ 1 — 24, 26, 221, 223, 225, 229, 232–235, 242, 245, 278
Мичело — вер. Королеев, Милчо — 414
Мишайков, Владимир — 434
Мишайков, Димитър — ПЛ 3 — 34, 71
Мишев — 310
Мишев, Георги — 254
Мишев, Димитър — ПЛ 1 — 207, 293
Младенов, Асен — ПЛ 3 — 72, 76, 79, 89, 90, 94
Младенов, Д. — 265
Младенов, Стефан — ПЛ 1 — 22, 26, 31, 35, 42, 43, 73, 75, 219, 222, 237, 241, 281, 282, 290, 298, 325, 327, 342, 356, 358, 360
Мозер, Ханс (вер.) (1889–1967) — немски музиковед — 390
Мойшеле — 390
Моклер, Камил — ПЛ 3 — 141, 395
Мокрев, Стефан — ПЛ 2 — 376, 379–382
Молиер (Жан Баптист Пуклен) — ПЛ 1 — 70
Моллов, Васил Димитров (др. ф. Моллов, Владимир Димитров) — ПЛ 4 — 34
Молнар, Фр. — ПЛ 3 — 203
Молотин, А. Г. — 367
Момберт, Алфред (1872–1942) — немски поет — 368
Момчилов, Ернест (4 февр. 1893, Самоков – ?) — преводач — 264
Моне — вер. Моне, Клод — ПЛ 4 — 109
Монтесори, Мария (1870–1952) — итал. педагожка, д-р — 321
Моню Ге — вж. Грюнберг, Моню — 406
Мопасан, Ги дьо — ПЛ 1 — 11, 66, 312, 369, 393
Мор, Томас (1478–1535) — англ. историк и писател — 44
Мороа, Андре (1885–1967) — френски писател — 213
Мороз-Деледа — 260
Морозов, Петър — ПЛ 3 — 143, 206, 209, 213, 336, 354
Морской, А. А. — 339
Мортифера — 415, 416
Морянин, М. — вж. Полянов, Димитър — 430, 431
Москвич — 452
Москов, Моско — ПЛ 1 — 37, 360
Мот Фуке, Ф. дьо ла — 190
Мошанов, Стойчо — ПЛ 3 — 349
Мултатули — ПЛ 1 — 66, 369
Мунк, Едвард (Мунх, Едуард) (1863–1944) — норв. живописец и график — 100, 101, 146
Мусаков, Владимир — ПЛ 1 — 85, 86, 377, 389
Мусаков, Илия Петров (псевд. И. Кипарисов) (11 юли 1894, Враца – 1969) — военен писател — 18
Мусолини, Бенито (1883–1945) — диктатор и идеолог на фашизма — 444, 451
Мустаков, Д. — вер. Мустаков, Димитър Михайлов (1872, Каварна – 1973) — лит. деец — 194
Мустафа, султан — 27
Мустейкис, К. — 334
Мутафов, Александър — 335
Мутафов, Константин — ПЛ 2 — 86
Мутафов, Чавдар — ПЛ 3 — 73, 78, 95, 100, 105, 111, 114, 116, 139, 140, 143–146, 372, 376
Мутафова, Ф. — вж. Попова, Ф. — 397
Мутафчиев, Петър — ПЛ 3 — 349
Мънков, Серафим Трифонов — 277
Мъркичка, Иван — ПЛ 1 — 336
Мюлентал, А. — 400
Мюлер, Макс (1823–1900) — английски филолог-санскритолог, лит. историк и религиовед — 370

Мюсе, Алфред дьо — ПЛ 1 — 251, 312

Н. — 399
Н. В. — 216, 218, 233
Н. Н. — вж. Никитов, Никола — 70, 260, 325
Н. Ш. — вж. Шиваров, Никола — 324
Навил, Ернст (Жул-Ернст Навил) (13 дек. 1816 – 17 май 1909) — швейцарски философ и теософ — 355
Нагел Смуглий — вж. Смирненски, Христо — 417, 419, 422, 423
Надзвецки, Сигизмунд — 369
Надсон, С. Я. — 187
Назив Сюлейман — 251
Найден Д-в — 254
Найденов — 431
Найденов, Александър — ПЛ 3 — 131
Найденов, Димитър Николов (Димитрий Цензор; 15 септ. 1896, В. Търново – 22 март 1946, Своге) — журналист — 430, 431, 435, 447, 451–454, 456
Налбантски, Георги — 186
Нансен, Петер (1861–1918) — датски изследовател — 49
Народен приятел — 78
Нарцис — 11
Нарцис, Ж. Б. — вж. Балинов, Георги — 11
Натанаил Охридско-Пловдивски (светско име Нешо Стоянов Бойкикев; 26 окт. 1820, с. Кучевица, Скопско – 18 септ. 1906, Пловдив) — митрополит, книжовник — 40
Натов, Тодор Кръстев — вж. Овесянин, Богдан — 323
Наумов, Никола М. — ПЛ 3 — 362
Наумов, Петко — вер. Наумов, Петко Юрданов (29 юни 1879, Берковица – 5 март 1933, София) — муз. педагог и композитор — 71, 270, 345
Наумова, Дана — 209, 342
Наумова, Лена-Беатриче — 17
Нахмиас, Витали — 447, 450
Нахмиас, Ш. — 374
Начов, Н. — ПЛ 3 — 15, 31, 34
Неверни, Тома — 430
Неверов, Ал. — вер. Неверов, Александър (псевд., ист. име Александър Сергеевич Скобелев) (1886–1923) — руски писател — 400
Неволин, Минко — ПЛ 1 — 83, 197, 202, 208, 215, 216, 218, 257, 315, 351, 408
Негенцов, Досю Ан. (17 дек. 1872, Габрово – 23 авг. 1952, София) — учител и общ. деец — 319, 321
Негенцов, Христо Станчев — ПЛ 3 — 319, 321, 324
Негри, Ада — ПЛ 1 — 171
Нед.- Золотович — 396
Недев, Вл. — ПЛ 4 — 336
Неделев, Ангел — 6, 36, 37
Неделчев, Г. Г. — 398
Недков, Марин — 185
Недков, Тодор Славов (псевд. Николай Татарев, Беглец, Т. Н.) (1898–1958) — журналист, лит. деец — 152–154, 159, 161–163, 165
Нейчев, Хар. — ПЛ 3 — 276
Нейчев, Хр. — 362
Некрасов, Николай Алексеевич — ПЛ 1 — 456
Нели — 170
Нелюбов, Йохан (неизв. псевд.) — 11
Немиров, Добри — ПЛ 1 — 51, 54, 61, 65, 69, 154, 211, 212, 222, 322, 342
Немирович-Данченко, Владимир — ПЛ 1 — 260
Немойевски, Анджей — ПЛ 2 — 227

Ненов, Ас. — 377
Ненов, Васил (Бускасие) — ПЛ 1 — 430
Ненов, Ив. — 300
Ненов, Йоаким — 320
Ненов, Н. — 402
Ненов, С. — 47
Ненов, С. Н. — 49
Ненчева, Екатерина — ПЛ 1 — 197, 248
Неофит Рилски — ПЛ 1 — 40
Неруда, Ян — ПЛ 1 — 91, 92
Несретник — ПЛ 3 — 446
Несторов, Кирил — 276
Нехлюдов — вер. Нехлюдов, Анатолий Василевич — 200
Нещастин, В. — вж. Мокрев, Стефан — 380
Ника (белетрист с неразкрит псевдоним) — 38
Никитин, Н. С. — 9
Никитов, Никита — 58
Никитов, Никола Савов — ПЛ 3 — 158, 161, 164, 165, 298, 322, 323, 325, 326, 398
Никифоров, М. — вер. Никифоров, Марко; пълно име Марко Никифоров Константинов (25 дек. 1872, Елена – 9 февр. 1939, София) — зап. ген. — 182
Николаев, Н. — 88, 92, 95
Николаев, Николай Попов (26 май 1874, с. Жеравна, Сливенски окр. – 18 май 1949, София) — книжовник, библиограф — 13, 15
Николай II — руски император — 66
Николов, Андрей — 206, 207, 213, 336
Николов, Г. — 29, 186
Николов, Д. — вж. Осинин, Димитър — 430
Николов, Димитър — 359
Николов, Еньо (пълно име Еньо/Еню Николов Енев) (28 февр. 1887, Габрово – 17 ноември. 1966, София) — лит. деец — 325, 326
Николов, К. (печ.) — 6, 20
Николов, Кирил — 154
Николов, Коста — ПЛ 3 — 349
Николов, Малчо — ПЛ 2 — 76, 89, 90, 92, 211, 297, 298, 324, 325
Николов, Н. — вж. Никитов, Никола — 326
Николов, П. — 338, 339
Николов, Сашо — 161
Николов, Тончо — 201
Николова, Люба — 323
Николчов, Васил (21 окт. 1873, Самоков – ?) — 30
Нилус, П. А. — 66, 346
Нинчев, Ил. — 278
Ницше, Фридрих — ПЛ 1 — 68, 98, 100, 126, 145, 146, 268, 290, 332, 360, 368, 377, 402, 423
Новалис (псевд., ист. име Фридрих фон Харденберг) (1772–1801) — немски писател — 145, 146, 269, 377
Ноемис — 254
Нойков, Цветан, хуморист (Животец, Sympinius) — ПЛ 3 — 403, 417, 419, 420
Ноомберг, Н. Д. (1876–1927) — нем. поет — 387
Норвид, Циприан Камил (1821–1883) — полски писател и художник — 221, 224
Нордау, Макс (1849–1923) — немски учен — 385
Нофирт, Вортимид — вж. Димитров, Трифон — 364
Ношков, Николай Димитров (15 март 1900, Ямбол – 18 февр. 1956, София) — писател — 392
Нусбаум, Макс — 390

О'Рел, Макс — 369
О'Флахерти, Лаймар — вер. О'Флаерти, Лайам (1897–?) — ирландски писател — 18

Обанел, Теодор (1829–1886) — провансалски поет и драматург — 171
Обрешков, Т. — 349
Обстфелдер, Сигбьорн (1866–1900) — норв. писател — 137
Овадия, Барух Леви (1888, Никопол – ?) — преводач — 383
Овесянин, Богдан — ПЛ 4 — 323
Овидий — ПЛ 2 — 9
Овчарова, Н. — 309
Огнянов, Христо Дамянов (29 дек. 1911, с. Тресокче, Дебърско – ?) — журналист — 278, 396, 398, 401
Озирис — 414
Октомврийски, М. Д. — 380
Окър Кокър — вж. Смирненски, Христо — 417, 419, 422
Ол Рад — вж. Радинова, Олга — 84
Олгин, М. — 402
Олес, О. — 281
Олчев, Стоян — ПЛ 1 — 59, 157, 158
Олшевски, Стефан — 242
Омарчевски, Стоян — ПЛ 2 — 78, 206, 333, 352, 375
Омир — ПЛ 1 — 149, 192, 318
Оне, Жорж (1848–1918) — френски писател — 51
Онуфри Сливнишки — вж. Полянов, Димитър — 430
Орешков, Павел — ПЛ 3 — 41, 210
Орионис — 459
Орукин, Елена — 183
Осиан-Макферсон — 84, 89
Осинин, Димитър (Д. Николов, В. Н. Б., Белоречки) — ПЛ 2 — 430, 431, 435–437, 439, 440, 454, 456
Остен — вж. Кюлявков, Крум — 430
Отец Онуфрия — ПЛ 4 — 414
Офелия — 393

П-р — вж. Павурджиев, В. — ПЛ 3 — 416
П-р Тр. Д.— вер. инициали на Димитров, Трифон, пастор — 364, 365
П. Ив. — 376
П. М. — 213
П. П. (неразкр. иниц.) — 46
П. Ст. — 12
П. Т. — 314
Павел Божигробски — 40
Павликовска-Ясножевска, Мария (1894–1945) — полска поетеса — 226
Павлов, Александър — ПЛ 4 — 52
Павлов, Йордан — 190
Павлов, П. — 336
Павлов, Тихомир — ПЛ 2 — 85, 86, 212, 395
Павлов, Тодор — ПЛ 2 — 178, 378
Павлова, Н. М. (1897–1973) — руска детска писателка — 83
Павурджиев (Ванка Пепел), Васил — ПЛ 3 — 29, 248, 251, 253, 403, 404
Паисий Хилендарски — ПЛ 1 — 162, 243, 289, 290, 311, 350, 358
Палазов, Ст. — 339
Палма, С. — вж. Камбуров, Светослав Д. — 266
Палмир — 416
Пан, Д. — 444
Панайотов, В. — 291, 292, 380
Панайотов, Ст. Х. (печ.) — 379
Панайотов, Ф. — вер. Филип Ламбрев Панайотов — ПЛ 1 — 431, 435
Пантелеев, Димитър — ПЛ 3 — 155, 277

Пантелеймон — вер. Пантелеймон Великомъченик от гр. Никомидия, светия (?–305) — 450
Пантера (неизвест. сътрудник) — 421
Панчев, Димитър — ПЛ 2 — 331, 397
Панчев, Иван (10 февр.1909, с. Бяла Черква – 5 февр. 1972) — естественик — 308, 309, 311, 331, 333, 397
Панчев, Стамен — ПЛ 1 — 187, 189
Папа Благоев — вж. Благоев, Димитър — 422
Папазов, Жорж (Георги Панайотов Папазов) (2 февр. 1894, Ямбол – 23 апр. 1972, Ванс, Франция) — бълг. художник, живял и работил във Франция — 108
Папалян, Вр. — 48
Парасъз Паша (неразкр. псевд.) — 421
Парацелус — вж. Ясенов, Христо — 430
Парашкевов, Цветан — ПЛ 2 — 46, 73, 77, 92, 201
Партений Зографски (Партений Нишавски) (1818, с. Галишник, Дебърско – 1876, Цариград) — виден деец на бълг. църковен въпрос, учил в Охрид, Солун и Цариград, покалугерил се в Зографския манастир; Нишавски-Пиротски митрополит от 1864 до 1874 г. — 40
Парушев, Васил Г. — 51, 205–210, 212, 213
Парчевич, Петър — ПЛ 1 — 246
Паси, Жак — 390
Паси, Леон — 387
Паскалев, Ал. — ПЛ 1 — 325
Пасков, Васил — ПЛ 3 — 350
Пасманик, Д. (псевд. Белинов) — ПЛ 1 — 385
Паспалев, П. — ПЛ 3 — 14
Паспалеев, Леонид — ПЛ 4 — 329, 331–333, 336
Паспалеева, Весела — вж. Караманова-Паспалеева, Весела — 331, 332
Пастернак, Борис Л. (1890–1960) — рус. поет и белетрист — 333
Пастухов, Иван (7 апр. 1878, Севлиево – 1 май 1961, София) — учител, историк — 320
Пастухов, Кръстьо — ПЛ 2 — 422, 443, 458, 459
Пастьор, Луи — ПЛ 1 — 10
Пашев, Ганчо Стефанов — ПЛ 1 — 43, 357
Пашев, Георги Ст. — 356
Пашов, Г. Ст. — 360
Пеев, Пенчо (8 март 1906, Айтос – 21 ян. 1929, Бургас) — поет — 397, 401
Пеев, Тодор — ПЛ 1 — 357
Пеев-Плачков, Иван — ПЛ 1 — 204
Пейо, М. А. — 439
Пейчинович, Кирил — ПЛ 1 — 40
Пелинов, Божидар Н. — 158
Пен. — 452
Пенев, Ангел Марков — 158
Пенев, Боян Николов — ПЛ 1 — 22–24, 28, 42, 70, 84, 109, 142, 143, 220–224, 228, 232, 235, 238, 242–245, 290, 351, 339
Пенев, Дим. — 360
Пенев, П. — ПЛ 4 — 13
Пенева, Евд. — 278
Пенков, А. — вер. Ангел Пенков — вж. Русалиев, Владимир — 59
Пенков, Иван (27 апр.1897, Казанлък – 28 ноем. 1958, София) — художник — 216
Пенчев, Т. — 47
Пер. П. — 401
Перец, Исак Лейо (Перец, Ицхак Лейбуш или Леон) — ПЛ 4 — 386
Перец, Ицхак Лайб — 369
Пернов, Георги — 31
Перцински, Зигмунд — 376
Песталоци (ако е Йохан Хайнрих Песталоци) — ПЛ 1 — 322
Петканов, Константин — ПЛ 2 — 325

Петков, Александър (Алеко Земни) (11 юли 1897, с. Мекиш, Великотърновско – ?) — литер. деец, учител — 380
Петков, Елисей — 205
Петков, Елисей (печ.) — 285, 286
Петков, Иван — вж. Грозев, Иван Петков — ПЛ 1 — 248, 308, 311
Петков, Кръстю — 400
Петков, П. — вер. Петков, Петко — ПЛ 3 — 397
Петков, Сл. (печ.) — 256
Петков, Ст. — вер. Петков, Стефан — ПЛ 3 — 30
Петков, поручик — 169, 170
Петкович, Андрей — 40
Петкович, Константин — 40
Петлюра, Семьон Василиевич (1879–1926) — украински политик — 280
Петрик, Карл-Ернест Христов (1858–1930) — мисионер, евангелист — 362
Петров, А. — 190
Петров, Валери (В. Нисим Меворах) (22 апр. 1920, София –) — поет, сценарист, драматург, преводач — 278
Петров, Д. (печ.) — 275
Петров, Йосиф — ПЛ 4 — 13
Петров, Л. К. — 167, 168
Петров, Никола — ПЛ 3 — 210, 264
Петров, Панайот — поет — 59, 266
Петроградски, Ваня — вж. Ясенов, Христо — 430, 435
Петьофи, Шандор — ПЛ 1 — 456
Пехер, Карл — вер. Поп Христов, Константин — 251–253
Пециус — 318
Пешо Босяка — вж. Хаджиделев, Петър — 430
Пинкас, Беки — 387
Пинкас, М. Я. — 387
Пинтев, Любен — ПЛ 4 — 144
Пипалов, Христо (? – 29 ноем. 1919, Пловдив) — журналист — 248
Пипков, Панайот — ПЛ 2 — 376
Пиранделo, А. — 278
Пиранделo, Луиджи (1877–1936) — италиански белетрист и драматург — 212, 376
Писков, Г. — 434
Пламенов, Вл. — вж. Иванов, Димитър — 158
Пламенов, Ив. — вж. Иванов, Димитър — 152
Пламенов, Светлозар — вж. Иванов, Димитър — 152, 158
Платон — ПЛ 1 — 119, 130, 136
Плебей — вж. Кюлявков, Крум и Казанджиев, Димитър — 430, 449, 450, 453
Плеханов, Г. В. — ПЛ 1 — 192
Плешчеев, Алексей Николаевич — ПЛ 1 — 336
По, Едгар Алън — ПЛ 1 — 11, 60, 62, 100, 116, 132, 144, 372
Погорелов, Алексей (1860–1920) — руски писател — 327
Подвързачов, Димитър — ПЛ 1 — 76, 81, 85, 95, 126, 176, 177
Подгоров, Николай (19 май 1887, София — 1983?) — военен — 16, 17
Поетеса Теффи — вж. Ясенов, Христо — 430
Полевицкая, Елена Александровна — 376
Полянов — 431, 434, 436
Полянов, Владимир (Георги Иванов Тодоров) — ПЛ 2 — 54, 56, 61, 62, 68, 70, 71, 325
Полянов, Димитър (псевд.: М. Морянин, Червен смях, Червен метач, Червенко, Червеноризец Храбър, Онуфри Сливнишки, Алан и др.) — ПЛ 1 — 322, 430–432, 437, 439, 440–448, 450, 452, 454–456
Помаков, Антон Марков (5 окт. 1900, Макеевка, Русия – 1962) — 318
Помаков, Г. — 318
Поменова, Л. — 47, 48

Попгеоргиев, Д. — 188, 190
Попдимитров, Емануил — ПЛ 2 — 58, 74, 76, 81, 83, 95, 100, 128, 138, 143, 144, 203, 208, 211, 213, 334, 356, 359, 372, 388
Попиванов, Г. — 185, 188, 189, 190
Поплазаров, Иван — 188
Попов, Ал. — 226
Попов, Драго — вер. Попов, Драгомир Тодоров — ПЛ 3 — 258, 324
Попов, Ив. — ПЛ 1 — 8, 9, 299, 301, 303
Попов, К. — вж. Попов-Горянин, К. — 308
Попов, Лазар — вер. Попов, Лазар Маринов (10 ноем. 1904, Русе – февр. 1945) — общ. деец, политик — 170
Попов, Лазар Я. — поет — 11
Попов, Ламби И. (17 март 1856, Свищов – 16 окт. 1922) — преводач — 94
Попов, Недялко — 429
Попов, Петко Пав. — 248, 251, 253
Попов, Христо Иванов (Капнилов) (13 апр. 1868, Лясковец – 9 авг. 1935, София) — учител — 355
Попов, Цонко (25 авг. 1881, Котел — 8 дек. 1940, Котел) — литер. деец, учител — 323
Попов-Горянин, К. — 309
Попова, Рена Пешева (псевд. Севделина Крайска) (1901–1931) — 248, 251
Попова, Ф. — вер. Попова-Мутафова, Фани — ПЛ 1 — 310
Попов-Горянин, К. — 309
Попови-Кузманов, Н. и Д. (печ.) — 362
Попович, Велко — 40
Попруженко, М. Г., проф. — ПЛ 2 — 88, 92
Попстоилов, Антон — ПЛ 1 — 34, 40
Поптодоров, Атанас (1900, с. Райково, Смолян – 16 февр. 1939, София) — публицист — 392
Похмарски, Болеслав — 241
Пошев (псевд. на преводач) — 12
Правдолюбов, В. — вер. псевд. на Иванов, Кирил — ПЛ 1 — 7, 9
Преображенски, Матей — Миткалото — ПЛ 2 — 359
Пролетарско чедо — вж. Кюлявков, Крум — 430
Пролетарче — вж. Венев, Стоян — 433
Прометей — вж. Кюлявков, Крум — 430
Просеничков, Йордан — вж. Елхов, Николай — 277
Протич, Андрей — ПЛ 1 — 16, 71, 176, 270
Прус, Болеслав — ПЛ 1 — 151
Прюдом, Сюли — ПЛ 2 — 84, 168, 213, 251, 345, 377
Пундев, Васил — ПЛ 1 — 61, 70, 89, 90, 201
Пундев, Михаил — ПЛ 2 — 201
Пушкин, Александър Сергеевич — ПЛ 1 — 79, 290, 311, 312, 402, 407
Пфифер, Рена — 144
Пшерва-Тетмайер, Кажимеж — 224, 236, 270
Пшеславски, В. — 253
Пшибишевски, Станислав — ПЛ 2 — 11, 26, 98, 100, 114, 140, 184, 221, 238, 268, 423
Първанов, Борис Иванов — ПЛ 4 — 16, 132, 258
Първичев, Григор — ПЛ 1 — 40, 41
Пършев, Н. — 299, 300

Р. (прев.) — 373
Р. С-в — 402
Р. С. — 243
Р. Т. — 356
Рабле, Франсоа — ПЛ 1 — 44
Работник — вж. Кюлявков, Крум — 430
Радев, Симеон — ПЛ 1 — 49, 200

Радев, Т. — 59, 197
Радевски, Христо — ПЛ 3 — 399
Радинова, Олга (подп. Ол Рад) — 84
Радойнов, Д. — 336
Радославов, Васил — ПЛ 1 — 33, 418, 422, 442, 449, 458
Радославов, Василий — 455
Радославов, Влад. — 13
Радославов, Иван — ПЛ 1 — 32, 54, 97, 110, 366, 367, 372, 377
Радославов, Р. — вж. Радославов, Иван — 184
Радулов — 12
Развързотина — 414
Разцветников, Асен — ПЛ 2 — 249, 287, 302, 399, 430, 431, 435, 437, 439, 442–447, 449, 451, 454, 456
Райков, Рачо — 183
Райкова, Адриана — 396
Райнов, Николай — ПЛ 1 — 51, 68, 76, 78, 83, 89, 91, 97, 100, 105, 111, 114, 115, 121, 126, 127, 138, 139, 141, 144–146, 173–178, 190, 195, 196, 206, 211, 213, 238, 267, 334, 336, 339, 343, 367–372, 408, 409, 419
Райнов, Р. — 399
Райнов, Стоян (28 апр. 1894 – 11 ян. 1978, София) — художник керамик — 144, 173, 213
Райнова, Диана — 366, 369
Райчев, Георги — ПЛ 1 — 16, 54, 61, 63, 70, 71, 85, 94, 143, 211
Райчев, З. — 364
Райчев, Любен — 277
Райчев, Петър — ПЛ 3 — 213, 376
Райчева, Ел. — 362
Ракаров, Емануил (Бедуинов) Никифоров (1 окт. 1895, Трън – 7 март 1970, София) — график, илюстратор, декоратор — Емануил — 434
Ракитин, Никола — ПЛ 1 — 59, 76, 81, 95, 189, 197, 200, 208, 213, 288, 290, 292, 293, 295, 297, 298, 308, 322, 325, 331, 334, 341, 342, 345, 351
Ракитин, Св. — 293, 294
Раковски, Георги Стойков — ПЛ 1 — 8, 87, 325, 351, 417, 440, 454
Рама, Анри — 101
Рамакришна, Шри (1834–1886) — индийски религиозен мислител и реформатор — 333
Рамачарака, Йога — вж. Аткинсън, Уйлям — 367
Рамов-Лотке, Б. — 408
Ран Босилек (Генчо Станчев Негенцов) — ПЛ 3 — 320, 325
Рапортьор — вж. Смирненски, Христо — 430
Рафаел — вер. Рафаело — ПЛ 1 — 386
Рачев, В. — 170
Ребран, Жан — 400
Реймонт, Владислав Станислав (1867–1925) — полски белетрист — 25, 228, 239, 240
Рембо, Артюр — ПЛ 1 — 106, 133, 134, 143
Рибарски, Ян — 228
Ридел, Луциан (1870–1918) — полски поет — 26
Ризов, Антим — 40
Риксон, Габриел — вер. Ракитин, Никола — 294
Рилке, Райнер-Мария — ПЛ 4 — 84, 98
Ринер, Ан — ПЛ 4 — 369
Ритер, Ана — ПЛ 1 — 409
Рицар — 459
Ричардсон — 34
Робев, В. А. — 17
Роглев (печ.) — 275
Род. — 376
Роде — 11

Роден, Огюст — ПЛ 4 — 100, 144, 146, 335
Роденбах, Жорж — ПЛ 1 — 98, 137, 369
Розалин, Димитър — вер. псевдоним на Попстефанов, Димитър Георгиев — ПЛ 3 — 364
Розева, Невена Любенова (6 дек. 1900, Цариград – 1 май 1970, София) — лит. критик и преводач — 251
Розенфелд, Морис — ПЛ 3 — 386
Ролан, Ромен — ПЛ 2 — 212
Романска, Цв. — ПЛ 2 — 278
Романски, Стоян — ПЛ 1 — 349
Ропс, Фелисиен (1833–1898) — белгийски художник и график — 101
Рос, Едуард (1866–1951) — основател на амер. социология — 400
Росен, Петко — ПЛ 1 — 45, 48, 75, 89, 92, 203, 210, 211, 251, 259, 350, 351
Росети, Данте Габриел (1783–1854) — итал. поет или Росети, Данте Габриел (1828–1882) — англ. художник и поет — 101
Росимов, Г. — вж. Гео Милев — 143
Роси Сакети, В. — 367
Росимов, Г. — 143
Росини — 172
Росси, Ернесто (1829–1896) — знаменит италиански актьор — 259
Ростан, Едмон дьо — ПЛ 3 — 17
Ростворовски, Карол Хуберт (1877–1938) — полски драматург — 233
Ростовцев, Михаил Иванович (1870–1952) — руски историк — 354
Ротшилд, барон (псевд.) — ПЛ 1 — 385
Рубев, Г. Хр. — 182
Руманил, Жозеф (1818–1891) — френски писател — 171
Румянцев, Сергей — ПЛ 3 — 82, 455
Руневски, Стефан — ПЛ 1 — 264, 267
Русалиев, Владимир (Ангел Марков Пенев) — ПЛ 3 — 59, 158, 212, 397
Русев, Янко — 161
Русо, Жан Жак — ПЛ 1 — 10, 402
Русолло, Луиджи — 101
Русоло — 100
Русян, Петър — вж. Кишмеров, Петър — 182
Ръскин, Джон — ПЛ 2 — 372
Рьорих, Николай (1874–1947) — руски живописец, археолог — 370

С-в — 398
С. (неразкр. иниц.) — 318
С. А-ов — 399
С. С-ва — 397
С. А. — вер. Стоян Андрейчин — 147, 149, 150
С. Д. (неразкр. иниц.) — 49, 406
С. Ч. — вер. Чилингиров, Ст. — 69
Саади — ПЛ 4 — 188
Сабанеев, Леонид Павлович (1844–1898) — руски зоолог — 376
Сава — вж. Злъчкин, С. С. — 420
Савов — 397
Савов, Ботьо (Ботю) — ПЛ 2 — 45, 47, 83, 100, 131, 143, 144, 187, 323, 334, 371, 372
Савов, В. — 185–188, 190
Савов, Кирияк Григоров — ПЛ 2 — 169
Савов, Сава (5 дек. 1864, Шумен – 10 апр. 1940, София) — ген.-лейтенант — 398
Савов, Станчо — 397
Савов, Харалампи Христов (псевд. Г. А., Г. Аркатов) — вж. Христов Савов, Харалампи — 75
Савойски, Н. В., ген.-лейт. (1 дек. 1854, Полтавска губерния – 10 окт. 1930, Кюстендил) — 19
Савчев, Георги — ПЛ 1 — 74, 83, 376–378, 395
Сагаев, Константин — ПЛ 4 — 193, 194, 199, 203, 375

Саймонс, Артюр — 134
Сакаров, Никола — ПЛ 3 — 321
Сакаров, д-р — 291
Сакети, Ливерий Антонович (1852–1916) — руски писател и музиковед — 270
Сакъзов, Иван — вж. Сакъзов, Янко Иванов — 320
Сакъзов, Янко — ПЛ 1 — 324, 422, 443, 447, 458
Сакя Муни — вж. Смирненски, Христо — 417, 419
Салабашев, В. — 188
Салватор Роза (също и Salvator Rosa) — 414
Салвини — 259
Сало, Жан — 333
Салустий, Гай Крисп — ПЛ 1 — 369
Самарджиев, Коне — ПЛ 1 — 39
Самарянин (неразкр. псевд.) — 37
Самен, Албер — ПЛ 1 — 368
Самин, Велко — вер. Велико — вж. Цветанов, Ценко — 164
Самински, Л. — 390
Самовски, Н. — 385
Самодумов, Никола — 45, 51
Самок, Нелда — 264
Самотник — 183
Самуил — 65
Самуилов, Ив. — 154
Санд, Жорж — ПЛ 1 — 343
Сандев, Ив. — 13
Сандрар, Блез — ПЛ 4 — 101, 132, 134
Санкев, А. — 310
Сарафов, Ив. — 309
Сарафов, Кръстьо — ПЛ 2 — 123, 143, 203
Сарафов, Р. — 400
Сарду, В. — ПЛ 1 — 254
Сариев, Христо (Гълъб войвода) — ПЛ 1 — 187
Сафо — ПЛ 2 — 61
Сафонов, М. — 18
Св. Климент (печ.) — 374
Свиларов, С. — ПЛ 4 — 61, 366, 368, 369
Сганарел — вж. Павурджиев, Васил — 253
Сгибел, Марта — 253
Се Зе — вж. Злъчкин, С. С. — 420
Северина — ПЛ 2 — 83, 209, 210, 395
Северняк, Серафим (псевд. на Серафим Николов Серафимов) (10 дек. 1930, с. Горна Липница, Лов. обл. – 24 май 1988, Хавана) — писател — 437
Северянин, Игор (псевд., ист. име Игор Василиевич Лотарев) (1887–1941) — руски поет — 61
Сеизов, Христо — 318
Сейков, Тодор Цонев — 308
Сенкевич, Хенрих — ПЛ 1 — 27, 226, 227, 240–242, 251
Сеню — 416
Серебрянний — 441
Сетон, Ернесто Томсон — вж. Сетън-Томпсън, Ърнест — ПЛ 4 — 324
Сикар, Леон — 367
Силаба — 176
Силянов, Христо — ПЛ 1 — 53–56, 60, 61, 63, 64, 259, 345
Симеон, цар — ПЛ 1 — 283
Симеонов, Живко — 309, 311, 399
Симидов, Димитър — ПЛ 4 — 47, 58, 66, 83, 87, 131, 157, 257, 345, 430
Симидов, Филип — ПЛ 1 — 58

Симон — фр. инженер — 357
Синклер — вер. Синклер, Ъптон Бийл (1878–1968) — амер. писател — 151
Синята птица — 421
Сирак Скитник (Панайот Тодоров Христов) — ПЛ 1 — 49, 81, 101, 105, 111, 115, 116, 141, 143–145, 173, 174, 213, 334, 335, 428, 431
Сиренов, Георги — 248, 254
Сис, Владимир — ПЛ 3 — 349
Скайлер, Евгений — вж. Скайлър, Юджин — 51
Скайлър, Юджин (1840–1890) — амер. дипломат — 51
Скерлич, Йован — ПЛ 2 — 39
Скит — вж. Стаменов, Ив. П. — 17
Скиталец — 170
Склодовска-Кюри, Мария (Кюри, Мария) — ПЛ 4 — 240
Скот, Уолтър — ПЛ 1 — 229
Славейков — 409
Славейков, П. Р. — ПЛ 1 — 283, 297, 326, 388, 391
Славейков, Пенчо П. — ПЛ 1 — 6, 42, 43, 49, 74, 81, 86, 110, 120, 126, 142, 143, 162, 163, 168, 169, 186, 203, 206, 208, 211, 212, 221, 223, 232, 234, 238, 252, 264, 270, 283, 290, 297–299, 303, 317, 326, 334, 337, 339, 350, 353, 358, 378, 380, 381, 388, 391, 401
Славейков, Р. П. — 13
Слави Д. — 441
Славов, Георги — ПЛ 1 — 307
Славчев, Дончо — 287, 300, 302
Славчева, Олга — ПЛ 4 — 60
Словацки, Юлиуш (Юлий) — ПЛ 1 — 26, 84, 91, 92, 221, 225, 229, 232, 235, 245, 369
Слонимска, Х. — 229
Слонимски, Антони (1895–1976) — полски поет, сатирик, публицист — 226
Смирненски, Христо (с псевд. Кямил Ефенди, Окър Кокър, Сакя Муни, Влюбен, Нагел Смуглий, Лорд Вилмон, Яким Егейски, Гаврош, Рапортьор, Хриз, Ведбал) — ПЛ1 — 58, 63, 71, 128, 155, 177, 306, 403, 417–424, 426–428, 430–432, 435, 437, 439, 441–456
Сокачев, Борис — 430, 436–439
Сократ — ПЛ 1 — 321, 372
Соларов, Константин Стефанов (18 февр. 1881, В. Търново – ?) — писател и преводач — 13
Соловев, О. М. — 402
Соловьов, Вл. — ПЛ 1 — 377
Сологуб, Теодор — вж. Сологуб, Фьодор Кузмич — ПЛ 2 — 332, 368
Соломонов, Руди — 383
Солонович, А. — 153
Сопотскова, Хелена –242-
Сосюр, А. де — 357
Софиянлиев, Спас Петров (ок. 1870, Пловдив – 1934) — капелмайстор при 9 пех. Пловдивски полк — 265
Софокъл — ПЛ 1 — 141
Софроний Врачански — ПЛ 1 — 327
Спасов, Павел — вер. Спасов, Павел Христов (17 ноем. 1905, Русе – 23 юни 1980, София) — писател — 277
Спасов, Петър — вер. Спасов, Петър Христов (23 юни 1904, Русе – 29 авг. 1957) — журналист — 309
Сперански, Валентин — 390
Спиноза, Барух — 390
Списаревски, Константин Д. — ПЛ 2 — 53, 54, 63
Спространов, Б. — 399
Спространов, Д. — вер. Спространов, Димитър Евтимов (30 окт. 1897, София – 8 юли 1967, София) — писател — 65
Сребров, Здравко Василев (27 март 1902, В. Търново – 3 февр. 1988, София) — писател — 320
Ст. Б-в — 399

Ст. З. П. — 360
Ст. П. Беж. — 187
Ставрев, Б. — 84
Ставрев, Васил Константинов (28 дек. 1885, Пловдив – 1 май 1929, Варна) — писател — 84, 88, 94, 95, 179
Ставрева, Златка — 321
Стаев, С. И. — 183
Стайков, С. М. — 72, 205
Стайков, С. М. (печ.) — 261, 280, 355, 366
Стал, Д. Ж. — вер. Стал, Жермена дьо — 397
Стал, Жермена дьо (1766–1817) — френска писателка — 172
Сталийски, Александър (12 септ. 1893, Видин – 1 февр. 1945, София) — адвокат, министър — 207
Сталийски, Цано Алексиев (псевд., ист. име Цано Алексиев Цанов) (16 авг. 1865, Видин – 16 авг. 1930, София) — учител, журналист — 33
Стаматов, Георги П. — ПЛ 1 — 18, 50, 54, 61, 63, 71, 74, 76, 85, 95, 209, 260, 322, 323, 377, 410
Стаматов, Н. — 13
Стамболиев, Ст. Д. — 187
Стамболийски, Александър — ПЛ 2 — 32, 54, 72, 78, 207, 420–423, 418, 448
Стаменов, Васил — 187
Стаменов, Ив. П. (псевд. Скит) — 17
Стаменов, Лало — 187
Станев, Никола — ПЛ 1 — 30–33
Станиславски — вер. Станиславски, К. С. — ПЛ 3 — 390
Станкович, Борислав (1875–1927) — сръбски писател — 67
Станоев, Петър — 154
Станчев, Лъчезар Дончев (псевд. Лъчезар Веронов) (12септ. 1908, Вършец – 13 март 1992, София) — писател — 278
Станчев, Люб. П. — 20
Стаф, баронеса — 367
Стахев, Н. — 38
Стефан Караджа — ПЛ 1 — 27, 28, 34
Стефанов, Георги — ПЛ 1 — 375
Стефанов, Ив. — 265
Стефанов, Слави — 321, 397
Стефков, Васил — ПЛ 4 — 79, 212, 213, 374–376, 378, 395
Стефчев, Борис — 143
Стивънсън, Робърт Луис — ПЛ 3 — 370
Стоев, Ал. — 396
Стоев, Г. — 13
Стоенчева, Т. — 310
Стоилов, Стефан — 351
Стоин, Васил — ПЛ 1 — 321
Стойнов, Н. — 396, 402
Стойчев, Владимир Димитров (25 март 1892, София – 28 април 1901, София) — генерал, полит. и военен деец — 19
Стойчев, Иван Кръстев (29 март 1886, Асеновград – 6 юни 1958, София) — писател, преводач — 13–17, 19
Столица, Любов Никитична (1884–1934) — руска поетеса — 335
Стороженко, Николай Илич (1836–1906) — руски литературовед — 44
Стоу, Хариет Бийчър (1811–1896) — амер. писателка — 325
Стоянов, Андрей Анастасов (10 март 1890, Шумен — 28 апр. 1969, София) — композитор, пианист, педагог — 18, 150, 264, 270
Стоянов, Васил — ПЛ 2 — 264, 377
Стоянов, Д. В. — 87
Стоянов, Захари — ПЛ 1 — 35, 40, 297

Стоянов, Илия — 188, 190
Стоянов, Людмил — ПЛ 1 — 15, 57, 60, 70, 71, 96, 99, 100, 102, 105, 121, 125, 126, 129, 130, 137, 138, 141, 143–146, 165, 208, 213, 334, 375
Стоянов, Мико — 187
Стоянов, Петър — ПЛ 3 — 208
Стоянов, Стефан Иванов (18 ян. 1902, Казанлък – ?) — писател — 6, 215, 216, 218
Стоянов, Теню — 397
Стоянов, Христо — 278, 285–287, 289, 290, 297, 310
Стоянова, Вера — 277
Стоянова, Меди — 278
Стоянова, Ралица — 127
Стоянова, Христина — ПЛ 1 — 16, 19
Стоянович, Г. Т. — ПЛ 3 — 372
Стратев, Хр. В. — 309, 397
Стратиев, Йордан — ПЛ 3 — 47, 58, 59, 100, 131, 378
Страшимиров, Антон — ПЛ 1 — 16, 43, 50, 75, 144, 198, 203, 212, 229, 272, 278, 286–288, 290, 292, 296, 297, 299, 302, 303, 308, 334, 335, 352, 356, 358, 359, 455
Страшимиров, Димитър — ПЛ 1 — 281
Страшимирова, Весела Георгиева (2 авг. 1902, Поморие – ?) — писателка — 309, 311
Стрезов, С. — 7
Стриндберг, Аугуст Юхан — ПЛ 1 — 66, 376
Стубел, Йордан — ПЛ 2 — 15, 100, 226, 378, 441
Сугарев, Едвин — ПЛ 4 — 104, 106, 117, 124, 126, 127, 140
Султанов, Симеон (1 юни 1927, Сливен – 29 ян. 1989, София) — лит. критик — 299, 300, 393, 436, 438
Султанов, Стефан Симеонов (11 юни 1899, Сливен – ?) — писател — 392, 393
Султанова, С. — 159
Сурин, Н. И. — 79
Съборянов, Дим. — 278
Сюарес, Андре (Феликс Андре Скантрел; 1868–1948) — нем. поет — 144
Сяров, Димо Петров (1 окт. 1888, Ловеч – 4 авг. 1965, София) — писател — 372

Т. Г. — вж. Грабовски, Тадеуш Станислав — 187, 190, 237
Т. Н. — вж. Недков, Тодор — 151, 152
Т. П. — 213
Т. С. — 11
Т. Х. (неразкр. иниц.) — 70
Т. Ц. Т. — вж. Трифонов, Трифон Цанев — 416
Табаков, Ю. — 343
Табакова, А. Хр. — 66, 67
Тагамлицка, Галина Александрова (1916–) — проф. по съвр. руски език — 278
Тагор, Рабиндранат — ПЛ 1 — 67, 84, 94, 132, 137, 150, 368–370, 402
Такев, Михаил — ПЛ 3 — 194, 350, 418
Тамара (неразкр. псевд.) — 261
Танев, Никола — ПЛ 3 — 71, 213, 336
Танчев, Атанас Г. — 248
Тарасконски, Тартарен — вж. Ясенов, Христо — 430
Тарновски, Станислав (1837–1917) — полски литературовед — 26, 236
Татарев, Николай — вж. Недков, Тодор — 152
Татев, К. — 309
Таугама — 242
Тахтаджиев, Васил — 362
Тачев, Хр. — вер. Тачев, Христо Димитров (27 окт. 1866, с. Армаганово, дн. Бузовград, Старозагорски окр. – 21 май 1921, София) — ветер. лекар — 33, 335
Ташицки, В. — 244
Твардовски, Самуел (?–1655) — полски поет — 26, 27

Твен, Марк — ПЛ 1 — 411
Темелкова, В. А. — 338
Тенев, Н. — 335
Тенева, Ружа Драганова — вж. Северина — 83
Тенисън, Алфред — ПЛ 1 — 312
Тенчев, Т. — 396, 397
Теодоров, Теодор Иванов — ПЛ 4 — 32
Теодоров-Балан, Александър — ПЛ 1 — 72–74, 78, 80, 87, 94, 142, 222, 356, 358
Теодосий Синаитски — ПЛ 1 — 40
Теофан Затворник — епископ, живял по времето на руския цар Александър II — 367
Теофилов, Михаил — ПЛ 1 — 6, 37, 51, 215, 371
Тетмайер, Казимир (Кажимеж) — ПЛ 1 — 168, 172, 225
Тик — 269
Титиринов, Страхил — 433, 434
Тихинов, П. — 318
Тихо Чубра — 81
Тихов, Михаил — ПЛ 2 — 199
Тихолов, Т. — 168, 171
Тодоров, А. — 307
Тодоров, Анастас П. — 393
Тодоров, Веселин Димитров — вж. Димитров, Веселин — 417, 420, 423
Тодоров, Владимир-Георги Иванов — 61
Тодоров, Георги Димитров — вж. Димитров, Георги — 216, 409, 417, 420, 423
Тодоров, Димитър — 421
Тодоров, К. — 53, 55
Тодоров, Константин — 65
Тодоров, Коста Василев (13 юли 1889, Москва – 11 ян. 1947, Париж) — деец на БЗНС — 54, 67, 70
Тодоров, Мано — 322
Тодоров, Михаил — 173
Тодоров, Мишо (15 септ. 1890 – 21 апр. 1967) — муз. деец, композитор — 254
Тодоров, Николай — ПЛ 4 — 323
Тодоров, П. — 179, 290, 308, 309, 311, 312, 335
Тодоров, Пан. — 397
Тодоров, Петко Юрданов — ПЛ 1 — 41, 81, 87, 206, 209, 212, 244, 272, 298, 311, 334, 339, 350, 353, 388, 389
Тодоров, Тодор — вж. Теодоров, Теодор Иванов — 345, 418, 442, 449, 451
Тодоров, Хр. — 160
Тодоров, Ц. — 336
Тодоров, Цено — вер. Тодоров, Цено Диков (20 март 1877, Враца – 20 окт. 1953) — художник или Тодоров, Цено (? – Видин ?) — полит.деец — 213
Тодоров, Я. — вер. Тодоров, Янко; пълно име Янко Тодоров Янев (22 дек. 1893, Пещера – 11 май 1951, София) — проф. по стара история — 147
Тодоров-Fol, Н. — вж. Фол, Николай — ПЛ 2 — 257, 259
Тодорова, Ана (21 септ. 1892 – ?) — оперна певица — 213
Тодорова, Иванка Г. — 187
Тодорова, Мариана — 25
Толстой, Алексей Николаевич — ПЛ 3 — 336, 343
Толстой, Гр. А. — вер. Толстой, Алексей Николаевич — 336
Толстой, Иля Львович (1866–1933) — руски писател — 332
Толстой, Лев Николаевич — ПЛ 1 — 9, 39, 123, 148, 151, 192, 253, 290, 331, 333, 336, 360, 369, 372, 390
Томас — 52
Томич — вж. Измирлиев, Тома — 430
Томов, Александър — 72, 73, 76–78
Томов, Тома — ПЛ 3 — 327

Тонев, Антон — 378
Тончев, Б. — вер. Тончев, Борис Стоянов (27 ян. 1895, Казанлък – ? 1918) — военен — 168
Тончев, Стефан — ПЛ 4 — 33
Топалов, Гриша — 158
Топалски, Д. — 192
Тополов, Зв. Ц. —380
Топоров, Вл. Викторов — 270
Торбов, Цеко Николчов — ПЛ 2 — 321
Торо, Хенри — ПЛ 3 — 87, 315
Тотева, М. — 400
Тошев, Андрей Славов — ПЛ 1 — 219
Тошев, Петър — 297
Тошев, С. И. — 188
Тракл, Георг (1887–1914) — австр. поет — 100, 106, 108, 134
Траянов, Теодор — ПЛ 1 — 49, 100, 125, 143, 195, 196, 213, 371, 409, 410, 420
Трендафилов, В. — 179
Трендафилов, К. — 339
Трети Интернационал — вж. Ясенов, Христо — 430, 435
Трифонов, Н. — 366, 369
Трифонов, Трифон Цанев — ПЛ 1 — 207
Трифонов, Ю. — ПЛ 1 — 91
Тричков, Б. — ПЛ 1 — 298
Троев, В. — 396
Троцки, Лев Давидович (1879–1940) — руски революционер и политик — 212, 433, 454
Тувим, Юлиян (1844–1953) — полски поет — 226
Тумански, Ф. А. — 372
Тумпаров, Н. — ПЛ 4 — 79, 89, 94, 264
Турати — 349
Тургенев, Иван Сергеевич — ПЛ 1 — 69, 151, 290, 311, 318
Турлаков — ПЛ 3 — 449
Тутев, Иван — 398, 401, 402
Търнбул, Виктор — 367
Тютчев, Ф. — ПЛ 1 — 372

Уайлд, Оскар — ПЛ 1 — 61, 100, 144, 146, 190, 268, 324, 332, 339, 352, 353, 377, 400
Узунов, Васил — ПЛ 2 — 7, 38, 43, 51, 357, 360
Узунов, Г. — 377
Узунов, Ст. — 184, 256, 260
Уилсън, Томас Удроу — ПЛ 3 — 458
Уистлер — 109
Уитман, Уолт — ПЛ 2 — 368
Укон — вер. Розева, Невена — 251
Урбан, Рихард — 253
Ури — 339
Урумов, Петър — 314
Уста-Генчев, Дабко — ПЛ 1 — 38, 326
Ушева, В. — 376

Фаденхехт, Йосиф — ПЛ 1 — 30
Фаркаш, Имре (1879–?) — унг. писател — 18
Фаргер, Клод (псевд., ист. име Фредерик Баргон; др. ф. Клод Фаррар) (1876–1957) — френски писател — 217
Федя — 409
Федя В. — 409, 410
Фей, Хенри — вж. Разцветников, Асен — 430
Фейлетон — 416

Фелдман, Вилхелм (1869–1919) — полски литературовед — 228, 237, 239
Феликс — вж. Спасов, Петър — 309, 311
Феникс — ПЛ 3 — 421
Фьодоров, Александър Митрофанович — ПЛ 3 — 61, 66, 335, 346
Фердинанд Кобургготски, цар — ПЛ 1 — 33, 46, 53, 55, 65, 72, 73, 208, 418, 420, 422, 448, 449
Фернау, Херман (1883–?) — немски писател — 51
Фехерт, Геза — ПЛ 3 — 208
Филипов, Александър Томов (17 юли 1895, София – 18 май 1940) — лит. критик — 325, 366, 370
Филипов, Васил — 211
Филипов, Никола — ПЛ 1 — 72, 76, 87–89, 90, 92, 94, 199, 200, 269, 270, 346
Филов, Богдан — ПЛ 1 — 30, 349, 354, 360
Фицджералд, Едуард (1809–1883) — англ. поет и преводач — 370
Флайшман, Цезар — 188
Флег, Едмон (1874–1962) — френски поет — 387
Флорасков, Ив. Ил. (1892, Лом – 9 ноем. 1932, София) — редактор, поет — 169
Флях, Юзеф — 241
Фоерман, Зигмунд — 144
Фойхтвангер, Л. (1884–1958) — германски белетрист — 390
Фокин, М. — 336
Фол, Николай — ПЛ 2 — 432
Фон Авас — вж. Злъчкин, С. С. — 420
Фон Шлихт, Фрайхер — 410
Фонтена, Андре — вер. Фонтен, Андре (1921–) — френски поет — 368
Фор, Пол (1872–1960) — френски поет — 368
Форел, проф. — вер. Форел, Огюст Анри (1848–1931) — швейц. психиатър, невропатолог — 276
Фотинов, Константин — ПЛ 1 — 327
Фофанов, К. — ПЛ 3 — 368
Франклин (печ.) — 193
Франко, Иван — ПЛ 1 — 281, 284, 456
Франс, Анатол — ПЛ 1 — 66, 171, 190, 212, 320, 455
Фредро, Александър (1793–1876) — полски драматург — 26
Фришман, Давид (1862–1922) — писател — 386, 387
Фройд, З. — ПЛ 2 — 113, 122, 385
Фруг, Симон Самуел (1860–1916) — руски поет — 386, 387
Фулда, Лудвиг — ПЛ 2 — 171
Фурнаджиев — 127, 250, 309, 313
Фурнаджиев, Игнат Б. — 251, 393, 414
Фурнаджиев, Любомир — 399
Фурнаджиев, Никола — ПЛ 2 — 226, 249, 288, 299, 302, 304, 311, 312, 398, 399
Фъртунов (печ.) — ПЛ 1 — 317

Х. — вж. Милев, Гео — 188, 452
Х. У. (неразкр. автор) — 335
Хаджи Димитър — ПЛ 1 — 27, 36
Хаджиангелова, М. — 33
Хаджибонев, Бончо Георгиев (20 септ. 1889, София – 29 окт. 1954, София) — писател — 51, 209
Хаджиделев, Петър (Пешо Босяка) (1889–1960) — хуморист — 430, 436, 446, 448, 450, 452
Хаджиев, Иван — 46
Хаджиев, Ст. Г. —213, 377
Хаджиконстантинов-Джинот, Йордан — ПЛ 2 — 40
Хаджилиев, Димитър Георгиев (псевд. Д. Г. Лина) (15 окт. 1895, Крива Паланка – 6 дек. 1960, София) — лит. деец — 152, 160, 161
Хаджимарчев, Иван Атанасов (1 дек. 1897, Чирпан – 8 ян. 1957, София) — писател — 248
Хаджихристов, Иван Мирчев (1 апр. 1892, Стара Загора – 23 дек. 1970, Стара Загора) — поет — 100, 129, 130, 137, 334, 371, 372

Хаджов, Иван Пантелеев (псевд. Veritas) (7 юли 1885, Струга – 25 ноем. 1956, София) — езиковед, учител — 31, 39, 40, 43, 326, 327
Хайдрих, Вилхелм — 400
Хайзе, Паул фон (1830–1914) — немски писател — 190
Хайне, Томас Теодор (1867–1948) — немски художник-график — 101
Хайне, Хайнрих — ПЛ 1 — 12, 48, 201, 213, 251, 269, 312, 369, 388, 390
Хайнрих, Ян — 243
Хал, Франк Б. — 400
Халаджов, Д. — 13
Хамсун, Кнут — ПЛ 1 — 69, 342, 402, 411
Ханджиев, П. — 187
Ханджията, Цвятко — 187
Ханекел, д-р — 387
Хансон, Ола (Ула; 1860–1925) — шведска писателка — 67, 377
Харизанов, Владимир (Кокон Харизанов) — вер. Харизанов, Владимир Стоянов (13 окт. 1906, Босилеград –) — лит. деец — 417, 423
Харизанов, Кокон — вж. Харизанов, Владимир — 417, 423
Харизанова, Валерина (псевд.) — 248
Харланов, Х. Б. — 278
Хаузер, Гаспар (1812–1933) — немски писател — 138
Хауптман, Герхард — ПЛ 1 — 171, 278, 456
Хебер, Тора — 190
Хейг, д-р — вер. Хейг, Александър (1853–1924) — англ. лекар — 147
Хел, Г. — 245
Хербст, Йосиф — ПЛ 3 — 12, 165
Хербст, Карл Яков — преводач — 385
Хердер — ПЛ 1 — 230
Хердерлинг, Йохан — 377
Хермер, д-р — 414
Херц(е)л, Теодор, д-р (1860–1904) — австр. писател — 385
Херцерер — 49
Хисаров, Владимир (1891, Кюстендил – ?) — поет — 332
Хитилов, К. — ПЛ 2 — 216, 218, 350
Хитов, Панайот — 35
Хлебаров, Ячо Ст. — ПЛ 3 — 67
Хойзерман, Емил — 190
Хокусай, Кацушика (1760–1849) — знаменит японски писател и художник — 101, 146
Холуб, Йозеф (1870–?) — чешки художник — 144
Холц, Арно (1863–1929) — немски писател — 135
Хораций — ПЛ 2 — 369
Хофман, Борис — 341, 342
Хофманстал, Хуго фон — ПЛ 3 — 369
Хофщетер, Тереза — преводачка — 84
Хр. — вж. Ясенов, Христо — 75, 143
Хр. С-й-в (неразкр. криптоним) — 321
Хр. Б. — вж. Борина, Христо — 94
Хранов, Панталей — ПЛ 3 — 406
Хрелков, Николай Ралев (Дякон Червени) (16 дек. 1894, Бяла Слатина – 26 авг. 1950, София) — поет — 137, 430, 431, 436
Хриз — вж. Смирненски, Христо — 430
Хризантема — вж. Смирненски, Христо — 11
Христев, Ради — 397, 399
Христо Граматик — 40
Христов, Г. — 185
Христов, Добри Иванов (14 дек. 1875, Варна – 23 ян. 1941) — композитор — 78, 173, 207, 270
Христов, Иван Кунев — 78, 173, 207, 270

Христов, Кирил — ПЛ 1 — 6, 7, 15, 67, 74, 76, 80, 91, 92, 94, 95, 124, 154, 162, 194–196, 200, 202, 204, 212, 244, 259, 269, 277, 297, 334, 339, 360, 377, 378, 389, 455
Христов, Никола — 321
Христов, П. К. — 251
Христов, Ради — 398
Христов, Тодор — ПЛ 3 — 16, 208, 257
Христов, Харалампи Савов (псевд. Г. Аркатов) — ПЛ 3 — 76
Христовски — вер. Христовски, Трифон Николов (24 ян. 1905, с. Радотина, Софийска обл. – 17 май 1944, с. Радотина) — лит. и общ. деец — 321
Христодоров, Димитър — ПЛ 1 — 48, 51, 85, 86, 209, 210, 212, 215, 216, 376, 395
Христос — вж. Иисус Христос — 57, 192, 312, 355, 359, 364, 418
Христосков, Владимир Ненов (25 ян. 1904, с. Белица – ?) — военен — 277
Христофор Г. — 381
Худолей, В. — 153
Хус, Ян — ПЛ 1 — 333
Хух, Ейнар — 367
Хъмфри, Майкъл —342
Хьолдерлин, Фридрих — ПЛ 3 — 137, 369
Хьонгер, Бернхард — 101

Цагарски, Стоян (родственик на поета Стамен Панчев) — 187
Цанев — 302
Цанев, В. — 376
Цанев, Георги — ПЛ 1 — 303, 304, 312, 399
Цанин, Константин — 437
Цанков, Александър, проф. — ПЛ 2 — 55, 327, 438, 451
Цанков, Асен — ПЛ 3 — 209, 212
Цанков, Нено — 417
Цанков, Стефан — ПЛ 3 — 356
Цанков, Хр. — вер. Цанков, Хрисан — ПЛ 2 — 190, 346, 353
Цанков-Дерижан, Христо — ПЛ 2 — 197, 200, 202, 203, 213, 281, 283, 315, 353
Цанкова, Ст. — 83, 84, 95
Цанкова, Стеф. — 61
Цанов, Петър — 190
Цатурян, Александър Овсепович (1865–1917) — арменски поет и преводач — 48
Цв. М. — вж. Минков, Цветан — 326
Цвайг, Стефан — ПЛ 2 — 135, 390
Цветаева, Марина (1892–1941) — руска поетеса — 333
Цветков, Цв. — 267
Цеко Ст. К. — 168
Церковски, Цанко — ПЛ 1 — 48, 50, 190, 206, 253, 343, 378, 455
Церовски, Георги, Н. — литер. деец — 301, 308, 309, 401
Цонев, Беньо — ПЛ 1 — 30, 34, 35, 73, 79, 83, 87, 188, 222, 342
Цонев, Звезделин (псевд. на Цонев, Тодор) (1903, Плевен – 1970) — литер. деец — 248
Цонев, Л. Ст. — 167, 168, 171, 172
Цонев, Петко (14 окт. 1875, с. Люблен, Търговищко – 24 май 1951, София) — педагог, проф. д-р — 321
Цонев, Ст. — 186, 190
Цоневски, Т. К. — 209

Чайка — 399
Чакалов, В. — 362
Чаков, Димитър (25 май 1900, с. Долу Кьой, Бесарабия – 22 дек. 1938, София) — журналист, поет, преводач — 157, 401
Чакъров, Тодор К. — 399
Чалъков, Йор. Ив. — 400

Чантов, Ст. — 310
Чаракчиев, Златко — 398
Чардафон Велики (псевд. на Чардафонов, Продан Тишков) — ПЛ 1 — 19
Чачан — вж. Чачановски, Цветан — 430
Чачановски, Цветан (Красенка, Чачан, Блуменфелд) — ПЛ 4 — 430, 435–437, 439, 440, 441, 444, 454
Чекаларов, Васил Христов (1874, с. Смърдеш, Костурско – 6 юли 1913, планината Вич, Костурско) — прочут войвода, предвождал чета от 2 500 души по време на Илинденско-Преображенското въстание. Убит в Междусъюзническата война — 53
Чепов, Стоян — фейлетонист — 215, 216
Червен кюляф — вж. Кюлявков, Крум — 427
Червен метач — вж. Полянов, Димитър — 427, 430, 450, 452, 453
Червен пискюл — 427
Червен репортьор (Червен рапортйор) — 452, 453
Червен смях — вж. Кюлявков, Крум или Полянов, Димитър— 427, 430, 440
Червен филолог — 427
Червена метла — 427
Червени Йов — 437, 439
Червени, Дякон — 430
Червенко — вж. Полянов, Димитър — 427, 430
Червеноризец Храбър — вж. Полянов, Димитър — 427, 430
Черкез Казбич (Чер. Казбич) — вер. Полянов, Димитър или Клинчаров, Иван Георгиев — 449, 455
Чернев, Николай — 401
Чернева, Н. — 277
Черниховски, Саул (1875, Израел – 1943) — литер. деец — 386, 388
Черняев, Николай — вж. Мавродинов, Никола — 158
Чех, Сватоплук — ПЛ 1 — 343
Чехов, Антон Павлович — ПЛ 1 — 92, 151, 272, 290, 346
Чешмеджиев, Григор — ПЛ 1 — 325
Чилингиров — 15
Чилингиров, Бор. Ст. — 396, 400, 401
Чилингиров, Стилиян — ПЛ 1 — 6, 15, 27, 31, 34, 37, 44, 60, 61, 69, 76, 88, 92, 144, 197, 200, 208, 209, 222, 278, 281, 283, 288, 290, 293, 297, 323–325, 327, 341, 343, 345, 346, 356, 357, 455
Чинков, П. К. — ПЛ 4 — 9, 10, 48, 377
Чинтулов, Добри — ПЛ 1 — 206, 326
Чипев, Павел Дончев (12 апр. 1898, Пловдив – 1918) — военен — 13
Чириков, Евгений — ПЛ 3 — 212
Чичерин, Борис Николаевич (1828–1904) — историк, професор — 390
Чокоев, Марин — 401
Чол. — 376
Чолаков, Любомир Петров (София 31 март 1893 – ?) — адвокат, публицист — 355
Чолаков, Петър Савов (Чолаков-Зарин, Петър) (25 март 1863, Ст. Загора – 1 дек. 1952, София) — кооп. деятел — 85, 400
Чолаков, Ромео (3 септ. 1897, София – 8 март 1953, София) — литер. деец — 35, 45, 46, 88, 356, 358, 359
Чолаков, Ферди — 392, 393
Чолакова, Златка (23 март 1899, с. Марково, Шуменско – 13 апр. 1985, София) — писателка, преводачка — 209, 212
Чрезвичайка — вж. Ясенов, Христо — 430, 435
Чубриков, Ангел — 440
Чудомир (псевд. на Димитър Христов Чорбаджийски) — ПЛ2 — 442
Чукалов, Сава — ПЛ 2 — 59, 257
Чуковски, Корней — ПЛ 2 — 297
Чукурлиев, П. — учител — 207

Чунчев, Георги Ив. — 66

Ш. Х. (неразкр. иниц.) — 37
Шагал, Марк — ПЛ 4 — 100, 101, 116, 135, 146
Шампол, Густав — 66
Шантич, Алекса — ПЛ 3 — 214, 332
Шапкарев, Кузман — ПЛ 1 — 40
Шарф, Лудвиг — 456
Шатобриан — ПЛ 1 — 98, 400
Шау, Франц — 170
Шаханов, Георги В. — 371
Швабле, Рене — 367
Шевченко, Тарас — ПЛ 2 — 94, 257, 281, 282–284
Шекерджийски, Емил (6 апр. 1912, Дупница – 3 авг. 1944, край с. Злогош, Кюстендилско) — парт. деец — 278
Шекспир, Уилям — ПЛ 1 — 9, 44, 192, 203, 318, 336, 393
Шели, Пърси Биш — ПЛ 1 — 126, 150, 187, 312, 368
Шелудко, Д. — 94, 283, 341
Шершеневич, Вадим Габриелевич (1893–?) — руски поет, драматург, теоретик на имажинизма — 333
Шехеров, Цв. — 278
Шиваров, Никола Хр.— лит. деец — 266, 324
Шиварова, Марта — 152
Шивачев, А. — вж. Антим, митрополит Ловчански — 201
Шиле, Егон (1890–1918) — австр. художник — 101
Шилер, Фридрих — ПЛ 1 — 9, 10, 20, 190, 230, 269, 326
Шипковенски, Нено Д. — 192
Шипковенски, Никола (19 дек.1906, Троян — 8 апр. 1976, София) — лекар психиатър и невролог, проф. — 276
Шишков, П. — 310
Шишков, П. Д. — 397
Шишков, Ст. — ПЛ 1 — 34
Шишманов, Владимир Г. — ПЛ 1 — 55, 56, 65
Шишманов, Димитър Ив. — ПЛ 1 — 70, 89, 91, 164, 189, 299, 303, 325, 342, 343, 345
Шишманов, Иван Д. — ПЛ 1 — 6, 41, 48, 73, 74, 87, 88, 190, 204, 222, 270, 281, 282, 299, 341, 342, 345, 390
Шкорпил, Карел — ПЛ 1 — 34, 207
Шлегел, Август Вилхелм — ПЛ 1 — 100, 108
Шлегел, Фридрих (1772–1829) — немски писател, философ, брат на Август Шлегел — 100, 142
Шмид, Иван Фьодорович — 376
Шмид, Йохан Каспар — 370
Шницлер, Артур — ПЛ 1 — 253, 254, 405–407
Шопен, Фредерик — ПЛ 3 — 98, 184
Шопенхауер, Артур — ПЛ 1 — 100, 112, 114, 145, 146, 310, 423
Шопов, Г. С. — ПЛ 3 — 333
Шоу, Бърнард — ПЛ 3 — 456
Шри Рамакришна — 367, 370
Шром, И. Е. — 349
Шумков — Балабанов (печ.) — 275
Шутон, Г. — 402

Щайнер, Рудолф (1861–1925) — германски педагог; основател на антропософията, изследовател на Гьоте — 113
Щиплиева, Слава Петрова (19 февр. 1894, Самоков – ?) — писателка, преводачка — 25, 239
Щирнер, Макс — ПЛ 2 — 152, 153, 332, 369, 370
Щрайер, Лотар — 135

Щраус, Рихард — ПЛ 4 — 372
Щубе — 278
Щъркелов, Константин — ПЛ 2 — 131, 173, 174, 204, 267, 335

Ю. Х. — 357
Ювенал, Децим Юний — ПЛ 2 — 84
Юго, Виктор — ПЛ 1 — 150, 400
Юденич, Николай Н. (1862–1933) — рус. генерал — 453
Юкс (неразкр. иниц.) — 315
Юнг, Карл Густав (1875–1961) — швейцарски философ и психиатър — 113, 122
Юркевич, Михаил (1852–1909) — руски публицист, военен кореспондент, останал в България след Освобождението, просветен деец — 397
Юруков, Добри Велев (1880–1961) — литер. деец, учител — 329–335

Я. К. — вж. Борина, Христо — 94
Я. Т. (неразкрити инициали) — 149
Яворов, Пейо К. — ПЛ 1 — 47, 49, 53, 96, 110, 113, 121, 122, 124, 125, 133, 163, 168–171, 179, 183, 194, 195, 199. 204, 212, 244, 249, 252, 254, 259, 269, 273, 278, 290, 297, 299, 302, 303, 311, 334, 337–339, 353, 359, 360, 378, 388, 394, 395, 401, 409, 410, 454
Ягодин, Асен Иванов (14 май 1895, София – 6 юни 1971, София) — поет — 395
Язова, Яна — ПЛ 2 — 209, 278, 388, 389
Якобсон, Йенс Петер — ПЛ 1 — 137
Яковлев, Юрий — 352, 353
Янакиев, Ник. Д. (23 юни 1871, с. Сестримо, Пазарджишко – 31 юли 1954, София) — полк., поет — 17
Янакиев, Хр. — публицист — 267
Янева, Стела — ПЛ 3 — 245
Янков, Тодор — ПЛ 1 — 70, 213
Яранов, А. — ПЛ 2 — 79
Ярославски, Збигнев — 237
Ясенов, Христо (Ваня Петроградски, Трети Интернационал, Чрезвичайка, Латерна Органона, Поетеса Теффи, Тартарен Тарасконски, Парацелус, Агапия Дениковна и др.) — ПЛ 2 — 75, 100, 128, 288, 290, 292, 334, 351, 426, 427–432, 434, 436, 437, 440–443, 445, 446, 449, 454, 456
Ястребов, В. — 401

* * *

Adamant — вж. Джаков, Стефан — 308
Adelina Mortua — вж. Мирчев Иван — ПЛ 4 — 182
Antonio D. — 433
Astra Kid — ПЛ 4 — 357
Avenir — вж. Паспалеев, Леонид — ПЛ 4 — 331, 332, 336

Banville, Theodore de (1823–1891) — френски поет — 409
Barwich, Franz — 143
Bohm, E. — вер. Boehm-Bawerk, Eugen von (1851–1914) — австрийски икономист — 385

Denis, Ernest (1849–1921) — френски историк, изучавал историята на славянските народи — 216, 218

Edith (неразкр. псевд.) — 414

Enigmis — 168, 172

Flomma — 459

Gh — 143
Glocel, Otto — вер. Gloeckel, Otto (1874–1935) — австрийски педагог — 324

H. S. — вж Гендов, Стефан — ПЛ 4 — 376
Homo — 333
Homo Sapiens — 376

J. — 143
J. M. — 143

Klin — 414
Komunisto — 446

L — 143, 330
L. — вж. Юруков, Д. В. — 334
Lumen — вж. Юруков, Д. В. — 330, 331, 334

Multatuli — вж. Декерт, Едуард — ПЛ 1 — 66

Nebul — 168
Nodier, Charles — вер. Nodier, Jean Charles Emmanuel (1780–1844) — фр. писател — 29

Panin — 437
Pepolub — 170
Petrone — вж. Шишманов, Владимир Г. — ПЛ 1 — 55, 65
Procobin — 150

R. — ПЛ 3 — 402
Regina Mortua — вж. Попдимитров, Емануил — ПЛ 2 — 251

S — 66
S. (прев.) — 52, 143
Salvator Rosa — 414
Sapiens — вж. Юруков, Д. В. — 331, 333
Satyr — 444
Scipio — 143
Scriptum — вер. псевд. на Минков, Цветан — 167
Silex (неразкр. псевд.) — 323
Simplex — вж. Венетов, Николай — ПЛ 1 — 216
St. (преводач) — 29
Stella, Жорж — 409, 410
Sympinius (Simpinius) — вж. Нойков, Цветан — 417, 419

Verax — вж. Кесяков, Иван Цанков —
Verhaeren, Emile — 134
Violino Primo — вж. Попов, Цонко — 323

Wit — вж. Ганчева-Зографова, Анастасия — 235, 237

XY — вж. Юруков, Д. В. — 334

АЗБУЧНО СЪДЪРЖАНИЕ
НА РАЗРАБОТЕНИТЕ ПЕРИОДИЧНИ ИЗДАНИЯ

Амур (1919) — Венета Михова 405

Вегетариански преглед (1919–1931) — Маринели Димитрова 147
Везни (1919–1922) — Цветанка Атанасова 96
Възход (1920) — Веселина Димитрова 345

Голгота (1919–1923) — Антонина Йотова 152

Деколте (1919–1920) — Жана Маринова 408
Демокрация (1920–1923) — Людмила Малинова 348
Духовна култура (1920–1943) — Георги Господинов 355

Евангелист (1920–1938) — Ралица Маркова 362
Ехо (1919) — Захари Василев 167

Земя (1919) — Веселина Димитрова 173
Зеница (1920) — Пенка Ватова 366
Златно руно (1920–1921) — Катя Бъклова 371
Злъч и смях (1918) — Веска Иванова 403
Знание и труд (1918) — Захари Василев 5

Изгрев (1918–1919) — Милена Савова 11
Изкуство (1919) — Веселина Димитрова 176
Изкуство и критика (1919) — Милена Савова 179

Клепало (1920) — Веселина Димитрова 458
Клопотар (1919) — Йордан Каменов 412
Комедия (1920–1928) — Пенка Ватова 374

Литературни звуци (1920–1921) — Вихрен Чернокожев 379
Луна (1919) — Венета Михова 181

Макаби (1920–1940) — Катя Бъклова 383

Наука (1918) — Милена Савова 20
Нашата конница (1918–1943) — Венета Михова 13
Нови дни (1919–1927) — Христо Йорданов 185

Облак (1919) — Васил Балевски 192
Обществена обнова (1919–1920) — Жана Маринова 193
Огнище (1919–1933) — Вихрен Чернокожев 205
Отзвуци (1919) — Венета Михова 215

Пан (1920–1921) — Росица Чернокожева 392
Плевенски бич (1919–1920) — Веселина Димитрова 415
Полски преглед (1918) — Магда Карабелова 21
Полско-български преглед (1919–1925, 1931–1935) — Магда Карабелова 219
Пробуждане (1919–1923) — Сабина Беляева 248
Пробуждение (1918) — Венета Михова 29

Развитие (1918–1919) — Огняна Георгиева 30
Ренесанс (1920) — Маринели Димитрова 394
Родна дума (1920) — Маргарита Ангелова 395

Сатър (1919–1920) — Веселина Димитрова 417
Свободна дума (1918–1919) — Елеонора Гайдарова 45
Сила (1918–1924) — Георги Господинов 53
Слънце (1919–1921) — Веселина Димитрова 72
Сцена (1919) — Венета Ганева 256
Съвременно изкуство (1919) — Захари Василев 261

Театрален лист (1919) — Сабина Беляева 272
Трезвеност (1919–1938) — Иван Младенов 275

Украинско-български преглед (1919–1920) — Венета Ганева 280
Ученическа мисъл (1919–1922) — Мирослав Дачев 285
Ученическа пробуда(1919) — Христо Йорданов 314
Ученически труд (1919) — Христо Йорданов 317
Ученическо ехо (1920–1934) — Людмила Малинова 396
Учителска мисъл (1919–1934) — Дора Димитрова 319

Факел (1919–1924) — Христо Йорданов 329

Химера (1919–1920) — Милена Савова 337

Червен смях (1919–1923) — Веска Иванова, Светла Андронова-Тошева . 426
Читалищен преглед (1919) — Веселина Димитрова 341

СЪДЪРЖАНИЕ

Знание и труд (1918) — Захари Василев 5
Изгрев (1918–1919) — Милена Савова 11
Нашата конница (1918–1943) — Венета Михова 13
Наука (1918) — Милена Савова 20
Полски преглед (1918) — Магда Карабелова 21
Пробуждение (1918) — Венета Михова 29
Развитие (1918–1919) — Огняна Георгиева 30
Свободна дума (1918–1919) — Елеонора Гайдарова 45
Сила (1918–1924) — Георги Господинов 53
Слънце (1919–1921) — Веселина Димитрова 72
Везни (1919–1922) — Цветанка Атанасова 96
Вегетариански преглед (1919–1931) — Маринели Димитрова 147
Голгота (1919–1923) — Антонина Йотова 152
Ехо (1919) — Захари Василев 167
Земя (1919) — Веселина Димитрова 173
Изкуство (1919) — Веселина Димитрова 176
Изкуство и критика (1919) — Милена Савова 179
Луна (1919) — Венета Михова 181
Нови дни (1919–1927) — Христо Йорданов 185
Облак (1919) — Васил Балевски 192
Обществена обнова (1919–1920) — Жана Маринова 193
Огнище (1919–1933) — Вихрен Чернокожев 205
Отзвуци (1919) — Венета Михова 215
Полско-български преглед (1919–1925, 1931–1935) — Магда Карабелова 219
Пробуждане (1919–1923) — Сабина Беляева 248
Сцена (1919) — Венета Ганева 256
Съвременно изкуство (1919) — Захари Василев 261
Театрален лист (1919) — Сабина Беляева 272
Трезвеност (1919–1938) — Иван Младенов 275
Украинско-български преглед (1919–1920) — Венета Ганева 280
Ученическа мисъл (1919–1922) — Мирослав Дачев 285

Ученическа пробуда(1919) — Христо Йорданов 314
Ученически труд (1919) — Христо Йорданов 317
Учителска мисъл (1919–1934) — Дора Димитрова 319
Факел (1919–1924) — Христо Йорданов 329
Химера (1919–1920) — Милена Савова 337
Читалищен преглед (1919) — Веселина Димитрова 341
Възход (1920) — Веселина Димитрова 345
Демокрaтия (1920–1923) — Людмила Малинова 348
Духовна култура (1920–1943) — Георги Господинов 355
Евангелист (1920–1938) — Ралица Маркова 362
Зеница (1920) — Пенка Ватова 366
Златно руно (1920–1921) — Катя Бъклова 371
Комедия (1920–1928) — Пенка Ватова 374
Литературни звуци (1920–1921) — Вихрен Чернокожев 379
Макаби (1920–1940) — Катя Бъклова 383
Пан (1920–1921) — Росица Чернокожева 392
Ренесанс (1920) — Маринели Димитрова 394
Родна дума (1920) — Маргарита Ангелова 395
Ученическо ехо (1920–1934) — Людмила Малинова 396

ХУМОРИСТИЧНИ ИЗДАНИЯ

Злъч и смях (1918) — Веска Иванова 403
Амур (1919) — Венета Михова 405
Деколте (1919–1920) — Жана Маринова 408
Клопотар (1919) — Йордан Каменов 412
Плевенски бич (1919–1920) — Веселина Димитрова 415
Сатър (1919–1920) — Веселина Димитрова 417
Червен смях (1919–1923) — Веска Иванова, Светла Андронова-Тошева . 426
Клепало (1920) — Веселина Димитрова 458
Именен показалец-речник — Елена Янакиева, Елха Денева 460
Азбучно съдържание на разработените периодични издания 508

ПЕРИОДИКА И ЛИТЕРАТУРА, ТОМ 5 (1918–1920)

Редактори *Елка Трайкова*, *Вихрен Чернокожев*,
Пенка Ватова, *Юлия Обретенова*

Предпечатна подготовка *Карина М*

Издателски индекс 72
Формат 70×100/16 Тираж 1000
Печатни коли 32

Печатница на Академично издателство „Проф. Марин Дринов“
1113 София, ул. Акад. Г. Бончев, бл. 6

ISBN 954-430-645-5 (АИ „Проф. Марин Дринов“)
ISBN 954-8260-49-2 (*Карина М*)